

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

1990 YILI SONRASI TÜRKİYE ARNAVUTLUK
SOSYAL, EKONOMİK, POLİTİK, ASKERİ
İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

Doktora Tezi

Cengiz Naci Kutlu

İZMİR- 2017

T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**1990 YILI SONRASI TÜRKİYE ARNAVUTLUK
SOSYAL, EKONOMİK, POLİTİK, ASKERİ
İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ**

Doktora Tezi

Öğrencinin Adı

Cengiz Naci Kutlu

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ergün AYBARS

İZMİR- 2017

T.C.

**DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ**

TEZ ONAYI

Cengiz Naci Kutlu isimli adayın hazırladığı **1990 YILI SONRASI TÜRKİYE ARNAVUTLUK SOSYAL, EKONOMİK, POLİTİK, ASKERİ İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ** başlıklı **DOKTORA** tezi ile ilgili **Tez Savunma Sınavı**, Dokuz Eylül Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddesi uyarınca / / 20.... tarihinde ve saat 'de yapılmıştır. Yönetmelik gereğince adaya tezi ile ilgili sorular yöneltilmiş, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda, adayın tezi hakkında aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL edilmesine
RED edilmesine

Oy Birliği
Salt Çoğunlukla

Tez Sınav Jürisi

Unvanı, Adı Soyadı

İmza

Tez Danışmanı

Üye

Üye

Üye

Üye

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum **1990 YILI SONRASI TÜRKİYE ARNAVUTLUK SOSYAL, EKONOMİK, POLİTİK, ASKERİ İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ** adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma baővurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakça da gösterilenlerden oluőtuđundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmıő olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

Cengiz Naci Kutlu

ÖZ

Türkler ve Arnavutlar, Osmanlıların batıya doğru ilerledikleri 14. yüzyılın sonuna doğru, halen Arnavutların yaşadıkları Balkan Yarımadasının batısındaki bölgelerde karşılaşmışlardır. Arnavutların Osmanlı egemenliğine geçişi sonrasında Müslümanlığı kabul edişleri onların Osmanlı Devletinin asli unsurlarından kabul edilmelerinde önemli bir faktör olmuştur. Yüzyıllar boyunca Osmanlı Devlet yönetiminde 28 Arnavut asıllı Sadrazam görevde bulunmuştur. Osmanlı Devletinden ayrılmak fikrinin destek bulduğu yıllar İkinci Meşrutiyet dönemine rast gelmektedir. Balkan Savaşları aşamasında vücut bulan bu düşünceler sonucunda 1912 de Arnavut Bağımsızlığı ilan edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'ni ilk tanıyan devletlerden olan Arnavutluk ile 15 Aralık 1923 tarihinde Dostluk Anlaşması imzalanmasına rağmen, anlaşmanın onaylanması 1925 tarihine, uygulamaya geçilebilmesi ise 1928'lere kadar uzanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Arnavutluk'un işgali ve 1945'ten itibaren komünist Enver Hoca iktidarı nedeniyle uzun müddet Arnavutluk ile yakın ilişkiler kurulamamıştır. Ancak 1989 yılından itibaren başlayan Doğu Bloğu'ndaki değişimler ve komünist ülkelerdeki açılımlar sonrasında Türkiye-Arnavutluk ilişkileri hızla normalleşmeye doğru yol alabilmiştir.

1991'de Arnavutluk'taki ilk serbest seçimleri Komünist Parti kazanmış, ancak seçimlerdeki hile iddiaları nedeniyle iktidarda kalamamış, ekonomik koas sonucu erken seçime gitme kararı almak zorunda kalmışlardır. 1992 yılındaki erken genel seçimi ise muhalefetteki Demokratik Parti kazanmıştır. 1996 yılına kadar iktidardaki Demokratik Parti liberal birçok uygulamaya girişmiş fakat ekonomide toparlanmayı sağlayamamıştır. 1996 yılında yapılan genel seçimlerdeki usulsüzlükler ve 1997 yılının başında ülkede meydana gelen banker krizi Arnavutluk'ta tam bir kaos ortamı doğmasına neden olmuştur. Ülkede yaşanan çöküş ve isyanlar sonucu, Arnavutluk'a, Çokuluslu Güç tarafından müdahale edilmiştir.

Ülkedeki güvenli ortamın sağlanmasından sonra, 1997 seçimleri yapılarak Arnavutluk'ta normal süreç tekrar başlayabilmiştir. 1997-2017 döneminde, Türkiye ile Arnavutluk arasında imzalanan çeşitli anlaşmalarla, tarihteki yakınlık

pekiştirilmiş, 20 yıllık süreçte karşılıklı ziyaretler ve Türkiye'nin Arnavutluk'a yardımları iki ülke ilişkilerinin gelişerek devam etmesini sağlamıştır. Bu sürede, Türkiye'nin de destekleriyle 2009 yılında Arnavutluk NATO'ya üye olmuştur. Avrupa Birliği'ne de aday ülke olan Arnavutluk ile Türkiye ilişkileri halen de çok iyi seviyede devam etmektedir.

ABSTRACT

Turks and Albanians met in precincts located in the western part of the Balkan peninsula where the Albanians were still living, around the end of the 14th century. The fact that most of the Albanian population converted to Islam after Ottoman rule was established on their area is one of the main reasons for their acceptance as a main constituent of the empire itself. During centuries of Ottoman rule, 28 grand viziers of Albanian origin had come to power. The idea of separation from the Ottoman rule flourished and nourished during the era of second constitutionalism. This idea came into existence after the Balkan wars and Albania declared its independence in 1912.

Although a treaty of friendship was signed between Turkey and Albania which is one of the first nations to recognize the newly formed republic, the confirmation of the treaty was delayed until 1925 and only in 1928 it was possible for it to be in full practice. Because Albania was conquered during the Second World War and communist rule of Enver Hoja came to power in 1945, no close relationship could be built with this country for a long time. But after the eastern block started to shift westwards and the communist countries started to open out in 1989, the relationship between Turkey and Albania got into a fast track of normalization.

In 1991 the communist party won the first free elections to be held, but could not come into power because of the allegations of fraud and had to hold early elections due to financial chaos presenting itself. Opposition party which is the Democratic party won the elections held in 1992. Democratic party regime which lasted until 1996 got involved in many liberal enforcements but failed to restore the economy. The irregularities applied in the national elections and the stockbroker crisis, so called “pyramidal schemes”, coming into the surface in the early months of the 1997 created a total atmosphere of chaos in Albania. Due to the breakdown of the constitutional system and emergence of insurgencies Multinational Force interfered to the country. After stability was ensured, elections of 1997 were held and normal democratic process continued once more in Albania. In period of 1997-2017 through the many treaties signed, the historical environment of friendship was once more

restored between Albania and Turkey, many diplomatic visits and humanitarian aids of Turkey consolidated and improved the relations between the two nations. During this period, in 2009 Albania, assisted by Turkey, joined the NATO. Albania, still a candidate for European Union Membership, continue to have very good diplomatic relations with Turkey.

İÇİNDEKİLER

SAYFA NO

ÖZ.....	iii
İNGİLİZCE ÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
ÖNSÖZ.....	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE - ARNAVUTLUK POLİTİK/SİYASİ İLİŞKİLERİ

1.ÖNCESİ (KISA ARNAVUTLUK TARİHİ)	7
1.1. Tarihçe ve Yaşadıkları Yerler	7
1.2. Bağımsızlık Öncesi Arnavutluk'ta Yaşanan Gelişmeler.....	10
1.2.1.Diğer Devlet ve Toplumların Arnavutlar Üzerindeki Etkileri.....	10
1.2.2. Arnavutların Özerklik Talepleri	12
1.2.3. Jön Türkler ve Arnavutlar	14
1.2.4. II. Meşrutiyetin İlanında ve 31 Mart Olayında Arnavutların Etkisi	16
1.2.5. İttihat - Terakki ve Arnavutlar	17
1.3. Bağımsızlık İlanı ve Sonrası	18
1.3.1. Arnavutluk İsyanları ve Bağımsızlığın İlanı	18
1.3.2. Balkan Savaşlarında Arnavutluk ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile İlişkiler.....	19
1.3.3. Arnavutluk-Türkiye Cumhuriyeti Kuruluş Aşaması İlişkileri	21
1.3.4. Türkiye-Arnavutluk Anlaşmaları Hazırlık Çalışmaları	22
1.4. Türkiye - Arnavutluk 1923 Anlaşmaları	26
1.4.1. Dostluk Antlaşması (1923)	27
1.4.2. Oturma (İkamet) Sözleşmesi ve Tabiiyet İtilafnamesi (1923).....	28

1.5. Cumhuriyetin İlk Yıllarında (Atatürk Dönemi) Türkiye - Arnavutluk İlişkileri	29
1.5.1. 1923-1928 Dönemi İlişkiler	29
1.5.2. 1928-1938 İlişkileri ve Balkan Paktı Yakınlaşması.....	32
1.6.1938-1990 Yılları Arasında Türkiye - Arnavutluk İlişkileri	46
1.6.1. 1938-1945 Arnavutluk'a Komünizmin Gelişi ve Bu Aşamada Türkiye ile İlişkiler	46
1.6.2. Enver Hoca Döneminde Türkiye - Arnavutluk İlişkileri (1945-1985).....	48
1.6.3. 1985-1990 Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri.....	51
2. 1990 YILI SONRASINDA TÜRKİYE - ARNAVUTLUK ARASINDA CEREYAN EDEN SİYASİ FAALİYETLER	56
2.1. Arnavutluk'ta Değişime Yönelik Gelişmeler	57
2.1.1. 1990-1992 Yılları Arasındaki Gelişmeler	57
2.1.2. 1993-1996 Yılları Arasındaki Gelişmeler	96
2.1.3. 1997 Yılı Gelişmeler	134
2.1.4. 1998-2017 Yılları Arasındaki Gelişmeler	193
2.2. Türkiye ile Karşılıklı Ziyaretler	207
2.3. Anlaşmalar	217
2.4. İdari/Yönetim İlişkileri.....	218
2.5. Halkların Karşılıklı İlişkileri	219
3. ARNAVUTLUK DIŞINDAKİ ARNAVUTLARIN DURUMU ve BUNLARIN TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ.....	222
3.1. Yunanistan'da Yaşayan Çamerya Arnavutları.....	223
3.2. Makedonya'da Yaşayan Arnavutların Durumu	226
3.3. Kosova/Sırbistan'daki Arnavutlar ve Türkiye	228
3.4. Karadağ Arnavutları.....	260

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE - ARNAVUTLUK ASKERİ, GÜVENLİK ve SAVUNMA ALANINDAKİ İLİŞKİLERİ

1. ASKERİ EĞİTİM ve İŞBİRLİĞİ FAALİYETLERİ.....	262
1.1. Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşmaları	262

1.2. Mutabakat Muhtıraları	264
1.3. Askeri Yardım Kurulu (DAKOK) Faaliyetleri	265
2.1990 YILI SONRASINDA TÜRKİYE – ARNAVUTLUK	
ARASINDAKİ ASKERİ, GÜVENLİK VE SAVUNMA	
ALANINDAKİ FAALİYETLER	266
2.1. Karşılıklı Ziyaretler	267
2.2. Yardımlar/Hibeler	268
2.2.1. Milli Savunma Bakanlığı Tarafından Yapılanlar	269
2.2.2. Genelkurmay Başkanlığı Koordinesinde İcra Edilenler	270
2.2.3. Kara Kuvvetleri Komutanlığınca Yapılanlar	270
2.2.4. Deniz Kuvvetleri Komutanlığınca Yapılanlar	270
2.2.5. Hava Kuvvetleri Komutanlığınca Yapılanlar	271
2.2.6. Jandarma Genel Komutanlığınca Yapılanlar	271
2.2.7. Diğer Bakanlık ve Kamu Kurum/Kuruluşları	
Tarafından Yapılanlar	271
3. 1997 BANKER KRİZİ ve ARNAVUTLUK’A ÇOKULUSLU	
GÜÇ MÜDAHALESİ (ALBA HAREKATI)	271
3.1. Kriz Öncesi Ülkede Meydana Gelen Karışıklıklar ve Hükümet	
Otoritesinin Kaybolması	271
3.2. Birleşmiş Milletler Müdahale Kararı	273
3.3. Çokuluslu Güç Oluşturulması	274
3.4. Ülkeye Müdahale	281
3.5. Seçimlerin Yapılması ve Yeni Hükümetin Teşkili	285
3.6. Askeri Kuvvetlerin Geri Çekilmesi	286
4. İKİ ÜLKESİLAHLI KUVVETLERİ/SAVUNMA BAKANLIKLARI	
ARASINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN PROJELER	286
4.1. Arnavutluk Deniz Harp Okulu’nun İnşası ve Donatılması (Vlora)	286
4.2. Zalher Komando Tugayı’nın Teşkili ve Eğitimi	287
4.3. Arnavutluk Askeri Dikimevi’nin Kurulması ve Üretime Geçirilmesi	287
4.4. Tiran/Rinas Havaalanı’nın Askeri Uçuşlara Uygun Hale	
Getirilmesi için Teçhizi	288
4.5. Vlora/Paşa Limanı Tersanesinin Modernizasyonu, Yenilenmesi ve	
İlave Tesisler İnşası	288
4.6. Vlora Türk Lojistik Birliği’nin Faaliyetleri	289

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE - ARNAVUTLUK
EKONOMİK/TİCARİ İLİŞKİLERİ

1. TÜRKİYE - ARNAVUTLUK ARASINDAKİ TİCARİ FAALİYETLER.....	291
1.1.İthalat.....	294
1.2. İhracat.....	295
1.3. Gümrük Uygulamaları	296
2. EKONOMİK İŞBİRLİĞİ FAALİYETLERİ	297
2.1. Karşılıklı Ziyaretler, Anlaşmalar, Protokoller	297
2.2. Krediler	298
2.3. Sermaye Hareketleri.....	299
2.4. Derneklerin Faaliyetleri	299
3. ÖZEL SEKTÖR, FİRMALAR VE TİCARET/SANAYİ ODALARI	
İLİŞKİLERİ	301
3.1. Özel Sektör ve Firmalar	301
3.2. Ticaret/Sanayi Odaları İlişkileri.....	301
4. YATIRIMLAR.....	303
4.1. Özel Sektör Yatırımları	303
4.2. Kamu Yatırımları	307

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE - ARNAVUTLUK SOSYAL/BEŞERİ
ALANDAKİ İLİŞKİLERİ

1. ARNAVUTLUK'TAN TÜRKİYE'YE NÜFUS	
HAREKETLERİ/GÖÇLER	310
1.1. Osmanlı Döneminde Arnavutluk'tan Türkiye'ye Göçler	310
1.1.1. Balkan Savaşları Öncesindeki Göç Hareketleri (1890-1912)	310
1.1.2. Balkan Savaşları Sonrasında Yaşanan Göç Dalgaları	
(1913-1922).....	312
1.2. Cumhuriyet Sonrası Arnavutluk'tan Türkiye'ye Göçler	313
1.3. Göçmenlerin Yerleştirilmesi için Yapılanlar	315
1.3.1. Göçmenlerin Kabulü	315
1.3.2.Göçmenlerin İskan Birimlerine Yerleştirilmesi	318

1.4. Göçmenlerin Toplumsal Yapıya Uyum Süreçleri.....	321
1.4.1. Göçmenleri Üretici Konuma Getirmeye Yönelik Çalışmalar	321
1.4.1.1. Toprak Dağıtımı	321
1.4.1.2. Tohumluk, Zirai Araç Gereç, Hayvan ve Sermaye Yardımları	322
1.4.2. Barınma Sorununun Çözümü	323
1.5. Toplumsal Yapıda Meydana Gelen Değişimler	324
2. KAÇAKÇILIK FAALİYETLERİ	327
2.1. İnsan, Silah ve Uyuşturucu Kaçakçılığı	329
2.2. Suç Çeteleri	333
3. İNSANİ YARDIMLAR ve SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN ÇALIŞMALARI	335
3.1. Mülteci Kampları	337
3.2. STK/NGO Çalışmaları	338
4. DİN ALANINDAKİ İLİŞKİLER	338
4.1. Tarihsel süreçte yaşananlar	338
4.2. Arnavutluk'ta Bektaşilik	339
4.3. 1990 Yılı Sonrasında Dinsel Konulardaki İlişkiler.....	341
5. EĞİTİM, TURİZM, SPOR ve KÜLTÜREL SAHADAKİ TÜRKİYE - ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİ.....	343
5.1. 1990 Yılı Sonrasında Eğitim, Turizm ve Spor Branşları ile Kültürel Sahadaki Karşılıklı İlişkiler	343
5.2. Müzik Alanındaki İlişkiler	353
5.3. Edebiyat Konusundaki Çalışmalar	356
5.4. Halk Dansları Faaliyetleri	358
SONUÇ	360
KAYNAKÇA.....	364
EKLER	370
ÖZGEÇMİŞ	386

ÖNSÖZ

Arnavutlar, Osmanlı Devleti'nin Balkanlara sahip olması sonrasında Boşnaklarla beraber Müslümanlığı kabul eden iki unsurdan biridir. Arnavutlar, uzun yıllar boyunca Osmanlı Devleti içinde asli unsurlardan biri olarak kabul edilmişlerdir. Arnavut asıllı pek çok sayıda Osmanlı Sadrazamı, Arnavutların Osmanlı Devletinde üst makamlara kadar yükseldiklerinin bir göstergesidir. Yiğitlikleri, çalışkanlıkları ve silahşörlükleri ile temayüz etmiş Arnavutlar, zaman zaman bazı isyan girişimlerinde bulunsalar da Osmanlı siyasi yaşamında birçok hareketin içinde hatta ön planında yer almışlardır.

Arnavutlar Osmanlı Devletinin asli unsurlarından kabul edildikleri için ve kendilerini de öyle gördükleri için Jön Türk ve İttihat ve Terakki hareketlerinin tam da merkezlerinde, kurucu üyeler olarak yer almışlardır. İkinci Meşrutiyet'in ilanında ve 31 Mart olayında Arnavutlar etkili olarak yer almışlardır. Arnavutluk, Balkan Savaşları esnasında diğer Balkan Devletleri tarafından paylaşılacağı düşüncesiyle 1912 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Osmanlı Devleti tarafından tanınmayan bu bağımsızlık ve Arnavutluk'un diğer devletler tarafından işgalleri nedenleriyle Arnavutluk ile ilişkilerin normalleşmesi için Türkiye Cumhuriyetinin kurulması beklenmiştir.

Arnavutluk Anavatan toprağı olarak görüldüğünden, Arnavutluk civarından günümüz Türkiye topraklarına göç eden kitleler için Türk ve Arnavut ayrımı yapılması güçtür. Gerek Balkan Savaşları öncesinde gerekse sonrasında söz konusu bölgeden Anadolu'ya göçler gerçekleşmiştir. Bugün Türkiye'de yaşayan ve kendisini Arnavut asıllı olarak kabul eden vatandaşlarımızın sayısı Arnavutluk'ta yaşayan Arnavutlardan fazladır. İstiklal Marşı söz yazarı Mehmet Akif Ersoy ile Türk dili ve Türk milliyetçiliğı bakımından önem arzeden, Türkçe yazılmış ilk büyük sözlük olan Kamus-i Türki yazarı Şemseddin Sami Arnavut asıllıdır. Arnavutluk ile 1923'de imzalanan Dostluk Antlaşması ile İkamet ve Tabiiyet Sözleşmelerinin sonucu olarak diplomatik ilişkilerin tesisinden itibaren tekrar normal ilişkiler kurulabilmiştir.

1928 yılında Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ahmet Zogu'nun Krallığını ilan etmesi nedeniyle Arnavutluk ile ilişkiler kesilmiş, Atatürk'ün çabaları ile Balkan Paktı

hazırlık aşamasında 1931’de tekrar ilişki kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşında Arnavutluk’un İtalya ve Almanya tarafından işgal edildiği zamanlarda bile konsolosluk seviyesinde ilişkilere devam edilmiştir. Ancak savaş sonrası iktidara gelen Enver Hoca yönetimi ilişkileri koparmış ve Soğuk Savaş döneminde ayrı kutupların devletleri olarak iki ülke ilişkileri dondurulmuş vaziyette kalmıştır. Arnavutluk Komünist rejiminin önce Sovyetler, sonra Çin ile ilişkileri geliştirdiği dönemlerde Türkiye ile yakınlaşması istenen seviyede olamamıştır.

1985 yılında Enver Hoca’nın ölümü ve Komünist Blok’un dağılma aşamasına gelişi neticesinde Türkiye - Arnavutluk ilişkilerinde tekrar hareketlenme görülmeye başlanmıştır.

Bu çalışmada 1990yılı sonrasında Türkiye - Arnavutluk siyasi/politik, askeri, ekonomik ve sosyal ilişkileri incelenmektedir. Ayrıca, çalışmanın sonuç bölümünde karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi için iki ülke ilgilileri tarafından yapılması gerekenlere de yer verilmiştir. Çalışmalarım boyunca sağladığı öneri, destek ve katkılarından dolayı Hocam Prof. Dr. Ergün Aybars’a şükranlarımı sunuyorum.

Cengiz Naci Kutlu
Haziran 2017, İzmir

KISALTMALAR

AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AT	: Avrupa Topluluğu
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
A.g.e	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.g	: Adı geçen gazete
Akt.	:Aktaran
b.	: Basım
Bkz.	: Bakınız
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bşk.	: Başkan
C.	: Cilt
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayını

GİRİŞ

Türkiye - Arnavutluk ilişkilerinin yakın zamanlarını incelemek maksadıyla yola çıktığımızda, 1990 yılı ve sonrasını incelerken Türk-Arnavut münasebetlerinin köklü bir geçmişi olduğunu gördük. Bu döneme etki eden birçok hususun geçmişten kaynaklandığını tespit ettik. İncelediğimiz dönemde cereyan eden olayları Türkiye ve Arnavutluk bakımından siyasi/politik, askeri, ekonomik ve sosyal yönlerden irdelemeye devam ederken, her iki tarafın yaklaşımlarının temelinde önceki dönemlerde yaşanan büyük bir tarihi geçmişin ilişkileri şekillendirdiğini belirledik.

Türkler ve Arnavutlar, Osmanlıların batıya doğru ilerledikleri 14. yüzyılın sonuna doğru, halen Arnavutların yaşadıkları Balkan Yarımadasının batısındaki bölgelerde karşılaşmışlardır. 1383 yılından itibaren Osmanlıların akıncı unsurları Arnavut derebeyleri arasındaki savaşlarda taraflara yardımcı olarak güvenlerini kazanmışlar ve bölgede etkin hale gelmişlerdir. 1385 yılındaki Voissa Savaşı ve 1389 Kosova Savaşı sonrasında Arnavutlar Osmanlı hakimiyetini kabul etmişlerdir. Bununla beraber zaman zaman Arnavut ayaklanmaları olmuş, Osmanlıların bölgeye tam hakimiyeti 1517 yılını bulmuştur. Günümüzde Arnavutların milli kahramanı olarak kabul edilen İskender Bey'in 1443 yılından itibaren başlattığı ayaklanma 25 yıl sürmüştür. Fatih Sultan Mehmet'in bizzat katıldığı seferler ile bölgede tekrar Osmanlı egemenliği sağlanmıştır. Osmanlı Sarayında yetiştirilen bir devşirme olan İskender Bey gibi birçok Arnavut Osmanlı devlet yönetiminde görev almıştır. Arnavutların Osmanlı egemenliğine geçişi sonrasında Müslümanlığı kabul edişleri onların Osmanlı Devletinin asli unsurlarından kabul edilmelerinde önemli bir faktör olmuştur.

Yüzyıllar boyunca Osmanlı Devlet yönetiminde 28 Arnavut asıllı Sadrazam görevde bulunmuştur. En önemli Osmanlı yazar, ansiklopedist ve sözlükçülerinden olan Şemseddin Sami gibi birçok aydın Arnavut asıllıdır. Her alanda Osmanlı Devletine büyük katkıları olan Arnavutlar, dağılma döneminde 1878'lerden itibaren ayrılıkçı düşüncelere ve Arnavut Milliyetçiliğinin etkisine girmişlerdir. Arnavut isyanları devam ederken, birçok Arnavut ileri gelenleri de Osmanlının kurtuluşu için mücadele vermiştir. Osmanlı Devletinden ayrılmak fikrinin destek bulduğu yıllar

İkinci Meşrutiyet dönemine rast gelmektedir. Balkan Savaşları aşamasında vücut bulan bu düşünceler sonucunda 1912’de Arnavut Bağımsızlığı ilan edilmiştir.

Osmanlı Devleti Arnavut bağımsızlığını 9 yıl tanımamıştır. Bu durum Birinci Dünya Savaşının başlaması ve Osmanlı Devleti gibi Arnavutluk’un da işgallerle uğraşması nedeniyle Milli Mücadelemiz aşamasına kadar devam etmiştir. Mustafa Kemal, Türk milli mücadelesi esnasında Arnavutların işgallere karşı mücadelelerini desteklemek maksadıyla Emekli Kurmay Albay Selahattin Saip Bey’i 1920’de Arnavutluk’a göndermiş, orada düzenli ordu teşkili vb. görevlerin icrasını sağlamıştır. Selahattin Saip Bey Arnavutluk’ta Harbiye Nazırı (Savunma Bakanı) olmuş, Osmanlı Devletinde önemli görevlerde bulunan birçok zat gibi Arnavutluk’un Yunan ve Sırp işgalinden kurtarılmasında ön planda çalışmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’ni ilk tanıyan devletlerden olan Arnavutluk ile 15 Aralık 1923 tarihinde Dostluk Anlaşması imzalanmasına rağmen, anlaşmanın onaylanması 1925 tarihine, uygulamaya geçilebilmesi ise 1928’lere kadar sarkmıştır. Burada önemli konu Türkiye’de ve Arnavutluk’ta yaşayan Türkler ve Arnavutların hangi tabiyette kalacakları ve göç hususları idi. Arnavutlar, Arnavutluk vatandaşı olarak kalmak ve Türkiye’de yaşamak istiyorlardı. Türkiye de, diğer ülkelerle yaptığı anlaşmaların esasını teşkil eden, Türkiye’de yaşayacakların Türk tabiyetinde bulunmasını öngörüyordu. Tam da bu sırada Arnavutluk Cumhurbaşkanı olan Ahmet Zogu’nun krallığını ilan etmesi, bunun da Mustafa Kemal tarafından kabul edilemez bir durum olarak nitelenmesi iki ülke ilişkilerini kesintiye uğrattı.

1931’de Balkan Paktı çalışmaları esnasında Mustafa Kemal’in girişimleri sonucunda Arnavutluk ile tekrar ilişkiler kuruldu. Fakat bu yakınlaşmaya rağmen Arnavutluk 1934’te imzalanan Balkan Paktı’na katılmadı. Bunda İtalya’nın etkisi vardı. İtalyan nüfuzu Mussolini’nin etkisiyle gittikçe artıyordu. Nihayetinde İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması arifesinde Nisan 1939’da Arnavutluk İtalya tarafından işgal edildi. 1943’te de Almanların işgaline maruz kalan Arnavutluk’ta, Yugoslavya’daki gibi partizan hareketi başlatan Komünist Enver Hoca diğer direniş gruplarına üstün gelerek 1944’te iktidarı ele geçirdi.

1945 yılından itibaren Komünist Enver Hoca’nın yaklaşımları neticesinde Türkiye ile Arnavutluk ilişkileri tekrar koptu. Ayrı kutupların ülkeleri olarak geçen 20 yıl sonrasında ilişkiler istenen seviyede olmasa da tekrar kurulabilmiştir. Bu

sürede Arnavutluk önce Sovyetler Birliği ile sonra da Çin ile yakın ilişkiler tesis etmiş, fakat aradığını bulamayan ve bağımsızlığına düşkün Arnavutlar 1970’li yıllarda yalnızlığa düşmüşlerdir. Bu aşamada Türkiye ile yakınlaşma istekleri karşılık bulmuş ve ilişkiler tekrar eski sıcaklığına doğru yol almaya başlamıştır.

Türkiye - Arnavutluk ilişkilerinin normalleşmeye başlaması için 1985 yılında Enver Hoca’nın ölümü ve komünist ülkelerdeki kopuşların görülmesini beklemek gerekmiştir. Özellikle 1989 yılından itibaren Doğu Bloku ülkelerinde yaşanan gelişmeler doğal olarak Arnavutluk’u da etkilemiştir. 1990 yılından itibaren diğer komünist ülkelerdeki gibi halk tabanından gelmeyen, fakat yönetimdekilerin girişimleri ile Arnavutluk’ta da değişim başlamıştır.

Çalışmamızda Arnavutluk’taki bu değişimi Türkiye ile ilişkiler bazında gözlemlemeyi amaç edindik. Siyasi, askeri ve ekonomik değişimler ve ilişkiler yanında sosyal alanda özellikle insani boyuttaki değişimler ve demokrasiye geçiş çabaları ilgiyle izlenmiş ve bu konuda bazı tespitler yapılarak sonuç bölümüne dahil edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca sosyal ilişkilerin incelendiği son bölümde Arnavutluk’tan Türkiye’ye göçler konusunda detaylı çalışmalar yapılmıştır. Bunun nedeni de karşılaştığımız ve görüştüğümüz birçok Türk vatandaşının kendilerini Arnavut olarak niteledikleri, Türkiye’ye geliş tarihleri çok farklı zamanlarda olsa da Türkiye Cumhuriyetine aidiyet düşünceleri bakımından olumlu bakış açılarına sahip olduklarıdır.

Bununla beraber, son zamanlarda toplumda ayrı etnik yapıların araştırılmaya başlanması nedeniyle kendilerini daha fazla Arnavut hisseden vatandaşlarımızın da mevcudiyeti dikkat çekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti kuruluş aşamasından sonra dört bir yandan Türkiye’ye göç eden insanlardan homojen bir nüfus yaratılması için çabalar gösterilmesi neticesinde halen nüfusumuzun büyük bölümü kendini Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı hissetmektedir.

Günümüzde Dünya’da ulus devlet anlayışından uzaklaşıldığı, yerel yönetimlerin güçlendirilerek merkezi yönetimlerin yönetimdeki ağırlıklarının azaltılması yoluna gidilmesi gerektiği yönünde yaklaşımlar bulunsa da, bir ülkedeki bütünleştirici esasların var oluşu o ülkenin ayrışmasını engelleyerek ülke vatandaşlarının geleceğe güvenle bakmasını sağladığı da yadsınamaz bir gerçektir. Nedir bu bütünleştirici olarak nitelenen esaslar. Sayılabilecek birçok mefhum

bulunmakla beraber, en önemlisi bizce aidiyet duygusudur. İçinde yaşanan toplumun değerlerini kendi inandığı değerlerle özdeşleştirebilen, o değerleri benimsemiş ve gelecekte de bu değerler doğrultusunda yaşamayı arzu eden kişilerden mürekkep bir toplumun hep birlikte, uyumlu bir toplum düzeni oluşturacağını iddia etmek yanıltıcı olmayacaktır.

Bahsi geçen bu toplum düzenine ulaşabilmek de tarihten gelen birçok sürecin içinden çeşitli zorluklardan geçerek gerçekleşebilmektedir. İşte genç cumhuriyetimizin ilk yıllarında yeni toplumsal yapımızın oluşmasında çevre ülkelerden göç ederek ülkemize gelen soydaşlarımızın yaşadıkları da tam bu zorluklara örnek olarak gösterilebilir. Yeni bir ülke, yeni yaşam tarzı, yeni çevre, geldikleri ülkelerde kazandıkları nispeten farklı kültürel yaklaşımlar, yeni yaşam yerlerinde benimsenmeme korkusu, ekonomik güçlükler, uyum sorunları gibi hususlar baş etmek zorunda olunan meseleler olarak zikredilebilir. Söz konusu zorlukların aşılmasında, göç ederek gelenler yalnız değillerdi. Gerek kendilerinden önce gelmiş olan akrabaları, gerekse devlet imkanları ile sağlanabilen yerleşme, barınma ve beslenme yardımları, onların bu güçlükleri aşmalarında önemli roller oynamıştır.

*“Tarihsel süreç içinde, Osmanlı İmparatorluğu’nun tanık olunan çözülüş ve dağılış evreleri, ulusal nitelikli yeni bir Türk Devleti’nin oluşumunu hazırlayan koşulları da beraberinde getirdi. Bu tarihsel olgu, söz konusu süreç içinde, dönemin kendine özgü koşullarından doğan siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel vb. etkenlerle, özgün bir biçim aldı. Yeni toplum yapısının kavuştuğu ‘türdeş’ nitelik, belirli gelişmelere koşut olarak, ulusçuluk olgusunun güçlenmesinde ve pekişmesinde rol oynadı.”*¹Gerçekten de bu türdeşleşmenin sağlanması bağlamında Arnavutluk’tan Türkiye’ye göçler ile gelen göçmenler önemli derecede katkılar sağlamışlardır.

Arnavutluk’ta yaşamış ve ‘Arnavutlar’ adı ile anılan kitlenin Türkiye’ye göç etmeleri konusunun daha iyi anlaşılabilmesi, gelişleri sonrasında Türkiye’nin toplumsal ve kültürel yapısı ile ekonomik yapısına yaptıkları katkıların nedenleri ve kaynağının ne olduğu hususlarının, onları tanımak ile anlaşılabilceği kanaatinde

¹Kemal Arı, **Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1995, s.1.

bulunulduğundan, çalışmamızda öncelikle Arnavutlar kimlerdir, tarihsel süreç içerisinde hangi safhalardan geçmişlerdir, Arnavutluk'ta tabi oldukları toplumsal ve ekonomik esaslar nelerdir gibi konular üzerinde kısaca durulacaktır. Bu bölümde özellikle söz konusu kitlenin gelişleri öncesinde yaşamlarını etkileyen tarihsel gelişmeler ile kültür, tabi oldukları dini ve ekonomik esaslar ile bağımsızlık öncesi ve sonrası Arnavutluk'ta yaşanan gelişmeler, genç Türkiye Cumhuriyeti ile yapılan anlaşmaların hazırlık devresi gibi hususlar üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Dört bölümden oluşan bu çalışmada ilk bölümdeki tarihsel süreç içerisinde Türk - Arnavut ilişkileri ve siyasi/politik ilişkiler konusu sonrasında yer alan üç bölümde de 1990 yılı sonrasında Türkiye - Arnavutluk askeri ve ekonomik ilişkileri ile sosyal alandaki ilişkiler incelenecektir. Dördüncü bölümdeki Arnavutluk'tan Türkiye'ye nüfus hareketleri/göçler başlığı altında ise göç edenlerin yaşadıkları, yerleştirilmeleri ve toplumsal yapıda meydana getirdikleri değişimler ele alınacaktır. Arnavutluk'tan gelen gerek Arnavutlar gerekse Türklerin gelişleriyle nüfusumuzun türdeşleşmesi sağlanmakla beraber, yerli halkla yaşanan etkileşimler sonrasında ülkemizde yoğun bir kültürel değişim yaşanmıştır. Ulus devlet sürecine hızla gidişin bir göstergesi olan bu gelişmelerin yeterince incelenip, açıklanmasının yeni nesilde bütünleştirici duyguları artıracak düşüncesi ile sahip olunan bazı görüşlere bu bölümde yer verilecektir.

Türkiye-Arnavutluk ilişkilerinin bütün boyutlarıyla incelenmesini amaçlayan bu çalışmanın, gelecek dönemlerde bu konuda çalışma yapacaklara faydalı olması umidiyle, Arnavutluk'ta bulunan sürelerde, gerek icra edilen görevlerden gerekse özel münasebetlerden elde edilen tecrübelerin de çalışmaya yansıtılmasına gayret gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE - ARNAVUTLUK POLİTİK/SİYASİ İLİŞKİLERİ

Balkanların yakın tarihine bakıldığında zaman bölgede oluşan sorunların çoğunun bugün Arnavutluk ve çevresindeki ülkelerde yaşayan Arnavutlardan kaynaklandığını görmek mümkündür. Bu nedenle Türkiye Arnavutluk siyasi ilişkileri ana mihverindeki çalışma konumuza, Arnavutlar ve Türklerin Balkanlardaki karşılaşmaları öncesinde ve sonrasındaki yaşananlar ele alınarak, yakın dönemdeki ilişkilere bölgedeki sorunlar çerçevesinde yaklaşılacaktır. Türkiye Arnavutluk ilişkilerini inceleme amacıyla çıktığımız yolda gördük ki, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Arnavutluk bölgesindeki eyaletlerde yaşayan nüfus arasından, Arnavut olarak bilinen ve Türkiye'ye göç eden insanlardan kim Arnavut kim Türk tam olarak belli değildir.

Türk soyundan geldiklerini beyan eden bu insanlardan bir kısmının Arnavut, Pomak, Boşnak, Torbeş, Tatar, Çingene vb. olabileceklerini gözlemledik. Bu konuda bazı kaynaklarda² Arnavutların izlediği koyu Arnavut milliyetçiliği politikalarının etkisiyle, Türkiye, İtalya ve hatta Mısır'a bile göç eden bazı Türk asıllı insanların Arnavut oldukları yönünde Arnavut resmi makamlarının beyanları bulunmaktadır. Ayrıca, Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Yunanistan ve Bulgaristan ile yaptığı nüfus değişimine ilişkin anlaşmalar gibi bir anlaşma Arnavutluk Devleti ile yapılmamış, kişilerin beyanları dikkate alınarak, din farklılığı da bulunmayan Arnavutlar Türk kabul edilerek Türkiye'ye kabul edilmişlerdir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu detaylar İkamet ve Tabiiyet Sözleşmeleri açıklanırken belirtilecektir. Bu bölümde Türkiye Arnavutluk Politik/Siyasi İlişkileri konusuna girilmeden önce kısaca Arnavutların yakın tarih sürecindeki durumları ele alınacaktır.

² Bilal N. Şimşir, **Türkiye-Arnavutluk İlişkileri**, ASAM Yay., 1. b., Ankara, 2001, s.345.

1.ÖNCESİ (KISA ARNAVUTLUK TARİHİ)

1.1. Tarihçe ve Yaşadıkları Yerler

Arnavutların kökeni ile ilgili çeşitli görüşler ortaya konmuştur.³Bunlara göre, Arnavutlar Pelasgların torunları ve Balkanların en eski yerleşimcileridir. Pelasglar dört ana kola ayrılırlar, bunlar İlliryalılar, Makedonyalılar, Traklar ve Frikyalılardır. Bazı bilim adamları Arnavutların İlliryalılar'dan, bazıları da Trakyalılar'dan geldiklerini iddia etmektedirler. Arnavut tarihçiler ise İlliryalılardan geldiklerini genel olarak kabul etmektedirler. Arnavut isminin ise; İllirya kabilelerinden biri olan Albanoi'lerden geldiğini, İlliryalıların siyasi birlik sağlayamamış ve birbirleriyle sürekli çatışma halinde olan kabileler topluluğu şeklinde tanımlandığını bazı yazarlar vurgulamaktadırlar. Arnavut kelimesinin anlamı 'çiftçi' demektir. Arnavut adı Avrupa'da genel olarak Alban olarak ifade edilirken, Arnavutlar kendilerini Shqip veya Shqyp (Shqiptar) şeklinde adlandırmışlardır. Bu ismin 'Kartal' anlamına geldiğini kabul ederler.⁴ Arnavutluk'un ise Kartallar Ülkesi manasında olduğunu belirtirler.

Arnavutluk ismi, Osmanlı Devleti'nde ise siyasi ve idari bir bölgeyi tanımlamaktan ziyade az veya çok Arnavut topluluğunun bulunduğu yerler anlamında kullanılmıştır.⁵Arnavut dili ise eski bir İllirya lehçesi olarak, Hind-Avrupa dil ailesinin kollarından birisidir. Avrupa'nın en eski dilini Arnavutlar konuşmaktadır.⁶ Orjinalliğini büyük ölçüde korusa da Arnavut dili, özellikle Latince, Slavca ve Türkçe'den önemli ölçüde etkilenmiştir. Dil açısından farklılık olamamakla birlikte, Kuzeyde Gega, Güneyde Toska lehçeleri konuşulmuştur. Bu farklı lehçelere rağmen tüm Arnavutlar kendilerini sadece Arnavut olarak görmüşler, lehçe farklılığı bir ayrım yaratmamıştır.

Kuzey Arnavutluk'un 13. yüzyılda İtalyan ve Fransız feodalleri tarafından işgali neticesinde Katolik mezhebi kuzeyde yayılırken, Güney Arnavutluk'ta Bizans Epir Despotluğu'nun da etkisiyle Sırp ve Bulgar işgalleri nedeniyle Ortodoksluk yaygın hale gelmiştir.

³ Bilgin Çelik, **İttihatçılar ve Arnavutlar**, Büke Kitapları, İstanbul, 2004, s.17.

⁴ **A.g.e.**, s.18.

⁵ Hale Şıvgın, **Arnavutlarda Milli Bilincin Gelişme Süreci**, Türk Dünyaları Araştırmaları, İstanbul, 2003, s. 133.

⁶ Halil Özcan, **Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2011, s.2.

14. yüzyılın ortalarında Arnavutlar bağımsız bir devlet kurmak için bir çaba içine girmişlerse de uzun süreli bir başarı kazanamamışlardır. Arnavut beylerinden bazıları bulundukları bölgelerde prenslikler kurmaya başlamışlardır. Carlo Topia, Draç'ta; Balşa, İşkodra'da; Dukakin ailesi de Drin nehrinin doğusunda Zadrime bölgesinde bir prenslik kurmuşlardır. Lek Dukakin'in koyduğu aşiret kuralları 20. yüzyıla kadar Arnavutların kanunu olarak kabul edilmiş ve toplumsal ve hukuki yapı bu töreye göre düzenlenmiştir. Bu prensliklerin kendilerine ait paraları ve bayrakları vardı. 15. yüzyılın ilk çeyreğinde Arnavutluk'un kuzeyi Sırp, güneyi Bizans kontrolü altındaydı. Arnavutlar arasında da bir siyasi birlik yoktu. Hem kendi aralarında, hem de yabancılarla mücadele etmekteydiler. Yabancı derebeylerinin de kendi aralarında rekabeti söz konusuydu.⁷

Arnavutlar Osmanlı egemenliğinden önce kabileler şeklinde feodal sistem içerisinde yaşamaktaydılar. Osmanlı orduları Arnavutluk'a girdiklerinde (14. yüzyılın sonları), karşılarında güçlü feodal beyler bulmuşlardır. Bu feodal Arnavut aileleri arasında Balşalar, Thopialar, Dukakinler, Musakiler, Aranaitler ve Kastriotalar dikkati çekmektedir. Bunlardan en güçlüsü olan II. Balşa'nın 1385'de Voissa savaşında Osmanlılara yenilmesi sonrasında bölgede Osmanlı hakimiyeti kurulmuştur. Daha sonra Arnavut beyleri diğer Balkan güçleri ile işbirliği yaparak 1389 I. Kosova Savaşında Osmanlı'nın karşısında yer almışlardır. Osmanlı'nın kesin sonuçlu galibiyeti sonucunda da Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını iletmışler, vergi vermeyi, asker göndermeyi ve çocuklarını rehin olarak Osmanlı sarayına vermeyi kabul etmişlerdir.⁸

15. yüzyılda Osmanlılarla Arnavutlar arasında yeniden mücadele başlamış, Osmanlı sarayında yetişmiş İskender Bey'in organize ettiği ayaklanma, Osmanlı kuvvetlerini uzun süre uğraştırmıştır.⁹ İskender Bey, Bağımsız Arnavut Prenslüğünü ilan etmiş ve Arnavutların daha sonra ulusal sembolü olacak olan çift başlı kartallı bayrağı ortaya koyarak, diğer Arnavut Beylerini birleşmeye çağırmıştır. 1444'de Lezha'da Beyleri toplayarak anlaşılmış ve topraklarını Osmanlılara karşı savunmak konusunda görüş birliğine varılmıştır. Ayaklanma 25 yıl süreyle 1468'de İskender

⁷Nuray Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s. 29.

⁸A.g.e., s. 53.

⁹Halil İnalcık, **Arnavutluk'ta Osmanlı Hakimiyeti'nin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei**, C.1, İstanbul, 1953, s. 2.

Bey'in ölümüne kadar devam etmiştir. Bütün bu mücadelelerden sonra 16. yüzyılın başında tüm Arnavutluk Osmanlı kontrolü altına alınabilmiştir.

Osmanlı egemenliği altına giren Arnavutluk'ta yerel beyler tımar sistemi içine girerek Müslümanlığı kabul edince zamanla, İslamiyet Arnavutlar arasında yayılma imkanı bulmuştur. Bu yayılma 19. yüzyıla kadar devam eden uzun bir süreçtir.¹⁰ Arnavutluk'un kuzeyinde yaşayanlar, Katolik ve Sünni inancını, güneydekiler ise, Ortodoks ve Bektaşî inancını benimsemişlerdir

Birçok Müslüman Arnavut, Osmanlı devlet yönetiminde önemli görevlere gelmeye başlamışlardır. Arnavutlar birçok Vezir ve Sadrazam yetiştirmişlerdir. Osmanlı Devleti Avrupa'da gerilemeye başladığı zaman, bunun Arnavutluk üzerinde de olumsuz etkisi görülmeye başlamıştır. Merkezi otoritenin zayıflaması sonucunda, 18. yüzyıla gelindiğinde Arnavutluk'ta yine güçlü ailelerin etkinliği artmış ve kontrolleri altındaki topraklarda merkezi yönetimden bağımsız hareket etmeye çalışmışlardır. Kuzey ve Güney Arnavutluk'ta paşalıklar kurulmuştur. 1757 yılında İşkodra'da Buşati ailesinin kontrolünde ve 1788'de ise Tepedelenli Ali Paşa tarafından Yanya'da olmak üzere iki paşalık 19. yüzyıl başlarına kadar Arnavutluk'ta varlığını sürdürmüştür.

1815 Viyana Kongresi sonrasında merkezi yönetimi güçlendirmek isteyen Sultan II. Mahmut paşalıkları kaldırmış ve isyan edenleri cezalandırmıştır. Yeniçeri ocağının kaldırılması ile de Osmanlı yönetiminin üst basamaklarına tırmanma imkanı azalan Arnavutların tepkisi artmıştır. Bu tepkiler Tanzimat sonrasında da devam etmiştir. Getirilen hakların gayrimüslimlere yarar sağlaması, Müslüman olan Arnavutlara yeni haklar tanımaması nedeniyle Arnavutlardaki hoşnutsuzluklar giderilememiştir. Bu yüzyılın sonlarına kadar Arnavutluk'ta yönetime karşı birçok isyanlar olmasına rağmen, Arnavutlar milliyetçi arayışlardan uzak kalmışlardır. Ancak, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonucunda Arnavutların yoğun olarak yaşadıkları toprakların başka devletlere verilme ihtimalinin belirmesi neticesinde siyasal milliyetçiliğe yönelme başlamıştır.

Arnavutlar; günümüzdeki Arnavutluk sınırlarının çevresinde yer alan bütün ülkelerde değişik nüfus yüzdelerinde olmak üzere yaşamaktadırlar. Kuzey'den

¹⁰Hasan Kaleshi, "Türkler'in Balkanlar'a Girişi ve İslamlaştırma", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı:10, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1981, s. 182.

itibaren, Karadağ'da, Sırbistan sınırlarında kalan bir kısım bölgelerde, Kosova'da büyük çoğunlukla, Makedonya'nın hemen hemen yarısına yakın bölgesinde ve Arnavutluk'un güneyinde Kuzey Yunanistan'da Çamerya bölgesinde yoğun Arnavut nüfus yaşamaktadır.¹¹ Tarih boyunca ülkelerin sınırlarının yapay olarak belirlenmesi neticesinde bugün Arnavutluk'ta yaşayan Arnavutlardan daha fazlası ülke dışında yaşamaktadır. Müslüman olmaları nedeniyle de özellikle Türkiye'ye gelen çok sayıda Arnavut mevcuttur. Kısmen, İtalya ve Amerika Birleşik Devletlerine de giden Arnavutlar da bulunmaktadır.

1.2.Bağımsızlık Öncesi Arnavutluk'ta Yaşanan Gelişmeler

Arnavutlar 93 Harbi sonrasında 1878 Berlin Antlaşmasının diğer Balkan uluslarına tanıdığı haklar nedeniyle ve Osmanlıların bu antlaşma hükümlerine göre diğer uluslara gösterdiği müsamaha ölçüsünde örgütlenmeye gayret ettiler. Bu antlaşma ile bölgede birçok devlet kuruldu. Arnavutlar, Osmanlıların dört vilayeti olarak kabul edilebilecek bölgede yaşıyorlardı. Bunlar; Manastır, Kosova, İşkodra ve Yanya Vilayetleri idi. Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'ın Arnavutların yaşadıkları toprakları ele geçirme plan ve niyetlerini Arnavutlar yakından gözlemliyorlardı. Arnavut milliyetçiliği diğer Balkan uluslarına nazaran değişik bir seyir izlemiştir. Bu dönemde Arnavut milliyetçileri Osmanlı İmparatorluğu içinde otonom bir Arnavutluk statüsünü gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bunun nedeni, Arnavut halkının bağımsızlığa hazır olmaması ve Avrupa Türkiye'sinin paylaşılması halinde, Arnavut topraklarının diğer Balkan ulusları arasında pay edilmesinin muhtemel olmasıdır.¹² Bağımsızlığa kadar giden süreçte Arnavut ulusçu hareketinin gelişiminin ve göçlere neden olan gelişmelerin, diğer devletlerin etkileri ile Osmanlı Devletinde yaşanan bazı olaylarda Arnavutların oynadığı roller kapsamında daha kapsamlı olarak açıklığa kavuşturulabileceği değerlendirilmektedir.

1.2.1. Diğer Devlet ve Toplumların Arnavutlar Üzerindeki Etkileri

Arnavut ulusçuluğunun doğuşunu etkileyen bazı faktörler bulunmaktadır. Avrupalı güçlerin Balkanlardaki çıkar çatışmaları, Balkanlardaki etnik unsurların kendi ulus-devletlerini kurmalarından sonra Osmanlı aleyhine yayılma çabaları içine girmeleri, yurt dışında bulunan Arnavut zengin ve aydınları ile yabancı

¹¹Şevket Balla, **Çameria Sorunu**, Kıbatek Yay., İzmir, 2012, s.59.

¹²Ali Engin Oba, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s. 102.

araştırmacıların Arnavut dili, tarihi vb. konulardaki çalışmaları, İtalya ile yapılan ticaretin gelişmesi ve sonucunda Arnavutluk'ta yeni bir Arnavut sınıfın doğması, Bu yeni sınıfın içinden çağdaş aydın zümrenin çıkması ve bunların kültürel, siyasi faaliyetler içine girmesi¹³ gibi hususlar bu faktörlerden bazılarıdır.

Arnavut ulusçuluğunun uyanışında en önemli etkilere biri Büyük Devletlerin ve Balkan Devletlerinin Arnavutluk üzerindeki emelleri olmuştur. Balkanlarda yaşayan diğer etnik unsurların (Sırp, Yunan ve Bulgar) Osmanlı'dan ayrılarak kurdukları ulus devletlerini genişletme çabaları Arnavut ulusçuluğunu etkilediği gibi bölgeden Anadolu'ya göçlerinde ana nedenini oluşturmuştur. İlk ve en büyük göç dalgası 93 harbi sonrasında Sırlara verilen topraklardan Anadolu'ya kitleler halinde Arnavutların ve Türklerin göçüdür. Bazı Arnavutlardan elde edilen bilgilere göre 40.000 civarında Arnavut özellikle Adapazarı yöresi olmak üzere, İstanbul, Bursa ve İzmir yörelerine göç etmişlerdir. Müteakip zamanlarda da bu göçler sürekli olarak daha az mevcutlarda devam etmiştir. Sırların bu bölgelerde uyguladıkları mezalim bu göçlerin ana sebebinin oluşturmuştur. Kosova yöresi en fazla göçün gerçekleştiği bölgedir. Makedonya'da meydana gelen çatışmalar da diğer sebeplerden biri olmuştur.

Şark Sorunu bakımından İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya-Macaristan ile Almanya ve İtalya Osmanlı'yı parçalama ve mirasını paylaşma hareketinde Arnavutluk'un da bir yeri vardı.¹⁴ Arnavutlara ilk tahrikler Rusya, Fransa ve Avusturya-Macaristan'dan geldi. Rusların geleneksel Balkan politikası, Fransa'nın Bosna ve Mısır üzerindeki emelleri ile Avusturya'nın Bosna-Hersek'i elde etme düşünceleri bu tahriklerde ana düşüncelerdi. Ayrıca İtalya'nın Adriyatik Denizini kontrol etme isteği nedeniyle Arnavutluk'a sahip olma düşüncesi de bu yaklaşımlarda önemliydi. Ancak, en büyük etki Makedonya'da Arnavutların yaşadıkları bölgelerin diğer Balkan Devletleri arasında paylaştırılması düşüncesi nedeniyle gerçekleşmiştir.

Balkan Devletlerinin yayılcı hedefleri ise şu şekilde idi.¹⁵ Karadağ'ın en önemli hedefi İşkodrayı almaktı. Bu tarihi hedefine ulaşmak için İtalya, Avusturya ve

¹³ Çelik, a.g.e., s. 33.

¹⁴ Suavi Aydın, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Gündoğan Yay., Ankara, 1993, s. 128.

¹⁵ Süleyman Kocabaş, **Avrupa Türkiye'si'nin Kaybı ve Balkanlarda Panslavizm**, Vatan Yay., İstanbul, 1986, s. 75.

özellikle Rusya ile işbirliği yapmıştır. Yunanistan'ın hedefi ise, Yanya ve tüm Epir idi. Güney Arnavutluk üzerinde de tarihsel ve dinsel hak iddiası bulunmaktaydı. Fener Rum Patrikhanesinin desteği ile Korfu adasını Arnavut komitelerinin çalışma merkezi haline getirmişti. Sırbistan'ın hedefi ise Kosova ve İşkodra ile birlikte Adriyatik'e ve Selanik üzerinden Ege'ye açılmak idi. Bulgaristan ise Manastır vilayetinden toprak kopararak Selanik'e kadar yayılmayı planlıyordu. Romanya'nın coğrafi olarak Arnavutluk üzerinde yayılmacı bir amacının bulunmasına imkan yoktu fakat Romanya Prensesinin Arnavut kökenli olması nedeniyle Arnavut ulusçuluğunu destekliyordu. Bütün bu Balkan ulusları, her birinin Arnavut toprakları üzerinde emelleri bulunmasına karşın, Arnavut ulusçuluğunu destekleyerek, öncelikle Arnavutlar ile Osmanlıların yakın ilişkilerini ve bağlarını koparmak istiyorlardı. Bilahare kendilerinin de istifade edebileceği kaos ortamından yararlanarak emellerine kavuşmayı hedefliyorlardı.

1.2.2. Arnavutların Özerklik Talepleri

1878'den önce Arnavutluk için üç ayrı politik talep veya proje ortaya konduğu dikkati çekmektedir.¹⁶ Bunların birincisi Katolik Arnavutların, fiilen kendi kendini yönetmeye dayalı olmuş geleneksel haklarını Osmanlı reform programı karşısında koruma, hatta genişletme çabasını kapsar. İkinci proje ise; Mirdita bölgesindeki Arnavutların özerk yada tam bağımsız bir Katolik Arnavut Prensligi kurma planıydı. 1876'da Karadağ Prensi Nikola bu projeyi geliştirmeye gayret sarfederek destekledi. Avusturya-Macaristan ve İtalya'da bu proje ile yakından ilgileniyordu. 1877 Nisanında bir ayaklanma başlatmışlar ve Osmanlı kuvvetleri bu ayaklanmayı bastırmıştı. Üçüncü proje ise İtalya'da yaşayan Arnavutlar tarafından 1876'da kurulan "Doğu Arnavutlarının Kurtuluşu için İtalyan-Arnavut Komitesi" bildirisinde belirtilen özerklik talepleri idi. 1877 yılında Abdül Fraşeri, Yanya'da gizli bir Arnavut komitesi kurmuştur. 1877 baharında komite özerklik yanlısı programı İstanbul'a bir memorandumla göndermiştir. Buna göre Arnavut vilayetlerinin tek bir vilayet altında birleştirilmesi, buradaki resmi görevlere Arnavutların getirilmesi, Arnavutça eğitim veren okullar açılması, askerlik hizmetinin bu vilayet toprakları içinde sınırlandırılması isteniyordu.

¹⁶Çelik, a.g.e., s. 65.

Arnavutların Meşrutiyet öncesinde en ciddi özerklik girişimi 1878 Haziran'ında toplanan ve Berlin Kongresi'ni etkileyerek Arnavutların yaşadığı toprakların başka devletlere verilmesini önlemeyi, Arnavut ulusal varlığını Avrupa'ya duyurmayı amaçlayan Prizren Arnavut kongresi ve kurulan Prizren Arnavut Birliği'dir.

Ayastefanos anlaşması ile bağımsızlığını kazanan Karadağ, Sırbistan ve Güney Arnavutluk'ta (Epir) hak talep eden Yunanistan, Arnavutlar için ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamıştı. Arnavutların yaşadığı topraklar üzerinde pazarlık yapılması ve bu topraklardan bir kısmının Balkan Devletleri'ne, özellikle de Karadağ'a bırakılması düşüncesinin ortaya konması, Arnavutların büyük tepkisine yol açmıştır. Tepki hem Büyük Devletlere hem de bu anlaşmayı kabul eden Osmanlı Devleti ve II. Abdülhamit'e duyuluyordu. Bu tepkinin bir sonucu olarak İstanbul'da 'Arnavut Milletinin Haklarını Müdafaa için Merkez Komite' kuruldu. Arnavut topraklarının bölünmesini önlemek amacındaki komite gerek Batılı devlet adamlarına gerekse Arnavut yurtseverlerine duyurular gönderdi.

Berlin Kongresinden üç gün önce 10 Haziran 1878'de "Arnavut Haklarını Koruma Komitesi" Prizren'de bir toplantı düzenlemiş ve toplantı sonucunda Prizren Arnavut İttifakı kurulmuştur.¹⁷ Prizren birliği Arnavut ulusal hareketinin en önemli aşamalarından birisi olarak kabul edilmektedir. İlk kez siyasi bir bütünlük kurulmuş, yoğun bir politik çaba gösterilmiştir. Ayrıca, toprakların savunulması için askeri güç oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nin desteği ile kurulduğu yönünde kuvvetli iddialar bulunmaktadır. Müslüman ve Hristiyan 43 Arnavut delegenin katıldığı bu kongre, Bosna-Hersek ve Makedonya'dan gelen temsilciler ve katılımcı Türkler nedeniyle bir Müslüman protestosu olarak da nitelendirilmektedir.

Prizren kararları, geniş bir özerklik talebinde bulunurken, birliğin iç ve dış hedeflerini yansıtıyordu. Bütün bu çalışmalara rağmen, Berlin'de Arnavutlar dikkate alınmamış ve bir kısım Arnavut toprakları Karadağ, Sırbistan ve Yunanistan'a verilmiştir. Bu da Arnavutlar'da Osmanlıya karşı tepki doğurmuş ve Osmanlı desteğinin son bulmasına neden olmuştur. Müteakiben Burjuva Arnavut kesimi 27 Kasım 1878'de Arnavutluk için özerklik istediler. Fakat diğer Müslüman unsurlara kötü örnek olmaması için Babıali bu isteğe pek sıcak bakmadı. 10 Nisan 1880'de

¹⁷Fikret Adanır, **Makedonya Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1996, s. 90.

Kuzey Arnavutluk dağlı kabileleri yayınladıkları bir beyanname ile otonomi talebinde bulunmuşlardır. Osmanlı Hükümeti başlangıçta kabul etmiş, sonradan Prizren valisinin telgrafı nedeniyle bu kararından vazgeçmiştir. Vali, telgrafında Arnavut vilayetlerinin birleştirilmesinin tam özerklik konusunda Arnavutları cesaretlendirebileceği konusunda hükümeti uyarıyordu. 1881’de ise Süleyman Vokşi komutasındaki Arnavut birlikleri Üsküp, Priştine ve Metroviçe’yi ele geçirmiş ve bir yönetim kurmuşlardı. Osmanlı Devleti Derviş Paşa’yı göndererek bu duruma son verdi. II. Abdülhamit bu gelişmeler üzerine Arnavutlara özel bir önem vermeye başlamış, onları İstanbul’a tekrar bağlamak için çeşitli önlemler almıştır.

1896 yılında Manastırlı Müslüman ve Hristiyan Arnavutlar Büyük Devletlere bir dilekçe göndererek özerklik istemişlerdir. 1897 yılında da Rusya ve Avusturya Makedonya topraklarının paylaşımı konusunda bir anlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşmaya göre bir Arnavutluk Prensliği kurulması öngörölmüştü. 1899’da ise İpek’de toplanan Kuzey Arnavutluk Müslümanları, kapalı bir özerklik olarak nitelendirilebilecek dört vilayetin tek Arnavut birimi olarak birleştirilmesi talebinde bulunmuşlardır. 1903’deki Mürsteg Anlaşması (Makedonya reformu) Hristiyan azınlığa tanınan haklar nedeniyle Arnavutların tepkisine yol açmış, 1906 yılında ise Korçe’de, 1907 başlarında da Sofya’da talebelerden oluşan gruplar Arnavut komiteleri kurmuşlardır. 1908 yılında Ergeri ve Saranda’da çete faaliyetlerine başlamışlar ve Jön Türk ihtilalcileri ile birleşme kararı almışlardır.

1.2.3.Jön Türkler ve Arnavutlar

Arnavutlar daha 1860’lardan itibaren Jön Türklerle çeşitli temaslarda bulunmaya başlamışlardır. I. Meşrutiyet sonrasında da Abdülhamit’in baskı rejimine tepki olarak doğan ikinci Jön Türk hareketi içinde aktif şekilde görev alan birçok Arnavut bulunmaktadır.¹⁸ Arnavut aydınlarından Ohrili Doktor İbrahim Temo, İsmail Kemal ve Resneli Niyazi Bey bu hareket içinde yer alan önemli Arnavutlardandır. İbrahim Temo, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kurucularından ve 1/1 Nolu üyesiydi.¹⁹ 1889 yılında Askeri Tıp Okulu öğrencileri tarafından kurulan bu gizli cemiyetin adı “İttihad-ı Osmani” idi. Aynı yıl Paris’teki Jön Türklerle ilişki kurulmuş ve cemiyet “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” adını almıştır. İttihat ve

¹⁸Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler, II. Meşrutiyet Dönemi**, C.1, 2. b., İstanbul, 1988, s. 535.

¹⁹Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, YKY, 3. b., İstanbul, 2002, s. 424.

Terakki İtalyan Carbonari Cemiyeti'ni örnek alarak kurulmuştur. Bu tarz gizli örgütlenme, İbrahim Temo'nun İtalya'ya yaptığı bir seyahat esnasında elde ettiği bilgiler neticesinde oluşmuştur.²⁰ İbrahim Temo, Arnavutlar arasında özgürlükçü fikirlerin yayılmasını destekleyerek, birçok Arnavut aydınının İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmasını sağlamıştır. Ancak, sonraları Arnavutluk'a yayılan ittihat hareketini Arnavut milli hareketi olarak lanse eden bazı ittihatçılar, bu fikri Türklük aleyhinde yorumlayarak İbrahim Temo'yu dışlamışlar ve meşrutiyet döneminde arka planda bırakmışlardır.²¹

Jön Türk hareketi içinde yer almış olan Arnavut ileri gelenlerinden biri de İsmail Kemal'dir. Uzun yıllar Osmanlı Devleti'nde valilik ve çeşitli memurluklar yapmış olan İsmail Kemal köklü bir aileden gelmekteydi.²² Yanya'da Yunan Lisesini bitirmiş, birkaç yabancı dil bilen ve Mithat Paşanın desteğini kazanmış bir yönetici idi.²³ İstanbul'da Şemseddin Sami, Mehmet Ferit Vlora gibi Arnavut aydınları ile birlikte Arnavut alfabesini oluşturarak, okul ve kültür ocağı açma çalışmalarına katılmıştır. Genelde İngiliz yanlısı bir siyasetçi olarak tanınmıştır. İngiliz basını da, İsmail Kemal'i Jön Türk lideri olarak görmekteydi. İsmail Kemal, 1900 yılında Trablus'a vali olarak atanmış, fakat bir İngiliz gemisiyle Avrupa'ya firar etmiştir. 1901 yılında da Mısır'daki Jön Türk hareketini canlandırmak için Mısır'a gitmiştir.

1902 Jön Türk Kongresi'ne katılan Arnavut liderleri Prens Sabahattin yanlısı bir tutum izlemişlerdir. Bu tutum adem-i merkezîyetçi bir Osmanlıcılık olarak belirtilebilir. Bu kapsamda İsmail Kemal'in Arnavutluk'un istiklali ve bir Arnavut Prenslığı peşinden koştuğu iddiaları vardır.

Jön Türk ihtilal hareketi ile Arnavutlar arasında yakın bağlar kurulmuştu. Jön Türk propagandaları, özellikle Arnavut subay ve askerler arasında oldukça etkili olmuş, ihtilalci subayların çoğunluğu Makedonya ve Kosova'da bulunan 3. Ordu'ya mensup Arnavutlardı. Resne'de Abdülhamit'e karşı ayaklanan Resneli Niyazi, Arnavut'tu. Niyazi Bey'in bu hareketini, Dibra, Struga, Elbasan ve Korça arasındaki bütün bölgelerde bulunan Arnavutlar desteklemişlerdir. Bölgede yaşayan Arnavutlar

²⁰ İbrahim Temo, **İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları**, Arba Yay., 2. b., İstanbul, 2000, s. 17.

²¹ **A.g.e.**, s.123.

²² Necip Alpan, **Arnavutluğun Bağımsızlığı ve Avlonyalı İsmail Kemal**, Ankara, 1982, s. 33.

²³ İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişimler**, Makaleler 1, Turan Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 241.

arasındaki kan davalarını bir hafta içinde sona erdiren Niyazi Bey, Meşrutiyet'in ilanına ilişkin fikirleri ve yaptıkları yanında Arnavutluk için de çalışacağını beyan etmiştir. 1908 Jön Türk ihtilali, Türk tarihi kadar Arnavut tarihi açısından da önemli bir olaydır. İhtilalin Arnavutların yardımı ile zafere ulaştığını iddia eden yazarlar bulunmaktadır. Bu olaydan sonra Arnavutluk bağımsızlık hareketi hız kazanmıştır.

1.2.4. II. Meşrutiyetin İlanında ve 31 Mart Olayında Arnavutların Etkisi

Arnavutlar meşrutiyetin ilanına destek vermişlerdir. Ancak diğer destek verenlerden farklı düşüncelere sahip olarak bu destek verilmiştir. Arnavutların yaşadığı bölgelerde bir Arnavutluk Devleti oluşturmak esas amaçları idi. Arnavutlar arasında da tam bir görüş birlikteliği olduğunu söylemek zordur. Kuzey Arnavutluk'taki şehirli mutaassıp ve eski kafalı Arnavutlar, Kanun-u Esasi sayesinde şeriat kurallarının daha iyi uygulanacağını düşünürken, genç ve hür fikirli Arnavutlar ise Manastır, Elbasan ve Tiran'da yapılan cemiyetlerde (kongrelerde) Arnavutçanın hükümet işlerinde resmi dil olarak kabul edilmesini, mekteplerde Arnavutça okutturulmasını ve Arnavutçanın Latin harfleri ile yazılmasını istemekteydiler.²⁴

Mutlakiyetçi rejimde yapamadıklarının (kendilerini ifade etmenin) yolunu devrim sonrasında bulacaklarını, Kanun-u Esasi'nin ilanının ulusal bir hareketin gelişmesi için ideal bir ortam yaratacağını düşündükleri için Arnavutlar Meşrutiyet'in ilanını desteklemişlerdir. Meşrutiyeti Abdülhamit'e dokunulmaması şartıyla isteyen bazı Arnavutların, yeni rejimle güçlü olunacağını, daha mutlu yaşanacağını ümit ederlerken, çok kısa zamanda gelişen iç ve dış olaylarla ümitlerin söndüğü ve hoşnutsuzlukların başladığı görülmüştür. Bulgaristan'ın bağımsızlığı, Girit'in Yunanistan, Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakı gibi dış gelişmeler Arnavutları rahatsız etmiştir.

Arnavutlar ile İttihatçılar ortak hareket ederken amaçları farklı farklıydı. Arnavutlar, kültürel alanda Arnavut ulusal kimliğinin tanınması, Arnavutluk'a siyasi özerklik kazandırmayı amaçlarken, İttihatçılar, merkezi yönetimi güçlendirmeyi, devleti ekonomik ve siyasi bağımlılıktan kurtarmayı amaçlıyorlardı. Karşılıklı olarak birbirlerini kullanmışlardır. İttihatçılar, Arnavutların silahlı gücünden istifade etmişlerdir.

²⁴ M.Ali Ayni, **Milliyetçilik**, İstanbul, 1943, s. 280.

1908 seçimleri sonrasında Meclis-i Mebusana giren Arnavut mebusları; İsmail Kemal, Hasan Priştine, Esat Toptani, Müfid Bey, Süreyya Vlora ve Dukakinzade Mustafa Basri Bey muhalif yaklaşımlarla Arnavut ayrılıkçılığını desteklemişlerdir. Özellikle İsmail Kemal Bey, İttihatçı gruba karşı mecliste muhalefetin başını çekiyordu.²⁵ Arnavut asıllı bu mebusların, İttihat ve Terakki'ye karşı olan bu muhalefetleri sadece sözle sınırlı kalmayarak 31 Mart ayaklanmasının düzenlenmesinde icraata dönüşmüştür. 31 Mart İsyanı'nın destekçilerinin başında Yunanistan ve İngiltere ile bağlantısı olan Arnavut asıllı mebus İsmail Kemal yer almıştır. İsmail Kemal, Müfid ve Sabri Bey'ler ile anlaşarak, askerlerinin çoğu Arnavut asıllı olan Arnavut taburlarını kazanmak için propagandalar yapmıştır. Yeni rejimden memnun olmayan şeriatçı gruplar, dışlanmış olan eski rejim taraftarları, ordudan atılmış alaylı subaylar, yeni rejimde beklentileri karşılanmayanlar, bu ayaklanmanın içinde yer almışlardır. Askeri destek sağlamanın en kolay yolu dini kullanarak, alt rütbeli askerlerin kandırılması yöntemi idi. Öyle de oldu, 13 Nisan 1909'da (31 Mart 1325) Taşkışla'da bulunan avcı taburundaki askerler ayaklandılar. İsyancılar “şeriat isteriz” sloganı ile Meclis-i Mebusanı kuşattılar. Medrese öğrencileri de bu isyana katıldılar. Hükümet düşürüldü ve isyancı askerlerin istekleri kabul edildi.²⁶ İsmail Kemal Bey'e Meclis Başkanlığına geçmesi teklif edildi. Çoğunluğu Arnavut olan askerlerin ikna edilmesinde önemli rol oynadı. İsyanın baş destekçilerinden olan Arnavut mebuslardan bazıları, Selanik'ten Hareket Ordusu'nun İstanbul'a doğru yola çıkması ve kendilerinin tutuklanması yönünde telgraflar gelmesi üzerine İstanbul'dan kaçmışlardır. Arnavutlar gerek planlama gerekse icra safhalarında, 31 Mart Ayaklanmasının tam da merkezinde yer almışlardır.

1.2.5. İttihat-Terakki ve Arnavutlar

Arnavutlar başlangıçta İttihatçılarla birlikte hareket etmişlerdir. İbrahim Temo, daha önce de belirtildiği gibi cemiyetin ilk kurucularındandır. Necip Draga, Hafız İbrahim Efendi, Basri Bey, Şahin Bey, Mithat Fraşeri gibi Arnavut aydınları İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde yer almışlardır. Bu kişiler aynı zamanda Arnavut cemiyetlerinin de önde gelen kişileriydiler. Fakat sonraları, özellikle 1908'den sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin programındaki eğitim reformunda, eğitimin devlet

²⁵ Sina Akşin, **31 Mart Olayı**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. N.305, Sevinç Mat., Ankara, 1970, s. 12.

²⁶ A.g.e., s. 51.

denetimi ve gözetiminde yapılması ve derslerin Türkçe yapılmasının zorunlu hale getirilmesi gibi milli uygulamalar nedeniyle Arnavut aydınları ile İttihatçılar arasında görüş ayrılıkları baş göstermiştir. Çünkü onların meşrutiyetten en büyük beklentileri, kendi dillerinde eğitim yaparak Arnavutların Rumlaşmasını veya Latinleşmesini önleyerek Arnavut bütünlüğünü sağlamaktı.

Bu nedenle çalışmalarını meclis dışına taşıyıp, İttihatçılar gibi gizli çalışma yöntemlerini benimseyerek sonuç alma yolunu seçtiler. Bunun sonucunda da ayaklanmalar ve isyanlara giden yol açılmış oldu. Bu dönemde, 1909 yılı başlarında Osmanlı Devleti, Arnavutluk meselesinde İtalya, Avusturya ve Rusya ile Balkan devletlerinin politikaları arasında sıkışmış durumdaydı.

1.3. Bağımsızlık İlanı ve Sonrası

1.3.1. Arnavutluk İsyanları ve Bağımsızlığın İlanı

Meşrutiyet'in ilanı sonrasında İttihatçıların Arnavutları tamamen merkezi otoritenin kontrolü altına almak istemeleri dört yıl boyunca her yıl Arnavutluk isyanlarının patlak vermesine yol açmış, neticede Arnavutluk'un bağımsızlığına kadar giden süreç yaşanmıştır.

1909 yılının Bahar aylarında Arnavutluk'ta kıpırdanmalar başlamıştı. İlk isyan İpek'de başlamıştır.²⁷ Osmanlı Devleti, vergi ödemek istemeyen köylülerin direnişini kırmak amacıyla Kosova'ya, Mitroviçe'deki birliğin komutanı Cavit Paşa komutasında bir askeri hareket düzenlemek mecburiyetinde kalmıştır.²⁸ Cavit Paşa'nın isyanın bastırılması sırasında uyguladığı sert tedbirleri araştırmak için, Arnavut mebusların gönderilmesini teklif ettikleri tahkik heyeti hükümetçe kabul edilmemiştir.

Mart 1910'da Kosova'da devlet memurlarına karşı işlenen cinayet olayları nedeniyle sıkıyönetim ilan edilmiş, Arnavutlar ayaklanmış ve ayaklanma Yakova, Firzovik, Kaçanik ve İşkodra'ya doğru yayılmıştır. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın bizzat kendisi isyanı bastırmaya gitmiş, giderken de yanına kurmay başkanı olarak Selanik'te 38. Piyade alay Kumandanı görevinde bulunan Mustafa Kemal'i

²⁷Çelik, **a.g.e.**, s. 356.

²⁸Özcan, **a.g.e.**, s. 13.

yanına almıştır.²⁹ İsyan bastırılmış ve Arnavutların silahları toplanarak, isyancılar cezalandırılmıştır.

1911 yılının başında ise, Kuzey Arnavutluk'ta yaşayan Malisörler³⁰, İngiltere başta olmak üzere Rusya, Avusturya, İtalya ve Balkan Devletlerinin yakından ilgilendiği ve desteklediği bir isyan başlatmışlardır. Aynı yıl Balkan Devletleri ittifak alt yapısını oluşturmaya başlamışlar ve İtalya Trablusgarp'ı işgal etmiştir. Karadağ'da bu isyana destek vermiştir. Sultan Reşat bölgeye gezi düzenlemiş ve Arnavutlara bazı haklar verilerek isyan sona erdirilmiştir. Alınan önlemler yeterli gelmemiş ve 1912 yılına gelindiğinde Arnavutlar tekrar isyan hazırlıklarına başlamışlardır. Bu kez isyan tüm Kosova'ya müteakiben de Tiran ve İşkodra'yı da kapsayacak şekilde hemen hemen tüm Arnavutluk'a yayılmıştır.³¹ Osmanlı Devleti yine çeşitli tavizler vererek kontrolü sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Arnavut isyanlarını bastırmada zorlanması Balkan Devletlerini harekete geçirmiştir. Aralarında anlaşmışlar ve Osmanlıya karşı gizli ittifak anlaşması imzalamışlardır. Bu sırada birçok Arnavut vilayetinde Osmanlının fiili bir gücü kalmamıştı. Osmanlı 29 Temmuz 1912'de Rumeli'de askerlik süresi biten 100.000 kadar askerini terhis etmişti. I.Balkan Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı kuvvetlerinin beklenmedik şekilde yenilmesi üzerine, İsmail Kemal Bey Avlonya'da (Vlore) Arnavutluk'un bağımsızlığını 28 Kasım 1912 tarihinde ilan etti.

1.3.2.Balkan Savaşlarında Arnavutluk ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile İlişkiler

Balkanlarda Balkan Devletleri arasında ittifak kurulması fikri, daha 1879'larda Rusya'nın öncülüğünde Bulgaristan, Karadağ, Sırbistan ve Romanya arasında bir konfederasyon kurulması şeklinde bahsedilen bir husustu. İngilizler ise Osmanlının da içinde bulunduğu bir konfederasyon düşüncesinde idi. Arnavutlar da bu düşüncüyü, Arnavutların muhtariyetine daha kolay ulaşabileceği düşüncesi ile desteklemişlerdir.³² Ekim 1909'da Karadağ, Sırbistan ve Bulgaristan arasında Makedonya'nın paylaşılması konusunda görüşmeler yapılmıştı. İlk olarak Sırp-Bulgar, sonra Bulgar-Yunan gizli anlaşmaları yapılmış, bilahare de Karadağ bu

²⁹ Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2007, s. 416.

³⁰ Malisör: Arnavutluk'ta yaşayan Katoliklere verilen ad.

³¹ BOA, HR.SYS, Dosya no. 150/64

³² Çelik, a.g.e., s. 485.

ülkelere katılmıştır. 1912 yılının yaz aylarında ise hükümet değişikliği nedeniyle Osmanlı'da iyimser bir hava oluşmuştur. Bu nedenle Osmanlı, askerlerini terhis etmiş, Sırların satın aldıkları topları ve cephaneyi Selanik limanından Sırbistan'a nakletmesine izin vermiştir.

Balkan Savaşının başlaması, Arnavutları ikiye bölmüştür. Özellikle Osmanlı kuvvetlerinin mağlubiyeti ve Arnavutluk'un neredeyse tamamının Balkan Devletleri tarafından işgali üzerine Arnavutlar Ş.Sami Fraşeri'nin yıllar önce belirttiği gibi, bir tercih yapma zorunluluğu ile karşı karşıya kalmışlardır. Ya Türklerle beraber yıkılıp gidecekler, ya da onlardan ayrılacaklardır. Bu husus bazı yazarlarca "Ya düşman işgali altında esir yaşamak ya da özgürlük ve bağımsızlık elde edilinceye dek savaşa devam etmek" şeklinde ifade edilmiştir.

Savaş sırasında Arnavutluk, kuzey ve güneyden iki Balkan Devleti tarafından ciddi bir baskı altına alınmıştı. Kuzeyde Sırlar, güneyde Yunanlılar Arnavutluk üzerindeki tarihi emellerini gerçekleştirmek için yoğun çaba içine girmişlerdi. Bağımsızlık ilanında ayrıca, Arnavutlar, geçici bir hükümet kurulması, senato seçilmesi ve yabancı ülkelere gönderilmek üzere bir komisyon kurulmasını da kabul etmişlerdir.

Bağımsızlığın ilanından sonra 17 Aralık 1912 tarihinde toplanan Londra Konferansı devam ederken Türk ordusu, Arnavut ihtiyat askerleriyle birlikte Hasan Rıza Paşa'nın kumandası altında İşkodra'yı savunmaya devam etmiştir. Hasan Rıza Paşa aynı zamanda Arnavutluk idaresini kendi ellerine almak isteyen Arnavut bey ve paşalarıyla da mücadele etmiştir. Nihayet İşkodra'da zahire ve mühimmatın tükenmesinden ve Hasan Rıza Paşa'nın 30 Ocak 1913 tarihinde şehit edilmesinden sonra kumandayı ele alan Esat Paşa (Toptani), Arnavut askerini terhis ederek Türk askerlerini de vapurlara bindirmiş ve İstanbul'a sevk etmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk ile ilişkisi kesilmiştir. Esat paşa 23 Nisan 1913 günü İşkodra'nın anahtarını Karadağlılara teslim etmiştir.

Balkan Savaşları sonucu Londra'da yapılan 29 Temmuz 1913 günkü Elçiler Konferansında da Arnavutluk'un bu tarihten itibaren bağımsız bir devlet olması kararlaştırılmıştır. Bağımsızlığın ilanıyla Osmanlı Devleti ile Arnavutluk arasında hiçbir hükümlerlik bağının kalmadığı da kabul edilmiştir. Ancak, Elçiler

Konferansının bu kararı, Osmanlı Devleti'ne resmen bildirilmemiş olduğu için Osmanlı Devleti Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımamıştır.³³

Balkan savaşlarından sonra Arnavutluk, komşularının işgallerine engel olamamıştır. Londra Konferansı sonucunda, Sırp ve Karadağlılar işgal ettikleri kuzey Arnavutluk'u Yunanlılar da güney Arnavutluk'u boşaltmışlardır. Fakat Arnavutlar içeride birlik ve düzeni sağlayamamışlardır. Dış destekli iç isyanlar uzun süre devam etmiş, ülkede iki başlı yönetim ortaya çıkmıştır. 1914 yılının Mart-Nisan aylarında Arnavutluk'un doğusunda yer alan Korçe kentinde savaş zamanından kalan Yunan askerlerinin yaptığı katliam nedeniyle 100.000 civarında insan Güney Arnavutluk'a ve Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır.³⁴

Yunanistan'ın Güney Arnavutluk'tan çekilmesi karşılığında altı büyük devlet (İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, Avusturya ve Rusya) kararıyla 13 Şubat 1914'te Gökçeada, Bozcaada ve Meis dışındaki Ege Adalarının Yunanistana verilmesi kararlaştırılmıştı. Osmanlı Devleti itiraz etmişti, ama I. Dünya Savaşı başladığı için sonuç alamamıştı. I. Dünya Savaşında yine işgallere uğrayan Arnavutluk'ta birçok Türk kökenli vatandaş, Türkiye'de Arnavut kökenliler kalmıştır. Bunlar arasında ilişkiler devam ederken, Osmanlılar ile Arnavutluk Devleti arasında siyasi ilişkiler kurulamamıştır.³⁵

1.3.3. Arnavutluk-Türkiye Cumhuriyeti Kuruluş Aşaması İlişkileri

Arnavutluk ve Türkiye I. Dünya Savaşı sonrasında aynı devletler tarafından işgal edildiği için, birbirine benzer mücadeleler yürütmüşlerdir. Milli kongrelerin toplanması (Luşnya Kongresi), Yararlı Cemiyetlerin teşkili (Arnavut Teavün Cemiyeti, Kosova Savunma Komitesi) bunlara örnek verilebilir. Arnavutların yoğun olarak yaşadıkları Bursa, Aydın, Edirne, Konya, İzmit, Eskişehir ve Karesi vilayetlerinden destek arayan bu cemiyetler yeterli desteği bulamamıştır. Türkiye'de yaşayan Arnavutların ekseriyeti milli mücadeleyi desteklemişlerdir.

1920 yılı Eylül ayı sonlarında Arnavutluk (Elbasan)'a giden Miralay Hamdi Bey, Arnavutluk Başvekili Süleyman Fehmi Bey (Osmanlı Bürokratlarından biriydi)

³³Yasemin Saner Gönen, “*Babıali Arnavutluk'u Neden 9 Yıl Tanımadı?*”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, 1999, s. 6.

³⁴**Hakimiyeti Milliye**, 21 Teşrinisani 1923, s. 1-3.

³⁵Özcan, **a.g.e.**, s. 30.

ile görüşmesinden sonra Arnavut Ordusunun Başkumandanı (Genelkurmay Başkanı) olmuştur. Bilahare Mustafa Kemal tarafından Emekli Kurmay Albay (Erkanı Harp Miralay) Selahattin Saip Bey (Shkoza) Arnavutluk'a görevli olarak gönderilmiştir. Mustafa Kemal 9 Aralık 1920 tarihinde kendi el yazısı ile yazdığı talimatında, Arnavutluk Savunma Bakanlığına davet edilen Selahattin Bey'e Arnavutluğun bağımsızlığı için neler yapılması gerektiğini belirtmiştir.³⁶ Müteakiben de, 8 Ocak 1921'de yanında bir askeri heyetle Tiran'a gelen Selahattin Saip Bey'in yoğun çalışmaları sonucu, düzenli orduya geçen Arnavutluk kuvvetleri düşmanların Arnavutluk'tan kovulmasında etkin roller oynamışlardır. TBMM Hükümeti ve Mustafa Kemal'in yönlendirmeleri³⁷ ve askeri yardımları ile Arnavutluk tekrar istiklalini kazanmıştır.

Lozan görüşmeleri esnasında Osmanlı Borçları görüşülürken Arnavut temsilciler itiraz etmişler ve demiryolları payının düşülmesi gibi hesaplamalarla Arnavutluk'un ödeyeceği borç miktarında azaltmaya gidilmiştir.³⁸ Türk İstiklal Mücadelesi'nden sonra Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluşu aşamasında Arnavutluk'ta rejim sorunu henüz çözülememişti. Cumhuriyet yanlıları ile monarşistler Türk inkılap hareketini referans almışlardı. Bazı kesimler de saltanatın kaldırılmasını eleştirmişlerdi. Kendi içlerindeki rejim tartışmaları ile reformlara bakışlarını Türkiye üzerinden tartışır hale gelmişlerdi.

1.3.4. Türkiye-Arnavutluk Anlaşmaları Hazırlık Çalışmaları

Arnavutluk Osmanlı egemenliğinden ayrıldıktan sonra Türkiye topraklarında binlerce Arnavut kökenli vatandaş kalmıştır. Bunların yanı sıra özellikle Yunanistan ve Yugoslavya'nın baskısıyla Yunanistan'dan, Makedonya'dan ve Kosova'dan göç etmek mecburiyetinde kalmış olan Arnavutlar da Türkiye'ye gelmeyi tercih etmişlerdir. Arnavutluk Hükümeti, hem Türkiye'deki Arnavut vatandaşların sorunlarını çözebilmek ve hem de etkilendikleri Türk İstiklal Savaşı sonucu yeni kurulan Türkiye ile siyasi ilişkileri tanzim etmek amacıyla harekete geçmiştir.

³⁶Selma Yel, Halil Özcan, "Mustafa Kemal'in Selahattin Saip Bey'i Arnavutluk'ta Görevlendirmesinin Sebep ve Sonuçları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXIV, Sayı 70, 1994, s. 63.

³⁷*Peyam-ı Sabah*, 12 Mayıs 1921, s. 1.

³⁸Faruk Yılmaz, *Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlar (Düyun-u Umumiye)*, Kale Ofset Matbacılık, Ankara, 2003, s. 309.

Gerçi bu yöndeki çabalar TBMM tarafından daha önce başlatılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla daha Türk İstiklal Savaşı zaferle sonuçlanmadan 12 Temmuz 1922’de TBMM Bolu mebusu Cevad Abbas, Adana mebusu Dr. Eşref ve İstanbul mebusu Muhtar Beylerden oluşan bir heyetin Arnavutluk’a gönderilmesi planlanmıştı. Kısa bir süre sonra Arnavutluk Hükümeti’nin TBMM Hükümetiyle resmi ilişki kurmak istediği haberleri İstanbul gazetelerinde yer almıştır. Bu haberler üzerine Buhara sefiri Galip Bey, 19 Ağustos 1922 günü TBMM Hükümeti Reisi Rauf Bey’e bir telgraf göndererek, Arnavutluk’tan Fehmi Bey başkanlığında bir heyetin siyasi ve iktisadi ilişkileri tesis etmek maksadıyla Ankara’ya geleceğini öğrendiğini, kendisinin de Arnavutluk’ta tanınması nedeniyle Arnavutluk heyetiyle yapılacak görüşmelere katılmasının Türkiye için faydalı olacağını belirtmiştir.³⁹ Rauf Bey cevaben bu konuda ellerinde resmi bir bilgi olmadığı yönünde cevap vermiştir. Böylece gerek Türkiye ve gerekse Arnavutluk tarafından yapılan bu girişimler sonuçsuz kalmıştır.

1923 yılının Haziran ayı ortalarında Arnavutluk’un Belgrat temsilcisi, Türkiye’nin Belgrat temsilcisine Tiran Hükümeti’nin Ankara Hükümetiyle ilişki kurma talebini iletmiştir. Türk temsilcisi de hükümetinden olumlu görüş aldıktan sonra cevabını Arnavut temsilcisine bildirmiştir. Bundan sonra da Türk Hükümeti, iki devlet arasında siyasi ilişkilerin başlaması için Arnavut Hükümeti’nden Ankara’ya heyet göndermesini beklerken, Arnavutluk Hükümeti de Türkiye ile siyasi ilişkilerin kurulması için hazırlıklarına başlamıştır.⁴⁰

Arnavutluk Meclis Başkanı Eşref Bey Frasheri başkanlığında, Dışişleri Bakanı Genel Sekreteri Cafer Bey Villa ile Nezir Bey Leskovik’ten oluşan Arnavutluk heyeti, 17 Ekim 1923 günü İstanbul’a gelmiştir.⁴¹ Heyet 23 Ekim 1923 günü tren ile Ankara’ya hareket etmiştir. Basında, Türkiye’de ikamet eden Arnavutlarla, Türk kadınlarla evlilik yapan Arnavutların durumlarının ve İstanbul’da ikamet eden bazı Arnavutların mütareke esnasında Arnavut tabiiyetine geçmesinin sorun oluşturabileceğine dair yorumlar yer almıştır. Heyetin Ankara’ya geldiği günlerde Ankara’da henüz rejim meselesi çözülebilmüş değildir. Ali Fethi Bey’in Başbakanlığı ve İsmat İnönü’nün Dışişleri Bakanlığı devam etmektedir. Arnavutluk

³⁹BCA, 1922, fon kodu: 030.10, yer no: 282.564.1

⁴⁰Gazmend Shpuza, **Arnavutluk ile Türkiye Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması (1923-1926)**, A.Ü. SBF Yay., Ankara, 1998, s. 177.

⁴¹Tanin, 18 Ekim (Teşrin-i Sani) 1923, s. 1.

heyeti Başbakan ile görüşmüş, Dışişleri Bakanı ile rahatsızlığı nedeniyle görüşmemiştir. Görüşmede Arnavutluk heyeti, diğer konularla birlikte, Türkiye’de bulunan Arnavutların Arnavut vatandaşı olarak kabulünü istemişlerdir. Arnavut vatandaşlığı isteği Başbakan tarafından iyi karşılanmamış, heyet bu konuda Başbakan Fethi Bey’den yeterli desteği alamamıştır. İsmet Paşa ise rahatsızlığı nedeniyle üç gün sonra bakanlığa gelebilmiş, ancak o gün de Fethi Bey Hükümeti istifa ettiği için Arnavutluk heyeti, İsmet Paşa ile görüşmemiştir.⁴² Heyet de bakanlık danışmanları ile görüşmüştür.

Danışmanlar, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin başlayabilmesi için dostluk anlaşmasının imzalanmasının ön koşul olduğunu Arnavutluk heyetine hatırlatmışlardır. Arnavutluk heyeti de bunu olumlu karşıladıklarını belirtmişlerdir. Arnavutluk heyeti, Balkan Savaşları öncesi Arnavutluk sınırları içerisinde Türkiye’ye gelenlerle güney Arnavutluk’tan Yunanistan baskısı ile Türkiye’ye göç eden mübadil Arnavutların Arnavutluk vatandaşı kalması konusunda ısrarcı tutumunu her fırsatta sürdürmüşlerdir. Ayrıca, Arnavutluk heyetinin Arnavutluk dışından Türkiye’ye gelen Arnavutlara da sürekli uyrukluk seçme hakkı tanınması konusunda ısrarlı olacağı da bu esnada yürütülen ikili görüşmelerde anlaşılmıştır.

Fethi Bey’in görevden çekilmesi sonrasındaki hükümet krizinden istifade eden Mustafa Kemal, 26 Ekim 1923 gününden itibaren Cumhuriyet rejimi üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmış ve 29 Ekim 1923’de Türk Devleti’nin rejimi cumhuriyet olarak ilan edilmiştir. Aynı gün oy birliği ile Mustafa Kemal de Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Böylece Arnavutluk heyeti Türkiye’de Cumhuriyetin ilanına ve Gazi Mustafa Kemal’in Cumhurbaşkanı seçilmesine tanıklık etmiştir. Bir gün sonra da İsmet Paşa başkanlığında ilk Cumhuriyet Hükümeti kurulmuştur. 1 Kasım 1923 günü Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü, Arnavutluk heyetini kabul etmiştir.

3 Kasım 1923 günü Dışişleri Bakanlığı kararnamesi ile Türk heyeti teşkil edilmiş ve Arnavutluk heyetiyle bir muhadenet muahedenamesi (dostluk anlaşması), bir ikamet mukavelesi ve tabiiyet-i mesail hakkında bir itilafname tanzimi için Menteşe mebusu Şükrü Kaya Bey’in başkanlığında Hariciye Hukuk Müşaviri Nusret ve Tabiiyet ve Umuru Hukukiye’yi Muhtelite Müdürü Refik Beylerden oluşan üyeler

⁴²Özcan, a.g.e., s. 122.

görevlendirilmiştir.⁴³ Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk heyetleri arasındaki konferans 10 Kasım 1923 günü başlamıştır.

Türk heyeti başkanı Şükrü Kaya, yapılacak mukavelenin birincisinin dostluk anlaşması olacağını ve bununla zaten mevcut olan olması lazım gelen vaziyetin tespit edileceğini ifade ederek imzalanacak ikamet mukavelenamesi ve tabiiyet itilafnamesi ile iki millet arasında cari ve mevcut hususiyetin tatbik edileceğini beyan etmiştir.⁴⁴ Arnavutluk heyetinin başkanı olan Eşref Bey'in de aynı yöndeki konuşmaları ardından anlaşmaların esasları müzakere edilmeye başlamıştır.

12 Kasım 1923 günü dostluk anlaşması esas itibarıyla kabul edilmiştir. İkamet Mukavelenamesi'nin esasları dokuz madde olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, tabiiyet meseleleri üzerinde de konuşulmuştur. 14 Kasım 1923'de tekrar toplanan heyetler Türkçe dört maddeden oluşan dostluk anlaşmasını paraf etmişlerdir. 18 Kasım 1923 günü tabiiyet meselesi görüşülürken iki taraf arasında farklı öneriler ve görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Türk tarafı çifte tabiiyetin mümkün olamayacağını öne sürerken, Arnavutluk tarafı bu durumda olanlara hiç olmazsa seçme hakkının verilmesini talep etmiştir. Seçme hakkı, askerlikten tecil, Arnavutluk tabiiyetini seçenlerin her türlü mallarını ve gayrimenkullerini ellerinden çıkararak Türkiye'yi terk etmeleri konularında anlaşma sağlanamaması ve Arnavutluk heyetinin taleplerinde gereğinden fazla ısrarı sürdürmesi sebepleriyle görüşmelere ara verilmiştir.

Antlaşmaların üçünün bir bütün olarak imzalanması öngörüldüğünden diğer anlaşmalar da imzalanamamıştır. Türkiye Lozan Antlaşmasının ruhuna uygun olarak meseleleri çözüme yaklaşımı göstermiştir. Arnavutluk heyeti haberleşme güçlüğüne gerekçe göstererek iki üç gün İstanbul'a gitmek için izin istemiştir. Müzakereler sonucunda dostluk ve ikamet anlaşmalarının sorunsuz olarak tamamlanmalarına ve sadece imzaları kalmasına rağmen tabiiyetle ilgili anlaşmazlık Arnavut heyetinin görüşmelere ara vermesine sebep olmuştur. Ayrıca, Arnavut tarafının Türkiye'de yaşayan Hristiyan Arnavutların Yunan kabul edilerek Türkiye'den gönderilmesinden endişe ettikleri, Kosova Arnavutları ile ilgili olarak da Türk

⁴³BCA, 1923, fon kodu: 030.18.1, yer no: 1/8.39.3.

⁴⁴Anadolu'da Yeni Gün, 11 Kasım 1923. s. 1-2.

tarafının Sırbistan'ı muhatap kabul ettiği Arnavutluk kaynaklarında yer almaktadır.⁴⁵ Arnavutluk heyeti 19 Kasım 1923 günü İstanbul'a gitmiştir.

1.4. Türkiye - Arnavutluk 1923 Anlaşmaları

Kurtuluş Savaşı sona ermiş ve 23 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Barış Anlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti devleti bağımsız bir devlet haline gelmişti. Türkiye, bir var olma-yok olma savaşı verirken, dışarıdan göçmen almayı pek düşünemezdi ve düşünemedi. Arnavutlar da bu yıllarda Türkiye'ye göç etmeye kalkışmadılar. Türkiye, Doğu Anadolu'da Ermeni saldırılarından, Batı Anadolu'da Yunan saldırılarından kaçarak yer değiştirmiş vatandaşlarımızın iç göç problemleriyle uğraşmak zorundaydı.

Genç Türkiye Cumhuriyeti, öncelikle Yunanistan'dan gelen ve “mübadil” denen göçmenlerin sorunlarıyla uğraşıyordu. Bunların sayısı yarım milyona yakındı. Tahminen 10-12 milyon nüfuslu Türkiye için yarım milyon göçmen az yük değildi. Karadan denizden dalga dalga gelen on binlerce mübadili alıp ev bark sahibi yapmak, iş güç sahibi yapmak ve onları Türkiye halkıyla kaynaştırmak büyük bir işti. Hele savaştan yeni çıkmış, köyleri kasabaları düşman tarafından yakılıp yıkılmış olan cılız bütçeli, yoksul Türkiye için bu hiç kolay bir iş değildi. Dolayısıyla o sırada Türkiye, Yunanistan dışındaki diğer ülkelerden göçmen alamadı.

Türkiye'den Yunanistan'a giden mübadil Rumlar için Avrupa ve Amerika milyonlarca dolar yardım yaptığı halde, Türkiye'ye gelen Türk mübadillere dışarıdan yardım elini uzatan yoktu. Türkiye yalnızdı ve fakirdi. Yaralarını kendisi sarıyordu. Bu durumda Türkiye, Cumhuriyetin ilk üç yılında Arnavutluk'tan topluca göçmen alamadı. O yıllarda Türkiye yalnız Yunanistan'dan mübadilleri kabul ettiğini, öteki Balkan ülkelerinden göçmen alamayacaklarını konsolosluklar ve basın aracılığıyla Balkanlardaki soydaşlara duyuruyordu.

Türkiye, sadece “Yunanistan'dan gelen mübadillerle fazlaca meşgul olduğu” için değil, siyasi bakımdan da Cumhuriyetin ilk yıllarında Arnavutluk'tan göçmen alamıyordu. Çünkü Arnavutluk ile Türkiye Cumhuriyeti arasında henüz diplomatik ilişki kurulmamıştı. Birinci Dünya Savaşı'ndan işgallere uğramış olarak çıkan iki devlet, 1913 yılında diplomatik ilişkilerini koparmışlardı. Önce Arnavutluk

⁴⁵Özcan, a.g.e., s. 131.

ile resmi ilişki kurmak, elçilikleri açmak, bir dostluk anlaşması yapmak ve mümkünse bir göç anlaşması imzalamak gerekiyordu. Bunları yapmak ise zaman aldı. Atatürk döneminin dış politika uygulamasına göre⁴⁶, bir devletle diplomatik ilişki kurmadan önce karşılıklı olarak görüşmeler yapılıyor, aradaki sorunların çözümü yönünde anlaşmaya varıldığı takdirde dostluk anlaşması imzalanıyordu. Arnavutluk ile de böyle yapıldı.

İstanbul'daki Arnavutlarla 5 Aralık 1923'de yaptıkları görüşmelerinde “Arnavut vatandaşı kalmak” ve “Türkiye’de yaşamak” düşüncesinde olan Arnavutlar, Türkiye’nin kararlı tutumu karşısında hükümetlerinden onay alarak yeni bir girişimde bulundular. Arnavut heyetinin teklifine göre; askerlik yaşına gelmiş olan Arnavutlar, seçme hakkını hemen kullanırken Arnavutluk vatandaşlığını seçenler de hemen Arnavutluk’a döneceklerdir. Türkiye’de kalma tercihini kullanacaklar ise askere alınabileceklerdir. Bu teklifi kabul eden Türk tarafı anlaşmaların imzalanması aşamasına geçilmesini bildirmiştir. Arnavutluk heyeti tarafından anlaşmalar İstanbul’da 8 Aralık 1923 günü, Türk tarafınca da Ankara’da 15 Aralık 1923 günü imzalanmıştır. Türkiye ile Arnavutluk arasında üç diplomatik belge imzalandı. Bunlar, Dostluk Anlaşması, İkamet Sözleşmesi ve Tabiiyet İtilafnamesi idi. Bu anlaşmaların Resmi Gazete’de yayımlanan şekilleri ve Osmanlıcadan çevirileri EK’te sunulmuştur.

1.4.1.Dostluk Antlaşması (1923)

Türkiye-Arnavutluk Muhadenet Muahedenamesi (Dostluk Antlaşması)’nde, her iki ülkenin beş asır birlikte yaşamalarından kaynaklanan bağların iki millet arasındaki samimiyeti geliştirerek sürdürmesinde etkin olacağı vurgulanmıştır. Ayrıca iki devlet arasındaki ilişkilerin her iki milletin saadet ve refahına katkı yapacağı inancı da dile getirilmiştir. Anlaşmanın birinci maddesinde samimi ve ebedi bir dostluğun var olacağı belirtilirken ikinci maddesinde her iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin uluslararası hukuk kurallarına göre yapılacağı ve her iki tarafın diplomasi ve şehbenderi memurlarının karşılıklılık esasına göre hareket edecekleri ifade edilmiştir.

Üçüncü maddesinde ise İkamet Mukavelenamesi ile Tabiiyet İtilafnamesi imzalamak hususunda tarafların anlaştıkları belirtilmiştir. Dördüncü maddesinde

⁴⁶Şimşir, a.g.e., s. 15.

tasdik olunacak anlaşmanın mümkün olursa Ankara’da teati edilmesi ile tasdiknamelerin tasdikinden 15 gün sonra yürürlüğe girmeleri kabul edilmiştir. Böylece ilk dostluk anlaşmasını Lozan’da Polonya ile imzalamış olan Türkiye, cumhuriyet ilan edildikten sonraki ilk dostluk anlaşmasını da Arnavutluk ile imzalamıştır. Benzer şekilde Arnavutluk da ilk dostluk anlaşmasını Türkiye ile imzalamıştır.

1.4.2. Oturma (İkamet) Sözleşmesi ve Tabiiyet İtilafnamesi(1923)

Türkiye-Arnavutluk Oturma Sözleşmesi (İkamet Mukavelenamesi); Türk tebaasının Arnavutluk’ta, Arnavutluk tebaasının Türkiye’de ikamet şartlarını düzenlemiştir. Sözleşmenin birinci maddesinde her iki taraftan birinin tebaasının diğerinin arazisinde ikamet ve mesketmek (kalmak) hakkına sahip olacakları ile ilgili memleketin kanun ve nizamları çerçevesinde serbestçe seyahat edebileceklerine karar verilmiştir. Her bir ülkenin tebaası her birisinin arazisinde ikamet edebilecek ve her türlü ticaret, sanat, meslek yapabilecek ve her ne nam altında olursa olsun mahalli tebaadan daha yüksek bir vergi, resim veya mükellefiyete tabi olamayacaklardır (madde 3). Her iki ülke vatandaşları, şehir ve kasabalar haricindeki arazide her türlü emlak ve gayrimenkule ilgili memleketin kanun ve nizamları ölçüsünde sahip olabilecektir (madde 5). Her iki taraf vatandaşı, diğerinde hiçbir askeri hizmet mecburiyet ya da mükellefiyetinde olmayacaktır (madde 6). İkamet davaları işletmelerin bulunduğu memleketin kanunlarına göre sonuçlandırılacaktır (madde 7). Kanuna aykırı bulunmadıkça taraflardan her birinin tebaasının diğer tarafın arazisinde bulunan mülkleri istimlak olunamayacak veya mallarındaki haklarından mahrum bırakılmayacaktır (madde 8). Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Hükümeti arasında imzalanan ikamet sözleşmesinin onaylandıktan bir aysonra yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır.

Türkiye-Arnavutluk Tabiiyet İtilafnamesinde ise şu maddeler yer almıştır; Arnavutluk arazisi ahalisinden olan ve bu itilafname yürürlüğe girdiği zaman Arnavutluk Devleti arazisinde ikamet edenler, Arnavutluk Devleti tebaasından kabul edilecektir (madde 1). Anlaşma yürürlüğe girdiğinde Arnavutluk Devleti arazisinden olup da Türkiye’de ikamet edenler ise Türk tebaası kalacaklardır (madde 2). Arnavutluk Devleti arazisinden olup da Türkiye’de ikamet eden ve 18 yaşını doldurmuş bulunanlar bu itilafnamenin yürürlüğe girdiği tarihten bir yıl içerisinde

Türk tabiiyetini terk ederek Arnavut tabiiyetini ihtiyar edebilecektir (seçebilecektir). Arnavutluk tabiiyetine geçecekler, itilafnamenin yürürlüğe giriş tarihinden sonra bir yıl içerisinde Türkiye’de bulunan mal varlıkları ile gayrimenkullerini ellerinden çıkarmaya, bütün borçlarını ödemeye ve her türlü alakalarını keserek bir daha dönmek üzere Türkiye’yi terk etmeğe mecbur kılınacaktır. Arnavutluk tebasını seçenler, Türkiye hududunu terk edinceye kadar Türk tebaası muamelesi görecektir (madde 3).

Arnavutluk’ta ikamet eden ve Arnavutluk tabiiyetine geçmiş 18 yaşını doldurmuş Türkler de (3. maddedeki Arnavutlar gibi) mütakabiliyet esasına göre işlem görecektir (madde 4). Arnavutluk arazisinden olup da Türkiye’de kalan ve Türk tebaasında bulunanlar Arnavutluk’taki mal ve gayrimenkullerini muhafaza edecekleri gibi Arnavut tabiiyetinde olanlar da Türkiye’deki mallarını muhafaza edebilecektir (madde 5). Kocaları 18 yaşından küçük olan kadınlar da ebeveynlerinin tabi oldukları haklara sahip olacaktır (madde 6). Arnavut arazisi halkından olan ve bu itilafnamenin yürürlüğe girdiği tarihte Türk tebaası olarak Türkiye ve Arnavutluk sınırı dışında bulunanlar, altı ay içerisinde Türk memurini şebenderesine bir beyanname ile müracaat etmek suretiyle Arnavutluk Devleti tabiiyetini seçmekte serbest kalacaktır (madde 7).

Bu anlaşmaların 15 Aralık 1923 tarihinde imzalanması ile Türkiye-Arnavutluk siyasi ilişkilerinin hukuki çerçevesi oluşturulmuştur. Buna rağmen anlaşmaların yürürlüğe girebilmesi için iki ülke meclislerince onaylanması beklenilmeye başlanmıştır.

1.5. Cumhuriyetin İlk Yıllarında (Atatürk Dönemi) Türkiye - Arnavutluk İlişkileri

1.5.1. 1923-1928 Dönemi İlişkiler

1912 yılında bağımsızlığını ilan eden Arnavutluk, yaklaşık on yıl boyunca iç çalkantılarla ve dış tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu yıllarda Osmanlı Devleti de kendi derdine düşmüş ve ölüm kalım savaşı içinde olduğundan, bağımsız Arnavutluk ile Osmanlı Devleti arasında normal diplomatik ilişkiler kurulamamış ve

Arnavutluk'ta bir Osmanlı temsilciliği açılamamıştır. Osmanlı payitahtı İstanbul'da da bir Arnavutluk konsolosluğu veya elçiliği kurulamamıştır.⁴⁷

Türkiye ile Arnavutluk arasında diplomatik ilişkiler Mustafa Kemal'in özel çabalarıyla başlama seviyesine gelmiştir. Atatürk, stratejik bir yaklaşımla, daha İstiklal Savaşı sırasında, Arnavutluk'a askeri yardımda bulunmak üzere, Albay Salahattin Saip Bey başkanlığında bir askeri heyeti bu ülkeye göndermiş, Salahattin Bey, Arnavutluk'ta sekiz ay görev yaptıktan sonra 1921 yılında geri dönmüştür. Bu arada Ahmet Zogu Arnavutluk'un başına geçmiş ve Türkiye ile yakınlaşmaya yönelmiştir.

Arnavutluk Başbakanı olan Zogu, Türkiye'de Cumhuriyetin ilanı ve Gazi Mustafa Kemal'in ilk defa Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine 31 Ekim 1923 günü Türkiye Başbakanına hararetli bir kutlama telgrafı göndermiş, Arnavut Hükümeti adına Gazi Mustafa Kemal'i tebrik etmiş ve Türkiye ile dostluk içinde yaşamak istediklerini bildirmiştir. Telgrafa Başbakan İsmet İnönü cevap vermiştir.⁴⁸

Yukarıda da anlatıldığı üzere 15 Aralık 1923 günü Türkiye ile Arnavutluk arasında Dostluk Antlaşması ile İkamet Sözleşmesi ve Tabiiyet Sözleşmesi imzalandı. Bu anlaşmalarla iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin hukuki çerçevesi belirlenmesine rağmen, her iki ülkenin meclislerinde sözkonusu anlaşmaların hemen onaylanması nedeniyle, anılan anlaşmalar 1925 yılında onaylanmalarının ardından geçerlilik kazanmıştır.

Arnavutluk'un iç meseleleri bu gecikmede önemli rol oynamıştır. Bağımsızlığın ilanından sonra Arnavutluk bir türlü iç istikrarını sağlayamamıştır. Ülkedeki işgaller devam ederken iktisadi ve sosyal gruplar arasında çelişkiler ortaya çıkmıştır. Toprağı olmayan halk, toprak isteğini gündeme getirirken tarım kesimi aşarın kaldırılmasını, geniş kitleler de tahıl dış alımında uygulanan yüksek vergilerin iptal edilmesini talep etmeye başlamışlardır.⁴⁹ Bu çelişkiler, siyasi gruplaşmalara ve iktidar mücadelesine yön vermeye başlamıştır. Güneyin Müslüman büyük toprak sahiplerini ve aşiret reislerini temsil eden Şevket Verlaci liderliğindeki Terakki (İlerici) Parti, toprak reformuna karşı çıkarak toplumsal düzenin muhafaza edilmesini

⁴⁷Şimşir, **a.g.e.**, s. 16.

⁴⁸**A.g.e.**, s. 17.

⁴⁹Nazif Kuyucuklu, **Balkan Ülkeleri İktisadı 1 Arnavutluk**, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1985, s. 13.

savunmaya başlarken, Ortodoks Piskopos Fan S. Noli ve Mati aşiretinden Ahmet Zogu gibi önemli siyasi şahsiyetlerin içerisinde yer aldığı Halk Partisi ise muhafazakar kesimi temsil etmesine rağmen daha reformcu bir program hazırlamıştır.⁵⁰

Mati kabilesinin şefi Cemal Paşa'nın ikinci oğlu olan Ahmet Zogu, Manastırdaki Askeri lisede bir süre öğrenim gördükten sonra İstanbul Galatasaray Lisesi'nde eğitimini tamamlamıştır. Türkçeyi çok iyi konuşan Zogu, şiir ve edebiyata düşkün olup, Vakıf gazetesinde bir süre muhabirlik yapmıştır. Önceleri Halk Partisi liderleri arasında yer alan Ahmet Zogu, daha sonra büyük toprak sahiplerinin söz sahibi olduğu Terakki Partisine geçerek bu partinin lideri olan Şevket Verlaci'nin kızı ile evlenmiştir. Muhafazakar güçlerle de yakınlaşan Zogu, Aralık 1922'de başbakan ve içişleri bakanı olmuştur. Zogu Hükümetinde birçok bakanlık yabancı danışmanların denetimindedir. Bu dönemde çok eşlilik yasaklanmış, kadınların örtünmeleri isteğe bağlı hale getirilmiştir.

Ahmet Zogu 1923'te Arnavutluk'ta Başbakan iken 1925'te Cumhurbaşkanı olmuştu. Karşılıklı ilişkilerin tesisi için, 1925 yılında konsoloslukların açılması, 1926 yılında Elçiliklerin açılması ve nihayetinde 1927'de konsolosluk faaliyetlerinin düzenlendiği Şehbenderlik Anlaşması imzalanabilmiştir. Bu anlaşmanın da TBMM'nde onaylanması ve Resmi Gazete'de yayımlanması Mayıs 1928 tarihindedir. Arnavutluk Hükümeti ise bu anlaşmayı onaylamakta geç kalmıştır.⁵¹ Bilahare 1 Eylül 1928'de Arnavutluk'ta Krallık ilan edilmesi ile iki ülke ilişkileri gerilmiş ve kesilmiştir.

1925 ile 1928 arasındaki bu süreçte Ahmet Zogu ile Gazi Mustafa Kemal arasında sıcak ve dostluğa matuf yazışmalar cereyan etmiş, elçilerin kabullerinde tarihin uzun bir sürecinde iki millet arasındaki dostluğa vurgular yapılmıştır. Beş yüz yıllık kader birliğine dayanan dostluk ve kardeşlik duyguları bu yıllarda hep ön planda tutulmuştur. Arnavutluk, Türkiye'deki reformları beğeni ile izlediğini her fırsatta vurgularken, Türkiye de, her iki genç cumhuriyetin arasındaki ilişkileri geliştirmek için elinden geleni yapacağını belirtmiştir. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti'nin en hassas olduğu konulardan olan Cumhuriyet'in korunması ve

⁵⁰Sina Akşin, Melek Fırat, **İki Savaş Dönemi Arasında Balkanlar**, Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 110.

⁵¹ Özcan, **a.g.e.**, s. 157.

kullanılması hususunda Arnavutluk'un cumhuriyeti terk ederek krallık idaresine geçmesi affedilecek bir geçiş değildi. Ahmet Zogu, Türkiye'de bir anda bir "Cumhuriyet haini" ilan edildi.

Bütün bunların yanında Arnavutluk'un 22 Kasım 1927 tarihinde İtalya ile İttifak Anlaşması imzalaması ve Mussolini'nin desteği ile krallık uygulamalarına geçmesi, 1925 yılında İtalya ile imzalanan Ticaret Anlaşması ve 1926 yılında imzalanan Dostluk ve Güvenlik Pakti sonucunda Arnavutluk bankacılık sisteminin İtalya'nın kontrolüne geçmesi, Tiran Pakti olarak adlandırılan İtalya Arnavutluk anlaşmasının, Arnavutluk'un üçüncü ülkelerle anlaşmalar yapmasını sınırlandırması, kısacası Akdeniz'de Türkiye'ye meydan okuyan İtalya'nın Arnavutluk'u nüfuzu altına alması Türkiye Arnavutluk ilişkilerini kopma noktasına taşıyan faktörlerdendi.

Ahmet Zogu'nun Arnavutluk'ta krallığını ilan etmesine Türkiye, özellikle Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal büyük tepki göstermiştir. Birçok ülkenin krallığı tanımamasına rağmen Türkiye bu rejimi tanımayacağını ilan etmiştir. 3 Ekim 1928'de Türkiye'nin Tiran Elçisi Tahir Lütfü Bey Ankara'ya çağırılmıştır.

1.5.2. 1928-1938 İlişkileri ve Balkan Pakti Yakınlaşması

Arnavutluk'ta krallığın ilanı ve buna Türkiye'nin gösterdiği tepki iki ülke basınında da çarpıcı bir şekilde yer almış, Türk gazetelerinin Arnavutluk'a sokulması yasaklanmıştır. 1929'da Arnavutluk Ankara Elçiliğini kapatmıştır. Arnavutluk'taki ve diğer ülkelerdeki Kral muhalifleri cumhuriyetçiler Gazi Mustafa Kemal'in ve Türkiye'nin yaklaşımlarını övgülerle karşılamışlardır. Türkiye ise Maslahatgüzar seviyesinde diplomatik ilişki olmadan gözlemci seviyesinde faaliyetlerini Tiran'da sürdürmeye devam etmiştir. Türkiye, Ankara'da Arnavutluk Elçiliği görevi yapmış olan ve Türkiye'den ayrıldıktan sonra Arnavutluk Dışişleri Bakanı olan Rauf Fitso'ya yakın ilgi ve alaka göstermiştir.⁵² Bazı Arnavut kökenli Türk vatandaşları da Bakanlar Kurulu kararları ile verilen özel izinlerle Arnavutluk devlet dairelerinde görev almışlardır.⁵³

Türkiye Arnavutluk ilişkilerindeki kesinti 1928 yılından itibaren altı yıl kadar devam etti. Bu durum diplomatik olarak elçi atanmaması şeklinde tezahür eden bir

⁵²Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları C.I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993, s. 303.

⁵³BCA, 1928 ve 1929, fon kodları: 7268 ve 41327, yer no: 104/2 ve 625.

durumdu. Bununla birlikte Türkiye işgüder veya maslahatgüzar atamaya devam etti. Arnavutluk ise İstanbul'daki İtalya Konsolosluğuna personel atayarak işlerini yürütme yoluna gitmiştir.⁵⁴

Genç Türkiye Cumhuriyeti benimsediği “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” politikasının gereği olarak, öncelikle yurttan sulhu sağlamış ve yaptığı reformlar ile diğer yeni devletlere örnek olmuştur. Arnavutluk bunu başaramamıştır. Türkiye'nin bu durumu ve politikaları nedeniyle, başta Balkan devletleri olmak üzere diğer devletler tarafından Türkiye'ye duyulan güven artmıştır. Balkan birliğinin gündeme geldiği bu dönemde başta Almanya ve İtalya olmak üzere diğer devletler isteklerini kuvvetle elde etmeye çalışırken Türkiye'nin uluslararası hukuka ve barışa saygılı tavrı güvenilirliğinin kazanılmasında ayrıca etkili olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonucu imzalanmış olan barış antlaşmaları, mağlup devletler aleyhine adil olmayan sonuçlar doğurmuştur. Bu durumu değiştirmek isteyen devletler, Macaristan, Bulgaristan, Avusturya ve Almanya revizyonist devletler olarak nitelendirilmişlerdir.⁵⁵ Ayrıca, savaş sonrası vaat edilen yerler verilmeyen ve ekonomik sıkıntılarla boğuşan İtalya'da bu gruba dahil olan ülkelerdendir. İlaveten, 1929 yılı dünya ekonomik krizinin olumsuz etkileri sonucu ülkeler zor durumda kalmışlardır. Ülkelerde iktidar değişiklikleri meydana gelmiş, yeni kutuplaşmalar baş göstermeye başlamıştır. Türkiye ise, izlediği barışçı politikalar sonucunda, Balkan Devletleri ile İngiltere, Fransa ve ABD gibi dünyanın gelişmiş güçlerinin de güvenini kazanmıştır. Türkiye bu dönemde başta Balkanlar olmak üzere anlaşmalar yoluyla bölgesel barışın korunmasını temin etmeye çalışmıştır. Bizzat Atatürk Balkan Birliği'nin hararetli bir savunucusu olmuştur.⁵⁶

İtalya'nın Balkanları nüfuzu altına alma çabaları, Anadolu'ya ilişkin talepleri, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya başta olmak üzere Balkan Devletlerini tedirgin etmiştir. Balkan Devletlerinin ittifakı ve konferansı da bu dönemde gündeme gelmiştir. Arnavutluk'ta ise İtalya'ya karşı tepkiler kuvvetli bir muhalefet meydana getirmiştir. Bu nedenle Arnavutluk Balkan konferansına katılmaya karar vermiştir. İtalya'nın yaklaşımları Türk-Yunan yakınlaşmasını da sağlamıştır. Yunanistan

⁵⁴ *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1930, s. 1, 4.

⁵⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (C.I-II: 1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 177.

⁵⁶ Aptülahat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 259.

Başbakanı Venizelos, 27 Ekim 1930 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. 30 Ekim 1930'da Türk-Yunan Tarafsızlık, Uzlaşma, Tahkim ve Dostluk Anlaşmaları imzalanmıştır. İsmet İnönü de 3 Ekim 1931 tarihinde Yunanistan'a iadeyi ziyaret gerçekleştirmiştir.

Balkan birliğinin nazari olarak öncülüğünü Cenevre'de toplanan Milletlerarası Barış Bürosu yapmıştır. Büro, 6-10 Ekim 1929 günü Atina'da düzenlediği Evrensel Barış Kongresinde Yunanistan'ın eski Başbakanı M. Papanastasiou'ya bir Balkan Birliği kurulmasını teklif etmiştir. Türk ve Bulgar üyeler de bu teklife katılmıştır.⁵⁷ Yapılan girişimler ve görüşmeler sonrasında Birinci Balkan Konferansı 5-12 Ekim 1930 tarihleri arasında Atina'da toplanmış ve Konferansa Türkiye, Bulgaristan, Arnavutluk, Yugoslavya ve Romanya katılmıştır. Ev sahibi Yunanistan ile birlikte aralarında muhtelif sorunlar olan altı Balkan Devleti'nin hükümet başkanları ilk defa bir masa etrafında toplanabilmiştir. Arnavutluk'ta krallık ilan edildikten sonraki süreçte Türkiye ve Arnavutluk heyetleri bu sayede ilk defa bir araya gelmişlerdir.

Birinci Balkan Konferansına Balkan ülkeleri arasındaki ekalliyetler (azınlıklar) sorunu damgasını vurmuş, Arnavutluk heyeti, Yugoslavya'da 900 bine yakın, Yunanistan'da 60 bine yakın Arnavut azınlığın çözülmesi gereken sorunlarını dile getirirken⁵⁸, Yugoslav heyeti İtalya-Arnavutluk ittifakını eleştirmişlerdir. Arnavutluk temsilcileri Yugoslavların yaklaşımlarını egemenliklerine karşı bir tehdit olarak gördüklerinde, milli varlıklarını Türklere ve Türk İstiklal Mücadelesi'nin başarısına borçlu olduklarını belirterek, şükran ve memnuniyetlerini vurgulamışlardır. Türkiye ve Arnavutluk arasındaki ilişkilerin kopma noktasında olduğu bir dönemde bu gelişme ilişkilerin yeniden başlamasının ilk aşamalarından birisi olarak görülmüştür.

Türkiye'de toplanmasına karar verilen İkinci Balkan Konferansına Arnavutluk'un katılımı konusu Arnavutluk'ta tartışmalara sebep olmuştu. Türkiye muhalifleri, Arnavutluk'u tanımayan ve hala kendi memleketleri addeden bir devletin toprağına gidilecek olmasını eleştirmişlerdir. Fakat Kral Zogu aksi fikirde

⁵⁷Cumhuriyet, 11 Ekim 1929, s.3.

⁵⁸Zeki Mesut, Milliyet, 18 Ekim 1930, s.1.

idi ve Mehmet Konica liderliğindeki Arnavutluk heyetinin İstanbul'da yapılması planlanan konferansa katılımını destekledi.

İlaveten bu günlerde İsmet İnönü'nün Türkiye'nin çok yakında tüm Balkan ülkeleriyle ilişkilerinin düzeleceği mesajı Arnavutluk'ta "Miku i Popullit" gazetesinde yayımlanmıştır.⁵⁹ Bu haberle birlikte Arnavutluk'ta Türkiye-Arnavutluk ilişkilerinin düzeleceğine ilişkin beklentiler de artmaya başlamıştır. İkinci Balkan Konferansı 20 Ekim 1931'de İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda altı Balkan Devleti'nden 200 temsilcinin katılımıyla toplanmıştır. Arnavutluk heyetinin ekalliyetler meselesine ağırlık vererek Yugoslavya heyeti ile didişmesi şeklinde geçen konferansta muhtelif alt komisyonlarda çeşitli meseleler tartışılmış ve görüşülmüştür. Arnavut üyeler, İkinci Balkan Konferansı üyeleri ile birlikte konferansın kapanış toplantısı için Ankara'ya gitmişlerdir. Konferans boyunca Türkiye'ye ilişkin verdikleri sıcak mesajlar ve Türkçe konuşmaları Arnavutların sempatisini Türk basınında artırmıştır.

İkinci Balkan Konferansı, son celse toplantısını Ankara'da TBMM'de yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Balkan konferansı üyelerine hitaben bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, Balkan Devletlerinin her birinin bağımsızlığını önemle vurgulayarak, yakın geçmişteki sıkıntılarla içinde bulundukları durumu tahlil etmiş, geçmiş bağlardan ve gelecek birliktelikten bahsetmiştir. O günlerde Atatürk'ün tarih üzerinde yaptığı çalışmalar da bu konuşmasında etkili olmuştur.⁶⁰ Gazi Mustafa Kemal'in idealizm ateşiyle söylediği nutuk, konferans üyelerini aydınlatmıştır. Ancak Balkan Devletleri henüz Balkan birliğini teşkil etmekten uzaktır. Çünkü Bulgaristan revizyonist politika takip etmekte, Arnavutluk, İtalya etkisinde bulunmaktadır. Yugoslavya ve Romanya'da Küçük Antant'ın üyesidir. Bütün bunların sonucu olarak Türkiye ve Yunanistan'ın gayretleri ilk iki konferansta Balkan Birliğini gerçekleştirmeye yetmemiştir.⁶¹

Mustafa Kemal'in Balkan Devletleri liderleri arasında sadece Arnavutluk Kralı ile doğrudan ilişkisi yoktur. Bu durum birliğin önünde bir engel gibi görünmektedir. Mustafa Kemal, Balkan Birliği hedefine ulaşabilmek maksadıyla

⁵⁹ **Miku i Popullit**, 16 ekim 1931, s. 4.

⁶⁰ M.Akif Tural, Durmuş Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s. 189.

⁶¹ Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990, s. 97.

tüm Balkan Devlet Başkanları ile birlikte Arnavutluk Kralına da bir telgraf çekmiştir. Kral olmayı kabul ederek halkına ihanet ettiğini düşündüğü Arnavutluk Kralını diğer Balkan devlet Başkanlarından ayırmamıştır. Türk-Arnavut ilişkilerinin kopma noktasına gelip dayandığı bir anda Atatürk devreye girmiş ve ilişkileri yeniden normale çevirmiştir.⁶²

Mustafa Kemal'in telgrafı Arnavutluk'ta büyük sevinç yarattı ve aradaki buzları eritti. Mustafa Kemal'in Zogu kral sıfatıyla nitelemesi Arnavutluk Hükümeti'ni son derece memnun etmiş ve bu durumu tam tanınma olarak değerlendirmişti. Türkiye ile Arnavutluk arasında üç yıldır süren soğuk savaş dönemi bir çırpıda kapandı. Arnavutluk basınında 26 Ekim 1931 tarihli mektup ile bu tanınma olumlu olarak yer almıştır. Arnavutluk Kralı Ahmet Zogu aynı güzel temennilerle 29 Ekim 1931 tarihinde Tiran'dan Ankara'ya bir telgrafla cevap vermiştir.

Arnavut basınına verdiği mülakatta Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Arnavut Kralını tanımamasına mazeret olarak Türkiye'nin dahili siyasetinin buna elverişsizliğini öne sürmüştür. Cumhuriyet rejiminin muhaliflerinin hala rejim için tehdit oluşturduğu bu dönemde böyle bir tanımın uygun olmayacağını değerlendirmiştir. Ayrıca, bağımsızlığı için cephe ve diplomasi savaşı veren bir lider olarak Mustafa Kemal, Arnavutluk'un İtalya'ya bağımlı hale gelmesini Balkan Birliği önünde engel olarak görmektedir. Mustafa Kemal, Arnavutluk'u İtalya'ya bağımlılıktan Balkan Devletleri'nin tamamının katılımıyla oluşturulacak Balkan Birliği'nin kurtaracağı kanaatindedir. Aynı zamanda Balkan Birliği başta İtalya olmak üzere yayılmacı devletlerin Balkanlar üzerindeki emellerini boşa çıkaracak diye düşündüğü için Arnavutluk Kralını tanımak mecburiyetinde kalmıştır.⁶³

Arnavutluk basınında Mustafa Kemal'in mektubu iki ülke arasında bundan sonra dostluk, sevgi ve kardeşlik olacağı şeklinde yorumlanmıştır.⁶⁴ Arnavutluk Hükümeti de Mustafa Kemal'in telgraf çekmesini ve Arnavutluk Kralını tanımasını çok önemseyerek bu durumu idari teşkilatlara duyurmuştur. Valiliklere çekilen telgraflarda Türkiye tarafından Arnavutluk Krallık rejiminin resmen tanındığı

⁶² Şimşir, *Türkiye-Arnavutluk İliş....*, s. 21.

⁶³ Özcan, **a.g.e.**, s. 243.

⁶⁴ **Gazeta Shqiptare**, 5 Kasım 1931, s. 1.

bilgisine yer verilmiştir. Aynı zamanda Arnavutluk Kralı ve yöneticilerinin Türkiye'nin Arnavutluk temsilcisine olan ilgisi oldukça artmıştır.

Üçüncü Balkan Konferansı 21 Ekim 1932'de Bükreş'te toplanmış ve Arnavutluk heyeti de bu konferansa katılmıştır. Arnavutluk heyeti, ekalliyetler konusunda biraz daha yumuşak bir tavır sergilemiş ve Bulgar heyetinden ayrılarak diğer devletlerle birlikte hareket etmiştir. Bunun nedeni Arnavutluk'un Yugoslavya'dan yardım alma görüşmelerine başlamış olmasıdır. Ekalliyetler meselesinin gündemden çıkarılması nedeniyle Bulgar heyet başkanı artık gözlemci statüsünde konferansta bulunacaklarını beyan etmiştir. Balkan Birliği Meclisi, 19 Mart 1933 günü Bükreş'te son toplantısını yaparak dağılmıştır.

Üçüncü Balkan Konferansı'nda Balkan misakı görüşmelerine başlanmış ancak Bulgaristan'ın tutumu nedeniyle misak imzalanamamıştır. Diğer Balkan Devletleri Bulgaristan'ı ekalliyetler tutumu sebebiyle eleştirirken, Bulgar basını da daha önceki konferanslarda ekalliyetler meselesinde birlikte hareket ettiği Arnavutluk'u eleştirmiştir.

Dördüncü Balkan Konferansı 5 Kasım 1933'de Selanik'te toplanmıştır. Konferans öncesinde ülkeler arasında siyasi birçok ziyaretler yapılmıştır. Konferansta ülke temsilcileri tarafından birleştirici ve kalıcı barışın desteklenebilmesi için karşılıklı işbirliğinin pekiştirilmesi yönünde konuşmalar yapılmıştır. Sonuç'ta Balkan Birliği'nin sağlanabilmesi için altı Balkan Devleti'nin dışişleri bakanlarının her yıl bir araya gelmesinin faydalı olacağı belirtilerek altı Balkan Devleti arasında birçok misak yapılmasının uygun olacağı kararna varılmıştır. Karşılıklı güvensizlik ve çözümlenemeyen ekalliyetler meselesi nedeniyle Balkan ittifakı oluşturulamamıştır.

Türkiye ile Arnavutluk arasında 1931 yılında yeniden dostluk dönemi başlasa da üç yıl önce geri çekilmiş olan elçilerin yerine yeni elçiler hemen atanamadı. Tiran'da yalnız bir işgüderimiz vardı, Ankara'daki Arnavutluk Elçiliği ise tekrar açılmamıştı. 1931 ve 1932 yılları böyle geçti. 1933 baharında Ankara'ya Cavit Leskoviku adında yeni bir Arnavut Elçisi atandı. Türkiye'de öğrenim görmüş, Türk

ordusunda hizmet etmiş olan Leskoviku 14 Mayıs 1933 günü güven mektubunu Atatürk'e sundu ve resmen göreve başladı.⁶⁵

9 Şubat 1934'te Balkan Paktı, Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya Dışişleri Bakanları arasında imzalanmıştır.⁶⁶ Atina'da imzalanan Pakt'ın gerçekleşmesinde Atatürk'ün çabalarının büyük etkisi vardır. Bulgaristan ve Arnavutluk Pakt'a katılmamıştır. Bununla birlikte, paktın üçüncü maddesinin sonuna *"Anlaşma katılma isteği bağıtlı taraflarca olumlu biçimde incelenmek üzere, her Balkan ülkesine açık bulunacak ve bu katılma imzacı diğer devletlerin onamalarını bildirmeleri üzerine geçerli olacaktır."*⁶⁷ ibaresi eklenmiştir. Balkan Paktı'nı imzalayan dört devlet, Balkanlı milletleri uzlaştırmak, kendi aralarında ihtilaf bırakmamak ve Balkanlarda istikrarı devam ettirmek amacıyla Bulgaristan ve Arnavutluk'u karşılarına almamış hatta bu iki devlete paktın kapılarını açık bırakmıştır.

Arnavutluk'un pakta katılmamasının sebebi doğrudan İtalya ile ilişkilerinden kaynaklanmıştır. Mussolini tarafından özellikle 1930-1934 arasında izlenen politikalar, Arnavutluk'u iktisadi ve mali açıdan İtalya'ya bağımlı hale getirmiştir. İtalya'nın tehditlerine boyun eğen Arnavutluk Balkan Konferanslarına katılmasına rağmen, Balkan Paktı'na katılamamıştır. Arnavutluk Dışişleri Bakanı Cafer Villa gibi bazı Arnavut devlet adamları pakta olumlu baktıklarını gayri resmi olarak açıklasalar da İtalya'nın baskıları Arnavutlara başka çıkış yolu bırakmamıştır. Türkiye ise paktın olumlu sonuçlarını kazanıma çevirmesini bilmiştir. Türkiye boğazlar meselesinin çözümünde Montroeu'x'de Balkan ittifakı üyelerinin desteğini almıştır.⁶⁸

İtalya, Arnavutluk'un Tiran paktını yenilememesi ve gümrük birliğini de imzalamaması üzerine, Arnavutluk'un baskı kabul etmez tavırlarını alt etmek için Fiyeri şehrinde bir isyan tertip ettirmiştir. 16 Ağustos 1935'te Fiyeri Jandarma Kumandan Muavini Musa Kranya, İtalya işbirlikçisi olarak 200 asiye çevresinde toplamış ve Luşyna üzerine yürümüştür. Arnavutluk Hükümeti bu isyanı sert biçimde bastırmıştır. Habeşistan'a saldırma arifesindeki İtalya'nın tüm bu baskıları sonuç

⁶⁵Şimşir, a.g.e., s. 23.

⁶⁶Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi yayınları, 3. b., İstanbul, 2006, s. 501.

⁶⁷İsmail Soysal, **Tarihleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 462.

⁶⁸Selma Yel, **Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009, s. 71.

vermiş ve Arnavutluk ile İtalya misak imzalamışlar, bunun üzerine Balkan Paktı Konseyi 19 Mart 1936'da Arnavutluk'un özel durumu göz önünde bulundurarak bu ülkeyi Balkanlar harici devlet statüsüne almıştır.

Tamamen İtalya'nın nüfuzu altına giren Arnavutluk'un tam ve koşulsuz olarak İtalya'ya bağlanması sonucunda Arnavutluk'un Balkan Pakta katılma olasılığı kalmamıştır. Halbuki Atatürk'ün bu konuda derin bir arzusu vardı ve Arnavutluk'un mutlaka Balkan Pakta katılması için Arnavutluk Kralını bile tanımaktan çekinmemiştir. İtalya'nın doğrudan Anadolu'ya müdahale yerine önce Arnavutluk'u işgal edip Yunanistan üzerinden emellerini gerçekleştirmeye çalışacağını öngören Atatürk, Arnavutluk'a gönderdiği elçileri de özel olarak seçmiştir. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Ruşen Eşref (Ünaydın) 17 Mart 1934'te Tiran elçiliğine atanmıştır. Atatürk'ün kendi genel sekreterini Arnavutluk'a elçi olarak göndermesi ve giderken kendisine bizzat bir yönerge dikte ettirmesi, Atatürk'ün Arnavutluk'a verdiği önemi göstermektedir.

Nisan 1934'te Arnavutluk'a giden elçi Ruşen Eşref Bey 18 Nisan 1934'te itimatnamesini Kral Zogu'ya takdim etmiştir. Gayet samimi duygularla kendisine Türkçe olarak hitap eden Kral, Türk-Arnavut kardeşliğinin gelişmesini arzu ettiğini belirtmiştir. Tiran ile Ankara arasında siyasi ilişkiler normal seyrinde giderken Arnavutluk Hükümeti, aynı yıl içinde bütçeyi gerekçe göstererek Türkiye'deki elçiliğini kapatmaya karar vermiştir. Bu karara göre Ankara'nın sefaret işleri, Atina'daki Arnavutluk Sefaretince yürütülecektir. Karar, Tiran Elçiliğinden Ankara'ya bildirilmiştir.⁶⁹ Türkiye'nin Arnavutluk Elçisi Ruşen Eşref Bey'e göre, Arnavutluk'un Ankara Elçiliğinin kapatılması kararında, bütçe mülahazaları haricinde Arnavutluk'un Balkan Pakta dışında kalmasının etkili olduğudur. Türk Elçisi, Arnavutluk Hükümeti'nin Almanya, Avusturya, Çekoslovakya ve Litvanya Devletleri nezdinde yeni elçilik kurmaya karar verdiğini de bildirmiştir. Elçi, Arnavutluk'un Atina ve Ankara Elçiliğine Cavit Leskoviku'nun atandığını da belirtmiştir. Gerçekten de Arnavutluk, 1934 senesi içerisinde Ankara ile birlikte Sofya elçiliğini aynı gerekçelerle kapatmış ve Atina Elçisini Türkiye Cumhuriyeti nezdinde, Belgrat Elçisini de Bulgar krallığı nezdinde görevlendirmiştir. Bu gelişmeler üzerine, Ruşen Eşref Bey 15 Ekim 1934 tarihinde Tiran Elçiliğinden

⁶⁹Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 15 Mart 1934, IV-16-b, 65-14.

Atina Elçiliğine atanmıştır. Boşalan Tiran Elçiliği görevine de 23 Ekim 1934 günü Manisa Mebusu Yakup Kadri Bey'in ataması yapılmıştır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 28 Kasım 1934'te Arnavutluk'a gitmesine rağmen, Kral Zogu'nun annesinin vefatı nedeniyle ilan edilen yas, göreve resmen başlamasını geciktirmiştir. Bu arada, Atatürk ile Kral Zogu arasında taziye konusunda nezaket ifadelerini haiz telgraflar teati edilmiştir. Yakup Kadri Bey, bu günlerde Arnavutluk'u gezmiş ve halk ile temas kurmuştur.⁷⁰ Yakup Kadri Bey, gözlemlerinde halk ile temasında halktaki asalete hayran kalırken, Arnavut Devlet temsilcilerini Osmanlı Devleti'nin bütün köhne ve çirkin siyasetinin bir mirasçısı olarak nitelemiştir.⁷¹

Türkiye'nin Tiran Elçisi Yakup Kadri Bey, 12 Aralık 1934 günü mutat bir törenle güven mektubunu Arnavutluk Kralına takdim etmiştir. Yakup Kadri Bey'in okuyucularından olan ve sade bir İstanbul Türkçesi ile konuşan Kral Zogu, Gazi Hazretlerinden sitayişle bahsederek, varını yoğunu emrine verebileceklerini Atatürk'e iletmesini istemiştir. Görüşmede ekonomik meseleler de irdelenmiş ve kral Türkiye'deki kalkınmanın borç para alınmadan yapılmış olmasını hayretle dinlemiştir.⁷²

Kral Zogu ve Arnavutluk Hükümeti sürekli Türkiye ile dostluk ve işbirliğinden bahsederken, bir yandan da istihbarat birimleri vasıtasıyla Türkiye lehine yazı ve yorumlar yayınlayan basın organlarına baskıda bulunarak Türk Devlet kurumlarını ağızlarına almamaları ve bu konuda hiç bir şey yazmamalarını salık vermiştir. Elçimiz Yakup Kadri Bey Arnavutluk halkına karşı akrabalık duyguları beslerken, yöneticiler ve üst tabakadan bazılarıyla kaynaşmamıştır. Y. Kadri, Kral Zogu'nun bazı uygulamalarını II. Abdülhamit döneminin istibdat uygulamalarına benzetmiştir. Zogu'nun kız kardeşlerinden birini II. Abdülhamit'in oğullarından biriyle evlendirmesini de buna örnek göstermiştir.

İtalya, artan nüfusu ve hammadde ihtiyaçlarının karşılanması için 9 Mayıs 1936'da Habeşistan'ı ilhak etmiştir. Bundan önce de Arnavutluk ile misak imzalamıştır. Bununla Arnavutluk'un Balkan Pakti'na katılma ihtimali ortadan

⁷⁰Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, İletişim Yayınları, 3. b., İstanbul, 2004, s. 68.

⁷¹**A.g.e.**, s. 71.

⁷²Bilal N. Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s. 491.

kalkmıştır. Bu dönemde Arnavutluk ordusunda İtalyan etkisi olabildiğince artmış, İtalyan generaller birçok yetkilerle donatılmıştır. İtalya'nın saldırgan tutumu İngiltere'yi endişelendirmiş ve İspanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'ye askeri güvence vermiştir. İspanya hariç diğer ülkeler İtalya'ya karşı İngiltere tarafından verilen bu güvenceyi kabul etmişler ve “Akdeniz Pakı” ya da “Akdeniz İttifakı” oluşmuştur. Ayrıca İngiltere, Ağustos 1936'da Mısır'ın tam bağımsızlığını kabul ederek Süveyş Kanalı bölgesi hariç Mısır'dan tamamen çekilmiştir. Arnavutluk'ta ise Kral Zog İtalya'nın tutumu ile ilgilenen kamuoyunun ilgisizliğinden istifade ile iktidarını güçlendirmek için muhaliflere karşı çalışma başlatmıştır. Birçok insanı tutuklatmıştır. Halkın bir kısmı Türk Elçisi Y. Kadri'den yardım istemiş, onun durumu Kral'a iletmesi sonucunda af çıkarılmıştır.

Bu dönemde Türkiye-Arnavutluk ilişkilerine damgasını vuran diğer bir husus ise, II. Abdülhamit'in oğlu Abid Efendi ve Kral Zog'un kız kardeşi Prenses Saniye'nin evliliğidir. Kral Zog öğrenimini İstanbul'da yaparken Abdülhamit'in bolca ihsanını gördüğünden Osmanogullarına karşı muhabbeti olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle, II. Abdülhamit'in en küçük oğlu olan ve 1906 senesinde Yıldız Köşkü'nde doğan Abid Efendi ile kız kardeşi Prenses Saniye'yi, Abid'in yeğeni Mehmet Orhan Efendiyi de Prenses Müzeyyen ile nişanlamıştır. Mehmet Orhan, Zog'un yaveri ve pilotu olarak görev yapmıştır. Yüzbaşı rütbesi ile Zog'un yaverliğini yapan M.Orhan Efendi nişanı bozmasına rağmen, Abid Efendi Kralın kız kardeşi ile evlenmiştir. M. Orhan Efendi nişanı atmasına rağmen görevine devam etmiş ve daha sonraları Kral Zog'un önce Arnavutluk'tan sonra da Paris'ten kaçmasını organize etmiştir.⁷³ Herkeste şaşkınlık yaratan bu evlilik haberi gizli tutulmuş ve aceleye getirilmiştir. Türk Elçisinin bir kaç gün önce düğünden haberi olmuştur. Elçinin durumu Türk Dışişleri ve Hükümete bildirmesi üzerine, Elçiye Tiran'dan çıkıp gitmesi emri verilmiştir. Zira Kral Zog'un bu hareketi Osmanlı Hanedanının yeniden Balkanlar'da hüküm sürmesini doğurabilirdi.

Arnavut Kralı bekardı ve Arnavutluk tahtına da II. Abdülhamit'in torunlarından birisinin varis olması durumu belirmişti. Türkiye tepkisini belirterek, Balkan Pakı üyelerinin düğüne katılımını engellemiştir. 12 Ocak 1936 tarihinde yapılan düğün günü Türk Elçisi Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve eşi Arnavutluk'tan

⁷³Murat Bardakçı, **Son Osmanlılar: Osmanlı Hanedanının Sürgün ve Miras Öyküsü**, Doğan Ofset Yayıncılık ve Matbacılık A.Ş., İstanbul, 2006, s.21.

ayrılmıştır. Atatürk, bu evliliği Osmanlı monarşisini diriltmeye çalışan bir İtalyan komplosu olarak nitelendirmiştir. Ayrıca, saltanat yanlılarının özlemlerini dirilterek Türkiye'nin iç istikrarını bozmak, Osmanlı Devleti'nin eski eyaletleri olan Balkanlı Devletlerin tedirgin edilmesi, İtalya'nın Güneybatı Anadolu'da hak iddia edebilmek için saltanat yanlılarını kullanma ihtimalinin belirmesi gibi olumsuz birçok etkiler ortaya çıkabilirdi.

1936 yılının başında geri çekilen Türkiye'nin Arnavutluk elçisi Yakup Kadri'nin yerine sene sonuna kadar elçi atanmamıştır. 10 Aralık 1936 tarihli kararname ile de Ali Türkgeldi birinci sınıf elçi olarak Tiran'a atanmıştır. Türkiye Elçisi 2 Şubat 1937 günü Arnavutluk Kralına mutat bir tören ile itimatnamesini sunarak görevine başlamıştır. Ancak, bir süre sonra yazışmalarda bir elçiye ve devlet memuruna yakışmayacak bir dil kullanması nedeniyle Ali Türkgeldi de bakanlık emrine alınmış ve geri çağırılmıştır. Aralık 1937'deki bu gelişmeler sonrasında 15 Ocak 1938 tarihli onay ile Türkgeldi'nin elçiliği tamamlanmıştır. 19 Ocak 1938 tarihli kararname ile Tiran Elçiliğine merkezden Hulusi Fuat Tugay atanmıştır. 13 Mart 1938'de Tiran'a varan yeni Elçi 22 Mart 1938'de Kral Zogu'ya güven mektubunu sunarak görevine başlamıştır.

Yeni elçinin göreve başladığı günlerde Arnavutluk için en önemli meselelerden biri Yugoslavya'daki Türklerin ve Arnavutların, Türkiye'ye ve Arnavutluk'a göç ettirilmeleri meselesi idi. Türkiye ile Yugoslavya arasındaki göçmen anlaşması kapsamında Yugoslavya kendi sınırları içerisindeki Müslümanları (Türk ve Arnavut kökenli dahil) eritme politikası doğrultusunda Türkiye'ye göç etmeye zorlamıştır. Arnavutluk ise, Yugoslavya'da yaşayan Arnavutların (özellikle Kosova Bölgesinde bunlar yoğunlaşmaktaydı) Türkiye'ye göçlerine engel olunmasını istiyordu. Bu kapsamda Yugoslavya Arnavutluk-Sırbistan sınırında kendisine tehlikeli olarak gördüğü Arnavutların mülklerine el koymuş ve onlara baskı uygulamaya başlamıştır. Bu baskının sonucunda buradaki Arnavutlar Türkiye'ye ve Arnavutluk'a göç etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Sırplar bu mülke el koyma işlemini tarım reformu kanunu çerçevesinde gerçekleştirdiklerini savunmuştur. Bu şiddet politikası Tiran Hükümeti'ni tedirgin etmiştir. Arnavutluk, böyle devam ederse birkaç yıl içerisinde Kosova ve diğer yerlerde hem sınırlar tehlikeye girecek hem de o kısımlar üzerindeki hukuki iddialar zaafa düşecek şeklinde bir düşünceye sahipti.

Aslında Yugoslavya'daki Arnavutların göçe zorlanması meselesi Arnavutluk'un bağımsızlığıyla birlikte başlamıştır. Yugoslavya'nın amacı göç edenlerin yerlerine Sırları yerleştirerek bu yerlerin etnik ve dini yapısını kendi lehine çevirebilmektir. Yugoslavya'dan Türkiye'ye 1913-1930 yılları arasında (Vardar Banlığı ve Kosova'dan) 98.455 Müslüman göçe tabi tutulmuştur.⁷⁴ Ancak Arnavutluk'un 1930 senesinden itibaren İtalya nüfuzundan kurtulmaya çalışması ve Balkan Konferanslarına katılması, hatta bu dönem içerisinde Yugoslavya'ya yaklaşması sebebiyle bu göçler durmaya başlamıştır. Arnavutluk'un yeniden İtalya nüfuzu altına girerek Balkan Birliğine dahil olmaması üzerine Sırlar, Arnavutlar üzerindeki baskılarını yeniden artırmaya başlamıştır. 1935 yılına kadar Kosova bölgesinden göçe zorlanan 804 hane Arnavut Türkiye'ye, 68 hane Arnavut da Arnavutluk'a göç etmeye mecbur kalmıştır.

Türkiye, Romanya ve Yugoslavya 13 Haziran 1938'de toplanarak Müslüman Arnavutların göçü meselesini müzakere etmişlerdir. 1913-1941 yılları arasında Yugoslavya'dan göçe zorlanan Arnavutların büyük çoğunluğu Türkiye'den başka sığınacak yer bulamamıştır.⁷⁵ Türkiye'nin bu meseledeki tutumu, Arnavutların mümkünse kendi yerlerinde kalması ve sadece göçe zorlanan Türkleri Türkiye'ye kabul etmek şeklinde olmuştur. Bu doğrultuda göçe zorlanan Arnavutların başkaca çarelerinin kalmadığı durumlarda da onları kabul etmiştir.

Arnavutluk Ankara'daki elçiliğini 1934 senesinde bütçe sıkıntılarını gerekçe göstererek kapatmış ve son üç senede bir daha elçi atamamıştır. Nihayetinde 1938 senesinde B. Asaf Caculi Türkiye'ye elçi olarak atanmıştır. İlişkilerin gelişmesi için büyük çabalar sarfeden B. Asaf elçiliğin açılmasında önemli roller üstlenmiş, Yanya'nın eski teşkilata göre Leskovik kasabasında doğmuş, eğitimini Türkiye'de yapan ve Türkçeyi bir Türk kadar iyi konuşan bu aydın Arnavut genci diplomatlık mesleğine de Türkiye'de başlamıştır.

Atatürk ve Kral Zog her iki ülkenin milli günlerinde birbirlerine düzenli olarak telgraf çekerek kendileri ve ülkeleri için iyi dileklerini iletmış olmalarına rağmen iki ülke arasındaki ilişkiler artık eski heyecanını ve sıcaklığını kaybetmiştir. Bunun nedeninin de Arnavutluk'un İtalya'nın nüfuzuna girerek Balkan Paketi'nin

⁷⁴Yusuf Hamzaoglu, **Atatürk ve Makedonya Türklüğü**, Autoprint, Üsküp, 2006, s. 17.

⁷⁵Orhan Koloğlu, "Arnavut Tarihçiliğinde Türkiye", **Tarih ve Toplum Dergisi**, Nisan 2000, s. 272.

dışında kalması ve II. Abdülhamit'in oğlunun Arnavutluk sarayına damat olması, olduğu söylenebilir.

Bu dönem için Atatürk ve Türk devrimlerinin Arnavutluk'a tesirlerinden de bahsedilmesi kanaatinde bulunmaktayız. Türkiye Cumhuriyeti'nin Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde yapmış olduğu devrimler, Müslüman ve geri kalmış devletlere örnek olmuştur. Türkiye'ye ve Atatürk'e hayranlık duyulan Arnavutluk'ta da Türkiye'nin reformları yakından takip edilmiştir. 1920-1930'lu yıllarda Türk milletinin yaptığı savaş ve reformlar, Mustafa Kemal'in adı ile o kadar özdeşleşmiştir ki bu süreçte Türkiye'nin tecrübeleri Arnavut gazeteciler tarafından **“Atatürk deneyi”** olarak adlandırılmıştır. Arnavutların Mustafa Kemal'in kişiliğine gösterdikleri bu samimi ilgi, iki halkın geleneksel yakın bağ ve ortak hayatı paylaşmış olmasından da kaynaklanmıştır.⁷⁶

Her şeyden önce Türkiye'de yaşayan önemli oranda Arnavut kökenli nüfus vardır ve bunların akrabaları Arnavutluk'ta yaşamaktadır. Bunlar, Türkiye'nin reformlarından Arnavutluk'u haberdar etmişlerdir. Arnavutlar için Türkiye'nin reformları, kendi siyasal mücadelelerinin bulunduğu konuma ve zaman içerisinde Türkiye ile ilişkilere göre değişkenlik göstermiştir. Arnavut ilerici aydınlar, Türkiye'deki yenilik hareketlerini hayranlıkla izlemiş ve takdir etmiştir. Kral yanlısı yönetim ve taraftarları ise Türkiye'nin devrimlerini gıpta ile izlemiş, yönetim çevreleri ve kral, bunları yeri geldikçe Türkiye temsilcilerine iletmekten geri kalmamıştır. Bu kesim bir yandan Türkiye'nin reformlarını örnek almış, diğer yandan da Türkiye'nin siyasi rejimini kendi rejimlerine tehdit olarak algılamıştır. Hatta Kral Zog bile kendisine muhalefet edenlerin Atatürk ve Türkiye hayranlığını cezalandırmaktan geri kalmamıştır.

Arnavutluk'un bir kesiminde reformlar konusunda geçmiş deneyimden kaynaklanan Türkiye kuşkusu vardır. Bu kesim Jön Türk ve İttihat Terakki hareketindeki reformlar ile yeni Türkiye'nin reformlarını birlikte değerlendirmiştir. Bu kesimin yanı sıra Arnavutluk'un yerel nüfuz sahibi beyleri de kendi ayrıcalıklarına ve çıkarlarına aykırı gördükleri için Türkiye'nin Atatürk liderliğinde yaptığı inkılapları kabul etme taraftarı olmamıştır. Bütün bunlara rağmen

⁷⁶Gazmend Shpuza, **Türk Milli İhtilalinin ve Kemalist Reformların Arnavutluk'taki Yankıları**, XI. Tarih Kongresi (Ankara, 5-9 eylül 1990), TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 2492.

Türkiye'nin yenilikleri hemen her kesimin ilgisini çekebilmeyi başarmıştır. Arnavutluk'a Türkiye'den yenilik haberleri ulaştıkça Arnavutlar 500 senelik ortak geçmişi hatırlayıp kendilerinin de bu yenilikleri yapabileceklerine dair umut ve güven beslemişlerdir.

Kadın hakları, tesettürün kaldırılması, yeni medeni ve ceza kanunları ile ticaret kanununun kabulü gibi uygulamalar Türkiye'den iki üç yıl sonra yapılmış, önce Türkiye'deki uygulamaların sonuçları gözlenmiştir.

1912 yılında Arnavutluk'ta ulusal hükümet, Arnavutluk Diyanet Başkanı (Baş Müftü) olarak Vehbi Agolli'yi, Baş Kadı olarak da Veysel Naili'yi atamış ve Arnavut Müslümanlarını halifeden ve şeyhülislamdan ayırmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı ve Prens Vid nedeniyle bu kararlar uygulanamamış, 1921 yılına kadar Milli İslam İttifakı adı altında teşkilatlanmış olan Arnavutluk Müslümanları İstanbul'daki şeyhülislamlığa bağlılıklarını sürdürmüş ve bunların hutbeleri halife adına okunmuştur. Mart 1923'te de Arnavutluk'ta İslam topluluğunun yeniden yapılabilmesi için Tiran Müslüman Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede hem fiili hem de hukuki olarak halifelikten bağımsız olunması kararı alındığından, Hilafetin kaldırılmasının Arnavutluk'ta olumsuz bir etkisine rastlanmamıştır. Sadece eski Osmanlı kanunlarının kaldırılmasından rahatsızlık duyan büyük toprak sahipleri ve beylerin olumsuz yaklaşımları haricinde, hilafetin kaldırılması genelde Arnavutluk'ta olumlu olarak karşılanmıştır.

Atatürk'ün ölümü, Arnavutluk'ta çok geniş yankı uyandırmıştır. Arnavutluk basınının hemen tamamı Atatürk hakkında içten gelen olumlu yazılar yazmış, gerçekçi değerlendirmelerde bulunmuştur. Atatürk'ün her aşamada Arnavutlara verdiği desteği unutmayacaklarını vurgulamışlardır. Bununla beraber Atatürk döneminde Türkiye-Arnavutluk ilişkilerinin istenen seviyede gelişmediği aşıkardır. Bunun nedeni Türkiye Cumhuriyeti'nin tam bağımsızlıkçı politikasından her aşamada ödün vermemesi, Arnavutluk'un ise kendisine destek veren ülkelerin, özellikle İtalya'nın tahakkümünden bir türlü kurtulamamasıdır. Milli Mücadelenin başlangıcındaki yakın ilişkiler, özellikle Yunan işgallerine karşı gerek Arnavutluk'ta gerekse Türkiye'de verilen mücadeleler sonrasında aynı paralellik sürdürülememiştir.

1.6. 1938-1990 Yılları Arasında Türkiye - Arnavutluk İlişkileri

1.6.1. 1938-1945 Arnavutluk'a Komünizmin Gelişi ve Bu Aşamada Türkiye ile İlişkiler

Arnavutluk, Nisan 1939'da İtalya tarafından işgal edildi. 7 Nisan 1939 sabahı şafakla birlikte İtalyan donanması Arnavutluk'un Saranda, Vlore, Durres ve İşkodra limanlarına çıkarma yaptı. İtalyan kuvvetleri dört kol halinde kıyılardan içere yürüdüler ve ertesi sabah saat 09.30'da başkent Tiran'a girdiler. Başkentte herhangi bir direnişle karşılaşmadılar. Tarihte zaman zaman İtalyanlar Arnavutluk topraklarına saldırır, karşılarında Osmanlı Türklerini bulur ve geri çekilmek zorunda kalırlardı. Bu defa bağımsız Arnavutluk'u yalnız yakaladılar ve ciddi bir direnişle karşılaşmadan iki günde bütün ülkeyi teslim aldılar. İşkodra tarafında biraz direniş görüldüyse de o da pek etkili olamadı ve Arnavutluk'un işgali 9 Nisan 1939 günü tamamlandı.

Kral Ahmet Zogu, işgal sabahı Tiran'dan Elbasan'a kaçtı ve oradan, 8 Nisan 1939 günü, yeni doğum yapmış Kraliçe Geraldine, iki günlük oğlu Alexandre, saray erkanı ve Başbakan Kotta ile birlikte Yunanistan'a geçti. 3 Mayıs 1939'da da Türkiye'ye geldi. Zogu, ülkesini terk ederken tahtından feragat etmemiş ve Arnavutluk tahtı üzerindeki bütün haklarını saklı tuttuğunu 15 Mayıs 1939 günü Milletler Cemiyeti'ne tebliğ etmiştir.⁷⁷

Tiran'da 9 Nisan 1939 günü geçici bir yönetim kuruldu. Bu yönetim 12 Nisan 1939 günü 120 üyeli bir Kurucu Meclis topladı. Şevket Bey Verlatzi'yi Başbakan seçen Kurucu Meclis, Arnavutluk'ta mevcut rejimin sona erdiğini ve anayasanın feshedildiğini ilan etti. Anılan Meclis, İtalya ile birleşmeye ve Arnavutluk tacını İtalya Kralı III. Viktor Emanuel'e sunmaya karar verdi. İtalya kralı Arnavutluk tacını 14 Nisan 1939'da kabul etti. Böylece Arnavutluk, İtalya'ya katıldı ve bağımsız Arnavutluk tarihe karıştı.

Arnavutluk'un bağımsızlığı sona erince ve tüm diplomatik ilişkilerin Roma'dan yürütüleceği bildirilince, Türkiye'nin Tiran elçiliği Haziran 1939'da

⁷⁷ Şimşir, *Türkiye-Arnavutluk İliş....*, s.26.

kapandı. Tiran’da bir konsolos bırakıldı. Savaş yılları boyunca Arnavutluk-Türkiye ilişkileri bu konsolosluk tarafından yürütüldü.

İtalya’nın Arnavutluk’u işgalini tanımayan Türkiye, Kral Zog’u ve beraberindekileri kabul ederek, Bağımsız Arnavutluk Devleti’nin meşru kralı olarak Zog’u tanımış ve bu aşamada onunla ilişkileri sürdürmüştür. Kral, Haziran 1939’un son günlerinde Yalova’da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüşmüştür. Sonra da İngilizlerin tavsiyesi ile Fransa’ya giden Kral Zog, Almanların Fransa’yı işgali nedeniyle Londra’ya geçmiştir. Kral Zog, İnönü ile sürekli haberleşmeye devam etmiştir. 18 Şubat 1942’de gönderdiği mektup ile Türkiye’nin desteklerinin önemini ve devamını dilemiştir.

İtalyanlar Türk Konsolosluğunun Tiran’da çalışmasına mani olmamışlardı. İstanbul’da da Arnavut Krallığının Başkonsolosluğu görevine devam ediyordu. 1943 yılında Arnavutluk’un bu kez Almanlar tarafından işgali üzerine yine Türk Konsolosluğu faaliyetlerine devam etmiş ve açık kalmıştır. Alman işgali altındaki Yugoslavya’da olduğu gibi, Arnavutluk’ta da işgalcilere karşı gerilla hareketi başladı ve Müttefiklerin lojistik desteği ile hareket yaygınlaştı.

Arnavutluk’ta üç ayrı gerilla grubu vardı. Bunlar; **Meşruiyet Hareketi** (Legalitet), grubun başı Binbaşı Abbas Kupi idi ve Kral Zog’u destekliyorlardı, **Ulusal Cephe** (Balli Kombetar), Arnavut milliyetçilerinin grubuydular, **Ulusal Kurtuluş Hareketi**, solcuların ve komünistlerin grubuydu. Ulusal Kurtuluş Hareketi daha ziyade Güney Arnavutluk’ta güçlüydü. Lideri Enver Hoca idi. Sonunda Ulusal Kurtuluş Hareketi, diğer iki hareketi tasfiye ederek bütün ülkeye hakim oldu ve Enver Hoca’nın silahlı partizanları Arnavutluk’un milli gününde, 29 Kasım 1944 günü başkent Tiran’a hakim oldular.

Enver Hoca’nın yaptığı ilk işlerden biri Tiran’daki Türk Konsolosluğunu kapatmak oldu. Konsolosluk görevlileri Türkiye’ye gönderildi, bir bakıma Arnavutluk’tan kovuldu. Türkiye ile Arnavutluk arasındaki bu son bağ da koparılmış oldu. İşgalci İtalyanların ve Almanların bile dokunmadığı Türkiye Konsolosluğu Enver Hoca tarafından kapatıldı. 16 Temmuz 1945 günü Başkonsolosumuz Muzaffer Kamil Bayur Arnavutluk’u terk etti. Enver Hoca, yeni rejimi ve kendi komünist iktidarını tanımayan devletlerin Tiran’daki konsolosluklarını tanımayacağını bildirmiş ve faaliyetlerine son vermelerini istemişti.

1.6.2. Enver Hoca Döneminde Türkiye - Arnavutluk İlişkileri (1945-1985)

Tiran'daki son Türk temsilciliğinin 1945 yılında kapanması ile Türkiye Arnavutluk ilişkileri tamamen koptu. Türkiye, Arnavutluk'taki yeni rejimi tanımadı, tanımak için veya Tiran'da yeniden bir temsilcilik açmak için herhangi bir girişimde de bulunmadı. Hükümetimiz, Yalta antlaşmasıyla komünist blok içinde kalmış olan ve Moskova'nın bir uydusu gibi görülen Arnavutluk Halk Cumhuriyeti ile ilişki kurmak gereğini duymuyordu. Bu ülkeye sırt çevirmişti. Konsolosumuzu nahoş bir şekilde kapı dışarı etmiş olan komünist Arnavutluk ile selam sabah kesilmişti. Arnavutluk, Türkiye'nin defterinden adeta silinmiş gibiydi. Bu soğuk savaş hali tam on yıl sürdü.⁷⁸

Tiran konsolosluğumuzun kapatılmasından on yıl sonra, Arnavutluk, Türkiye ile yeniden ilişki kurma arayışlarına başladı. 13 Temmuz 1955 günü Sofya'daki Arnavut Elçisi bir davette Türk Elçisine, Tiran'dan aldığı talimatla konuştuğunu ve Arnavutluk Hükümetinin Türkiye ile ilişki kurmayı arzu ettiğini belirtti ve arzularının Ankara'ya iletilmesini rica etti. Bulgaristan'daki Arnavut Elçisi Kotcho Tachko, Türk Elçisi Kemal Kavur'a ayrıca Yugoslavya ile yeniden siyasi ilişkiler kurulduğunu, Yunanistan ile ihtilafları olduğunu, Türkiye ile beş asırlık tarihi yakınlıkları bulunduğu hususlarını da ilaveten vurgulamıştır. Türkiye ise Arnavutluk ile yeniden ilişki kurmaya hiç hevesli değildi. Soğuk savaşın yoğunluklu olarak devam ettiği bu yıllarda karşı blok içerisinde görülen komünist Arnavutluk ile ilişkiye girmek Türkiye'nin dış politika hedeflerine pek uygun görülüyordu. Bu nedenle Arnavutluk elçileri tarafından gönderilen bazı mektuplar cevapsız bırakılıyordu. Türkiye Arnavutluk'u resmen tanımamakta ve yakında tanımaya da pek niyetli görünmemekte idi. Buna rağmen Arnavutluk'un 1955'de Birleşmiş Milletlere kabulünde Türkiye, Genel Kurul'da Arnavutluk lehine oy kullandı.

Bulgaristan ve Fransa'daki Arnavut elçilikleri kanalıyla, 1956 ve 1957 yıllarında yapılan girişimler Türkiye tarafından yanıtı bırakılsa da 1958 yılında Türk Dışişleri Bakanlığının teklifi ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Hükümeti ile siyasi ve stratejik menfaatlerimiz gereği diplomatik ilişki kurulması kararı alındı. Hükümetimizin 24 Nisan 1958 tarihli Kararnamesi ile Tiran'da bir Orta Elçilik

⁷⁸A.g.e., s.35.

açılması kararlaştırıldı. 1939'da kapanan Tiran elçiliğimiz tam yirmi yıl sonra 1959'da yeniden açıldı. Hasan Nurelgin elçi olarak Tiran'a atandı ve 27 Haziran 1959'da Tiran'da göreve başladı. 6 Temmuz 1959'da güven mektubunu Arnavutluk Devlet Başkanına sundu.

Bir yıl kadar sonra Türkiye'de 27 Mayıs 1960 askeri müdahale, Türkiye'nin dikkati öncelikle iç gelişmelere çevrildi ve birkaç yıl Arnavutluk ile ilişkilerimizde pek fazla gelişme görülmedi. 28 Nisan 1961'de Elçimiz Tiran'dan ayrıldı ve 1963 yılına kadar yerine atama yapılmadı. Bu süre dahilinde Tiran'da geçici işgüder görev yaptı. 1963 yılında ise Tiran Elçiliğine komünist ülkeler konusunda tecrübe sahibi Mustafa Kenanoğlu atandı.

1959 - 1964 yıllarında Türkiye'nin Arnavutluk ile ilişkilerinde pek fazla gelişme olmadı. Sadece nota değiş tokuşu yoluyla 30 Aralık 1962 tarihinde Sağlık Anlaşması yapıldı. Bu anlaşma sonra değiştirildi. Türkiye ve Arnavutluk Elçilik mensuplarının karşılıklı olarak ücretsiz muayene ve tedavilerine dair olan bu anlaşma, 1 Temmuz 1964 tarihinde yenilendi ve 23 Temmuz 1965 tarihinde yürürlüğe girdi.

1965 yılından sonra Arnavutluk ile ilişkilerimizde olumlu gelişmeler görüldü. Bunun iki nedeni; Kıbrıs sorunu ve Arnavutluk'un yalnızlığı meseleleri idi. Arnavutluk, 1965 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Kıbrıs konusunda Türkiye lehine oy kullanmıştı. Arnavutluk ile Yunanistan arasında "Kuzey Epir" veya "Güney Arnavutluk" sorunu vardı, dolayısıyla Arnavutluk, Türkiye'nin Kıbrıs davasını anlıyor ve destekliyordu. Arnavutluk'un Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda lehimize oy kullanan birkaç devletten biri olması, Türk kamuoyunda büyük hoşnutluk yarattı ve şükranla karşılandı. İkinci olarak, 1961 yılından beri Arnavutluk pek yalnızdı. Sovyetler Birliği ve dolayısıyla bütün Sosyalist Blok ile arası bozulmuştu. Sovyet lideri Hruşçov (Kruşçev), Arnavut lideri Enver Hoca'yı "Stalinci" diye aforoz etmişti. Enver Hoca da Hruşçov'u "revizyonist" diye lanetlemişti. Arnavut-Sovyet ilişkileri kopmuştu. Arnavutluk ta uzaktaki Çin Halk Cumhuriyeti'nden destek arama durumunda kalmıştı, ama sınır komşuları Yunanistan ve Yugoslavya'nın tehditleri ile karşı karşıya bulunuyordu. Pek mağrur olan Arnavut liderleri belli etmemeye çalışsalar dahi dayanacak bir dosta, tutunacak

bir dala muhtaç idiler. İşte böyle bir zamanda Türkiye, Arnavutluk'a el uzatmayı düşündü.⁷⁹

Komünist bir ülke olmasına rağmen, çeşitli bakımlardan Türkiye'ye yakınlık duyan Arnavutluk ile ilişkileri geliştirmek için bazı somut adımların atılması kararlaştırıldı. Arnavutluk tarafından önerilen bu yapılacak anlaşmalar kağıt üzerinde kalsa bile Arnavutluk için önem taşıyacaktı. Böylece Arnavutluk, pek yalnız olmadığını gösterecek, moral bulacaktı. Arnavutluk tarafından önerilen bu anlaşmalar; Ticaret Anlaşması, Telekomünikasyon Anlaşması, Kültür Anlaşması idi. Ayrıca Ankara ve Tiran'daki elçiliklerin karşılıklı olarak büyükelçiliğe yükseltilmesi şeklinde teklifleri de bulunmaktaydı. Bu son teklifin sonucu olarak 5 Şubat 1966 tarihinde Tiran'daki Orta Elçiliğimizin Büyükelçiliğe yükseltilmesi kararlaştırıldı.

19-26 Temmuz 1966 tarihlerinde Dışişleri Müsteşar Siyasi İşler Yardımcısı Ali Binkaya başkanlığındaki beş kişilik bir heyet ilişkilerin geliştirilme imkanlarını araştırmak üzere Tiran'a gitti. Heyet, Başbakan Süleyman Demirel'in Arnavutluk Başbakanı Mehmet Shehu'ya mesajını içeren mektubunu da götürdü. Özellikle Kıbrıs davasındaki desteklerinden dolayı memnuniyetleri ve ilişkileri geliştirmek arzusunu ifade eden bu mektup, Arnavutluk Başbakanı tarafından pek memnuniyetle karşılandı.²⁵ Temmuz 1966 günü Tiran'da, 1966 yılı için Kültürel Değişim Protokolü imzalandı. Ticaret anlaşması konusu da görüşüldü ve bu anlaşmanın Ankara'da imzalanması kararlaştırıldı.

1966 yılındaki bu ziyaret sonrasında aynı yıl karşılıklı olarak tarihçilerin ziyaretleri gerçekleşti. Arnavut tarihçiler özellikle İstanbul Devlet Arşivlerinde incelemelerde bulundular. 1967 yılında Tiran Büyükelçiliğine Cihat Rüştü Veyselli atandı ve göreve başladı. 19 Nisan 1967 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasında Ticaret Anlaşması ve Ekleri Ankara'da imzalandı. Ancak, anlaşmanın serbest döviz esasına dayanması ve Arnavut tarafının serbest döviz imkanlarının kısıtlı olması dolayısıyla yürümedi ve ertesi yıl değiştirildi.

11 Ocak 1968'de Arnavut ulusal kahramanı İskender Bey'in ölümünün 500. yılında Tiran'da İskender Bey anıtı açıldı. Törende Türkler aleyhinde ağır sözler sarfedildi. Büyükelçimiz tarafından resmi girişimde bulunuldu. 3-10 Eylül 1968'de

⁷⁹A.g.e., s. 41.

Meclis Başkanımız Ferruh Bozbeyli başkanlığındaki Türk Parlamento heyeti Arnavutluk'u ziyaret etti. Bu ziyaret o güne kadar Arnavutluk'a yapılan en üst düzeyli ziyaretti ve iki ülke arasındaki dostluk duygularını teyit edilmiştir. Aynı yıl Tiran'da Veteriner Sözleşmesi ve Ekleri ile Ödeme Anlaşması ve Ekleri imzalandı.

1 Aralık 1969'da İstanbul'da Arnavutluk Başkonsolosluğu açıldı. 1971 yılında Konsolos Simon Qirici casusluk faaliyetlerinin belirlenmesi üzerine konsolos geri çekildi. Soğuk Savaşın etkisiyle Türkiye - Arnavutluk ilişkileri inişler çıkışlar ve kesintilerle 1985 yılına kadar oldukça sönük ve donuk kalmıştır. Dışişleri Bakanları düzeyinde bir ziyaret yoktur. Başbakan veya Cumhurbaşkanı ziyaretleri ise henüz düşüncelerde dahi bulunmamaktadır.

1.6.3. 1985-1990 Dönemi Türkiye - Arnavutluk İlişkileri

Komünist Arnavutluk Enver Hoca'nın idaresinde dünyadan izole bir yaşantı sürdürürken, kapalı ekonomi anlayışını, özgürlüklerine ve bağımsızlıklarına hiç kimseyi ortak etmeme gerekçesi ile izah etmekteydiler. Uzun yıllar ülkenin ikinci adamı olan Başbakan Mehmet Shehu 1982'de tasfiye edilmişti. Enver Hoca'nın 1983 yılında aktif görevden yavaş yavaş elini çekmeye yönelmesiyle Ramiz Alia önemli olaylarda Mehmet Shehu'nun yerini almaya başlamıştı. Enver Hoca'nın Nisan 1985'te ölümü üzerine de Ramiz Alia, Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti'nin bir numaralı lideri durumuna geçmiştir. Ramiz Alia, hem devlet başkanlığına karşılık olan Halk Meclisi Prezidyumu Başkanlığı, hem de Arnavutluk Emek Partisi Birinci Sekreterliği görevlerini üstlenmişti.⁸⁰ Ramiz Alia, Arnavutluk'un komünizm'den ayrılarak günümüzdeki demokrasi anlayışına yakın bir yönetime geçiş aşamasında son lider olarak görülecektir.

1985 yılının ikinci yarısında Arnavutluk'a Tiran Büyükelçisi olarak Bilal N. Şimşir atandı. 12 Kasım 1985 tarihinde Arnavutluk'a gelen yeni Türk Büyükelçisi 21 Kasım 1985'de Ramiz Alia'ya güven mektubunu sunarak görevine resmen başladı.

Yeni Türk Büyükelçisi, Arnavutluk tarafının dünyaya bakış açısını yansıtmak bakımından, göreve başladığı zaman devlet görevlilerinin görüşlerini şu şekilde ifade etmekteydi. Öncelikle Arnavutlar Türkleri ve Türkiye'yi dost ve kardeş bir ülke olarak görmekte olduklarını ifade etmekteydiler. İki halkın birbirine çok

⁸⁰ A.g.e. s. 67.

benzediklerini, Türkiye - Arnavutluk ilişkilerinin çok iyi olduğunu, bunu daha da geliştirmek için çaba sarf edeceklerini belirtmekteydiler. Kırk yıl önce yerle bir edilmiş bir ülkeden, elektriksiz köy kalmayan bir ülkeye vardıklarını, hatta Yugoslavya ve Yunanistan'a elektrik enerjisi sattıklarını söylemekteydiler. Arnavutluk gerek elektrik, gerekse petrol üretimine önem vermişti. Kimseye borçlanmadıklarını, kimseye karşı boynu bükük olmadıklarını, kendi güçlerine dayanıp, kendilerine güvendiklerini, ama otarşi politikası da gütmediklerini, mesela barajların türbinlerini dışarıdan satın aldıklarını vurguluyorlardı.

Arnavutluk yetkilileri süper emperyalist güçler olarak niteledikleri Sovyet ve Amerikan politikalarına karşı olduklarını açıkça ifade ederken, Türkiye ile olan ilişkilerini samimi dostluğa güzel bir örnek olarak niteliyorlardı. Yugoslavya ile olan derin sorunlarının bu ülkede yaşayan Arnavutlara uygulanan asimilasyon politikalarına ilişkin olduğunu, Yunanistan ile de sorunların Güney Arnavutluk ile alakalı olan meselelere dayandığını ama son zamanlarda ilişkilerin düzelme yoluna girdiğini, İtalya ile ise oldukça iyi ilişkilere sahip olduklarını belirtmekteydiler.

Ayrıca, Büyükelçimiz Arnavutluk'u tanımak için Arnavutluk Edebiyatı kapsamında yaptığı incelemelerde birçok Arnavut eserinde Türk düşmanlığı ile alakalı bölümler olduğunu tespit etmiştir. Başını Hristiyan Arnavutların çektiği anlaşılan bu düşmanlık edebiyatındaki, hem Türk halkı, hem de Türk büyükleri ve özellikle Fatih Sultan Mehmet aleyhindeki bu yayınlarda pek ağır ifadeler kullanılmaktaydı. İlgili mercilere gerekli girişimlerde bulunan Büyükelçimiz, "bu yazılıp çizilenleri bizim basın duysa tozu dumana katar" demiştir.

Bu konuda bu satırların yazarı da Arnavutluk'ta bulunduğu sürede birçok yaklaşıma şahit olmuştur. Tez'in müteakip bölümlerinde de detayları vurgulanacağı üzere, Arnavutlar da diğer Balkan Ulusları gibi ulusal birlikteliklerini sağlam tutabilmek, millet bilincini koruyup geliştirmek için ortak düşman olarak Türkleri zikretmişler, Fatih Sultan Mehmet'in Arnavutluk'u fethi ve sonrasında yaşanan vuruşmaları canlı tutmak için çaba sarfetmişlerdir. Arnavut milli kahramanı olarak kabul edilen İskender Bey'in (1405-1468) Fatih'e karşı 25 yıl süren isyanını destanlaştırmak yönündeki çalışmaları Arnavut resmine ve sanatına da yansıtılmıştır.

3-14 Aralık 1985'de Samsun 19 Mayıs Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniveritesi Rektörleri Arnavutluk'u ziyaret etmişlerdir. 11-14 Şubat 1986

tarikhlerinde Arnavutluk İç Ticaret Bakanı Osman Murati Türkiye'yi ziyaret etti. Bu ziyaret esnasında 12 Şubat 1986'da Türkiye ile Arnavutluk arasında Ticaret Anlaşması ve 1986 yılında yapılacak Mal Mübadelesine Dair Protokol Ankara'da imzalandı. Döndüğünde Bakan Murati'nin Türkiye'de çok iyi ağırlandığını ve ziyaretinden çok memnun kaldığını öğrenince Büyükelçimiz de çok memnun olmuştur. 1986 yılının haziran ayına kadar iki ülke arasında birçok kültürel faaliyet icra edilmiştir. Arnavutluk Halk Şarkıları ve Dansları Topluluğunun Türkiye ziyareti, Milli Bayan Voleybol Takımımızın Arnavutluk'ta maçlar yapması bu faaliyetlere bir kaç örnektir.

9-12 Haziran 1986 tarihlerinde Türk Dışışleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Necdet Tezel Arnavutluk'u ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında Türkiye ile Arnavutluk arasında Bilimsel ve Teknik İşbirliği ile Zirai Mücadele Alanında İşbirliği Anlaşmaları imzalandı. Hazırlıkları yetiştirilemeyen Denizcilik Anlaşması imzalanamadı. 1980'li yıllarda Dışışleri Bakanlıkları Müsteşarlarının karşılıklı ziyaretleri adet haline gelmesine rağmen henüz Dışışleri Bakanları tarafından karşılıklı ziyaretlere başlanmamıştı. Bu nedenle bu ziyaret Bakan ziyaretlerine temel teşkil edeceği için her iki ülke tarafından önemseniyordu.

25-30 Ağustos 1986 tarihleri arasında Arnavutluk Enerji Bakanı Lavdosh Hametaj, Türkiye'yi ziyaret etmiş ve İzmir Enternasyonal Fuarının açılış törenine katılmıştır. 24-27 Aralık 1986 tarihlerinde ise Devlet Bakanımız Tınaz Titiz Arnavutluk'u ziyaret etmiş ve Türkiye ile Arnavutluk arasındaki Ticaret Anlaşmasının Tadiline Dair Anlaşma ve 1987 yılı içinde yapılacak Mal Mübadelesine Dair Protokol Tiran'da imzalanmıştır. Bu görüşmelerde Arnavut tarafının Komünist zihniyetten kurtulamamaları nedeniyle şüpheli tavırlar sergilemeleri, liberal düşüncelere tamamen kapalı olmaları ve uluslararası ticaret usulleri konularında acemilikleri nedeniyle Bankacılık vb. bazı konulara anlaşmalar imzalanamamıştır. Türk tarafı ise serbest piyasa ekonomisi tecrübelerini Arnavutluk tarafına aktarmaya çalışmışlardır.

29 Ocak 1987'de Türkiye ile Arnavutluk arasında Turizm Alanında İşbirliği Protokolü Tiran'da imzalandı. Ancak fiiliyatta Arnavutluk'un kapalı rejim uygulamaları nedeniyle pek turist gidiş gelişi olamadı. Şubat 1987 ayında ise Ankara'da "Arnavutluk'tan Fotoğraflar" sergisi açıldı. Aynı ay içerisinde Türkiye

Cumhuriyet Merkez Bankası ile Arnavutluk Devlet Bankası arasında Bankacılık Düzenleme Anlaşması Ankara’da imzalandı.

Ayrıca yine bu dönemde Ankara Üniversitesi ile Tiran Üniversitesi arasında İşbirliği Protokolü Ankara’da imzalanmıştır.

16-19 Mart 1987 tarihlerinde TBMM Başkanı Necmettin Karaduman Başkanlığındaki Türk Parlamento Heyeti Arnavutluk’u ziyaret etmiştir. Adeta bir devlet başkanı gibi karşılanan Türk Heyeti Tiran Rinas hava alanından sonra Arnavutluk Halk Meclisi Başkanı Petro Dode tarafından devlet konuk evinde ağırlandı ve Halk Meclisi Prezidyum Başkanlığı binasında resmi görüşmelere geçildi. O yıllarda Arnavutluk’un ABD, SSCB ve İngiltere ile ilişkisi bulunmuyordu. Arnavutluk tarafı sürekli bağımsızlıkçı politikalarını vurguluyorlardı. İkili görüşmelerde, her iki taraf Türk-Arnavut dostluğunun ne kadar ileri seviyede olduğunu, ticari, ekonomik ve kültürel alanlarda da işbirliğinin artırılması gerekliliğini işaret ettiler. Heyet bu ziyaretinde İşkodra ve Durres’i de ziyaret etti. Son gün heyetimiz Arnavutluk Devlet Başkanı ve Parti Birinci Sekreteri Ramiz Alia tarafından kabul edilmiş ve onurlarına bir öğle yemeği verilmiştir.

Yunanistan’ın başlattığı bir çalışmayı örnek alarak, Arnavut ve Türk Valilerin karşılıklı ziyaretleri için çalışmalar 1986 yılında başlamıştır. Arnavutluk’ta Valiler aynı zamanda Belediye Başkanlığı da yapıyorlardı. Bu nedenle iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi ve Arnavutluk’un dışa açılmasına da katkı sağlanacaktı. Karşılıklı olarak 10 ilin valileri arasında ziyaret düşünülürken, sadece Antalya ve Vlore illerinin valileri karşılıklı olarak ziyaretlerini gerçekleştirebilmişlerdir. 15-22 Haziran 1987 tarihlerinde Vlore Valisi Luan Muhammeti Antalya’yı ziyaret etmiş, 1987’de Antalya Valimiz olan Bahaeddin Güney ise 6-12 Haziran 1988’de Eskişehir Valisi iken Vlore’yi ziyaret edebilmiştir. Çok olumlu neticelerle sonuçlanan bu ziyaretler haricinde diğer ziyaret planlamaları Arnavut tarafının olumsuz tutumları nedeniyle gerçekleştirilememiştir.

1 Şubat 1987’de yapılan Komünist usulü seçimler sonrasında belirlenen yeni Arnavut Hükümeti 21 Şubat 1987’de göreve başladı. Eski Başbakan Adil Çarçani tekrar Başbakan oldu.

22 Nisan 1987’de Tiran’da Arnavutluk ile Türkiye arasında Deniz Ulaştırma Anlaşması imzalandı. Ancak uygulamada etkin faaliyetler icra edilemedi. Bunda Arnavutların komünist sistem anlayışından henüz uzaklaşamamalarının etkisi büyüktü.

22-27 Kasım 1987 tarihlerinde Arnavutluk Dışişleri Bakan Yardımcısı Sokrat Plaka Türkiye’yi ziyaret etti. Ortodoks Arnavut olan Sokrat Plaka’nın ziyareti, Yunanistan ile Türkiye arasında denge politikası izleyen Arnavutluk için son zamanlarda Yunanistan lehine dönen Arnavut dış politikasının Türkiye lehine düzenlenmesi anlamına geliyordu. Ziyaret çok olumlu bir hava içerisinde sonuçlanmıştır.

28 Kasım 1987’de Arnavut Bağımsızlığının 75. yılönümü kutlanmıştır. 1912 yılında Osmanlılardan ayrılma günü olan bu tarihte icra edilen tüm kutlama ve kültürel/sanatsal faaliyetlerde, Osmanlı ve Türk düşmanlığı işlenmiştir. Kutlamalar, Osmanlı Arnavut mebuslarından İsmail Kemal’in bağımsızlık bayrağını açtığı Vlore’de yapılmıştır. Vlore (Avlonya) limanı kutlamaların merkezi haline getirilmiştir. Türk düşmanlığı edebiyatını önceki dönemlerdeki ‘Rus etkisi’ ile açıklayan Arnavutlar aslında İtalyan, Katolik ve Rum Ortodoks etkilerinin de bulunduğunu pek görememekteydiler.⁸¹

22-27 Mart 1988 tarihlerinde Arnavutluk Halk Meclisi Prezidyumu Başkan Yardımcısı Rita Marko Başkanlığındaki Arnavut Parlamento Heyeti TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut’un konuğu olarak Türkiye’yi ziyaret etmişlerdir. Arnavutluk’un iki numaralı adamı durumunda olan Rita Marko aynı zamanda Arnavutluk Devlet Başkanı Ramiz Alia’nın da birinci Yardımcısı idi. Heyet Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Başbakan Turgut Özal tarafından da kabul edildi. Ziyaret çok olumlu bir hava içerisinde geçti.

Arnavutluk Hafif Sanayi Bakanı Bayan Vito Kapo 6-13 Nisan 1988 tarihlerinde Türkiye’yi ziyaret etmiş ve ziyaret esnasında iki ülke arasında Ticaret Protokolü imzalanmıştır. Kapalı ekonomi uygulayan Arnavutluk’un dışa açılmak zorunda kalması bakımından ilk uygulamalar hayata geçiriliyordu.

⁸¹A.g.e., s.337.

1-4 Ağustos 1988 tarihlerinde Arnavutluk’a resmi bir ziyaret yapan ve bu ülkeyi ziyaret eden ilk Türk Dışışleri Bakanı Mesut Yılmaz olmuştur. Arnavutluk Dışışleri Bakanı Reis Malile ertesi yıl bu ziyarete karşılık vermiş ve 1-5 Şubat 1989 tarihlerinde Türkiye’yi ziyaret etmiştir. O da ülkemize gelen ilk Arnavut Dışışleri Bakanı unvanını kazanmıştır. Bu ziyaret esnasında Türkiye ile Arnavutluk arasında Kültür Anlaşması ile Posta Hizmetleri anlaşması imzalanmıştır.

1989 yılında Berlin Duvarının yıkılması, Doğu Avrupa ülkelerinde komünizmin çökmesi ve özellikle Romanya’da Çavuşesku’nun devrilip öldürülmesi üzerine Arnavutluk, hızla Türkiye’ye yaklaşmış ve Arnavut devlet adamlarının Türkiye’ye ziyaretleri sıklaşmıştır.

2. 1990 YILI SONRASINDA TÜRKİYE - ARNAVUTLUK ARASINDA CEREYAN EDEN SİYASİ FAALİYETLER

1989 ile 1991 yılları arasında geçen süre, Doğu Bloku’nun dağılması sürecinin en yoğun yaşandığı dönem olmuştur. Adriyatik’ten Çin Seddine söylemlerinin sıkça telaffuz edilmeye başlanan dönem olarak hatırlanan bu dönemde, komünizmden kendilerini kurtarmaya gayret gösteren bütün yakın ülkelerin Türkiye’ye yönelme çabasına girdikleri gözlenmiş olmakla beraber, Türkiye yeterince hazırlıklı olarak bu döneme girmediğinden, daha sonraki günlerde bazı ülkelerde hayal kırıklıkları yaşanmıştır. Bununla beraber diğer batı ülkelerinin gayet planlı ve akılcı yaklaşımlarını gören sözkonusu ülkeler, bu ülkelere Türkiye’den daha fazla itibar göstermişler, Türkiye’ye nostaljik akraba yaklaşımları sergilemişlerdir. Parayı veren düdüğü çalar anlayışının hakim olduğu bu dönemde Türkiye yine de elinden gelen çabaları göstermiştir. Kısıtlı imkanları ile Adriyatik’ten Kafkasya’ya, Orta Asya’dan Balkanlar’a yetişip anılan ülkelere yardımcı olmaya gayret etmiştir.

Arnavutluk da diğer Doğu Bloku ülkeleri gibi çıkış yolu ararken tarihsel ve kültürel yakınlık sebebiyle Türkiye’ye itibar eder gibi görünmekle beraber, Yunanistan ve özellikle de İtalya’yı da ihmal etmemiş, coğrafi yakınlık nedeniyle ilk liberal tecrübelerini İtalya’dan öğrenmiştir.

2.1. Arnavutluk'ta Değişime Yönelik Gelişmeler

2.1.1. 1990-1992 Yılları Arasındaki Gelişmeler

1990 yılına gelindiğinde diğer Doğu Bloku ülkelerinde yaşanan değişime yönelik gelişmelerin Arnavutluk'ta gözlemlenmediğine şahit oluyoruz. Diğer komünist ülkelerin aksine Arnavutluk'ta, Sovyetler Birliği'nde 1989 yılından itibaren başlayan değişim rüzgarı hemen kendini göstermemiştir. Bunun nedeni Arnavutluk'un önceki dönemlerde zaman zaman işbirliği yaptığı veya komünist kardeşliği yaşadığı gerek SSCB'den gerekse Çin'den bağımsız politikalar izlemesidir. 1985 yılında Enver Hoca'nın ölümünden sonra rejim koruyucuları hem batı'dan hem de diğer komünist ülkelere bağımsız uygulamalar yürütmeleri ile övünmekteydiler.

Yıllar boyu kapalı ekonomi politikalarını ve kendi kendine yeterli iktisadi sistemi esas alan Arnavutluk yönetiminin, Dünya'daki ve de özellikle Avrupa'daki komünist sistemi uygulamaya çalışan fakat başarılı olamayan ülkelere bu günlerde meydana gelen değişim rüzgarlarından etkilenmemesi imkansızdı. Arnavutluk halkı bahse konu gelişmeleri yakından takip ediyor ve zaman zaman ülkede bu yönde gösteriler oluyordu.

Fakat yönetim yaptığı açıklamalarda bu gelişmeleri gizliyor, ülkede sosyalizmin ve mevcut düzenin gayet olumlu bir şekilde devam ettiğini vurguluyordu. 1990 yılının başından itibaren Arnavutluk'ta değişime yönelik gelişmeler hız kazandı. Yönetim dışarıya karşı bunu göstermemeye çalışırken, çıkış yolu ararcasına bazı uygulamalara başvurmaya çalışıyor, fakat pek başarılı olamadığını görüyordu. Diğer bazı ülkelere olduğu gibi kanlı olayların yaşanmaması için bu dönemin yumuşak bir geçiş dönemi ile sonlandırılmasını arzu eden Arnavutluk yönetimi, komünizm'den gevşek sosyalizm sistemine yöneliş şeklinde tanımlanabilecek politikaları devreye sokmaya çalışıyordu. Arnavut halkının sert karakteri ve tarihten gelen katı uygulamalardan alıştığı başkaldırı ruhu hiç bir engel tanımayacağı benziyordu.

Bu gelişmelere paralel olarak, Arnavutluk çevresindeki demokratik ülkelere de değişim ile alakalı sorunlar yaşamaya başladı. Önceki dönemlerde katı bir şekilde sınır kontrolü sağlayan Arnavutluk, artık halkın taşkın yaklaşımlarını

engelleyemiyordu. Bu ülkelerin başında da eski düşman olan ve halen de sorunları devam eden Yunanistan geliyordu. Arnavutluk'ta yaşayan Yunanistan'a müzahir Arnavut vatandaşları (Yunan azınlık) ile Arnavutluk'tan Yunanistan'a kaçmak isteyen Arnavutlar bu sorunların başında geliyordu. Söz konusu gelişmeler basında aşağıda belirtilen şekilde yer almıştır.

Yunanistan'ın Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki son gelişmeleri fırsat sayarak Arnavutluk'ta yaşayan Yunan asıllı Hristiyanların haklarının çiğnendiği yolundaki iddialarını yeniden ortaya atması, Atina-Tiran ilişkilerinde gerginliğe yol açtı. Yunanistan'ın Tiran Maslahatgüzarı Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı'na davet edilerek kendisine bir protesto notası verildi. Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Yunanlı Maslahatgüzardan Dışişleri Bakanı Andonis Samaras'ın açıklamaları hakkında izahat istediler.⁸²

Arnavutluk lideri Ramiz Alia, ülkesinin, Doğu Avrupa'daki son gelişmeleri göz önünde bulundurmayarak sosyalist çizgisinden ayrılmamaya kararlı olduğunu bildirdi⁸³. Alia konuşmasında, 'Kimse bize kendi yasalarını ve normlarını dikte edemez' dedi. Doğu Avrupa'da son zamanlarda yaşanan gelişmelerin dışında kalan Arnavutluk'un lideri Ramiz Alia, Arnavutluk halkına hitaben yaptığı yeni yıl konuşmasında, *"Doğu Avrupa'da yaşanan olayların, Arnavutluk'un düşmanlarının, yeni bir karalama kampanyasına girişmesi için fırsat oluşturduğunu"* söyledi. Arnavutluk resmi haber ajansı ATA'nın haberine göre Alia şöyle dedi: *"Bu karalama kampanyasına karşı kimse bize zarar veremeyecek. Kimsenin bize kendi yasalarını kabul ettirmeye çalışmasına izin vermedik, vermeyeceğiz."* Alia, BBC tarafından da izlenen konuşmasında Arnavutluk'un, *"toplumsal çatışmaların ve baskıların olmadığı bir adalet toplumu"* olduğunu söyledi. Alia, *"Zengin bir ülke olmak için önümüzde daha çok yol olduğunu, yapmamız gereken çok şey bulunduğunun farkındayım. Fakat hepimiz, özgür ve bağımsız olmanın gururunu taşıdığımız gibi geleceğin bizim için başarı dolu olduğunu biliyoruz"* dedi.⁸⁴

Orta Avrupa'daki son gelişmelerden sonra Yunanistan Dışişleri Bakanı Andonis Samaras, Arnavutluk'ta yaşayan 400 bin kadar Yunan azınlığının

⁸² **Cumhuriyet**, 1 Ocak 1990, s.3.

⁸³ **Ayın Tarihi**, 10 Ocak 1990, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/TeTeZ/date/1990-01-10>, (Erişim: 10.05.2017).

⁸⁴ **Cumhuriyet**, 3 Ocak 1990, s.14.

karşılaştığı sorunlara derhal bir çözüm bulunmasını istedi. Samaras'ın, Arnavutluk'ta yaşayan Yunan azınlığının insan haklarının çiğnendiğini ve dini özgürlüklerinden yoksun olduklarını dile getirmesi, Arnavutluk başkenti Tiran'dan çok Atina'yı karıştırdı. Samaras, Yunanistan'ın üç büyük partisi tarafından desteklenen Ulusal Birlik Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı olduğu için bu gibi açıklamaları yapmadan önce hükümete destek veren üç büyük partinin onayını alması gerekiyor. Romanya'daki kanlı olayların sona ermesinden hemen sonra “Noel Bayramını ilk kez özgürce kutlayan Rumen halkı gibi Arnavutluk'ta yaşayan soydaşlarımızın da yakın bir gelecekte özgür bir Noel kutlamalarını dilerim” diyen Samaras'ın bu açıklaması, partileri birbirine düşürdü. Çünkü, Arnavutluk'ta yaşayan Yunan azınlığının karşılaştığı sorunlar her zaman sağ eğilimli Yeni Demokrasi Partisi (YDP) tarafından “şoven” bir siyaset ile işlenmişti. Ancak şimdi bu eğilimi, Dışişleri Bakanlığı tarafından resmen açıklanıyordu. Hükümete destek veren diğer iki partiden PASOK ile “komünistler” SİNASPİSMOS, Dışişleri Bakanı'nın YDP milletvekili olması itibarıyla bu yoldaki açıklamasını sert bir biçimde eleştirdiler.⁸⁵

Arnavutluk Komünist Partisi “Sosyalizmden hiçbir şekilde ayrılmayacağız”. Gözler Arnavutluk'a çevriliyor. Arnavutluk'ta Yunan azınlığa baskı yapıldığı haberleri Yunan kamuoyunda yankı uyandırdı. Arnavutluk haberleri yalanlıyor. Doğu Avrupa ülkelerindeki gelişmelerden sonra şimdi bütün gözler Arnavutluk'ta. Yunanistan'ın Arnavutluk ile deniz sınırı oluşturduğu İyon Denizindeki Korfu adasında “karşıya” geçmeyi bekleyen gazetecilerin sayısı her gün artıyor. Arnavutluk'ta yaşayan Yunan azınlığın çeşitli baskılar gördüğü, Arnavutluk'tan Yunanistan'a kaçmaya teşebbüs edenlere işkence yapıldığı, sonra öldürüldüğü, insan haklarının büyük ölçüde çiğnendiği şeklinde birçok şikayet, Yunan gazetelerinde günü gününe işlenmeye başlandı.

Yunan asıllı göçmen Arnavutların, Yunanistan'daki temsilcileri, Arnavutluk'tan kaçmaya teşebbüs edenlerin traktörlerin arkasında sürüklenerek öldürüldükleri ya da hücumbotların arkasına bağlandıkları ve dalgaların üzerinde can verdikleri gibi olayların yaşandığını iddia etmektedirler. Yunanistan'a kaçmayı başaran Arnavutların verdikleri ifadelere göre Tiran yönetimi, rejime karşı gelenleri “ibret-i alem” için köy meydanlarında idam ediyor. Fransız haber Ajansı'nın bu

⁸⁵ **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1990, s.15.

yoldaki iddiaları yayımlaması üzerine, Batılı gazetecilerin Arnavutluk sınırları içine girme arzusu doğdu. Arnavutluk içinde yer yer ayaklanmaların başgösterdiği doğrultusundaki haberlerin hiçbirisi bugüne kadar doğrulanamadı. Ancak Arnavutluk'tan Yunanistan'a iltica etmeyi başaranlar, Tiran yönetiminin “ne denli zalim” olduğunu, insan haklarının çiğnendiğini ve Arnavut halkının yavaş yavaş uyandığını dile getirmişlerdir.

“Doğu Avrupa'yı etkisi altına alan değişim rüzgarlarına Arnavutluk'un da kapılma vakti geldi” şeklinde düşünenlerin yanılığı içinde oldukları, Arnavutluk'un sosyalizmden ayrılmayacağı, hiçbir gücün de bunu başaramayacağı belirtildi. Arnavutluk Komünist Partisi yayın organı Zeri I Popüllit'te yer alan haberde, ülkenin iç işlerine kimsenin müdahale etmesine izin verilmeyeceği kaydedilerek, yönetimi devirmek için yurtdışında sürdürülen kampanyalar kınanmıştır.⁸⁶

1990 yılı başında bu şekildeki haberler basında yer almaya başlayınca, Arnavutluk'ta dönüşümün başlayacağına dair söylentiler yayılmaya başladı. “Kapalı kutudan söylenti taşıyor” kabilinden haberler dış basında yer aldı. Yugoslavya'da yayımlanan Politika Gazetesi, başkent Tiran'da durumun gergin olduğunu, İşkodra'da da olağanüstü durum ilan edildiğini öne sürdü. Reform yanlısı hareketlerin Arnavutluk'a da sıçradığı yolundaki haberler hız kazanıyordu.

Doğu Avrupa'da, demokrasi ve reform fırtınasına kapılarını kapatan tek ülke olan Arnavutluk'ta da bazı kıpırdanmalar olduğu yolunda haberlerin alındığı, Yunanistan'da da Arnavutluk'taki Yunan azınlığa baskı yapıldığı gerekçesiyle gösteriler düzenlendiği, Arnavutluk'ta “gösteriler düzenlendiği ve hükümet güçlerinin göstericilere karşı silah kullandığı”; İşkodra kentine giriş ve çıkışların kontrol altına alındığı Yugoslav basını tarafından vurgulanırken, bir grup göstericinin İşkodra'daki garnizonu basarak silahları ele geçirdiğini ve halkı “Ya istiklal ya ölüm” sloganıyla eyleme katılmaya çağırdığını, ayaklananlarla askeri birlikler arasında çıkan ve tüm gece süren çatışma sonucu rejim karşıtlarının tanklarla ezildiği Anadolu Ajansı tarafından bildiriliyordu.

Bunlarla beraber, Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde yaşayan eski Arnavutluk Kralı 1. Leka da “Tiran'daki zalim ve dinsiz rejimi” devirmek için

⁸⁶Cumhuriyet, 11 Ocak 1990, s.3.

Romanya benzeri bir halk ayaklanması hazırladığını açıklamıştır.⁸⁷ Yunanistan'a iltica etmeyi başaran bir Arnavut askeri ülkesinin "kaynadığını" öne sürmüştür. Alber Ceka adlı 20 yaşındaki asker sınır nöbetindeyken Yunanistan topraklarına geçmeyi başarmış ve siyasi iltica hakkı istemiştir. Atina'ya getirilen asker, Arnavut Göçmenleri Derneği'nde düzenlenen basın toplantısında ülkesinde kaydedilen ayaklanmaların yönetim tarafından kanlı bir şekilde bastırıldığından söz etmiştir. "Bazısı komünizm düşmanları ilan edilerek meydanlarda asıldı" diyen Arnavut askerinin demeci Yunan gazetelerinde geniş bir şekilde yayımlanmıştır. Arnavutluk yönetimini "çok sert" olduğunu ve dünyadaki gelişmelerin "kulaktan kulağa" öğrenildiğini belirten mülteci, Romanya'daki olayların da aynı yöntemle duyulduğuna dikkat çekmiştir.

Ramiz Alia yönetiminin tez zamanda yıkılacağına inanan Arnavut askeri, bütün ülkede sıkıyönetim ilan edildiğini öne sürmüştür. Aynı asker, Tiran yönetiminin, Yunanistan'daki yaşam koşullarının "çok kötü" olduğunu duyurmakla iltica etmek isteyenleri yıldırmaya çalıştığını ve sınır askerlerine ülkeden kaçmak isteyenlere "vur emri" verildiğini eklemiştir. Alber Ceka, Arnavutluk halkının sabahtan akşama kadar kesintisiz bir şekilde çalıştığını, ancak karşılığında alınan maaşların ne yiyeceğe ne de giyeceğe yeterli olmadığını iddia etmiştir. Arnavutluk'un Ankara Büyükelçisi Nesip Kaçi, Yunanistan'daki, "gerici ve megalo idealist" unsurların ülkesine karşı iftira kampanyası başlattığını, Arnavutluk'a karşı sistemli olarak sürdürülen propaganda faaliyetlerinin ülkesinin Yunanistan'la olan sınırında yaşayan "kara papazlar" ile Ortodoks kilisesi yöneticileri tarafından körüklendiğini, "düşük" Kral Ahmet Zogu'nun anormal oğlu Leka ile diğer işbirlikçilerin Paris'te toplanarak halkı ayaklanmaya teşvik ettiklerini açıklamıştır.⁸⁸

Atina kaynaklı haberlerde ise, Yunanistan'ın Arnavutluk sınırında ek askeri önlemler alınmadığını, Yunan asıllı oldukları öne sürülen dört Arnavut kardeşin, Yunanistan'a kaçarken yakalanarak öldürüldükleri iddiaları üzerine Atina-Tiran ilişkilerinin gerginleştiği, Arnavutluk'taki Yunan azınlığa kötü muamele yapıldığı

⁸⁷ **Milliyet**, 12 Ocak 1990, s. 13; **Cumhuriyet**, 12 Ocak 1990, s.14.

⁸⁸ **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1990, s.14.

iddialarının iki ülkenin ilişkilerindeki gerginliği tırmandırdığı, Yunanistan'daki bazı çevrelerin Kuzey Epir'i "kaybedilmiş toprak" olarak kabul ettikleri vurgulanmıştır.⁸⁹

Arnavutluk lideri Ramiz Alia, Tiran'daki bir araba ve kamyon fabrikasında işçilere hitaben yaptığı konuşmada ülkesinde çatışma olmadığını, Arnavutluk'un sosyalizm yolunda ilerlemeye kararlı olduğunu söyleyerek, Yugoslavya'yı ülkesinde huzursuzluk yaratmaya çalışmakla suçlamıştır. Bu arada, üç Arnavut sınır koruma görevlisinin Yugoslavya'ya kaçtığı ve bunlardan ikisinin, Batılı bir Avrupa ülkesine gitmek istediklerini söylediği Yugoslavya'da yayımlanan Vecernje Novosti Gazetesinde yazılmıştır.⁹⁰

Ocak 1990 ayı içerisinde turist görünümünde ülkeye giren gazeteciler, halkın Enver Hoca ve yeni lider Ramiz Alia'nın "yüceliğinden" söz ettiği, Doğu Avrupa'daki gelişmeleri "çok komik" bulduğu, işçi ve köylülerin "disiplinli" bir şekilde çalışmayı sürdürdüklerini gözlemlediklerini belirtmekteydiler. Aynı gazeteciler, 1967'den bu yana yasaklanan dinleri ile alakalı olan Hristiyan ve İslam isimleri ile yaşamaya devam eden halkın "dünyadan habersiz" dolaştıklarını gördüklerini, kilise ve camilerin ahır ya da konutlara, "tarihi eser" olarak ilan edilen bazılarının ise müzelere dönüştürüldüğünü, ülkedeki otomobil sayısının 100 kadar olduğunun söylendiğini belirtmişlerdir.⁹¹

Benzer haberlerde, Stalin'in heykellerinin kaldığı tek ülke olduğu için Arnavutluk'a Avrupa'nın "komünizm müzesi" olduğunun söylendiği, Arnavutluk'un dış borcunun sıfır, kişi başına düşen milli gelirin 800 dolar olduğu vurgulanırken, komünist yaşantının detayları anlatılarak tabandan bir patlamanın gelmesinin olanaksız gibi görüldüğünü, mal değişimine dayanan "kliring" sisteminin çökmek üzere olması nedeniyle ekonominin dolar ile alışveriş sistemine geçişinin kaçınılmaz olduğu, dolayısıyla bir tür "Perestroyka" rüzgarının esmesinin gerektiği, Arnavutluk'ta olası bir değişikliğin yine partinin ta kendisinden ya da başkanlığından gelmesinin beklendiği hususları yazılmıştır.⁹²

Gerek Yugoslavya'da gerekse Yunanistan'ın Arnavutluk ile sınır oluşturduğu Korfu Adasında bekleyen 200'den fazla yabancı gazeteciye ülkeye giriş izni

⁸⁹Cumhuriyet, 15 Ocak 1990, s.16.

⁹⁰Cumhuriyet, 16 Ocak 1990, s.3.

⁹¹Cumhuriyet, 28 Ocak 1990, s.10.

⁹²Cumhuriyet, 29 Ocak 1990, s.1,6.

vermeyen Arnavutluk yönetimi, dış basında yer alan haberlerin ulaştığı boyutları görünce “ihtiyatlı” bir açılma yapmaya karar verdi. “Güven” duyduğu bazı ülkelerin gazetecilerine giriş izni verdi. Bunların arasında Türkiye, Yunanistan ve İtalya gibi ülkelerin yanısıra İngiliz, Fransız, Kanadalı ve Alman basın mensupları da yer alıyordu. Bu gazeteciler ülkede olağanüstü bir durum tespiti yapmadılar.

Arnavutluk yönetimi Doğu Avrupa’daki gelişmeleri yakından takip ettiklerini, ancak rahatsız edilmeden demokrasiyi geliştirici tedbirler almaları için fırsat tanınmasını bekledikleri yönünde görüş bildiriyorlardı. Arnavut ilgililer, “Doğu Avrupa’daki gelişmelerin böyle olacağını biz çok daha önceden biliyorduk. Bunları söylüyor, uyarıyorduk. Doğu Avrupa ülkelerindeki yönetimler, halkın isteğiyle iktidara gelmemişti. Bu yönetimler Sovyetlerin baskısıyla ayakta kalıyordu. Ekonomi siyasetlerini ise Sovyetlere göre ayarlıyorlardı. Halkla ilişkileri kesilmişti, sorunlarıyla ilgilenmiyorlardı. Doğal olarak halk başkaldırdı.” şeklinde konuşuyorlardı. Romanya örneğini vererek Çavuşesku’nun halkına eziyet çektiren bir diktatör olduğunu, Ramiz Alia’nın ise Arnavut halkının duygularını dikkate aldığını belirtiyorlardı.⁹³

Nihayetinde, reform rüzgarlarının Tiran’ı da etkilediği ve Arnavutluk yönetiminin ‘ihtiyatlı biçimde’ bazı reformlar yapmayı düşündüğüne ilişkin haberler yayımlanmaya başladı. Bunlara göre; Arnavutluk Komünist Partisi Merkez Komitesi’nin 22-23 Ocak 1990 tarihinde yaptığı toplantıda aldığı kararlar ile, devlet işletmelerine daha geniş karar alma yetkisinin verilmesi, bazı resmi görevler için yapılan seçimlere iki adayın katılması, ücretler ile üretim arasında daha sıkı bağlantı kurulması ve kar unsuruna daha fazla dikkat edilmesi kararlaştırıldığı Arnavutluk resmi ajansı ATA tarafından açıklanıyordu. İlaveten ilk defa yönetim ülkede gıda sıkıntısı çekildiğini ve buna karşın tedbirler alınması gerektiğini kabul ediyordu.⁹⁴

Bu kararların ardından reform uygulamaları beklenmeye başlamış, Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, ülkesinin bu yıl yapılacak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) zirve toplantısına katılacağını ve Avrupa ile ilişkilerini geliştirmek istediğini açıklamıştır. Sözcü, ülkesinin başta İngiltere olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri ile büyükelçilik düzeyinde diplomatik ilişki kurmak

⁹³ **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1990, s.1,6.

⁹⁴ **Milliyet**, 7 Şubat 1990, s.4; **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1990, s.1,14.

istediğini, Avrupa’da işbirliği ortamına katkıda bulunmak için bazı uluslar arası kuruluşlara da üye olacaklarını ifade etmiştir.⁹⁵

Arnavutluk’ta ayrıca “dış basına açıklık” politikaları izlenmeye başlamış, bu da ülkeyle ilgili birçok bilgi ve görüntü/fotoğrafın dış basında yer almasına vesile olmuştur. Arnavutluk’un ilk defa katılacağı ve Ekim 1990 ayında Tiran’da yapılacak olan Balkan Dışişleri Bakanları Zirvesinin müsteşar düzeyindeki hazırlık toplantısı Atina’da yapılmıştır.

Arnavutluk heyetinin de katıldığı hazırlık toplantısında, ulaştırma, çevre koruma, ticaret, ekonomi, turizm, kültür-sanat, sanayi, teknoloji, sağlık, enerji, basın ve teröre karşı mücadele alanlarında işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır.⁹⁶

Beklenen reform uygulamaları kapsamında, Arnavutluk’ta gürültüsüz, patırtısız değişim olarak nitelenen sosyal ve ekonomik kurumların “demokratikleştirilmesi” benimsenmiştir. Ülkede ilk defa Adalet Bakanlığı kurulması, Yöneticilerin seçimle işbaşına gelmesi, yerel yönetimlerin güçlenmesi ve bazı tüketim mallarında fiyatların serbest bırakılmasına ilişkin program uygulamaya sokulmuştur. Programda, katı ekonomik planlama sisteminin gevşetilmesi ve yerel otoritelere daha fazla karar alma gücünün tanınması yer alıyordu. Arnavut yetkililer, “Bu hareketi daha da geliştireceğiz, derinleştireceğiz. Değişikliklerden korkmuyoruz.” şeklinde konuşuyorlardı. Daha önce suçluların sahip olmadığı savunma haklarının verilmesi ve bunun avukatlar tarafından takip edilmesi ile yeni bir ceza kanunu üzerinde çalışılmaya başlanması, tepeden başlatılmak istenen yeni devrim hareketlerinin göstegeleriydi.⁹⁷

Tiran’dan yeni”glasnost” adımlarıolarak nitelenen ve geçen aylarda da komşu ülkelerin televizyon yayınlarının izlenebilmesine olanak sağlanan Arnavutluk’ta, dış dünya ile “aracısız” görüşülmesine imkan tanıyan direkt telefon bağlantısının 20 Mart 1990’dan itibaren 56 ülke ile kullanıldığı açıklanmıştır.⁹⁸

Doğu Avrupa’daki din olaylarını izleyen Keston College adlı İngiliz grubu, 11 Ocak 1990’da yaklaşık bin Arnavut’un din özgürlüğü istemiyle gösteri yaptığını

⁹⁵Cumhuriyet, 1 Mart 1990, s.14.

⁹⁶Cumhuriyet, 7 Mart 1990, s.3.

⁹⁷Milliyet, 30 Mart 1990, s.4; Cumhuriyet, 26 Mart 1990, s.16.

⁹⁸Cumhuriyet, 27 Mart 1990, s.3.

ve gösterilere katılan 120 kişinin tutuklandığını, bu bilginin Arnavutluk'tan dönen turist grubundan alındığını belirtmiştir.⁹⁹

Arnavutluk lideri Ramiz Alia, Komünist Partisi Merkez komitesinde yaptığı konuşmada, ABD ve SSCB ile yeniden diplomatik ilişki kurulmasının gündemde olduğunu açıklamış, AT ile de ilişki kurmak istediklerini söylemiştir.¹⁰⁰ Bu açıklamadan bir gün sonra İngiltere, yaklaşık on yıl önce yaptığı bir çağrıyla tekrarlayarak Arnavutluk'a koşulsuz olarak diplomatik ilişki kurmayı önermiştir. İngiltere Dışişleri Bakanlığı Arnavutluk'un uluslararası ilişkilerde tamamen açılmaya niyetli olduğunu anlaşıldığını açıklamıştır.¹⁰¹ Peşinden de ABD, Arnavutluk ile diplomatik ilişki kurmaya hazır olduğunu bildirmiştir.¹⁰²

Mayıs 1990 ayına gelindiğinde, Yunanistan'ın Tiran büyükelçiliğinden siyasi sığınma hakkı isteyen bir gencin "izinsiz" olarak büyükelçiliğe giren Arnavutluk polisince dövülmesi, Atina'nın Tiran'ı protesto etmesine yol açmıştır.¹⁰³ Ayrıca, ilk defa bir Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Arnavutluk'u ziyaret etmiştir. BM Genel Sekreteri Javier Perez de Cuellar, Arnavutluk Dışişleri Bakanı Reis Malile tarafından karşılanmış ve politik reformlar ile Arnavutluk'un BM çalışmalarına daha fazla katılmasına ilişkin görüşmelerde bulunmuşlardır.¹⁰⁴

Yabancı gazetecilerle ilk defa görüşen Arnavutluk Devlet Başkanı Ramiz Alia, ülkede sosyalizm, bağımsızlık ve özgürlük alanındaki kalkınma sürecinin durdurulamayacağını vurgulayarak, "Bizim için geri dönülmez bir süreç" demiştir. Arnavutluk'a yaptığı 48 saatlik resmi ziyareti tamamlayan BM Genel Sekreteri Cuellar da 1967 yılında kapatılan cami ve kiliselerin yeniden açılması konusunda Arnavut yöneticilerde genel bir eğilim gördüğünü belirtmiştir.¹⁰⁵

1939 yılında İtalya'nın Arnavutluk'u işgali ve kukla bir faşist hükümet getirmesi sonrasında kesilen ABD-Arnavutluk ilişkilerinin yeniden başlatılması için 50 yıldır ilk defa ABD ile Arnavutluk arasında doğrudan görüşmeler yapılmıştır. Yeni çıkarılan yasalarla, ülkede büyük korku yaratan gizli polis "Sigurimi"

⁹⁹ **Cumhuriyet**, 30 Mart 1990, s.3.

¹⁰⁰ **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1990, s.3.

¹⁰¹ **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1990, s.3.

¹⁰² **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1990, s.3.

¹⁰³ **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1990, s.3.

¹⁰⁴ **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1990, s.3.

¹⁰⁵ **Milliyet**, 14 Mayıs 1990, s. 4; **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1990, s.3.

konusunda halk ilk kez dolaylı da olsa eleştiride bulunmaya başlamış, tüm yurttaşlara dışarıya seyahat özgürlüğü tanınmış, dine konan kısıtlamalar kaldırılmış, sanıklara avukat tutma hakkı tanınmış, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansına üyelik için yeşil ışık yakılmıştır.¹⁰⁶

Komünist Parti lideri Ramiz Alia ve Arnavutluk'un eski lideri Enver Hoca'nın eşi ve kitle örgütü Demokratik Cephe'nin Başkanı Necmiye Hoca'nın, halkı, komünist parti ve diğer örgütlenmeler içinde daha yapıcı rol almaya çağırmışlardır. Bu yöndeki çağrılar, ülkenin Stalinizm'den ağır ağır ayrılmakta olduğuna yeni bir işaret olarak nitelenmiştir.¹⁰⁷

Temmuz 1990 ayı Arnavutluk için Başkent Tiran'da yabancı elçiliklere sığınan Arnavut vatandaşlarının sayısının gittikçe artması ve demokrasi gösterileri ile başladı. Devlet Başkanı Ramiz Alia "kapılar açık isteyen gitsin" dedikten sonra büyükelçiliklere sığınan Arnavutların sayısı binlerle ifade edilmeye başlandı. Aynı zamanda Tiran merkezinde demokrasi yanlısı binlerce gişi gösterilerine devam ediyordu. Güvenlik güçleri ve polisin saldırısına uğrayan göstericilerden ölenler ve yaralananlar olduğu bildiriliyordu.¹⁰⁸

Arnavutluk hükümetinin isteyenlerin ülkeyi terk etmesine izin verileceğini açıklayarak pasaport verme işlemlerini başlatmasından sonra, büyükelçiliklerde bulunan 6 binden fazla sığınmacıdan ilk katile olan Çekoslovakya büyükelçiliğinden 51 kişi, Prag'dan kendilerini almaya gelen özel bir uçakla ülkeyi terk etmişlerdir.¹⁰⁹ Türk büyükelçiliğinde de 56 Arnavut sığınmacı Arnavut hükümetinden pasaport bekliyordu.¹¹⁰

Bu arada İtalya, denizden Arnavut sığınmacıların tahliyesi için Arnavutluk'un Durres limanına beş gemi gönderdi ve 4.500 sığınmacının tahliyesine başladı. Bu sığınmacıların İtalya'dan demiryolu ile öncelikle Federal Almanya'ya ve diğer Avrupa ülkelerine gönderileceği açıklanmıştır.¹¹¹ İtalya'ya getirilen sığınmacıların 3.200'ü trenle Federal Almanya'ya, 540'ı ise denizyoluyla Fransa'ya gönderildi. Tiran'da ise 100 bin kişinin katılımıyla hükümet yanlısı bir gösteri düzenlendi.

¹⁰⁶Cumhuriyet, 16 Mayıs 1990, s.16.

¹⁰⁷Cumhuriyet, 6 Haziran 1990, s.3.

¹⁰⁸Cumhuriyet, 7,8,9 Temmuz 1990, s.12,1.

¹⁰⁹Cumhuriyet, 10 Temmuz 1990, s.16.

¹¹⁰Milliyet, 10 Temmuz 1990, s.4; Cumhuriyet, 11 Temmuz 1990, s.3.

¹¹¹Cumhuriyet, 12,13 Temmuz 1990, s.16,3.

Göstericiler sığınmacıları suçladılar.¹¹² Komünist Parti Merkez Komitesi ve Tiran Demokratik Cephesi'nin düzenlediği gösteride Komünist Partinin demokratikleşme politikası desteklenmiştir.¹¹³

Tiran'daki Türkiye büyükelçiliğine sığınan 70 Arnavut sığınmacı ile Mısır büyükelçiliğine sığınan 6 sığınmacı olmak üzere toplam 76 Arnavut sığınmacı Türk Hava Yolları uçağı ile Türkiye'ye getirilerek Yozgat Mülteci Kampı'na yerleştirilmişlerdir. Sığınmacılar ABD'ye gitmek istediklerini söylemişlerdir.¹¹⁴

1961 yılında ideolojik ayrılıklar dolayısıyla Enver Hoca tarafından kesilen Arnavutluk-SSCB ilişkileri 29 yıl aradan sonra tekrar kurulmuştur. Diplomatik ilişkilerin tekrar kurulması için bir süreden beri Moskova ve Tiran hükümetleri görüşmelerde bulunuyorlardı. SSCB'nin Çin karşıtı politikaları nedeniyle kesilen ilişkiler sonrasında SSCB'nin 1968 yılında Çekoslovakya'yı işgal etmesi neticesinde Arnavutluk Varşova Paktı'ndan da ayrılmıştı.¹¹⁵

Eylül 1990 ayında Yunanistan ile Arnavutluk ilişkileri, Yunanistan'ın Arnavutluk sınırına yakın Konika kentinde verilen Kuzey Epir konferansı nedeniyle tekrar gerginleşmiştir. Arnavutluk bir protesto notasıyla Yunanistan'ı protesto etmiştir.¹¹⁶ Aynı ay içerisinde Arnavutluk Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na kabul edilmesini istemiştir.¹¹⁷ AGİK'e üyelik başvurusu, Arnavutluk-ABD ilişkilerinin kurulması çalışmalarını da olumlu yönde etkilemiştir. ABD yönetimi yıl sonundan önce Arnavutluk ile diplomatik ilişkilerin kurulabileceği yönünde açıklamalarda bulunmuştur.¹¹⁸ Yugoslavya yönetimi bu yılın Ağustos ve Eylül aylarında 368 Arnavut'un Yugoslavya'nın Karadağ ve Makedonya Cumhuriyetleri'ne sığındığını açıklamıştır.¹¹⁹

Arnavutluk'ta "çoksesliliğe doğru adım adım" olarak nitelenen Devlet Başkanı Ramiz Alia'nın, Komünist Parti'nin ülke siyasetindeki tekelinin kaldırılmasını ve ülkedeki ibadet yerlerinin açılarak, dinsel kısıtlamaların sona erdirilmesini de içeren bir dizi anayasal değişiklik yapılmasını istemesi ülkedeki yeni

¹¹²Cumhuriyet, 14 Temmuz 1990, s.3.

¹¹³Cumhuriyet, 15 Temmuz 1990, s.3.

¹¹⁴Milliyet, 16 Temmuz 1990, s.10; Cumhuriyet, 16 Temmuz 1990, s.1,16.

¹¹⁵Cumhuriyet, 31 Temmuz 1990, s.3.

¹¹⁶Cumhuriyet, 6 Eylül 1990, s.3.

¹¹⁷Cumhuriyet, 17 Eylül 1990, s.3.

¹¹⁸Milliyet, 11 Ekim 1990, s. 4; Cumhuriyet, 10 Ekim 1990, s.3.

¹¹⁹Cumhuriyet, 3 Kasım 1990, s.3.

değişiklere işaret olarak nitelendi. Komünist Parti Merkez Komitesi'nde konuşan Alia, bir dizi demokratik reform yapılması sözü verdi.”Komünist Parti'nin varlığını sürdürmek için değişmek zorunda olduğunu savunan Alia, örgüt içinde demokratik bir düzene ve yapıcı tartışmaya açık olmayan bir parti, başarısızlığa mahkumdur” dedi. Alia, Arnavutluk'un düşünce özgürlüğü olmadan gelişemeyeceğini vurgulamıştır.

Alia'nın sunduğu reform taslağına göre, 1991 Şubat ayında yapılacak parlamento seçimlerine, komünist adayların yanısıra, bağımsız adaylar ve işçi sendikaları, yazarlar birliği gibi örgütlerin adayları da katılabilecek. Ayrıca, geçen nisan ayında parlamentoda alınan dinsel propagandanın suç olmaktan çıkarılması kararına karşılık, hala halkın ibadet edebileceği yerlerin kapalı tutulmasının çelişkili bir durum olduğunu söyleyen Alia, ibadet yerlerinin yeniden açılması çağrısında da bulunmuş oldu.¹²⁰

Arnavutluk Palamentosu Kasım 1990 ayında, Arnavutluk'ta ilk kez çok adaylı seçim ve gizli oy uygulanmasına imkan veren yasayı onaylamıştır. Yeni yasa muhalefet partilerini yasallaştırmasa da “görüşleri ulusun çıkarlarıyla çatışmaması” koşuluyla bağımsız adayların da seçimlere katılmasına izin vermiştir.¹²¹ Yaklaşık 5000 Katolik Arnavut tarafından, 23 yıllık din yasağı delinerek ilk kez toplu bir ayin düzenlenmiştir. Vatikan Radyosu ayinin, din yasağı yıllarında hapis tutulan İşkodra başpiskoposu Simon Juboni tarafından İşkodra mezarlığına ait küçük bir kilisede düzenlendiğini bildirmiştir.¹²²

Arnavutluk'un “manevi lideri” Enver Hoca'nın dul eşi Necmiye Hoca da, başlangıçtaki tutumunu değiştirerek, ülkede reformların ve anayasa değişikliğinin kaçınılmaz hale geldiğini kabul etmiştir. “Katı Stalinizm” rejiminin yumuşatılmasını savunan Necmiye Hoca, demokratik bir parlamento isteğini vurgulamıştır.¹²³

Aralık 1990 ayında, üç gün süren öğrenci gösterilerinin ardından Ramiz Alia tarafından “mevcut yasalar çerçevesinde” bağımsız siyasi partilerin kurulduğuna izin verildiği açıklanmıştır. Öğrencilerin zaferi olarak nitelenen bu gelişme sonrasında Arnavutluk'ta ilk kez komünist olamayan bir siyasi parti kurulmuştur. Partinin adının

¹²⁰Cumhuriyet, 9 Kasım 1990, s.3.

¹²¹Milliyet, 15 Kasım 1990, s.4; Cumhuriyet, 15 Kasım 1990, s. 1,15.

¹²²Cumhuriyet, 17 Kasım 1990, s.3.

¹²³Cumhuriyet, 22 Kasım 1990, s.6.

“Demokratik Parti” olduğu açıklanmıştır.¹²⁴ Bu gelişme ile Arnavutluk’un çok partili düzene geçtiği, Alia’nın Merkez Komite’den beş kişiyi tasfiye ederek bunu gerçekleştirdiği, 26 Aralık 1990’da bu kararların yasalaşacağı ve Şubat 1991’de Arnavutluk’ta genel seçimlere gidileceği dış basında vurgulanmıştır.¹²⁵

Arnavutluk Devlet Başkanı Ramiz Alia’nın “demokrasiyi yanlış anlamak anarşiye yol açar” açıklamasından sonra İşkodra’da Komünist Parti ve hükümet binalarına saldıran göstericilerle polis ve askeri birlikler arasında çatışma çıkmıştır.¹²⁶ Elbasan kentinde de bin kişilik bir grup “demokrasi istiyoruz” sloganıyla gösteri yapmıştır. Yönetim karşıtı gösterilerde meydana gelen olaylarda, göstericilerin bina ve dükkanlara saldırdıkları, otobüs ve kamyonları yaktıkları, kentte tankların mevzilendiği bildirilmiştir.¹²⁷ Gösterilerin ülkenin ana liman kenti olan Adriyatik kıyısındaki Durres’e de sıçradığı, belli başlı kentlerde tankların nöbet tuttuğu, Arnavutluk’ta olayların yayılmakta olduğu, İşkodra’da bazı göstericilerin Enver Hoca’nın heykelini dinamitlemek istediklerini, Elbasan’da ise işçilerin “Demokrasi istiyoruz kahrolsun Enver Hoca” diye bağırdıkları basında yer almıştır.¹²⁸

Olayların yaygınlaşması tehlikesine karşı Arnavutluk’ta ilk defa bir din adamı Tiran radyosundan çağrı yaparak halkı sükunete davet etmiştir. 22 yıl cezaevinde yattıktan sonra 1989’da serbest bırakılan İşkodra Piskoposu Simon Jibani “Şiddet eylemleri tanrının isteğine karşı gelmektir” dediği konuşmadan sonra ülkede gerginliğin devam ettiği gözlenmiştir.¹²⁹ Buradan da ülkedeki din anlayışının yıllarca törpülenmesi sonucu, kitlelerde dinsel yaklaşımların pek etkili olmamasının ön plana çıktığı, dinden ziyade Arnavut milliyetçiliğinin daha etkili olduğu görüşüne ulaşılmaktadır.

Gösteriler sırasında tutuklanan 160 kişinin yasadışı toplantı yapmak, yağmalama ve cinayete teşebbüs suçlamaları ile yargılanacağı bildirilmiştir. Bu arada, yeni kurulan Demokratik Parti ile hükümet arasında ilk görüşme de yapılmıştır. Başbakan Adil Çarçani ile Demokratik Parti kurucularından Sali

¹²⁴ **Milliyet**, 13 Aralık 1990, s.4; **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1990, s. 3.

¹²⁵ **Cumhuriyet**, 14 Aralık 1990, s.10.

¹²⁶ **Cumhuriyet**, 14 Aralık 1990, s.11.

¹²⁷ **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1990, s.10.

¹²⁸ **Milliyet**, 17 Aralık 1990, s. 4; **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1990, s.14.

¹²⁹ **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1990, s.11.

Berişa'nın iki saatlik ilk resmi görüşmeleri sonrasında yapılan açıklamalarda, Kavaje, Elbasan, İşkodra ve Dıraç (Durres) kentlerindeki gösteriler ve şiddet olaylarının ele alındığı, Demokrat Partinin 10 Şubat 1991 olarak ilan edilen seçim tarihinin yeterli örgütlenmeyi sağlayabilmek için nisan 1991 yada mayıs 1991'e alınmasına ilişkin isteklerini Adalet Bakanlığı'na iletecekleri konuları belirtilmiştir.¹³⁰ Öğrenciler de Tiran'da siyasi suçluların serbest bırakılması için yürüyüş yapmışlardır. Kurulmasına izin verilen fakat henüz yasallık kazanmayan Demokratik Arnavutluk Partisi, öğrencilerin, yerel komünist parti komitelerinin dağıtılmasını, şehir merkezindeki Stalin heykelinin kaldırılmasını ve yeni partiye bir an önce yasallık kazandırılmasını istediklerini açıklamıştır.¹³¹ Gerek iktidarın gerekse muhalefetin olayları yatıştırıcı tarzda yumuşak yaklaşımları, diğer Doğu Avrupa ülkelerinin aksine Arnavutluk'ta olayların kanlı geçmesini ve birçok hayatın kaybedilmesini önlemiştir.

Komünist Parti yönetiminin çok partili sisteme geçileceğini açıklamasının ardından Devlet Başkanı Ramiz Alia başkanlığında toplanan parlamento komisyonu Aralık 1990 ayında, bağımsız politik örgütlerin kurulmasını yasalaştıran bir kararnameyi kabul etmiştir. "Artık Arnavutluk'ta muhalefet yasal" başlıklarıyla basında yer alan haberlerde, ülkenin komünist olmayan ilk muhalefet örgütü Demokratik Parti'nin yasallaşmak için Adalet Bakanlığı'na resmen başvurduğu, 30 gün içinde başvuruya cevap verileceği belirtilmiştir.¹³² Bir grup aydın, ilk muhalefet partisinin yasalaşması gibi demokratikleşmeye ilişkin son gelişmelerden sonra ülkedeki insan hakları ihlallerini araştırmak üzere bir forum kurduklarını açıklamışlardır. Demokratik Parti yetkilileri ise ülke yöneticilerini yaygın bir biçimde işkence yapmakla suçlamışlardır.¹³³

Aralık 1990 ayının sonuna yaklaşılırken, Doğu Avrupa ülkelerinde kalan son Stalin heykelleri de Arnavutluk'ta kaldırılmaya başlanmıştır. Arnavutluk Komünist Partisi'nin isteği üzerine hükümetin aldığı karar ile, "Stalin" adını taşıyan bütün kuruluş ve işletmelerin adının değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Tarım kooperatiflerinin yöneticileri bu kararın uygulanmasında serbest bırakılsa da, ilk uygulama başkent Tiran'da yapılmış ve Tiran merkezinde yer alan 10 metre

¹³⁰Cumhuriyet, 18 Aralık 1990, s.11.

¹³¹Cumhuriyet, 19 Aralık 1990, s.11.

¹³²Cumhuriyet, 20 Aralık 1990, s.10.

¹³³Cumhuriyet, 21 Aralık 1990, s.10.

yüksekliğindeki Stalin heykeli yerinden sökülerek götürülmüştür. Yanında bulunan Lenin heykeline ise dokunulmamıştır. Ülke yöneticileri reformların uygulanmasında ne kadar kararlı olduklarını ve yumuşama mesajı vermek istediklerini göstermek istemişlerdir.¹³⁴

45 yıldır Komünist Parti'ye bağlı işçi sendikası da bağımsızlığını ilan etmiştir. Sendika, demokrasinin ön koşullarından biri olarak niteledikleri bu durumu, artık Komünist Parti'nin “aracı olmayacaklarını” söyleyerek açıklamışlardır.¹³⁵ Bir grup gazeteci ise, muhalif yanlısı bir basın oluşturacaklarını açıklayarak, ilk muhalif gazete olacak olan “Rönesans” (Yeniden Doğuş) isimli gazeteyi çıkaracaklarını açıklamışlardır.¹³⁶ Ayrıca, Komünist Parti'nin yönetiminde olan Polis Örgütü de bundan böyle Komünist Parti'den bağımsız olarak çalışacağını açıklamıştır. Parti'nin emirlerine göre değil yasalara göre çalışacaklarını açıklayan Polis Şefi Bayram Yazeri polis ve adli makamların politika dışına çıkarılacağını söylemiştir.¹³⁷

Yeni kurulan Demokratik Parti'nin 10 Şubat 1991'de yapılması planlanan seçimlerin ertelenmesine ilişkin isteği parlamento tarafından reddedilmiştir. Yönetimin seçimler için bu aceleciliği, reformların bir an önce gerçekleşmesi için yeni bir palamentonun kurulması ihtiyacı bulunduğu gerekçesiyle açıklanmıştır.¹³⁸ Arnavutluk Devlet Başkanı ve Komünist Partisi (Arnavutluk Emek Partisi) lideri Ramiz Alia, Stalinizmi terk ettiklerini ancak Marksist-Leninist ideolojiye bağlı kalacaklarını açıklamıştır. Heykellerin halkın isteği ile kaldırıldığını vurgulayan Alia, Stalinist lider Enver Hoca'nın çizgisini savunmuştur.¹³⁹ İlaveten, pazar ekonomisine geçiş için adım atılacağını da söyleyen Alia, sosyalizmin birçok ilkesinden vazgeçileceğini belirtmiştir. Alia, alınan bu Liberal Ekonomi kararı ile geçmişin birçok tutumunu düzelteceklerini ifade etmiştir.¹⁴⁰

Hükümet mulafetteki Demokratik Parti'nin “Rilindja Demokratika” (Demokratik Yenileme) adlı bir gazete çıkarmasına izin vermiştir. Bu gelişme, 45 yıl sonra basın özgürlüğü için ilk adım olarak nitelenmiştir.¹⁴¹ Arnavutluk'ta yaşanan

¹³⁴ *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1990, s.10.

¹³⁵ *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1990, s.11.

¹³⁶ *Cumhuriyet*, 24 Aralık 1990, s.11.

¹³⁷ *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1990, s.11.

¹³⁸ *Milliyet*, 26 Aralık 1990, s.4; *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1990, s.11.

¹³⁹ *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1990, s.10.

¹⁴⁰ *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1990, s.10.

¹⁴¹ *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1990, s.11.

demokratikleşme yolundaki olumlu gelişmelere rağmen yine de ülke dışına sığınma ve iltica girişimleri devam etmekteydi. 1990 yılının son günü 500 civarındaki Arnavut, Yunanistan'a iltica girişiminde bulunmuştur. Kendilerine Arnavutluk'taki son olumlu gelişmeler hatırlatıldığında, Ramiz Alia'nın köklü değişiklikler için vermiş olduğu vaatlerine inanmadıklarını söylemişlerdir. Bu arada Arnavutluk yetkilileri 25 yıldan beri ilk kez Yahudilerin İsrail'e göç etmesine izin vermeye başlamışlardır.

Arnavutluk 1991 yılına yeni anayasa taslağı ve seçimlerin ertelenmesine ilişkin tartışmalarla başladı. Yeni anayasa taslağına göre, din ve seyahat özgürlüğü kabul ediliyor, özel mülkiyet ve yabancı yatırımlar da serbest bırakılıyordu. Korçe ilinde Demokratik Parti taraftarlarınca seçimlerin ertelenmesi ve siyasi mahkumların serbest bırakılması istemiyle binlerce kişinin katılımıyla bir gösteri düzenlenmiştir.¹⁴² Yunanistan'a izinsiz geçişler de devam etmekteydi. İki Arnavut askerin bir hücumbot ile Yunanistan'ın Korfu adasına geçtikleri ve siyasi sığınma hakkı istedikleri açıklanmıştır.¹⁴³ Yunanistan artan Arnavut göçü konusunu Lüksemburg'da yapılacak olan Avrupa Topluluğu Dışişleri Bakanları toplantısında gündeme getirmeyi planlamasına rağmen, Almanya ve İtalya'nın göçmenlere yardım edilmesine sıcak bakmadığı bildirilmiştir.¹⁴⁴

Arnavutluk Parlamentosu, 202 siyasi mahkum için af ilan etmiştir. Aynı kararname ile, ülkede yabancı bankaların açılması, yabancılarla ortak banka kurulması, çevre koruma komisyonu oluşturulması ile güvenlik güçlerinin silah kullanmasını sınırlayan kararlar da imza altına alınmıştır.¹⁴⁵

Arnavutluk yönetimi, Demokratik Parti'den sonra ülkenin ikinci bağımsız partisi olacak olan Çevre Partisi'nin kurulmasına onay vermiştir.¹⁴⁶ Devlet Başkanı Ramiz Alia muhalefetin seçimleri erteleme isteğini reddettiğini Demokratik Parti ilgililerine bildirmiştir.¹⁴⁷ Yeşiller Partisinden sonra ülkenin üçüncü siyasi partisi de Cumhuriyetçi Parti adıyla kurulmuştur.¹⁴⁸

¹⁴² **Milliyet**, 1 Ocak 1991, s.4; **Cumhuriyet**, 1 Ocak 1991, s. 11.

¹⁴³ **Cumhuriyet**, 2 Ocak 1991, s.10.

¹⁴⁴ **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1991, s.11.

¹⁴⁵ **Cumhuriyet**, 7 Ocak 1991, s.10.

¹⁴⁶ **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1991, s.11.

¹⁴⁷ **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1991, s.10.

¹⁴⁸ **Cumhuriyet**, 12 Ocak 1991, s.10.

Aydınlar tarafından kurulan “İnsan Hakları Forumu” Arnavutluk Adalet Bakanlığı tarafından resmen tanınmıştır.¹⁴⁹ Arnavutlar, 13-14 Ocak 1991 tarihlerinde, Arnavutluk’u resmi olarak ziyaret eden Yunanistan Başbakanı Konstantin Mitsotakis başkanlığındaki Yunan heyeti ile “Arnavutluk’taki Yunan azınlığın bu ülkede kalması” ve “Arnavutluk’a geri dönen mültecilerin baskı görmeden, özgür bir yurttaş olarak yaşamaya devam etmeleri” konularında anlaşmışlardır.¹⁵⁰ Yunanistan göçün engellenmesi için Arnavutluk’a 20 milyon Dolar tutarında kredi vermeyi kabul etmiştir.¹⁵¹

Arnavutluk hükümeti 10 Şubat 1991’de yapılması planlanan ilk çok partili seçimin 31 Mart 1991 tarihine ertelenmesini kabul etmiştir. Muhalefet partilerinin seçime hazırlanabilmeleri için bu erteleme yapıldığı açıklanmıştır.¹⁵² 1967’den beri devam eden din yasağının kaldırılmasından sonra Tiran Etem Paşa Camiinde yüzlerce kişinin katılımı ile 23 yıl sonra ilk defa cuma namazı kılınmıştır.¹⁵³ Bu arada, Arnavutluk’ta işçi direnişlerinin yaygınlaştığı, Tiran’daki taksi şoförlerinin ve Durres limanındaki işçilerin de grevde oldukları, işi durdurma eylemlerinden etkilenen diğer demir-çelik tesislerinin ise Elbasan, Korça ve İşkodra’da oldukları basında yer almıştır.¹⁵⁴

Yunanistan’a sığınan 1800 kişinin gönüllü olarak Arnavutluk’a döndüğü, bunların Güney Arnavutluk’ta yaşayan Yunan kökenli Arnavutlar oldukları, Yunan basınında yazılmıştır. Aynı kaynaklar 30 Aralık 1990’dan bu yana 11.000 civarında Arnavutluk vatandaşının Yunanistan’a sığındığının tahmin edildiğini, Tiran yönetiminin demokratik değişim yönünde verdiği teminatların etkili olduğunu belirtmişlerdir.¹⁵⁵ Arnavutluk Dışişleri Bakanı Reis Malile Çin’i ziyaret etmiştir. 1978 yılından bu yana ilk kez bu kadar üst düzey bir Arnavut yetkilinin ziyaretinin, Pekin ve Tiran yönetimleri arasındaki ilişkilerin ısınmaya başladığının göstergesi olduğu değerlendirilmiştir.¹⁵⁶

¹⁴⁹ **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1991, s.11.

¹⁵⁰ **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1991, s.10.

¹⁵¹ **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1991, s.10.

¹⁵² **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1991, s.11.

¹⁵³ **Cumhuriyet**, 19 Ocak 1991, s.10.

¹⁵⁴ **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1991, s.10.

¹⁵⁵ **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1991, s.11.

¹⁵⁶ **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1991, s.10.

Arnavutluk Çiftçi Partisi'nin kuruluşu Arnavutluk Adalet Baakanlığı tarafından onaylanmıştır.¹⁵⁷ Tiran'da başlayan öğrenci gösterilerinin diğer kentlere de yayılma eğilimde olduğu bildirilmiştir.¹⁵⁸ Hükümetin istifası ve yaşam koşullarının iyileştirilmesini isteyen öğrenciler, Enver Hoca Üniversitesinin de adının değiştirilmesini istemişlerdir.¹⁵⁹ Üniversitenin adının "Tiran Üniversitesi" olarak değiştirilmesini isteyen 100 kadar öğrenci açlık grevine başlamıştır.¹⁶⁰ Devlet Başkanı Ramiz Alia, ülkenin "kritik bir noktada" olduğunu, yeni devlet başkanlığı konseyi ve kontrolünün doğrudan kendisine bağlı olduğu yeni hükümet kuracağını açıklamıştır.¹⁶¹

Başkent Tiran'da yüzbin kişinin katılımıyla düzenlenen büyük gösteride, göstericiler Enver Hoca'nın resimlerini ve kitaplarını yakmışlardır. İskenderbey meydanındaki Enver Hoca heykelini de yıkarak parçalayan ve kamyonu yükleyerek üniversite bahçesine götüren göstericiler, güvenlik güçlerinin havaya ateş açması sonucu dağılmışlardır. Tanklar tekrar meydanlara çıkmıştır. Olayların kontrolden çıktığını belirten Alia, önümüzdeki ay yapılacak ilk çok partili seçimlere kadar geçici bir hükümet oluşturulacağını açıklamıştır.¹⁶²

Göstericiler Tiran'daki askeri akademiye de basmışlardır. Aşırı sağcı oldukları belirtilen göstericiler, askeri akademideki Enver Hoca heykelini kaçırmak istemişler, polisin karşı koyması üzerine çıkan çatışmada biri polis dört kişi ölmüş, çok sayıda kişi de yaralanmıştır. Polis 50 göstericiyi tutuklamıştır. Çıkan olaylar sonucu kabinedeki iki bakan haricindeki tüm üyelerin görevlerinden alındıkları, bu bakanların Savunma ve Dış Ticaret Bakanları oldukları, 31 Mart 1991'de yapılacak ilk genel seçimlere kadar oluşturulan geçici hükümetin, Başkanlık Konseyi'nin eski Genel Sekreteri Fatos Nano tarafından oluşturulduğunu, Nano'nun başbakanlık görevini Adil Çarçani'den devraldığı Yugoslav Tanjug ajansı tarafından bildirilmiştir.¹⁶³

Devlet Başkanı Ramiz Alia'nın muhafazakar komünistler tarafından devrileceği söylentileri yoğunlaşırken hükümet, olayların sürmesi durumunda

¹⁵⁷ *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1991, s.10.

¹⁵⁸ *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1991, s.11.

¹⁵⁹ *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1991, s.10.

¹⁶⁰ *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1991, s.10.

¹⁶¹ *Milliyet*, 22 Şubat 1991, s. 10; *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1991, s.10.

¹⁶² *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1991, s.11.

¹⁶³ *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1991, s.10.

“olağanüstü hal” ilan edilebileceği uyarısında bulunmuştur. Tiran’da darbe söylentileri dolaşmaya başlamış, bir grup komünist subay, gösterileri ve grevleri bastırarak “ülkeyi istikrara kavuşturmaya hazır olduklarını” açıklamıştır. Gözlemciler, “demir yumruk” yönetimine dönme çalışmalarının bir iç savaşa yol açabileceğini belirtmişlerdir. “Halk ve Vatanın Çıkarlarını Savunmak için Askeri Okullar Girişim Komitesi” adlı subay grubu Tiran radyosundan açıklamalarında bulunduktan sonra, aralıklı olarak silahlı çatışmaların meydana geldiği ve çok sayıda kişinin öldüğü bildirilmiştir. Veliaht I. Leka’ya yakın kaynaklar, çatışmaların başlangıcından bu yana ölen ve yaralananların sayısının 69’a ulaştığını iddia etmişlerdir.¹⁶⁴Tiran’daki askeri akademide silah ve patlama seslerinin duyulmaya devam ettiği, çevre binalardan açılan ateş sonucu akademideki subaylardan birinin yaralandığı Arnavutluk televizyonu tarafından açıklanmıştır.¹⁶⁵ Muhalefetteki Demokratik Parti’nin sözcüsü Arnavutluk’ta 200 kişinin tutuklandığını ve partisinin üyelerine karşı saldırıların olduğunu, Vlore’daki Demokratik Parti binasında bir bombanın patladığını, ancak yaralananların olmadığını ileri sürmüştür.¹⁶⁶

Devlet Başkanı Ramiz Alia, anti Stalinist göstericilerle komünistler arasında son günlerde çıkan kanlı olaylara rağmen demokratik reformların sürdürüleceğini söylemiştir. Alia ayrıca Arnavutluk Haber Ajansı’na verdiği demecinde, Komünist Parti’nin reformlarda yönetici güç olarak kalacağını, Enver Hoca’ya bağlılıklarının devam edeceğini, Enver Hoca’nın heykelleri ile ilgili olarak 31 Mart 1991 seçimlerinden sonra referandum düzenleneceğini bildirmiştir.¹⁶⁷

Arnavutluk’tan kaçışlar da devam etmiştir. 142 Arnavut, bir balıkçı teknesiyle İtalya’nın Brindisi Limanına ulaşmış, Durres’ten kaçışları esnasında Arnavut sahil muhafızlarınca ateş açılmış, ancak ölen yada yaralanan olmamıştır.¹⁶⁸İtalya’ya göçün serbest bırakıldığı söylentisine inanan binlerce Arnavut, feribotların kendilerini alacağı şeklindeki asılsız haberler nedeniyle Vlore kentine toplanmıştır. Yerel yöneticiler toplananları geri döndürmeye çalışmışlardır.¹⁶⁹İtalya’nın Brindisi, Otranto ve Bari liman kentlerinde binlerce Arnavut’un limanlarda ve gemilerde bloke edildikleri, binlercesinin de “Otranto

¹⁶⁴Milliyet, 24 Şubat 1991, s. 9; Cumhuriyet, 24 Şubat 1991, s.11.

¹⁶⁵Cumhuriyet, 26 Şubat 1991, s.10.

¹⁶⁶Cumhuriyet, 28 Şubat 1991, s.10.

¹⁶⁷Cumhuriyet, 1 Mart 1991, s.11.

¹⁶⁸Cumhuriyet, 3 Mart 1991, s.11.

¹⁶⁹Cumhuriyet, 6 Mart 1991, s.11.

Kanalı”nda denizde oldukları bildirilmiştir.¹⁷⁰ Arnavutluk’tan İtalya’ya yaklaşık 20.000 sığınmacının girdiği, Devlet Başkanı Ramiz Alia’nın, “İnsan Hakları Savunma Forumu”na ülkedeki tüm siyasi tutukluların Mart 1991 ayı sonuna kadar serbest bırakılacaklarına ilişkin güvence verdiği açıklanmıştır.¹⁷¹ İtalyan hükümeti ise Arnavut mültecilerin geri gönderilmeyeceğini açıklamıştır.¹⁷²

1939 yılında ilişkilerine son veren Arnavutluk ve ABD arasındatekrar diplomatik ilişki kurulması konusundaki görüşmeler sonuçlanmıştır. Ağustos 1990’da aldıkları karar gereği, 15 Mart 1991 tarihinde imzaladıkları anlaşma ile 52 yıllık aradan sonra iki ülke arasında diplomatik ilişki kurulmuştur. Arnavutluk Dışişleri Bakanı Muhammet Kappani ABD ile diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasının ülke tarihinde bir dönüm noktası olduğunu söylemiştir.¹⁷³

Arnavutluk yönetimi ülkedeki tüm politik mahkumlara af ilan edildiğini açıklamıştır. Devlet Başkanı Ramiz Alia başkanlığındaki halk meclisinden geçen karar sonrasında ülkedeki hapisaneler ve yeniden eğitim merkezlerinde politik tutuklu kalmamıştır.¹⁷⁴ Arnavutluk’ta 31 Mart 1991’de yapılacak ilk serbest seçimlerden 15 gün önce Ulusal Birlik Partisi adında yeni bir siyasi parti kurulmuştur.¹⁷⁵

Arnavutluk Başbakanı Fatos Nano, tarım ve bankacılık sektörlerinde köklü reformlar yapılmasının gerekli olduğunu söylemiştir. Özelleştirmelere gidilmeden bu zor durumdan kurtılamayacaklarını belirten Nano, tarım sektöründeki küçük işletmelerin tamamının, büyük işletmelerin ise bazılarının özelleştirilmesi ve bütün işletmelerde toprağın nasıl kullanılacağına köylülerin karar vermesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁷⁶

Muhalefet, yaklaşan seçimlerden umutlu görünüyordu. Demokratik Parti lideri Glamus Pasho, 31 Mart 1991’de yapılacak ilk serbest seçimde %50-60 oyla iktidara geleceklerini söylüyordu. Pasho, en büyük kaygılarının Arnavutluk Emek Partisi (Komünist Parti) içinde oluşturulan ve “Enver’in Muhafızları” adını alan

¹⁷⁰ **Milliyet**, 9 Mart 1991, s.11; **Cumhuriyet**, 9 Mart 1991, s.19.

¹⁷¹ **Cumhuriyet**, 10 Mart 1991, s.11.

¹⁷² **Cumhuriyet**, 13 Mart 1991, s.11.

¹⁷³ **Cumhuriyet**, 13,16,18 Mart 1991, s.11,10.

¹⁷⁴ **Cumhuriyet**, 13 Mart 1991, s.11.

¹⁷⁵ **Cumhuriyet**, 19 Mart 1991, s.10.

¹⁷⁶ **Cumhuriyet**, 22 Mart 1991, s.11.

silahlı ve fanatik bir grubun provokasyonları olduğunu, son kanlı olayların tümünün bunlar tarafından çıkarıldığını, bu grubun halk arasına gizliden, “Biz iktidara kanımızı dökerek geldik. Kan almadan da bu iktidarı kimseye kaptırmayız” şeklinde bir de slogan sızdırdıklarını, ekonominin “felaket” durumunda olduğunu ve tüm ülkede anarşik bir hava estiğini belirtmiştir.¹⁷⁷

İktidardaki komünist yöneticiler de 40 yıl sonra ilk defa çok partili seçimlere hazırlandıkları için tüm parti kademelerinin yenilenmesini istemişlerdir. Üst düzey bölge temsilcilerinin toplantısında partinin çağa uyumu için yeni ve genç isimlerin getirilmesi gündeme gelmiştir.¹⁷⁸

Seçimlerin yaklaşması nedeniyle Tiran’da muhalifler gösteri yapmışlardır. Ana muhalefet partisi olarak nitelenen ülkenin en büyük muhalefet partisi Demokratik Parti mitinglerini sıklaştırmış, seçime bir gün kala Tiran’da yapılan mitingde konuşan Dr. Sali Berişa Türkiye’yi kendilerine çok yakın hissettiklerini belirterek, iktidara geldiklerinde Türkiye’nin daha çok yardımını bekleyeceklerini belirtmiştir. Demokrat Parti lideri Berişa partilerini Avrupa’ya giden yol olarak nitelemiştir.¹⁷⁹

31 Mart 1991’de Arnavutluk tarihinin ilk çok partili seçimi yapılmıştır. Seçimlere 5 parti katılmıştır. Parlamentodaki 250 koltuk için yarışacak partiler, iktidardaki komünistlerin Arnavutluk Emek Partisi ile muhalefetteki Demokratik Parti ve Cumhuriyetçi Parti olarak görülmekteydi. Diğer iki parti olan Tarım Partisi ve Ekolojik Parti (Çevreciler/Yeşiller) seçimlerde şansları olmayan partilerden kabul ediliyordu.¹⁸⁰

Katılım oranı yüksek olan seçimi 200 gazeteci ve 100 batılı gözlemci izlemiştir. Partilerin yanı sıra 6 örgüt ve 17 bağımsız aday da seçimlerde yarışmıştır. Olaysız tamamlanan seçimlerde, kent merkezlerinde muhalif partilerin daha güçlü oldukları, ülkenin yüzde 65’ini kapsayan kırsal bölgelerde ise komünist Emek Partisinin daha ağırlıkta olduğu söylenmekteydi. Demokrat Parti lideri Sali Berişa

¹⁷⁷ **Cumhuriyet**, 24 Mart 1991, s.11.

¹⁷⁸ **Cumhuriyet**, 25 Mart 1991, s.11.

¹⁷⁹ **Cumhuriyet**, 27,28,30 Mart 1991, s.10,11.

¹⁸⁰ **Cumhuriyet**, 31 Mart 1991, s.11.

seçim kampanyalarının adil olmadığını, komünistlere ayrıcalık tanındığını söylemiştir.¹⁸¹

Seçimleri komünistler kazandı. Özellikle kırsal kesimden gelen oylar iktidardaki Emek Partisi’nin resmi olmayan sonuçlara göre % 65’lik avantaj sağladığını gösteriyordu. Devlet Başkanı Ramiz Alia aday olarak katıldığı Tiran’dan seçilemedi. Ancak bu durum Alia’nın başkanlık görevini sürdürmesine engel değildi. Sonuçları komünistler “zafer” olarak nitelerken, Demokratik Parti lideri Sali Berişa seçim sonuçlarına saygı göstereceklerini açıklamıştır.¹⁸² Komünistlerin çoğunlukta olduğu bir parlamentonun Alia’yı tekrar devlet başkanlığına seçebilecek olması nedeniyle Alia için bu seçim görevinin sonu değildi.

Bilineni bilimeyene tercih eden Arnavutlar, seçim sonuçlarından çok şeyler bekliyorlardı. Onlar için demokrasi ve özgürlük, yiyecek ile eşanlamlıydı. İktidar partisinin yöneticileri ise umutlarını dış yardımlara bağlamışlardı. “Avrupa’dan gelecek yardım...” sözleriyle başlayan konuşmalar, Türkiye’den de yardım beklentisi içinde olan Arnavutları gelecekte zor günlerin beklediğininin göstergesi gibiydi. Ülke karışıklıklara ve istikrarsızlıklara gebeydi. Nitekim ilk sonuçların açıklanmasından sonra Demokratik Parti taraftarlarının İşkodra’da yaptıkları gösteride 3 kişi öldürüldü.¹⁸³

Emek Partisi % 67.6, Demokratik Parti % 30, Omonia (Rum azınlığın öğütü) % 2 oy aldı. Yeni Meclis Ramiz Alia’yı Devlet Başkanı seçti.¹⁸⁴ Seçimlerde yenilgiye uğrayan muhalefetteki Demokratik parti taraftarlarından 3 kişinin İşkodra’da öldürölmesi üzerine muhalefetten genel grev çağırısı yapıldı. Tiran’da yaşayan halkta da karamsarlık ve umutsuzluk gözleniyordu.¹⁸⁵ Demokratik Parti’nin genel grev çağırısı ülke çapında destek görmüştür. ABD Dışışleri Bakanlığı, muhalefetin “seçimlere hile karıştırıldığı” yolundaki iddiasının doğru olduğunu bildirmiştir. Seçimler sırasında muhaliflerin ölümle tehdit edildiğini söyleyen Amerkalı ilgililer, seçim sürecinin uluslararası kriterlere uymadığını açıklamışlardır.¹⁸⁶

¹⁸¹ **Milliyet**, 1 Nisan 1991, s. 4; **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1991, s. 1,19.

¹⁸² **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1991, s.1,17.

¹⁸³ **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1991, s.11.

¹⁸⁴ **A.g.e.**, s. 461.

¹⁸⁵ **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1991, s.11.

¹⁸⁶ **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1991, s.10.

Seçimlerin birinci turunda seçilemeyen Başbakan Fatos Nano'da ikinci turda seçildi ve tekrar parlamentoya girdi. Emek Partisi 250 üyeli parlamentoda 168 üye ile anayasayı değiştirebilecek üçte ikilik çoğunluğu sağlamış oldu.¹⁸⁷ Yeni anayasa taslağında Arnavutluk'un artık "sosyalist" bir devlet olmayacağı, sadece "Arnavutluk Cumhuriyeti" olacağı belirtilmiştir. Taslak'ta "Arnavutluk'un demokratik hukuk devleti" olduğu vurgulanmıştır.¹⁸⁸

Muhalefetin tehditleri altında meclis açıldı. Yeni anayasa talağının görüşülmesi bir hafta ertelendi. Ordu, polis, güvenlik örgütü ve resmi basın yayın organlarında Arnavutluk Emek Partisi'nin kontrolünün kaldırıldığı ve bu organların parlamento kontrolüne verildiği açıklandı. "Askeri birliklerde, savunma, içişleri, dışışleri bakanlıkları ile yabancı ölkelerdeki diplomatik temsilcilikler, savcılık büroları, soruşturma birimleri ve mahkeme gibi kurumlarda siyasi parti faaliyetlerinin yasaklandığı" belirtilmiştir.¹⁸⁹

Yeni parlamentonun Ramiz Alia'yı yeniden devlet başkanı olarak seçmesinin ardından istifa eden Başbakan Fatos Nano, Alia tarafından yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Nano'nun, 15 gün içinde yeni kabineyi parlamento onayına sunması gerekmekteydi.¹⁹⁰ Bu arada, Arnavutluk Devlet Başkanı Ramiz Alia, iktidar partisi Arnavutluk Emek Partisi Genel Sekreterliği'nden istifa etti. Parti'deki tüm görevlerinden, parti birinci sekreterliği politbüro üyeliği ve merkez komite üyeliğinden istifası açıklanan Alia'nın istifalarının parti merkez komitesi tarafından kabul edildiği açıklanmıştır.¹⁹¹

Ramiz Alia, Tiran'da Türk gazetecilerle yaptığı görüşmede ölkesinin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde Türkiye'nin yardımına ihtiyaçları olduğunu söylemiştir.¹⁹²

Mayıs 1991 ayının ikinci yarısı ekonomik nedenlerle başlatılan grevlerle geçmiştir. Yaklaşık 350 bin işçi maaşlarının yüzde 50 artırılması için greve gitmişlerdir. Alia, bağımsız sendika konfederasyonu ile görüşmek istemiş, başkent

¹⁸⁷Cumhuriyet, 9 Nisan 1991, s.10.

¹⁸⁸Cumhuriyet, 11 Nisan 1991, s.10.

¹⁸⁹Milliyet, 20 Nisan 1991, s. 4; Cumhuriyet, 3 Mayıs 1991, s.11.

¹⁹⁰Cumhuriyet, 4 Mayıs 1991, s.11.

¹⁹¹Cumhuriyet, 5 Mayıs 1991, s.11.

¹⁹²Cumhuriyet, 14 Mayıs 1991, s.11.

Tiran'ın kuzeyinde bazı maden işçileri de açlık grevine başlamışlardır.¹⁹³ Tiran'da genel grevi desteklemek amacıyla yapılan 50 bin kişinin katıldığı gösteride, polis ile çıkan çatışmada 35 polis memuru yaralanmıştır.¹⁹⁴

Arnavutluk “yalnızlık” politikası çerçevesinde bütün uluslararası örgütlerle ilişkisini kestiği 1967’de ayrıldığı Ululararası Çalışma Örgütü’ne (ILO) 24 yıllık aradan sonra tekrar katılmıştır. ILO yaptığı açıklamada çalışma hayatında gerekli reformları gerçekleştirebilmesi için Arnavutluk’a yardım edeceklerini belirtmiştir.¹⁹⁵

Muhalefet ve iktidarın, ülkeyi iki haftadır devam eden grevlerin yol açtığı krizden kurtarmak amacıyla birleşerek bir istikrar hükümeti kurmaya karar verdikleri bildirilmiştir. Parlamento Başkanı Kastriot Islami tarafından parlamentoda okunan siyasi partiler ortak bildirisine göre, gelecek seçimlere kadar bir istikrar hükümeti kurulmasına ilişkin ilke anlaşmasına varılmıştır.¹⁹⁶ Geçici hükümet kurulması anlaşmasından sonra, hükümet istifa etmiştir. Başbakan Fatos Nano istifa gerekçesini, ülkenin içinde bulunduğu bunalımı atlatabilmesine yardımcı olacak ve erken genel seçimlere kadar işbaşında kalacak “ulusal kurtuluş hükümeti” oluşturulması olarak açıklamıştır.

Komünist Başbakan Nano, parlamentoda yaptığı konuşmada “Durumun ne kadar kötü olduğunu bilemezsiniz” şeklinde açıklamada bulunmuştur.¹⁹⁷ Devlet Başkanı Ramiz Alia, başbakanlığa, son hükümette Gıda Bakanı olan Yılı Bufi’yi atamıştır. Bufi’nin beş gün içerisinde ülkeyi seçimlere götürmekle yükümlü koalisyon hükümetini açıklaması beklendi¹⁹⁸ ve tüm muhalefet temsilcilerinin de kabinede bulunduğu 24 üyeli koalisyon hükümeti açıklandı. İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları da dahil 11 bakanlık Emek Partisine verilmişti.¹⁹⁹

71 yaşındaki Enver Hoca’nın eşi Necmiye Hoca’nın itirazlarına rağmen, Komünist Parti kongresinde, partinin isminin “Sosyalist Parti” olarak değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. İsim değişikliğinden sonra Necmiye Hoca’nın partiden ayrılmayı

¹⁹³ **Cumhuriyet**, 18,20,27 Mayıs 1991, s.11,10.

¹⁹⁴ **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1991, s.10.

¹⁹⁵ **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1991, s.10.

¹⁹⁶ **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1991, s.10.

¹⁹⁷ **Milliyet**, 5 Haziran 1991, s.4; **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1991, s. 11.

¹⁹⁸ **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1991, s.11.

¹⁹⁹ **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1991, s.11.

düşündüğü belirtilmiştir.²⁰⁰ Eski ismiyle Emek Partisi, yeni ismiyle Sosyalist Parti'nin başkanlığına Fatos Nano tekrar seçilmiştir.²⁰¹

Avrupa Topluluğu (AT) Dışışleri Bakanları, Arnavutluk ile diplomatik ilişki kurmak ve bu ülkenin AGİK'e üyeliğini desteklemek kararı almışlardır.²⁰² Bir gün sonar da Berlin'deki toplantılarında AGİK Dışışleri Bakanları, Tiran'ın 35. üye olarak AGİK'e katılmasına oybirliği ile karar vemişlerdir.²⁰³

ABD Dışışleri Bakanı James Baker, 47 yıllık aradan sonra Arnavutluk'u ziyaret eden ilk ABD Dışışleri Bakanı olmuştur. Arnavutların büyük ilgi gösterdiği ziyaret esnasında Tiran'da halka konuşan Baker'ı 400 bin Arnavut dinlemeye gelmiştir. Konuşmadan önce Tiran'ın İskenderbey Meydanı'nda bulunan Lenin heykeli kaldırılmıştır. Konuşma esnasında Arnavutlar Baker'a "Baba Bush" şeklinde oldukça yoğun bir tezahürat yapmışlardır.²⁰⁴ Bu arada ABD, körfez savaşından kalma askeri tayınları, Arnavutluk'a insani yardım olarak göndermiştir.²⁰⁵ AT'de Arnavutluk'a 500 bin ECU (570 bin dolar) tutarında acil yardım göndermiştir. Bu yardımın, ilaç ve çocuklar için besin alımında kullanılacağı, ilaveten, bazı acil gıda ihtiyaçlarının sağlanması için de AT tarafından Arnavutluk'a 50 bin ton ekmeklik buğday verileceği açıklanmıştır.²⁰⁶

Ağustos 1991 ayı Arnavutlar için İtalya'ya üçüncü göçmen akınının yaşandığı bir ay olmuştur. Yaklaşık 30 bin sığınmacı İtalya'nın Bari limanına, yüzlercesi de Otranto limanına gelmiş, Arnavutluk'un Dıraç (Durrës) kentinden ayrılmak isteyen Arnavutlardan 12 kişi Arnavut güvenlik güçleri tarafından vurulmuş ve ölmüşlerdir.²⁰⁷ İtalya, Arnavut sığınmacıların geri gönderileceğini açıklamıştır.²⁰⁸ Arnavutlar da geri dönmek için direnmeye başlamışlardır.²⁰⁹ Nihayetinde ülkenin çeşitli kentlerindeki sığınmacı Arnavutlar toplanarak Arnavutluk'a geri gönderilmiştir.²¹⁰

²⁰⁰ **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1991, s.11.

²⁰¹ **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1991, s.11.

²⁰² **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1991, s.11.

²⁰³ **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1991, s.11.

²⁰⁴ **Milliyet**, 23 Haziran 1991, s. 4; **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1991, s. 11.

²⁰⁵ **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1991, s.10.

²⁰⁶ **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1991, s.9.

²⁰⁷ **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1991, s.11.

²⁰⁸ **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1991, s.8.

²⁰⁹ **Milliyet**, 13 Ağustos 1991, s. 4; **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1991, s.10.

²¹⁰ **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1991, s.9.

Sovyetler Birliği'ndeki darbenin çökmesi, Arnavutluk'ta büyük sevinç yaratmıştır. Kutlama için Tiran'da gösteri yapan yaklaşık 10 bin Arnavut, Devlet Başkanı Ramiz Alia'nın tutuklanmasını ve yargılanmasını istemişlerdir. Mayıs 1991 ayındaki kitlesel gösterilerden sonra muhalefet tarafından düzenlenen en büyük gösteride “Kahrolsun komünizm” sloganları atan göstericiler, Enver Hoca'nın dul eşi Necmiye'nin de yargılanmasını istemişlerdir.²¹¹ Eski komünist rejimin iki üst düzey yetkilisi, ülkede “Gelecekte bir darbe yapılmasını engellemeyi amaçlayan” bir gerekçe ile tutuklanmışlardır.²¹²

Arnavutluk Devlet Başkanı Ramiz Alia 17 Eylül 1991'de, Paris'te AGİK çerçevesinde benimsenen Paris Şartı'nı imzalamıştır. Arnavutluk muhalefet temsilcilerinin de bulunduğu törende Alia, “Ülkesinin geleceğinde izleyeceği tek ve yegane yolun demokrasi olduğuna inandığını” söylemiştir. Ramiz Alia, 18 Eylül 1991 tarihinde de Helsinki'de AGİK sürecini başlatan “Helsinki Nihai Senedi”ni imzalamıştır.²¹³

Yunanistan da ülkesine sığınan Arnavutları geri göndermeye devam etmiştir. Selanik'ten 185 civarında Arnavut, Arnavutluk'a geri gönderilmiştir.²¹⁴ Almanya, insani yardım çerçevesinde Arnavutluk'a 30 ton tıbbi malzeme göndermiştir. Yardım, Tiran'da Arnavutluk Sağlık Bakanlığı sorumlularına teslim edilmiştir.²¹⁵ Başkent Tiran'da 6 Ekim 1991 tarihinde yapılan ve 50 bin kişinin katıldığı sessiz yürüşle eski komünist yöneticilerin cezalandırılması istenmiştir.²¹⁶ Arnavutluk Başbakan Yardımcısı Gramoz Paşko, AT'den acil yardım isteyerek, “Komünizm öldü, bizim de desteğe ve tecrübeye ihtiyacımız var” şeklinde konuşmuştur. Yunanistan da Arnavutluk'ta üç konsolosluk açma kararı vermiştir.²¹⁷

Stalinist yönetime son veren Arnavutluk'ta, Batılılaşma değişik düzeylerde kendini gösteriyordu. Başkent Tiran'da ilk defa bir disko açıldı ve Madonna gibi batılı sanatçıların müzikleri çalınmaya başlandı. Çok sayıda Arnavut gencinin “bir diskonun nasıl olduğu” merakıyla salonu doldurdıkları görülmüştür.²¹⁸ Ayrıca,

²¹¹ *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1991, s.9.

²¹² *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1991, s.11.

²¹³ *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1991, s.11.

²¹⁴ *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1991, s.10.

²¹⁵ *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1991, s.11.

²¹⁶ *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1991, s.11.

²¹⁷ *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1991, s.10.

²¹⁸ *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1991, s.11.

demokratikleşme sürecine paralel olarak gerçekleştirilen değişiklikler çerçevesinde bayrak ve amblemin de değiştirilmesi gündeme gelmiştir. Bayrağın tam ortasında yer alan kırmızı yıldızın kaldırılması, bunun altındaki çift başlı kartal figürünün de kanatlarının aşağı veya yukarı kalkık tutulması kararlaştırılmıştır.²¹⁹

Siyasi ve ekonomik kriz geçiren Arnavutluk'ta ilaç ve gıda sıkıntısı ciddi boyutlara ulaşmıştır. Ülkedeki ilaç işletmesi, hammadde yokluğu nedeniyle çalışmalarını durdurmuştur. Dış yardımdan gelen az miktardaki ilacın da bürokratik nedenlerle dağıtımında sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Halk gıda maddesi satan dükkanların önünde uzun kuyruklar oluşturmuştur. Sosyalist Parti'nin yayın organı "Zeri i Populit" yayımladığı yorumda ülkedeki ilaç sıkıntısına geniş olarak yer vermiştir.²²⁰

Arnavutluk'un en büyük siyasi gücü konumundaki Sosyalist Parti'nin lideri Fatos Nano, "Enver Hoca'nın Stalinist politikası, bir diktatör otoritesi ile ülkede serbest düşüncüyü ezmiştir" diyerek, bu politikanın ülkeyi uluslararası alanda yalnızlığa ittiğini, partisinin hatalı geçmişten uzak duracağını söylemiştir.²²¹ Arnavutluk'ta, çok az miktardaki komünizm destekçisi haricinde, artık iktidardakiler dahil olmak üzere eski komünist sisteme sahip çıkan grup kalmamıştır denilebilecek seviyeye gelinmişti.

Kasım 1991 ayında Arnavutluk'ta, petrol sektörüne de sıçrayan grev dalgası büyük bir ekonomik kriz içindeki ülkenin sorunlarının daha da artmasına yol açmıştır.²²² Dış yardımın dağıtımı konusunda huzursuzluklar devam ederken, Luşnia kentinde bir yardım deposu üç günde dört defa soyulmuştur. Ayrıca, odun ve kömür sıkıntısı nedeniyle başta başkent Tiran olmak üzere ülkedeki tüm şehirler ısınma sorunu ile karşı karşıya kalmıştır.²²³

Ülkedeki grev furiasına işçiler ve öğrencilerden sonra radyo televizyon kurumu çalışanları ile askerler de katılmışlardır. Harp okulu öğrencileri yaşadıkları

²¹⁹Cumhuriyet, 27 Ekim 1991, s.11.

²²⁰Cumhuriyet, 28 Ekim 1991, s.9.

²²¹Cumhuriyet, 29 Ekim 1991, s.8.

²²²Cumhuriyet, 4 Kasım 1991, s.9.

²²³Cumhuriyet, 6 Kasım 1991, s.8.

ortam ve yemeklerin iyileştirilmesi istemiyle açlık grevine başlamışlardır. Okul komutanının değiştirilmesi isteklerinin karşılanacağı açıklanmıştır.²²⁴

Arnavutluk Parlamentosu Başkanı Kastriot Islami yaptığı açıklamada, ülkede açlık tehlikesi başgösterdiğini, Arnavutluk'un halen sadece 10 günlük ekmeği kaldığını söylemiştir.²²⁵ Arnavutluk'taki Yunan azınlığın temsilcisi Omonia Hareketi'nin Başkanı Andreas Zarbalas da ülkesindeki durumun trajik boyutlara ulaştığını vurgulayarak, "Durumumuz son derece dramatik ve bu kış ülke tarihinin geçireceği en kötü dönem olacak" demiştir. Arnavut milletvekili olan Zarbalas "Köylerde ekmek yok, zira zamanında ekim yapılmadı, fırınların ocakları tahrip edildi" şeklinde konuşarak yakında Yunanistan'a yeni bir göçmen akını başlayacağını sandığını belirtmiştir.²²⁶

Enver Hoca'nın 70 yaşındaki eşi Necmiye Hoca evine gelen emniyet görevlileri tarafından yolsuzluk suçlamasıyla tutuklanıp kelepçeli bir şekilde bilinmeyen bir yere götürülmüştür.²²⁷ Ülkedeki gıda sıkıntısı had safhaya ulaşmıştır. Arnavutluk'un kuzeyindeki Kruje bölgesinde gıda sıkıntısı nedeniyle karışıklıklar çıkması ve polisin gıda satan dükkanları, ilgili fabrikaları ve diğer tesisleri korumakta yetersiz kalması durumunda ordu'nun müdahale etmesi ve düzeni sağlaması yetkisi verilmiştir. Bu arada istikrar hükümetinin Başbakanı Yılı Bufi görevinden istifa etmiştir.²²⁸ Kruje bölgesinde çıkan olaylarda biri güvenlik görevlisi biri de sivil olmak üzere iki kişi hayatını kaybetmiştir. Dağılan koalisyon hükümetinin sosyalist Başbakanı Bufi'nin "ülkede yalnızca bir hafta yetecek kadar ekmeklik tahıl kaldığını" açıklamasının ardından başlayan yağmalama ve saldırı olayları giderek yayılmıştır.²²⁹

Tiran'ın 80 kilometre kuzeyindeki Fuşe-Arrez kasbasında, gıda sıkıntısı nedeniyle çıkan karışıklıklar sırasında bir mağazanın ateşe verilmesi sonucu 30 kişi ölmüştür. Devlet Başkanı Ramiz Alia aleyhtarı gösterilerin gittikçe yoğunlaştığı Arnavutluk'ta başbakanlığa Vilson Ahmeti'nin atandığı bildirilmiştir.²³⁰

²²⁴ **Cumhuriyet**, 18,26 Kasım 1991, s.11.

²²⁵ **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1991, s.11.

²²⁶ **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1991, s.11.

²²⁷ **Milliyet**, 6 Aralık 1991; **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1991, s.11.

²²⁸ **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1991, s.9.

²²⁹ **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1991, s.18.

²³⁰ **Cumhuriyet**, 11 Aralık 1991, s.9.

Senegal'in başkenti Dakar'da yapılan İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) zirvesinde Arnavutluk'un "gözlemci" üye olarak örgütün çalışmalarına katılması kararlaştırılmıştır.²³¹ Tiran'da Demokratik Parti'nin kuruluş yıldönümünde düzenlenen gösteride Devlet Başkanı Ramiz Alia'nın istifası istenmiştir.²³²

Arnavutluk'un ilk ve ana muhalefet partisi olan Demokrat Parti'nin, aralarında 23 Şubat 1992'ye kadar erken seçim isteğinin de bulunduğu bir dizi talebinin kabul edilmemesi üzerine istikrar hükümetindeki yedi bakanını çekmesi ve bunun üzerine Başbakan Yılı Bufi'nin de istifa etmesi sonucunda istikrar hükümeti düşmüştü. 14 Aralık 1991 tarihinde ise geçici hükümet kurulmuştu. Devlet Başkanı Ramiz Alia, siyasi partilere birer mektup göndererek, erken seçimin şekli ve tarihi ile ilgili görüşlerini sormuştur. Alia, ayrıca siyasi partilerden anayasa değişiklikleri ve yeni seçim yasasına ilişkin görüşlerini de bildirmelerini istemiştir.²³³

Aralık 1991 ayında, gıda maddelerinin temininde zorluklar bir yana, yüzde 500'lere varan zamlar halkın büyük tepkisini çekmiştir. Hükümetin ekonomik reform çabaları çerçevesinde fiyatları serbest bırakması üzerine aniden fırlayan fiyatlar karşısında, ücretlere ancak yüzde 50 zam yapılması ve birçok temel gıda maddesinin karneye bağlanması yüzünden Arnavutluk'ta huzursuzluk sürekli artmıştır.²³⁴

Yunanistan 1991 yılının son günlerinde, Arnavut göçmenlerin karıştığı ve artan suç oranları nedeniyle binlerce Arnavut kaçağı sınır dışı etti. Bu durum, Atina-Tiran ilişkilerinde gerginliğe yol açmıştır.²³⁵ Arnavutluk 1992 yılının ilk günlerine büyük bir ekonomik kriz ve sosyal huzursuzluklarla dolu çalkantılarla başlamıştır.

Arnavutluk Devlet Başkanı Ramiz Alia, yılbaşı gecesine kızına yaptığı ziyaret sonrası hafif bir kalp krizi geçirmiştir. Evinde tedavi altına alınan Alia'nın sağlık durumunda merak edilecek bir durum olmadığı açıklanmıştır.²³⁶ Ekonomik kriz içerisindeki Arnavutluk'ta kağıt yokluğu nedeniyle gazeteler çıkarılamadı. Arnavut televizyonu, döviz yokluğu nedeniyle kağıt ithal edilemediğini ve bu nedenle gazetelerin "belirsiz bir zaman" için çıkamayacağını duyurmuştur. Sosyalist Parti yayın organı Zeri İ Populit'te yer alan bir haberde, toprak reformu kapsamında

²³¹ **Cumhuriyet**, 11 Aralık 1991, s.8.

²³² **Milliyet**, 14 Aralık 1991, s. 9; **Cumhuriyet**, 14 Aralık 1991, s. 11.

²³³ **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1991, s.11.

²³⁴ **Cumhuriyet**, 24 Aralık 1991, s.11.

²³⁵ **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1991, s.9.

²³⁶ **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1992, s.11.

çiftçilere toprak dağıtıldığı ancak kağıt sorunu nedeniyle tapu verilemediği, toprak dağıtılan 250 bin çiftçiden 30 binine tapu verilebildiği belirtilerek, “Çiftçiler tapularını istiyor, ama tapu verilemiyor. Sebep, kağıt almak için dolar yokmuş” denilmiştir.²³⁷

Arnavutluk’un Diber kentinde yiyecek depolarına saldıran halkın polisle çatıştığı ve 30 kişinin tutuklandığı bildirilmiştir. Yiyeceğe hücum eden halkın depoları önce yağmaladığı sonra da yaktıkları görülmüştür.²³⁸ Arnavutluk Genelkurmay Başkanı Kostaq Karoli 20-26 Ocak 1992 tarihlerinde Türkiye’yi ziyaret etmiştir.²³⁹ Ziyaret ile alakalı hususlara metnin askeri ilişkiler bölümünde yer verilecektir.

Arnavutluk Bağımsız Sendikalar Birliği’nin hükümeti protesto amacıyla genel greve hazırlandığı açıklanmıştır. İşçilerin geçen haziran ayındaki genel grevi Sosyalist Parti hükümetinin istifasına yol açmıştı. Başbakan Vilson Ahmeti birçok konuda işçilere teminat vermiştir.²⁴⁰

İngiltere’nin Arnavutluk’a 900.000 dolar tutarında acil insani yardımda bulunacağı bildirilmiştir. İngiltere Deniz Aşırı Gelişme Bakanı Lynda Chalker tarafından yapılan açıklamada, bu yardımın 234.000 dolarının Arnavut çocuklara yiyecek, ilaç sağlanmasında kullanılacağı, kırsal kesimlere yiyecek ve ilaç sağlanması amacıyla Kızılhaç Örgütü’ne de 360.000 dolar verileceğini kaydedilmiştir. Geri kalan yardım miktarının da bu yıl içinde yardım ajanslarına ulaştırılacağı açıklanmıştır.²⁴¹

Basında değişen dünya düzenine uyum sağlamaya çalışan ülkelerden biri olarak belirtilen Arnavutluk’ta ilk kez yapılan Arnavutluk güzellik yarışması bu değişime bir örnek olarak verilmiştir. Başkent Tiran’da düzenlenen yarışmada birinciliği Valbona Selimllari almıştır. Arnavut güzeline 600 dolar ödül verilmiştir.²⁴² Elektrik, su ve kıyafet problemleri arasında düzenlenen bu yarışma Arnavutlara normal insanlardan oldukları vurgulanması bakımından önem arz ediyordu. Birinciye verilen 300 Lek tutarındaki ödül, o şartlar altında yaşayan bir

²³⁷ **Milliyet**, 14 Ocak 1992, s. 4; **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1992, s. 11.

²³⁸ **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1992, s.11.

²³⁹ **A.g.e.**, s. 462.

²⁴⁰ **Cumhuriyet**, 21 Ocak 1992, s.11.

²⁴¹ **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1992, s.11.

²⁴² **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1992, s.19.

Arnavut vatandaşı için bir servet değerindeydi. Finalistler ödül için değil, yurtdışına gidebilmek için yarışmaya katıldıklarını söylemişlerdir.²⁴³

22 Mart 1992 tarihinde yapılacak seçimler arifesinde Arnavutluk'un ilk muhalefet gücü Demokratik Parti ve anti komünist eğilimli iki küçük parti sosyalistlere karşı güç birliği yapma kararı almışlardır. Demokrat Parti lideri Sali Berişa, Cumhuriyetçi Parti ve Sosyal Demokrat Parti ile bazı seçim bölgelerinde ortak aday göstereceklerini açıklamıştır.²⁴⁴

Şubat 1992 ayının sonlarına yaklaşırken, Arnavutluk'ta "Komünizm kötü gitti ama şimdi de spekülörlerin eline kaldık" sözü çok yaygın olarak kullanılmaktaydı. Yağmacılığı önlemek için fırınlar bile demir parmaklıklarla donatılmıştı. Ekmeğin yanı sıra şeker, tuz ve sabun bile bulmak bir sorun teşkil ediyordu. Ülkede geçen yıl hiç iç tarımsal üretim yapılmadığı gibi bu yıl da yapılmamıştır. Arnavutlar yiyecek konusunda tamamen dışarıdan gelecek yardımlara bağımlıydılar. Silahlı çeteler dışarıdan gelen bu yardım konvoylarını ülkedeki güvenlik örgütlenmesi tamamen çöktüğü için kolaylıkla tağmalayabiliyorlardı. AT ilk elden ülkeye 25 milyon Sterlinlik bir acil yiyecek yardımı yapmayı kabul etmişti. Bu para gereksinim duyulan yiyeceği yarısını satın almaya yeterliydi.²⁴⁵

Seçimler öncesi Arnavutluk'ta şiddet ve yağma olayları artış gösteriyordu. Luşnia ve Pogradec kentlerinde dört gün süren yağmalama olaylarında üç kişi ölmüştür. Yetkililer, aç insanların mağazalara saldırarak yağmalamaları sırasında 20 kadar mağazanın ateşe verildiğini açıklamışlardır.²⁴⁶ Pogradec kentindeki olaylarda 15 polis de yaralanmıştır.²⁴⁷ Partiler olaylardan dolayı birbirlerini suçlamışlar, bazı çevreler ise "yeniden yapılanan" Arnavut Gizli Servisi Sigurimi'nin olayları körüklemekten sorumlu olduğunu öne sürmüşlerdir.²⁴⁸

²⁴³ **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1992, s.2.

²⁴⁴ **Cumhuriyet**, 16 Şubat 1992, s.11.

²⁴⁵ **CumhuriyetDergi Eki**, 23 Şubat 1992, s.9.

²⁴⁶ **Cumhuriyet**, 29 Şubat 1992, s.10.

²⁴⁷ **Milliyet**, 1 Mart 1992, s. 6; **Cumhuriyet**, 1 Mart 1992, s. 11.

²⁴⁸ **Cumhuriyet**, 3 Mart 1992, s.11.

Arnavutluk'ta popülaritesi artan ana muhalefet partisi lideri Sali Berisha, Türkiye'ye özel bir ziyaret yapmış, Devlet Bakanı Cavit Çağlar'ın konuğu olmuş ve ülkemizde bazı temaslarda bulunmuştur.²⁴⁹

Partiler propaganda faaliyetlerine kısıtlı maddi imkanları ölçüsünde devam etmeye çalışmaktaydılar. Geçen yıl ilk genel seçimler yapıldığındaki coşkuyu meydanlarda görmek zor olsa da, bol keseden vaatler seçilebilmek için verilmeye devam ediyordu.²⁵⁰ 22 Mart 1992 seçimleri öncesinde, halkta siyasete karşı ilgisiz bir tutum gözleniyordu.²⁵¹

Seçimlerde oy kullanabilmek için birçok Yunan kökenli Arnavutluk vatandaşının, Yunanistan'dan Kakavia sınır kapısı yoluyla Arnavutluk'a geçiş yaptığı gözlenmiştir.²⁵² Arnavutluk'ta 22 Mart ve 29 Mart 1992'de iki tur halinde erken genel seçimler yapılmıştır.

Sali Berisha'nın başkanlığını yaptığı Demokratik Parti 140 sandalyeli halk meclisinde 92, Sosyalist Parti (eski Emek Partisi) 38, Sosyal Demokrat Parti 7, İnsan Hakları Birliği Partisi (Yunan azınlığı) 2, Cumhuriyetçi Parti 1 milletvekilliği kazanmıştır.²⁵³ Seçimlerin olaysız geçtiği ve adil olduğu belirtilmiştir. Arnavutlar'ın komünizmi oyladıkları şeklindeki yorumlarda, "Alia'sız bir Arnavutluk" sloganları ön plana çıkmıştır. Seçim sonuçları beklendiği gibi ana muhalefetteki Demokratik Parti'nin zaferiyle sonuçlandı. Komünistlerin 50 yıllık iktidarının sona erdiği seçimler sonrası lider Sali Berişa, "Arnavutluk komünizme elveda diyecektir" şeklinde konuşmuştur. Berişa ayrıca geçiş döneminin acılı geçeceğine de vurgu yapmıştır.²⁵⁴

Yunanistan'dan gelip oy kullanan ve Arnavutluk'ta yaşayan Arnavut vatandaşı Yunan azınlık için Sali Berişa, Balkan Savaşları döneminde mallarına-mülklerine el konularak Yunanistan'dan Arnavutluk'a sürülen bir grup oldukları ve bunların Yunanistan'a iade edileceklerini söylemiş, bu söylem de Atina ile Tiran arasındaki gerginliği yeniden tırmandırmıştır. Yunan azınlık iki milletvekilliği

²⁴⁹A.g.e., s. 462.

²⁵⁰Cumhuriyet, 18 Mart 1992, s.10.

²⁵¹Cumhuriyet, 19 Mart 1992, s.18.

²⁵²Cumhuriyet, 21 Mart 1992, s.10.

²⁵³A.g.e., s. 462.

²⁵⁴Milliyet, 22 Mart 1992, s. 6; Cumhuriyet, 25 Mart 1992, s. 10,11.

kazanabilmişti.²⁵⁵ ABD'nin Tiran Büyükelçisi'nin de, Berişa'nın sözlerinin doğru olduğu yönündeki açıklaması Atina'yı endişelendirmiştir.²⁵⁶

Arnavutluk Parlamentosu Başkanlığı'na eski bir siyasi tutuklu olan Pjeter Arbnori getirilmiştir. Parlamento'da üçte iki çoğunluğa sahip Demokratik Parti Milletvekili olan Arbnori, aynı zamanda yazar ve şairdi. 25 yılını Burrel cezaevi ve Spac bakır madeninde çalışma kampında geçirdikten sonra 2 yıl önce özgürlüğüne kavuşmuştu.²⁵⁷

9 Nisan 1992 tarihinde Arnavutluk'ta Demokratik Parti lideri Sali Berişa, Cumhurbaşkanlığı görevine getirilmiştir.²⁵⁸ 18 Nisan 1992'de ise, Demokratik Parti Tiran Milletvekili Aleksander Meksi başkanlığında kurulan yeni Arnavutluk Hükümeti güven oyu almıştır.²⁵⁹

ABD, Arnavutluk'a ekonomik durumunu düzeltmesi için 35 milyon dolar maddi yardımda bulunmayı kararlaştırılmıştır. Avrupa'nın en yoksul ülkesi olarak bilinen Arnavutluk'a bu yardımın, 23 milyon dolarının tarım, 10 milyon dolarının gıda, 2 milyon dolarının da teknik yardım olarak verilmesinin öngörüldüğü, ABD Dışişleri Bakanı James Baker tarafından Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa'ya bir mektupla bildirilmiştir.²⁶⁰

Arnavutluk'ta Sosyal reform Partisi adıyla yeni bir siyasi parti kurulmuştur. Komünist yönetime karşı kurulan yeni yönetim, Arnavutluk Eski Devlet Başkanı Enver Hoca'nın "Şehitler Mezarlığı"ndaki cesedinin çıkarılarak, mezarının Tiran'ın batısındaki şarra mezarlığına taşındığını, babasının mezarının da aynı yere nakledildiğini açıklamıştır.²⁶¹

Arnavutluk, NATO ve Varşova Paktı ülkelerinin oluşturduğu Kuzey Avrupa İşbirliği Konseyi'ne (KAİK) üyelik başvurusunda bulundu. NATO sözcüsü, Arnavutluk Dışişleri Bakanı Alfred Sarreki'nin üyelik başvurusunu resmen verdiğini bildirmiştir.²⁶² Arnavutluk hükümeti, Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Arnavut

²⁵⁵ **Cumhuriyet**, 25 Mart 1992, s.10.

²⁵⁶ **Cumhuriyet**, 28 Mart 1992, s.10.

²⁵⁷ **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1992, s.10.

²⁵⁸ **A.g.e.**, s. 462, **Milliyet**, 10 Nisan 1992, s. 22.

²⁵⁹ **A.g.e.**, s. 462.

²⁶⁰ **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1992, s.6.

²⁶¹ **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1992, s.9.

²⁶² **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1992, s.8.

azınlığa insan hakları konusunda yeterli garanti verilmesi halinde bu ülkeyi tanımaya hazır olduklarını açıklamıştır. Arnavutluk Dışişleri Bakanı Alfred Sereçi Sofya'ya yaptığı ziyaret esnasında, eski Yugoslavya topraklarında başlayan kanlı çarpışmaların, Kosova ve Makedonya'ya da yayılmasından endişe ettiklerini belirtmiştir.²⁶³

Arnavutluk Hükümeti'nin her alanda Türkiye ile işbirliği arzuladığı bildirilmiştir. Arnavutluk Başbakanı Aleksandr Meksi, Türkiye'nin Tiran Büyükelçisi Metin Örnekol'u kabul etmiştir. Görüşmede iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Arnavutluk'taki Türk yatırımlarının teşviki, yabancı yatırımlara yönelik yasaların iyileştirilmesi, teknik alanda işbirliği gibi konular ele alınmıştır. Görüşmede ayrıca Aleksandr Meksi, Başbakan Süleyman Demirel'in Arnavutluk'a davetini yinelemiştir.²⁶⁴

Arnavutluk'un Vlore limanında toplanan beş bin civarındaki kişinin limanda demirli gemilere binmek için saldırması üzerine, güvenlik güçleri havaya ateş açarak göç girişimini engellemiştir. Ülkenin başta Dıraç (Dures) limanı olmak üzere tüm limanları, göç girişimlerine engel olmak için adeta birer askeri üs gibi korunuyordu.²⁶⁵

Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa, 25 Haziran 1992'de İstanbul'da düzenlenen Karadeniz Ekonomik İşbirliği zirve toplantısına katılmıştır.²⁶⁶ Türkiye'nin girişimleri ile gerçekleştirilen Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) zirvesi, 11 ülkenin en üst düzeyde katılımıyla Çırağan Sarayı'nda toplanmıştır.²⁶⁷ 1990 yılında Türkiye'nin diplomatik inisiyatif olarak başlattığı, Karadeniz'de kıyısı olan ve Karadeniz havzasında yer alan ülkelerin bölgesel ekonomik işbirliği yapmalarını öngören KEİB projesine, başlangıçta katılmayan Arnavutluk bu toplantıda 11. üye olarak dahil olmuştur.²⁶⁸

Arnavutluk'ta geçen Mart ayında yapılan genel seçimlerde kurulduğundan bu yana ilk defa muhalefete düşen Sosyalist Parti'nin (Eski komünistler) Kongresi, muhafazakar kanadın üstünlüğü ile sona ermiştir. 'Seçim sonrası hesaplaşma'

²⁶³ **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1992, s.8.

²⁶⁴ **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1992, s.8.

²⁶⁵ **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1992, s.10.

²⁶⁶ **A.g.e.**, s. 463, **Milliyet**, 25 Haziran 1992, s. 1.

²⁶⁷ **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1992, s.9.

²⁶⁸ **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1992, s.16.

özelliğindeki kongrede parti başkanlığına ezici bir çoğunlukla yeniden Fatos Nano seçilmiştir.²⁶⁹

Arnavutluk'un Dıraç limanında göç için toplananların engellenmesinden sonra Tiran'a ve Durres'te olayların devam ettiği bildirilmiştir. Arnavutluk'a Türk yardımı getiren biri Arnavut, diğeri Ukrayna bandıralı iki geminin açığa çekilmesi nedeniyle Türk yardımının indirilmesinin yarıda kaldığı görülmüştür.²⁷⁰

Arnavutluk'un eski lideri Enver Hoca'nın dul eşi Necmiye Hoca ve Emek Partisi'nin (Eski Komünist Parti) 18 eski yöneticisi, 'Ekonomik suç' işlemekle itham edilmiştir. Bir yıllık sürede hazırlanan iddianame ile suçlanan Necmiye Hoca ve eski komünist yöneticilerin hüküm giymelerinin beklendiği açıklanmıştır.²⁷¹

AGİK zirvesi 9-19 temmuz 1992 tarihlerinde Helsinki'de yapılmıştır. Arnavutluk heyetinin de katıldığı zirvede, Türkiye'yi Başbakan Süleyman Demirel başkanlığında bir heyet temsil etmiştir. Zirve başlangıcından önce Türk heyeti, diğer Türki Cumhuriyetler, Arnavutluk ve Bosna-Hersek temsilcileri ile birlikte Türk Büyükelçiliğinde bir araya gelerek ortak tutum sağlama toplantısı yapmışlardır. Helsinki Şartı'nda yer alacak ana konulardan biri de AGİK çerçevesinde kurulması öngörülen Barış Gücü konusudur. Bu barış gücü'nün siyasi kontrolü Kıdemli Memurlar Komitesinde olacak, Barış gücü askerleri için NATO'dan yardım istenebilecek ve gücün finansmanına her üye ülke katkı payı oranında katılacaktır.²⁷²

Tiran Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Bölüm Başkanı Prof. S. Meksi, İstanbul Üniversitesi Tıp Enstitüsü'ne yazdığı mektupta, Arnavutluk'ta Adli Tıp hizmetlerinin yeniden yapılanması ve modern tekniklerle icrası için yardımcı olunmasını isemiştir. Adli Tıp Kurumu'nun bu konuda yetkili olmadığı, resmi yetkisi bulunmayan kurumdan yardım istendiği, söz konusu isteklerin ilgili bakanlığa iletildiği, Adli Tıp Enstitüsü Müdürü Prof Dr. Sevil Atasoy tarafından açıklanmıştır.²⁷³

Arnavutluk'ta demokratikleşme sürecinin başlamasından bu yana yapılan ilk yerel seçimlerde seçmenler sandık başına gitmişlerdir. Kamuoyu araştırmaları gibi

²⁶⁹Cumhuriyet, 23 Haziran 1992, s.8.

²⁷⁰Cumhuriyet, 8 Temmuz 1992, s.9.

²⁷¹Cumhuriyet, 11 Temmuz 1992, s.9.

²⁷²Milliyet, 8 Temmuz 1992, s. 22; Cumhuriyet, 11 Temmuz 1992, s. 8.

²⁷³Cumhuriyet, 25 Temmuz 1992, s.3.

batılı adetlerin henüz yerleşmemesi nedeniyle Arnavutluk'ta seçimler öncesi sağlıklı bir tahmin yapılamamakla birlikte, iktidardaki Demokratik Parti'nin yerel yönetimleri büyük ölçüde ele geçirmesi bekleniyordu.²⁷⁴

27-31 Temmuz 1992 tarihlerinde Arnavutluk Savunma Bakanı Safet Zhulali, Türkiye'ye resmi bir ziyaret yapmıştır. Ziyaret sırasında 'Bilimsel, Teknik ve Eğitim Alanlarında Askeri İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.'²⁷⁵

Arnavutluk'ta demokratikleşme sürecinin ilk yerel seçimlerini, resmi olmayan sonuçlara göre iktidardaki Demokratik Parti'nin kazandığı bildirilmiştir. Demokratik Parti'nin oyların yaklaşık yüzde 65'ini topladığı, ana muhalefetteki Sosyalist Parti'nin de yüzde 30 oranında oy aldığı, başkent Tiran'da da iktidar partisinin adayının seçimi kazandığı, ülkenin güneyinde Yunan azınlığın yoğun olarak yaşadığı bölgelerde ise bu azınlığı temsil eden İnsan Hakları İçin Birlik Partisi'nin yerel yönetimde söz sahibi olmasının beklendiği açıklanmıştır.²⁷⁶

Beklenilenin ve resmi olmayan ilk sonuçlara göre açıklananların aksine, Arnavutluk'ta, iktidardaki Demokratik Parti'nin yerel seçimlerde 'umduğunun çok altında' oy topladığı bildirilmiştir. Eleştirilen bu durumu, Sali Berişa'nın cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra parti liderliğine getirilen Eduard Selami, başlatılan ekonomik reformların yarattığı güçlüklerin tam olarak kavranamaması şeklinde izah etmiştir.²⁷⁷

Merkez seçim komisyonundan yapılan açıklamaya göre yerel seçimlerin ilk turunda ana muhalefetteki Sosyalist Parti seçimleri önde tamamlamıştır. Yüzde Elli'ye yaklaşan oy oranıyla Sosyalistlerin kırsal kesimden daha çok oy aldıkları belirtilmiştir.²⁷⁸ Yerel seçimlerin ikinci turunda, ilk tur sonuçlarından hayal kırıklığı yaşayan Demokratik Parti taraftarlarıyla Sosyalistler arasında olaylar çıkmıştır. Güvenlik güçlerinin bastırdığı olaylar Fier ve Lezha kentlerinde çıkmıştır.²⁷⁹

Türkiye ile Arnavutluk arasında imzalanan 'Kamu düzeni güvenliği işbirliği protokolü' onaylanmıştır. Protokol, iki ülkenin, terörizm, silah ve uyuşturucu madde

²⁷⁴Cumhuriyet, 26 Temmuz 1992, s.9.

²⁷⁵A.g.e., s. 463.

²⁷⁶Cumhuriyet, 28 Temmuz 1992, s.8.

²⁷⁷Cumhuriyet, 31 Temmuz 1992, s.8.

²⁷⁸Cumhuriyet, 1 Ağustos 1992, s.8.

²⁷⁹Cumhuriyet, 4 Ağustos 1992, s.9.

kaçakçılığı ile ilgili, birbirini ilgilendiren konularda bilgi aktarmalarını öngörmekteydi. Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren protokole göre Türkiye ve Arnavutluk, diğer taraf topraklarında işlenen suçlardan dolayı tutuklananların açık kimliklerini karşılıklı olarak bildireceklerdir.²⁸⁰

Merkez seçim komisyonu iki tur üzerinden yapılan yerel seçimleri Sosyalist Parti’nin (eski komünistler) kazandığını açıklamıştır. İktidardaki Demokratik Parti’nin oy oranının geçen mart ayında yapılan genel seçimlere kıyasla büyük düşüş göstererek yüzde 65’ten yüzde 43’e düştüğünü göstermiştir.²⁸¹ Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa ise, ülkesinde iki turda yapılan yerel seçimleri Demokratik Parti’nin kazandığını söylemiştir. Resmi sonuçlara göre Demokratik Parti’nin oyların yüzde 46’sını, Sosyalist Parti’nin ise oyların yüzde 43’ünü aldığını söyleyen Berişa, Tiran, Elbasan, Koriça, İşkodra ve Dıraç gibi büyük belediyeleri biz kazandık demiştir. Berişa, oylarda düşüş olmasının, ‘Arnavut halkının ülkedeki reformların bir an önce netice vermesi için acele etmesinden’ kaynaklandığını vurgulamıştır.²⁸²

Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa, hükümet üyeleri ve parlamentoda grubu bulunan siyasi parti temsilcileri ile bir araya gelerek Balkanlar’daki son gelişmeleri görüşmüştür. Bosna Hersek’teki çatışmaların Kosova özerk bölgesine ve Makedonya Cumhuriyeti’ne yayılması durumunda Arnavutluk’un tutumunu belirlemeye yönelik toplantıda, eski Yugoslavya topraklarındaki siyasi ve askeri gerginliğin giderek artmasından duyulan endişe dile getirilmiştir.²⁸³

Arnavutluk Parlamentosu, Türkiye ile Arnavutluk arasında kamu düzeni alanında işbirliği yapılmasını öngören bir anlaşma protokolünü onaylamıştır. Parlamentoda onaylanan protokol, iki ülkenin kamu düzeni alanında deneyimlerini paylaşmasını ve Arnavutluk güvenlik görevlilerinin Türkiye’de uzmanlık eğitimi görmelerini hedefliyordu.²⁸⁴

Arnavutluk’un eski Devlet Başkanı Enver Hoca’nın eşi Necmiye Hoca’nın mahkemesinin başlayacağı açıklanmıştır. Yaklaşık bir yıldır tutuklu bulunan

²⁸⁰ **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1992, s.8.

²⁸¹ **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1992, s.9.

²⁸² **Milliyet**, 15 Ağustos 1992, s. 6; **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1992, s.9.

²⁸³ **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1992, s.8.

²⁸⁴ **Cumhuriyet**, 7 Kasım 1992, s.9.

Necmiye Hoca ile ilgili soruşturmayı yürüten grubun başkanı soruşturmanın tamamlanarak dosyanın mahkemeye sevk edildiğini söylemiştir. Necmiye Hoca ile ilgili davanın tamamlanmasının ardından bir kaç aydır evinde göz hapsinde tutulan eski Devlet Başkanı Alia ve Hecmiye Hoca ile aynı dönemde tutuklanan komünist rejim dönemi politbüro üyelerinin yargılanmasına geçileceği kaydedilmiştir.²⁸⁵

Arnavutluk'ta son 35 yılın en şiddetli yağışlarının ülkenin kuzeyinde ilk belirleemelere göre en az 10 kişinin ölümüne binlerce kişinin de mahsur kalmasına yol açması üzerine hükümet olağanüstü hal ilan etmiştir.²⁸⁶

ABD'nin sonunda Balkanlar için devreye gireceği açıklanmıştır. Sırbistan ve Karadağ'ın oluşturduğu Yeni Yugoslavya'ya karşı, mevcut ticari ablukaya ilave olarak, deniz'den de NATO ve BAB gemilerince, Adriyatik'e giriş ve çıkış yapan gemileri durdurmak ve yüklerini aramak şeklinde yeni bir abluka uygulamasına geçmek, Bosna'ya insani yardımların ulaştırılması ve korunması ile Kosova için ilave tedbirler almak yönünde uygulamalara başlanacağı vurgulanmıştır. Hırvatistan'a ve Bosna'ya uygulanan silah ambargosunun kaldırılması ve Arnavutluk'a silah sağlanması da konuşulan önlemler arasında sayılmıştır. ABD'nin aylar süren tereddütünden sonra bu uygulamaları başlatma nedeninin arkasında, Bosna'daki savaşın toplu ölümlere yol açması ve krizin Kosova'ya sıçraması korkusunun yattığı belirtilmektedir. Bu nedenle ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'nin Sırbistan ve Karadağ'a Adriyatik'te askeri abluka uygulanmasına ilişkin karar çıkarılmasında etkili olduğu açıklanmıştır.²⁸⁷

Türkiye'nin girişimleriyle gerçekleştirilen ve Balkanlar'daki gerginliğe çözüm bulunması, dağılan Yugoslavya'nın eski cumhuriyetlerinden Bosna-Hersek ve Hırvatistan'da yaşanan iç savaşın diğer bölgelere ve cumhuriyetlere sıçramasını önlemek için alınması gereken önlemlerin tartışıldığı İstanbul Konferansı 25 Kasım 1992 tarihinde The Marmara Oteli'nde yapılmıştır. Yunanistan'ın ve yeni Yugoslavya Federasyonu'nun katılmadığı konferansa Türkiye'nin dahil olduğu 11 ülke katılmıştır. 2 saat süren konferansa, Avusturya, Macaristan, Arnavutluk, Bulgaristan, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya, Romanya ve İtalya katılmıştır. 18 maddelik ortak bildiride, etnik temizlik sonucu elde edilen toprakların hiç bir şekilde

²⁸⁵ **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1992, s.8.

²⁸⁶ **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1992, s.9.

²⁸⁷ **Cumhuriyet**, 25 Kasım 1992, s.8.

kabul edilmeyeceği ve eski Yugoslav cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının tanınmasına ilişkin görüşler yer almıştır. Bosna-Hersek'te askeri önlemlerle korunan güvenli bölgeler oluşturulması ve Saraybosna'nın mutlaka kurtarılması ve korunması gerektiğine de bildiride değinilmiştir. Ayrıca, açıklamada sıcak savaşın Kosova, Sancak, Voyvodina ve makedonya'ya sıçramasının önüne geçilebilmesi için BM'den 'çatışmayı önleyici güç' göndermesi istenmiştir.²⁸⁸

Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa Bosna'daki savaşın Kosova ve Makedonya'ya sıçramasının an meselesi olduğunu söylemiştir. Berişa, Sırp'ların 'Büyük Sırbistan' düşü peşinde koşmalarının bölgede yeni bir savaş çıkması olasılığını güçlendirdiğini belirtmiştir. Sırp'ların kuşatma altındaki müslüman bosnalılara BM'nin gönderdiği insani yardımları engellemesi ve BM kararlarını sürekli hiçe sayması tepkilere neden olmuştur. BM'nin artık Sırp'larla savaşması ve onlara üstünlük sağlaması gerektiği uluslararası ortamlarda tartışılmaya başlanmıştır. Sırbistan'a müdahaleye zemin arayışları olarak nitelenen bu gelişmeler olurken, Berişa, uluslararası topluluktan Sırbistan'daki havaalanı ve askeri fabrikaların bombalanmasını istemiştir. Sırp'ların askeri gücü'nün ancak bu yolla kırılabileceğini söyleyen Berişa, Sırbistan'a karşı izlenecek bu yönde bir politikanın, Sırp'ları 'Büyük Sırbistan' rüyasından uyandıracağını belirtmiştir.²⁸⁹

Arnavutluk Dışişleri Bakanı Alfred Serreqi, 10 Aralık 1992'de Antalya'da yapılan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Dışişleri Bakanları Toplantısına katılmıştır.²⁹⁰

Arnavutluk'un eski Devlet Başkanı Ramiz Alia'nın Nisan 1991'de meydana gelen İşkodra olayları ile ilgili olarak açılan davada tanıklık yapacağı bildirilmiştir. Evinde göz hapsinde tutulan eski devlet başkanının ne zaman mahkeme önüne çıkarılacağı konusunda ise bilgi verilmemiştir.²⁹¹

Arnavutluk'un eski lideri Enver Hoca'nın 71 yaşındaki dul eşi Necmiye Hoca'nın, ülkenin çok büyük bir kısmı sefalet çekerken devlete ait paralarla kişisel dış gezilere çıkmak ve yabancı lüks mallar satın almakla suçlandığı ve yargılanmasına Ocak 1993 ayında başlanacağı bildirilmiştir. Dava'nın yargıcu Muharrem Kushe yargılamanın kesin tarihine henüz karar vermediklerini söylemiştir.

²⁸⁸ **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1992, s.8.

²⁸⁹ **Cumhuriyet**, 28 Kasım 1992, s.9.

²⁹⁰ **A.g.e.**, s. 463, **Milliyet**, 10 Aralık 1992, s. 15.

²⁹¹ **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1992, s.9.

Dava’da eski Arnavutluk Emek Partisi’nin (Komünist Parti) mali bölüm şefi Kino Buheli’nin de yargılanacağı açıklanmıştır.²⁹²

Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa, ülkesinin demokratikleşme süreci ile birlikte komünist rejimin izolasyon politikasını terk ettiğini, bunun sonucu olarak da Batı dünyası ile yakın ilişkiler içine girdiğini söylemiştir. Tiran’da düzenlediği basın toplantısında konuşan Berişa, ‘Arnavutluk artık Batı Avrupa’nın müttefidir. ABD ve İslam dünyasının desteğine Türkiye ile iyi ilişkilere sahiptir’ demiştir. Balkanlar’daki durum hakkında ise ‘Bölgedeki mevcut sınırların güç kullanarak değiştirilmesine karşıyız. Kosova’ya da askeri müdahaleyi hiç bir zaman düşünmedik. Ancak bu bölgede etnik temizliğe de hiçbir zaman izin vermeyeceğiz’ şeklinde konuşmuştur.²⁹³

2.1.2. 1993-1996 Yılları Arasındaki Gelişmeler

1993 yılının Ocak ayında dış basında yer alan haber yorumlarında Türkiye’nin sessizce Bosna-Hersek ve Kosova’daki muhtemel krizlere müdahale maksadıyla, Arnavutluk’a iki Zırhlı Tugay kadar askeri kuvvet göndermeyi tekif ettiği, Bulgaristan’dan da geçiş izni verilmesini istediği yönündeki yazılar Türkiye tarafından kesin bir dille reddedilmiştir. Yazılarda, Arnavutluk ve Bulgaristan’ın diğer devletlerden ürettikleri için böyle bir teklifi kabul etmedikleri belirtilmekteydi. Arnavutluk’a yapılan askeri yardımlar ve imzalanan askeri işbirliği anlaşmaları örnek verilen yorumlara Türkiye Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, BM ve NATO gibi uluslararası kuruluşların alacağı kararlar ile bu tür müdahalelere katılınabileceği yönünde görüş bildirmiştir. Türk Genelkurmay Başkanlığı üst düzey yöneticileri ise bu tür asparagas haberlerin önceki dönemlerde de bazı basın yayın organlarında yer aldığı ve tamamen gerçek dışı olduğunu vurgulamışlardır.²⁹⁴ Tarihsel nedenlerden kaynaklanan Balkan Savaşı senaryolarının zaman zaman komplo teorilerine dönüştürülebileceği göz önüne alındığında, bu tür yakıştırmaların ülkelerin siyasetçilerini etkilemeye yönelik yaklaşımlar olduğu akla gelmiştir.

Arnavutluk’un eski liderinin dul eşi Necmiye Hoca’nın yargılanmasına 8 Ocak 1993 günü başlanacağı açıklanmıştır. 71 yaşındaki Necmiye Hoca, kamu

²⁹² **Cumhuriyet**, 29 Aralık 1992, s.9.

²⁹³ **Cumhuriyet**, 31 Aralık 1992, s.8.

²⁹⁴ **Cumhuriyet**, 5,6 Ocak 1993, s.14,13.

mallarının kötüye kullanılmasından ve 47 yıl süreli düzenli kaçakçılıktan, 4 Kasım 1991’de ülkenin son komünist lideri Ramiz Alia’nın emri ile tutuklanmıştı. Tiran Hapishanesinde bulunan Necmiye Hoca kendisine yöneltilen bütün suçlamaları reddetmiştir.²⁹⁵

Evinde aylardır göz hapsinde tutulan Arnavutluk’un eski Devlet Başkanı Ramiz Alia anılarını yazdığı ‘Ben Tarihe Tanışım’ isimli kitabının ikinci bölümünü de yayımlamıştır. Komünist dönemdeki bazı esrar perdelerini aydınlatmayan Alia, 1960’larda eski SSCB büyükelçiliğine yapılan bombalı saldırı, eski Savunma Bakanı Bekir Baluku’nun idam edilmesi ve eski Başbakan Mehmet Sehu’nun ‘intiharı’ hakkında, kendisinin bir bilgisinin bulunmadığını kitabında öne sürmüştür.²⁹⁶

Yargılanmasına 8 Ocak 1993 günü başlanan Enver Hoca’nın eşi Necmiye Hoca kendisine savcılık tarafından yöneltilen tüm suçlamaları reddetmiştir. Mahkemede, duruşmaların televizyondan naklen yayımlanmasını da isteyen Hoca, 1969 yılında halktan toplanan altınları ve devlete ait zenginlikleri yurtdışına kaçırmak ve görevini kötüye kullanmakla suçlanmıştır.²⁹⁷

Sırpların, Bosna üzerinde uçuş yasağının denetlenmesi ile Sırpların, Kosova ve Makedonya’ya saldırılarının engellenmesi bu dönemde uluslararası ortamda en fazla tartışılan konulardan olmuştur. ABD Savunma Bakanı Dick Cheney, geniş bir Balkan savaşı çıkması tehlikesinin çok büyük olduğunu söylemiştir. Bosnalı Sırplar’ın lideri Radovan Karadziç, BM’nin alabileceği askeri müdahaleye yönelik yeni kararlar konusunda tehditlerde bulunmuştur. Bosnalı Sırplar’ın Cenevre Barış Planını kabul etmemesi durumunda, Sırplar’a uluslararası müdahale olasılığı bulunduğu, Rusya tarafından da dile getirilmiştir. Balkanlar’da çatışmaların yayılmasının, iki NATO müttefiği olan Türkiye ve Yunanistan’ın karşı karşıya gelmesini yaratacak olması bakımından önemli olduğu vurgulanmıştır.²⁹⁸

Uluslararası Para Fonu’nun (IMF) Arnavutluk’un başkenti Tiran ve en büyük liman kenti Dıraç’ta su kanalları ve karayolları gibi bazı altyapı tesislerini finanse etmeye hazırlandığı bildirilmiştir. Kuruluşun Doğu Avrupa Dairesi yetkililerinden bir heyet 18 ocak 1993’de Tiran’da Cumhurbaşkanı Sali Berişa tarafından kabul

²⁹⁵Cumhuriyet, 7 Ocak 1993, s.9.

²⁹⁶Cumhuriyet, 8 Ocak 1993, s.8.

²⁹⁷Cumhuriyet, 9 Ocak 1993, s.9.

²⁹⁸Cumhuriyet, 19 Ocak 1993, s.8.

edilmiştir. IMF yetkilileri, ekonomik reformların halkın da yardımıyla Arnavutluk'ta diğer Doğu Avrupa ülkelerine göre daha hızlı ilerlediğini belirtmişlerdir.²⁹⁹

İsviçre'nin Davos kentinde yapılan Davos Ekonomik Forumu Toplantısı'na katılan Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa toplantıda yaptığı konuşmada 'Eğer Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç'in bugünkü politikasını sürdürmesi engellenemezse, olayların tüm Balkanlara sıçrayarak bir savaşa dönüşebileceğinden korkuyorum' demiştir.³⁰⁰

Balkanlar'da liderlerin yaptığı geziler ve ülkeler arasında imzalanan anlaşmalar, bölgedeki istikrarsızlık nedeniyle Balkan ülkelerinin ittifaklar oluşturmaya çalıştıkları şeklinde yorumlanmaktaydı. Bu kapsamda, doğu-batı ekseninde Türkiye, Bulgaristan, Makedonya ve Arnavutluk, kuzey-güney ekseninde ise Yunanistan, Romanya ve Sırbistan olarak ittifaklaşmaya gidildiği iddia edilmiştir. Sırp yanlısı Rus milliyetçiliği ve eski SSCB'nin güney cumhuriyetlerindeki İslamcı milliyetçi hareketlerin de bunun içine yerleştirilebileceği savları çeşitli yorum yazılarda yer bulmuştur.³⁰¹ Sırpların Bosna'da yaptıklarını, Ortaçağ Sırbistanı'nın merkezi olarak kabul ettikleri Kosova'da da yapmaya başlamaları, bunun etkisiyle Makedonya'daki Arnavutların kalkışması ve Sırpların Makedonya'ya müdahalesi neticesinde Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'nin de çatışmalara karışması şeklindeki Balkan Savaşı senaryoları 1993 yılının başının itibaren basında sık sık yer alan senaryolardandı. Bu senaryoların sonu genellikle, Sırpların Kosova'daki yaptıklarına sessiz kalamayan Arnavutluk'un Sırlara saldırması, tarihsel ve dini yakınlık nedeniyle Yunanlıların Sırlara yardıma gitmesi, Arnavutlar'a ise askeri işbirliği anlaşması olan Türkiye'nin yardıma gelmesi neticesinde Ege'ye de sıçrayan bir Türk-Yunan savaşı ile sonuçlanıyordu.

Türkiye, Karadeniz ve Balkanlardaki 12 ülke ile birlikte oluşturulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve İran, Pakistan ve Orta Asya Cumhuriyetleriyle geliştirilen Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) ile soğuk savaş sonrası kendi 'coğrafyasının dış politikasını' ortaya koymaya çalışmıştır.³⁰²

²⁹⁹Cumhuriyet, 20 Ocak 1993, s.9.

³⁰⁰Cumhuriyet, 2 Şubat 1993, s.9.

³⁰¹Cumhuriyet, 25 Şubat 1993, s.8.

³⁰²Cumhuriyet, 3 Mart 1993, s.8.

Arnavutluk'ta 'Adalet ve Mülk Derneği' üyeleri, komünist rejim döneminde yönetim tarafından ellerinden alınan mallarının bir an önce iadesi isteğiyle başkent Tiran'da bir miting düzenlemişlerdir. Tarım bakanlığı önünde düzenlenen mitinge yaklaşık 3 bin kişi katılmıştır. Göstericiler daha sonra parlamento binasına yürüyerek eylemlerini burada sürdürmüşlerdir.³⁰³

NATO üyesi ülkeler ile eski Varşova Paktı ülkeleri arasında diyalogu ve işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulan Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'nin (KAİK) Brüksel'deki toplantıları esnasında Türk Savunma Bakanı Nevzat Ayaz ile Arnavutluk Savunma Bakanı Safet Zhulali görüşmelerde bulunmuşlardır.³⁰⁴

Avrupa Topluluğu (AT), Arnavutluk'a yaptığı insani yardım çerçevesinde 14.500 ton buğday göndermiştir. Ülkenin en büyük limanı Dıraç'a getirilen yardımın boşaltılmasına başlanmıştır. AT yine deniz yoluyla 5 bin ton şeker ve 5700 ton buğday daha göndermeye karar vermiştir. Özellikle gıda açısından dış yardımlarla ayakta durmaya çalışan Arnavutluk'a yardım eden ülkelerin başında Türkiye ve İtalya bulunmaktaydı.³⁰⁵

Papa İkinci Jean Paul resmi ziyaret için 25 Nisan 1993'de Tiran'a gelmiştir. Arnavutluk Cumhurbaşkanı ve Başbakanı ile görüşen Papa halkı selamlamış ve Katolik Klisesi'nin Arnavutluk'a maddi ve manevi yardım yapacağı sözünü vermiştir. Papa, Tiran'dan sonra, Katoliklerin yoğun olarak yaşadığı İşkodra kentine gitmiştir.³⁰⁶

ABD Başkanı Bill Clinton, Makedonya'ya Amerikan askerlerinden oluşan birlik göndermeyi düşündüğünü açıklamıştır. Clinton, 'Bosna-Hersek'teki savaşın yayılmasını önlemek için alınması düşünülen çözümlerden biri de Makedonya'ya asker göndermektir. Bu konuyu müttefiklerimizle tartışıyoruz' demiştir. Sırbistan sınırına BM gözlemcileri gönderilmesi konusunun da incelendiğini açıklayan Clinton, bu konuları Avrupalı müttefikleriyle görüşeceğini kaydetmiştir.³⁰⁷

Kuzey Atlantik Asamblesi'nin (KAA) Berlin'de düzenlenen yıllık olağan toplantısında, Arnavutluk ortak üyeliğe kabul edilmiştir. Arnavutluk'un gözlemci

³⁰³ **Cumhuriyet**, 13 Mart 1993, s.8.

³⁰⁴ **Cumhuriyet**, 29 Mart 1993, s.4.

³⁰⁵ **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1993, s.9.

³⁰⁶ **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1993, s.9.

³⁰⁷ **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1993, s.9.

ülke statüsünden çıkarılarak ortak üyeliğe kabul edildiği daimi komisyonun 24 Mayıs 1993 günü yapılan toplantısında konuşan Türk parlamenter heyeti'nin başkan vekili Ali Dinçer, Arnavutluk'un Balkanlardaki önemine değinerek, Arnavutluk'un sadece siyasi yönden değil ekonomik alanda da desteklenmesi gerektiğini, Arnavutluk'un kalkınması için hazırlanacak projelerde Türkiye'nin ilk sırada görev almaya hazır olduğunu söylemiştir.³⁰⁸

Arnavutluk'ta yaşayan Müslümanlar arasında, Kurban Bayramı büyük bir sevinçle kutlanmıştır. Cumhurbaşkanı Sali Berişa, Kurban Bayramı nedeniyle yayımladığı mesajda, ülkeindeki ve tüm dünyadaki Müslümanların bayramı barış ve huzur içinde geçirmelerini dilemiştir. Bayram namazı Arnavutluk'un başkenti Tiran'da 5 bin kişinin katılımıyla 'Namazya Meydanı'nda kılınmıştır. Elbasan, İşkodra, Dıraç, ve Debre kentlerinde de kılınan bayram namazlarına katılım yüksek olmuştur. Avrupa'nın en fakir ülkesi Arnavutluk'ta, Kurban Bayramı nedeniyle asgari ücretten çok yüksek bir fiyatla 60 dolardan satılan kurbanlık koyunlar ise kolaylıkla alıcı bulmuştur.³⁰⁹

Türkiye'nin Arnavutluk'a yaptığı insani yardım çerçevesinde 2.200 ton un 3 Haziran 1993 günü Dıraç limanına getirilmiştir. Aynı yardım çerçevesinde 2.500 ton unun da Temmuz 1993 ayı içerisinde Arnavutluk'a gelmesi bekleniyor. Türkiye, İtalya ile birlikte Arnavutluk'a en fazla insani yardım yapan ülkelerin başında gelmekteydi. 1991 ve 1992 yıllarında 24 milyon 240 bin dolarlık insani yardım yapan Türkiye, Arnavutluk'a düzenli bir şekilde buğday, un, makarna, şeker ve çay gibi temel gıda maddeleri göndermiştir.³¹⁰

Suudi Arabistan'ın Arnavutluk'a 1 milyon adet Kuran-ı Kerim gönderdiği öne sürülmüştür. Arnavutluk'ta yayımlanan muhalefet yanlısı "Zeri Popülit" gazetesinin haberine göre, Suudi Arabistan'dan gönderilen Arnavutça Kuran-ı Kerim'ler halen Tiran ve ülkenin diğer çeşitli büyük şehirlerindeki devlet depolarında dağıtılmak üzere bekletiliyor. Kuran-ı Kerim'lerin Arnavut halkına bedava dağıtılacağını bildiren "Zeri Popülit" ülkenin bunca temel ihtiyacı bulunmasına rağmen Suudi Arabistan'dan böyle bir yardım gelmesini 'en azından garip' olarak nitelendirmiştir. Gazete, Cumhurbaşkanı Sali Berişa'yı da eleştirerek

³⁰⁸ **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1993, s.9.

³⁰⁹ **Milliyet**, 2 Haziran 1993, s. 12; **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1993, s.4.

³¹⁰ **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1993, s.6.

“Berişa, Arnavutluk’un İslam Konferansı’na üye olmasıyla Suudi Arabistan ve diğer İslam ülkelerinden ekonomik yardım geleceğini söylüyordu. İşte...Yardım geldi” ifadesini kullanmıştır.³¹¹

Arnavutluk’un yabancı uçaklara açık tek sivil havaalanının modernizasyon çalışmaları nedeniyle hava ulaşımına kapatılacağı, Rinas (Tiran) havaalanındaki bakım ve onarım çalışmaları bitinceye kadar sivil uçakların ülkenin ikinci büyük kenti İşkodra yakınlarındaki Lija kenti havaalanını kullanacakları, Rinas havaalanının modernizasyonu için ilk aşamada 110 milyon mark ayrıldığı bildirilmiştir.³¹²

Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa, ülkesinin ‘nerede bulunurlarsa bulunsunlar’ tüm Arnavutların haklarını koruyacağını söylemiştir. Berişa, Tiran’da düzenlediği basın toplantısında, ‘Arnavutluk’un bu tutumu silah gücü ile sınır değiştirme hedefine değil, uluslararası belgelerden kaynaklanan haklarına dayanıyor’ demiştir.³¹³ Berişa’nın Sırbistan’ın Kosova bölgesinde ve Makedonya’nın batısında önemli sayıda bulunan Arnavut kökenli nüfusun korunması ile alakalı olduğu kıymetlendirilmiştir.

Yunanistan hükümeti, Arnavutluk aleyhinde faaliyet gösterdiği için Yunan vatandaşı bir din adamının sınır dışı edilmesine misilleme olarak bir gün içinde 2.500 Arnavut göçmeni ülkesinden kovmuştur. Yunan polisi, Arnavutluk’un din adamı Hrisostomos Maidonis’i sınır dışı etmesinden bir gün sonra başta Atina olmak üzere Selanik ve Patras gibi büyük şehirlerde Arnavut göçmen ‘avına’ çıkmıştır.³¹⁴ Olayın devamında Yunanistan’da tutuklanan kaçak Arnavut göçmen sayısının 9 bin’e ulaştığı bildirilmiştir.³¹⁵

Yunanistan ile Arnavutluk arasındaki gerginlik hızla tırmanmıştır. Sınırdışı edilen Arnavut göçmen sayısının 13 bin’e ulaştığı belirtilirken, Arnavutluk’un güneyindeki Gjirokaster kentinde Arnavut polisi ile Yunan azınlık arasında çatışma çıktığı, içinde kadın ve çocukların da bulunduğu 300 kadar göstericinin şehir dışında kurulan barikadı aşmaya çalıştıkları, Yunan Ortodoks Kilisesi’nin gösteriyi

³¹¹Cumhuriyet, 8 Haziran 1993, s.7.

³¹²Cumhuriyet, 22 Haziran 1993, s.8.

³¹³Cumhuriyet, 25 Haziran 1993, s.8.

³¹⁴Cumhuriyet, 28 Haziran 1993, s.7.

³¹⁵Cumhuriyet, 29 Haziran 1993, s.8.

düzenlediği, Arnavutluk'un Atina'daki büyükelçisini görüşmelerde bulunmak üzere ülkeye çağırdığı bildirilmiştir.³¹⁶

Yunanistan 'Yeni Avrupa Gerçeğinde Ortodoksluk' konulu bir uluslararası konferansı Halkidi yarımadasında düzenlemiştir. Konferansa birçok ülke ile birlikte, Arnavutluk'tan da milletvekilleri ile din ve bilim adamlarının yanısıra AT'den gözlemciler katılmıştır. Yunanistan'ın Avrupa ve dünyadaki Ortodoksların liderliğine oynadığı yorumları yapılmıştır.³¹⁷ Aynı günlerde Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in Atina ziyareti esnasında Balkanlarda Ortodoks ittifakına gidiş olduğu, 'İslam tehlikesi'ne karşı neler yapılabileceğinin bu ziyarette tartışıldığı yönünde yorumlar da bazı basın yayın organlarında yer bulmuştur.

Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa, Yunanistan'dan Arnavut göçmenlerin kovulmasını 'Bir devletin birey haklarını ve özgürlüklerini toplu halde çiğnemesi' olarak tanımlamıştır. 'Yunanistan, bu tür davranışlarla insan haklarını ve göçmenler hakkındaki uluslararası yasaları çiğniyor' ifadesini kullanan Berişa, Arnavutluk'a din adamı kimliği altında gelen Yunan vatandaşı Hrisostomos Maidonis'in din görevi ile ilgisi olmayan faaliyetlerde bulunduğunu belirtmiştir.³¹⁸ Sayıları 17 bin'e ulaşan Yunanistan'dan sınır dışı edilen Arnavutlar, bu ülkede polis tarafından dövüldüklerini ve paralarının alındığını söylemişlerdir.³¹⁹ Yunanistan tarafından sınır dışı edilen Arnavut göçmenlerin sayısının 22 bine ulaştığı, bu rakamın gerçekte 50 bini aşmış olabileceği, kötü muamele gören çok sayıda Arnavut göçmenin yaralandığı, birinin ise öldüğü öne sürülmüştür.³²⁰

Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa, Arnavutluk'taki Yunan azınlığı temsilen bir heyeti kabulünde yaptığı konuşmada, ülkesindeki Yunan kökenlilerin diğer vatandaşlarla beraber eşit hak ve yükümlülüklerle sahip olduklarını ifade etmiştir.³²¹ AGİK Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri, Cumhurbaşkanı Berişa'nın daveti üzerine, Arnavutluk'taki Yunan azınlığın durumunu incelemek üzere Tiran'a gelmiştir. Komiser, Arnavut Ortodoks Kilisesi ve Yunan azınlık temsilcileri ile de

³¹⁶Cumhuriyet, 1 Temmuz 1993, s.9.

³¹⁷Cumhuriyet, 1 Temmuz 1993, s.8.

³¹⁸Milliyet, 2 Temmuz 1993, s. 14; Cumhuriyet, 2 Temmuz 1993, s. 8.

³¹⁹Cumhuriyet, 3 Temmuz 1993, s.8.

³²⁰Cumhuriyet, 6 Temmuz 1993, s.9.

³²¹Cumhuriyet, 10 Temmuz 1993, s.9.

temaslarda bulunmuştur.³²² Berişa, Komiser Van Der Stoel ile görüşmesinde, ‘Yunanistan’da bazı çevreler ‘Makedonya Yunandır’ sloganı atıyorlar, aynı çevreler Arnavutluk üzerinde de toprak iddialarını ortaya atmaktadırlar.’ demiştir.³²³

Avrupa Topluluğu en çok yardımın Tiran’a yapıldığını açıklamıştır. Buna göre, Arnavutluk’a OECD ülkelerince, 1991 ortalarından 1993 Ağustos ayına kadar 1.2 milyar dolarlık yardımda bulunulduğu vurgulanmıştır. Topluluğun her ay Arnavutluk’a 30-40 bin ton buğday verdiği de AT raporunda belirtilmiştir. Raporda, Avrupa’daki ‘en az gelişmiş’ ülke olarak tanımlanan Arnavutluk’ta, II. Dünya Savaşı’ndan beri görülmeyen bir yoksulluğun yaşandığı, üzerinde konuşulabilecek bir ekonominin olmadığı, Demiryollarının işlemediği, Hastanelerde hemen hemen gerekli hiç bir malzemenin bulunmadığı, Öğrencilerin kitap bulamadıkları, işsizliğin en üst düzeyde olduğu, nüfusun onda birinin iş bulma umuduyla yurtdışına gittiği açıklanmıştır. Bölgedeki istikrarsızlığın dış yatırımcıları ürküttüğü ve krom ve bakır maddenlerinin rekabetçi bir ortamda işletilmesini baltaladığı, Arnavutluk’un ekonomik olarak ayakta kalmasını sağlayan tek unsurun, gurbetçi işçilerin gönderdiği para ve tarımsal etkinlikler olduğu da raporda üzerinde durulan hususlardan olmuştur.³²⁴

Arnavutluk’ta İtalyan yardımı skandalı ile ilgili olarak eski bir bakan daha tutuklanmıştır. Adil Çarçani döneminde Dış Ekonomik İlişkiler Komitesi Başkanlığı’nı yürüten Devlet Bakanı Faridun Hoca, aynı skandalla ilgili olarak tutuklanan beşinci üst düzey görevli olmuştur. Daha önce, Fatos Nano ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Sokrat Plaka, diğer iki yetkili ile birlikte tutuklanmışlardı.³²⁵ Arnavutluk’ta uzun bir süredir evinde göz hapsinde tutulan eski rejimin son Devlet Başkanı Ramiz Alia tutuklanmıştır. İsimlerinin açıklanmasını istemeyen yetkililer, Ramiz Alia’nın 11 Ağustos 1993 gecesinden alınarak Tiran Merkez Cezaevi’ne götürüldüğünü söylemişlerdir. Görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle evinde göz hapsinde tutulan Alia’nın, eski başbakan ve ana muhalefetteki Sosyalist parti lideri Fatos Nano ile bazı eski üst düzey görevlilerin de

³²² **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1993, s.7.

³²³ **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1993, s.6.

³²⁴ **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1993, s.1,7.

³²⁵ **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1993, s.9.

tutuklanmasına yol açan İtalyan insani yardım skandalına da karıştığı öne sürülmüştür.³²⁶

Arnavutluk'un küçük fakat sesini duyuran partisi Yasal Hareket, Avrupa'nın bu en fakir ülkesine krallığı yeniden getirmeye uğraşmaktadır. Yasamsal sorunlar karşısında kral ve kraliçelere pek ilgi göstermeyen Arnavutlar ise, eski kral Zogo'nun varisinin yeniden tahta çıkma olasılığının söz konusu olmadığını belirtmişlerdir. Güney afrika'da sürgünde bulunan Kral I. Leka'yı temsilen beş kişiden oluşan heyet, 54 yıldan beri ilk kez Arnavutluk'a gelerek bir ay süren bir ziyarette bulunmuşlardır. Şu anda Güney Afrika'da Johannesburg'da yaşayan Kral Leka, uzun yıllar oturduğu İspanya'dan yasadışı siyasi eylemlerde bulunduğu gerekçesiyle 1975 yılında kovulmuştur. Tahtına kavuşmayı bekleyen kral'ın Yasal Hareket Partisi'nin, Tiran'ın arka sokaklarından birinde yıkık dökük bir binadaki merkezinde krallık dönemine ait fotoğraflar segilenmekteydi.³²⁷

Arnavutluk'ta Enver Hoca'nın komünist rejim dönemi kurbanları için bir rehabilitasyon merkezi açılmıştır. Kopenhag Uluslararası Kurbanlar rehabilitasyon Merkezi ve Helsinki Komitesi tarafından bir yıllık incelemeler sonunda, Ağustos 1993 ayı ortalarında açılan merkez, ülkedeki 50 yıla yakın komünist rejim sırasında, Arnavut halkında ortaya çıkan sayısız psikolojik sorunun çözümüne yardımcı olmaya çalışacaktı. Komünizm döneminde işkence görmüş ve siyasi nedenlerle cezalandırılmış kişiler ve bunların aileleri için çalışacak merkeze, Norveç'ten Arnavutluk'a Yardım Ajansı da parasal katkıda bulunmuştur. Başkent Tiran'da açılan merkez, Hırvatistan'dan sonra eski komünist ülkelerde açılan ikinci merkez olmuştur.³²⁸

Arnavutluk Başbakan Yardımcısı Başkim Kopliku özelleştirme süreci çerçevesinde 300 işletmenin elden çıkarıldığını açıklamıştır. Parlamentoda yaptığı konuşmada özelleştirilen işletmelerin çalışanlarına işyerlerini normal fiyatların üçte birine, yabancı yatırımcılara göre ise dokuz kat daha ucuz satın alma hakkı tanındığını, işletmelerin çalışanlarının yabancı yatırımcılarla ortak mülk sahibi

³²⁶ **Milliyet**, 13 Ağustos 1993, s. 17; **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1993, s. 9.

³²⁷ **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1993, s.7.

³²⁸ **Milliyet**, 4 Eylül 1993, s. 18; **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1993, s. 7.

olabileceklerini ifade etmiştir. Kopliku, “özelleştirme sürecinde elden çıkarılan işletmelerin yüzde 50’si kendi emekçilerine verildi” şeklinde konuşmuştur.³²⁹

Arnavutluk’ta yeni basın yasası gazetelerin büyük tepkilerine yol açmıştır. Ülkenin önde gelen gazetelerinin bir bölümü yasayı protesto amacıyla baskı yapmamış, bazıları da ilk sayfaları boş yayımlanmıştır. Ortak bildiride, yeni basın yasası, genç Arnavutluk demokrasisine ve basın özgürlüğüne bir darbe olarak nitelenmiştir.³³⁰

ABD ile Arnavutluk arasında, Arnavut subaylarının eğitilmesi ve uluslararası güvenlik konusunda iki ülke arasında temaslar yapılmasına ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma, 8 Ekim 1993 tarihinde Washington’da ABD Savunma Bakanı, 14 Ekim 1993 tarihinde de Tiran’da Arnavutluk Savunma Bakanı tarafından imzalanmıştır. Bu anlaşmanın ABD ile eski bir komünist ülke arasında imzalanan bu tür ilk anlaşma olduğu bildirilmiştir.³³¹ BM Genel Kurulu’nda, Küba’ya ABD ambargosunun kaldırılmasına ilişkin oylamada 88 aleyhte oya karşılık Arnavutluk,İsrail gibi ABD lehine oy veren üç ülkeden biri olarak oy kullanmıştır.³³²

Arnavutluk Maliye Bakanı Genç Ruli 10 Kasım 1993’de istifa etmiştir. Ruli, istifasıyla ilgili olarak Başbakan’a ve Cumhurbaşkanı’na gönderdiği mektuplarda görevini yerine getirme çabalarının birçok kişi tarafından engellenmeye çalışıldığını ifade etmiştir. Yerine Piro Duşniça maliye bakanlığına getirilmiştir.³³³

Bütün reform çabalarına karşın, Arnavutluk’taki pek de iç açıcı olmayan günlük yaşam koşulları, Le Monde muhabiri tarafından haberleştirilmiştir. Buna göre, Tiran’ın merkezinde ihaleyi almış ve paraları alarak kaçan üslenici, koskoca bir çukur bırakmış, manzara bir Afrika ülkesini andırıyor, özgürlük rüzgarları yerini acı gerçeklere bırakmış durumda, yabancı firmaların giyim mağazaları fiyatlarını Arnavutluk gerçeğine göre ayarlamaya çalışmışlar ama giysilerin fiyatı 70 ila 150 dolar arasında değişse de devlet sektöründe ortalama aylık ücret 30 dolar, ülkenin durumu kaygı verici, serbesleşmenin ilk etkileri ülkede bulunan tarım işletmeleri gibi bazı zayıf ekonomik yapıların çökmesine yol açmış, devlet tarafından hiçbir

³²⁹Cumhuriyet, 17 Ekim 1993, s.9.

³³⁰Cumhuriyet, 19 Ekim 1993, s.16.

³³¹Cumhuriyet, 22 Ekim 1993, s.8.

³³²Cumhuriyet, 5 Kasım 1993, s.9.

³³³Cumhuriyet, 12 Kasım 1993, s.8.

motivasyon yapılmadan çalıştırılan Arnavutların “tiksinti verici” olarak nitelendirdikleri tarım kooperatifleri hemen çökmüş, eski tarım kooperatifleri tarafından yaptırılan sulama kanalları, hangarlar gibi tesisler de terk edilmiş, Tiranlılar günde üç saatten fazla su kullanamıyor, o da giriş katında ya da birinci katta oturuyorlarsa, elektrik kesintileri özellikle kış mevsimine sıkışmış durumda, işsizlik artıyor, altyapıda özellikle de sağlıkta yapılması gereken birçok şey var, Tiran Merkez Hastanesi bir yıkıntı görünümünde, yıkık dökük binalar, bahçedeki kırılmış ağaçlar, daracık odalarda kendilerini ziyarete gelmiş kalabalık akrabalarının arasında yatan hastalar ve onların iki adım ötesinde otlayan atlar, Demokratik Cephe’nin milletvekili ve ilk demokratik hükümetin başbakan yardımcısı olan ekonomist Gramoz Pashko endişelerini saklamıyor, Başkan Berişa’nın Demokratik Partisi ile bozuşan Pashko, şimdiki ittifakı ‘şeffaf olmamakla’ ve Enver Hoca’dan miras kalan zihtiyete sahip kimseleri önemli noktalarda tutmakla suçluyor ve “hükümet “bu ülke artık kurtulmuştur” dedirtecek ve yabancı sermayenin kolayca gelmesini sağlayacak açıklığı göstermiyor” diyor, özelleştirmelerin iktidar partisinin bir kaç adamına yarar sağladığını, toplumda eski zihniyetin direnişinin var olduğu, umutların bir sonraki kuşağa kaldığını vurgulamıştır.³³⁴

Makedonya Cumhuriyeti’nde yakalanan silahların Arnavutluk tarafından gönderildiğine dair iddialar Tiran tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Arnavutluk Savunma Bakanı ülkesinin kesinlikle Makedonya’ya silah göndermediğini açıklamıştır.³³⁵

Arnavutluk’ta hükümetin kredilerle otomobil aldığı bildirilmiştir. Yeni yeni filizlenen pazar ekonomisiyle yolsuzluklara sahne olan Arnavutluk, dış yardımla ayakta duruyordu. Arnavutluk’un Dünya Bankası’ndan aldığı kredilerin 1 milyon doların üzerinde bir bölümünü bakanlar ve resmi kurumlar için otomobil alımında kullandığı açıklanmıştır. Otomobillerin alım işlemlerinin maliye bakanlığının isteği üzerine Dünya Bankası yetkilileri tarafından gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Maliye Bakanı Genç Ruli, kısa bir süre önce hakkındaki ağır yolsuzluk suçlamaları nedeniyle istifa etmişti. 600 milyon doların üzerinde dış borcu olan Arnavutluk,

³³⁴ **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1993, s.7.

³³⁵ **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1993, s.9.

komünist rejimin çökmesinden sonraki gelişmelere rağmen özellikle gıda alanında dış yardıma bağlı bulunmaktaydı.³³⁶

Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa Tiran’da verdiği mülakatta, hayalindeki Arnavutluk’un Avrupalı olduğunu söylemiştir. 49 yaşındaki genç Arnavut lider Berişa, Arnavutluk’un gelecekte Avrupa Topluluğu’nun bir parçası olmasına ilişkin umutlarının yüksek olduğunu belirtmiştir. Bu konuda Yunanistan’ın da desteklerini beklediklerini vurgulayan Berişa, misyonunun öncelikle eski rejimin eseri ekonomik iflastan kurtulmak, ardından da devlet denetimindeki ekonomiyi hızla serbest pazar ekonomisine dönüştürmek olduğunu belirtmiştir.³³⁷

Arnavutluk ziyaretindeki Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Makedonya ile ilk işbirliği adımını askeri alanda atmaya hazırlanırken, Arnavutluk’u “Sırbistan’ın saldırılarını meşrulaştıracak düzeyde politika izlememesi gerektiği” yönünde uyarmıştır. Çetin, Makedonya ziyareti sırasında Makedon subayların Türkiye’de eğitilmesi mesjına sıcak bakıldığını belirtmiştir.³³⁸ Yunanistan tarafından adı nedeniyle tanınmayan, Arnavutluk’un ise AGİK’e üyeliğine veto koyduğu Makedonya’nın KEİ’ye tam üyelik isteği, KEİ Bakanlar Zirvesinde sorun yaratmıştır. Türkiye tarafından zamansız bulunan bu isteğe engel olunması düşüncesi, Arnavutluk’un Makedonya’daki Arnavutlara Makedonya’nın baskıları ve haklarını vermemesi düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Türkiye’nin düşüncesinin öncelikle Arnavutluk ve Makedonya’nın anlaşmasının sağlanmasını istemesinden kaynaklandığı vurgulanmıştır.³³⁹

Arnavutluk’ta Enver Hoca döneminde el konulan mülklerin yeniden eski sahiplerine devredilmesi konusu, iktidardaki Demokratik Parti’nin giderek güç kaybetmesine neden olmuştur. İki milletvekili, partinin komünist rejim döneminde devletleştirilen özel mülklerle ilgili politikasını paylaşmadıkları gerekçesiyle istifalarını açıklamışlardır.³⁴⁰

Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa, ülkesinin NATO’ya üye olması halinde Arnavut askerlerinin ittifakın tüm askeri faaliyetlerinde yer alacağını

³³⁶Cumhuriyet, 19 Kasım 1993, s.7.

³³⁷Cumhuriyet, 6 Aralık 1993, s.7.

³³⁸Milliyet, 7 Aralık 1993, s. 19; Cumhuriyet, 7 Aralık 1993, s. 1,15.

³³⁹Cumhuriyet, 8 Aralık 1993, s.1,14.

³⁴⁰Cumhuriyet, 10 Aralık 1993, s.9.

söylemiştir. Berişa, 1994 yılı askeri işbirliği programını belirlemek üzere Tiran’da bulunan Türk heyetini kabulünde yaptığı açıklamada, Arnavutluk ve Türkiye arasındaki ilişkilerin bölge için büyük önem taşıdığını, Arnavutluk ordusunun yeniden yapılanma çalışmalarının tüm hızıyla sürdüğünü belirtmiştir.³⁴¹

Tiran hükümeti, bir Yunan devriye gemisinin Arnavut karasularına girerek ateş açtığı gerekçesiyle Atina’yı protesto etmiştir. Arnavutluk Savunma Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, bir Yunan devriye gemisinin Saranda yakınlarındaki Kefalı burnu açıklarına 1 mil kadar sokularak ateş açtığı bildirilmiştir.³⁴²

Arnavutluk ve Yunanistan arasında ekonomik işbirliği protokolü imzalanmıştır. Yunanistan Ekonomi Bakan Yardımcısı Yannis Papantoniou ve Arnavutluk Ticaret ve Sanayi Bakanı Selim Selortaya tarafından dün Tiran’da imzalanan protokol çeşitli yatırımlar, bankacılık, altyapı, tarım, enerji ve teknoloji alanlarında işbirliğine gidilmesini öngörüyordu.³⁴³

Arnavutluk Parlamentosu, Ocak 1994 ayında, NATO’nun barış için ortaklık girişimini desteklediğini belirten bir karar tasarısını onaylamıştır. Kararda, NATO’nun söz konusu girişiminin Avrupa barış ve istikrarına büyük yarar sağlayacağı belirtilmiş ve Arnavutluk’un demokratik sistemin tam olarak yerleşmesi ile birlikte NATO’ya tam üye olmak istediği vurgulanmıştır. Ülkenin NATO’ya üyelik talebinin Balkanlar’daki barışa önemli katkıda bulunacağı da ifade edilmiştir.³⁴⁴ Arnavutluk’un NATO’ya üyeliğine Türkiye her aşamada destek vermiş ve yardımcı olmuştur.

NATO üyesi ülkelerle Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) katılımcısı ülkeler arasında işbirliğine yönelik Barış İçin Ortaklık (BİO) Anlaşması, 24 Şubat 1994 tarihinde Arnavutluk Devlet Başkanı Sali berişa tarafından Brüksel’de imzalanmıştır. BİO anlaşması, geçen haftalarda Romanya, Litvanya, Polonya, Estonya, Macaristan, Ukrayna, Slovakya, Bulgaristan ve Letonya tarafından da imzalanmıştır.³⁴⁵

³⁴¹Cumhuriyet, 19 Aralık 1993, s.9.

³⁴²Cumhuriyet, 13 Ocak 1994, s.9.

³⁴³Cumhuriyet, 22 Ocak 1994, s.8.

³⁴⁴Cumhuriyet, 29 Ocak 1994, s.11.

³⁴⁵Cumhuriyet, 24 Şubat 1994, s.8.

Uluslararası çevre örgütü Greenpeace, Arnavutluk’a gıda ve tıbbi malzeme yardımı yapacağını açıklamıştır. Yeşil Barış’tan Tiran’a yardım başlıkları ile basında duyurulan haberlerde örgütün Rainbow Warrior gemisinin İspanya, Fransa, İtalya ve Yunanistan’dan topladığı yardımları Mart 1994 ayı içinde Arnavutluk’un bir limanına götüreceği belirtilmiştir.³⁴⁶

Yunanistan hükümeti, Arnavutluk yönetiminin ülkenin güney bölümlerine, Yunan azınlığın yaşadığı bölgelere Müslümanlar’ı kaydırıldığını öne sürmüştür. Dışişleri Bakanı Yardımcısı Yorgo Papandreeu parlamentoda yaptığı konuşmada, Tiran yönetiminin bu hareketinin azınlıklar konusundaki uluslararası hukukun ihlali anlamına geldiğini iddia etmiştir.³⁴⁷

ABD Başkanı Bill Clinton, Soğuk Savaş dönemi sırasında üç Baltık ve üç Balkan ülkesine silah ve askeri malzeme satışını engelleyen yasağı kaldırmıştır. Beyaz Saray’dan yapılan açıklamaya göre, Başkan Clinton, Estonya, Letonya, Litvanya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya’ya Doğu-Batı gerginliğinin en yüksek noktaya ulaştığı sırada uygulanmaya başlanan silah satış yasağına sona erdirmiştir.³⁴⁸ Arnavutluk hükümeti, Yunanistan’a geçmek isterken Yunan sınır devriyeleri tarafından açılan ateş sonucu bir vatandaşının hayatını kaybetmesini protesto etmiştir. Protesto notasında, benzer olayların tekrardanmaması için tüm önlemlerin alınması da istenmiştir.³⁴⁹

Yunanistan-Arnavutluk sınırını geçen askeri kıyafet giymiş silahlı kişilerin bir askeri eğitim tesisine düzenledikleri saldırıda iki Arnavut askeri ölmüş, birçok kişide yaralanmıştır. Arnavutluk, olay üzerine Atina’ya bir protesto notası vermiştir. Arnavutluk televizyonunun resmi kaynaklara dayanarak bildirdiğine göre, Yunan askeri kıyafeti giymiş “otomatik silahlar” taşıyan altı ya da yedi kişi, güneydeki Gjirokastra bölgesindeki Peşkepia yakınlarında sınırı geçerek Arnavutluk’a ait bir askeri talim merkezine saldırmıştır. Saldırganlardan ikisi 20 yaşındaki Arnavut askerini öldürürken, diğerleri ise bir yatakhaneye baskın düzenleyerek yatmakta olan askerlerin üzerine yaylım ateşi açmışlardır. Saldırıda bir subay ağır yaralanırken

³⁴⁶Cumhuriyet, 13 Mart 1994, s.9.

³⁴⁷Cumhuriyet, 20 Mart 1994, s.11.

³⁴⁸Cumhuriyet, 24 Mart 1994, s.10.

³⁴⁹Cumhuriyet, 29 Mart 1994, s.9.

birçok asker de çeşitli yerlerinden yaralanmıştır. Saldırganlardan birinin ülkenin güneyinde yaşayan Yunan azınlığın şivesiyle Arnavutça konuştuğu belirtilmiştir.

Yunan gazeteleri, saldırıyı Kuzey Epir Özgürlük Cephesi'nin üstlendiğini yazmışlardır. Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, Yunanistan'dan saldırıyı üstlenmesi istenerek, saldırının Yunan özel güçleri tarafından düzenlenmiş olabileceği vurgulanmıştır. Yunanistan'ın kuzeyinde Yunan Ortodoks kilisesine ait pan-helenizm propagandası yapan bir radyo istasyonu, Arnavutluk'ta yaşayan Hristiyan Yunan azınlığa günde bir kaç kez seslenerek Tiran yönetimine karşı ayaklanma çağrısında bulunduğu, sınıra yakın piskoposluğa ait bölge içinde bulunan radyo istasyonunda rahiplerin çalıştığı da bildirilmiştir. Epir'deki Konitsa bölgesi piskoposu Yunan milliyetçisi Sevastianos, asıl amaçlarının Yunanlıların Kuzey Epir dedikleri Arnavutluk'un güney bölümünün aşama aşama ana vatanla birleşmesini sağlamak olduğunu itiraf etmiştir.³⁵⁰

İki ülke arasında tırmanan gerginlik sonrasında, Arnavutluk hükümeti, ülkenin güneyindeki Gjirokaster kentindeki Yunan konsolosu sınır dışı etme kararı almıştır. Yunan hükümeti de bir Arnavut diplomatını sınır dışı etme kararı alarak misillemede bulunmuştur.³⁵¹

Arnavutluk, BM Güvenlik Konseyi'nden Atina'yı kınamasını isterken, Yunanistan ise Tiran'ı suni gerginlik yaratmakla suçlamıştır. Yunanistan'daki aşırı milliyetçiler Kuzey Epir dedikleri bölgeye özerklik tanınmasını istemekteydiler. Arnavutluk, BM'den aynı zamanda Yunanistan'ın devlet terörü uygulayan ülke olarak kabulü ile Yunanistan tarafından olayın aydınlatılmasını da istemişlerdir.³⁵²

Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa'nın "İkili ilişkilerde büyük gerginliğe yol açan kışla baskınından Yunanistan'ın doğrudan sorumlu olmayabileceğine" dair açıklaması Atina'da memnuniyet yaratmıştır. Gerilimi azaltan bu açıklama için Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu, Berişa'nın açıklamasını 'ilk iyi adım' olarak nitelendirmiştir.³⁵³

³⁵⁰Cumhuriyet, 12 Nisan 1994, s.6.

³⁵¹Cumhuriyet, 13 Nisan 1994, s.6.

³⁵²Milliyet, 15 Nisan 1994, s. 20; Cumhuriyet, 14 Nisan 1994, s.7.

³⁵³Cumhuriyet, 16 Nisan 1994, s.6.

Yunanistan hükümeti, Tiran yönetiminin Kosova'dan göçmen gelmesi halinde Arnavutluk'un güneyinde Yunan azınlığın yoğun olarak yaşadığı bölgelere yerleştirilmelerini planladığını öne sürmüştür. Yunanistan Kamu Düzeni Bakanı, söz konusu gelişmeden endişe duyduklarını, konunun Avrupa Birliği (AB) nezdinde gündeme getirildiğini belirtmiştir.³⁵⁴

Yunanistan, azınlık haklarına saygı göstermediği için Arnavutluk'u AGİK'in azınlıklardan sorumlu komiserine şikayet etmiştir. Yunanistan hükümeti, Mayıs 1994 ayı başındaki paskalya bayramı sırasında Arnavutluk'taki Yunan azınlığın dini özgürlüğünün kısıtlandığını, bazı azınlık üyelerinin tutuklandığını ve eğitimlerinde önemli sorunların bulunduğunu öne sürmüştür.³⁵⁵

Eski Doğu Bloku ülkeleri ve Arnavutluk'un piyasalara ucuz krom sürmesi sonucu, Türkiye'deki bazı işletmelerin kapatılmak zorunda kaldığı bildirilmiştir. Etibank'ın Bursa'nın Harmancık ilçesinde kurulu Kuzeybatı Krom Ocağı ile İşletme Tesisleri bu nedenle kapatılmıştır.³⁵⁶

Yunanistan hükümeti, Arnavutluk'taki Yunan azınlığın siyasi temsilcisi Omonia hareketinin altı üst düzey yöneticisinin “vatan hainliği, casusluk ve izinsiz silah bulundurmakla” suçlanmasını protesto amacıyla Tiran yönetimine bir nota vermiştir.³⁵⁷

Arnavutluk'ta eski başbakanlardan Fatos Nano'nun 12 yıl hapis cezası onaylanmıştır. Arnavutluk Temyiz Mahkemesi Başkanı 26 Mayıs 1994'de yaptığı açıklamada, Arnavutluk Sosyalist Partisi (eski Emek Partisi) lideri Nano'ya, İtalya'nın gönderdiği yardımları zimmetine geçirmek suçundan verilen 12 yıl hapis cezasını onayladıklarını belirtmiştir.³⁵⁸

Yunanistan ile Arnavutluk arasında devam eden Yunan azınlık krizi kapsamında, Yunan PASOK Partisi lideri ve Başbakan Andreas Papandreu Arnavutluk'u “Türkiye'nin kuyruğu” olarak nitelemiştir. Bu nedenle Yunanistan için gerçek sorunun Arnavutluk değil, Türkiye olduğunu söylemiştir.³⁵⁹ Arnavutluk,

³⁵⁴ **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1994, s.11.

³⁵⁵ **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1994, s.8.

³⁵⁶ **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1994, s.7.

³⁵⁷ **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1994, s.8.

³⁵⁸ **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1994, s.9.

³⁵⁹ **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1994, s.9.

Yunanistan'ı savaş ıırtkanlığı yapmak ve Balkanlar'da ikinci bir Bosna krizi çıkarmak istemekle suçlamıştır.³⁶⁰ Türk basınında çıkan yorumlarda ise, Yunanistan Başbakanı Andreas Pandreu'nun Balkanlarda çok tehlikeli bir kışkırtma politikası izlediği yönünde açıklamalarda bulunulmuştur. PKK'ya destek vermesi, Makedonya'ya ambargo uygulaması ve Arnavutluk'a karşı giderek daha kışkırtıcı bir tutum takınması bu kapsamda belirtilen politikalardan olmuştur. Özellikle Kuzey Epir olarak nitelenen bölgedeki aşırı sağcı gruplara destek vermesi, sözde sosyalist Papandreu'nun Balkanlar'da yandına körkle gittiği şeklinde yorumlanmıştır.³⁶¹

Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa, Makedonya'nın Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na (AGİK) yelik için yaptığı başvuruya destek vereceklerini söylemiştir. Berişa, Makedonya'da yaşayan Arnavut asıllıların ülkede bir istikrar unsuru olacaklarını belirtmiştir.³⁶²

Yunanistan 1.000 Arnavut göçmeni sınırđı etmiştir. Son dönemde, Mora Yarımadası'nda 400, Atina'da ise 600 Arnavut göçmen yakalanmıştır. Yunanistan'ın kaçak göçmenler konusunda Arnavutluk hkmetine 'gözdağı' vermek istediği ve bu tür operasyonları sürdüreceği bildirilmiştir. 1991-1993 yılları arasında Yunanistan'dan 560 bin Arnavut sınır dışı edilmiştir.³⁶³

Uluslararası Af rgt, Arnavutluk'taki Yunan azınlığın siyasi temsilcisi konumundaki Omonia hareketinin st düzey yöneticilerinin tutuklanması ile ilgili olarak Tiran'dan bilgi istemiştir. Örgüt tarafından Tiran Savcısı'na gönderilen mektupta, Arnavutluk Anayasası'na aykırı davranmak ve Yunan gizli servisi ile ilişkide bulunmakla da suçlanan yöneticilerin, ceza kanununun hangi maddeleri uyarınca yargılanacakları sorulmuştur.³⁶⁴

Arnavutluk'ta komünist yönetimin son devlet başkanı Ramiz Alia, "görevini kötüye kullanmak" ve "yurttaşların özgürlüklerini ihlal etmek" suçlarından dokuz yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Mahkeme Başkanı Anhdi Caliku, Alia'nın ayrıca

³⁶⁰Cumhuriyet, 31 Mayıs 1994, s.8.

³⁶¹Cumhuriyet, 1 Haziran 1994, s.9.

³⁶²Cumhuriyet, 3 Haziran 1994, s.10.

³⁶³Cumhuriyet, 7 Haziran 1994, s.10.

³⁶⁴Cumhuriyet, 15 Haziran 1994, s.10.

zimmetine para geçirmek suçundan devlete 10 bin dolar ödemeye mahkum edildiğini belirtmiştir.³⁶⁵

7 Temmuz 1994 tarihinde Yunanistan-Arnavutluk sınırında Yunan ve Arnavut sınır muhafızları arasında çıkan çatışmada bir Yunan askeri yaralanmıştır. Her iki taraf da birbirini suçlamışlar, olay sonrasında Yunan ve Arnavut yetkililer, krizin büyümemesi için Yunanistan'ın Kakavia sınır karakolunda bir araya gelerek olay hakkında görüşmelerde bulunmuşlardır.³⁶⁶

Yunanistan, Avrupa Birliği'nin (AB) Arnavutluk'a 35 milyon ECU (yaklaşık 42 milyon dolar) kredi açmasını yine engellemiştir. AB maliye bakanlarının toplantısında, Arnavutluk'un kredisi yine Yunanistan'ın vetosuna uğramıştır. Yunanistan daha önce de Arnavutluk'taki etnik Yunanlılara karşı ayrımcılık yapıldığı iddiasıyla bu ülkeye kredi açılmasına karşı çıkmıştır.³⁶⁷

Arnavutluk'ta ihanet ve casuslukla suçlanan Yunan asıllı 6 kişinin yargılanması 15 Ağustos 1994'de başkent Tiran'da olaylı başlamıştır. Dava'nın ilk celsesinde davalıların vatana ihanet suçlamasından beraat etmesine karşın Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu, BM Güvenlik Konseyi üyesi ülkelerin devlet başkanları ile AB liderleri, BM Genel Sekreteri Butros Gali ve AB Komisyonu Başkanı Jacques Delors'a bir mektup göndererek, Arnavutluk'u şikayet etmiştir. Sanıklara destek için Atina'dan Tiran'a giden Yunanlı gazeteci, avukat ve milletvekillerinden oluşan yaklaşık 50 kişi, mahkeme binası önünde ve duruşma salonunda olay çıkardıkları için, gözüaltına alınmıştır. Arnavut yetkililer göstericilerle polis arasında çıkan çatışmada iki Yunanlı'nın yaralandığını doğrulamışlardır. Yunanistan Dışişleri Bakanı, gözüaltına alınanlar arasında ağır yaralıların da bulunduğunu, yaralanan yunanlıları almak üzere Tiran'a bir helikopter veya askeri uçak gönderileceğini belirtmiştir.³⁶⁸

Tiran'da yargılanan Yunan asıllıların yargılanmalarını protesto etmek için Yunanistan'ın Arnavutluk'a karşı başlattığı baskı kampanyası kapsamında, Yunanistan'da kaçak olarak bulunan 4 bin Arnavut göçmeni sınır dışı ettiği bildirilmiştir. Arnavutluk ise, hava sahasına izinsiz giren bir Yunan uçağının Tiran

³⁶⁵ **Milliyet**, 20 Haziran 1994, s. 18; **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1994, s.11.

³⁶⁶ **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1994, s.8.

³⁶⁷ **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1994, s.9.

³⁶⁸ **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1994, s.9.

hükümeti aleyhine broşürler atması üzerine, Atina'ya sert bir nota vermiştir. Yunan Dışişleri Bakanlığı bu eylemi kişisel olarak kıymetlendirmiş, Atina'yı bağlamayacağını açıklamıştır.³⁶⁹ Arnavutluk, ABD ve NATO'ya başvurarak Yunanistan'ın kendisine karşı gerçekleştirdiği 'tahrikçi eylemlere' engel olunmasını istemiştir.³⁷⁰ Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu, Yunanistan'ın sahip olduğu mevcut imkanlarla Arnavutluk'taki Yunan azınlığın haklarını korumaya kararlı olduğunu belirttikten sonra, ülkesinin Tiran'a karşı hangi önlemleri uygulayacağını açıklamaktan kaçınmıştır.³⁷¹ Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa Yunanistan'ın Arnavutluk toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştirmek amacıyla ülkesinde karışıklık çıkarmaya çalışan gruplara verdiği destekten vazgeçmesini istemiştir.³⁷²

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, özel yüksekokulların devletleştirilmesini öngören kanun uyarınca 1971 yılında kapatılan "Heybeliada Ruhban Okulu" nun kuruluşunun 150. yılı dolayısıyla Fener Rum Patrikhanesi tarafından düzenlenen kutlamalar 28-29 Ağustos 1994 tarihlerinde yapılmıştır. Düzenlenen ayinlere diğer Ortodoks temsilcilerle birlikte Arnavutluk Başpiskoposu Anastasios da katılmıştır.³⁷³

Yunanistan ile Arnavutluk arasındaki Yunan azınlık temsilcilerinin yargılanması krizi, Atina'nın Arnavut göçmenleri sınır dışı etmeye devam etmesiyle daha da derinleşmiştir. Tiran'daki davada savcının, Yunan azınlığı mensubu sanıklar için "Yunan gizli servisine hizmet ettikleri" gerekçesiyle 7 ile 9 yıl arasında hapis cezası istemesi, Arnavutluk'un son baskılar karşısında davadan vazgeçeceği ümidini taşıyan Atina'da şok etkisi yaratmıştır.³⁷⁴

Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa, Yunanistan'ın Arnavut göçmenleri sınır dışı etme uygulamasının durdurulması için dünya liderlerine yardım çağrısında bulunmuştur. Berişa, lderlere gönderdiği mektupta, Yunanistan'ın "Arnavutları toplu halde insanlık dışı bir şekilde sınır dışı etme uygulamasına müdahale edilmesini ve iki ülke arasında bir diyalog başlatılmasını" istemiştir.³⁷⁵

³⁶⁹ **Milliyet**, 23 Ağustos 1994, s. 17; **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1994, s.8.

³⁷⁰ **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1994, s.9.

³⁷¹ **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1994, s.8.

³⁷² **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1994, s.11.

³⁷³ **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1994, s.20.

³⁷⁴ **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1994, s.8.

³⁷⁵ **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1994, s.9.

Yunanistan'ın sınır dışı ettiği Arnavut göçmenlerin sayısı son dört hafta içinde 26 bin'e ulaşmıştır. Oturma izni olup olmamasına bakılmaksızın ülkedeki Arnavutların toplanarak, otobüslerle Kakavi sınır kapısına götürülüp bırakıldıkları bildirilmiştir. Sınır dışı edilen Arnavutlar, Yunan polisinin ülkeye geri dönmelerini önlemek için bilerek pasaportlarında tahribat yaptıklarını söylemişlerdir. Yunanistan'daki Arnavut göçmenlerin ülkelerine yolladıkları para, sadece ailelerinin geçimini sağlamakla kalmıyor, Arnavutluk ekonomisi için de büyük bir destek oluşturuyordu.³⁷⁶

Arnavutluk'ta casusluk suçuyla yargılanan 5 Yunan asıllıya 6 ile 8 yıl arasında ağır hapis cezası verilmiştir. Yunanistan, Tiran'daki büyükelçisini görüşmelerde bulunmak üzere Atina'ya çağırmıştır. Kararın açıklanması sonrasında Atina-Tiran gerginliği doruğa çıkmıştır. Mahkemede sanıklar, Yunan gizli servisinin yardımıyla ülkeye kaçak olarak 600 av tüfeği sokmak ve Yunan istihbaratına Arnavutluk ordusuyla ilgili bilgiler vermekten suçlu bulunmuşlardır. Kararın açıklanmasının ardından Yunanistan hükümeti, Arnavutluk'a karşı ciddi önlemler alınacağını açıklamıştır.³⁷⁷

Arnavutluk'ta Yunan azınlık temsilcilerinin aldığı mahkumiyet kararının ardından Arnavutluk'un Yunanistan'ı Lahey Adalet Divanı'na götürme hazırlığı yaptığı haberlerinin duyulması üzerine, Yunanistan "Tiran'a gözdağı vermek için" iki ülke arasındaki sınır kapılarını kapatmıştır. Diplomatik pasaport taşıyanların bu uygulamanın dışında tutulduğu belirtilmiştir. Yunanistan ve Arnavutluk sınırı boyunca, 8'nci ve 15'nci Yunan Tümenleri tarafından bir ay önce uygulanmaya başlanan sıkı önlemler sürdürülürken, Yunan kaynakları, Arnavutluk'un da sınıra asker sevkıyatı yaptığını haber vermişlerdir. Brüksel'de toplanan AB Daimi Temsilciler Komisyonu'nda bir konuşma yapan Yunan Büyükelçisi, "ülkesinin, Avrupa Birliği'nden Arnavutluk'a yapılan tüm yardımlara karşı olduğunu ve bu konudaki Yunan vetosunun, Tiran'ın azınlık politikasında bir değişiklik olmadığı sürece devam edeceğini" söylemiştir.³⁷⁸

Arnavutluk'un, iki ülke arasındaki krizi görüşme yoluyla giderme önerisi Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu tarafından kesin bir dille reddilmiştir.

³⁷⁶Cumhuriyet, 8 Eylül 1994, s.9.

³⁷⁷Milliyet, 9 Eylül 1994, s.18; Cumhuriyet, 9 Eylül 1994, s.9.

³⁷⁸Cumhuriyet, 10 Eylül 1994, s.9.

Papandreu, “orada, haksız olarak mahkum edilmiş insanlar olduğu sürece diyalog kurulmaz” demiştir. “Arnavutluk hükümeti Yunan hükümetini Arnavutluk’un güneyindeki toprak emellerinden vazgeçmeye çağırmaktadır” denilen Arnavutluk açıklamasında, ayrıca “Atina, Yunanistan’daki Arnavut azınlığı da tanınmalıdır” ifadesi yer almıştır. Açıklamada, Yunanistan’ın Arnavutluk’un sınırlarına saygı duyacağını belirten bir anlaşmayı imzalaması halinde Tiran’ın Atina ile diyalog başlatmaya hazır olduğu da vurgulanmıştır.³⁷⁹

Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu, Selanik Fuarı’nda düzenlediği basın toplantısında, Türkiye’nin ülkesi için en büyük sorun olduğunu söyleyerek, Tiran’ın da arkasında Ankara’nın bulunduğunu iddia etmiştir. Türkiye’nin Balkanlar’da varlığını hissettiren bir güç olduğunu söyleyen Papandreu, “Arnavutluk, Türkiye’nin Batıya doğru gerçek bir uzantısıdır. Bu konuda elimizde kanıtlar mevcuttur. Dolayısıyla Kuzey’deki problem, Doğu’daki problemle bağlantılıdır” şeklinde konuşmuştur. İlaveten, Papandreu, Yunanistan’ın milli konularıyla ilgili tek adım bile geriye atmayacağını belirtmiştir.³⁸⁰

Arnavutluk’ta, koleradan üç kişinin öldüğü bildirilmiştir. Sağlık Bakanı Maksin Cikuli tarafından yapılan açıklamada, ölüm vakalarının son 10 gün içinde meydana geldiği belirtilmiştir. Arnavutluk Haber Ajansı ülkenin güneyindeki Berat ve Kulova’da otuz üç kolera vakası belirlendiğini duyurmuştur.³⁸¹

Yunanistan Hava Kuvvetleri’ne ait bir uçakla Arnavutluk hava sahasını ihlal eden ve Yunan azınlığın yaşadığı bölgelere Tiran yönetimi aleyhinde bildiriler atan Albay Tomas Vrakas askerlikten uzaklaştırılmıştır. Yunan Savunma Bakan Yardımcısı, Yunanlı albayın bu hareketi ile Yunanistan’a sorumluluklar yüklediği için uzaklaştırıldığını belirtmiştir.³⁸²

Kolera salgınının başta Arnavutluk olmak üzere, Romanya, Ukrayna ve Kuzey Kafkasya’da hızla yayıldığı açıklanmıştır. Arnavutluk’ta son bir ay içinde 7 kişinin koleradan öldüğü belirtilirken, Rusya’ya bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyeti’nde ise 18 kişinin kolera nedeniyle öldüğü bildirilmiştir. Arnavutluk’ta 97 vakanın daha belirlendiği, hastalığa yakalandığından şüphe duyulan 170 kişinin

³⁷⁹Cumhuriyet, 11 Eylül 1994, s.11.

³⁸⁰Milliyet, 12 Eylül 1994, s. 21; Cumhuriyet, 12 Eylül 1994, s.7.

³⁸¹Cumhuriyet, 14 Eylül 1994, s.11.

³⁸²Cumhuriyet, 16 Eylül 1994, s.11.

ise gözetim altında tutulduğu, Makedonya'nın da Arnavutluk sınırını kapattığı açıklanmıştır.³⁸³

Yunanistan'ın gerginlik nedeniyle Arnavutluk sınırında alelacele programladığı "Esios İonos 94" adlı askeri tatbikat, bilinmeyen bir nedenle Türkiye sınırına Meriç'e kaydırılarak tamamlanmıştır. İki ülke sınırında sıcak bir olay yaşanabileceği ihtimaline karşı özellikle AB ve Amerika'an Atina'ya yapılan telkinler sonucu, Yunan tatbikatının ana bölümünün başka bölgeye kaydırıldığı haber verilmiştir.³⁸⁴

Arnavutluk eski Devlet Başkanı Ramiz Alia'nın dokuz yıllık hapis cezası, Tiran istinaf mahkemesi tarafından sekiz yıla indirilmiştir. 68 yaşındaki Ramiz Alia, görevini kötüye kullanarak, ülkeden kaçanların sınırda öldürülmesi, kamu fonlarından para kaçırma ve keyfi idamlar nedeniyle 2 Temmuz 1994'de dokuz yıl hapis cezasına çarptırılmıştı.³⁸⁵ Arnavutluk ile Makedonya'nın ilişkilerinin iyi seviyede olduğu ve aralarındaki işbirliğini geliştirmek istedikleri açıklanmıştır.³⁸⁶ Arnavutluk'tan İtalya'ya göç etmek isteyen 14 bin kişi Dıraç limanında polis tarafından engellenmiştir.³⁸⁷

Arnavutluk'ta komünizm sonrası hazırlanan ilk anayasanın 6 Kasım 1994 tarihinde halkoyuna sunulacağı açıklanmıştır. Devlet Başkanı Sali Berişa tarafından yapılan anayasa referandumu açıklamasına muhalefet sert tepki göstermiştir. Muhalefet halkoyundan önce anayasanın üçte iki çoğunlukla parlamento tarafından onaylanması gerektiğini öne sürmüştür.³⁸⁸ Daha önce açıklandığı gibi yeni anayasa için referandum 6 Kasım 1994'de yapılmıştır. Arnavutluk tarihinde ilk defa düzenlenen anayasa referandumunda, 1 milyon 900 bin kadar seçmen, 4 bin 200 seçim bürosunda oy kullanmıştır.³⁸⁹

Arnavutluk'ta halk yeni anayasaya 'hayır' demiştir. Resmi sonuçların henüz açıklanmamasına karşın, muhalefetteki Sosyalist Parti tarafından açıklanan ilk sonuçlar halkın yüzde 61'inin hayır oyu kullandığı, yüzde 35'inin ise anayasaya evet

³⁸³ **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1994, s.9.

³⁸⁴ **Milliyet**, 23 Eylül 1994, s. 17; **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1994, s.8.

³⁸⁵ **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1994, s.20.

³⁸⁶ **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1994, s.10.

³⁸⁷ **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1994, s.8.

³⁸⁸ **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1994, s.11.

³⁸⁹ **Cumhuriyet**, 7 Kasım 1994, s.11.

dediğini göstermiştir. Cumhurbaşkanı Sali Berişa, referandum sonuçlarına ilişkin yorum yapmaktan kaçınmıştır. Sosyalist Parti Başkan Yardımcısı Servet Pellumbi, ilk sonuçlara göre 31 merkezde anayasaya hayır denilirken sadece 6 merkezde anayasa yanlılarının önde gittiğini açıklamıştır. Arnavutluk'ta ilk kez düzenlenen halkoylaması, yeni anayasa taslağının hazırlanmasında başı çeken Cumhurbaşkanı Sali Berişa için de bir sınav olarak değerlendiriliyordu. 1992 yılından beri iktidarda olan Berişa, yeni anayasayla 1976'dan beri yürürlükte bulunan komünist anayasanın tasfiye edilerek demokratik düzene geçilmesini amaçlıyordu. Anayasa ayrıca Arnavutluk'un Avrupa Konseyi'ne girmesini de öngörüyordu. Sosyalistler ve İnsan Hakları Partisi'nin de içinde bulunduğu muhalefet ise anayasanın cumhurbaşkanına çok fazla yetki tanıdığını savunarak halktan 'hayır' oyu kullanmasını istemişlerdi. Oylamaya kan bulaşması da Arnavutluk'taki gerginliği artırmıştır. Ülkenin kuzeybatısındaki İşkodra kentine bağlı Vig kasabesindeki bir oy kullanma merkezinde Demokratik Parti yetkilisi, Sosyalist Parti üyesi oldukları bildirilen 2 saldırganca bıçaklanarak öldürülmüştür.³⁹⁰

"Balkan Ülkeleri Sosyalist ve Sosyal Demokrat Partileri Toplantısı" 21 Kasım 1994 tarihinde Ankara'da başlamıştır. SHP tarafından düzenlenen toplantıya diğer Balkan ülkeleri temsilcileri ile birlikte, Arnavutluk temsilcileri de katılmıştır. Toplantıda Balkanlar'daki mevcut durum değerlendirilmiş ve bölge sorunları sosyalist ve sosyal demokrat gözle irdelenmiştir.³⁹¹

Arnavutluk'ta yaşayan Yunan azınlığa karşı Atina yönetiminin iddiasının aksine ayrımcılık yapılmadığı bildirilmiştir. AGİK Yüksek Komiseri Max Van Der Stoel, Arnavutluk'ta yaptığı incelemelere dayanarak hazırladığı raporda, Tiran yönetiminin özellikle eğitim alanında AGİK standartlarına uygun hareket ettiğini, kamu sektöründe işe girme konusunda ayrımcılık yapılmadığını gözlemlediğini açıklamıştır.³⁹²

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK) Paris ve Helsinki'nin ardından 3. büyük zirvesi 5 Aralık 1994'de Budapeşte'de başlamıştır. Türkiye'nin, barış gücü girişiminin çok uluslu olması ve siyasi müzakere sürecine bağlanması önerisini sunduğu zirvede, 54 ülkenin imzalamasının öngörüldüğü insan hakları

³⁹⁰Cumhuriyet, 8 Kasım 1994, s.9.

³⁹¹Cumhuriyet, 21 Kasım 1994, s.4.

³⁹²Cumhuriyet, 22 Kasım 1994, s.8.

konusuna atıf yapılan ‘Davranış İlkeleri Rehberi’ de görüşülmüştür. 1973 yılında başlanan ve Arnavutluk hariç tüm Avrupa ülkeleri ile ABD ve Kanada’nın katılımıyla 1975’te 35 ülke tarafından Helsinki Nihai Senedi’nin imzalanması ile son bulan ilk dönem AGİK çalışmaları güvenlik amacı taşıırken, artık, insan hakları ve demokrasinin önemine dikkat çekilmektedir. 1992 yılındaki zirvede ise, AGİK’in bölgesel çatışmalara siyasi çözüm bulma görevini üstlenmesi kararlaştırılmıştır.³⁹³

Rusya ise, AGİK zirvesinde Avrupa güvenlik siseminin NATO değil, AGİK çatısı altında oluşturulmasını istemiştir. NATO’nun genişlemesinden ve Avrupa’da barış operasyonlarında etkin hale gelmesinden rahatsız olan Rusya, AGİK’in öne çıkmasını önermiştir. Eski SSCB toprakları içinde kalan yeni bağımsız devletlerdeki ihtilafli noktalara barış gücü adı altında kendi askerlerini yerleştirmek isteyen Rusya, AGİK’in ve BM’nin kendisini desteklemesini istemekteydi. Zirvede, ‘AGİK yapıları’, ‘silahsızlanma ve güvenlik’, ‘insani boyut’ ve ‘ekonomik ve teknik işbirliği’ grupları şeklinde çalışmalar yürütülmüştür.³⁹⁴

Hollanda hükümeti, Arnavutluk’a 20 milyon Gulden (15 milyon dolar) yardımda bulunmayı kararlaştırmıştır. Kalkınma ve işbirliği bakanlığı bütçesinden yapılacak olan bu yardım, tarım ve sağlık sektöründe değerlendirilmek üzere Arnavutluk’a aktarılacaktı. Yardımın bir bölümünün ilaç ve gıda maddesi olarak verileceği, başkent Tiran’daki kan bankasının da bu çerçevede modernleştirileceği bildirilmiştir.³⁹⁵ İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) liderleri 10 aralık 1994 günü Fas’ın Kazablanka kentinde bir araya gelmişlerdir. 51 Müslüman ülkenin devlet ve hükümet başkanları ile dışişleri bakanları’nın katıldığı toplantıda yüklü gündemin bir maddesi de Arnavutluk’a dış yardım olmuştur.³⁹⁶

Makedonya Dışişleri Bakanlığı, Kalkandelen şehrinde gayriresmi olarak kuruluşu ilan edilen Arnavut Üniversitesi’ni desteklediğini açıklayan Arnavutluk hükümetini uyarmıştır. Dışişleri Bakanlığı’ndan yapılan açıklamada, söz konusu üniversitenin kuruluşunun Makedonya anayasasına aykırı olduğu belirtilerek,

³⁹³ **Milliyet**, 5 Aralık 1994, s. 18; **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1994, s.11,

³⁹⁴ **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1994, s.1,7.

³⁹⁵ **Cumhuriyet**, 7 Aralık 1994, s.11.

³⁹⁶ **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1994, s.11.

Arnavutluk hükümetinin bu desteğinin Makedonya'nın içişlerine karışmak anlamına geldiği kaydedilmiştir.³⁹⁷

Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu, ABD Başkanı Bill Clinton'un Arnavutluk ve Makedonya ile şartsız diyalog kurması önerisini, bu iki ülkeyi de uzlaşmazlıkla suçlayarak reddetmiştir.³⁹⁸ Türkiye ve Arnavutluk'taki nüfus artışı Yunanistan'da endişe ile karşılanmıştır. Selanik'te düzenlenen "Çağdaş Dünya'da Aile" konulu bir konferansta konuşan Yunanistan Çok Çocuklu Aileler Derneği Başkanı, 2025 yılında Türkiye'de 100 milyona, Arnavutluk'ta da 12 milyona ulaşacak nüfusun, Yunanistan'da 10 milyondan 9 milyona düşeceğini söylemiştir.³⁹⁹

Arnavutluk Temyiz Mahkemesi, vatana ihanet suçundan hapse mahkum edilen dört Yunan azınlık mensubunun serbest bırakılmasını kararlaştırmıştır. Tiran Bidayet Mahkemesi'nde 6 ile 8 yıl arasında hapse mahkum edilen ve istinaf mahkemesinin cezalarını 1 ile 2 yıl arasına indirdiği 'Omonia' örgütü üyesi Yunan azınlık mensupları, 8 şubat 1995'de temyiz mahkemesinin verdiği bir kararla, 5 yıl göz hapsinde tutulmaları şartıyla serbest bırakılmışlardır. Arnavutluk Temyiz Mahkemesi'nin kararı Atina'da büyük sevinçle karşılanmıştır.⁴⁰⁰

'Yeni Dünya Düzeni Senaryoları' konulu basında çıkan değerlendirmelerde Türkiye'nin durumu değerlendirilirken, uygarlıkların fay hatları kavramı altında Arnavutluk ile aynı grupta olduğu kanaatine varılmıştır. Samuel P. Huntington'un 1993 yılında yayımlanan 'Medeniyetler Çatışması' makalesi esas alınarak yapılan yorumlarda, Rusya, Ortodoks Doğu Ukrayna, Sırbistan, Bulgaristan, Makedonya, Yunanistan, Arnavutluk, Türkiye batıya göre ekonomik açıdan daha zayıf, istikrarlı demokratik siyasal sistemleri geliştirme olasılıkları zayıf ülkeler olarak zikredilmiştir. Bu ülkelerin daha çok Ortodoks ve Müslüman ağırlıklı ülkeler oldukları vurgulanmıştır.⁴⁰¹

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Ürdün Kralı Hüseyin'in önerisi üzerine, ders kitaplarından dostluk ilişkilerini zedeleyici ifade ve değerlendirmelerinin ayıklanmasını istemiştir. Demirel, ayrıca komşu ülkelerden de ders kitaplarında yer

³⁹⁷Cumhuriyet, 22 Aralık 1994, s.11.

³⁹⁸Milliyet, 16 Ocak 1995; Cumhuriyet, 16 Ocak 1995, s.19.

³⁹⁹Cumhuriyet, 25 Ocak 1995, s.20.

⁴⁰⁰Cumhuriyet, 9 Şubat 1995, s.10.

⁴⁰¹Cumhuriyet, 21 Şubat 1995, s.10.

alan Türkiye aleyhine ifadelerin çıkarılmasını istemiştir. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu bünyesinde kurulan komisyon, 22 ülkenin ders kitaplarının incelenmesini kararlaştırmıştır. Aralarında Arnavutluk'un da olduğu bu ülkelerden kitapların karşılıklı olarak temin edilmesi ve incelenmesi hedeflenmiştir. Komşu ülkelerin ders kitaplarında Türkler için 'barbar', 'cani', 'soyguncu' biçiminde ifadelere yer verildiği vurgulanarak, örnek olarak Yunanistan ders kitaplarında, Türk ulusunun da 'her zaman için sanata, bilime, insan yaşamına saygısız, masum insanları öldüren bir millet' olarak tanıtıldığı belirtilmiştir. Aslında bu çalışmalara 1980 yılında başlanmıştır. Aynı komisyon koordinatörlüğü'nde 'Balkan ülkelerinde okutulan tarih ve coğrafya kitaplarının düşmanlık telkin edici, onur kırıcı, küçük düşürücü ifadelerden arındırılması' projesi kapsamında, 'Balkan Ülkeleri Okul Kitaplarını İnceleme Daimi Komitesi' kurulmuştur. 1985-1988 yılları arasında çok az ülke ile karşılıklı olarak kitaplar değiştirilebilmiş, çalışmalar çeşitli sebeplerle devam ettirilememiştir.⁴⁰²

Mart 1995 ayında basında çıkan dizi yazılarda Arnavutluk'un ekonomik olarak tam bir çıkmaz içinde bulunduğu, ülkede halen aylık ortalama ücretin 40 ila 50 dolar arasında olduğu vurgulanarak, Arnavutluk bir 4. dünya ülkesi olarak nitelenmiştir. Yazılarda, Arnavutluk'un 2. Dünya Savaşı'ndan önce de sonra da Avrupa'nın en geri tarım ülkesi olarak tanındığı, kimileri için henüz feodalizmin bile tam olarak gelişmediği bir kabileler ülkesi olduğu, 1995'te bile ülkenin dağlık iç bölgelerinde egemen gücün, hala büyük aileler olduğu, cinayetlerin yüzde 40'ının nedeninin kan davası olduğu, 50 yıla yaklaşan bir sosyalizm denemesinden sonra ülkenin geriliğinin değişmediği, Arnavutluk'un 1945'ten sonra girdiği sosyalizm denemesinde her zaman 'sistemin hırçın çocuğu' olarak kaldığı, 1992 yılında dahi üretimin yüzde 52'si tarıma(hem de makineli olmayan tarıma), yüzde 32'si ise sanayi ve inşaat sektörüne dayalı bir ülke olduğu, bu geri ekonomik yapının 1948'e kadar Belgrad desteğiyle, 1960'a kadar Moskova ve 1978'e kadar da Pekin desteğiyle ayakta kaldığını, 1978'de son müttefik Çin ile arası açılınca Enver Hoca'nın Arnavutluk'u, Avrupa'nın göbeğinde tümüyle içine kapanmış bir ülkeye dönüştürdüğünü, Enver Hoca'nın ölümü sonrası ardılı Ramiz Alia'nın 1990'da bu kaskatı sistemde ürkek bir dönüşüm başlatmak zorunda kaldığını, 1991'de ülkede çalışabilir nüfusun yüzde 70'inin, kırlarda ise yüzde 40'ının 'işsiz' olduğunu, bunlar

⁴⁰² **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1995, s.20.

için tek çıkar yolun ülkeden kaçıp, bir Avrupa ülkesine sığınabilmek olduğunu, 1990'da sıfır olan özel otomobil sayısının 1994'de 60 bine ulaştığı, Arnavutluk'un, halen 1995 yılında, yoksulluğun alt sınırının da altında yaşayan bir ülke olduğu belirtilmiştir.⁴⁰³

Yunanistan'da özellikle Atina'da fuhuşa karşı açılan savaş kapsamında, halkın tepkileri nedeniyle, emeklilerin, memurların ve ev kadınlarının başı çektiği kampanyalar başlatılmıştır. Belediye meclisi ve parlamenterler arasında taraftar toplama için fuhuşun en canlı olduğu caddede oturma eylemi yapıp giriş ve çıkışları durdurma gibi girişimlerde bulunulmuştur. Son yıllarda Arnavutluk'tan, Romanya'dan, Bulgaristan'dan ve Rusya'dan gelen fahişelerin yasaları hiçe sayarak Atina'yı bir fuhuş yuvası haline getirdikleri açıklanmıştır.⁴⁰⁴

Demokrasi ve liberal ekonomiye geçiş sürecinin yaşandığı Arnavutluk'ta yapılan geniş çaplı bir kamuoyu araştırması, halkın büyük bölümünün eski komünist sisteme özlem duyduğunu ortaya koymuştur. Ülkenin en etkili gazetelerinden bir olan 'Koha Yoni' (Bizim Zamanımız) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre seçmenlerin yüzde 52'si yeni bir seçim yapılması halinde eski Komünist Parti'nin devamı olan Sosyalist Parti'ye oy vereceklerini açıklamışlardır.⁴⁰⁵

Türk Dışişleri Bakanı Erdal İnönü ve Arnavut Dışişleri Bakanı Alfred Sereki, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bakanlar Konseyi Toplantısı için bulundukları Atina'da bir görüşme yapmışlardır.⁴⁰⁶

Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı, 14 Nisan 1995'de Makedonya sınırındaki tampon bölgede bir Arnavutluk vatandaşının Makedon askerleri tarafından öldürülmesini protesto etmiştir. Dışişleri Bakanlığı'na çağrılan Makedonya'nın Tiran Büyükelçisi Nikola Todorçevski'ye verilen protesto notasında bu tür olayların iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilediği belirtilerek sorumluların bir an önce yakalanarak yargılanmaları istenmiştir.⁴⁰⁷

Şeriatçı vakıf ve örgütler, Kurban Bayramı'nda deri pastasından büyük payı almak için çalışmalarına başlarken, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) bu konuda terör

⁴⁰³ **Cumhuriyet**, 3 Mart 1995, s.10.

⁴⁰⁴ **Cumhuriyet**, 26 Mart 1995, s.10.

⁴⁰⁵ **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1995, s.10.

⁴⁰⁶ **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1995, s.3.

⁴⁰⁷ **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1995, s.10.

örgütlerine kaynak yaratılmaması için önlem alınmasını kararlaştırmıştır. Köktendinci örgütler yurtdışında da kurban derisi vurgununa hazırlanırken, Arnavutluk gibi müslümanların yaşadıkları diğer bölgelerde de kurban keserek ‘aylarca et yememiş mağdur ve mazlum insanları sevindireceklerini’ ileri sürerek Türkiye’de para toplamışlardır.⁴⁰⁸

Sırlara BM kararıyla uygulanan petrol ambargosunun Yunanistan tarafından delindiği ortaya çıkmıştır. Amerikan istihbarat kaynakları, Yunanistan’ın ambargoya rağmen, Arnavutluk ve Makedonya üzerinden Sırbistan-Karadağ Federasyonu’na petrol sevkettiğinin saptandığını belirtmişlerdir. Aynı kaynaklar, Arnavutluk’un Yunanistan’dan 1995 yılı başında kendi ihtiyacından çok fazla petrol ithal ettiğinin belirlendiğini kaydetmişlerdir.⁴⁰⁹

İtalya hükümeti Arnavutluk vatandaşlarının ülkeye kaçak girişlerini önlemek amacıyla Adriyatik sahilindeki sınır güvenlik tedbirlerini iki kat artırma kararı almıştır. İtalyan Sahil Güvenlik Komutanlığı, özellikle Pula bölgesinde olağanüstü tedbirlerin alındığını açıklamıştır.⁴¹⁰

Almanya’nın çöp varillerini tehlikesiz hale getirilmesi için Arnavutluk’a gönderdiği, Greenpeace (Yeşil Barış) örgütü tarafından tespit edilmiştir.⁴¹¹

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenterler Asamblesi (KEİPA) toplantısı 6 Haziran 1995’de Moskova’da yapılmıştır. Türkiye’yi 9 kişilik KEİPA Türk Grubu milletvekilleri temsil etmiştir. Toplantı, KEİPA Başkanı, Arnavutluk Halk Meclisi Başkanı Pjeter Arbnori tarafından yapılan açış konuşması ile başlamıştır. Toplantıda ekonomik, kültürel ve eğitim işbirliğine yönelik konular ele alınmıştır.⁴¹² Toplantıda gözlemci statüsünden tam üyeliğe geçmek isteyen Yunanistan, Türkiye ve Azerbaycan’ın karşı çıkmasına rağmen diğer Ortodoks üyelerin ve Arnavutluk’un da desteğiyle Ankara’nın vetosunu aşarak KEİPA’ya tam üye olmuştur.⁴¹³

ABD, en gelişmiş insansız casus uçağını, Bosnalı Sırlarla ilgili istihbarat toplamak üzere Haziran 1995 ayının son haftasında Arnavutluk’a yollayacağını

⁴⁰⁸Cumhuriyet, 25 Nisan 1995, s.10.

⁴⁰⁹Cumhuriyet, 2 Mayıs 1995, s.9.

⁴¹⁰Cumhuriyet, 10 Mayıs 1995, s.8.

⁴¹¹CumhuriyetDergi Eki, 21 Mayıs 1995, s.7.

⁴¹²Cumhuriyet, 5 Haziran 1995, s.10.

⁴¹³Milliyet, 8 Haziran 1995, s.17; Cumhuriyet, 8 Haziran 1995, s.9.

açıklamıştır. ‘Predator’ adındaki ileri teknoloji ürünü casus uçağın, Arnavutluk’taki Gjader Hava Üssü’nde konuşlandırılması planlanmıştır. Predator, NATO güçlerine Sırp’ların hareketleriyle ilgili bilgileri anında aktararak komutanların karar vermelerinde çok etkin bir rol oynayacaktı. Sırp radarları tarafından teşhis edilmesi ‘neredeyse imkansız’ diye nitelenen Predator, yakıt ikmali yapmadan 24 saat havada kalabiliyor, gece ve gündüz görüşleri için ayrı ayrı optikler kullanarak ‘çok net’ görüntüleri yer istasyonuna iletebilmektedir. Eğitim ve deneme uçuşları dışında ilk kez fiilen kullanılacak olan Predator’un, Sırp’ların ağır silahlarının yerlerinin saptanması, birlik kaydırılmasının izlenmesi ve NATO’nun hava akını düzenleyebileceği noktaların belirlenmesinde çok yararlı olacağı belirtilmiştir.⁴¹⁴

Türkiye’nin öncülüğünde 3 yıl önce kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği’nin (KEİ) Romanya’nın başkenti Bükreş’te yapılan devlet ya da hükümet başkanları zirve toplantısında ekonomik ilişkileri etkileyen sorunların çözümü için barış çağrısında bulunulmuştur. Bu zirve ile örgütsel kuruluşunu tamamen tamamlayan KEİ’de inisiyatifin özel teşebbüse devredileceği açıklanmıştır. Haziran 1995 ayında Arnavutluk dahil 10 üyesi bulunan KEİ’nin gözlemci statüsü tanıdığı ülkeler ise İsrail, Tunus, Mısır, Slovakya, İtalya, Avusturya ve Polonya’dan oluşmaktaydı. Diplomatik kaynaklar, zirve toplantısı ile özel sektörler arasındaki işbirliğinin başlatılacağını ve böylece KEİ’nin dinamik gücünü özel teşebbüs ve sermayelerin oluşturacağına dikkat çekmişlerdir.⁴¹⁵

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclis’inde 29 Haziran 1995’de yapılan oylamada, Arnavutluk’un tam üyelik başvurusu ile ilgili rapor ve buna bağlı tavsiye kararı kabul edilmiştir.⁴¹⁶

Yunanistan, Avrupa Birliği ve NATO ile ilişkilerinde hedeflerine ulaşması için Arnavutluk’a her türlü yardım vaadinde bulunmuştur. Yunanistan Savunma Bakanı’nın Tiran’da Arnavutluk Savunma Bakanı ile görüşmesinden sonra yapılan açıklamalarda her iki taraf da, iki ülke arasında askeri alanda işbirliğinin hızla geliştirilmesi arzusunda olduklarını belirtmişlerdir. Arnavutluk tarafı ayrıca,

⁴¹⁴Cumhuriyet, 28 Haziran 1995, s.10.

⁴¹⁵Cumhuriyet, 29 Haziran 1995, s.7.

⁴¹⁶Cumhuriyet, 30 Haziran 1995, s.10.

Arnavutluk'un NATO'nun Barış İçin Ortaklık (BİO) programına olumlu baktığını ve Yunanistan ile savunma işbirliğinin hızlandırılmasını istediğini dile getirmiştir.⁴¹⁷

Arnavutluk'un son komünist devlet başkanı Ramiz Alia, 7 Temmuz 1995'de hapisten çıkmıştır. Arnavutluk Yüksek Mahkemesi, görevini kötüye kullanmak ve insan haklarını ihlal etmek suçundan 1992 yılında 8 yıl hapis cezasına çarptırılan Alia'nın yeni ceza yasasına göre serbest bırakılmasına karar vermiştir. Alia, hapishane çıkışında "Bugün hapishaneden çıkmayı beklemiyordum. Ben bir siyasetçiyim ve bunu yapmaya devam edeceğim" demiştir.⁴¹⁸

Basında 'Beton Koruganlar Gecekondu Oldu' başlığıyla çıkan haberlerde, 3.5 milyon nüfuslu Balkan ülkesi Arnavutluk'ta, koyu komünist rejimden kalma savunma amaçlı koruganların, demokratikleşme ile birlikte artık halkın konut açığını kapatmak için gecekondu olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Kentleşme oranı yüzde 35.7 olan Arnavutluk, yarım yüzyıla yakın bir süre dış dünya ile kopuk politikasının da etkisiyle dış dünyadan her an gelebilecek bir saldırı 'paranoyası' ile yaşamıştır. Enver Hoca döneminde, dağ-taş demeden kilometre başına büyüklü-küçüklü koruganlar inşa edilmiştir. Beton koruganların, yapımı ve imhasının neredeyse bir apartman yapımına mal olacak maliyeti yüzünden varlıklarını bir süre daha devam ettirmeleri beklenmektedir. Bir dönem sokaklarda tek tük otomobilin görüldüğü ve bisikletin başlıca ulaşım aracı olduğu başkent Tiran, artık çoğunluğu İtalya'dan çalıntı olduğu söylenen otomobillerin istilasına uğramış durumdadır. Kapalı rejimin deniz kirliliğini önemli ölçüde engellediği Arnavutluk, büyük ölçüde Avrupa'dan gelecek turizm potansiyeli ile yörenin 'Monaco'su' olmaya aday görülmektedir. Küçük nüfusu ile hızla kalkınmaya aday Arnavutluk'a Türk işadamlarının, şimdi girmezlerse ileride hiç giremeyecekleri yorumları yapılmıştır.⁴¹⁹ Gerçekten de 1997 yılında yerinde yapılan incelemelerde, ülkeye ilk defa gidenlerin en fazla dikkatini bu koruganlar çekmekteydi. Başkente giderken yolların kenarı irili ufaklı birçok beton korugan ile doluydu.

Kadın haklarına ilişkin Balkan Danışma Toplantısı 21 Ağustos 1995'de Selanik'te yapılmıştır. Pekin'de eylül 1995 ayında yapılacak Dünya Kam

⁴¹⁷ **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1995, s.11.

⁴¹⁸ **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1995, s.11.

⁴¹⁹ **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1995, s.19.

Konferansından önce düzenlenen toplantıya Türkiye’den ve Arnavutluk’tan da bakan düzeyinde katılım olmuştur.⁴²⁰

Arnavutluk’un kuzeybatısındaki Lezha bölgesini bir süredir etkisi altına alan şiddetli yağışların yol açtığı sellerde 5 kişi ölmüştür. Yerel yetkililer, şiddetli yağış sebebiyle bölgedeki karayolu ulaşımının büyük ölçüde aksadığını belirtmişlerdir. Arnavutluk televizyonu, sel yüzünden bölgedeki elektrik hatlarının ve telefon bağlantılarının kesildiğini duyurmuştur.⁴²¹

ABD’nin Arnavutluk’a 46 milyon dolar tutarında mali, teknik ve askeri yardım yapacağı açıklanmıştır. ABD’deki 5 günlük ziyaretini tamamlayan Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa, 17 Eylül 1995’de ülkesine dönüşünde yaptığı açıklamada, Başkan Bill Clinton ve Amerikalı diğer yetkililer ile yaptığı görüşmelerin çok verimli ve başarılı geçtiğini söylemiştir. Sali Berişa, ABD’nin Arnavutluk’a 46 milyon dolarlık yardım yapacağını bildirirken, mali yardım dışında, askeri ve teknik alanlarda da yardımlar konusunda Washington’dan söz aldığını belirtmiştir.⁴²²

Türkiye, Arnavutluk, Bulgaristan ve Makedonya tarafından en üst düzeyde imzalanan deklarasyon ile Adriyatik Denizi ile Karadeniz’i birbirine bağlayacak batı-doğu koridoru projesinin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.⁴²³

Bulgaristan Kadınlar Birliği’nin girişimleriyle düzenlenen Balkan Kadınlar Konferansı, Bulgaristan’ın başkenti Sofya’da başlamıştır. Türk kadınları Birliği’nin katılmadığı konferansa Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Yeni Yugoslavya’dan kadın dernek ve temsilcileri katılmıştır.⁴²⁴

‘Türk Cumhuriyetlerine 129 okul’ başlığı altında basında yer alan haberlerde Gülistan Eğitim Yayın ve Ticaret L.Ş. tarafından Arnavutluk’ta iki okul açıldığı belirtilmiştir.⁴²⁵ Türk Dışişleri Bakanlığı, Kardak bunalımının ardından Başbakan Tansu Çiller’in Makedonya ve Arnavutluk’u ziyaret etmesi için girişim yapıldığı, ancak ziyaret isteminin reddedildiği yolundaki haberleri yalanlamıştır. Dışişleri

⁴²⁰Cumhuriyet, 22 Ağustos 1995, s.5.

⁴²¹Cumhuriyet, 28 Ağustos 1995, s.11.

⁴²²Cumhuriyet, 18 Eylül 1995, s.10.

⁴²³Milliyet, 24 Ekim 1995, s. 19; Cumhuriyet, 23 Ekim 1995, s.4.

⁴²⁴Cumhuriyet, 26 Kasım 1995, s.11.

⁴²⁵Cumhuriyet, 5 Ocak 1996, s.3.

Bakanlığı'ndan yapılan yazılı açıklamada, böyle bir girişimin olmadığı, söz konusu haberlerin gerçek dışı olduğu belirtilmiştir.⁴²⁶

Arnavutluk'un başkenti Tiran'a düzenlenen bombalı saldırıda 3 kişi ölmüş, 27 dolayında kişi yaralanmıştır. Tiran radyosunun haberine göre, bir süpermarketin önüne park eden arabaya yerleştirilen bombanın 50 kilo patlayıcı içerdiği bildirilmiştir. Arnavutluk hükümeti olayın faillerini yakalatana 52 bin dolar ödül verileceğini açıklamıştır.⁴²⁷ Patlamayla ilgili olarak eski komünist rejimin gizli polis teşkilatı Sigurimi'de görevli 2 üst düzey görevlinin tutuklandığı bildirilmiştir. İki şüphelinin birisinin gizli servis Sigurimi'de görevli olduğu ve 2 eski ajanla Rus KGB'si arasında bağlantı bulunduğu açıklanmıştır. Cumhurbaşkanı Demirel, Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa'ya bombalamadan duyduğu üzüntüyü belirten bir mesaj göndermiştir.⁴²⁸

Türkiye'nin, Kardak (İkizce) kayalıkları bunalımıyla birlikte kendisini diplomatik alanda baskı altına almaya çalışan Yunanistan'a karşı Adriyatik'te Arnavutluk ve Makedonya ile askeri manevralar planlayarak, Yunanistan'ı, sorunlu komşularıyla rahatsız etmeyi öngördüğünün öğrenildiği basında iddia edilmiştir.⁴²⁹

Kadın milletvekillerinin parlamentoda temsil oranları, dünya parlamentolarında yüzde 10'u aşarken, 1996 yılında Türkiye'de bu oran yüzde 2.6, Arnavutluk'ta ise yüzde 6 olarak gerçekleşmiştir. Finlandiya'da yüzde 38.5, İsveç'te yüzde 38.1 iken Türkiye'de de 1975 yılında yüzde 8 olan oran 2.6'ya düşmüştür. Eski komünist ülkelerde de kadın milletvekili oranlarında büyük düşüşler yaşanmıştır. Arnavutluk'ta yüzde 33 olan oran komünizmin çöküşü sonrası yüzde 6'ya düşmüştür.⁴³⁰

'Arnavutluk'ta büyük değişimler yaşanıyor' başlığıyla basında yer alan dizi yazılarda, Demokrasiye alışmamış yoksul Arnavutluk'ta Sali Berişa yönetiminin, siyasal ve ekonomik fiyaskolarla kısa sürede yıprandığı, Ne sözü edilen basın özgürlüğünden ne anayasa referandumundan eser kalmadığı, Üstüne üstlük, özelleştirme ve kamu mülklerinin tasfiyesi adı altında tüm ülkenin haraç mezat özel

⁴²⁶ **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1996, s.7.

⁴²⁷ **Milliyet**, 27 Şubat 1996, s.19; **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1996, s. 10.

⁴²⁸ **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1996, s.10.

⁴²⁹ **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1996, s.1.

⁴³⁰ **Cumhuriyet**, 7 Mart 1996, s.20.

mülkiyete tapulanıverdiği, Kişi başına düşen ulusal üretimin 620 doları geçmediği bu yoksul ülkede dolar milyonerlerinin türediği, ‘Ölü doğdu’ gözüyle bakılan ardıl, Arnavutluk Sosyalist Partisi’nin 1994 sonundan itibaren şaşılacak bir canlanma gösterdiği, Partinin etkili bir muhalefet başlattığı, Tırmanan yolsuzlukları cesaretle sergilediği, Aşırı hızlandırılmış özelleştirmeye karşı sosyal içerikli fren önlemleri savunduğu, sınırlı basın özgürlüğünü iyi kullandığı, Kendine dış dünyadan destekler aradığı, Sosyalist Enternasyonel’e katılmak için başvurduğu belirtilerek, bütün bunların Arnavutluk Sosyalist Partisi’ne puan kazandırdığı, Eğer Sali Berişa’nın, son dakikada bir siyasal manevraya başvurmazsa 1996 yılının ilkbaharında yapılacak Arnavutluk parlamento seçimlerinde Sosyalistlerin iktidar partisi olarak çıkması kimseyi şaşırtmayacaktır denmektedir. Ayrıca Mart 1996’da Arnavutluk’ta iki siyasal gücün karşı karşıya olduğu, bunların Eski komünistler (Arnavutluk Sosyalist Partisi) ve antikomünistler (Demokratik Parti) olduğu, Enver Hoca’nın ünlü Arnavutluk Emek Partisi’nin ardılı, dönüşmüş, değişmiş, büyük ölçüde sosyal demokratlaşmış Arnavutluk Sosyalist Partisi’nin seçimlerde zafer kazanabileceği vurgulanmıştır.⁴³¹

Arnavutluk’un başkenti Tiran’da, ABD’nin girişimiyle yapılan Güney Balkanlar Savunma Bakanları toplantısı Atina’yı rahatsız etmiştir. Toplantı için ABD tarafından yapılan davete katılmayan Yunanistan, Tiran’da, Türkiye, Makedonya, Arnavutluk ve Bulgaristan savunma bakanlarının iştirakıyla gerçekleşen toplantıyı Yunanistan’a yönelik bir cephe olarak algılamıştır. Yunan basını, Tiran’da Yunanistan’ın kuzey sınırlarında Türkiye, Makedonya, Arnavutluk ve Bulgaristan’ın katılımıyla bir ‘Askeri işbirliği kısıkaçı’ oluşturulduğu öne sürülmüştür.⁴³²

ABD’de yaşayan Türklerin her yıl bir araya gelerek New York’ta kutladıkları ‘Türk Günü’ yürüyüşünün 1996 yılında yapılan 15’cisine, Türk Cumhuriyetlerinin yanı sıra Bosna-Hersek, Makedonya ve Arnavutluk gibi ülkelerin temsilcileri de katılmıştır.⁴³³

Arnavutluk’ta seçmenler, milletvekili seçimleri için 26 Mayıs 1996’da sandık başına gitmişlerdir. Parlamentodaki 140 sandalye için yapılan seçimde, 2.2 milyonun üzerinde seçmen, 4 bin 700 sandıkta oy kullanmıştır. Arnavutluk’ta ülkenin komünist

⁴³¹ **Cumhuriyet**, 18 Mart 1996, s.12.

⁴³² **Milliyet**, 2 Nisan 1996, s. 17; **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1996, s.11.

⁴³³ **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1996, s.5.

dönem sonrası üçüncü serbest genel seçimlerinde, daha sandıklar kapanmadan, Komünist Parti'nin devamı olan ana muhalefet partisi Sosyalist Parti ile yine muhalefetteki Demokratik İttifak Partisi, Sosyal Demokrat Parti ve Demokratik Sağ Parti seçimlere hile karıştırıldığını öne sürerek seçimlerden çekildiklerini bildirmişlerdir. Seçim bölgelerinin birinde çoğunluk elde edilememesi durumunda 2. tur seçimin 2 Haziran 1996'da yapılması planlanmıştır.⁴³⁴ Aynı haberde kullanılan fotoğrafın altında '3.5 milyon nüfuslu Arnavutluk sokaklarında ayı oynatan Çingenelere rastlamak mümkün' ifadesine yer verilmiştir.

Arnavutluk'ta yapılan genel seçimlere iktidardaki Demokratik Parti'nin hile karıştırdığını öne sürerek çekildiklerini açıklayan muhalefet partileri, 28 Mayıs 1996'da protesto gösterisi yapmışlardır. Gösterilerde, polisin muhalefet liderlerini tartakladığı bildirilmiştir. Bu arada gazetecilerin de dövüldüğü belirtilmiştir. Arnavutluk'taki seçimleri izlemek üzere Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bünyesinde oluşturulan gözlem heyetinin, ilk turda usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle 2 Haziran 1996'da yapılacak seçimlerin ikinci turunu izlemeyeceği bildirilmiştir.⁴³⁵

Arnavutluk'ta 26 Mayıs 1996'da yapılan şaibeli seçimler sonrasında, iktidardaki Demokratik Parti'nin seçimlerden açık farkla birinci parti olarak çıktığı resmen açıklanmıştır. Devlet televizyonu, Demokratik Parti'nin, 140 sandalyeli parlamentoda 95 sandalyeye sahip olduğunu, Sosyalist Parti'nin 5, Yunan İnsan Hakları Birliği'nin ise 2 sandalye kazandığını bildirmiştir. Henüz sahibi bulunmayan 10 sandalyenin ise 2 Haziran 1996 günü gerçekleştirilecek ikinci tur seçimlerde sahibine kavuşacağı açıklanmıştır.⁴³⁶

BM İnsan Yerleşimleri Konferansı HABİTAT-II'nin liderler zirvesi 12 Haziran 1996'da İstanbul Lütfü Kırdar Salonu'nda başlamıştır. Genel kurul oturumu, Cumhurbaşkanı ve Konferans Başkanı Süleyman Demirel ile BM Genel Sekreteri Butros Gali'nin açılış konuşmaları ile başlamıştır. Konuşma yapan liderler arasında, birçok dünya liderinin yanında Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa'da yer almıştır. En çok Küba lideri Fidel Kastro'nun konuşması ilgi çekmiştir. Kastro,

⁴³⁴Cumhuriyet, 27 Mayıs 1996, s.11.

⁴³⁵Milliyet, 28 Mayıs 1996, s. 18; Cumhuriyet, 29 Mayıs 1996, s.11.

⁴³⁶Cumhuriyet, 30 Mayıs 1996, s.11.

Üçüncü Dünya ülkelerinin sömürülmesine karşı ABD'nin başını çektiği tek kutuplu dünyaya ve ölüme karşı direnişi vurgulayan bir konuşma yapmıştır.⁴³⁷

Türkiye, Arnavutluk'ta yapılan seçimleri Demokratik Parti'nin kazandığını belirterek 'Son derece katı bir siyasi sistemin uzun yıllar egemen olduğu Arnavutluk'un cesurca sürdürdüğü demokrasi mücadelesini destekliyoruz' görüşünü bildirmiştir. Dışişleri Bakanlığı'ndan 21 Haziran 1996'da yapılan yazılı açıklamada, birinci turu 26 Mayıs 1996, ikinci turu 2 Haziran 1996'da yapılan seçimlerle ilgili usulsüzlük savlarının ardından bazı bölgelerde seçimlerin tekrarlanmasının, demokrasinin Arnavutluk'ta yerleşmesi bakımından olumlu bir adım olduğu kaydedilmiştir.⁴³⁸

Avrupa Birliği (AB) Veteriner Komitesi, 12 Temmuz 1996'da yaptığı açıklamada, Balkanlar'daki şap salgını nedeniyle Yunanistan'dan her türlü hayvan eti ve süt ürünlerinin ithalatının yasaklanmasını önermiştir. AB kaynakları, Balkanlar'da Makedonya ile Arnavutluk'ta ve Yunanistan'ın Türkiye sınırına yakın bölgelerinde şap hastalığı salgını yaşandığına dikkat çekmişlerdir.⁴³⁹

Yunanistan'daki cezaevlerinde bulunan Arnavut tutuklu ve hükümlüler, yaşam şartlarının iyileştirilmesi ve mahkumiyetlerini kendi ülkelerinde çekmek üzere Arnavutluk'a iade edilmelerini sağlamak amacıyla açlık grevine başlamışlardır. Larissa Cezaevi'nde bulunan 60 Arnavut tutuklunun başlattığı açlık grevine, Patra'da Agios Stefanos Cezaevi'ndeki 75 Arnavut tutuklu ve hükümlünün katıldığı bildirilmiştir. Yunan Adalet Bakanı Evangelos Venizelos, Yunanistan'daki cezaevlerinde açlık grevi yapan Arnavutlardan, sadece mahkumiyetleri kesinleşmiş olan hükümlülerin ülkelere gönderilebileceğini, davaları sonuçlanmamış tutuklular için ise bu imkanın mevcut olmadığını söylemiştir.⁴⁴⁰

Yunanistan Savunma Bakanı Gerasimos Arsenis, Atina ile Şam arasında askeri işbirliği yapıldığını doğrularken, Rusya, Bulgaristan, Arnavutluk, Ermenistan, İsrail, Suriye ve Mısır ile yapılan askeri anlaşmalar ve işbirliği sayesinde, bölgesel

⁴³⁷ **Milliyet**, 13 Haziran 1996, s. 14; **Cumhuriyet**, 12,15 Haziran 1996, s.3,5.

⁴³⁸ **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1996, s.7.

⁴³⁹ **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1996, s.10.

⁴⁴⁰ **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1996, s.7.

dayanaklarını güçlendirdiklerini ve Yunanistan'a savunma açısından derinlik kazandırdıklarını belirtmiştir.⁴⁴¹

Arnavutluk'ta 20 Ekim 1996'da yapılan yerel seçimlerin resmi sonuçları açıklanmıştır. Merkez Seçim Komisyonu tarafından 25 Ekim 1996'da yayımlanan resmi bildiride, Devlet Başkanı Sali Berişa'nın lideri olduğu, iktidardaki Demokratik Parti'nin kesin zafer elde ettiği kaydedilmiştir. Resmi sonuçlara göre Demokratik Parti adayları 37, muhalefetteki Sosyalist Parti de 4 belediyeyi kazanmıştır.⁴⁴²

Arnavutluk'ta Yargıtay Başkanı Prel Martini'nin evine bombalı saldırı düzenlenmiştir. Saldırıda Martini ve bir yakını hafif, 6 yaşındaki kızı ise ağır yaralanmıştır. Patlama sırasında Martini'nin evinin bulunduğu bina önemli hasar görmüştür. Bombalı saldırının, eski Komünist Parti'nin 9 üst düzey yetkilisine verilen hapis cezalarının Yargıtay tarafından onaylanmasından sonra gerçekleştirildiğine dikkat çekilmiştir.⁴⁴³

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) zirvesine katılmak üzere gittiği Lizbon'da Belem'deki Kongre Merkezi'nde Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa ile görüşmüştür. Demirel, iki ülke arasındaki ilişkilere verdiği önemi dile getirmiş ve Arnavutluk ile Makedonya arasında gelişmekte olan dostluk nedeniyle sevinç duyduklarını belirtmiştir.⁴⁴⁴

Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarında dini eğilimli vakıf ve şirketlerce açılan okul sayısı 141'e ulaşırken, Milli Eğitim Bakanlığı'nca bu okullara ders ve kültür kitabı yardımı yapıldığı belirlenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarında okul açan dini eğilimli vakıf ve şirketlerin desteklenmesi yoluna giderken, 1995 yılında hazırlanan 'yardım paketi'ni uygulamaya koymuştur. Bu ülkelerde vakıf ve şirketlerce açılan okul sayısı 141'e ulaşırken, 7 okula 3 bin 368 adet kitap kitap gönderildiği belirlenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Cumhuriyetlerinde özel okul açan ve dini eğilimleriyle bilinen vakıf, dernek ve şirketlerin isteklerini sırayla yerine getirmekteydi. Basında 'Dinci okullara kitap yardımı' başlıklarıyla yer alan haberlerde, bu kurumların okullarından mezun olan öğrencilerin denkliğinin tanınması ve Türkiye'deki üniversitelerde öğrenim

⁴⁴¹Cumhuriyet, 8 Eylül 1996, s.11.

⁴⁴²Cumhuriyet, 26 Ekim 1996, s.11.

⁴⁴³Cumhuriyet, 7 Kasım 1996, s.11.

⁴⁴⁴Cumhuriyet, 4 Aralık 1996, s.10.

olanağı sağlanmasının ardından hazırlanan ‘yardım paketi’ yürürlüğe konulmuştur. Eski Milli Eğitim Bakanı Turhan Tayan tarafından hazırlanan tebliğde, yardım kapsamına vakıfların yanı sıra özel şirketler de alınırken, okullara ‘ders araç-gereci, öğretmen desteği, basılı eğitim araçları, hizmetiçi eğitim semineri, Dış Ticaret ve Hazine müsteşarlıklarınca verilecek teşvik prımı’ yardımı yapılması öngörülmüştür. Tebliğde, Türk Cumhuriyetlerindeki resmi okullar ile vakıf, kişi ve kuruluşlarca açılan okullarda görevlendirilecek olan personelin Milli Eğitim Bakanlığı’na ücretli ya da ücretsiz izinli sayılması sağlanmıştır. Bakanlık, ‘yardım paketi’ kapsamında şirket ve vakıflara kitap yardımına da 1996 yılında başlamıştır. Bakanlık verilerine göre, yalnızca 7 okula 2 bin 924’ü ders, 444’ü kültür olmak üzere toplam 3 bin 368 adet kitap yardımında bulunulmuştur. Arnavutluk’ta 2 okul açan Gülistan Eğitim Yayın ve Ticaret Ltd.Şti.’de aynı kapsamda sayılmıştır.⁴⁴⁵

Merkezi Washington’da bulunan Nüfus Krizi Komitesi (Population Crisis Committee), BM, Dünya Bankası, IMF ve ilgili ülkelerin resmi verilerini baz alarak 141 ülke halkının ne oranda acı çektiğini belirlemiştir. Değerlendirme sosyol, siyasal, ekonomik ve fiziksel çevreyi kapsayan 10 ölçüt esas alınarak yapılmıştır. Verilerin sonuçlarına göre araştırmaya konu olan 141 ülke ‘aşırı oranda acı çekenler’, ‘yüksek oranda acı çekenler’, ‘orta düzeyde acı çekenler’ ve ‘minimumdüzeyde acı çekenler’ olmak üzere 4 kategori halinde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre iç savaşın yıllardır vahşet boyutlarda sürdüğü Ruanda, Somali gibi Afrika ülkeleriyle Afganistan’ın da aralarında bulunduğu 27 ülke halkının aşırı ölçüde acı çektikleri belirtilmiştir. Türkiye ise Arjantin ve Şili dışında kalan Latin Amerika ülkeleri, çoğu Afrika ülkesi ve Güney Asya ülkeleriyle birlikte ‘yüksek oranda acı çeken’ toplam 56 ülkenin bulunduğu kategoride yer almıştır.

Araştırmada, Yurttaşlık Hakları, Ortalama Ömür, Kişi Başına Düşen Milli Gelir ve Günlük Kalori Miktarı, Siyasi Özgürlük, Temiz İçmesuyu, Orta Eğitime Katılım, Enflasyon ve Çocukların Aşılama Oranı ile İletişim Teknolojisi’nden oluşan 10 temel ölçüt kullanılmıştır. Hava kirliliği, işsizlik oranı, dış borç miktarı, gelir dağılımı gibi ölçütler de ek veriler olarak değerlendirmede göz önünde tutulmuştur. Türkiye bu ölçütler arasında en düşük puanı 10 üzerinden 2 puanla ‘temel insan hakları’ konusunda almıştır. Türkiye’nin Kongo, El Salvador,

⁴⁴⁵ **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1996, s.3.

Mozambik, Tunus gibi ülkelerin gerisinde kaldığı Yurttaşlık Hakları sıralamasında şu kıstaslar kullanılmıştır. ‘Toplantı ve gösteri özgürlüğü’, ‘kanun önünde eşitlik (bağımsız ve ayırım yapmayan bir yargı ve güvenlik güçlerinin yurttaşlarına saygı göstermesi)’, ‘devlet ve devlet dışı örgütlerce siyasal terör ve işkenceye maruz kalmama, savaş veya isyan durumunun olmaması’, ‘kişisel ve sosyal özgürlükler’, ‘ağalara, büyük ailelere, işverenlere, sendika başkanlarına, bürokratlara bağımlı olmama, onlar tarafından istismar edilmeme ve meşru ekonomik kazançlardan pay alabilmeyi içeren fırsat eşitliği’. Yurttaşlık hakları değerlendirmesinde esas alınan bu 5 ölçütten Türkiye, sadece toplantı ve gösteri özgürlüğü ile kişisel ve sosyal özgürlüklerden 10 üzerinden aldığı birer puanla toplam iki puana ulaşabilmiştir.

Yurttaşlık haklarından Türkiye ile birlikte 2 puan alan ülkelere bazıları ise şunlar olmuştur. Zaire, Somali, Kuveyt, Kenya, Hindistan, Guatemala. Yurttaşlık haklarındaki duruma karşın, adil seçim sistemi, özgür basın ve siyasal partilerde özgürce örgütlenebilme haklarını kapsayan ‘siyasal haklar’a ilişkin sınıflamada Türkiye 10 üzerinden 8 puanla Batı Avrupa ülkeleri arasında yer almıştır. Ancak araştırmaya dayanak yapılan 1992 verileri arasında DEP’in kapatılması ve milletvekillerinin Meclis önünden yaka paça gözaltına alınması, o tarihten sonra düşüncelerinden ötürü hapse atılan aydınların sayısındaki artış gibi bilgiler bulunmamaktaydı. Araştırmayı değerlendiren akademisyenler, araştırmada kullanılan ölçütlerin, ‘Türkiye 1996 Yılı İnsani Kalkınmışlık Raporu’yla paralellik taşıdığına dikkat çekerek değerlendirmenin, 1992 sonrası Yugoslavya ve Çeçenistan gibi bazı ülkelere yaşanan çalkantıları yansıtmaması gibi eksikliklerine karşın, bilimsel açıdan güvenilir olduğunu söylemişlerdir. Araştırmaya göre Danimarka bir olumsuz puanla en iyi durumda bulunmuştur. İskandinav ve Batı Avrupa ülkeleri ile Japonya ve Avusturalya yurttaşları da dünyanın azınlıkta kalan diğer şanslı insanları olarak araştırmada görülmüştür.

Akademisyenler tarafından ‘Araştırmanın bir diğer sonucu, hızlı nüfus artışı ile toplumların acı çekme oranı arasında doğru orantıdır’ yorumu yapılırken, 141 ülkenin yer aldığı sıralamada Türkiye’nin yer aldığı ‘Yüksek Derecede Acı Çeken Ülkeler’ grubunda Türkiye’nin üstünde yani iyi durumda olan ülkeler olarak, Libya, Kolombiya, Venezuela, Brezilya, Umman ve Filipinler görülürken, Arnavutluk, Türkiye’den daha iyi durumdaki bir üst kategori olan ‘Orta Derecede Acı Çeken

Ülkeler' grubunda yer bulmuştur. En az acı çeken ülkeler grubunda ise, İsrail, Yunanistan, İsveç, Norveç gibi ülkeler yer almıştır.⁴⁴⁶

Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Örgütü (FAO) verilerine göre, Afrika'daki ülkelerin hemen hemen tamamının açlık sınırı içinde bulunduğu, Avrupa'da ve eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Arnavutluk açlık sınırı içinde sayılan ülkeler arasında yer aldığı açıklanmıştır.⁴⁴⁷

2.1.3. 1997 Yılı Gelişmeler

1997 yılına Arnavutluk sosyalist gösterilerle başladı. Sırbistan ve Bulgaristan'da sağcı muhalefet, sosyalist iktidarlara karşı gösteriler yaparken Arnavutluk'ta da sosyalist muhalefet, sağcı yönetimi protesto için yürümüştür. Başkent Tiran'ın ana meydanı İskenderbey Meydanı'nda, Devlet Başkanı Sali Berişa karşıtı gösteriler yapan ve sloganlar atan yaklaşık 2 bin sosyal demokrat göstericiye 3 bin kişilik sosyalist grubun katılmak istemesi üzerine polis göstericilere müdahale etmiştir. Sosyalist Parti Genel Sekreteri Recep Meydani'nin başında bulunduğu grup meydandaki 2 bin sosyal demokrat göstericiye katılmak isteyince polis saldırıya geçmiştir. Basın mensupları, polisin, "Kahrolsun diktatörlük" şeklindeki sloganlar atan sosyalist göstericileri cop ve tazyikli suyla dağıttığını belirtirken olaylar sırasında yaralananlar olduğunu kaydetmişlerdir. Ülkedeki iktidar karşıtı olaylara neden olarak hükümetin yüzde 30 ila yüzde 100 faiz veren banka ve bankerleri yıllardır teşvik etmesi ve bu özel kuruluşlardan bazılarının hafta içinde (Ocak 1997) iflas etmesi sonucu halkta ortaya çıkan hoşnutsuzluk gösterilmiştir.⁴⁴⁸

Arnavutluk'ta bankerlere kaptırdıkları paraları geri alamayan 2 bin kişinin Lushnje kentinde düzenlediği gösteride Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Tritan Şehu, atılan bir taşla başından yaralanmıştır. Şehu daha sonra göstericiler tarafından rehin alınmıştır. Belediye binasını da ateşe veren eylemciler 29 belediye görevlisini yaralamışlardır.⁴⁴⁹

"Arnavutluk'ta kan aktı" başlıklarıyla verilen haberlerde, Başbakan Yardımcısı Şehu'nun bankerde göstericilerin attığı taşlarla başından yaralandığı,

⁴⁴⁶Cumhuriyet, 24 Aralık 1996, s.20.

⁴⁴⁷Cumhuriyet, 30 Aralık 1996, s.20.

⁴⁴⁸Milliyet, 20 Ocak 1997, s.18; Cumhuriyet, 20 Ocak 1997, s.10.

⁴⁴⁹Cumhuriyet, 26 Ocak 1997, s.1.

Stadyumun soyunma odasına sığınan Şehu'nun, göstericiler tarafından saatlerce rehin tutulduktan sonra bırakıldığı belirtilmiştir. Bankerlere kaptırdıkları paralarını geri alamayan 5 bin kişiden oluşan göstericiler, Tiran'ın güneybatısındaki Luşniye belediye binasını ateşe vermişlerdir. Göstericiler, olayları yatıştırmak için 25 Ocak 1997 gecesi tutuklanan 18 arkadaşlarını helikopterle kentin stadyumuna getiren Şehu'ya saldırmışlardır. Kızgın kalabalığın içlerinden birinin de elindeki demir çubukla saldırıya geçtiği kaydedilmiştir. Göstericiler rehin aldıkları Shehu'yu, iflas eden banker Rapush Caferi, cezaevinden çıkartılarak Luşniye kentine getirilmedikçe serbest bırakmayacaklarını bildirmişlerdir. Göstericiler, bankerin iflasından hükümetin sorumlu olduğunu, zira Caferi'nin devlet bankasındaki fonlarının geçen hafta hükümet tarafından bloke edildiğini hatırlatmışlardır. Devlet televizyonu tarafından daha sonra yapılan açıklamada ise Shehu'nun saatler sonra serbest bırakıldığı ve Tiran'a doğru yola çıktığı bildirilmiştir. Luşniye kentinin 40 km. güneyindeki Berat kentinde ise göstericiler belediye binasını ve karakolu ateşe vermişlerdir. Göstericiler bazı polisleri dövüp polis şefini de rehin almışlardır.

Devlet Başkanı Sali Berişa ve Başbakan Aleksandr Meksi'yi istifaya çağıran kızgın göstericiler 24 Ocak 1997 gecesi ise Luşniye'de belediye binasının camlarını kırıp, polis arabalarını ateşe vermişler, bir sinema salonunu da yağmalamışlardır. olaylar sırasında 30 kişi gözaltına alınmıştır. Berisha, “Bu gerçekten büyük bir tahsislik, Hükümet, uğradıkları zararı azaltmak için gereken her şeyi yapacaktır. İnsanlar, bankada tutulan paranın kendilerine ait olduğundan kuşku duymamalı. Biz paraalarrını onlara faizi ile geri vereceğiz” demiştir. Berişa, olayı politik malzeme olarak kullanan muhalefeti de suçlamaktan geri kalmamıştır. Muhalefet, iktidardaki sağcı Demokratik Parti'yi, halkın parasını geçen ekimdeki belediye seçimlerinde kullanmakla suçlamıştır. Arnavutluk'ta 25 Ocak 1997'de yapılması planlanan maçların tümü olay çıkabileceği gerekçesiyle İçişleri Bakanlığı tarafından iptal edilmiştir.⁴⁵⁰

Arnavutluk'ta ordu göreve çağırılmıştır. Arnavutluk parlamentosu, binlerce bankerzedenin giderek artan şiddet gösterilerine karşı, yolların ve hükümet binalarının korunması için ordunun devreye girmesine karar vermiştir. Demokratik Parti'nin iktidara geldiği 1992 yılından beri ilk kez olağanüstü toplanan parlamento,

⁴⁵⁰Milliyet, 26 Ocak 1997, s. 19; Cumhuriyet, 26 Ocak 1997, s. 11.

96'ya karşı 2 oyla söz konusu kararı almıştır. Askerler 27 Ocak 1997'den itibaren Tiran'daki Merkez Bankası ve devlet televizyonu binasını koruma altına almışlardır. Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Tritan Şehu, bu kararın, krizi çözmekten çok trafiğin aksamaması, su ve petrol kaynakları ile hükümet binalarını korumak amacıyla alındığını söylemiştir. Bu arada, Kavaye'nin yakınlarındaki Bardhor Hapishanesi'ndeki çıkan isyanda iki mahkumun öldüğü, üç kişinin de yaralandığı bildirilmiştir. İki polis memurunun yaralandığı isyanın, 1990'dan bu yana meydana gelen isyanların en büyüğü olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, İşkodra'da 4 bin kişi valilik binası önünde toplanarak gösteri yapmışlardır. Tiran'da ise, muhalefet parti liderlerinin de katıldığı gösteride binlerce kişi polisin cop ve basınçlı suyuna maruz kalmıştır.⁴⁵¹

“Arnavutluk'ta seri tutuklamalar” başlıklı haberlerde, Berişa yönetiminin, gösterilerin ardından 500 sosyalist parti üyesini tutuklattığı, tutuklamalarla gerginliğin daha da yükseldiği, İçişleri Bakanlığı'nın tutuklamaların siyasi nedenlerle yapılmadığını öne sürdüğü yer almıştır. Bu tutuklamaların, karşılıklı birbirini suçlayan iktidar ile muhalefet partileri arasındaki gerginliği iyice arttıracak ileri sürülürken ülkedeki siyasi ve ekonomik gelişmelerden kaygılandığını belirten ABD, teknik destek vermek amacıyla Arnavutluk'a iki uzmanını göndereceğini açıklamıştır. Olaylar sonucunda hükümet binalarında ve iktidardaki muhafazakar Demokratik parti'nin merkez ve şubelerinde meydana gelen hasarın 50 milyon doları aştığı belirtilmiştir. Olaylara karıştıkları gerekçesiyle muhalefet liderleri tutuklanmış, Berişa ise, sosyalist liderlerin ve eski komünist gizli polisinin hükümet karşıtı eylemle düzenlediğini ileri sürmüştür.⁴⁵²

Arnavutlar hapse aldırılmamışlardır. Arnavutluk'ta hükümet aleyhtarı gösterilerin önüne geçmek için gerçekleştirilen kitle tutuklamalar işe yaramamıştır. Yaklaşık 150 üyesi tutuklanan muhalefet, gösterilerin devam edeceğini ilan etmiştir. Yetkililer, banker kriziyle patlak veren ve tüm ülkeye yayılan gösteriler nedeniyle 149 kişinin şiddet, hırsızlık ve kamu malına zarar vermek suçuyla tutuklandığını açıklamışlardır. Ülkede başlatılan tutuklama furyasına ve güvenlik güçlerinin göstericilere karşı güç kullandığına dair haberler gelmesine karşın oluşturulan yeni muhalefet forumu, 2 Şubat 1997'de başkent Tiran'ın 40 km. batısındaki Durres

⁴⁵¹ **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1997, s.9.

⁴⁵² **Cumhuriyet**, 31 Ocak 1997, s.11.

kentinde gösteri düzenleyeceklerini açıklamıştır. Muhalefetteki Sosyalist Parti ve altı küçük partinin yanı sıra komünist dönemi siyasi tutukluları birliği ortak bir Demokrasi Forumu oluşturmuşlardır. Başbakan Aleksander Meksi'yi istifaya zorlamayı hedefleyen forum aynı zamanda binlerce Arnavut'u sokaklara döken banker kriziyle ilgili derhal soruşturma başlatılması için bastırmıştır.⁴⁵³

Arnavutluk'ta bankerzedelerin 2 Şubat 1997'de yapmayı planladıkları hükümet karşıtı gösteri yasaklanmıştır. Bağımsız Sendikalar Birliği'nin çağrısıyla yapılması planlanan gösterinin yasaklanması üzerine, toplanma alanına gelen kişilerle güvenlik güçleri arasında kovalamaca yaşandığı bildirilmiştir. Gösteri alanında gazetecilerle konuşan Sendikalar Birliği Başkanı Hazem Haydari, yaşanan krizden sorumlu tuttuğu Başbakan Aleksander Meksi'yi istifaya çağırmıştır.⁴⁵⁴

Arnavutluk'ta paralarını batık bankerlere kaptıran vatandaşların 5 Şubat 1997'de yaptıkları protesto gösterilerinde çatışma çıkmıştır. Vlore kentinde toplanan yaklaşık 7 bin gösterici, hükümet karşıtı sloganlar atarak yürürlerken, polis engeliyle karşılaşmışlardır. Bin kadar gösterici polis ile çatışmaya girmiştir. Polis, havaya ateş açmış, tazyikli su ve köpekleri kullanmıştır. Çatışmada ölen ya da yaralanan olmamıştır.⁴⁵⁵

Arnavutluk'taki banker skandalını protesto için 8 Şubat 1997'de muhalefet liderleri öncülüğünde yapılmaya çalışılan protesto gösterisi sırasında, polisin çeşitli muhalefet liderlerini gözaltına aldığı ve gazetecileri dövdüğü belirtilmiştir. Hükümetin gösteri yapılmasını yasaklamasına karşın başta başkent Tiran'da olmak üzere ülkenin birçok yerinde onbinlerce kişi 8 Şubat 1997'de hükümete karşı yürümüştür. Polis, hükümet tarafından yasaklanmasına karşın yapılmaya çalışılan gösteriyi engellemek için Tiran'ın Skanderberg meydanına giden yolları tutmuştur. Otomatik silahlı birçok polis meydana toplanmıştır. Müdahale esnasında Reuter muhabir ve kameramanı da dövülmüştür.⁴⁵⁶

Arnavutluk'un güneyindeki sayfiye kenti Vlore'de 10 Şubat 1997 sabahı, paralarını batan bankerlere kaptıran göstericilerle polis arasında meydana gelen çatışmalarda 3 kişinin öldüğü, 100'den fazla kişinin de yaralandığı bildirilmiştir.

⁴⁵³ **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1997, s.10.

⁴⁵⁴ **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1997, s.9.

⁴⁵⁵ **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1997, s.11.

⁴⁵⁶ **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1997, s.11.

Hastane kaynakları, hastanenin tamamen yaralılarla dolu olduğunu ve yaralılar arasında güvenlik güçlerinin de bulunduğunu belirtmişlerdir. Görgü tanıkları, sayıları 300 ila 400'ü bulan göstericilerin güvenlik güçlerine taş atması üzerine, polisin kent merkezine doğru geri çekildiğini ifade etmişlerdir. Merkezi Vlore kentinde bulunan Gjallica adlı bankerlik kuruluşunun 5 gün önce batmasından sonra şiddet olaylarına sahne olan kentte, 9 Şubat 1997 akşamı meydana gelen olaylarda da 12'si polis olmak üzere 50 kişi yaralanmıştır. Hükümet tarafından yapılan bir açıklamada, meydana gelen olaylardan 'aşırı sol' sorumlu tutularak tüm Vlore halkına, yasadışı gösterilerden uzak durmaları çağrısı yapılmıştır. Arnavutluk'ta birçok finans ve bankerlik kuruluşunun iflas etmesiyle ortaya çıkan krizin ardından, 6 Şubat 1997'de 400 bin kişinin para yatırdığı bir başka kuruluşun iflasını bildirmesi, ülkenin güneyindeki Vlore kentinde olaylara yol açmıştı.

Gjallica finans kuruluşu, iki ay önce yaptığı açıklamada, hesap sahiplerine 6 Ocak 1997'den önce paralarını geri ödeme vaadinde bulunmuştur. 31 milyon dolar para yatıran hesap sahiplerine 300 milyon dolar ödemesi gereken kuruluşun genel müdürü, paraları geri ödemek için gerekli fonları bulunmadığını belirterek garimenküllerini, müşterilerinin hizmetine sunacaklarını söylemiştir. Arnavutluk'ta geçen ay Populli ve Caferi adlı bankerlik kuruluşlarının iflasları, ülkede gösterilere neden olmuş, varını yoğunu satarak tüm paralarını devletin de teşvikiyle bu kuruluşlara yatıran halk, polisle çatışmıştır.⁴⁵⁷

'Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi' ve 'ABD öncülüğünde Balkan birliği' başlıklarıyla verilen haberlerde, ABD'nin, NATO'nun doğuya doğru genişlemesini kolaylaştırmayı amaçlarken bir yandan da 12 ülkeden oluşan toplam 150 milyonluk bir pazarı tek çatı altında toplayarak Avrupa Birliği'nin karşısında yeni bir güç oluşturmayı planladığı öne sürülmüştür. Bu amaçla 6 aralık 1996'da İsviçre'nin Cenevre kentinde bazı Balkan ülkeleri, Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi'ne prensip olarak destek verdiklerini belirtmişler ve bir deklarasyon imzalamışlardır. Türkiye ve Arnavutluk tarafından da imzalanan ortak deklarasyon bazı çevrelerce 'Sam Amca'nın yeni bir oyunu' olarak tanımlanmıştır.⁴⁵⁸

⁴⁵⁷ **Milliyet**, 10 şubat 1997, s. 17; **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1997, s.8.

⁴⁵⁸ **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1997, s.1,8.

Arnavutluk'un Vlore kentindeki gösterilerin ilk kubanının cenaze töreni, hükümet karşıtı protesto gösterilerine dönüşmüştür. Öfkeli protestocular iktidardaki Demokratik Parti'nin binalarını ateşe vermişlerdir. Arnavutluk hükümeti, 3 kişinin çatışmalarda yaşamını kaybettiği Vlore kentinde 'olağanüstü hal' ilan edilmesi için parlamentoya yasa teklifi vermiştir. Liman kenti Vlore'deki gösteriler sırasında ölen 30 yaşındaki Artur Rüstemi'nin cenaze töreni için yaklaşık 20 bin kişi toplanmıştır. Rüstemi'nin üstü açık tabutunu onuzlarında taşıyan göstericiler, kent sokaklarında 'Onu polis öldürdü', 'Hükümet öldürdü', 'Berişa öldürdü', 'Öcümüzü alacağız' şeklinde sloganlar atarak yürüyüşe başlamışlardır. Olaylar ve cenaze yürüyüşü sürerken etrafta polis olmaması dikkat çekmiştir. Arnavutluk Başbakanı Aleksandr Meksi, Arnavutluk radyosunda 11 Şubat 1997'de yaptığı açıklamada, 'Vlore'deki durum endişe verici. Olağanüstü önlemler gerekiyor' şeklinde konuşmuştur. Meksi henüz konuşmasını tamamlamadan cenaze için toplanan öfkeli kalabalık iktidardaki Demokratik Parti'nin binalarını ateşe vermişlerdir. Küçük bir dükkan sahibi iken kaza kurşunu ile Rüstemi'nin cenaze töreninde yakılan barikatlardaki ateşlerin sönmeden devam ettiği bildirilmiştir. Bu arada Tiran'da da 150 kadar protestocu İskenderbey meydanı'nda hükümet karşıtı küçük çaplı bir gösteri düzenlemiştir.⁴⁵⁹

Devlet Başkanı sağcı Sali Berişa'nın bazı bankerzedelere paralarını geri ödemeye başlamasına karşın halkın öfkesi dinmemiştir. Vlore kentinin Emniyet Müdürü görevden alınmıştır.⁴⁶⁰ Paralarını hükümetin güvence verdiği bankerlere kaptıran Arnavutlar, Vlore'de 10 gündür gösterilerini aralıksız sürdürmüşlerdir. Gösterilerde 150 kişi de yaralanmıştır.⁴⁶¹

Arnavutluk'ta halkın büyük bölümünün paralarını yatırdığı bankerlerin iflas etmesiyle patlak veren olaylar birinci ayna girerken, Fier kentinde eylem yapan binlerce gösteriye saldıran bir grup sivil altı göstericiyi yaralamıştır. Gösteriler başladığından beri gerçekleşen en şiddetli çatışmada, kim oldukları bilinmeyen sivil bir grup hükümet karşıtı göstericilerin üzerine demir sopalar ve tahta sopalarla saldırmıştır. Saldırıda yaralanan 6 kişiden üçü hastaneye kaldırılmıştır. Saldırıya uğrayan göstericiler ellerinde çiçeklerle barışçı bir gösteri yapmalarına karşın sivil grubun saldırıya geçtiğini belirtmişlerdir. Görgü tanıkları, olay yeri yakınlarındaki

⁴⁵⁹ *Milliyet*, 12 Şubat 1997, s.17; *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1997, s. 8.

⁴⁶⁰ *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1997, s.9.

⁴⁶¹ *Cumhuriyet*, 41 Şubat 1997, s.11.

karakolun polislerinin olayı izlemekle yetinip herhangi bir müdahalede bulunmadıklarını söylemişlerdir. Tiran’da ve Vlore’de gösteriler devam etmiştir. Göstericiler, pazar yerindeki sebze meyve tezgahlarını devirmişler ve Devlet Başkanı Sali Berişa’nın üç gün içinde istifa etmesini istemişlerdir.⁴⁶²

Vlore’deki gösteride 3 bin kişi yürümüştür. paralarını batan bankerlere kaptıran halkın kızgınlığı devam etmiştir. Vlora ve Fier kentlerinde gösteriler devam etmiştir. Bu arada İngiltere’de yayımlanan The Independent gazetesinde iktidardaki Muhafazakar Parti ile İngiliz Dışişleri Bakanlığı’nın, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı yaptığı iddia edilen sağcı Arnavutluk liderine yardımcı olduğu öne sürülmüştür. ‘Berişa çetesine İngiliz desteği’ başlığıyla verilen haberde, uyuşturucu ve silah kaçakçılığında devlet ile mafyanın iç içe geçtiği Arnavutluk’ta, Devlet Başkanı Sali Berişa rejiminin, İngiliz hükümetinden destek aldığı ve İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin ‘ticari ve diplomatik yardımları’ ile güçlendiğinin ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Muhalefetteki İşçi Partisinin verdiği önergede verilen desteklerin detayları açıklanmıştır. Önergede, Berişa’nın lideri bulunduğu Demokratik Parti’nin uyuşturucu, silah ve tarihi eser kaçakçılığına bulaşmış bir ‘gangster örgütü’ olduğu ve Muhafazakar Parti ile sıkı bağları bulunduğu da belirtilmiştir.⁴⁶³

Arnavutluk’ta on binlerce kişinin bütün birikimlerini yatırdığı bankerlik şirketlerinin iflas etmesiyle patlak veren gösteriler sürerken eski komünistlerden oluşan muhalefet, iktidardaki Demokratik Parti’nin ülkedeki siyasal ve ekonomik sorunların çözümüne ilişkin görüşme önerisini geri çevirerek hükümet değişikliği istemiştir. Arnavutluk’un içinde bulunduğu ekonomik, toplumsal ve siyasal bunalımdan hükümeti sorumlu tutan Sosyalist Parti, hükümetin istifa etmesi gerektiğini belirterek yerine bir teknokratlar hükümeti kurulmasını talep etmiştir.⁴⁶⁴

Haftalardır bankerzedelerin yoğun gösterilerine tanık olan Arnavutluk’ta Başbakan Aleksander Meksi, 21 Şubat 1997’de iktidardaki Demokratik Parti’nin istifasını istemesi durumunda görevden ayrılacağını söylemiştir. Demokratik Parti’den 14 milletvekili, 20 Şubat 1997’de yayımladıkları bir bildiriyle hükümetin istifasını istemişlerdir. Bildiride ‘Halkın güvenini yeniden kazanmak için yeni bir hükümet kurulması en iyi siyasi çözüm olacaktır’ ifadesi yer almıştır. Bildiriye Vlore

⁴⁶² **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1997, s.10.

⁴⁶³ **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1997, s.9.

⁴⁶⁴ **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1997, s.11.

Belediye Başkanı'nın da imza attığı belirtilmiştir. Başkent Tiran 20 Şubat 1997'de kanlı olaylara tanık olmuştur. Güvenlik güçleri, şehrin merkezine doğru harekete geçen yaklaşık bin kişilik bir topluluğu engellemek istemiştir. Polis kendilerine taşla saldıran göstericileri dağıtmak amacıyla havaya ateş açmıştır. Görgü tanıkları, polis copları ya da taşların isabet ettiği göstericilerden dördünün yaralandığını söylemişlerdir. İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, gösterilerde 5 polisin yaralandığı, 7 göstericinin ise gözaltına alındığı bildirilmiştir. Başbakan Meksi, Tiran'da meydana gelen olaylar ile ilgili olarak, "Onlar çok iyi bilirler ki, Tiran Vlore değildir. Oradaki gibi organize suç yoktur" demiştir. Meksi, geçen hafta Vlore'de üç kişinin ölümüne yol açan gösterilere katılanlar için 'Bizi kışkırtmak istiyorlar. Demokrasi diyorlar ancak demokrat değiller. Ellerinde Lenin'in, Marx'ın ve Enver Hoca'nın kitapları proleter devrim için gösteri yapıyorlar' yorumunu yapmıştır.⁴⁶⁵

Paralarını bankerlere kaptıran Arnavutlar tekrar Yunanistan sınırına dayanmışlar, bir gecede yaklaşık iki yüz bin Arnavut Yunanistan'a geçmek için Arnavutluk-Yunanistan sınırına gelmiş, ancak asker polis zar zor geçişi önlemiştir.⁴⁶⁶

Arnavutluk'un güneyindeki Vlora kentinde bankerzedelerin 23. gününe giren gösterilerinde 20 bini aşkın kişi yürümüştür. Vlora Üniversitesi önünde bir hafta önce açlık grevi başlatan öğrencilere de destek veren göstericiler, Devlet Başkanı Sali Berişa ile hükümeti aleyhine slogan atmışlardır. Güvenlik görevlilerinin açlık grevindeki öğrencileri zorla tahliye edecekleri yolunda ortaya atılan söylentiler üzerine üniversite önünde 6 bin dolayında kişi toplanmıştır. Bazı göstericiler havaya ateş açmışlardır.⁴⁶⁷

"Arnavutluk'ta kanlı isyan; 9 ölü" başlıklı haberlerde, Arnavutluk'un Vlore kentinde binlerce göstericinin askeri kışlayı basıp silahlara el koyduğu, Arnavutluk gizli polisi ile isyancılar arasında çıkan çatışmada 6 polis ve 3 sivilin yaşamını yitirdiği, kentin denetimini ele geçiren isyancıların, sabaha kadar havaya ateş açarak tur attıklarını, Devlet Başkanı Sali Berişa'nın, Başbakan Meksi'nin istifasını kabul ettiği bildirilmiştir.⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1997, s.9.

⁴⁶⁶ **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1997, s.10.

⁴⁶⁷ **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1997, s.11.

⁴⁶⁸ **Milliyet**, 2 Mart 1997, s.19; **Cumhuriyet**, 2 Mart 1997, s.1.

Arnavutluk'taki kanlı ayaklanmada Vlore'de binlerce silahlı gösterici kentin denetimini ele geçirmiştir. Başbakan meksi istifa etmiştir. Ayaklanan halk, askeri kışlayı basarak silahlara el koymuştur. Arnavutluk gizli polisi (SHIK) merkezine saldıran binlerce silahlı isyancı, binayı ateşe vermişlerdir. Olaylarda 9 kişi ölmüş, 30 kiş de yaralanmıştır. Başkent Tiran'da da 5 bin kadar göstericinin taş ve sopalarla polise saldırması üzerine, polisin kaçmak zorunda kaldığı öğrenilmiştir. Vlore'de 42 üniversite öğrencisinin 20 Şubat 1997'de başlattığı açlık grevi ile tırmanan olayların devamında göstericilerin orduya ait ve kentin yüksek kesiminde yer alan askeri kışlaya saldırarak yüzlerce silah ele geçirdikleri, kışladaki subay ve askerlerin göstericilere karşı koymadıkları, daha sonra el koydukları 37 kamyonu doluşan yaklaşık bin silahlı göstericinin gizli polis merkezine saldırdığı, isyancıların makineli tüfekler ve el bombaları kullandıkları, halkın başkent Tiran'a giden karayolunu barikatlar kurarak kapattığı bildirilmiştir. Arnavutluk Devlet Başkanı Berişa, istifasını kabul ettiği Başbakan Meksi'den siyasi partilerle müzakerelerden sonra yeni bir başbakan üzerinde anlaşmaya varılana kadar, geçici olarak görevine devam etmesini istemiştir. Demokratik Parti hükümetinin istifası, muhalefet parti liderleriyle yapılan toplantıda kararlaştırılmıştır.⁴⁶⁹

“Arnavutluk'ta OHAL” başlıklı haberlerde, Banker krizinin neden olduğu halk isyanlarıyla sarsılan Arnavutluk'ta, hükümetin istifasının da bankerzedelerin öfkesini dindirmeye yetmediği, hükümete karşı gösterilerin kanlı bir ayaklanmaya dönüştüğü Vlore kentinde denetimi ellerinde tutmaya devam eden isyancıların, 2 Mart 1997'de Devlet Başkanı Sali Berişa yönetimine bir ultimatoma vererek ‘talepleri kabul edilmezse başkent Tiran'a saldıracaklarını’ bildirdikleri, ultimatoma ardından parlamento'nun acil toplanarak ülkede olağanüstü hal ilan ettiği, Berişa'nın Vlore'deki konutunun yağmalanarak yakıldığı, isyanın diğer kentlere de yayıldığı kaydedilmiştir.

Berişa, ülkede başlayan isyanlardan eski komünistleri ve yabancı istihbarat örgütlerinin casuslarını sorumlu tutarak, hükümete karşı yapılan ve şiddet içeren gösterilere karşı yasaların ‘demirden elini’ kullanma yemini etmiştir. Berişa ayrıca televizyonda yaptığı konuşmada, kızıl terörist isyanı bastırmak için tüm sertliğimizle bütün yolları kullanarak cevap vereceklerini söylemiştir. Bu arada, İtalya Dışişleri

⁴⁶⁹ Cumhuriyet, 2 Mart 1997, s.10.

Bakanı Lamberto Dini, Avrupa Birliği dönem başkanı Hollanda'dan, Arnavutluk'taki durumu ele almak üzere, dışişleri bakanları siyasi direktörleri seviyesinde bir toplantı yapılmasını istediğini açıklamıştır. Öte yandan, Arnavutluk'ta isyancılar, güneydeki Gjirokaster kentinde bir polis karakoluna saldırarak ateşe vermişlerdir. Görgü tanıklarının verdikleri bilgiye göre, saldırı parlamentonun olağanüstü durum ilan etmesinden kısa bir süre sonra meydana gelmiştir.

İsyancıların Vlore'den gönderdikleri ve televizyonda okunan imzasız yazılı bildiride, 'Yönetimin, halkın bankerlere kaptırdıkları paraları geri ödemeyi kabul etmemesi halinde Vlore'den Tiran'a silahlı güçlerin gönderileceği' belirtilmiştir. 'Silahlı Güçler Tiran'a Saldıracak' başlığı taşıyan bildirinin aynı zamanda yedi muhalefet partisinin oluşturduğu Demokrasi Forumu koalisyonuna da gönderildiği kaydedilmiştir. Vloreli göstericilerin ayrıca, Berişa'dan, parlamento'yu feshetmesini ve bir daha seçimlere katılmamasını talep ettikleri bildirilmiştir. Başkent Tiran'ın 300 kilometre güneyindeki Saranda'da sayıları bini bulan saldırganların Ulusal İstihbarat Servisi'ne (SHİK) ait binalara ve bir mahkeme binasına saldırarak ateşe verdikleri ve çok sayıda silah ele geçirdikleri açıklanmıştır.⁴⁷⁰

"Arnavutluk'ta tank sesleri" ve "Ordu devreye girdi" başlıklı haberlerde, sokağa çıkma yasağı ilan eden hükümetin, ülkenin yurtdışıyla bağlantısını büyük ölçüde kestiği bildirilmiştir. Gjirokaster'de tankların dolaştığı ve kentte silah seslerinin duyulduğu, tüm ülkede 20.00-07.00 saatleri arasında sokağa çıkma yasağı ilan edildiği, 4'ten fazla kişinin bir araya gelmesinin yasaklandığı, hükümetin basına sansür getirdiği, halkın banker krizinden sorumlu tuttuğu ve istifasını istediği Devlet Başkanı Sali Berişa'nın ise parlamento tarafından yeniden seçildiği söz konusu haberlerin devamında belirtilmiştir.

Saranda kentinin 2 bin adet değişik türde silah yağmalayan isyancılar tarafından kurtarılmış bölge haline getirildiği, Vlore ve Gjirokastro ile birlikte bu bölgedeki isyancıların piyade silahlarının yanı sıra değişik çapta topları da ele geçirdikleri ileri sürülmüştür. Cephaneliklerden yağmalanan silahların iadesi için Olağanüstü Hal Komutanlığı'nın 3 Mart 1997 saat 14.00'e kadar tanıdığı süreye uymayan isyancılar, Saranda ve Gjirokastro kentlerinde bir kişinin ölümüne 4 kişinin de yaralanmasına neden olmuşlardır. Öte yandan, İtalya'nın, Arnavutluk'ta

⁴⁷⁰Milliyet, 3 Mart 1997, s.18; Cumhuriyet, 3 Mart 1997, s.1, 8.

gerginliğin tırmanması üzerine, bu ülkede yaşayan 20'si İtalyan 36 yabancıyı helikopterlerle tahliye ettiği bildirilmiştir. Bu yabancıların içinde 10 gazetecinin de bulunduğu ve Vlore kentinden alındıkları da vurgulanmıştır. Arnavutluk'un İşkodra, Tiran ve Durres kentlerinden, güneye asker kaydırıldığı belirtilmiştir. Berişa'nın tekrar seçilmesinde palamentoda seçime katılan 118 milletvekilinden 113'ünün lehte oy kullandığı, seçime Berişa'nın tek aday olarak katıldığı anılan haberlerde yazılmıştır.

Haber yorumlarda, batan bankerlere 1 milyar dolardan fazla para kaptırması öfkeli halkın yarattığı istikrarsızlığın Kosova'ya sıçramasının bölgede büyük bir patlamaya neden olabileceği, nüfusunun yüzde 30'unun Arnavut olduğu Makedonya'nın da bu gelişmelerden olumsuz etkileneceği belirtilmiştir.

Arnavutluk'taki iç savaş havası, komşuları Yunanistan ve İtalya'yı endişelendirmiştir. Olası bir göçmen akınına karşı, iki ülke de polis ve sahil güvenlik birimlerini alarma geçirmişlerdir. Sınır bölgesinde görev yapan Yunanistan Silahlı Kuvvetleri'ne ait birlikler de alarma geçirilmişlerdir. Karadağ gümrük yetkilileri de Arnavutluk gümrük makamlarının Bozaj sınır noktasında ülkeye giriş, çıkışları yasakladığını bildirmişlerdir.

ABD, şiddet olaylarının hüküm sürdüğü Arnavutluk'ta, gerçek ekonomik ve siyasal reformlar yapılması çağrısında bulunmuştur. Beyaz saray sözcüsü Michael McCurry, Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa'nın reform yapması gerektiğini, aksi takdirde ülkedeki zor günlerin devam edeceğini söylemiştir. Sözcü, "Çözümün anahtarı, bütün etmenleri göz önünde bulunduracak demokratik süreçtir. Bugün yeniden başkan seçilen Berişa ve hükümet, ciddi ekonomik ve siyasal reformlar yapma kararlılığını göstermeli" demiştir. Curry, Berişa'nın şiddet olaylarının önlenmesi için serbest piyasa ekonomisi politikalarını sürdürmesi gerektiğini, Arnavutluk'un ABD'nin Balkanlar ve güney Avrupa ekonomisine uygulanan uluslararası yardım programının vazgeçilmez bir parçası olduğunu vurgulamıştır.

'Arnavutluk bir türlü toparlanamadı' başlıklı haberde, Arnavutluk'taki gelişmelerin tarihsel bazda kronolojik sıralaması yapılmıştır. Buna göre;

- 19 Nisan 1990 : Enver Hoca'nın yerine geçen Devlet Başkanı Ramiz Alia sosyalist rejimin ilk politik ve ekonomik reformlarını başlattığını açıklamıştır.

- 21 Haziran 1990 : Arnavutlara yurtdışına çıkış hakkı tanınmıştır.
- 12 Aralık 1990 : Seçimlere birden fazla partinin katılmasına izin verilmiştir.
- 30 Nisan 1991 : Ülkedeki ilk serbest seçimleri Komünist Parti kazanmıştır.
- 12 Haziran 1991 : Hala iktidarda olan Komünist Parti, adını Sosyalist Parti olarak değiştirmiştir.
- 14 Eylül 1991 : Ülkede yaşanan ekonomik kaos sonucu 50 bin kişi başkent Tiran’da gösteri yapmış ve Alia’nın istifasını istemiştir.
- 29 Mart 1992: Erken genel seçimlerde Sali Berişa’nın liderliğinde Demokratik Parti oyların yüzde 65’ini alarak seçimi kazanmıştır.
- 9 Nisan 1992 : Berişa, devlet başkanı seçilmiştir.
- 22 Mart 1995 : Berişa ekonomide özelleştirmeye tam destek verdiğini açıklamıştır.
- 26 Mayıs 1996 : Muhalefet genel seçimleri kazanan Berişa’nın partisine karşı çıkmış ve seçimlerin usulsüz yapıldığını ileri sürmüştür. AGİT de seçimlerin demokratik olmadığını bildirmiştir.
- 28 Mayıs 1996 : Muhalefetin protesto gösterileri sırasında bir kişi ölmüş, birçok insan yaralanmıştır.
- 15 Ocak 1997 : Ülkede piramit sisteminin çökmesi ile banker krizi patlak vermiş, binlerce kişi sokaklara dökülmüştür.⁴⁷¹

Türkiye’de MGK’nın 28 Şubat 1997 kararlarının çalkantılarının yaşandığı Mart 1997 ayının başında, Refah Partisi’nin ve Başbakan Necmettin Erbakan’ın tavrını belirlemek için Arnavutluk’tan örnekler verilerek, ‘Arnavutluk askere direniyor’ ibareleri ile ‘Siz de Türkiye’de askere direnin’ şeklinde mesajlar verilmiştir. Şeriatçı basın, Arnavutluk’taki kanlı halk ayaklanmalarını örnek göstererek, Türkiye’de şeriatçı bir rejim getirmenin mücadelesini istemiştir.⁴⁷²

⁴⁷¹ **Cumhuriyet**, 4 Mart 1997, s.9.

⁴⁷² **Milliyet**, 5 Mart 1997, s.19; **Cumhuriyet**, 5 Mart 1997, s.5.

‘Arnavutluk’taki İsyân Büyüyor’ ve ‘İsyân Dağlara Çekiliyor’ başlıklı haberlerde, Arnavutluk’ta olağanüstü hal ilaânından sonra güneyde silahlanan halkın gerilla savaşına hazırlandığının bildirildiği, Arnavutluk hükümetinin, güneyin kontrolden çıktığını kabul ettiği, Güneydeki Sarande’de Berişa yönetimine karşı özerk yönetimin kurulduğu, Vlore’de silahlarını teslim etmek isteyen 4 kişinin vurulduğu, İsyânın başkente sıçramasını önlemek amacıyla Tiran girişlerine barikatlar kurulduğu, Halkın silahlanması karşısında hatalı bulunan genelkurmay başkanının görevden alındığı, İsyancı kentlerin kuşatıldığı vurgulanmıştır. İsyân hareketinin gerilla savaşına dönüşmekte olduğu bildirilmiştir. Ordu birlikleri güneye doğru yol alırken isyancıların da çete savaşına başlamak üzere dağlara çekildikleri söylenmiştir. Orduya ait tank ve zırhlı araçlar isyancıların üzerine güneye ilerlerken, isyancılar Vlore, Sarande, Gjirokaströ ve Fier kentlerinde askeri depolardan yağmaladıkları silahlarla orduya meydan okumuşlardır. Haberlerde, Sarande kentindeki küçük deniz üssü’de eski 5 küçük savaş gemisi ve 2 top bataryasına sahip daha büyük bir geminin, çocuk denecek yaşta silahlı gençlerin koruduğu limanın içinde demirli bulundukları belirtilmiştir.

Orduyla isyancıların çatışmaya girmelerinin an meselesi olduğu ifade edilmiştir. Öte yandan, Arnavutluk ordusunun kuşatması altındaki Vlore, Sarande ve Gjirokaströ’da gıda stoklarının tükenmek üzere olduğu belirtilmiştir. Sokağa çıkma yasağının yürürlükte olduğu başkent Tiran’da geceleri yoğun silah sesleri işitildiği, onlarca kişinin tutuklandığı bildirilmiştir. Tiran’ın girişindeki barikatlarda, tüm araçların sıkı bir aramadan geçirildikleri, güneydeki Sarande kentinde halk, merkezi yönetime karşı ‘özerk yerel yönetim komisyonu’ oluşturulmasına karar vermiştir. İsyancılar, Yunan televizyonuna yaptıkları konuşmalarda “Ya Berişa gidecek ya da savaş çıkacak. Berişa giddene kadar gerekirse hepimiz tek tek savaşarak ölürüz” demişlerdir.

Genelkurmay Başkanı General Şeme Kosova yerine General Adem Kopani getirilmiştir. General Kopani’nin Devler Başkanı Sali Berişa’nın savunma konularındaki danışmanı olduğu öğrenilmiştir. Ayrıca, ülkenin güneyindeki olaylardan sorumlu askerler hakkında soruşturma açılacağı belirtilmiştir. Arnavutluk ana muhalefet partisi Sosyalist Parti’nin Sali Berişa’ya ülkede yayılan şiddet olaylarını önlemek amacıyla tüm partilerin katılımıyla yeni bir hükümet kurma önerisi götürdüğü, Berişa’nın bu konuya sıcak bakmadığı bildirilmiştir. 4 Mart

1997’de Arnavutluk Hava Kuvvetlerine ait uçaklarını İtalya’ya kaçırarak iki pilotun ‘Siyasi sığınma hakkı’ istedikleri belirtilmiştir. Arnavutluk Adalet Bakanı, yabancı basına sansür uygulanmadığı, haberlerini geçmekte serbest oldukları, sansürün ve yasakların yerel basın için olduğunu açıklamıştır.⁴⁷³

“Arnavutluk’ta isyancılar direniyor” ve “İsyancı kentler orduya direniyor” başlıklı haberlerde, Arnavutluk’ta askerlerle ilk çatışmalarda 4 kişinin yaralandığı, Arnavutluk ordusunun güneye ilerlemeye devam ettiği, hükümetin ise sosyalistler ve dış mihrakları suçlu olarak tespit ettiği vurgulanmıştır. Arnavutluk’un güneyindeki Saranda kenti yakınlarında ordu birlikleri ile isyancılar arasında çatışma çıkarken bazı subay ve askerlerin isyancılara katıldığı bildirilmiştir. Arnavut askerleri taşıyan çok sayıdaki kamyonun mevzilendiği Saranda’nın 10 km. doğusundaki Styari köyünde isyancılarla askerler arasında çatışma çıkmıştır. Görgü tanıkları, Saranda’daki sivillerin yerel direnişçilere katılmak için çatışma bölgesine akın ettiklerini bildirirken Saranda’da direnişçilerin orduya ait bir tankı ele geçirdikleri ileri sürülmüştür. Telefonla bilgi veren bir Arnavut milletvekili de isyancıların Saranda’ya giden yol üzerinde bir dizi barikat kurduğunu, çok sayıda zırhlı ve Mig savaş uçağının desteğindeki yaklaşık 300 askerin olası bir saldırısını engellemeye çalıştıklarını söylemiştir. Bölgedeki Delvine kasabasında 5 Mart 1997’de çıkan çatışmaların yaklaşık 40 dakika kadar sürdüğü ve ordunun geri çekilmesi ile sona erdiği kaydedilmiştir. Çatışmalarda 4 isyancının yaralandığı bildirilmiştir. Saranda’dan canlı yayın yapan Yunan Skai televizyonu, Sarandalı’ların kentin etrafına siper kazdıkları ve Berişa istifa etmeden direnişten vazgeçmeyeceklerini söylediklerini bildirmiştir.

Vlora’dan çıkmayı başaran bir görgü tanığı, kentte büyük bir kaos yaşandığını ve askeri depolardan yağmalanan mayınlardan kentin bir mayın tarlası haline geldiğini ileri sürmüştür. Bu arada, Devlet Başkanı Sali Berişa, muhalefetin koalisyon hükümeti kurma teklifini reddetmiştir. Devlet televizyonundan Berişa adına yapılan açıklamada, güneydeki isyanı, Yunan azınlığın yaşadığı Epir Bölgesi’nin Yunanistan’a ilhakı yolunda terörist faaliyet sürdüren Epir’in Kurtuluş Komitesi’nin de (MAVİ) kışkırtabileceğini, Sosyalist Parti’deki aşırı uçların

⁴⁷³ Cumhuriyet, 5 Mart 1997, s.11.

Yunanistan ve Sırbistan tarafından desteklendiğini, Saranda ve Delvine kentlerinde ‘Büyük Yunanistan’ sloganlarının atılmasının tesadüf olmadığını belirtilmiştir.

Arnavutluk’ta gerginliğin tırmanması üzerine, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın (AGİT), bölgeye bir heyet gönderme kararı aldığı, ancak 5 Mart 1997 akşamı heyetin Arnavutluk’a gitmesinin ertelendiği bildirilmiştir. AGİT tarafından yapılan açıklamada, Tiran hükümetinin ziyaretin ülkedeki gerginliğin sona ermesi ardından gerçekleştirilmesini istediği belirtilmiştir.⁴⁷⁴

Muhalefet liderleri ile Devlet Başkanı Sali Berişa arasında gerçekleşen görüşmede, ülkenin güneyindeki isyancılara karşı askeri harekatı durdurma ve af ilan etme konusunda anlaşmaya varıldığı bildirilmiştir. 6 Mart 1997’de ilk kez televizyona çıkan isyancıların lideri emekli albay Gacia, affın kendilerini bağlamadığını söylemiştir. Devlet Başkanı’nın af kararı ile ilgili resmi açıklama, muhalefet liderleri ile 5 saatten fazla süren görüşmeler sonrasında yapılmıştır. Açıklamada, görüşmeye katılan tarafların ‘Arnavutluk’un güneyine planlanan askeri harekatın 8 Mart 1997 günü saat 07.00’da başlamak üzere 48 saatliğine durdurulmasına’ karar verdikleri belirtilerek, bu sürede isyancıların ellerindeki silahları teslim etmeleri ve suç işlemediklerini taahhüt etmeleri halinde affedilecekleri kaydedilmiştir. Berişa’nın çıkardığı affın kendilerini bağlamadığına dikkat çeken Güney Arnavutluk’un lideri Albay Gacia, Yunanistan’da yayın yapan SKY adlı televizyon kanalında, isyanın merkezi konumundaki Saranda kentinin meydanından canlı yayında yaklaşık dört bin kişinin büyük desteği altında soruları cevaplamıştır. Gacia, ‘Önce Berişa gidecek, sonra bütün partilerden oluşan geçici hükümet kurulacak ve hemen ardından erken seçim yapılarak yeni cumhurbaşkanı seçilecek’ şeklinde konuşmuştur.

Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa yönetimi ve görüşmeye katılan muhalefet liderleri arasında geniş tabanlı bir hükümetin kurulması konusunda anlaşma sağlanmıştır. Öte yandan, Vlora, Delvina ve Saranda kentlerinde ayaklanan isyancılar 6 Mart 1997’de Memalia, Tepelena ve Dença kentlerinde kontrolü ele geçirmişlerdir. Bu arada Saranda’ya giden Muzine karayolu üzerinde stratejik öneme sahip köprü bombalanmıştır. Silahlı isyancıların, Saranda çevresinde savunma hatları oluşturmaya devam ettikleri ve ordunun muhtemel saldırısına karşı anayolların

⁴⁷⁴ **Cumhuriyet**, 6 Mart 1997, s.10.

üzerine kamyonlarla engeller kurdukları belirtilmiştir. Vlora kentinde ise, son 24 saatte 9 kişinin vurularak öldürüldüğü, orduya ait silah depolarının yağlamasından bu yana ölenlerin sayısının 30'a ulaştığı bildirilmiştir.⁴⁷⁵

Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa, ülkede erken genel seçime gidilmesi ve muhalefetteki sosyalistlerle bir koalisyon hükümeti kurulması önerilerini reddetmiştir. Arnavutluk'taki kriz nedeniyle başkent Tiran'da bulunan Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi heyetinin Hollandalı Başkanı Rene Van Der Linden, Devlet Başkanı Berişa ile görüşmesinden sonra yaptığı açıklamada, Berişa'nın yakın dönemde erken seçimlerin sözkonusu olmadığını ifade ettiğini belirtmiştir. Görüşmede, AKPM heyeti, Berişa'dan yeni bir anayasa ile yeni bir seçim yasasından sonra erken genel seçimlerin yapılmasını istemiştir.

Vlore'de isyanı yöneten 31 üyeli Vlore Kurtuluş Komitesi, bir bildiri yayımlayarak, silah bırakmak için üç koşul öne sürmüştür. Komitenin dört lideri, yeni seçim tarihinin belirlenmesini, ordu birliklerinin kent çevresindeki tepelerden çekilmesini ve bir teknokratlar hükümeti kurulmasını istemişlerdir. Reuters ajansının telefonla konuştuğu bir batılı gazeteci af önerisinin halkı tatmin etmediğini, halkın Berişa'nın istifasını ve bankerlere kaptırdıkları paralarını istediklerini söylemiştir.

Saranda'da savunma barikatlarının güçlendirildiği ve binlerce isyancının uzun bir kuşatmaya karşı örgütlendikleri öğrenilmiştir. İsyancıların elindeki Tepelene kentindeki gazeteeciler ise, isyancıların dağınık ve denetimsiz olduklarını, aralarında tartıştıklarını ve her yere ateş açtıklarını anlatmışlardır. Eski ordu subaylarının da isyancılara katıldığı ve halkın yiyecek bulmak için terk edilmiş dükkanları yağmaladığı belirtilmiştir.

Öte yandan, Arnavutluk'un güneyinde yaşanan isyanı, 'kuzey-güney' çatışması şeklinde nitelendiren Yunan medyasının bölgede 'ateşe barut kattığı' belirtilmiştir. Arnavut gazeteleri, bölgedeki Yunan muhabirlerin asılsız haberlerle dünya kamuoyunu yanılttıklarını ve Tiran yönetiminin Yunan azınlığa karşı olumsuz bir tutum sergilediği şeklinde propaganda yaptıklarını bildirmişlerdir. Yunan medyasından şikayetçi olan Tiran basını, isyancıların Yunan televizyonlarında 'kurtuluş güçleri' olarak tanıtılmalarının anlamsız ve artniyetli olduğuna, Yunan televizyonlarında isyancılar ile güneydeki kent isimlerinin Yunanca telaffuzları ile

⁴⁷⁵Milliyet, 7 Mart 1997, s.19; Cumhuriyet, 7 Mart 1997, s.8.

verildiğine dikkat çekmiştir. Bu arada, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF), bunalımın çözümüne yardımcı olmak için parasal yardımda bulunmaya hazırlandığı bildirilmiştir.⁴⁷⁶

Arnavutluk'taki bunalımın çözümü için gelen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) heyetiyle görüşen Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa isyancıların silah bırakmaları durumunda 45 gün içinde genel seçime gitmeyi kabul etmiştir. Vlore'deki isyanı yöneten Vlore Kurtuluş Komitesi, silah bırakmak için yeni seçimlere gidilmesini şart koşmuştu. Berişa'nın seçime gidileceği açıklaması, isyancıların, hükümetin silah bırakılması için tanıdığı 48 saatlik sürenin son saatleri yaşanırken, ordunun olası bir saldırısına karşı savunma hatlarını güçlendirip hazırlık yapmaya başlamalarının ardından gelmiştir. Hükümetin, isyancılara silahlarını bırakmaları için verdiği süre 9 Mart 1997 sabahı saat 7'de bitecekti.

Devlet Başkanı Berişa, 8 Mart 1997'de, ülkedeki bunalıma barışçı çözüm bulunması amacıyla hükümet ile isyancılar arasında arabuluculuk yapmak için ülkeye gelen Avusturya eski Başbakanı Franz Vranitzky başkanlığındaki AGİT heyeti ile iki kez görüşmüştür. Sali Berişa, görüşmelerin ardından, isyancıların silahlarını bırakması durumunda 45 gün içinde genel seçimlere gitmeyi kabul ettiğini açıklamıştır. AGİT heyeti, muhalefet liderleri ile de görüşmüştür. Muhalefetteki Demokrasi Birliği'nin lideri Neritan Ceka ise, Berişa'nın erken seçim önerisine karşı çıkmıştır. Ceka, bu koşullar altında seçim yapılmasının yanlış olduğunu, seçimlerin 3-6 ay içinde yapılmasından yana olduklarını belirtmiştir. İçişleri Bakanlığı, ülkenin güneyinde, isyancı gruplarla hükümet güçleri arasındaki çatışmalarda 9 Mart 1997'ye kadar ölenlerin sayısının 20'ye ulaştığını açıklamıştır. İsyancıları liderleri, Berişa'nın istifasında ve ülkeyi erken seçime götürecek geniş tabanlı bir hükümetin kurulmasında ısrarlı olduklarını yinelemişlerdir.

Saranda'daki isyancı liderlerden Cevat Koçiu, AGİT heyetiyle görüşmesinin ardından 45 gün içinde seçime gidilmesinin uygulamada imkansız olduğunu açıklamıştır. Saranda kentinde, silahlı isyancılar 8 Mart 1997'de, Yunan adası Korfu ile Saranda arasında çalışan feribota binip Yunanistan'a gitmek için limanda toplanan yüzlerce kişiyi dağıtmak ve kente gönderilen ilaç ve yiyeceklerin yağmalanmasını önlemek için ateş açmışlardır. Kalabalığın yatıştırılmasından sonra,

⁴⁷⁶Cumhuriyet, 8 Mart 1997, s.9.

7 Mart 1997’de gizli polislerle girdikleri çatışmada ağır yaralanan üç isyancı ile 150 kadın ve çocuk feribotla Korfu’ya gönderilmiştir.

Bu arada hükümet güçlerinin kontrolunda bulunan Gjirokaströ kentinin de isyancıların eline geçtiği bildirilmiştir. Yüzlerce isyancının kentteki ordu üssünü basarak buradaki binlerce silaha el koydukları belirtilmiştir. Olay sırasında askerlerin müdahale etmedikleri ve isyancıların, aldıkları silahlarla havaya ateş açarak üssü terk ettikleri bildirilmiştir. Öte yandan, İtalya Arnavutluk’un güneyindeki isyandan kaçan Arnavut vatandaşlarının sığınma taleplerini kabul etmeyeceğini açıklamıştır. Bu arada Süleyman Demirel, Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa ile 8 Mart 1997’de bir telefon görüşmesi yaparak, Türkiye’nin Arnavutluk’ta meydana gelen olayları yakından ve endişe ile takip ettiğini belirtmiş, ülkede en kısa zamanda düzenin ve kanun hakimiyetinin sağlanacağına inandığını kaydetmiştir.⁴⁷⁷

Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa, isyancılara silah bırakmaları için tanınan süreyi bir hafta daha uzatmıştır. Berişa ile muhalefet arasında gerçekleştirilen ve tarihi olarak nitelendirilen anlaşmaya göre, isyancılara af getirilecek ve genel seçimler hazirana kadar yapılacaktı. Anlaşmayı temkinli karşılayan isyancılar ise ‘Devlet Başkanı Berişa istifa edene kadar silahlarını bırakmayacaklarını’ bildirmişlerdir. Berişa ile muhalefet liderleri arasında yapılan kritik toplantıda, liderler krizin giderilmesini amaçlayan 9 maddelik bir deklarasyon imzalamışlardır. Uzun görüşmeler sonucu imzalanan deklarasyon, başkent Tiran’da iktidar ve muhalefet tarafından ‘tarihi bir anlaşma’ olarak nitelendirilmiştir. Berişa’nın 45 gün içinde erken seçime gidilmesi önerisi süreyi çok kısa bulan isyancılar tarafından reddedilmiştir.

Devlet Başkanı Sali Berişa’nın muhalefet liderleriyle imzaladığı deklarasyonu temkinli karşılayan isyancılar, Berişa istifa edene kadar silahlarını bırakmayacaklarını söylemişlerdir. Gjirokaströ kentinde kurulan isyancı komitesinin başkanı eski general Agim Gojita”Şu anda bizim tutumumuz silahlarımızı bırakmadan önce Berişa’nın istifa etmesi yönünde” demiştir. 8 Mart 1997’de isyancıların eline geçen Gjirokaströ kenti isyancı komitesinin ikinci adamı Sotirakis Manthos ise ‘Silahlarımızı geri vermeyeceğiz, Berişa’nın istifa etmesini istiyoruz’ şeklinde konuşmuştur. Bu arada, güneydeki Gjirokaströ’ya bağlı Permet kasabasında, isyancılar ile ordu arasında

⁴⁷⁷Milliyet, 9 Mart 1997, s.18; Cumhuriyet, 9 Mart 1997, s.11.

çıkan çatışmada 5 kişinin öldüğü bildirilmiştir. Orduya yakın kaynaklar, iktidarda bulunan Demokratik Parti'nin Permet kasabası ilçe başkanının isyancılarca öldürüldüğünü belirtmişlerdir. Aynı kaynaklar, bölgede Savunma Bakanı Saffet Julali'nin de bulunduğunu bildirmişlerdir.

Güneyde isyancıların eline geçen kent ve kasbalarda çocuklar ve kadınların da aralarında olduğu halkın hemen hemen tamamının baştan aşağı silahlanmış durumda olduğu, yağmalama olaylarının önünün alınamadığı bildirilmiştir. İsyancıların buralarda düzenin yeniden sağlanması için isyan komiteleri oluşturmuşlardır. Gjirokaströ kenti komite başkanlığına getirilen eski General Agim Gojita, 9 Mart 1997'de kent meydanında 1500 kişilik bir kalabalığa hitaben yaptığı konuşmada, "Bundan sonra 18 yaşından küçük çocuklar silah taşıyamayacak. Dükkanlar açılacak ve hırsızlık yaparken yakalananlar cezalandırılacak" demiştir.⁴⁷⁸

Arnavutluk'ta Devlet Başkanı Sali Berişa'nın isyancılara silahlarını bırakmaları için verdiği süreyi 1 hafta uzatarak en geç haziranda yapılacak erken seçime kadar bir milli mutabakat hükümeti kurulmasını kabul etmesine rağmen eylemlerini sürdüren isyancılar, 10 Mart 1997'de 4 kenti daha ele geçirmişlerdir. 10 Mart 1997'deki çatışmalarda da 26 kişi yaralanmıştır. Güney kasabalarından Lazarat'ta da 10 Mart 1997 akşamı isyancıların elinde bulunan bir cephane deposunun havaya uçtuğu, patlamada birçok kişinin yaralandığı belirtilmiştir.

Öte yandan Yunan televizyonu 10 Mart 1997'de geçtiği haberde isyancıların elinde bulunan Kuçova kasabasının su depolarına hükümet güçlerinin zehir atarak toplu katliam planladığını ileri sürmüştür. Sali Berişa'nın istifa etmesi talebiyle ayaklanan isyancılar, Tiran yönetiminin yeni önerileri karşısında suskunluklarını korumuşlardır. İsyanın başını çeken kentlerden Vlore, Gjirokaströ, Srande, ve Delvine'deki isyancı liderler, 10 Mart 1997'de bir araya gelerek Berişa'nın önerilerini tartışmaya başlamışlardır. İsyancıların muhalefet partileriyle de önerileri tartışacakları bildirilmiştir. Bir Sosyalist Parti yetkilisi, isyancıların koalisyon görüşmelerinin sonuçlarını beklediklerini söylemiştir. Bu arada, Sosyalist Parti'nin İçişleri Bakanlığı'nı almak istediği öğrenilmiştir. Berişa'nın çağrılarına karşın ülkenin güneyinde isyan yayılmaya devam etmiştir. İsyancılar 10 Mart 1997'de 4 kent ile 16 köyü ele geçirmişlerdir. Böylece isyancıların elindeki kent sayısı 11'e

⁴⁷⁸ **Cumhuriyet**, 10 Mart 1997, s.9.

çıkıştır. İsyancılar, 9 Mart 1997’de 3 silah deposunu soyduktan sonra başkent Tiran’ın 120 kilometre güneyindeki Berat kentini ele geçirmişlerdir. Askerlerin çatışmaya girmekten kaçındığı Berat’ta üç kişinin yaralandığı bildirilmiştir.

Bir başka isyancı kuvveti de Berat yakınlarında ülkenin eski lideri Enver Hoca’yı desteklemesiyle tanınan Skrapari’yi ele geçirmiştir. İsyancılar, Skrapari yakınlarındaki Kuçova Askeri havaalanı’nı da ele geçirmiştir. Bölgedeki kaynaklar, isyancıların Berat ile Skrapari arasındaki Polican ile Gjirokastr’ya 30 kilometre uzaklıktaki Permet’i de ele geçirdiklerini bildirmişlerdir. Öte yandan, Arnavutluk’un Yunanistan sınırındaki Kakavia sınır karakolu ve gümrük müdürlüğünü basan isyancıların, bu sınır kapısını da ele geçirdikleri belirtilmiştir. Asker ve polislerin direniş göstermeden sınır karakolunu isyancılara teslim ettikleri kaydedilirken isyancıların Yunanistan’dan ülkeye ‘kaçak mal’ soktukları ileri sürülmüştür.

Türk Dışışleri Bakanlığı Sözcü Yardımcısı Sermet Atacanlı, Arnavutluk’a, Kızılay aracılığıyla insani yardım göndermek için çalışmalar yapıldığını söylemiştir. Bu arada, İtalya’nın Arnavutluk Büyükelçisi Paolo Forseti’nin, Arnavutluk’taki krizin çözümü için muhalefet temsilcileri ile bir İtalyan gemisinde görüştüğü bildirilmiştir. Foresti’nin Adriyatik’teki İtalyan Deniz Kuvvetleeri’ne ait San Giorgio gemisinde muhalefet temsilcileri ile bir araya geldiği, görüşmelerin amacının muhalefet ile iktidar arasındaki anlaşmaları uygulamaya geçirmek olduğu İtalyan Dışışleri Bakanlığı tarafından açıklanmıştır.⁴⁷⁹

Arnavutluk’ta Devlet Başkanı Berişa’ya karşı sürdürülen isyana, devlet başkanı taraftarları da merkez silah depolarının bulunduğu Bayram Curri kasabasını basıp silahlara el koyarak karşılık vermişlerdir. Berişa, Sosyalist Parti üyesi Başkim Fino’yu yeni başbakan olarak atamıştır.⁴⁸⁰

‘Arnavutluk’ta isyana isyan’ başlıklı haberlerde, güneydeki isyancılara karşı, kuzeyde de Berişa taraftarları depo basarak silahlandıkları, Berişa taraftarlarının kuzey Arnavutluk’taki Bayram Curri kasabasında bulunan askeri depoları basarak, silahlara el koydukları bildirilmiştir. Sırbistan sınırına 20 kilometre uzaklıkta bulunan Bayram Curri kasabası sakinleri, 11 Mart 1997’de burada bulunan askeri depoları yağmalamışlardır. Yağmalamaya yaklaşık 9 bin Berişa taraftarı katılmıştır.

⁴⁷⁹ **Cumhuriyet**, 11 Mart 1997, s.9.

⁴⁸⁰ **Cumhuriyet**, 12 Mart 1997, s.1.

Eylemcilerin, Devlet Başkanı Sali Berişa'nın yanında olduklarını belirttikleri ve istediği anda yanında savaşımaya hazır olduklarını söyledikleri belirtilmiştir.

Arnavutluk'un güneyinde ayaklanan isyancıların ülkenin en önemli havaalanını 11 Mart 1997'de basarak, burada bulunan 19 MİG savaş uçağını ele geçirdikleri bildirilmiştir. İsyancılar, ülkenin hava kuvvetlerinin elinde bulunan toplam savaş uçağının 5'te birini ele geçirmişlerdir. Arnavutluk'un güneyindeki Kuçove kentinde bulunan askeri havaalanında aynı zamanda uçakların bakım ve onarım ünitelerinin de bulunduğu, isyancıların baskınına havaalanında bulunan askeri pilotların karşı koymadığı bildirilmiştir. Ülkedeki isyanların patlak vermesine neden olan banker skandalında paralarını kaybettiklerini kaydeden pilotlar, isyancılara karşı gelmeyeceklerini ve verilen emirlere uymayacaklarını söylemişlerdir. Tiran'a 100 km. uzaklıktaki Kuçove havaalanında görevli pilotlardan biri, komutanlarının isyancılara ateş açmalarını emrettiğini, ancak kalbinin bu emre uymaya el vermediğini belirtmiştir.

İsyancılar ise, eylemlerinin Berişa gidene kadar süreceğini vurgulayarak 'Biz isyancı değiliz. Biz halkız. Biz demokrasiye inanıyoruz ve paralarımızı geri istiyoruz' demişlerir. Görgü tanıklarının bildirdiğine göre bir kısım isyancı da havaalanı yakınındaki bir kasabada polis merkezini ele geçirmiştir. Sosyalist Parti üyesi Başkim Fino'nun başbakan olarak atanmasından sonra yeni hükümetin de 24 saat içinde hazır olacağı açıklanmıştır.⁴⁸¹

Arnavutluk'taki isyanın siyasi ve ekonomik olduğu kadar, etnik boyutları da bulunuyordu. Bankerzedelerin eylemlerinin yalnızca ülkenin güneyinde isyana dönüşmesinin başlıca nedeni, güneyde köklü bir sosyalist hareketin bulunması olmuştur. Ancak tarihi kuzey-güney çekişmesinin de önemli etkisi bulunmaktadır. Arnavutluk'un kuzeyinde Sünnilerin çoğunlukta olduğu Gekolar yaşamaktadır. Güneyde ise Ortokdoksların çoğunlukta, Bektaşilerin azınlıkta olduğu Toskalar bulunmaktadır. İki toplum arasında yalnızca şive farkı olsa da Arnavutluk'ta hemşeriliğe önem verilmektedir. Arnavutluk yönetimi, son Kral Zogo'ya kadar kuzeydeydi. Sünni olan Zogo, 1939'daki İtalyan işgaline kadar iktidarını sürdürmüştür. Güneyli Enver Hoca'nın liderliğini yaptığı sosyalist devrimden sonra iktidar güneye geçmiştir. Sosyalist yönetim döneminde komünist kadroların daha çok

⁴⁸¹ **Cumhuriyet**, 12 Mart 1997, s.11.

güneyden çıktığı belirtilmiştir. Sosyalist sistemin çökmesinden sonra yapılan seçimleri kazanan Sali Berişa ise kuzeylidir. İktidarın uzunca bir aradan sonra yeniden kuzeye geçmesinin güneylilerce hazmedilemediği tahmin edilmiştir. Güneydeki isyana başlangıçta sessiz kalan kuzeylilerin, ilk kez hareketlenerek silahlanmaları, ülkenin kanlı bir iç savaş tehlikesiyle karşı karşıya geldiğini göstermiştir.⁴⁸²

Arnavutluk'un güneyinde başlayan isyanın Tiran'a da sıçradığı bildirilmiştir. Tiran yakınlarında 12 Mart 1997'de askeri depoların yağmalandığı, kışlalardaki askerlerden bir bölümünün subayları tarafından serbest bırakıldıkları ve muhtemelen iktidar karşıtı bu askerlerin oluşturduğu 100 kişilik bir grubun İskenderbey Meydanına yürüdüğü bildirilmiştir. Tiran'ın 30 km. kuzeyindeki Kruja kentinde isyancılar bir tankçı birliğine saldırmışlar ve birçok tankı ele geçirmişlerdir. Kruja'daki isyancılar, ancak paralarını iade edecek bir hükümeti tanıyacaklarını açıklamışlardır. Hareketli dakikaların yaşandığı başkent Tiran'da vatandaşların mağazalara akın ettiği ve yiyecek stokladığı gözlenmiştir. Batılı diplomatların Tiran'daki ailelerini tahliye ettikleri bildirilmiştir. AB Komisyonu, Arnavutluk'taki siyasi güçleri uzlaşmaya çağırarak, aksi halde ülkenin çöküşe gidebileceği uyarısında bulunmuştur.⁴⁸³

12 Mart 1997 günü öğleden sonra başkent Tiran'ın merkezindeki Harp Okulu'nun yağmalandığı bildirilmiştir. Görgü tanıkları, Tiran sakinlerinin askeri okulu yağmalamaları sırasında silah sesleri işitildiğini belirtmişlerdir. Tiran kenarında bulunan Dayti dağındaki ormanların ise ateşe verildiği kaydedilmiştir. İsyancıların denetimindeki kentler arasında yer alan Saranda'da açıklama yapan eski subay Cevat Leşi, 8 büyük kent komitesinin 11 Mart 1997'de Gjirokastr'o'da bir araya gelerek 'Halkın Selameti için Ulusal komite' adı altında birleştiklerini söylemiştir. Elbasan kentinde de çatışmaların devam ettiği bildirilmiştir.

Başbakanlığa getirilen ana muhalefet Sosyalist Partili Başkim Fino, yeni kabinenin kurulması çalışmalarına devam ederken, Tiran'a sıçrayan isyan vatandaşlarda şanik yaratmıştır. Öte yandan, parlamentonun 11 Mart 1997'de gece yapılan oturumunda genel af yasa tasarısı kabul edilmiştir. Yasa, isyancıların 20 Mart

⁴⁸² **Cumhuriyet**, 12 Mart 1997, s.11.

⁴⁸³ **Milliyet**, 13 Mart 1997, s.21; **Cumhuriyet**, 13 Mart 1997, s.1.

1997'ye kadar silah bırakmasını öngörmekteydi. Yeni Başbakan Başkim Fino, ulusal uzlaşmanın, gözaltındaki Sosyalist Parti lideri Fatos Nano'nun serbest bırakılmasıyla başlayabileceğini belirtmiştir. Fino ayrıca, İtalya ve Yunanistan'dan ekonomik yardım beklediklerini de vurgulamıştır. AB Komisyonu üyesi Hans Van Der Brock, eğer uzlaşma sağlanamazsa Arnavutluk'ta kontrol edilemez bir ayaklanma olacağını söylemiştir. Avrupa Parlamentosu'nun 13 Mart 1997 tarihinde yapacağı oturumunda, Arnavutluk'ta şiddetin artmasını kınayan ve taraflara, krize barışçıl ve demokratik bir çözüm bulmaları çağrısında bulunan bir karar çıkarması beklenmiştir.⁴⁸⁴

Arnavutluk'un güneyinin tamamen isyancıların eline geçtiği bildirilmiştir. Sosyalist Başbakan Başkim Fino, ülkenin, iç savaşın eşiğinde olduğunu belirterek Avrupa'nın yardımını istemiştir. 'Tiran'dan imdat çağrısı' başlıklı haberlerde belirtildiğine göre, Arnavutluk'taki tüm siyasi parti liderlerinin 13 Mart 1997'de yaptıkları ortak bir açıklamayla, Avrupa ülkelerine, bölgede anayasal düzenin sağlanması ve ülke bütünlüğünün korunması amacıyla silahlı müdahalede bulunulması çağrısı yapmışlardır. Siyasi parti liderleri bu açıklamayı, Devlet Başkanı Sali Berişa ile bir araya geldikleri toplantıdan sonra yapmışlardır.

Başbakan Başkim Fino ve Devlet Başkanı Sali Berişa'nın AB dönem başkanlığını yürüten Hollanda'dan ülkeye askeri müdahalede bulunulması yolunda resmen istekte bulundukları da bildirilmiştir. Bu arada, Makedonya hükümetinin iç savaş yaşanan Arnavutluk ile olan sınırını kapattığı bildirilmiştir. Makedonya sınırındaki 4 sınır karakolunu kapatmıştır. Korçe ve Çerrik kentlerinin de denetiminin isyancılara geçmesiyle, Güney Arnavutluk'un tamamının isyancıların eline geçtiği, kuzey'deki İşkodra'da, isyancıların kışlaların denetimini ele geçirirken biri asker 7 kişinin öldüğü, 40 kişinin yaralandığı, Korçe'de ise, 2 kişinin öldüğü, 4 kişinin yaralandığı, dükkanların yağmalandığı belirtilmiştir. Tiran'da hastane kaynakları, aralarında 9 yaşında bir çocuğunda bulunduğu 3 kişinin öldüğünü, yaklaşık 50 kişinin yaralandığını bildirmişlerdir. Tiran'daki garnizon ve kışla binalarından bazılarını isyancılara teslim eden yüzlerce askerin başıboş bir halde sokaklara döküldüğü görülmüştür.⁴⁸⁵

⁴⁸⁴ **Cumhuriyet**, 13 Mart 1997, s.11.

⁴⁸⁵ **Milliyet**, 14 Mart 1997, s.21; **Cumhuriyet**, 14 Mart 1997, s.1,11.

“Arnavutluk yalnız kaldı” başlıklı haberlerde, başkent Tiran’dan dünyaya yapılan askeri müdahale çağrısına olumsuz yanıt verildiği bildirilmiştir. Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler yetkilileri, Arnavutluk Başbakanı Başkim Fino’nun isyancılara karşı askeri müdahalede bulunulması çağrısına olumlu yanıt vermenin söz konusu olmadığını kesin bir dille ifade etmişlerdir. AGİT Dönem Başkanı Danimarka’nın Dışişleri Bakanı, Arnavutluk’a müdahale ihtimali bulunduğunu açıklamıştır. ABD Savunma Bakanı ise müdahalenin şu anda düşünülmendiğini, ancak bu olasılığın gözardı edilmediğini belirtmiştir. Arnavutluk’taki Türk vatandaşlarının tahliyesinin Türk donanmasına ait bir gemiyle gerçekleştirileceği, Türk vatandaşlarının Tiran’dan Dıraç’a nakledilecekleri ve burada gemiye bindirilecekleri açıklanmıştır.⁴⁸⁶

Avrupa Birliği’nin gündeminde birinci sırada tartışılan Arnavutluk’taki kriz konusunda, AB üyesi 15 ülke’nin dışişleri bakanları ‘ortak bir dış politika oluşturulması’ için toplanmışlar ve bu tür krizlere müdahale konusunda hazırlıksız olduklarını görmüşlerdir. “Arnavutluk’a müdahale tartışılıyor” başlıklı haberlerde, Avrupa’nın Arnavutluk siyasi partilerinin askeri müdahale isteğine olumsuz yanıt verdikleri, Almanya Başbakanı Helmut Kohl’ün ‘Oraya göndereceğimiz askerlere görevlerinin ne olduğunu söyleyeceğiz’ diye sorduğu, batılı ülkelerin, krize barışçı çözüm bulunması çabalarının Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın (AGİT) girişimleri çevresinde yoğunlaştığı, AGİT heyetinin Arnavutluk Başbakanı Başkim Fino ile görüşükten sonra ‘ülkeye uluslararası bir polis gücü gönderilmesi’ çağrısında bulunduğu belirtilmiştir.

Devlet Başkanı Berişa da, ‘Hiçbir şekilde istifa etme niyetinde değilim ve Arnavutluk’u terketmeyeceğim’ şeklinde konuşmuştur. AB’ye üye ülkelerin dışişleri yetkilileri, Arnavutluk’taki durumun çok karmaşık olduğunu ancak ülkeye askeri müdahalede bulunmaları için ellerinde ne imkan ne de yasal dayanak olduğunu vurgulamışlardır. Arnavutluk yönetiminden gelen askeri müdahale çağrılarına 13 Mart 1997 gecesi olumsuz yanıt veren NATO konseyi de, 14 Mart 1997 sabahı daimi temsilciler düzeyinde tekrar toplanmış ve ‘AGİT ve AB’ninkiler başta olmak üzere uluslararası girişimlere destek verdiğini’ teyit etmiştir. NATO merkezinde kaynaklar, ‘durumu fazla ümit verici bulmadıklarını’ söyleyerek, ittifak üyesi ülkelerin

⁴⁸⁶ **Cumhuriyet**, 15 Mart 1997, s.1.

Arnavutluk'taki vatandaşlarının ve diplomatlarının tahliyesi konusuna öncelik verdiklerini belirtmişlerdir.

BM Güvenlik Konseyi ise yayımladığı bildiriyle krize barışçı çözüm bulunması gerektiğinin altını çizmiş ve AGİT ve AB olmak üzere diplomatik çabaların tamamen desteklendiğini belirterek topu kesin bir dille Avrupa'ya atmıştır.

Tam bir kaostan yaşandığı Arnavutluk'ta yabancılar tahliye edilirken, Amerikan elçilik konutuna ateş açıldığı bildirilmiştir. Arnavutluk'taki Amerikalı diplomatlar, ellerrinde uçaksavar gibi ağır silahların da bulunduğu bir grup isyancının dün Tiran'ın dışındaki Amerikan elçilik konutuna ateş açtığını bildirmişlerdir. ABD Savunma Bakanlığı'ndan bir yetkili de, tahliye çalışmaları sırasında bir ABD helikopterine yerden SA-7 füzesi fırlatıldığını, başka bir helikoptere ise hafif silahlarla ateş açıldığını belirtmiştir. Bu saldırılardan sonra tahliye çalışmalarına katılan bütün helikopterlerin gemilere döndüğü bildirilmiştir. 15 Mart 1997'de 90 civarında ABD vatandaşı ve 150 denizcinin tahliye edilmeyi beklediği, Fransa'nın 5 askeri helikopterinin, Arnavutluk'taki Fransız vatandaşlarının büyük kısmını tahliye ederek, İtalya'ya götürdüğü açıklanmıştır. Alman helikopterlerinin de Tiran'da bulunan yaklaşık 120 yabancıyı tahliye etmeye başladığı kaydedilmiştir. Ancak operasyon sırasında Alman helikopterlerine yerden ateş açıldığı ve bu ateşe karşılık verildiği açıklanmıştır.

Arnavutluk'ta iç savaşa dönüşen isyan olayları sonucu bu ülkedeki Türk vatandaşlarının tahliyesinin 16 Mart 1997'de Türk donanmasına ait bir gemiyle gerçekleştirileceği bildirilmiştir. Türkiye'nin Tiran Büyükelçisi Ahmet Ökçün, Büyükelçilik binası, Mehmet Akif Ersoy Türk Koleji ve Türk inşaat şirketi Gintaş'ta toplanan Türk vatandaşlarının 15 Mart 1997'de Tiran'dan Dıraç'a nakledileceklerini, buradan da limanda bekleyecek bir Türk savaş gemisiyle tahliye edileceklerini açıklamıştır.⁴⁸⁷

Alman askerleri 2. Dünya savaşı'nın sona erdiği 1945 yılından bu yana ilk kez yabancı bir güce karşı ateş açmışlardır. 14 Mart 1997'de Arnavutluk'ta bulunan 20'si Alman 120 Avrupalının ülkelerine dönebilmesi için düzenlenen operasyonda, kafilenin üzerine açılan ateşe, 25 Alman askeri silahlarıyla karşılık vermiştir. Operasyonda, 120 kişiyi ülkenin kuzey komşusu Karadağ Cumhuriyeti'ne götürmek

⁴⁸⁷ **Cumhuriyet**, 15 Mart 1997, s.11.

üzere NATO'nun Barış Gücü tarafından kullanılan beş helikopterin görev aldığı, saldırının üçüncü helikopterin alana indiği sırada başladığı bildirilmiştir. Helikopterlerden birinin isabet almasının ardından Alman askerlerinin saldırıya karşılık vermeye başladığı belirtilmiştir. Alman askeri sözcüsü, ateşin kime yönelik, kimin açtığı ve ne tür silahlar kullanıldığının belirlenemediğini söylemiştir. Olayda bir Arnavut'un hafif yaralandığı belirtilmiştir.⁴⁸⁸

'Müdahalenin şekli konusunda uzlaşmaya varılamıyor' konulu haberlerde, Arnavutluk yönetiminin, ülkedeki isyanın bastırılması için yaptığı askeri müdahale çağrısı Avrupa'yı bölmüştür. İspanya Dışişleri Bakanı Abel Matutes, AB'nin Arnavutluk'a askeri müdahalesi konusunda ciddi bir anlaşmazlık yaşandığını açıklamıştır. Matutes, Yunanistan, Danimarka, Fransa ve İtalya'nın askeri müdahaleden yana olduğunu, ancak İngiltere, Almanya ve İsveç'in müdahaleye kesinlikle karşı olduklarını, çoğunluğun müdahaleye karşı olduğunu söylemiştir. Avrupa Birliği'nin Arnavutluk'taki güvenlik koşulları sağlanır sağlanmaz bu ülkeye insani yardım yapmaya hazır olduğu açıklanmıştır. Böyle bir yardım için BM güvenlik konseyi kararı gerektiği de AB tarafından vurgulanmıştır. Ayrıca, AB'nin Arnavutluk'a, yeniden yapılanma konusunda yardım önermek için derhal bir heyet gönderilmesi ve bu ülkeye küçük bir polis gücü gönderilmesi üzerinde durulması konusunda görüşbirliğine varıldığı, İtalya Dışişleri Bakanı Lamberto Dini tarafından açıklanmıştır. Dini, polis gücü'nün AB'nin BM'den yetki alması halinde gönderileceğini, bunun askeri müdahale ile aynı anlama gelmediğini söylemiştir.

Bu arada, Arnavutluk'ta artık başkent Tiran'a da sığrayan isyanlar artarak devam etmiştir. Başkent Tiran'da son 24 saatte 14 kişi ölmüş, 121 kişi de yaralanmıştır. Tiran'daki isyanı bastırmak için çabalayan Arnavutluk yönetimi, kentte düzeni sağlamak için gönüllülere silah ve cephane dağıtmıştır. Öte yandan, Arnavutluk'un dışına en büyük kurtarma operasyonu Yunan Deniz Kuvvetleri'ne ait firkateynler tarafından gerçekleştirilmiştir. Güney Arnavutluk'taki Dıraşio Limanı'ndan Yunanistan'ın Korfu adasına yaklaşık 250 kişilik yabancı ülkelere ait diplomat başarılı bir operasyon sonucu götürülmüştür. Türklerin tahliyesi ise, Dıraç'taki durum ve yol güvenliği nedeniyle (konvoyun hareketi) ikinci bir emre kadar durdurulmuştur. Türk yurttaşlarının karayoluyla Dıraç Limanı'na, oradan da

⁴⁸⁸ **Cumhuriyet**, 16 Mart 1997, s.11.

İtalya'nın Bari Limanı'na aktarılması öngörülmüştür. Türkler, Bari'den İstanbul'a havayoluyla ulaştırılacaktı. Güvenlik sorunlarının çözülmesi durumunda tahliye işleminin 16 Mart 1997'de başlayabileceği öğrenilmiştir.

Arnavutluk'ta görülmemiş bir kargaşa yaşandığı, 10 yaşındaki çocuklardan 70 yaşındaki dedelere kadar herksin silhlanmış durumda olduğu, daha doğrusu silah deposu halinde bulundukları, dolayısıyla ülkeye müdahalenin riskli olduğu, güvenlik bakımından sıkıntıların var olduğu basında belirtilmiştir. Bunda, paralarını çöken 'Piramid' sistemine yatıran yüzbinlerce kişinin zararlarının tazmin edilmemesinin ve askerlerin de paralarını kaptırmaları nedeniyle seslerini çıkarmamaları nedeniyle halkın silah depolarını basıp yağmalamalarının yanında, hapishanelerden yüzlerce mahkumun serbest bırakılmasından sonra katiller, soyguncular, mafya üyeleri, kışkırtıcıların göstericileri yönlendirmeleri de önemli bir rol oynamıştır. Uluslararası kamuoyunda, Arnavutluk'taki krizin Kosova ve Makedonya'ya da sıçraması endişesi bulunmaktadır.⁴⁸⁹

Türkiye de ise, Emeğin Partisi (EP), Arnavutluk halkına destek vermek amacıyla, Arnavutluk İstanbul Konsoloslugu önünde bir protesto gösterisi düzenlemiştir. Teşvikiye'deki konsolosluk önünde yaklaşık 50 kişinin katıldığı gösteride konuşan EP İstanbul İl Başkanı Mehmet Kılıçaslan, Arnavutluk halkının özgürlük ve demokrasi için ayaklandığını savunmuştur.⁴⁹⁰

'Arnavutluk Krizi'nde İsyancıların Eylemi Sürüyor, Halk Panikte' başlıklı haberlerde de, 'Arnavutluk'ta iç savaştan kaçış panik halinde sürüyor' denmiştir. Ülkeden kaçmak isteyenlerin kara, hava ve deniz her yolu denedikleri de vurgulanmıştır. AB Dışişleri Bakanları ne yapacaklarını bilmediklerini söylemişlerdir. Son iki gün içinde 14-16 Mart 1997'de 500 ABD yurttaşının Tiran'dan çıkarılmıştır. Ülkeden kaçmak isteyen 5 bin Arnavutun Dıraç Limanı'ndaki gemilere hücum etmesiyle çıkan olaylarda, polisin ateş açması sonucu 4 kişinin öldüğü belirtilmiştir.⁴⁹¹

Siyasi, sosyal ve ekonomik düzenin altüst olduğu, insanların güvenliğinin kalmadığı, elle tutulur bir kurumun bugünlerde bulunmadığı Arnavutluk'ta, Coca-

⁴⁸⁹ **Cumhuriyet**, 16 Mart 1997, s.11.

⁴⁹⁰ **Cumhuriyet**, 16 Mart 1997, s.5.

⁴⁹¹ **Cumhuriyet**, 16 Mart 1997, s.1.

Cola tesislerinde, silahların gölgesinde de olsa üretim sürdürülmeye çalışılmıştır. Kaosa sürüklenen Arnavutluk'un başkenti Tiran'ın merkezine beş kilometre uzaktaki Kashar'daki Coca-Cola şişeleme tesislerini Kalaşnikof silahlarıyla ve coplarla donanmış olarak koruyan 20 kişilik özel güvenlik ekibi, tesisleri dört kez yağmadan kurtarıp yağmacıları geri püskürtmüş, 40 adet kırmızı-beyaz boyalı kamyon ve otomobilleri ele geçirmelerini engellemiştir. Öte yandan, Arnavutluk'taki Alman vatandaşlarını tahliye ederken kendilerini engellemek isteyenlere ateş açan Alman askerleri, ülkelerinde basın tarafından kahraman ilan edilmişlerdir. Köşe yazarları gururla ülkenin normal askeri eylemlere dönüşünü kutlamışlardır.⁴⁹²

“Tahliye Tamam” ve “Arnavutluk'ta ölüm tehlikesindeki 253 Türk özgürlüğe kavuştu” başlıklarıyla verilen haberlerde, Arnavutluk'ta banker krizinden sonra başlayan ve isyana dönüşen olayların ardından Türkiye'ye gelemeyen yurttaşlarımızın tahliyesinin 16 Mart 1997'de tamamlandığı bildirilmiştir. Tiran'da mahsur kalan 253 Türk, TCG Adatepe muhribiyle İtalya'nın Bari Limanı'na getirilmiştir. Otobüslerle havaalanına ulaşan yurttaşlarımız, iki özel uçakla İstanbul'a gelmişlerdir. Türkiye'nin Tiran Büyükelçisi Ahmet Ökçün, tahliyenin başarıyla tamamlandığını söylemiştir. Ökçün, Tiran'da kendi istekleriyle kalan 40 kadar Türk'ün durumlarıyla ilgileneceklerini de belirtmiştir.⁴⁹³

Arnavutluk'ta isyana dönüşen olayların ardından can güvenliğinin kalmaması ve Tiran Havaalanı'nın ulaşımına kapatılması nedeniyle Türkiye'ye gelemeyen Türk yurttaşlarının tahliyesi, 16 Mart 1997'de gerçekleştirilen bir operasyonla tamamlanmıştır. Operasyon öncesinde Dışişleri yetkililerinin, 'tahliyenin isyancılar tarafından duyulması tehlikesi' gerekçesiyle televizyon kanallarını tahliye tamamlanıncaya kadar bu konuda yayın yapmamaları için uyardığı bildirilmiştir. 13 Mart 1997'de Türkiye'den yola çıkan Türk Silahlı Kuvvetlerine ait Adatepe muhribi ise 15 Mart 1997 öğle saatlerinde Adriyatik Denizi'nde, Arnavutluk'un Dıraç Limanı yakınlarına ulaşarak açıkta demir atmıştır. Dıraç Limanı yakınlarındaki bir okulda tahliye edilmeyi bekleyen 253 Türk yurttaş, saat 10.00'da Arnavutluk polisi ve Türk komandolarının güvenliği eşliğinde 4 otobüse bindirilmiştir. Dıraç Limanı'nın güvenlik açısından riskli olması nedeniyle Türk yurttaşları liman yakınlarında önceden belirlenen güvenli bir sahil kesimine getirilmiştir.

⁴⁹² **Cumhuriyet**, 17 Mart 1997, s.8.

⁴⁹³ **Milliyet**, 17 Mart 1997, s.19; **Cumhuriyet**, 17 Mart 1997, s.1.

Burada bekletilen 25 kişilik deniz botlarına bindirilen Türk yurttaşları, gruplar halinde Adatepe muhribine bindirilmiştir. Adatepe muhribi, saat 16.30 sıralarında Arnavutluk karasularını terk edinceye kadar Arnavutluk polisinin güvenlik önlemlerini sürdürdüğü bildirilmiştir. Operasyon, Türk yurttaşlarının saat 22.30'da İtalya'nın Bari Limanı'na ulaşmasının ardından otobüslerle Bari Havaalanı'na aktarılmaları ve burada bekleyen iki Airbus uçağına bindirilmeleriyle tamamlanmıştır.

Türk Dışışleri Bakanlığı yaptığı yazılı açıklamada, 'vatandaşlarımızın başarıyla tahliyesinde büyükelçiliğimizin tecrübeli personeli ve Adatepe fırkateynimizin fedakar personelinin önemli rolleri olmuştur' denmiştir. Dışışleri Bakanlığımızdan yapılan diğer bir açıklamada da, Arnavutluk'taki olayların kaygı verici bir boyuta ulaştığı belirtilerek NATO ve Batı Avrupa Birliği (BAB) güçlerinin konuyu aktif bir şekilde ele almaları gerektiği kaydedilmiştir. Bakanlığımız, Türkiye'nin bölgeye askeri malzeme gönderdiği haberlerini de yalanlamıştır.⁴⁹⁴

Arnavutluk'un başkenti Tiran'da, 16 Mart 1997 günü çoğunluğunu sosyalistlerin oluşturduğu yaklaşık üç bin kişi, ellerinde karanfillerle barış için gösteri yapmıştır. Serseri kurşunlara hedef olarak yaşamını yitiren 75 kişinin anısına saygı duruşunda bulunan göstericiler, 'Şiddete, cinayete hayır, barış istiyoruz' diye slogan atmışlar ve yeni atanan Başkim Fino hükümetini desteklediklerini belirtmişlerdir. Durres'te, ülkeden kaçıma çalışan bin kadar Arnavutun polislerle çatışmaya girdiği belirtilmiştir. Görgü tanıkları, polislerin limana ulaşmaya çalışan sivilleri dövdüklerini ve Kalaşnikoflarla havaya ateş açtıklarını bildirmişlerdir.⁴⁹⁵

Tiran'da, 16 Mart 1997'de ülkede havaya açılan ateş sonucu (serseri kurşunların isabeti sonucu) ölen 100'ün üzerindeki insan için ulusal yas ilan edilmiş, bayraklar yarıya indirilmiştir. Radyo ve TV'den sürekli klasik müzik yayını yapılmıştır. Tiran yönetimine sadık kalan İçişleri Bakanlığı mensupları ve 'vatansever' olarak tanıtılan silahlı sivillerin, son 48 saatte Tiran'da asayişini sağlamak yolunda önemli bir başarı kaydettikleri belirtilmiştir. Hollanda'nın Apeldoorn kentinde çalışmalarını tamamlayan AB Konseyi, düzenin yeniden sağlanması için Arnavutluk'a yardımda kararlı olduğunu açıklamıştır. AB Konseyi, bunun

⁴⁹⁴ **Cumhuriyet**, 17 Mart 1997, s.17.

⁴⁹⁵ **Cumhuriyet**, 17 Mart 1997, s.1.

gerçekleştirilebilmesi için BM Güvenlik Konseyi kararı gerektiğini de vurgulamıştır. Öte yandan, Refah Partisi Genel Başkan Yardımcısı ve İstanbul Milletvekili Aydın Menderes de Arnavutluk'taki olayların çok vahim bir noktaya doğru gittiğini belirterek, “Kurulduğu ilan edilen Güney Arnavutluk Özerk Cumhuriyeti, Yunanistan’ın lehinedir. Türkiye’nin çıkarlarıyla asla bağdaşmaz” demiştir.⁴⁹⁶

Arnavutluk’tan THY uçakları ile tahliye edilen Türk yurttaşları, yakınlarının karşılaması esnasında duygusal anlar yaşamışlar ve Tiran’da şimdiden ekmek sıkıntısının başladığını belirterek yakında ülkede açlık tehlikesinin baş gösterebileceğini söylemişlerdir.⁴⁹⁷ Arnavutluk’tan dönen yurttaşlar, ülkede durumun gün geçtikçe kötüye gittiğini anlatarak her yerin yağmalandığını ve çatışmaların şiddetlendiğini belirtmişlerdir. Tiran’da halkın fırınları yağmaladığını vurgulayan yurttaşlar, “Canımızı zor kurtardık. Eline silah alan havaya ateş ediyor. Bizi kurtaranlara teşekkür ediyoruz” demişlerdir. Dönen yurttaşlardan biri, ülkede halkın kendi kendine zarar verdiğini, bir inatlaşma ortamı yaşandığını anlatarak şehirde çocukların bile silah kullandığını söylemiştir.⁴⁹⁸

“Arnavutluk Normale Dönüyor” başlıklı haberlerde, ülkedeki yabancıların kaçtığı Arnavutluk’ta hükümet değişikliği ile birlikte başkent Tiran’da durumun normale dönmeye başladığı, serbest bırakılan eski sosyalist Başbakan Fatos Nano’nun Devlet Başkanı Sali Berişa’dan istifa etmesini istediği bildirilmiştir. Aynı haberlerde, Arnavutluk’un ölümden döndüğü, hükümet değişikliğinden sonra iç savaş tehlikesinin büyük ölçüde ortadan kalktığı, başkent Tiran’da hayatın normale dönmeye başladığı bigilerine yer verilmiştir.

Arnavutluk’ta serbest bırakılan ve Devlet Başkanı Sali Berişa tarafından resmen affedilen Sosyalist Partili eski Başbakan Fatos Nano, Berişa’ya istifa çağrısında bulunmuştur. 17 Mart 1997’de Tiran’da bir açıklama yapan Nano, ülkedeki karrışıklığa son vermek ve uzlaşma sağlamak için elinden geleni yapacağını, ancak Devlet Başkanı Berişa ile el sıkışmayacağını, yeni bir koalisyon hükümeti kurulması için gücü dahilinde her şeyi yapacağını belirtmiş ve “Vatandaş Berişa ile el sıkışabileceğini, Devlet Başkanı Berişa ile değil” demiştir. Herkesin işbaşı yapması yolunda hükümetin 17 Mart 1997’de yaptığı çağrıdan sonra başkent

⁴⁹⁶Cumhuriyet, 17 Mart 1997, s.8.

⁴⁹⁷Milliyet, 18 Mart 1997 s.1; Cumhuriyet, 18 Mart 1997, s.1.

⁴⁹⁸Cumhuriyet, 18 Mart 1997, s.17.

Tiran’da durumun normale dönmeye başladığı bildirilmiştir. Başkent’te, otobüsler normal seferlerini sürdürürken kamu kuruluşlarında çalışanlar işlerine dönmüştür. Dükkanların açıldığı Tiran’da okullar ve üniversitelerin de yakında açılacağı açıklanmıştır.

Berişa, ülkesini ziyaret eden Avrupa Birliği heyetinden, düzenin sağlanması için polis ve ekonomik yardım isteyeceğini söylemiştir. Berişa, “Bizim polisimizle birlikte çalışması için polis yardımı isteyeceğim” demiştir. Berişa ayrıca, Arnavutluk gizli polisinin her şeye sahip olduğunu, ama şimdi dağıldığını belirterek, sivilleri vurmaları için polise talimat verdiği yolundaki haberleri yalanlamıştır. Bu arada, Arnavut mülteci yüklü bir gemi 17 Mart 1997 sabahı İtalya’nın Adriyatik Denizi kıyısındaki San Cataldo di Lecce’nin 7 mil açığında yolcu sayısının fazlalığı nedeniyle batmıştır. Geminin SOS çağrısı vermesi üzerine bir kurtarma operasyonu başlatan İtalyan yetkililer, 800 kadar mültecinin hepsinin kurtarıldığını, yalnızca 1 kişinin hafif yaralandığını bildirmişlerdir.⁴⁹⁹

“Askerin Yorumu” ve “Temizlik Orduyu Bitirdi” başlıklı haber yorumda da, Arnavutluk ordusunun görevini yapamaz duruma gelmesine, ordu içinde yapılan politik temizliğin neden olduğu ileri sürülmüştür. Eski Arnavutluk askerlerine göre, sağcı hükümetin ordu içindeki sol eğilimli subay ve erleri ayıklaması orduda moral çöküntüsüne yol açmıştır. Yeni kurulan çoğulcu hükümetin ‘orduya katıl’ çağrısına uyarak Savunma Bakanlığı önünde toplanan eski subaylar, ordunun parçalanmasına neden olan unsurun silahlı kuvvetlerde politikleşme olduğunu belirtmişlerdir. Subaylar, çöküntünün sorumlusunun Sali Berişa’nın 40 yıldan fazla ülkede görev yapan, komünist parti üyesi deneyimli subayları ordudan uzaklaştırma politikası olduğunu söylemişlerdir. Eski subaylar, Berişa’nın bu politikasının meydana gelen hükümet karşıtı olaylarda, ordunun pasif kalmasına nedden olduğunu iddia etmişlerdir. 50 yaşlarında eski bir subay yaptığı konuşmada, “Reform adı altında tüm deneyimli, profesyonel subaylar ordudan atıldı. Yerlerine acemiler getirildi. Biz komünisttik ama, aynı zamanda vatanseverdik. Berişa hükümeti yalnız bizi değil, Sovyetler Birliği’nde eğitilmiş askeri okul eğitmenleri ve profösörleri de uzaklaştırdı” demiştir. Eski subay, ailesiyle İtalya’ya kaçan Berişa hükümetinin Savunma Bakanı Safet Zulali’yi suçlayarak ‘O ülkeyi ve orduyu yüzüstü bırakıp

⁴⁹⁹ **Cumhuriyet**, 18 Mart 1997, s.9.

kaçarak Arnavutluk'a ihanet etti. Kaptan gemiyi terkederse gemi karaya oturur' şeklinde konuşmuştur.⁵⁰⁰

"İsyan Masaya Oturuyor" başlıklı haberlerde, isyancıların oluşturduğu Yurttaşlar Komitesi'nin Devlet Başkanı Berişa'ya istifa etmesi için verdiği sürenin 20 Mart 1997'de dolacağına, isyancıların Fino'yu tanıdıklarını, ancak Berişa ile işbirliğine giderse ona da isyan edeceklerini belirttiklerine yer verilmiştir. Haberlerin devamında, Arnavutluk'un sosyalist Başbakanı Başkim Fino'nun, güneyli isyancılarla masaya oturacağı, Fino'nun ülkenin güneyindeki Gjirokastro kentine giderek Yurttaşlar Komitesi'nin liderleri ile görüşeceği bildirilmiştir. İsyancılar, Berişa'nın istifa etmemesi halinde Tiran'a yürüyeceklerini açıklamışlardı.

Yunanistan Dışişleri Bakanı Theodoros Pangalos da, Berişa'nın istifasının, ülkedeki krizin çözümü için 'en kolay yol' olacağını söylemiştir. Pangalos, isyancıların Berişa'nın seçimleri kaybederse istifa edeceği yolundaki sözlerine inanmamalarını, isyancıların silah bırakmalarını, elde silahla seçimlere gidilemeyeceğini kaydetmiştir. Pangalos ayrıca, seçimlere Yunanistan'ın gözlemci göndereceğini de belirtmiştir.

Öte yandan, Arnavutluk'un güneydoğusundaki Korçe kenti yakınlarında 17 Mart 1997 akşamı silahlı iki grup arasında çıkan çatışmada 4 kişinin öldüğü bildirilmiştir. Görgü tanıklarının ifadesine göre Korçe ve çevredeki yerleşim bölgelerinde kendi yasalarını uygulayan silahlı grupların ortalığı kırıp geçtiği sırada olay çıkmıştır. Bu olayla birlikte, bölgede çıkan olaylarda ölenlerin sayısı 12'ye yükselmiştir. Bölgede elektrik ve sudan yoksun yaşayan halkın, her an silahlı grupların saldırıları olabileceği korkusu içinde yaşadığı belirtilmiştir. Korçe kentinde silahlı grupların, yağmalama eylemlerini sürdürdüğü, Korçe Camii'nin kasasına ve bazı evlere girerek paraları çaldıkları kaydedilmiştir. Korçe'de kurulan Selamet Komitesi yetkilileri, silahlı grupların yağmalama eylemlerine son verilmesi amacıyla kentte zırhlı araçlarla devriye gezilmesine karar vermişlerdir. Dıraç Limanı'ndan gemilere binerek İtalya'ya kaçmak isteyen kişilerin, bölgede açık açık faaliyet gösteren mafya gruplarına para ödemeek zorunda kaldıkları, silahlı ve yüzleri maskeli kişilerin Dıraç kentine giriş ve çıkışları kontrol altında tuttukları, İtalya'ya kaçmak isteyenleri organize eden mafya'nın bugüne kadar gizli hareket ettiği, ancak

⁵⁰⁰ **Cumhuriyet**, 18 Mart 1997, s.9.

son günlerde ülkede yaşanan karmaşa sebebiyle mafya faaliyetlerinin de gün ışığına çıktığı bildirilmiştir.⁵⁰¹

“Hükümetten İsyancıya Taviz Yok” başlıklı haberlerde, hükümetin, güneydeki isyancıların, Devlet Başkanı Berişa’nın 20 Mart 1997’ye kadar istifası için verdikleri ultimatomu kabul etmediği açıklanmıştır. Sosyalist Başbakan Başkim Fino’nun da isyancı liderlerle görüşmeye gitmediği belirtilmiştir. Arnavutluk’ta isyanın başlamasıyla İtalya’ya sığınan Arnavutların 10 bini aşması üzerine İtalyan hükümeti, tüm ülkede Haziran 1997 sonuna dek olağanüstü durum ilan etmiştir. Arnavutluk’taki krizi görüşmek üzere bu ülkede bulunan AB heyeti, Arnavutluk’a yardım yapılabilmesi için öncelikle ülkede güvenliğin sağlanması gerektiğini bildirmiştir.⁵⁰²

Basında yer alan yorumlarda, Bosna krizinde olduğu gibi Arnavutluk bunalımında da Avrupa’nın görüş birliği sağlayamadığı, AB’nin Arnavutluk’un yardım talebini reddettiği, sadece Danimarka ve Fransa’nın ülkeye 1000-3000 askerden oluşan çok uluslu güç gönderilmesi yönünde görüş bildirdikleri, İtalya ve Yunanistan’ın Arnavutluk’a müdahaleyi destekledikleri, Almanya ve İngiltere’nin müdahaleye karşı oldukları, sorunun Bosna için yapılan Dayton Anlaşması gibi yine ABD’nin konuya el atması ile çözülebileceği yönünde görüşlere yer verilmiştir.⁵⁰³

“İsyancılaran Berişa’ya ölüm timi” konulu haberlerde, istifa etmemesi durumunda Arnavutluk Devlet Başkanı Berişa’yı öldürmesi için Tiran’a 50 komando gönderen isyancıların, ‘Savaşmak istemiyoruz. Bütün istediğimiz Berişa’nın kellesi’ dediklerine vurgu yapılmıştır. Bu arada, ülkede son 24 saatte (22 Mart 1997) 6 kişinin yaşamını yitirdiği bildirilmiştir. Tepelene’deki isyancı komitesinin lideri Gyoleke Malay, Gjirokastr kentinde Arnavutluk Sosyal Demokrat Partisi lideri İskender Gyinuşi ve kentin isyancı lideri Agim Goşita ile yaptığı görüşmenin ardından yaptığı açıklamada, “Berişa istifa etmeyi reddeder ve kendi isegiyle gitmezse onu öldüreceğiz” demiştir. İsyancı lider bu amaçla Tiran’a 50 komando gönderdiklerini belirtmiştir.

⁵⁰¹ **Cumhuriyet**, 19 Mart 1997, s.1,10.

⁵⁰² **Cumhuriyet**, 20 Mart 1997, s.1,10.

⁵⁰³ **Cumhuriyet**, 21 Mart 1997, s.11.

Korçe'de 53 yaşında bir adam evini basan 5 silahlı isyancı tarafından öldürülmüştür. Olayda 18 yaşındaki bir isyancı da ölmüştür. 52 yaşındaki bir kadın da evinde öldürülmüştür. Tiran'da ise, Berişa'nın bürosu yakınlarında çıkan bir çatışmada 1 kişi yaşamını yitirmiştir. Ülkede ayaklanmanın başladığı 28 Şubat 1997'den beri yaşamını yitirenlerin sayısı 122'ye ulaşmıştır. Arnavutluk'un güneyindeki ayaklanma, kaçakçılık yapan ve kendi yasalarını uygulayan denetimsiz silahlı çetelerin işine yaramıştır. Saranda kentinde, gençleri kullanan 20 kişilik bir çete, bankaları soyup mağazaları yağmalamıştır. Çetenin silah, uyuşturucu, sigara ve içki kaçakçılığı yaptığı, Yunanistan ve İtalya'ya yasadışı yollarla sığınmacı yolladığı ve İtalyan mafyası ile bağlantılı olduğu belirlenmiştir.

Saranda'daki denetimsizlik, yetimhanede kalan öksüz çocukları da etkilemiştir. Geceleri tüfekli nöbet tutan yöneticiler, çetelerin yiyeceklerini alıp binalarını işgal etmek istediklerini, sığınmacıların da binalara girmek istediklerini söylemişlerdir. ABD Dışişleri Bakanlığı ise, Tiran yönetimini, bankerlerin iflasından önce pek çok kez uyardığını, Berişa'ya siyasal ve ekonomik reformlar yapmasını önerdiklerini, onun yapmadığını, bankerlik sisteminin çöküşünün kaçınılmaz olduğu uyarısında bulunduklarını açıklamıştır.⁵⁰⁴

Arnavutluk Başbakanı Başkim Fino, Devlet Başkanı Sali Berişa ile güneydeki isyancılar arasında sıkışmış durumdaydı. Bir yanda kendisini başbakanlık görevine atayan Berişa öte yanda silahlarını bırakmayacaklarını açıklayan ve devlet başkanının istifa ettmesini koşul olarak ileri süren isyancılar arasında kalan Fino, ülkede düzen sağlama savaşımı vermiştir. Fino, isyancılar silah bırakmadan, söz verildiği gibi haziranda seçim yapılamayacağını söylemiştir. Bu arada, Arnavutluk'ta son iki günde 9 kişinin vurularak hayatını kaybettiği, kurbanların çoğunluğunu, silahlı asilerin ya da kendi aralarında hesaplaşan çete üyelerinin oluşturduğu belirtilmiştir. İsyanın başlangıcından ve silah depolarının yağmalanmasından bu yana en az 140 kişi ateşli silahlar nedeniyle hayatını kaybederken 700'den fazla kişinin de yaralandığı bildirilmiştir.⁵⁰⁵

Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Onur Öymen'in, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'ı kapsayan Balkan turuna çıkacağı, Öymen

⁵⁰⁴ **Cumhuriyet**, 22 Mart 1997, s.1,11.

⁵⁰⁵ **Cumhuriyet**, 24 Mart 1997, s.11.

başkanlığındaki askeri ve sivil yetkililerden oluşan bir heyetin 24 Mart 1997’de Tiran’a gideceği açıklanmıştır.⁵⁰⁶

‘Arnavutluk çözümü Avrupa’da arıyor’ konulu haberlerde, Başbakan Fino’nun, Avrupa Birliği ve İtalya’dan yardım istediğini, istifa etmeyi reddeden Devlet Başkanı Sali Berişa ile isyancıların arasında kalan Arnavutluk Başbakanı’nın gözünü Avrupalı liderlere çevirdiğini belirtilmiştir. Fino, Brüksel’de, AB dışişleri bakanları düzeyinde gerçekleşen toplantının ardından Roma’da İtalya Başbakanı Romano Prodi ile görüşecekti. Bu arada Arnavutluk’tan İtalya’ya kaçış devam etmekteydi. Güney Adriyatik’te, Arnavut mültecileri taşıyan bir balıkçı teknesinde, İtalyan sahil güvenlik gemisine ateş açıldığı bildirilmiştir. Birindisi limanındaki sahil güvenlik gemisi komutanı olayda yaralanan olmadığını söylemiştir. Ülkesindeki karmaşadan kaçan birçok Arnavut mülteci, Brindisi önlerinde bekleyerek gemilerle, botlarla İtalya topraklarına aktarılmaya çalışmaktaydılar. Öte yandan, Arnavutluk’un kuzeyindeki Kukës ve Ballkë kentlerinde iki kişinin kazara vurularak öldürüldükleri, 15 yaşındaki bir çocuk ile birlikte toplamda 8 kişinin hayatını kaybettiği açıklanmıştır.

İsyanın başlangıcından bu yana 150 kişinin hayatını kaybettiği, yaklaşık 3 milyon insanın yaşadığı Arnavutluk’ta yarım milyon silahın piyasada bulunduğu tahmin edildiği belirtilmiştir. Diğer yandan, Arnavutluk’taki hastanelerin ihtiyacını karşılamak üzere 6 ton tutarında ilaç ve tıbbi yardım taşıyan bir İtalyan uçağının 25 Mart 1997’de Pisa kenti havalimanından havalandığı bildirilmiştir. İtalya, 24 Mart 1997’de de Arnavut mülteciler için C-130 tipi bir askeri yük uçağıyla yardım ve malzeme göndermiştir.⁵⁰⁷

“Türkiye Karşı Atağa Kalktı” ve “Balkanlar’a askeri ağırlık” başlıklı haberlerde, “Atina’nın Türkiye’yi kuşatma politikasına karşı Ankara; Arnavutluk, Makedonya ve Romanya ile askeri işbirliğini geliştirmenin yollarını arıyor” denmiştir. Aynı kaynaklar, Türkiye’nin askeri işbirliği çerçevesinde, iç savaş yaşayan Arnavutluk’un ordusunu modernize etmek üzere çalışmalara başladığını, Tiran’a giden Türk heyetinin, Arnavutluk Savunma Bakanı ve diğer askeri yetkililerle görüşüp, Türkiye’de halen askeri eğitim gören Arnavut öğrenci sayısının

⁵⁰⁶ **Cumhuriyet**, 24 Mart 1997, s.4.

⁵⁰⁷ **Cumhuriyet**, 25 Mart 1997, s.8.

arttırılması ve lojistik destek sağlanması üzerinde durduğunu belirtmişlerdir. Diplomatik kaynaklar, Öymen başkanlığındaki heyetin, Arnavutluk'ta iç kargaşa yaşandığı bir sırada silah yardımı sağlamayı amaçlamadığını öne sürmüşlerdir. Yorumlarda, Arnavutluk'un Adriyatik kıyısındaki Dıraç Limanı'na 1995 yılında TCG Sarucabey askeri gemisini göndererek Balkanlar'da bayrak gösteren Türkiye, Yunanistan'a karşı da "Bu ülkelerin arkasındayım" mesajını verdiği belirtilmiştir.⁵⁰⁸

İtalya'nın ardından Fransa'nın da 25 Mart 1997'de Arnavutluk'a 40 tonluk insani yardım gönderdiği bildirilmiştir. Devlet Başkanı Sali Berişa ise ülkeye gelen insani yardım konvoylarının güvenliğinin garanti altında olmadığını söylemiştir. "Arnavutluk'a yardım tehlikeli" başlıklarıyla verilen haberlerde, NATO'nun Arnavutluk'a müdahalesinin söz konusu olmadığı, Avrupa Birliği Dışişleri Bakanları toplantısından sonra, isteyen ülkelerin Arnavutluk'a gerekirse askeri birlikler eşliğinde yardım gönderebileceğinin açıklandığı, İtalya, İspanya ve portekiz'in ülkede güvenliğin sağlanması için askeri kuvvet göndermeye hazır oldukları bildirilmiştir. Arnavutluk'ta 24 Mart 1997'de meydana gelen çatışmalarda 4'ü polis memuru olmak üzere, 8 kişinin öldüğü açıklanmıştır.⁵⁰⁹

Arnavutluk'ta silahlı çetelerin 25 Mart 1997'de biri polis 19 kişiyi öldürdükleri bildirilmiştir. İçişleri Bakanlığı, Burrel kentindeki bir bankaya saldıran 3 kişinin bir polis memurunu öldürdükten sonra güvenlik güçleri tarafından yakalandığını belirtmiştir. Başkent Tiran'da rakip çeteler arasındaki kavgada 2 kişinin, kimliği belirsiz kişilerce açılan ateş sonucu ise bir sürücünün öldürüldüğü, Vlore yakınlarındaki bir servis istasyonuna düzenlenen saldırıda da işletme sahibi ile yardımcısının öldürüldüğü açıklanmıştır. Fier kentinde ise 3 ceset bulunmuştur. Berat, Mat, Balkıza kentlerinde birer, Mirdita ve Gjirokastra'da 2, Korçe'de ise 3 kişi öldürülmüştür.⁵¹⁰

"Arnavutluk'a Uluslararası Çözüm" başlıklı haberlerde, Arnavutluk'taki olayların diğer Balkan ülkelerine yayılmasının önlenmesi için yaklaşık 5 bin kişilik uluslararası bir gücün görevlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Arnavutluk'ta banker krizi ile artan gerilimin bölgeye yayılmadan önlenmesi için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ya da NATO kapsamında uluslararası bir gücün

⁵⁰⁸ **Cumhuriyet**, 25 Mart 1997, s.8.

⁵⁰⁹ **Cumhuriyet**, 26 Mart 1997, s.10.

⁵¹⁰ **Cumhuriyet**, 27 Mart 1997, s.10.

Arnavutluk’a gönderilmesi gerektiği kaydedilmiştir. Bir Dışişleri Bakanlığı yetkilisi, uluslararası gücün görevlendirilmesi ile ilgili olarak bugünlerde bir karar alınmasının beklendiğini belirterek, bölgede barış için Türkiye’nin yapabileceği çok şey olduğunu, istenirse uluslararası güce asker verebileceğini söylemiştir.⁵¹¹

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 28 Mart 1997 gecesi yaptığı toplantıda, Arnavutluk’ta düzenin sağlanması amacıyla Türkiye’nin de katılacağı ‘Uluslararası Güç’ gönderilmesini kararlaştırmıştır. İtalya, önderlik edeceği gücün hemen yola çıkabileceğini bildirmiştir. BM Güvenlik Konseyi’nin resmi oturumunda, Çin’in çekimser oyuna karşı 14 oyla kabul edilen tasarı çerçevesinde oluşturulacak güce, İtalya öncülük edecekti. Güvenlik Konseyi’ne sunulan karar tasarısının hazırlanmasına Türkiye’de katkıda bulunmuştur.

Öte yandan, İtalya’nın Arnavutluk’a gönderilecek uluslararası koruma gücüne öncülük etmeye hazırlandığı sırada, 26 Mart 1997 akşamı silahlı çetelerin beşi İşkodra, birisi Vlore kentinde olmak üzere 6 kişiyi daha öldürdükleri bildirilmiştir. İtalya’nın BM temsilcisi Francesco Paolo Fulci BM’nin aldığı karara ilişkin olarak operasyonun 30 Mart 1997’de başlayabileceğini söylemiştir. Fulci, 29 Mart 1997’de basına yaptığı açıklamada, “İnsani amaçlı operasyon hemen 30 Mart 1997’de başlayabilir. Operasyona izin veren hukuki çerçeve son derece açık” demiştir.

Uluslararası güce, başta Türkiye olmak üzere Yunanistan, Fransa, İspanya, Portekiz, İtalya, Avusturya, ve Romanya’nın birlik vermeye hazır oldukları bildirilmiştir. AGİT üyesi olan bu ülkeler, Arnavutluk’a gönderilecek gücün masraflarını da karşılayacaklardı. Uluslararası gücün 2 bin 500 askerden meydana geleceği ve bir hafta içinde göreve başlayabileceği belirtilmiştir. Uluslararası Güç, 3 ay süreyle görev yapacak ve Arnavutluk’a sevk edilecek insani yardım malzemesinin korunmasıyla dağıtılmasını güvence altına alacaktı. Bu arada, Arnavutluk Başbakanı Başkim Fino, BM Güvenlik Konseyi’nin, ülkeye çokuluslu koruma gücü gönderilmesine destek vermesinden memnuniyet duyduğunu söylemiştir. Ulusal uzlaşma hükümeti lideri Fino, ülkeye müdahale edilmesi konusunda siyasi partilerin istekte bulunduğunu ve bu isteğin Devlet Başkanı Sali Berişa tarafından da imzalandığını hatırlatarak, parlamentonun da bu isteği onaylamasının beklendiğini söylemiştir.

⁵¹¹ **Milliyet**, 29 Mart 1997, s.1,17,18; **Cumhuriyet**, 29 Mart 1997, s.10.

Diğer yandan, Arnavut mültecileri taşıyan bir geminin 28 Mart 1997’de İtalya’nın Brindisi Limanı’na 35 deniz mili uzaklıkta batmasının ardından başlayan arama çalışmaları 29 Mart 1997’de de devam etmiştir. Resmi kaynaklar gemide bulunan yolcu sayısı ile ilgili kesin bir bilgi vermezken, kayıp olan 20 kişinin yaşamını yitirdiğinden endişe edilmiştir. Batan gemiden 34 kişinin kurtarıldığı kaydedilmiştir. Kurtarılanlar, gemide 100 ile 150 arasında yolcu bulunduğunu söylerken, İtalyan Donanması yetkilileri bu sayıyı 40 kişi olarak vermişlerdir.⁵¹²

Arnavutluk’tan İtalya’ya geçmek isteyen ve içinde 130 kişinin bulunduğu mülteci teknesinin devriye botuyla çarpışması sonucu meydana gelen kazada 80 Arnavut’un yaşamını kaybettiği açıklanmıştır. Ölenlerin çoğunun kadınlar ve çocuklar olduğu, ölenlerin kimliklerinin kazadan kurtulanlarla yapılacak görüşmelerden sonra belirlenebileceği bildirilmiştir.⁵¹³

Arnavutluk’ta iç savaş boyutlarına ulaşan bunalımın aşılmasına ve sivil halka yardımda bulunulmasına yönelik olarak kurulacak uluslararası güce Türk askerinin katılması için TBMM’nin onayının beklendiği bildirilmiştir. Hükümet tezkeresinin 31 Mart 1997’den itibaren birkaç gün içinde TBMM’ye sunulması ve konu ile ilgili görüşmenin yapılması beklenmiştir.⁵¹⁴

31 Mart 1997 tarihinde Adriyatik Denizi’nde ölen 80 Arnavut mülteci için Devlet Başkanı Sali Berişa tarafından ulusal yas ilan edilmiştir. Vlore kentinde de 3 bin kişinin katıldığı bir anma yürüyüşü düzenlenmiştir. Arnavutluk Başbakanı Başkim Fino, ülkenin güneyindeki isyancı bölgeleri ilk kez ziyaret etmiştir. Fino yaptığı açıklamada, meşru yerel temsilciler ile görüşmek üzere bölgeye geldiğini ve isyancıların seçimle gelmiş yetkililerle kapalı kapılar ardında görüşmeler yapmasına izin vermediğini söylemiştir. Başbakanlık’tan yapılan açıklamada ise Fino’nun isyancı liderler ve komitelerinin görüşme isteklerini kabul edeceği bildirilmiştir.⁵¹⁵

“Arnavutların Morali Bozuldu” ve “Balkanlar’da Gönülsüz İstikrar” başlıklı haberlerde, Arnavutluk’taki isyanın, anayurtla birleşmek isteyen Kosova ve Makedonya Arnavutlarının hevesini kırarak bölgeye beklenmeyen bir istikrar getirdiği bildirilmiştir. Arnavutluk Başbakanı Başkim Fino, ülkenin güneyinde

⁵¹² **Milliyet**, 30 Mart 1997, s.17; **Cumhuriyet**, 30 Mart 1997, s.10.

⁵¹³ **Cumhuriyet**, 31 Mart 1997, s.8.

⁵¹⁴ **Milliyet**, 31 Mart 1997, s.21; **Cumhuriyet**, 31 Mart 1997, s.5.

⁵¹⁵ **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1997, s.1.

denetimi ellerine geçiren isyancılarla diyalogun hızlandırılacağına dair söz vermiştir. Arnavutluk'taki krizin, Makedonya'nın bazı bölümleri ile Sırbistan'ın Kosova bölgesinde yaşayan etnik Arnavutların “gelecekte Arnavutluk ile birleşme” hayallerini de suya düşürdüğü ileri sürülmüştür. Etnik Arnavutların, krizin başlamasıyla birlikte hayallerini bir kenara bırakarak yaşadıkları ülkeyle ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye başladıkları bildirilmiştir.

Uzmanlar, Arnavutluk'taki trajedinin Balkanların güneyindeki etnik Arnavutların bağımsızlık hırslarını azalttığını, artık yaşadıkları ülkeleri düşman olarak görmekten vazgeçmeye başladıkları için yeni bir istikrar döneminin başladığını belirtmişlerdir. Arnavutluk, Kosova ve Makedonya'da yaşayan etnik Arnavutlar için her zaman moral ve siyasi destek kaynağı olmuştur. “Artık etnik Arnavutlar başlarının çaresine bakmak zorunda olduklarını anladılar” diyen siyaset bilimcisi ve gazeteci Blerim Şala, yakın bir gelecekte Kosova Arnavutlarının Sırbistan ile işbirliği boykotunu sona erdireceklerini ileri sürmüştür. Şala, Makedonya'nın da istikrarı artırmak ve kendi etnik gerilimini azaltmak amacıyla yeniden yapılanmış ve demokratikleşmiş bir Yugoslavya Federasyonu'na katılabileceğini belirtmiştir.⁵¹⁶

“Arnavutluk'a 6 Bin Asker” konulu haberde, Arnavutluk'ta görev yapacak İtalya komutasındaki uluslararası güce en az 8 ülkeden 6 bin askerin katılmasının beklendiği belirtilmiştir. İtalya Savunma Bakanlığı kaynakları, İtalyan General Luciano Forlani'nin komutasına verilmesi beklenen güce İtalya'nın 2 bin veya 2 bin 500, Fransa'nın 1000, Yunanistan'ın 700, Türkiye ve İspanya'nın 500'er, Romanya'nın ise 400 askerle katılacaklarını söylemişlerdir.⁵¹⁷

Arnavutluk'ta ordu cephaneliklerini yağmalayan isyancıların çok tehlikeli kimyasal silah ve radyoaktif maddeler çaldıkları bildirilmiştir. 6 Nisan 1997 akşamı televizyonda bir konuşma yapan ordu kimyasal silah bölüm başkanı Yarbay Aslan Buşati, dört depodan çok tehlikeli kimyasal silahların çalındığını belirtmiştir. Radyoaktif maddelerin de ortadan kaybolduğunu belirten Buşati, isyancıların bu silahları derhal teslim etmelerini istemiştir.⁵¹⁸

⁵¹⁶Cumhuriyet, 4 Nisan 1997, s.10.

⁵¹⁷Cumhuriyet, 5 Nisan 1997, s.11.

⁵¹⁸Milliyet, 7 Nisan 1997, s.20; Cumhuriyet, 7 Nisan 1997, s.11.

İtalya’da iktidardaki sol koalisyonu dışardan destekleyen Komünist Yeniden kuruluş Partisi, İtalya’nın komutasında Arnavutluk’ta görev yapacak olan uluslararası güce muhalif kalmayı sürdüreceğini açıklamıştır. Parti tarafından yayımlanan bildiride, parti liderliği, bu afta parlamentoda yapılacak oylamada üyelerine ‘hayır’ oyu kullanmaları yönünde çağrıda bulunmuştur. Muhalefetin desteğini alan Başbakan Romano Prodi’nin uluslararası güç ile ilgili yapılacak oylamadan zaferle ayrılmasına kesin gözüyle bakılıyordu.⁵¹⁹

İtalya Başbakanı Romano Prodi koalisyon hükümetinde yer alan Yeniden Komünist Oluşum’un Arnavutluk’a güç gönderilmesini kabul etmemesi durumunda görevinden istifa edeceğini bildirmiştir. Prodi, oylama yapılmadan önce istifa tehdidinde bulununca Temsilciler Meclisi Arnavutluk’a asker gönderme kararı almıştır. İtalyan Parlamentosu, Arnavutluk’ta konuşlandırılacak çokuluslu gücün idaresinin İtalyan hükümeti tarafından yürütülmesini de onaylamıştır.

Arnavutluk’ta oluşturulacak çokuluslu güce katkıda bulunan ülkelerin oluşturduğu İdari Komite, 9 Nisan 1997’de Roma’da ikinci toplantısını yapmıştır. 8 Avrupa ülkesi, Türkiye, Avusturya, Danimarka, İspanya, Fransa, Yunanistan, İtalya ve Romanya’nın oluşturduğu Komite, çokuluslu güce katılan ülkelerin ilk raporunu onaylamıştır. Rapor, 10 Nisan 1997’de BM Güvenlik Konseyi’ne sunulacaktı. Öte yandan, İspanya, Arnavutluk’ta çokuluslu güç bünyesinde görev yapacak askerlerini bu ülkeye göndermeye başlamıştır. İspanya Savunma Bakanlığı, 325 İspanyol askeri ülkenin güneyindeki Malaga liman kentinden 2 gemiyle Arnavutluk’a göndermiştir. Türkiye’de, Arnavutluk’a asker gönderilmesine ilişkin Başbakanlık Tezkeresi, TBMM Başkanlığı’na sunulmuştur. Arnavutluk’a asker gönderilmesine ilişkin Başbakanlık Tezkeresi, TBMM Genel Kurulu’nda 10 Nisan 1997’de görüşülecekti.⁵²⁰

TBMM, Arnavutluk’a konuşlandırılacak uluslararası güce Türk askerinin de katılmasını öngören Başbakanlık tezkeresini onaylamıştır. Takviyeli bir taburdan oluşacak Türk gücünün 14-18 Nisan 1997 haftasında Arnavutluk’a gideceği kaydedilmiştir.⁵²¹

⁵¹⁹ **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1997, s.9.

⁵²⁰ **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1997, s.11.

⁵²¹ **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1997, s.7.

“İtalyan Askeri Arnavutluk’ta” başlıklı haberler ile, çokuluslu gücün İtalyan ilk öncü grubunun Arnavutluk’un Dıraç limanına çıkarak çokuluslu gücün görevini resmen başlattıkları duyurulmuştur. Aynı haberde Fransız askerlerinin yola çıktığı, Türkiye, İspanya, Yunanistan ve Romanya’nın 14 Nisan 1997’den itibaren asker göndermeye başlayacakları bildirilmiştir.⁵²²

Çokuluslu gücün oluşturulması ve ülkeye gidişi ile ilgili gelişmeler, Türkiye - Arnavutluk Askeri, Güvenlik ve Savunma Alanındaki ilişkilerin incelendiği ikinci bölümde ele alınacağı için bu bölümde bu konuya özet olarak yer verilmiştir. Burada daha çok konunun siyasi politik yanını ilgilendiren hususlar zikredilmeye gayret gösterilecektir.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın (AGİT), Avusturya’nın eski başbakanı Franz Vranitzky’yi, Avrupa Birliği (AB), AGİT ve Uluslararası Koruma Gücü (MPF) olarak üç temele dayandırılan yardımı koordine etmekle görevlendirdiği bildirilmiştir. 10 Nisan 1997’de Viyana’da bir basın toplantısı düzenleyen Vranitzky, AGİT Estonya Misyonu eski başkanı Avusturyalı büyükelçi Herbert Grubmayr’in de AGİT tarafından yapılacak yardımı idare etmekle görevlendirildiğini açıklamıştır. AGİT Daimi Konseyi’ne son gelişmeler hakkında raporunu sunan Vranitzky, Uluslararası Koruma Gücü’nün temel görevinin halkın silahsızlanmasını sağlamak değil, insani ve ekonomik yardımların hedeflenen yerlere ulaşmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir. Vranitzky’nin 16 Nisan 1997’de AGİT’in, Arnavutluk’ta tek muhatap olarak kabul edilen Ulusal Uzlaşma Hükümeti’yle görüşeceği belirtilmiştir. 14 Nisan 1997’den itibaren Romanya, İspanya, Türkiye ve Yunanistan’ın da Arnavutluk’a asker göndermeye başlayacağı belirtilmiştir. İtalyan birliklerinin, toplam 6 ülkeden gidecek 6 bin askerden oluşacak Uluslararası Koruma Gücü’ne öncülük yapacağı belirtilmiştir.⁵²³

İtalya Başbakanı Romano Prodi’nin 14 Nisan 1997’de bir günlük ziyaret için Arnavutluk’un başkenti Tiran’a gideceği açıklanmıştır. Prodi, Arnavutluk’a asker gönderme konusunda İtalyan parlamentosundan, hem senato hem de meclisten güven oyu almıştır.⁵²⁴

⁵²²Milliyet, 12 Nisan 1997, s.21; Cumhuriyet, 12 Nisan 1997, s.10.

⁵²³Cumhuriyet, 12 Nisan 1997, s.10.

⁵²⁴Cumhuriyet, 13 Nisan 1997, s.11.

Fransa savunma Bakanı Charles Millon, Arnavutluk'ta çokuluslu güç bünyesinde görev yapacak askerlerin, kendilerini savunmak amacıyla ya da kamu düzenini tehlikede hissettikleri durumda silah kullanabileceklerini bildirmiştir. Millon, İtalya komutasındaki çokuluslu güçte yer alan 1000 Fransız askerın görevine ilişkin parlamento konuşmasında, silah kullanma yetkisi konusunda Arnavutluk'ta görev yapacak askerlere, Bosna'daki savaşta görev alan BM barış gücü askerlerinden daha fazla yetki verildiğini kaydetmiştir. Charles Millon, BM kararında, 'askerlerin, kendilerinin ya da kamu düzeninin tehlikede olması durumunda silah kullanabilecekleri' ifadesinin yer aldığını belirtmiştir.⁵²⁵

"2. Türk birliğı de yola çıktı" başlıklı haberlerde, 17 Nisan 1997 de giden ilk gruptan sonra, Birleşmiş Milletler'in oluşturduğu Arnavutluk'taki 'Çokuluslu Güç'te görev alacak 'Türk özel Görev Kuvveti'nin 209 kişilik ikinci kafilesinin 4 askeri gemiyle Foça'dan hareket ettiğı, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya'nın, İzmir Valisi Kutlu Aktaş ve asker ailelerinin katıldığı törende yaptığı konuşmada, Somali ve Bosna'dan sonra Arnavutluk'a da gönderilen Türk askerlerinin Atatürk'ün 'Yurtta sulh, cihanda sulh' ilkesiyle görev yapacaklarını belirterek "Türk Silahlı Kuvvetleri, uluslararası barışa olan katkılarını Arnavutluk'ta da sürdürecektir" demiştir.⁵²⁶

"Arnavutluk'ta casuslar savaşı" başlıklı haberlerde, kritik günler geçiren Arnavutluk'ta Yunan ve İtalyan ajanlarının yönetim boşluğundan yararlanıp etkinlik sağlamaya çalıştıkları, Uluslararası güçlerin yerleşim çalışmalarını sürdürürken İtalya ve Yunanistan arasında etkinlik savaşının giderek boyut kazandığı belirtilmiştir. Yunan basın organlarında yer alan haberlere göre İtalyan karşı casusluk teşkilatı SİSMİ'nin hazırladığı Arnavutluk'la ilgili bir raporda, isyan ve istikrarsızlığın arkasında Yunanistan'ın bulunduğı iddia edilmiştir. Özellikle güney Arnavutluk'da faaliyet gösteren partizanların önemli liderlerinin Yunanisyan tarafından kanalize edildiğinin belirtildiğı raporda, bölgedeki Yunanlı diplomatların, söz konusu partizan liderlerle zaman zaman görüşmelerde bulundukları ifade edilmiştir. SİSMİ, Arnavutluk ile ilgili olarak hazırladığı raporu, bu ülkeye asker gönderen ülkelerin yetkililerine de göndermiştir.

⁵²⁵ **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1997, s.11.

⁵²⁶ **Milliyet**, 18 nisan 1997, s. 3; **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1997, s.9.

İtalyanlara göre Arnavutluk'daki istikrarsızlığın Kosova ve Makedonya'ya sıçramasından yana olan Yunanistan, bu konuda Sırbistan ile sıkı bir işbirliği içinde bulunuyordu. Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Miloseviç geçen hafta büyük bir gizlilik içinde Atina'ya gelmiş ve yetkililer ile bir dizi görüşmeler yapmıştır. Basına sızdırılmayan bu görüşmelerin içeriği ve sonuçları hakkında henüz bir bilgi edinilememiştir. Atina'daki tarafsız gözlemcilere göre bölgedeki Ortodoks eksenini genişletmekte kararlı görünen Yunanistan ve Sırbistan'ın ikili temasları uzun zamandan beri sürüyordu.⁵²⁷

Türkiye, Nisan 1997'deki bu günler ve aylarda, 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kararlarının hükümet tarafından uygulanıp uygulanmayacağını tartışırken, Arnavutluk'taki gelişen olaylarla yakından ilgilenememiştir. Fakat bunun yanında, 26 Nisan 1997'de toplanan MGK'da, '28 Şubattaki MGK Kararlarının Planlama ve Uygulama Düzeyi' başlıklı rapor ele alınırken, Arnavutluk'a giden Türk birliği konusu da gündemde bulunmaktaydı. Hükümetteki Refah partisi kanadının, 8 yıllık eğitim konusundaki olumsuz tutumu ve hükümetten çekilme yönündeki açıklamalar, askerlerden laiklik karşıtı girişimlere sert tepkiler o günlerin gündemindeki önde gelen konulardı.⁵²⁸

Arnavutluk'taki isyancıların liderleri, Devlet Başkanı Sali Berişa üzerinde baskı kurmak ve Berişa'yı isteklerini kabul etmeye zorlamak amacıyla, Nisan 1997 ayı sonunda protesto gösterilerine yeniden başlama kararı almışlardır. 19 isyancı komitenin liderleri, 25 Nisan 1997'de Vlore kentinde yaptıkları toplantıda, Berişa'nın istifası, basın ve medya özgürlüğü ve seçim yasasında değişiklikler yapılması amacıyla düzenlenecek gösterilerin 28 Nisan 1997'de başlamasına karar vermişlerdir.⁵²⁹

Arnavutluk'ta bir silah deposunda 30 Nisan 1997'de meydana gelen patlamada 27 kişi ölmüştür. Polis yetkilileri, depodaki havan topu mermilerinin demir aksamını almak üzere depoya giren 27 kişinin hepsinin öldüğünü bildirmişlerdir. Patlamada ölenler arasında 12 çocuk ve 2 kadın bulunduğu diğerlerinin de 25 yaşlarında gençler olduğu belirtilmiştir. Geçen hafta da Tiran'ın 55 kilometre kuzeyinde yer alan Lezha kentindeki bir silah deposuna molotof kokteyli

⁵²⁷ **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1997, s.1,8.

⁵²⁸ **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1997, s.1,19.

⁵²⁹ **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1997, s.11.

atılması sonucu 8 kişi ölmüştü. Arnavutluk'un Gjirokaastro ve Berat kentlerindeki depolarda da patlamalar meydana gelmişti.⁵³⁰

3 Mayıs 1997'deki "Dünya Basın Özgürlüğü Günü" kapsamında merkezi New York'ta bulunan Gazetecileri Koruma Komitesi (CDJ), 'basınla dost olmayan liderler' listesinde 'bağımsız gazetecilere baskı uyguladığı' gerekçesiyle dünyadaki diğer bazı lider ve kimseler yanında, Türkiye Başbakanı Necmettin Erbakan ve Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa'ya da yer vermişlerdir.⁵³¹

"Komutanlar Arnavutluk Yolunda" başlıklı haberlerde, Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı'nın, Arnavutluk'ta yaşanan iç karışıklık nedeniyle oluşturulan çokuluslu güçte görevli Türk birliğini denetlemek ve çeşitli temaslarda bulunmak üzere Tiran'a gideceği, Karadayı'nın kendisine eşlik edecek kuvvet komutanlarıyla birlikte 9 Mayıs 1997'de saat 07.00'de özel uçakla Arnavutluk'a hareket edeceği belirtilmiştir.⁵³²

"Türk Görev Gücünü denetleyen Genelkurmay Başkanı'na büyük ilgi gösterildi" ve "Karadayı, Arnavutluk'tan memnun ayrıldı" başlıklarıyla basında verilen haberlerde, Arnavut yetkililerin Karadayı ile yaptıkları görüşmelerde, Türkiye'nin ülkelerine yaptığı askeri yardım ve gösterdikleri desteğe teşekkür ederek, iki ülke arasındaki parlak ilişkilerin daha da ileriye götürülmesi dileğinde bulundukları bildirilmiştir.

Arnavutluk'ta yaşanan iç isyanın ardından Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi tarafından oluşturulan çokuluslu koruma gücünde görevli Türk görev gücünü denetleyen Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı, 10 gün önce (1 Mayıs 1997'de) Tiran'a intikali tamamlanan birliğin kısa zamandaki çalışmaları nedeniyle duyulanmıştır. Karadayı, Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa, Başbakan Bashkim Fino ve Milli Savunma Bakanı Şakir Vukaj ile de bir görüşme yapmıştır.

Genelkurmay Başkanı Karadayı, Arnavutluk'taki çokuluslu koruma gücünde görevli 800 kişilik Türk birliğini denetlemek üzere, 9 Mayıs 1997'de Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya ile birlikte Tiran'a gitmiştir. Rinas

⁵³⁰Cumhuriyet, 1 Mayıs 1997, s.10.

⁵³¹Cumhuriyet, 4 Mayıs 1997, s.6.

⁵³²Cumhuriyet, 9 Mayıs 1997, s.7.

Havaalanı'nda, Arnavutluk Genelkurmay Başkanı Tuğgeneral Adem Çopani ve Deniz Kuvvetleri komutanı Kurmay Albay Vlademir Bejo, Çokuluslu Koruma Gücü Türk Görev Kuvveti Komutanı Tümgeneral Köksal Karabay ile Türkiye'nin Tiran Büyükelçisi Ahmet Mithat Ökçün tarafından karşılanan Karadayı ve Erkaya, İtalyan askerleriyle birlikte, ülkenin dünya ile tek bağlantı noktası olan Rinas Havaalanı'nın denetimini elinde bulunduran 173 kişilik Türk birliğini denetlemişlerdir.

Karadayı ve Erkaya, daha sonra Tiran'ın kuzeyindeki Zall-Her köyündeki tank tugayında konuşlu 600 kişilik Türk Deniz Piyade Arnavutluk Görev Kuvveti Komutanlığı'na gitmişlerdir. Karadayı, yaptığı incelemelerden duyduğu memnuniyeti, yaptığı konuşmada dile getirmiştir. Burada Karadayı ve Erkaya'ya bir brifing verilmiştir. Alınan bilgiye göre, brifingde şu bilgiler aktarılmıştır.

10 gün önce (1 Mayıs 1997'de) Arnavutluk'a intikali ve yerleşmesi tamamlanan Türk gücünde 52 Subay, 62 Astsubay ve 665 er ve erbaş bulunuyordu. Arnavutluk'un dünya ile ilişkisini sağlayan Rinas Havaalanı'nın güvenliğini İtalyanlarla birlikte sağlayan Türk gücü, ülkeye gelen uluslararası insani yardım malzemelerinin güvenli şekilde dağıtımı için Tiran-Lezha-Vlore yolunda güvenlik önlemleri alıyordu. Tam donanımlı bir sahra hastanesine sahip olan Türk gücü, çevre köylerde sağlık taraması ve ilaç yardımı da yapıyordu.

Arnavutluk'taki çokuluslu güç karargahında da TSK'den 1 general, 11 subay, 4 astsubay ve 4 er/erbaş görev yapıyordu. İncelemeler sırasında, Zall-Her Tank Tugayı'nın isyancılar tarafından basılması üzerine buradaki 70 kişinin tankları bırakıp kaçarak, Türk birliğinin konuşlu olduğu bölümde bulunan ve Türkiye'de komando eğitimi gören 10 askere sığındıklarının anlatılması üzerine Karadayı, "Türk askerinin ne kadar güzel eğitim gördüğünün göstergesidir bu" demiştir.

Karadayı daha sonra Arnavutluk Devlet Başkanı Berişa, Başbakan Fino ve Milli Savunma Bakanı Vukaj ile bir araya gelmiştir. Arnavut yetkililer, görüşmelerde Türkiye'nin ülkelerine yaptıkları askeri yardım ve gösterdikleri desteğe teşekkür ederek, iki ülke arasındaki parlak ilişkilerin daha da ileriye götürülmesi dileğinde bulunmuşlardır. Karadayı da Berişa ile yaptığı görüşmede, "Keşke bu olaylar olmadan görüşebilseydik. Ülkelerin tarihinde maalesef böyle olaylar oluyor. Yüksek liderliğinizde bu sıkıntılar geçecektir" demiştir. Karadayı ve Erkaya'ya gösterilen

yoğun ilgi, ‘Türkiye’ye Balkanlar’da verilen önemin bir göstergesi’ olarak değerlendirilmiştir.⁵³³

“Arnavutluk, genel seçimleri bekliyor” başlıklı haberlerde, Arnavutluk’ta geçen mart ayında banker skandalıyla patlak veren ve giderek büyüyen iç isyanın ardından, gözlerin haziran ayında yapılacak seçimlere çevrildiği bildirilmiştir. Ulusal uzlaşi hükümetini oluşturan 10 partiden 7’si nispi seçim sistemi konusunda anlaşmışlardır. Gözlemciler, ülkede asıl zor dönemin şimdi başladığı ve her an yeni olayların patlak verebileceği uyarısında bulunuyorlardı. Seçimde Devlet Başkanı Sali Berişa’nın kaybetmesine kesin gözüyle bakılıyordu. Türkiye’nin Tiran Büyükelçisi Ahmet Mithat Ökçün, ülkede inisiyatifin Türkiye’nin elinden çıkarak Yunanistan’a geçtiği yolundaki görüşlerin gerçek dışı olduğunu belirterek ‘Burada, bizden habersiz kuş bile uçmaz’ görüşünü dile getirmiştir.

Arnavutluk’taki günlerce süren ve 2 bin dolayında kişinin yaşamını yitirdiği olayların ardından, yaşam normale dönmüş durumdaydı. ‘Fırtına öncesi sessizliği’ çağrıştıran ülkede, Arnavutlar gözlerini 29 Haziran 1997’de yapılması planlanan seçime dikmiş durumdadırlar. İsyancıların ‘kellesini’ istedikleri Devlet Başkanı Berişa’nın seçimden ağır bir yenilgiyle çıkacağı konuşuluyordu. 30 civarında partinin yer aldığı ülkede, 10 partili ulusal uzlaşi hükümetinin işbaşına gelmesi ile yumuşama başlamıştır. İsyancıların da sempati ile baktığı Sosyalist parti üyesi Bashkim Fino’nun başbakanlığa getirilmesi ile merkezi hükümetin etkinliğinin giderek arttığı söylenmektedir.

Ancak, hükümetin ‘Silahını teslim et’ çağrılarına pek fazla rağbet etmeyen halkın, yağmalanan silahlarına sarılı olmaları “Her an her şey olabilir” izlenimini doğurmaktaydı. Gözlemcilere göre, Arnavutluk’ta ‘asıl zor dönem’ şimdi başlıyordu. Ülkede bulunan çokuluslu koruma gücünün sandıkları koruma yetkisi bulunmayışı da seçim sırasında yeni sorunların doğacağı yolundaki kaygıları güçlendirmiştir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Özel temsilcisi ve eski Avusturya Şansölyesi Franz Vranitzky’nin, adil ve saydam bir seçim yapılması için verdiği uğraşların sonuç verdiği kaydedilmiştir.

Vranitzky’nin Tiran’da 2 gün süren temasları sonucu, önceki gün AGİT üyesi ülkelerin temsilcileriyle yaptığı toplantıda, yeni bir seçim yasası hazırlanması,

⁵³³ **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1997, s.7.

seçimlerin nispi çoğulcu sistem içinde yapılması ve seçim tarihi konusunda hükümete destek veren 10 partiden 7'sinin görüşbirliğine vardığını açıkladığı belirtilmiştir.

Gözlemciler, Berişa'nın istenmemesine karşın, seçime, yesi olduğu Demokratik Parti ile Fino'nun Sosyalist Partisi'nin güçlü biçimde girdiğine işaret ediyorlardı. Arnavutluk halkının, tek başına güçlü bir iktidar yerine, şimdiki ulusal uzlaşı hkmetine benzer, çok partinin yer aldığı bir hükümetten yana olduğuna da işaret edilmiştir.⁵³⁴

Arnavutluk'ta Sosyalist Parti önderliğindeki 8 partinin, 29 Haziran 1997'de yapılacak genel seçimleri boykot kararı aldıkları bildirilmiştir. Sosyalist Parti'nin Meclis Grubu Başkanı Namık Dokle tarafından yapılan açıklamada, Devlet Başkanı Sali Berişa'nın partisi Demokratik Parti'nin seçim yasalarını değiştirmeyi reddetmesi nedeniyle Sosyalist Parti ve 7 müttefik partinin seçimlere katılmayacakları belirtilmiştir.⁵³⁵

Arnavutluk'ta devam eden bunalımdan kaçan yüzlerce Arnavut vatandaşının Makedonya'ya girmek istemeleri, Makedon makamlarını g durumda bırakmıştır. Makedonya'ya kaçak yollardan gelen Arnavut vatandaşlarının sınır dışı edilme işlemleri devam ederken Makedonya-Arnavutluk sınırında olaylar yaşandığı, çatışmalarda ölen ve yaralanan kişilerin olduğu bildirilmiştir. Son olarak bir Arnavut vatandaşının ldrlmesi ve 2 Makedon askerinin yaralanması olayından sonra 24 saat içinde ülkeye sığınmak isteyen 200 dolayında Arnavut vatandaşının gözaltına alındığı belirtilmiştir.⁵³⁶

Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa, 29 Haziran 1997'de genel seçimlere gidileceğini resmen açıklamıştır. Başkanlık Ofisinden yapılan açıklamada, 'Devlet Başkanlığı, 16 Mayıs 1997'de, Ulusal Meclis'in görev süresi dolmadan feshedilmesine ve 29 Haziran 1997'de yeni parlamento seçimlerine gidilmesine karar vermiştir.' denilmiştir. Muhalefet partileri seçim kanununun Sali Berişa'nın lehine

⁵³⁴ **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1997, s.8.

⁵³⁵ **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1997, s.11.

⁵³⁶ **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1997, s.11.

olduğu gerekçesi ile değiştirilmesini, aksi takdirde seçimleri boykot edeceklerini bildirmişlerdir.⁵³⁷

Arnavutluk'ta son 24 saat içinde 11 kişi vurularak öldürülmüştür. Güvenlik yetkililerinin açıklamasına göre, güneydeki Vlore kentinde 19 Mayıs 1997 sabahı üç kişi öldürülmüştür. Silahlı bir çete ile bir kişi arasında çıkan çatışmada, çeteden 2 kişi ile çetenin hedef aldığı kişi vurularak ölmüştür. Tiran'ın güneyindeki Memaliaj kasabasında da silahlı grupların terör estirdiği, 2 kişinin öldürüldüğü kaydedilmiştir. Yetkililer son 24 saat içinde ülkenin çeşitli yerlerinde çıkan olaylarda 6 kişinin daha öldüğünü belirtmişler, ancak bu olaylarla ilgili bilgi vermemişlerdir.⁵³⁸

Arnavutluk'un başkenti Tiran'ın güneydoğusundaki Cerrik'te, silahlı bir grubun saldırısına uğrayan 6 polis öldürülmüştür. İçişleri Bakanlığı, silahlı kişilerin, polislere tanksavar füzeleriyle saldırdığını bildirmiştir. Bakanlıktan bir yetkili, 4 polisin olay yerinde, ikisinin de kaldırıldıkları hastanede öldüğünü belirtmiştir. Yetkili, sayılarını belirtmemekle birlikte, olay sırasında birkaç polisin de yaralandığını söylemiştir.⁵³⁹

“Arnavutluk'ta kuşkulu suikast” başlıklı haberlerde, Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa'nın 4 Haziran 1997'de bir saldırıdan kurtulduğu, ancak Berişa'nın iktidarı bırakmamak için teröre yöneldiği ileri sürülmüştür. Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa'ya karşı 4 Haziran 1997'de düzenlenen başarısız suikast girişimiyle ilgili olarak bir kişinin tutuklandığı bildirilmiştir. Seçim kampanyası kapsamında Dıraç limanı yakınlarındaki bir köyde konuşma yapan Berişa'ya karşı el bombalı bir saldırı girişiminde bulunulmuş, ancak adının İilir Ceta olduğu açıklanan saldırgan Berişa'nın korumaları tarafından etkisiz hale getirilmiştir.

Saldırının ardından her türlü terör eylemini kınadığını söyleyen Berişa, halka sakin olmaları ve 29 Haziran 1997 seçimlerinde oy kullanmaları çağrısı yapmıştır. Bu arada, çeşitli çevreler, Berişa'ya karşı düzenlenen suikastın kafalarda çeşitli soru işaretleri oluşturduğunu belirtmişlerdir. İngiliz basınında yer alan bir haberde, Berişa'nın iktidarı yitirmemek için terör dahil her türlü yöntemi kullandığı yazılmıştır. Berişa'ya bağlılığıyla tanınan Albania gazetesi, Sosyalistlerin uğrak yeri

⁵³⁷ **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1997, s.10.

⁵³⁸ **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1997, s.9.

⁵³⁹ **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1997, s.10.

olan ve Sosyalist Parti üyesi ve İçişleri Bakan Yardımcısı Luş Perpali'ye ait Cafe Freskia'nın, Perpali'den intikam almak için bombalanacağını duyurmuştur. Haberin yayımlanmasından 1 gün sonra 1 Haziran 1997 günü kafede patlayan bomba yirmi kişinin yaralanmasına yol açmıştır. Gazetenin haberine göre Berişa'ya bağlı korumalar hava karardıktan sonra çevreye ateş açarak bir korku ortamı yaratıp olağanüstü hal uygulamasının uzatılmasını ve böylelikle seçimlerin ertelenmesini sağlamaya çalışmışlardır.

Berişa, Sosyalist Başbakan Başkim Fino liderliğindeki hükümetin her türlü uygulamasını engelliyordu. Polis, gizli polis ve silahlı kuvvetlerin denetimi Berişa'nın elindeydi. Arnavutluk halkı, Berişa ve lideri olduğu Demokratik Parti'nin 29 Haziran 1997 günü yapılması öngörülen seçimleri geçen yıl olduğu gibi çeşitli yolsuzluklar yaparak kazanacağından emin görünmekteydi. Tiranlı bir avukat Berişa'nın yenilgiyi kabul edip bir kenara çekileceğine iktidarı yitirmemek için Arnavutluk'u mahvetmeyi göze alacağını söylemiştir.⁵⁴⁰

Yunanistan 30 yıllık savunma stratejisini değiştirerek, 'Makedonya, Arnavutluk ve Bulgaristan sayfaları'nı kapatmıştır. Yeni tehdit olarak sadece Türkiye'yi kabul eden Yunanistan, artık Arnavutluk ve Makedonya ile Bulgaristan'ı kendisi için tehdit kabul etmediğini açıklamıştır.⁵⁴¹

"Arnavutluk da para istiyor" başlıklı haberlerde, Arnavutluk Başbakanı Başkim Fino'nun 11 Haziran 1997'de başlayan gezisinde gündeme getireceği konulardan birinin, Türkiye'nin vaat ettiği ancak henüz ödemediği krediler olacağı kaydedilmiştir. Arnavutluk Başbakanı Fino, Başbakan Necmettin Erbakan'ın resmi davetlisi olarak 11 Haziran 1997'de temaslarına başlamıştır. Erbakan, Fino'yu kabulünde yaptığı konuşmada, Arnavutluk'un bir dönüşüm sürecinde olduğunu belirterek, bu sürecin demokratik bir yolda kesin bir sonuca varmasından yana olduklarını kaydetmiştir.⁵⁴²

"Dost ülkeler kredi bekliyor" ve "Ankara verdiği sözleri tutmuyor" başlıklı haberlerde, anlaşmalarla kredi vaat edilen KKTC, Azerbaycan, Filistin, Ukrayna ve Arnavutluk'un gözünün Ankara'da olduğu yazılmıştır. Türkiye'nin 'dost ve

⁵⁴⁰ **Milliyet**, 5 Haziran 1997, s.21; **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1997, s.10.

⁵⁴¹ **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1997, s.8.

⁵⁴² **Milliyet**, 12 Haziran 1997, s.1; **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1997, s. 1, 4.

müttefik' ülkelere anlaşmalarla vaat ettiği kredileri veremediği, Arnavutluk'un kredilerin ödenmesini istediği bildirilmiştir. Arnavutluk İçişleri Bakanı Behlül Cela Ankara'da temaslarda bulunurken Arnavutluk Başbakanı Başkim Fino'nun da 12 Haziran 1997'de Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile görüşmüştür.⁵⁴³

Arnavutluk'ta 13 Haziran 1997'de 26 kişinin öldürüldüğü bildirilmiştir. Erken seçimlere iki hafta kala, başkent Tiran'da 14 Haziran 1997'de 6 kişi rakip çeteler arasındaki hesaplaşmada vurularak öldürülmüştür. Açıklamaya göre kuzeydeki Laç kasabasında 4, Puke'de 1, Burrel'de 2 kişi silahlı kişilerce vurularak öldürülmüştür. Acak açıklamada öteki 13 kişinin nerede ve nasıl öldürüldükleri belirtilmemiştir.⁵⁴⁴

Arnavutluk'ta krize çözüm amacıyla düzenlenecek erken genel seçimlere 12 gün kala, ülkenin çeşitli bölgelerinde son bir günde meydana gelen şiddet olaylarında toplam 15 kişi ölmüştür. İçişleri Bakanlığı'nın açıklamasına göre ülkenin orta kesimindeki Dıraç'ta bir benzin istasyonuna saldırı düzenleyen silahlı kişiler, bir polis memuru ile 2 bekçiyi öldürmüşlerdir. Güneydeki Katinova'da 16 Haziran 1997 gecesi toprak yüzünden çıkan kavgada 6 kişi ölürken 14 kişi de yaralanmıştır. Kuzey'deki Kruja'da 3, Bulkiza'da bir, güneydeki Elbasan'da bir ve başkent Tiran'da bir kişi silahlı kişilerce öldürülmüştür.⁵⁴⁵

Arnavutluk'ta konuşlandırılan çokuluslu güç, silahlı bir Arnavut'u öldürmüştür. İnsani yardımın dağıtılmasına yardımcı olmak amacıyla 3 ay önce konuşlandırılan gücün ilk kez kuvvet kullanarak bir kişiyi öldürdüğü açıklanmıştır. Çokuluslu güçten yapılan açıklamaya göre silahlı kişinin, uyuşturucu kaçakçılığı yaparken Yunan askerlerinin bulunduğu bir bölgeden geçişinin engellenmesi üzerine askerlere ateş açtığı belirtilmiştir.⁵⁴⁶

Arnavutluk'ta 23 Haziran 1997'de son 24 saat içinde meydana gelen olaylarda 15 kişinin öldüğü bildirilmiştir. Polis yetkilileri, güneydeki Vlore, Gjirokaastro ve Permet kentlerinde silahlı gruplar arasındaki hesaplaşmalarda 8 kişinin öldüğünü belirtmişlerdir. Kuzeyde 3 kişinin serseri kurşunlara hedef

⁵⁴³Cumhuriyet, 13 Haziran 1997, s.9.

⁵⁴⁴Cumhuriyet, 15 Haziran 1997, s.11.

⁵⁴⁵Cumhuriyet, 18 Haziran 1997, s.9.

⁵⁴⁶Cumhuriyet, 20 Haziran 1997, s.9.

olduğunu bildiren yetkilileri başkent Tiran'da silahlı çeteler arasında çıkan çatışmalarda 4 kişinin öldüğünü kaydetmişlerdir.⁵⁴⁷

Arnavutluk'ta genel seçimlere üç gün kala isyancı gruplar ağır silahlarla çatışmaya başlamışlardır. 'Silah gölgesinde seçim' başlıklı haberlerde, ülkenin güneyindeki Vlore'de silahlı gruplar birbirlerine Katyuşa roketleri ve makineli tüfeklerle saldırdığı, Polisin, kendisinden güçlü olan bu gruplara karşı bir şey yapamadığı bildirilmiştir.

Arnavutluk'ta geçen aylarda patlak veren kanlı isyanlara son vermek amacıyla erkene alınan genel seçimlere üç gün kala, ülkede yine şiddet olayları tırmanmaya başlamıştır. Başta Vlore kenti olmak üzere, ülkenin güneyi silahlı grupların kanlı çatışmalarına sahne olurken, polis ağır silahlar kullanan bu gruplara karşı bir şey yapamamaktaydı. Güneydeki en büyük kent olan Vlore'de seçimlere çok az bir süre kala patlak veren çatışmaların, Murtaza Çavuşi'nin lideri olduğu grubun kalesi olarak nitelemendirilen bölgede yoğunlaştığı bildirilmiştir. Telefonla alınan bilgilere göre, çatışma sebebiyle halkın panik içinde olduğu Vlore'de dükkanlar kapalı bulunmakta ve caddelerde devriye gezen silahlı kişiler, halkın evlerinden çıkmamalarını istiyorlardı. Görgü tanıkları, silahlı gruplar arasında çıkan çatışmada Katyuşa roketlerinin ve makineli tüfeklerin kullanıldığını söylemişlerdir.

Vlore polis şefi Hacı Demiri, 25 haziran 1997'de yaptığı açıklamada, ellerindeki silahlar bakımından kendilerinden çok daha üstün durumda bulunan isyancı gruplara karşı bir şey yapamadıklarını belirtmiştir. Vlore'de an az üç silahlı grup bulunduğunu kaydeden Demiri, ağır silahlara sahip bu grupların her birinin 40-50 kişiden oluştuğunu belirtmiştir. Hacı Demiri, bu grupların amaçlarının 'hem siyasi, hem de ekonomik' olduğunu bildirmiştir. Demiri, bankerzede skandalının patlak vermesinden sonra ortaya çıkan kanlı ayaklanmaları basırmak amacıyla Arnavutluk'a gönderilen çokuluslu koruma gücünden yardım istediğini kaydederken, çokuluslu gücün sözcüsü tarafından yapılan açıklamada, İtalya'nın önderliğindeki bu gücün polislerin görevini üstlenmeye yetkileri olmadığı açıklanmıştır.

Nisan 1997 ayı ortalarında Arnavutluk'ta konuşlandırılan 6 bin 500 kadar askerin Ağustos ayı ortalarına kadar ülkede kalması planlanmaktaydı. 29 Haziran 1997'de gerçekleştirilecek seçimlerde görev yapacak uluslararası gözlemcileri

⁵⁴⁷ **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1997, s.8.

korumak için de takviye olarak 500 asker gönderilmiştir. Bu arada, ülkenin güneyindeki Fier kentinin merkezi bir kesiminde, otomobile yerleştirilen bir ombanın patlaması sonucu 3 kişinin öldüğü, bir kişinin de yaralandığı bildirilmiştir. Yerel kaynaklar, patlamanın 25 Haziran 1997 gecesi saat 23.00’de meydana geldiğini ve araçta bulunan 3 kişinin öldüğünü belirtmişlerdir. Patlamayla ilgili soruşturmanın başlatıldığını belirten yetkililer, araçta ölenlerin, Devlet Başkanı Sali Berişa’nın lideri olduğu Demokratik Parti (PD) üyeleri olabileceğini kaydetmişlerdir.⁵⁴⁸

“Seçimin galibi Sosyalist Parti” başlıklı haberlerde, Arnavutluk’ta devlet düzeninin belirlenmesi için referandum ve genel seçimlerin, 29 Haziran 1997’de gergin bir ortamda yapıldığı, 500 uluslararası gözlemci, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve çokuluslu güç denetiminde yapılan seçimlerde çıkan olaylarda bir kişinin yaşamını yitirdiği belirtilmiştir. Arnavutluk monarşistlerinin lideri veliaht Leka Zogu I’in sözcülerinden Guri Durolari, yaptığı açıklamada, referandumun resmi olmayan sonuçlarına göre halkın yüzde 53’ünün anayasal monarşiye ‘evet’ dediğini söylemiştir. Genel seçimlere ilişkin resmi olmayan sonuçları aktaran ‘Koha’ radyosu, sosyalistlerin kesin zafer elde ettiğini duyurmuştur. Sosyalist Parti lideri Fatos Nano da bir açıklama yaparak zaferini ilan etmiştir.⁵⁴⁹

Resmi olmayan sonuçlara göre Arnavutluk’ta halkın çoğunluğu anayasal monarşiye evet demiştir. Seçimler sırasında şiddet sürmüştür. Güneydeki Fier kentindeki yerel seçim komisyonu başkanı Burhan Misiri’nin Sosyalist Parti yandaşları tarafından öldürüldüğü bildirilmiştir. Tiran’ın batısındaki bir köydeki seçim merkezini açıldıktan yarım saat sonra basan silahlı bir grup ise oy pusulalarına el koyup kaçmıştır. Oy verme işlemi sabah saat 08.00’de başlayıp 16.00’da bitmiştir. Hava karardıktan sonra olayların patlak vermesi korkusuyla sandıkların erken kapatılması kararlaştırılmıştır. AGİT seçim koordinatörü Tony Welch, ülkenin dağlık kesimlerindeki ulaşılması güç köylerden bazılarında seçimmerkezlerinin geç açıldığını bazılarında ise hiç açılmadığını söylemiştir. AGİT ve Avrupa konseyi gibi uluslararası kurumlar, Arnavutluk’ta 1990 yılında sosyalist sistemin çökmesinin ardından yapılan dördüncü çok partili seçimin özgür ve adil olamayacağını belirtmişlerdir.

⁵⁴⁸ **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1997, s.8.

⁵⁴⁹ **Milliyet**, 28 Haziran 1997, s. 19; **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1997, s.1.

İkinci turu 6 Temmuz 1997 günü yapılacak genel seçimin ilk turuna Devlet Başkanı Sali Berişa'nın lideri olduğu Demokratik Parti ve Fatos Nano liderliğindeki Sosyalist Parti ile birlikte yaklaşık 20 parti katılmıştır. Genel seçimlere ilişkin resmi olmayan sonuçları aktaran ana muhalefet Sosyalist Parti'ye yakın olarak bilinen 'Koha' radyosu, Sosyalistler'in güney Arnavutluk'un tüm seçim bölgelerinde kesin zafer elde ettiğini duyurmuştur. Radyonun bu haberi üzerine, ana muhalefet Sosyalist Parti'nin başkent Tiran'daki merkezi önünde toplanan yüzlerce taraftarının, kutlama hazırlıklarına başladıkları gözlenmiştir.

İçişleri Bakanlığı Sosyalist Parti'ye yakın özel radyoların halkı sokaklara çıkıp kutlamaya davet etmesi üzerine resmi sonuçlar açıklanmadan kutlama amacıyla yapılacak tüm toplantıların yasaklandığını açıklamıştır. Sosyalist Parti lideri Fatos Nano da bir açıklama yaparak zaferini ilan etmiştir. Oyunu başkent Tiran'da kullanan Devlet Başkanı Sali Berişa, seçim sonuçlarının, tüm partiler tarafından kabul edileceği yolunda güvence vermiştir.⁵⁵⁰

Arnavutluk'taki seçim zaferi, sağcı Sali Berişa yönetiminin sonunu getirmiştir. Seçim sonuçları henüz açıklanmamasına rağmen Devlet Başkanı Sali Berişa, partisinin seçimleri kaybettiğini açıklamıştır. Sosyalistler ise sokakta zaferi kutlamışlardır. Banker krizi ile patlak veren ve 4 aydır süregelen kaosu sona ermesi amacıyla düzenlenen genel seçimler Sosyalist Parti liderliğindeki merkez sol ittifakın zaferi ile sonuçlanmıştır. Sali Berişa, partisinin bundan böyle muhalefette kalacağını bildirmiştir. Seçim kampanyası sırasında sosyalistlerin iktidara gelmesi halinde istifa edeceğini bildiren Berişa'nın istifa edip etmeyeceği ise henüz açıklığa kavuşmamıştır.

Berişa, 30 Haziran 1997'de televizyondan halka hitaben yaptığı konuşmasında, seçimlerin demokratik bir şekilde yapıldığını belirterek, "Arnavutluk halkı Demokratik Parti'nin muhalefette olmasına karar verdi" demiştir. Zaferini kesin sonuçlar açıklanmadan önce ilan eden sosyalistlerin lideri Fatos Nano ise, 'Berişa, Arnavutluk halkı ve halkı temsil eden siyasi güçler ile bir arada çalışma şansını kaybetti. Tüm Arnavutlar kendisinin istifasını bekliyor' şeklinde konuşmuştur. Nano, partisinin çoğunluğa göre seçilecek 115 sandalyeden 60'ına sahip olacağını ve sol partilerin parlamentonun üçte ikisini elde edeceğini öne

⁵⁵⁰ **Milliyet**, 30 Haziran 1997, s.1, 21; **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1997, s.1,21.

sürmüştür. Fatos Nano, sosyalistlerin, nispi temsile göre seçilen milletvekillerinin yarısına da sahip olacağını söylemiştir. Toplam 155 sandalyeli parlamentoda, 115 milletvekili çoğunluğa, 40 milletvekili nispi temsile göre seçilmekteydi.

Merkez Seçim Komisyonu Başkan Yardımcısı Fatos Klosi, Tiran’da henüz resmi olmayan sonuçlara göre Sosyalist Parti’nin 19 seçim bölgesinden 14’ünü kazandığını açıklamıştır. Arnavutluk’taki seçimler AGİT tarafından da ‘kabul edilebilir’ bulunmuştur. İlk kez 1992 yılında iktidara gelen Berişa, 3 martta parlamento tarafından ikinci 4 yıllık dönem için devlet başkanlığına yeniden seçilmiş, bu tarihten bir gün sonra da ülkede isyan patlak vermişti.

Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa’ya karşı başlatılan isyanın ilk kıvılcımının çıktığı Vlore kentinde silahlı grupların çatışması sonucu 1 kişi ölmüş, 1 kişi de yaralanmıştır. Vlore kenti polis yetkilileri yaptıkları açıklamada, arabalarla dolaşan silahlı iki grup arasında çatışma çıktığını ve açılan ateş sonucu bir kişinin öldüğünü, bir kişinin de yaralandığını belirtmişlerdir. Polis yetkilileri, kentte silahlı bazı kişilerin Yunan televizyon ekibini durdurduklarını ve ellerinden kamerayı almak istediklerini kaydetmişlerdir. Silahlı kişilerin havaya ateş açtıklarını ifade eden yetkililer, gazetecilerle grup arasında tartışma çıktığını, ancak grubun kamerayı almayı başaramadığını söylemişlerdir.⁵⁵¹

Arnavutluk seçimlerinin galibi sosyalist lider Fatos Nano’nun monarşinin Arnavutluk’un yeni devlet düzeni olarak reddedildiği yolundaki açıklaması, nisan ayında ülkeye dönmesine izin verilen Arnavutluk’un sürgündeki kralı Leka tarafından tepki ile karşılanmıştır. Leka, ülkede pazar günü genel seçimlerle birlikte yapılan referandumda halkın yarıdan çoğunun anayasal monarşiye ‘evet’ demesine karşın, gerçeklerin saptırıldığını iddia ederek, halkın monarşi isteğinin yönetim tarafından yerine getirilmeyeceğini söylemiştir. ‘Arnavutluk’ta hile iddialar’ başlığıyla yer alan haberlerde, genel seçimlerin ardından bir basın toplantısı düzenleyen Leka’nın, seçimlerden zaferle çıkan Sosyalist Parti’nin referandum sonuçlarında hile yaptığını, verilere göre Arnavutların yüzde 54 ila yüzde 66’sının monarşiden yana oy kullanmasına karşın sosyalistlerin durumu çarpıtarak ‘monarşiye evet’ oyunun yüzde 20-30 arasında kaldığını söylediklerini belirttiğine yer vermişlerdir.

⁵⁵¹ **Milliyet**, 1 Temmuz 1997, s.17; **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1997, s.9.

29 Haziran 1997 Pazar günü yapılan seçimlere ilk açıklaması ile geçer not veren AGİT'in Arnavutluk'taki seçim koordinatörü Catherine Lalumiere'e ilk tepki Yüksek Seçim Kurulu'ndan gelmiştir. Yüksek Seçim Kurulu Başkanı Kristaç Kume, Güney Arnavutluk'ta terör uygulandığını, sandıkların Sosyalist Partililerce gasp edildiğini, sandık kurullarında da hiçbir Demokratik Partinin bulunmadığını öne sürmüştür.⁵⁵²

“Berişa yandaşları kaçıyor” başlıklı haberlerde, Arnavutluk'ta geçen hafta sonu yapılan erken seçimlerin ilk turunda Sosyalist Parti'nin zafer kazanmasının ardından Devlet Başkanı Sali Berişa'nın yakın çalışma arkadaşlarının ülkeyi terk etmeye başladıkları bildirilmiştir. Ülkeyi terk edenler arasında Berişa'nın muhalifleriyle mücadelede ve olağanüstü hal ilan edilmesi durumlarında başvurduğu güvenlik birimlerinin önde gelen yetkililerinin de bulundukları belirtilmiştir.⁵⁵³

“Monarşi yanlıları isyanın eşiğinde” ve “Tiran'da silah sesleri” başlıklı haberlerde, Arnavutluk'ta referandumda sandıktan monarşinin çıktığını, ancak oyların sosyalistler tarafından çalındığını iddia eden monarşi taraftarlarının, Arnavutluk tahtının varisi Veliaht Leka I. Zogu önderliğinde başkent Tiran'da gerçekleştirdiği protesto gösterisinde silahların susmadığı yazılmıştır. İskender bey meydanında gövde gösterisi yapan ve oylarını gerekirse silah ile savunacaklarını belirten monarşistler, Sosyalist Parti lideri Fatos Nano ve partisinin kuzey Arnavutluk'ta istenmediğini yinelemişlerdir. Bu arada, seçimleri izleyen AGİT tarafından yapılan açıklamada da, ülkede partiler arası çekişmeler ve koordinasyon eksikliğinden dolayı ikinci tur seçimlerin tehlikeye girdiği belirtilmiştir. Öte yandan, seçimlerden sonra yurt dışına çıkan İçişleri Bakanı, 3 Temmuz 1997'de ülkeye dönerek istifasını vermiştir. Ancak Başbakan Başkim Fino istifanın dengeleri bozacağını ileri sürerek istifaya sıcak bakmadığını belirtmiştir.⁵⁵⁴

Arnavutluk Parlamentosu'nun 115 sandalyesi için 32 seçim bölgesinde yapılan ikinci tur seçimlerin galibi yine Sosyalist Parti olmuştur. 6 Temmuz 1997'de yapılan ikinci tur seçimlerin resmi olmayan sonuçlarına göre, Sosyalist Parti 22 seçim bölgesinde seçimleri lehine kapatmıştır. Sosyalist Parti'nin çoğunluğu

⁵⁵² **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1997, s.8.

⁵⁵³ **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1997, s.8.

⁵⁵⁴ **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1997, s.9.

sağlamasına rağmen diğer sol partilerin de içinde bulunduğu bir koalisyon hükümeti kuracağı kaydedilmiştir.⁵⁵⁵

Arnavutluk'ta 14 Temmuz 1997'de 24 saat içinde vurularak öldürülenlerin sayısı 11'e yükselmiştir. Polis yetkilileri, Berat kentindeki çeteler arasında silahlı çatışmada 7 kişinin öldüğünü belirtmişlerdir. İçişleri Bakanlığı yetkilileri ise, kentte durumun normale dönmemesi halinde 48 saat içinde buraya özel güvenlik güçleri gönderileceğini söylemişlerdir.⁵⁵⁶

Arnavutluk'ta 29 Haziran 1997'de tamamlanan parlamento seçimleriyle ilgili resmi sonuç açıklanmıştır. Arnavutluk Seçim komisyonu tarafından yapılan açıklamada, sosyalistlerin 100, sosyalistlerin koalisyon müttefiki küçük partilerin 17, Devlet Başkanı Sali Berişa'nın Demokratik Partisi'nin ise 27 sandalye kazandığı resmen bildirilmiştir.⁵⁵⁷

Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa, 23 Temmuz 1997'de görevinden istifa ettiğini açıklamıştır. Berişa, istifa mektubunu Parlamento'ya alettiğini ve bu karardan geri dönmeyeceğini bildirmiştir. Sali Berişa yaptığı açıklamada, "Arnavutluk'un bugün içinde bulunduğu durumdan üzüntü duyarak görevimden ayrılıyorum. Ancak ülkemdeki demokrasinin geleceğine güveniyorum" demiştir. istifa mektubunda, devlet başkanlığı görevinden ayrılma karardan geri dönmeyeceğini bildiren Berişa, parlamenter yaşamını sürdüreceğini kaydetmiştir.⁵⁵⁸

Arnavutluk'ta beş partiden oluşan sol koalisyon, Sosyalist Parti lideri Fatos Nano'nun başbakanlığında 25 Temmuz 1997'de resmen göreve başlamıştır. Aralarında eski sosyalist Başbakan Başkim Fino'nun da bulunduğu 22 bakandan oluşan kabine yeni Devlet Başkanı Recep Mejdani'den görevi almıştır. Eski bir fizik profesörü olan Mejdani, eski Devlet Başkanı Sali Berişa'nın istifa etmesinin ardından parlamento tarafından devlet başkanlığına seçilmişti. İki kadın bakanın da görevlendirildiği yeni kabinde, Fino başbakan yardımcısı olurken dışişleri bakanlığına Sosyalist Demokratik Partisi'nden Paskal Milo getirilmiştir. Başbakan Nano'nun, 27 Temmuz 1997'de yapılacak güvenoylamasından önce bakanları ataması sürpriz bir gelişme olarak nitelendirilmiştir. Bu arada, yeni kabinenin içişleri

⁵⁵⁵ **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1997, s.9.

⁵⁵⁶ **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1997, s.8.

⁵⁵⁷ **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1997, s.8.

⁵⁵⁸ **Milliyet**, 24 Temmuz 1997, s.17; **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1997, s.8.

bakanı Neritan Ceka, ilk hedeflerinin ülkede güvenliği yeniden sağlamak olduğunu söylemiştir. Ceka “Önümüzdeki birkaç ay içinde ülke genelinde güvenliği yeniden inşaa edeceğiz” demiştir.⁵⁵⁹

Arnavutluk’u içinde bulunduğu krizden çıkarmak için acil önlemle içeren programını parlamento’ya sunan Fatos Nano Hükümeti’nin güvenoyu aldığı bildirilmiştir. Arnavutluk Parlamentosu’nda yapılan oylamada, 114 milletvekili programı onaylarken, 3 milletvekili çekimser oy kullanmıştır. Nano konuşmasında, hükümetin amacının Arnavutluk’u modern bir ülke yapmak olduğunu ifade ederek, Arnavut halkının geçmişe değil, geleceğe yönelmesi gerektiğini belirtmiştir.⁵⁶⁰

Arnavutluk Cumhurbaşkanı Recep Mejdani, halkı ulusal birliğe ve uzlaşmaya çağırmıştır. Mejdani, 24 Temmuz 1997’de Parlamento tarafından eski Cumhurbaşkanı Berişa’nın yerine göreve getirilmesinden bu yana ilk kez halka hitaben düzenlediği basın toplantısında, ülkede yapmayı amaçladığı değişimleri gerçekleştirmek, demokrasi ve ulusal uzlaşma için çalışacağını söylemiştir.⁵⁶¹

Birleşmiş Milletler (BM) kararıyla Arnavutluk’ta 3.5 ay görev yapan 781 kişilik Türk Özel Görev Kuvveti görevini tamamlayarak yurda dönmüştür. Askeri törenle karşılanan birlik, BM kararıyla ‘en iyi görev yapan birlik’ madalyası almıştır. Karşılama töreninde konuşan Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya, dost ve kardeş ülke Arnavutluk’un içinde bulunduğu krizden çıkarak normal demokratik hayata dönmesi amacıyla oluşturulan ‘Çokuluslu Güç’e verdikleri destekle, Atatürk’ün ‘Yurtta Barış Dünya’da Barış’ ilkesini uyguladıklarını belirtmiştir.⁵⁶²

Arnavutluk’ta 4-8 Ağustos 1997 arasındaki 4 günde meydana gelen çatışmalarda 20 kişinin öldüğü bildirilmiştir. Tiran’daki polis kaynaklarından edinilen bilgilere göre, son bir haftada ölenlerin sayısı 61’e yükselmiştir. Arnavutluk İçişleri Bakanı Niretan Ceka yaptığı açıklamada, polisin kamu düzenini sağlamaya çalıştığını, ancak durumun hassas olduğunu kaydetmiştir.⁵⁶³

⁵⁵⁹Milliyet, 25 Temmuz 1997, s. 19; Cumhuriyet, 26 Temmuz 1997, s.8.

⁵⁶⁰Cumhuriyet, 31 Temmuz 1997, s.8.

⁵⁶¹Cumhuriyet, 4 Ağustos 1997, s.9.

⁵⁶²Milliyet, 5 Ağustos 1997, s.3; Cumhuriyet, 5 Ağustos 1997, s.4.

⁵⁶³Cumhuriyet, 8 Ağustos 1997, s.9.

‘Yunanistan’ın Arnavutluk Çıkarması’ başlıklı haberlerde, Arnavutluk’ta banker skandalları sonrasında ortaya çıkan yönetim krizinin yapılan seçimlerle netleşmesi üzerine bu ülke üzerindeki etkinlik savaşının yeniden başladığı, Türkiye, İtalya ve Yunanistan arasında hüküm süren Arnavutluk’taki etkinlik mücadelesinde, Yunanistan’ın yaptığı anlaşmalarla büyük başarı sağladığı vurgulanmıştır.

8 Ağustos 1997’de Yunanistan Dışişleri Bakanı Teodoros Pangalos başkanlığında Arnavutluk’a giden 7 bakan ve bakan yardımcısı bu ülke ile savunma dahil olmak üzere birçok alanda yeni anlaşmalar imzalamıştır. Anlaşmalar ile Yunanistan büyük ekonomik sıkıntı çeken Fatos Nano hükümetine yaklaşık 100 milyon dolar tutarında yardımda bulunmayı taahhüt etmiştir. Söz konusu mali yardımın Arnavutluk devlet bütçesi ile kalkınma alanında kullanılması öngörülmüştür. Anlaşmalara karşılık Yunanistan, Arnavutluk’taki Yunan azınlığın yoğun olarak yaşadığı Vlore ve Korçe bölgelerinde iki yeni konsolosluk açacak, Arnavutluk ise, cezaevlerinden kaçan ve çoğu Yunanistan’da bulunan mahkumların listesini Yunanlı yetkililere verecekti. Yunanistan, Arnavutluk Silahlı kuvvetleri’nin yeniden örgütlenmesini üstlenecekti. Halen Yunanistan’da yaşayan yaklaşık 350 bin Arnavut’a çalışma ve oturma izni sağlayacak olan Yunanistan, Selanik’te Arnavutluk Konsoloslugu açılmasına da izin verecekti.⁵⁶⁴

Arnavutluk’ta yeni hükümet, halkın elindeki silahları toplama mücadelesini sürdürürken, silahlı kişilerin açtığı ateş sonucu 6 kişi ölmüştür. Polis yetkilileri, olayın Kuçova kenti yakınlarında içinde 6 kişinin bulunduğu bir otomobile, kimliği belirsiz kişilerin makineli tüfek ve el ombalarıyla saldırıda bulunmaları sonucu meydana geldiğini açıklamıştır. Arnavutluk’ta mart ayından bu yana 2 binin üzerinde kişinin öldürüldüğü belirtilmiştir.⁵⁶⁵

Başbakan Yardımcısı ve Milli Savunma Bakanı İsmet Sezgin, Makedonya ve Arnavutluk’u kapsayan 4 günlük ziyaretini tamamlayarak Türk Silahlı Kuvvetleri’ne ait bir uçakla yurda dönmüştür. Sezgin, yaptığı açıklamada, Türk, Arnavut ve makedon halklarının birbirlerine uzun ve ortak geçmişten kaynaklanan samimi duygularla bağlı olduklarını, ziyareti sırasında bunu tekrar gözlemleme imkanı bulduğunu ifade etmiştir. Sezgin, “Müşterek tarih, coğrafya ve kültürel ilişkilerin her

⁵⁶⁴ **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1997, s.9.

⁵⁶⁵ **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1997, s.8.

alandaki geliştirilmesi için sağlam bir zemin teşkil ettiğini yerinde görme fırsatı elde ettim” demiştir.⁵⁶⁶

Aylarca süren ayaklanmalar ve karışıklardan sonra durulmaya yüz tutan Arnavutluk’ta gerginlik yeniden tırmanmaya başlamıştır. Sosyalist Parti’den bir milletvekilinin Demokratik Parti’den bir rakibini vurmasının ardından Sosyalist Parti’nin İşkodra’daki binasına bomba atılmıştır. 18 Eylül 1997 gecesini meydana gelen şiddetli patlamada, ölen ya da yaralanan olmadığı, ancak bombanın çevrede büyük hasara yol açtığı bildirilmiştir.⁵⁶⁷

Ekim 1997 ayından itibaren Arnavutluk’taki genel durumu yansıtan basındaki yazı dizilerinde, ‘ne kadar liberalleşelim?’ sorusu ön plana çıkarılarak, Arnavutluk’un içinde bulunduğu olumsuz şartlar vurgulanmıştır. Bu kapsamda, ülkenin nüfusunun 3 milyon 400 bin, yüzölçümünün 28 bin 748 kilometre kare, Müslümanların yüzde 70, Ortodoksların yüzde 20 ve Katoliklerin yüzde 10 oranında oldukları, nüfusun yüzde 97.8’inin Arnavut, yüzde 2’sinin Yunan ve yüzde 0.2’sinin Makedon olduğu, Bir doların 100 Lek (Arnavutluk Para birimi; Lek), Kişi başına düşen milli gelirin ise 650 dolar olduğu belirtilmiştir.

Daha sonra da, 1997 Sonbaharından itibaren Arnavutluk’ta yaşananlar, yerinde yapılan gözlemlere dayanılarak izah edilmiştir. Buna göre, Elbasan kentindeki Çinlilerin inşa ettiği demir-çelik fabrikasının kapasitesinin çok altında çalıştığı, ülkenin her tarafında polis kontrolleri olduğu, gece şehirlerarası yolculuğun yasak olduğu, banker olayları esnasında ordu depolarından çalınan silahların halen tamamının toplanmamış olduğu, Temmuz 1997’de şekillenen yeni yönetimin, 155 kişilik parlamentoda 101 milletvekili bulunduğu, 23 Temmuz 1997’de istifa eden Demokrat partili Berişa’nın yerine 24 Temmuz 1997’de Sosyalist Parti’den Recep Mejdani’nin seçildiği, 25 Temmuz 1997’de de Fatos Nano hükümetinin kurulduğu, Mejdani’nin sosyalist bir liberal olduğu, ülkede demokratik kurumların tesisi ile adalette reform ve Avrupa ile bütünleşme hedeflerine ulaşmak istediği, ekonomideki kötü durumun devam ettiği, ülkenin İtalya’dan çalınarak getirilen Mercedes otomobilleri ile dolu olduğu, ordu garajlarından çalınan askeri araçların halk tarafından yük taşınmasında kullanıldığı, Bektaşilik faaliyetlerinin oldukça yaygın

⁵⁶⁶ **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1997, s.4.

⁵⁶⁷ **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1997, s.8.

olduğu, Ortodoksların da din yayma çalışmaları yaptıkları gibi hususlar, Arnavutluk'ta gözlemlenen son durum olarak belirtilmiştir.⁵⁶⁸

İstanbul'da düzenlenen "2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) İçişleri Bakanları ve Yüksek Düzeyli Uzmanlar Toplantısı" uyuşturucu ve teröre karşı ortak hareket edilecek" mesajı ile 22 Ekim 1997'de sona ermiştir. Toplantıya Arnavutluk İçişleri Bakanı da katılmıştır.⁵⁶⁹

2.1.4. 1998-2017 Yılları Arasındaki Gelişmeler

1998 yılına gelindiğinde Arnavutluk'ta şiddet olayları zaman zaman da olsa devam ediyordu. Eski devlet Başkanı Sali Berişa liderliğindeki Demokratik Parti'nin 3 üyesi, silahlı saldırıda öldürüldüler. Olayla ilgili açıklama yapan Berişa, kamuda önemli görevlerde bulunan 3 parti üyesinin, ülkenin kuzeyindeki Tropoja kentinin girişinde 7 Ocak 1998'de maskeli kişilerin saldırısına uğradıklarını bildirmiştir. Berişa saldırıyı 'siyasi cinayet' olarak nitelemiştir.⁵⁷⁰

İstanbul ile Arnavutluk'un Durres kenti, 6 Şubat 1998'de Büyükşehir Belediye Başkanı Tayyip Erdoğan ile Arnavut Belediye Başkanı Arqile Gorea arasında imzalanan protokolle kardeş kent ilan edilmiştir. Erdoğan ve Gorea, birbirlerine kentlerinin tanıtıldığı kitap ve hatıra beratı hediye etmişlerdir.⁵⁷¹

Yunanistan Savunma Bakanı Akis Çohacopulos'un Şubat 1998 ayı başında ABD, İtalya, Bulgaristan, Makedonya, Romanya, Arnavutluk ve Slovenya savunma bakanlarına bir mektup yazarak 'Balkan Barış Gücü'nün ülkesinde konuşlanmasını ve Türkiye'nin bu oluşumun dışında bırakılmasını istediği öğrenilmiştir. Türkiye, Balkanlar'da yaşanan bunalım durumlarında acil müdahalede bulunmak üzere Edirne'de NATO, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkeleriyle birlikte Barış İçin Ortaklık (BİO) programı çerçevesinde birçokuluslu 'acil tepki kuvveti' oluşturulması çabalarını sürdürmüştür. Türkiye, ABD ve Yunanistan dışındaki Balkan ülkelerinin temsilcilerinin katılımıyla 16-18 Mart 1998 tarihlerinde bir toplantı düzenlemiştir.⁵⁷²

⁵⁶⁸Cumhuriyet, 1 Ekim 1997, s.4.

⁵⁶⁹Cumhuriyet, 23 Ekim 1997, s.3.

⁵⁷⁰Cumhuriyet, 8 Ocak 1998, s.9.

⁵⁷¹Cumhuriyet, 7 Şubat 1998, s.18.

⁵⁷²Cumhuriyet, 18 Mart 1998, s.6.

Ankara'daki toplantının sonunda Balkanlar'daki olası bunalımlara müdahale edebilecek çokuluslu bir askeri güç kurulması kararı alınmıştır. 3-5 bin kişilik bir kuvvetten oluşacak çokuluslu gücün Edirne ya da Bulgaristan'ın Filibe kentine konuşlandırılmasının beklendiği bildirilmiştir. Türkiye, Arnavutluk, Bulgaristan, Slovenya ve ABD'nin katılımıyla gerçekleştirilen uzmanlar toplantısının ardından yapılan ortak basın açıklamasında, çokuluslu güce Güney Avrupa Savunma Bakanları sürecine uygun olarak bölgedeki diğer ülkelerin de katılabilecekleri açıklanmıştır. Toplantıda ayrıca, Birleşmiş Milletler ya da AGİT talimatları çerçevesinde NATO ve Batı Avrupa Birliği öncülüğündeki çatışmayı önleme ve diğer barışı destekleme hareketleri için kullanılması öngörülen kuvvetin ilkelerinin oluşturulduğu belirtilmiştir.⁵⁷³

Balkanlar'da ortak barış gücü oluşturulması amacıyla Tiran'da bir araya gelen Güneydoğu Avrupa ülkeleri ve ABD'nin Savunma Bakan Yardımcıları, bu gücün kurulması için görüşbirliğine varmışlardır. Gücün oluşturulması ile ilgili niyet mektubu Türkiye, Arnavutluk, Bulgaristan, Makedonya, Yunanistan, İtalya, Romanya, Slovenya, ve ABD savunma bakan yardımcıları tarafından imzalanmıştır. İmzalanan belgeye göre NATO'nun Barış İçin Ortaklık (BİO) programı çerçevesinde kurulacak ve bölge ile dünyanın başka yerlerinde barışın korunması için yapılacak askeri operasyonlara katılacak bu yeni güç, ayrıca BM, AGİT ile NATO ve BAB'ın da emrinde olacaktı. Öte yandan, Kosova Arnavutları ile Sırp hükümeti temsilcileri, Kosova'nın başkenti Priştine'de, bölgenin geleceği üzerine ilk görüşmelere başlamışlardır.⁵⁷⁴

4-5 Haziran 1998'de Ukrayna'nın Yalta şehrinde düzenlenen KEİ zirvesinde, Arnavutluk Devlet Başkanı Recep Meydani ile görüşen Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Kosova sorununa dikkat çekmiştir. Toplantıda 11 ülke lideri tarafından KEİ Şartı imzalanmıştır.⁵⁷⁵

23 Temmuz 1998 günü TBMM Genel Kurulu'nda Genelkurmay Başkanlığı ile Arnavutluk Savunma Bakanlığı arasında imzalanan protokoller uyarınca, zamanı ve sayısı hükümetçe belirlenmek üzere Arnavutluk'a asker gönderilmesine ilişkin Başbakanlık Tezkeresi görüşülmüştür. Siyasi parti gruplarının destek verdiği

⁵⁷³ *Cumhuriyet*, 19 Mart 1998, s.6.

⁵⁷⁴ *Milliyet*, 23 Mayıs 1998, s.21; *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1998, s.9.

⁵⁷⁵ *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1998, s.6.

görüşmelerden sonra Arnavutluk'a asker gönderilmesine ilişkin tezkere kabul edilmiştir.⁵⁷⁶ Arnavutluk'a Türk askerinin gönderilmesine ilişkin olarak 1997 yılındaki ülkeye müdahale sonrasında ikinci defa alınan bu kararla, Arnavutluk'un güneybatısındaki ülkenin ikinci büyük kenti olan Vlore'de Türk Deniz Kuvvetleri koordinesinde yapılan Arnavutluk Deniz Harp Okulu ve Paşa Limanı Tersanesinin modernizasyonu çalışmalarında güvenliği ve diğer yardımları sağlayacak Türk Lojistik Birliği'nin Arnavutluk'a gidişi kanuni bir zemine oturtulmuştur. Bu konuya, üçüncü bölüm olan askeri ilişkiler bölümünün, Arnavutluk'ta gerçekleştirilen projeler kısmında ayrıntılı olarak yer verilecektir.

Barış İçin Ortaklık (BİO) ülkeleriyle barışı koruma konularında karşılıklı hareket icra edebilmek ve genel bir anlayış beraberliği sağlamak amacıyla, biri Türkiye'nin ev sahipliğinde 3 ayrı tatbikat düzenlenmiştir. Türkiye'nin ev sahipliğini yapacağı 'Peaceful Bridge-98' tatbikatı, 29 Eylül-5 Ekim 1998 tarihleri arasında İstanbul-Topkule Kışlası'nda gerçekleştirilmiştir. Tatbikata Arnavutluk da birlik vermiştir.⁵⁷⁷

'Arnavutluk'ta ayaklanma; 1 ölü' başlıklı haberlerde, muhalefet liderlerinden Azem Haydari'nin öldürülmesinden sonra 13 Eylül 1998'de Tiran'da hükümet binasına saldıran binlerce kişiden oluşan protestocu grupların, Başbakan Fatos Nano ve bakanların bulunduğu kata ateş açtıkları bildirilmiştir. Bakanlar kurulu toplantısı esnasında meydana gelen saldırıda 1 protestocunun öldüğü, 4 güvenlik görevlisinin de yaralandığı açıklanmıştır. Gerginliğin ülkenin diğer kesimlerine de sıçradığı belirtilmiştir. Eski Cumhurbaşkanı Berişa, Başbakan Nano'yu 24 saat içinde istifaya çağırmıştır. Saldırıdan sonra, Başbakan ve bakanların güvende oldukları açıklanmıştır.⁵⁷⁸

'Arnavutluk kaynıyor' başlıklı haberlerde, öldürülen muhalefet lideri ve parlamentoda savunma komisyonu başkanı olan milletvekilinin cenaze töreninde, binlerce kişinin tabutla başbakanlık binasına yürüdüğü, burada başlayan ve yayılan olaylarda 3 kişinin öldüğü, 14 kişinin de yaralandığı, Başbakan Nano'nun istifaya yanaşmadığı, hükümetin eski Cumhurbaşkanı Sali Berişa'dan ülkeyi terk etmesini istediği bildirilmiştir. Ayrıca aynı haberlerde, göstericilerin ele geçirdiği devlet

⁵⁷⁶ **Milliyet**, 24 Temmuz 1998, s.14; **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1998, s.4.

⁵⁷⁷ **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1998, s.5.

⁵⁷⁸ **Milliyet**, 14 Eylül 1998, s.21; **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1998, s.1,8.

televizyonu ve radyo istasyonunun polis tarafından geri alındığı, 12 Eylül 1998’de öldürülen Haydari’nin Demokratik Parti’nin il başkanı olduğu ve Arnavutluk’ta demokrasinin simgesi olarak görüldüğü vurgulanmıştır.⁵⁷⁹

‘Tiran duruluyor’ başlıklı haberlerde ise, Berişa taraftarlarının yasağa rağmen düzenlediği gösteriye polisin müdahale etmediği, beş partinin oluşturduğu koalisyon hükümetinin kabinde bir değişikliğe gidilmesi gerektiğini bildirdiği, Berişa’nın Türkiye, ABD ve diğer dost ülkelere, Arnavutluk’taki bu senaryonun incelenmesi çağrısı yaptığı ve polise göstericilere ateş açılması talimatı verilmesinin ‘askeri darbe’ anlamına geldiğini söylediği belirtilmiştir.⁵⁸⁰

Arnavutluk’ta Başbakan Nano ve eski Cumhurbaşkanı Berişa arasında söz düellosu sürerken, Tiran’ın 90 kilometre kuzeyindeki Lezha kenti valiliğine ağır silahlarla saldırı düzenleyen gruplarla güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmada 3 kişinin öldüğü, çok sayıda kişinin de yaralandığı bildirilmiştir. Basında “Arnavutluk’ta olaysız gün yok” başlığıyla verilen haberlerde, Berişa ve beş muhalif milletvekilinin darbe girişiminde bulunmakla suçlanarak dokunulmazlıklarının kaldırılmasının istendiği belirtilmiştir.⁵⁸¹

Arnavutluk Parlamentosu, 18 Eylül 1998’de Berişa’nın dokunulmazlığının kaldırılmasına karar vermiştir. Berişa ise taraftarlarını hükümete karşı ayaklanmaya ve büyük fedakarlıklara hazır olmaya çağırmıştır. Berişa’nın isyan isyan çağrısı özellikle İtalya ve diğer ülkeleri endişelendirmiştir.⁵⁸² Muhalefetin gösterileri sürerken, Berişa tutumlarını daha da sertleştireceklerini söylemiştir. Krize çözüm bulmak için Avrupa Konseyi ve AGİT heyetleri Tiran’a akın ederken, dokunulmazlığı kaldırılan Berişa, geri adım atmak bir yana hükümete karşı tehditler savurmaya devam etmiştir.⁵⁸³

Arnavutluk’ta Başbakan Fatos Nano’nun istifasını Cumhurbaşkanı Recep Mejdani’ye sunduğu, yerine Sosyalist Parti Genel Sekreteri Pandeli Mayko’nun

⁵⁷⁹Cumhuriyet, 15 Eylül 1998, s.1,9.

⁵⁸⁰Cumhuriyet,16 Eylül 1998, s.9.

⁵⁸¹Cumhuriyet, 17,18 Eylül 1998, s.9,11.

⁵⁸²Cumhuriyet, 19 Eylül 1998, s.8.

⁵⁸³Milliyet, 20 Eylül 1998, s.20; Cumhuriyet, 20 Eylül 1998, s.9.

atandığı bildirilmiştir. Nano'nun istifasına neden olarak kabinede istediği değişiklikleri yapamaması gösterilmiştir.⁵⁸⁴

Tiran'da kurulan yeni hükümet de muhalefetin gösterilerini durduramamıştır. Pandeli Mayko liderliğinde kurulan sol koalisyon hükümetini protesto amacıyla Tiran'da 2 bin kişinin katıldığı bir gösteri düzenlenmiştir.⁵⁸⁵ Arnavutluk Cumhurbaşkanı Recep Mejdani, 27 Ekim 1998 tarihinde İstanbul'a gelmiştir.⁵⁸⁶ Mejdani'nin 29 Ekim 1998 Cumhuriyet Bayramı törenlerine katılmak için geldiği öğrenilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. kuruluş yılı geniş yabancı devlet başkanı ve diğer konukların katılımıyla coşkuyla kutlanmıştır.

Arnavutluk'ta 22 Kasım 1998'de yapılan referandum ile yeni anayasa kabul edilmiştir. Ana muhalefet lideri ve eski Cumhurbaşkanı Sali Berişa, referanduma hile karıştığı gerekçesiyle, halkı gösteri yapmaya çağırmıştır. Cumhurbaşkanlığı Danışmanı ise, halkoylamasına katılanların yüzde 55'inden fazlasının "evet" oyu kullandığını belirtmiştir.⁵⁸⁷

"Arnavutluk demokrasi yolunda" başlıklı haberlerde, halkın yeni anayasayı kabul ettiği, muhalefetin ise halkoylaması sonuçlarının önceden belirlendiğini ileri sürdüğü vurgulanmıştır. Yeni anayasa Arnavutluk Ulusal Bayramı'na denk gelen 28 Kasım 1998 günü, Devlet Başkanı Recep Mejdani tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir. 1991 yılında sona eren sosyalist yönetim sonrasında hazırlanan ilk anayasa olma özelliği taşıyan belge, güçler ayrılığı, hukukun egemenliği ve yargının bağımsızlığı ilkelerine dayanmıştır. Anayasa, insan hakları ve azınlık haklarını da güvence altına almıştır. Uluslararası gözlemciler seçimlere hile karışmadığını belirtmişlerdir.⁵⁸⁸

"Bin Laden'e Arnavut yardımcı" konulu haberde, Arnavutluk'ta Suudi terörist Usame bin Laden ile ilgisi olan bir grup adına casusluk yapan bir Arnavut'un tutuklandığı bildirilmiştir. 9 Ocak 1999'da başkent Tiran'da tutuklanan ve ülkedeki ABD'li diplomatları gizlice takip eden bir Arnavut'un Suudi Arabistan'da eğitim

⁵⁸⁴ *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1998, s.8.

⁵⁸⁵ *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1998, s.9.

⁵⁸⁶ *Cumhuriyet*, 28 Ekim 1998, s.7.

⁵⁸⁷ *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1998, s.11.

⁵⁸⁸ *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1998, s.11.

gördüğü ve özel bir güvenlik şirketinde koruma olarak görev yaptığı kaydedilmiştir.⁵⁸⁹

“Balkan Barış Gücü hayata geçirildi” başlıklı haberde, Atina’da 12 Ocak 1999’da imzalanan ek anlaşma ile kurulacak tugayın ilk komutanı’nın Türk subayı olacağı belirtilmiştir. Balkanlar’da kriz bölgelerine acil müdahalede bulunmak amacıyla oluşturulan Güneydoğu Avrupa Çokuluslu Barış Gücü’nün ek anlaşması Atina’da imzalanmıştır. Eylül 1998’de Makedonya’nın başkenti Üsküp’te imzalanan anlaşmaya göre, Türkiye’nin yanı sıra güce Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, İtalya, makedonya ve Yunanistan asker göndereceklerdi. Tugay Komutanları’nın iki yıllık sürelerle dönüşümlü olarak görev yapacağı güce ABD ve Slovenya gözlemci olarak katılmıştır.⁵⁹⁰

Ocak 1999 ayında Suriye dışına çıkarılan PKK terör örgütünün elebaşı Abdullah Öcalan’ın İtalya’da bulunduğu dönemde, hangi ülkeye gidebileceği yönünde görüşler basında yer alırken, Arnavutluk seçeneği de çok tartışılmıştır. Türkiye yönetimi de Arnavutluk’a terörist başının gönderilmesi fikrine olumlu yaklaşmıştır.

Balkan Barış Gücü Tugayı’nın karargahının 1999-2003 yılları arasında Bulgaristan’ın Filibe kentinde konuşlanması kararlaştırılmıştır. İlk kez 31 Ağustos 1999’da çekirdek personelle göreve başlayacak olan tugay karargahının, ilk tatbikatını Aralık 1999’da yapması öngörülmüştür. İki yıllık süre için ilk komutanı Türkiye’den seçilecek Tugay’ın, 2003-2007 yıllarında Köstence/Romanya, 2007-2011 yıllarında Edirne’de, 2011-2015 yıllarında ise Kilis/Yunanistan’da karargah olarak konuşlandırılması kararlaştırılmıştır.

Birleşmiş Milletler’in (BM), karşılığında daha iyi bir yaşam standartları sağlayacağı sözü üzerine Arnavutlar 1997’de yağmaladıkları silahları geri vermeye başlamışlardır. BM tarafından başlatılan bir teşvik programı sayesinde, Arnavutlar 1997 yılındaki banker krizinin ardından çıkan halk ayaklanmasında askeri tesislerden yağmaladıkları binlerce silahı iade etmeye başlamışlardır. Başkent Tiran’ın 120 kilometre güneyindeki 50 bin nüfuslu Gramsh bölgesindeki Tunje köyünde 100’ün üzerinde Kalaşnikof tüfek iade edildiği bildirilmiştir. BM, silahlarını iade eden

⁵⁸⁹ **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1999, s.9.

⁵⁹⁰ **Milliyet**, 13 Ocak 1999, s.19; **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1999, s.11.

köylülere yeni yollar, telefon bağlantıları, elektrik ve iş imkanları sağlanacağı yolunda söz vermiştir.

Arnavut kaynaklara göre, 1997’de askeri depolardan bir milyonun üzerinde hafif silah, 3.5 milyon el bombası, bir milyon karamayını, 840 bin havan topu, 1.5 milyar farklı çaplarda mermi ve 3 bin 600 patlatıcı çalınmıştır. Ancak, 1997’den beri çalınan silahların sadece yüzde 15 ile yüzde 20’sinin yetkililere teslim edildiği ve başıboş dolaşan silahlardan dolayı Arnavutluk’ta her gün ortalama üç kişinin öldüğü bildirilmiştir. Halkın BM’nin programını memnuniyetle karşıladığı belirtilmiştir.⁵⁹¹

1974 Kıbrıs Barış Harekati’nin 25. yıldönümü kutlamalarına Arnavutluk’tan da milletvekillerinin katılması, Yunan basını tarafından tahrik olarak nitelendirilmiştir.⁵⁹² Bosna-Hersek’in başkenti Saraybosna’da 39 ülkenin katılımıyla bölgenin kalkındırılması için yapılması gerekenlerin tartışılacağı Balkanlar Doruğu yapılmıştır. Türkiye’nin Cumhurbaşkanı Demirel ve Dışışleri Bakanı İsmail Cem tarafından temsil edilmiştir. ‘Güneydoğu Avrupa İçin İstikrar Paktı’ çerçevesinde AB tarafından finanse edilen toplantıda, Kosova’nın yeniden imarı da görüşülecek konulardan biriydi.⁵⁹³ Ancak, Rusya Kosova’nın Karadağ ile aynı statüde anılmasını reddederek, Kosova için “1244 sayılı BM kararının uygulanması” ifadesinin yayımlanan bildiride yer almasını sağlamıştır.⁵⁹⁴

Arnavutluk’u ziyaret eden ABD Dışışleri Bakanı Madeleine Albright parlamentoda bir konuşma yapmıştır. Albright konuşmasında, Arnavut liderleri, “Daha büyük bir Arnavutluk hayaliyle Güneydoğu Avrupa haritasını yeniden çizmeye kalkışmamaları” yönünde uyarmıştır. Albright, Arnavutluk’u soğuk savaşın bitiminden bu yana uyguladığı açıklık ve reform politikasından ve Kosova savaşı sırasında oynadığı rolden dolayı övmüştür.⁵⁹⁵

Arnavutluk, Malezya’da yapılan 27. İKÖ Dışışleri Bakanları Toplantısında, Türkiye’nin İslam Konfereansı Örgütü (İKÖ) Genel Sekreterliğini alması için destek vermiştir.⁵⁹⁶

⁵⁹¹Cumhuriyet, 29 Ocak 1999, s.11.

⁵⁹²Cumhuriyet, 21 Temmuz 1999, s.7.

⁵⁹³Cumhuriyet, 30 Temmuz 1999, s.11.

⁵⁹⁴Cumhuriyet, 31 Temmuz 1999, s.11.

⁵⁹⁵Cumhuriyet, 20 Şubat 2000, s.11.

⁵⁹⁶Cumhuriyet, 28 Haziran 2000, s.11.

Başbakan Bülent Ecevit, eşi Rahşan Ecevit'in daveti üzerine tatillerini geçirmek için Arnavutluk'tan gelen 72 çocuğu Başbakanlık Resmi Konutu'nda kabul etmiştir. Konutun bahçesinde gerçekleştirilen kabul öncesinde, Başbakan Ecevit ve eşinin gelişi sırasında 'Mustafa Kemal' adını taşıyan iki okul ile yetim okulundan gelen çocuklar hep birlikte 'Türkiye, Türkiye' diye bağırılmışlardır. Bir grup çocuk iki şarkı seslendirmişlerdir.⁵⁹⁷ Arnavutluk'tan Türkiye'ye gelen ikinci grup çocuklar ise Darıca Kuş Cenneti ve Hayvanat Bahçesi'ni gezmişlerdir.⁵⁹⁸

2001 yılının başlarında, basında yer alan yazı dizilerinde, Arnavutluk'un Avrupa'nın en yoksul ülkesi olduğu, 10 yıllık 'liberalleşme' deneyiminin sıkıntılarla sürüp gittiği, umutların giderek azaldığı, toplumun siyasal olarak iki kampa bölündüğü, kamunun çöktüğü, sorunların kronikleştiği, 'Kartallar Ülkesi' Arnavutluk'un geçen on yılda mafyanın pençesine düştüğü yerinde yapılan gözlemlere istinaden yazılmıştır. Çok eski bir otobüste dışarıya sarkarak seyahat eden Arnavutların resminin altına ise, 'başıboş bir serbest piyasanın hakim olduğu Arnavutluk'ta, son on yılda pek bir şey değişmemiş' ifadesine yer verilmiştir.

Arnavutluk'ta kapitalizm yaygınlaştıkça, yoksullaşan köylülerin büyük kısmının başkente göç ettiği, elektrik kesintilerinin 12 saate çıktığı, hali vakti yerinde olan esnafın çareyi dükkanın önüne bir jeneratör koymakta bulduğu, elektrikler kesilince sokaktaki jeneratörlerin gürültü ile çalışmaya başladığı bu yazılarda vurgulanmıştır. Yapılaşmanın, malesef bizim kentlerimizdeki gibi olduğu, yolların bozuk ama tüm taksilerin Mercedes olduğu, Mafya'nın Avrupa'nın tüm çalıntı Mercedeslerini Arnavutluk'ta sattığı, Tiran'ın İskender Bey Meydanı'nda ayaklı 'döviz büroları'nın olduğu, Dolarları, markları 'çeync', 'kambiyo' diye bağırarak sallayıp döviz kurunu ilan ettikleri, eski düzenin yerine yeni bir düzen kurulmayınca kaosu doğduğu, umutların tükendiği, çökmüş kamu düzenini yabancı sivil toplum kuruluşlarının kendilerine göre doldurmaya çalıştıkları bu yazılarda belirtilmiştir.⁵⁹⁹

Arnavutluk'ta parlamentonun yeni üyelerini belirlemek için halk 24 Haziran 2001'de sandık başına gitmiştir. Arnavutluk demokrasisi için bir sınav olarak görülen oylama günü Şllak kentindeki seçim merkezine düzenlenen saldırı ve Tiran'daki olaylar seçimlere gölge düşürmüştür. Muhalefetin güçlü olduğu Şllak'ta silahlı

⁵⁹⁷ **Milliyet**, 3 Temmuz 2000, s.22; **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 2000, s.6.

⁵⁹⁸ **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 2000, s.7.

⁵⁹⁹ **Cumhuriyet**, 20,21,22 Şubat 2001, s.10.

kişiler seçim merkezini basarak oy sandıklarını ve oy pusulalarını yakmışlardır. Tiran’da da bir seçim merkezinde rakip seçmenler arasında kavga çıkmıştır. Sosyalist bir milletvekilinin koruması bir seçim görevlisiyle bir seçmeni silahla yaralamıştır.

3.5 milyon nüfuslu ülkede 2.5 milyon seçmen 140 milletvekilini belirlemek üzere sandık başına gitmiştir. Gergin bir atmosferde gerçekleştirilen oylamayı 250 AGİT gözlemcisi izlemiştir. 38 partiden 1114 adayın yarıştığı seçimde adayların 100’ü çoğunluk sistemine göre, 40’ı ise nispi temsil sistemiyle belirlenecekti. Başbakan İler Meta’nın oylarını düşürerek yeniden seçilmesi bekleniyordu.⁶⁰⁰

24 Haziran ve 8 Temmuz 2001 günlerinde Arnavutluk’ta yapılan iki turlu genel seçimleri, bir kere daha, 32 yaşındaki Başbakan İler Meta başkanlığındaki Sosyalist Parti kazanmıştır. Parlamentodaki 140 üyelikten 70’ini Sosyalist Parti (%42), 42’sini Merkez-Sağ Demokratik Parti (% 36) almıştır. Geri kalan üyelikleri ise dört küçük parti paylaşmıştır. 2002 yılında yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanabilmesi için Sosyalist Parti’nin toplamda 84 üyeliğe ihtiyacı bulunmaktadır.⁶⁰¹

11 Eylül 2001 günü ABD’deki New York Dünya Ticaret Merkezi’nin ikiz kulelerinin uçaklı saldırıda yıkılmaları ile dünya’da terörizme bakış değişmiştir. Bu saldırıları gerçekleştiren Usame Bin Ladin’in bir uyuyan hücresinin de Arnavutluk’ta bulunduğu çeşitli basın yayın organlarında belirtilmiştir. Halen, 2001 yılında Arnavutluk’un suç çetelerinin bulunduğu ülkelerden biri olduğu, insan ve uyuşturucu kaçakçılığının Avrupa’ya geçiş güzergahı konumunda bulunduğu basında yer almıştır.

“Arnavutluk’un ilginç çabası” başlığıyla verilen haberde, Arnavutluk’un, NATO’ya giriş çabalarında yardım etmesi için ABD’li bir hukuk firmasıyla anlaştığı, yapılan anlaşma çerçevesinde firmanın, kamu yönetiminde ve çeşitli örgütlerde çalışanları eğitmesi kararlaştırılmıştır. Arnavutluk’un hukuk firmasına ödeyeceği para açıklanmazken gazeteler, 40 bin dolarlık bir kontrat imzalandığını belirtmişlerdir.⁶⁰²

⁶⁰⁰Milliyet, 26 Haziran 2001, s. 22; Cumhuriyet, 25 Haziran 2001, s.11.

⁶⁰¹Türkiye Gazetesi İnternet Sitesi, 7 Eylül 2001, www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a122954.aspx (Erişim:15.10.2016).

⁶⁰²Cumhuriyet, 8 Şubat 2003, s.11.

AB Komisyonu Başkanı Romano Prodi, AB'nin kapılarının Türkiye'ye olduğu gibi Arnavutluk'a da açık olduğunu söylemiştir. Prodi, hedeflerinin ortak savunmayı oluşturmak olduğunu da vurgulamıştır.⁶⁰³ ABD Dışışleri Bakanı Colin Powell, Suriye'den önce Arnavutluk'a uğramıştır. Tiran'da Başbakan Fatos Nano ile görüşmüştür. Şam'dan önce geldiği Arnavutluk'taki temaslarında Powell, Amerikan askerleri ve vatandaşları hakkında Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde (UCM) açılabilir olası tahkikatlara karşı dokunulmazlık sağlayan bir anlaşma imzalamıştır.⁶⁰⁴

Mayıs 2003 ayında en kapsamlı genişleme sürecini tamamlayarak 25 ülkeyi kapsayan bir oluşum haline gelen Avrupa Birliği'nin (AB), yeni üyelik talebini alarak yeni üyelerini kabul etmeye hazırlandığı bildirilmiştir. Beş Balkan ülkesi, 3 Haziran 2003'te AB dönem başkanlığını yürüten Yunanistan'a toplu olarak resmen başvuruda bulunmuşlardır. Makedonya, Sırbistan-Karadağ, Bosna-Hersek ve Hırvatistan, 3 Haziran 2003'te aralarına Arnavutluk'u da alarak AB'ye resmi üyelik başvurusunu yapmışlardır. Yunanistan'ın söz konusu beş ülkenin üyeliklerine sıcak baktığı kaydedilmiştir. Yunanistan'un sınır komşuları Makedonya ve Arnavutluk ile sorunlarını Türkiye örneğinde olduğu gibi AB içinde çözmeyi planladığı belirtilmiştir.⁶⁰⁵

ABD ve İngiltere tarafından oluşturulan Irak'taki çokuluslu koalisyon kuvvetlerine 2003 yılında Arnavutluk da 27 asker ile katılmıştır.⁶⁰⁶ Birleşmiş Milletler kararı ve uluslararası hukuka uygunluk olmadan Irak'a asker gönderilmesi eleştirilirken, Arnavutluk ve Kosova gibi ülkeler ABD'nin bu politikalarını desteklemişlerdir.⁶⁰⁷

Arnavutluk'ta yeni hükümet kurulmuştur. Arnavutluk'un sosyalist Başbakanı Fatos Nano, 18 bakanlıktan oluşan yeni hükümeti açıklamıştır. Arnavut medyasına göre, yeni hükümette, Savunma Bakanı Pandeli Majko koltuğunu kororken, Kasriot İslami Dışışleri Bakanı ve igli Toska da İçişleri Bakanı olmuştur. Arnavutluk

⁶⁰³ *Cumhuriyet*, 20 Nisan 2003, s.11.

⁶⁰⁴ *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 2003, s.11.

⁶⁰⁵ *Cumhuriyet*, 4 Haziran 2003, s.10.

⁶⁰⁶ *Cumhuriyet*, 21 Eylül 2003, s.9.

⁶⁰⁷ *Cumhuriyet*, 21 Eylül 2003, s.5.

Sosyalist Partisi Lideri Nano'nun eski muhalifleri, Bashkim Fino Turizm ve İskan Bakanı, Anastas Angjeli ise Ekonomi Bakanı olarak görev yapacaktı.⁶⁰⁸

Irak'ta saldırılar nedeniyle meydana gelen asker ölümleri nedeniyle birçok ülke Irak'tan askerlerini geri çekme kararını açıklarken, Arnavutluk Başbakanı Fatos Nano ise, Irak'ta bulunan 71 askerin sayısını 200'e çıkarabileceklerini belirtmiştir.⁶⁰⁹ Arnavutluk Cumhurbaşkanı Alfred Moisiu, Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde (GATA) ameliyat edilmiştir. Cumhurbaşkanı Moisiu'nun 5 Mayıs 2004'te sol dizinde yaygın kıkırdak harabiyeti ve menisküs yırtığı nedeniyle ameliyata alındığı belirtilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın genel sağlık durumunun iyi olduğu bildirilmiştir.⁶¹⁰

Arnavutluk'ta 3 Temmuz 2005 günü olağan parlamento seçimleri yapılmıştır. 2001 seçimleri sonrasında dört yıl için seçilen 140 üyeden 100'ü doğrudan, 40'ı ise nispi dağılımla belirlenmiştir. 400'ün üzerinde AGİT gözlemcisi seçimleri izlemiştir. Seçim barajının yüzde 2.5 olduğu Arnavutluk'ta seçimden sonra yapılan ilk açıklamalarda, hem Başbakan Fatos Nano'nun iktidardaki Sosyalist Partisi, hem de eski Devlet Başkanı Sali Berişa'nın muhalefetteki Demokratik Partisi seçimden zaferle çıktıklarını ilan etmişlerdir.⁶¹¹ Sonuçta Demokratik Parti'nin seçimin galibi olduğu açıklanmıştır. Eylül 2005 ayında da koalisyon hükümeti şeklinde iktidarı teslim alacakları öngörülmüştür.

4-6 Nisan 2008 tarihlerinde Romanya'nın başkenti Bükreş'te yapılan büyük NATO zirvesi önemli kararlara sahne olmuştur. Genişleme ile ilgili konuda diğer birçok ülkenin NATO'ya katılım çalışmalarının başlatılması bazı NATO üyesi ülkeler ve Rusya tarafından engellenirken, Arnavutluk'un NATO'ya katılım çalışmalarının başlatılması Hırvatistan ile birlikte kabul edilmiştir. "NATO'ya Üyelik Eylem Planı" adı ile anılan bu çalışmalar sonucunda Arnavutluk'un NATO üyesi olmasına kesin gözüyle bakılmıştır.⁶¹²

Arnavutluk ve Hırvatistan, Kuzey Atlantik İttifakı'na (NATO) katılım sürecini tamamlayarak, 1 Nisan 2009'da resmen ittifakın üyeleri olmuşlardır.⁶¹³

⁶⁰⁸ **Cumhuriyet**, 25 Aralık 2003, s.11.

⁶⁰⁹ **Cumhuriyet**, 25 Nisan 2004, s.8.

⁶¹⁰ **Milliyet**, 5 Mayıs 2004, s.21; **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 2004, s.8.

⁶¹¹ **Cumhuriyet**, 28 Haziran, 5 Temmuz 2005, s.2,11.

⁶¹² **Cumhuriyet**, 4,6,8,9,10,11 Nisan 2008, s.1,8,10,13.

⁶¹³ **Milliyet Gazetesi İnternet Sitesi**, 1 Nisan 2009, <http://www.milliyet.com.tr/arnavutluk-ve-hrvatistan--nato-uyesi-oldu/dunya/dunyadetay/01.04.2009/1078272/default.htm>, (Erişim: 10.05.2017)

NATO'dan yapılan açıklamada her iki ülkenin demokrasi ve askeri alanda reformlar yaparak ittifakın standartlarına uyabilmek için çok çalıştıkları söylenmiştir. Katılım töreni NATO'nun 60.yıl zirvesinde yapılmıştır. NATO'nun üye sayısı 28'e yükselmiştir.⁶¹⁴

Arnavutluk Başbakanı Sali Berişa, AB'nin dönem başkanlığını yürüten Çek Cumhuriyeti'nin Başbakanı Mirek Topolaneke, Arnavutluk'un AB'ye üyelik başvurusuyla ilgili resmi belgeyi törenle teslim etmiştir. Prag'da düzenlenen törende konuşan Berişa, Arnavutluk'un zor aşamalardan geçtiğini ve Kopenhag kriterleri çerçevesinde üyelik için başvuruda bulunduğunu belirterek, "Tarihi bir gelişmeye tanık oluyoruz" demiştir.⁶¹⁵

Arnavutluk'ta 28 Haziran 2009'da yapılan genel seçimde usulsüzlük yapıldığını öne sürerek parlamentoyu boykot eden ana muhalefetteki Sosyalist Parti'nin (SP) Nisan 2010 ayının son günü oyların yeniden sayılması talebiyle başkent Tiran'da düzenlediği gösteriye on binlerce kişi katılmıştır. Parti yönetimi, gösterinin ardından, partili 22 milletvekilinin açlık grevine girmesini kararlaştırmıştır. Muhalefet yanlısı yaklaşık 200 kişinin de açlık grevine katılacağı bildirilmiştir. SP lideri Edi Rama, "İktidardakiler, oyların yeniden sayılması hakkındaki talebimizi ciddiye almalıdır. Hedefimiz, Arnavutluk'ta demokrainin garanti altına alınmasıdır." demiştir.⁶¹⁶

"Arnavutluk karıştı: 3 kişi öldü" başlıklı haberlerde, başkent Tiran'da yolsuzluk iddiaları nedeniyle hükümetin istifasını isteyen binlerce göstericinin Başbakanlık binasına girmek istemesi üzerine polis ile göstericiler arasında çatışma çıktığı, araçların ateşe verildiği, 3 kişinin de vurularak öldüğü belirtilmiştir. Sosyalist Parti lideri Rama göstericilerin provoke edildiğini söylerken, Başbakan Berişa ise Rama'yı 'Tunus senaryosu' hazırlamakla suçlamıştır. Cumhurbaşkanı Topi ise sukunet çağrısı yaparak "Ülkemizin yeni yaralara ihtiyacı yok" demiştir.⁶¹⁷ Arap baharı olarak nitelenen olayların Arnavutluk'ta da başladığı izlenimi veren görüntüler basında yer almıştır.

⁶¹⁴Cumhuriyet, 2 Nisan 2009, s.6.

⁶¹⁵Cumhuriyet, 29 Nisan 2009, s.3.

⁶¹⁶Cumhuriyet, 2 Mayıs 2010, s.13.

⁶¹⁷Cumhuriyet, 22 Ocak 2011, s.1.

Arnavutluk'ta hükümet karşıtı gösterilerde yaşamını yitiren 3 kişi için 22 Ocak 2011 günü anma törenleri yapılmıştır. 30 sivilin yaralandığı olaylarda 100'ü aşkın kişinin gözaltına alındığı belirtilmiştir. Tiran polisi, binlerce kişinin katıldığı protesto gösterilerinin ardından Başbakanlık binasının önünde bırakılmış aracın içine gizlenmiş 20 kilo dinamit bulunduğunu açıklamıştır. Muhalefet vazgeçmeyeceğini belirttiği gösterilere 20 bin kişi katılmıştır. Başbakan Sali Berişa "Bu ülkede kimse şiddet yoluyla iktidarı ele geçiremez" demiştir. Berişa aynı zamanda Tiran'ın belediye başkanı olan ana muhalefetteki Sosyalist Parti lideri Edi Rama'nın 'bütün sorumluluğu üstlenmek zorunda olduğunu' söylemiştir. Rama ise yas döneminin ardından hükümet karşıtı protestolarını sürdüreceklerini söylemiştir. Berişa, 2013'den önce yeni bir genel seçim yapılmayacağını vurgulamıştır.⁶¹⁸

Avrupa Birliği, Arnavutluk'a Avrupa Birliği'ne üye adaylığı statüsü vererek Balkan ülkesine Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin yolunu açmıştır.⁶¹⁹ 2013 yılında Arnavutluk Başbakanı olan Edi Rama'nın aynı zamanda bir sanatçı, ressam ve yazar olduğu basında yer almıştır.⁶²⁰

Avrupa'da yayılan İslamofobi kapsamındaki başörtüsü yasağı'nın bahsedildiği haberlerde, Arnavutluk'ta Eğitim Bakanlığı'nın 2011 yılında, siyasi ve dini sembollerin sadece dini okullara kullanılmasına, diğer okullarda yasaklanmasına karar verdiği hususuna yer verilmiştir.⁶²¹

2013 yılından bu yana muhtelif zamanlarda basında yer alan bilgilere göre "Gelişmişlik düzeyi, bilgi toplumu" vb. uluslararası sırlamalarda Türkiye'nin genellikle Arnavutluk ile birlikte son sıralarda yer aldığı gözlenmektedir. Bunun da kültürel yakınlıktan kaynaklandığı kanaatinde bulunmaktadır.

Türkiye Arnavutluk Dostluk Grubu Başkanı AKP Milletvekili Rifat Sait'in 11 Şubat 2013'te açıkladığına göre, Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz ile Arnavutluk ve Kosova gezilerinde Arnavutluk Başbakanı Sali Berişa'nın, Osmanlı dönemimde kafası kesilerek idam edilen Arnavut asıllı Tepedelenli Ali Paşa'nın başının Arnavutluk'a naklini istediğini söylemiştir. Berişa, tepsisi ile kesik başın II. Mahmut'a gönderildiğini, Paşa'nın gövdesinin Arnavutluk'taki bir mezarda olduğunu

⁶¹⁸Cumhuriyet, 23 Ocak 2011, s.11.

⁶¹⁹Cumhuriyet, 25 Haziran 2014, s.10.

⁶²⁰Cumhuriyet Pazar, 20 Temmuz 2014, s.3.

⁶²¹Cumhuriyet, 25 Eylül 2014, s.7.

söylemiştir. Ayrıca Berişa, Arnavut asıllı Ali Sami yen'in babası ve ilk Türkçe sözlüğün yazarı Şemsettin Sami'nin mezarının Arnavutluk'a getirilmesini istemiştir. Sait, "Bu konuda Arnavutluk tarafından resmi yazı da ülkemize gönderildi diye biliyorum" demiştir.

Ekim 2015 ayına gelindiğinde, Suriyeli Göçmenler konusu Avrupa ve Türkiye'nin gündeminin önde gelen konusu olarak karşımıza çıkmıştır. Sığınmacı krizi olarak nitelenen bu durum, Avrupa Birliği'nin krize çözüm arayışlarını arttırması ile 2015 yılının son aylarında, özellikle kış yaklaşırken daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu kapsamda, Avrupa, başını savaştan kaçan Suriyelilerin çektiği 100 bin mültecinin Balkanlar'da barındırılmasını kararlaştırmıştır. Arnavutluk da, AB'ye aday ülke statüsünde olarak bu konudaki görüşmelere katılmıştır. Yapılan toplantılar sonrasında açıklanan sonuç bildirgesine göre, Almanya ve İskandinav ülkelerine gitmek isteyen mültecilerin güzergahlarındaki Balkan ülkelerinde 50 bin kişinin yerleştirilebileceği ilave yerleşim birimlerinin oluşturulması öngörülmüştür.⁶²²

Rusya, 2016 yılı başında yayınladığı "Ulusal Güvenlik Strateji Begesi"nde NATO'nun genişlemesini ulusal güvenliğe tehdit olarak nitelemiştir. Bu kapsamda, Arnavutluk ve Hırvatistan'ın üyeliği, Bosna-Hersek, Gürcistan, Makedonya ile Karadağ'ın adaylığı dış tehdit olarak değerlendirilmiştir.⁶²³

Freedom House tarafından hazırlanan 'Dünyada Özgürlük 2016' başlıklı raporda, Türkiye'nin özgürlük statüsü 'kısmen özgür', basın özgürlüğü statüsü ise "özgür değil" olarak tanımlanmıştır. Türkiye, raporda yapılan sıralamada Arnavutluk'un gerisinde kalmıştır.⁶²⁴

2017 yılına gelindiğinde Türkiye-Arnavutluk ilişkilerinin oldukça iyi seviyede olduğu gözlemlenmekle beraber, ilişkilerin olumlu yönde daha da ileri seviyelere götürülmesi gerektiği müşahade edilmektedir. Özellikle ekonomik bakımdan ilave alınacak tedbirlerin, siyasi uygulamalara da yansıtacağı kanaatinde bulunmaktadır.

⁶²²Cumhuriyet, 27 Ekim 2015, s.10.

⁶²³Cumhuriyet, 2 Ocak 2016, s.12.

⁶²⁴Cumhuriyet, 28 Ocak 2016, s.11.

2.2. Türkiye ile Karşılıklı Ziyaretler

1960'dan beri geçen 30 yıl aradan sonra ilk defa bir Arnavutluk Başbakanı 25-28 Haziran 1990 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Başbakanı Adil Çarçani, eşi ve 6 kişiden oluşan heyeti ile Ankara'ya gelişinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Yıldırım Akbulut tarafından karşılanmıştır. Ziyareti öncesinde Tiran'da Türk gazetecilere “Dışa kapalı değiliz, ancak bizi olduğumuz gibi kabul etsinler” şeklinde açıklamalarda bulunan Çarçani, ABD ve SSCB ile diplomatik ilişki kurmak için görüşmeler yaptıklarını, amaçlarının AGİK'e katılmak olduğunu belirtmiştir.

Ülkesinin de içine girdiği yenilenme ve açılma süreci çerçevesinde bir dış ülkeye yaptığı ilk ziyareti Türkiye'ye gerçekleştiren Çarçani aynı zamanda bir Arnavutluk Başbakanı tarafından başka bir ülkeye yapılan ilk ziyareti de gerçekleştirmiştir.⁶²⁵ Ziyarete iki ülke arasında geniş kapsamlı işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır. Çarçani, Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından da kabul edilmiştir.⁶²⁶ Ziyaret esnasında, Türkiye ile Arnavutluk arasında Konsolosluk Anlaşması ile Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması ve ayrıca Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile Arnavutluk Radyo ve Televizyon Kurumu arasında İşbirliği Protokolü imzalanmıştır.⁶²⁷

Ocak 1991 ayında Türkiye'den Arnavutluk'a, Devlet Bakanı Işın Çelebi başkanlığında kamu sektörü temsilcileri, işadamları ve gazetecilerden oluşan 73 kişilik bir heyet ile ziyarete gidilmiştir. Yapılan açıklamada ziyaretin Türkiye-Arnavutluk ilişkileri açısından yeni bir dönemin başlangıcı olacağını, ikili ilişkilerde önemli bir aşama kaydedileceği vurgulanmıştır.⁶²⁸ Ziyaret sırasında iki ülke arasında Ekonomik ve Ticari İlişkilerin Geliştirilmesine İlişkin Protokol imzalanmış ve Arnavutluk'a 30 milyon Dolarlık kredi verilmesi öngörülmüştür.⁶²⁹

Arnavutluk Başbakan Yardımcısı Shkelqim Cani 2 Mart 1991 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Cani'nin, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın kabulünde gıda

⁶²⁵ *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1990, s.3,18, *Milliyet*, 26 Haziran 1990, s. 4.

⁶²⁶ *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1990, s.3.

⁶²⁷ *A.g.e.*, s. 461.

⁶²⁸ *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1991, s.4.

⁶²⁹ *A.g.e.*, s. 461, *Milliyet* 9 Ocak 1991, s. 14.

ve tüketim maddeleri talebinde bulunması üzerine, hibe olarak Arnavutluk’a 25 bin tonu un olmak üzere, çeşitli gıda maddesi yardımı gönderilmiştir.⁶³⁰

Arnavutluk Dışişleri Bakanı Muhammet Kapplani, 30 Temmuz - 1 Ağustos 1991 tarihlerinde Türkiye’ye resmi ziyarette bulunmuştur. İkili ilişkilerin yanı sıra uluslararası ve bölgesel konuların ele alındığı ziyarette, Türkiye ile Arnavutluk arasındaki ilişkilerin giderek daha yakın ve sıcak bir hava kazandığı gözlenmiştir. Kapplani, “ Bu ziyaretimde, aramızdaki özel ilişkilerin varlığı vurgulandı” diyerek, Ankara ile Tiran arasında, bir dostluk ve işbirliği anlaşmasının tamamlanması konusunda görüş birliği bulunduğunu söylemiştir.⁶³¹

Arnavutluk Devlet Başkanı Ramiz Alia, 17-18 Ekim 1991 tarihlerinde Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın konuğu olarak Türkiye’ye kısa bir çalışma ziyaretinde bulunmuştur.⁶³² Alia, ülkesinin içinde bulunduğu zorlukların dost ülkelerin yardımıyla aşılabileceğine inandığını söylemiştir. Özal da, Arnavutluk’a Türkiye’nin yaptığı yardımın süreceğini belirtmiştir.⁶³³

17-20 Kasım 1991 tarihlerinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş Arnavutluk’u ziyaret etmiştir. Arnavutluk ile Türkiye Askeri İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Ziyaret ile ilgili detaylar, Arnavutluk ile askeri ilişkiler bölümünde ele alınacaktır. 21 Kasım 1991’de Süleyman Demirel, 7. kez Türkiye’de Başbakan olmuştur.⁶³⁴

Arnavutluk Dışişleri Bakanı İlir Boçka 23 Ocak 1992 tarihinde Türkiye’yi ziyaret etmiştir.⁶³⁵ Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakan Süleyman Demirel tarafından kabul edilen Boçka, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ile bir görüşme yapmıştır.⁶³⁶

31 Mayıs-1 Haziran 1992 tarihlerinde Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel Arnavutluk’u ziyaret etti. Ziyaret öncesi yapılan açıklamalarda, iki günlük resmi temaslarda ana konunun Türkiye’nin bu ülkeye yapabileceği yardımlar olacağı vurgulanmaktaydı. Ağırlık noktasının ekonomik ilişkiler olduğu ön plana çıkan bu

⁶³⁰ A.g.e., s. 461.

⁶³¹ Milliyet, 2 Ağustos 1991, s. 10; Cumhuriyet, 27 Temmuz 1991, s.9.

⁶³² A.g.e., s. 462., Cumhuriyet, 17 Ekim 1991, s.10; Milliyet, 19 Ekim 1991, s. 17.

⁶³³ Cumhuriyet, 18 Ekim 1991, s.9.

⁶³⁴ A.g.e., s. 462, Milliyet, 20 Kasım 1991, s. 18.

⁶³⁵ A.g.e., s. 462.

⁶³⁶ Cumhuriyet, 24 Ocak 1992, s.11.

ziyarette, iki ülkenin karşılıklı olarak bir diğerinde yapacağı yatırımların korunması ve özendirilmesi amacıyla bir anlaşma imzalanması beklenmekteydi. Ayrıca, Arnavutluk'un çevresinde meydana gelen gelişmelerin de ele alınacağı belirtilmiştir. Türkiye'nin güçlü kültürel ve tarihi bağları olan Bosna-Hersek ve eski Yugoslav Cumhuriyetlerinin durumunun da ziyarette değerlendirileceği söylenmektedir.⁶³⁷ Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berisha'nın resmi konuğu olarak Tiran'a giden Başbakan Süleyman Demirel 'Hoşgeldin Baba' pankartlarıyla karşılanmıştır. Müslüman Arnavutlar kendisi için kurban kesmişlerdir. Demirel, 'Bu ülke ve Arnavut halkı bizim kardeşimizdir' dedi. İki ülke liderleri dostluk anlaşması için anlaşmaya varmışlardır. Türkiye'nin Arnavutluk'a 15 ve 25 milyon dolarlık kredi olanağı sağlayacağı da açıklanmıştır. Türkiye'den giden Arnavutların da katıldığı karşılama sırasında, bazı Arnavutlar, aracından inerek şapkasıyla halkı selamlayan Demirel'in elini öpmüşlerdir.⁶³⁸

Devlet Bakanı Cavit Çağlar'ın da katıldığı ziyaret esnasında, Türkiye ile Arnavutluk arasında Dostluk, İyi komşuluk ve İşbirliği Anlaşması ile Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşması ve ayrıca İç Güvenlik Konusunda İşbirliği Protokolü ile Ortak Eylem Protokolü imzalanmıştır.⁶³⁹ Ziyaretinin ikinci gününde Arnavutluk Halk Meclisi'nde bir konuşma yapan Demirel, Arnavut Milletvekilleri'nce ayakta alkışlanmıştır. Konuşmasında iki ülke kardeşliğine ve demokrasiye vurgu yapan Demirel, büyük ilgi görmüştür.⁶⁴⁰

Türk Devlet Bakanı Orhan Kılıçoğlu, Türkiye-Arnavutluk 3. Dönem Ekonomik Ticari, Sanayi ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Toplantısı'na katılmak üzere Tiran'a gitmiştir. Kılıçoğlu, Arnavutluk'a acil ihtiyaçlarının karşılanması için 7.7 milyon dolar tutarında çeşitli gıda yardımı yapıldığını, bu yardımların süreceğini bildirmiştir.⁶⁴¹

25-28 Temmuz 1992 tarihlerinde Arnavutluk Dışişleri Bakanı Alfred Serreçi (Sereçi/Serreçi), Atatürk Barajı töreni dolayısıyla Türkiye'ye gelmiştir.⁶⁴²

⁶³⁷ **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1992, s.9.

⁶³⁸ **Milliyet**, 1 Haziran 1992, s. 7; **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1992, s. 14.

⁶³⁹ **A.g.e.**, s. 463.

⁶⁴⁰ **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1992, s.8.

⁶⁴¹ **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1992, s.9.

⁶⁴² **A.g.e.**, s. 463.

22-26 Eylül 1992 tarihlerinde Arnavutluk Genelkurmay Başkanı Ilia Vasho, Türkiye'ye resmi bir ziyaret yapmıştır.⁶⁴³ Tümgeneral Vasho, Ankara, Eskişehir, Gölçük ve İstanbul'da Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait karargah, birlik ve kurumları ziyaret ederek incelemelerde bulunmuştur.⁶⁴⁴

7-11 Kasım 1992 tarihlerinde Arnavutluk Başbakan Yardımcısı ve Kamu Düzeni Bakanı Bashkim Kopliku, Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur.⁶⁴⁵

18-20 Kasım 1992 tarihlerinde Türk Milli Savunma Bakanı Nevzat Ayaz, Arnavutluk'u ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında 'Teknik ve Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması' ile Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması' imzalanmıştır.⁶⁴⁶

18-22 Ocak 1993 tarihlerinde Arnavutluk Savunma Bakanı Safet Zhulali Türkiye'yi ziyaret etmiştir.⁶⁴⁷ Konuk Bakan ve beraberindeki heyetin iki ülke arasında askeri alandaki ilişkilerin daha da geliştirilmesi için görüşmelerde bulundukları bildirilmiştir.⁶⁴⁸

Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal 18-20 Şubat 1993 tarihlerinde Arnavutluk'u ziyaret etmiştir.⁶⁴⁹ Özal, Arnavutluk'un başkenti Tiran'daki temasları kapsamında Halk Meclisinde bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında 'Demokrasi belki en ideal sistem olmayabilir, ama bugüne kadar bulunabilen sistemlerin en iyisidir' demiştir. Özal, demokrasiye sıkı sıkıya sarılmak gerektiğini, Türkiye'nin çoğulcu demokrasi yolunda yürümeye uzun bir süre önce başladığını ve birçok zorluk ve engellerle karşılaştığını kaydetmiştir.⁶⁵⁰

17 Nisan 1993'de vefat eden Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın⁶⁵¹ cenaze törenine Arnavutluk Cumhurbaşkanı da katılmıştır.⁶⁵² Arnavutluk Meclis Başkanı Pjeter Arbnoiri, resmi temaslarda bulunmak üzere bulunduğu İstanbul'dan Ankara'ya gelmiştir. Turgut Özal'ın ölümüyle üzüntüye büründüklerini ifade eden konuk Bakan

⁶⁴³ A.g.e., s. 463.

⁶⁴⁴ Milliyet, 23 Eylül 1992, s. 15; Cumhuriyet, 22 Eylül 1992, s.9.

⁶⁴⁵ A.g.e., s. 463, Milliyet, 7 Kasım 1992, s. 11.

⁶⁴⁶ A.g.e., s. 463.

⁶⁴⁷ A.g.e., s. 464.

⁶⁴⁸ Cumhuriyet, 19 Ocak 1993, s.8.

⁶⁴⁹ A.g.e., s. 464, Milliyet, 24 Şubat 1993, s. 14.

⁶⁵⁰ Cumhuriyet, 20 Şubat 1993, s.4.

⁶⁵¹ A.g.e., s. 464.

⁶⁵² Milliyet, 22 Nisan 1993, s.3; Cumhuriyet, 20 Nisan 1993, s.5.

Türkiye ile Arnavutluk arasındaki iyi ilişkilerin, Balkan ülkelerindeki demokrasi hareketlerinin kuvvetlenmesine katkıda bulunacağını ümit ettiklerini söylemiştir.⁶⁵³

Arnavutluk Başbakanı Alexander Meksi, Başbakan Tansu Çiller'in resmi konuğu olarak 4-7 Ekim 1993 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Türk-Arnavut heyetleri arasındaki görüşmeler ilişkilerin daha da geliştirilmesi konusu üzerine yoğunlaşmıştır.⁶⁵⁴ Meksi'nin yapılan görüşmelerde Ankara'dan silah yardımı istediği ve bunun da kabul edildiği bildirilmiştir. Dışişleri yetkilileri, Balkanlar'da 'aynı endişeleri taşıyan ve çıkarları birbirine yakın' iki ülkenin, 'mükemmel sayılabilecek' bir siyasi ve askeri işbirliği içinde olduklarına dikkat çekmişlerdir. Arnavutluk'un NATO'dan talep etmesi durumunda Türkiye'deki NATO silahlarının Arnavutluk'a gönderilebileceği de gündeme gelmiştir.⁶⁵⁵ Meksi görüşmeler sonrasında yaptığı açıklamada, Sırbistan ve Yunanistan'ın birleşerek Makedonya'yı paylaşmalarını kabul etmeyeceklerini, Arnavutluk'un Türkiye'den aldığı kredi borçlarının sıfırlanması, bundan sonra açılan kredilerin daha iyi koşullarla verilmesi, İstanbul-Tiran otoyolunun yapılması çerçevesinde Arnavutluk'ta karayolları yapımına başlanması konularında Türkiye ile görüş birliğine varıldığını açıklamıştır. Ayrıca Meksi, Türkiye ile olan işbirliğinin din temelinde olmadığını ve Türkiye'nin 10 milyon dolarlık yeni bir kredi daha açacağını da vurgulamıştır.⁶⁵⁶

Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin 6 Aralık 1993 günü başladığı Balkan ülkeleri gezisinde Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaistan'ı ziyaret etmiştir. Çetin, öncelikle Arnavutluk'a gitmiştir. Yunanistan, Rusya ve Sırbistan arasında oluşan 'Ortodoks' ittifakının tehdidi altındaki Arnavutluk ve Makedonya'ya destek atağı olarak nitelendirilen bu gezide, Kosova'daki durum kapsamında Türkiye, Makedonya ve Arnavutluk blokunun oluşması olasılığının bulunduğu iddia edilmektedir.⁶⁵⁷

Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa 4 Nisan 1994 tarihinde başlayan üç günlük resmi Türkiye ziyaretinde, Türkiye'den ekonomi ve güvenlik alanlarında destek istemiştir. Ankara Esenboğa Havalimanı'nda Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin tarafından karşılanan Berişa, Ankara'ya,

⁶⁵³ **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1993, s.4.

⁶⁵⁴ **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1993, s.5.

⁶⁵⁵ **Milliyet**, 6 Ekim 1993, s. 21; **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1993, s. 11.

⁶⁵⁶ **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1993, s.8.

⁶⁵⁷ **Milliyet**, 6 Aralık 1993, s. 15; **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1993, s. 11.

Demirel'in Tiran'a göndermiş olduğu GAP uçağı ile gelmiştir. Helikopter ile Çankaya'daki Muhafız Alayı'na geçen Berişa'ya heyetinde, Arnavutluk Dışışleri, Maliye ve Sanayi ve Ticaret Bakanları ile Merkez Bankası Guvernör Yardımcısı eşlik etmişlerdir.

Arnavutluk'un, Yunanistan ve Sırbistan'ın oluşturmuş olduğu ittifak karşısında yer alan Makedonya, Bosna-Hersek ve Türkiye eksenine yakın bulunduğu, NATO'dan Sırbistan'a karşı garantiler elde etmek istediğı, Türkiye'den, NATO ile Arnavutluk arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için destek istediğı, Türkiye'nin bu konuda olumlu bir yaklaşım içinde olacağı, Türk Eximbank'ın açtığı çeşitli kredilerin hızlandırılmasını, önerilen faizlerin aşağıya çekilmesini istediğı, Arnavutluk'taki bankacılık sisteminin zayıflığının ortaya çıkması üzerine, Türkiye ve Arnavutluk arasında, ortak bir banka oluşturulması yönünde çalışmalar yapılması konusunda görüş birliğine varıldığı, Arnavutluk'un kendi karayollarını yenilemek ve iyileştirmek için Türk firmalarının yatırım yapmalarını istediğı öğrenilmiştir.⁶⁵⁸

Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa, ayrıca Türkiye'den, Kosova konusunda Sırbistan'a baskı yapması için destek istemiştir. Berişa, Birleşmiş Milletler'in, Bosna-Hersek'teki saldırganlığı nedeniyle Sırbistan'a karşı uyguladığı ambargonun, Kosova'daki Arnavutlarla diyaloga girilmesi şartına bağlanması gerektiğini de öne sürmüştür.⁶⁵⁹ Ziyaret sonunda yapılan ortak açıklamada, Tiran yönetiminin Türkiye'nin Bosna'daki BM Barış Gücü'ne asker göndermeesini memnuniyetle karşıladığı belirtilmiştir.⁶⁶⁰

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, çıktığı Balkan ülkeleri gezisinde 12 Temmuz 1995'de Arnavutluk'a gelmiştir. Arnavutluk'ta, Cumhurbaşkanı Sali Berişa'nın onuruna verdiği yemekte, Balkan barışının tehlikede olduğunu, Sırların Balkanlar için bir tehlike olduğunu ve barışı tehdit ettiğini söylemiştir. Aralarında anlaşmazlık olan Balkan devletlerine itidal tavsiye eden Türkiye ile Arnavutluk arasındaki ticaret hacmi 4 yıl önce 20 milyon dolar civarında iken 1994 yılında 60 milyon dolara yükselmiştir. Demirel'e Arnavutluk gezisinde Dışışleri Bakanı Erdal

⁶⁵⁸ **Cumhuriyet**, 4,5 Nisan 1994, s.1,9.

⁶⁵⁹ **Milliyet**, 6 Nisan 1994, s. 17; **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1994, s. 8.

⁶⁶⁰ **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1994, s.9.

İnönü, milletvekilleri, bilim adamları, meslek kuruluşları temsilcileri, işadamları ve basın mensuplarından oluşan bir heyet eşlik etmiştir.⁶⁶¹

Türkiye, Bulgaristan ve Arnavutluk'tan sonra, 21 Temmuz 1995'de Makedonya ile 'Askeri Güvenlik ve Güven Arttırıcı Önlemler Belgesi'ni imzalamıştır, ayrıca Arnavutluk ile Haziran-Temmuz 1995 ayının ilk haftasında Adriyatik'te ilk defa ortak deniz tatbikatı düzenlemiştir. Türkiye, Şubat 1995 ayında Arnavutluk ile imzalanan güven arttırıcı önlemler belgesi çerçevesinde düzenlenen tatbikatlara, karşılıklı olarak gözlemci gönderilmesi kararından daha ileri geçerek Tiran ile ortak deniz tatbikatı düzenlemiştir. Böylece ilk kez bir NATO ülkesi komünizm döneminde dünyaya kapalı politikasına son veren Arnavutluk arasında Adriyatik'te ikili deniz tatbikatı düzenlenmiş oldu. Gölcük Tersanesi'nde inşa edilen Sarucabey amfibi gemisi de, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Arnavutluk ziyareti esnasında bu ülkenin Adriyatik'teki Durres Limanı'na demir atmış ve Türk varlığını simgeleyen 'sancak' göstermiştir. Demirel de bu sırada gemiyi ziyaret etmiştir.⁶⁶²

Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem, 28 Ekim 1997'de Balkan turu kapsamında Arnavutluk'u ziyaret etmiştir. Ziyaretinde, Cumhurbaşkanı Recep Meydani ve Başbakan Fatos Nano ile görüşen Cem, Arnavutluk Dışişleri Bakanı Pascal Milo ile dışişleri bakanlıkları arasındaki işbirliği protokolünü imzalamıştır. Yapılan görüşmelerde ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinin yanı sıra iki ülke arasındaki eğitim ve savunma sanayi işbirliği de ele alınmıştır.⁶⁶³

Arnavutluk Cumhurbaşkanı Recep Meydani, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in davetlisi olarak 2 günlük resmi ziyarette bulunmuştur. 12 Şubat 1998'de beraberindeki heyetle birlikte Anıtkabir'i ziyaret eden Meydani, mozoleye çelenk koyarak saygı duruşunda bulunmuştur. Meydani daha sonra resmi karşılama töreni için Çankaya Köşkü'ne geçmiştir.⁶⁶⁴

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 14-15 Temmuz 1998 günlerinde Arnavutluk'a resmi bir ziyaret yapmıştır. Kosova konusunun ön planda olduğu ziyaret esnasında, Demirel, Arnavutluk Cumhurbaşkanı Recep Meydani, Başbakan

⁶⁶¹ **Milliyet**, 12 Temmuz 1995, s. 17, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1995, s.1,19.

⁶⁶² **Milliyet**, 23 Temmuz 1995, s.19; **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1995, s.1,10.

⁶⁶³ **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1997, s.9.

⁶⁶⁴ **Milliyet**, 13 Şubat 1998, s.18; **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1998, s.4.

Fatos Nano, Halk Meclisi Başkanı İskender Gjinişi ve eski Cumhurbaşkanı Sali Berişa ile görüşmüştür. Arnavutluk parlamentosunda bir konuşma yapan Demirel, ortak anlaşmaların imzalanmasından sonra Türkiye'ye dönmüştür.⁶⁶⁵

Arnavutluk Başbakanı Pandeli Majko, Başbakan Bülent Ecevit'in davetlisi olarak 2 Mart 1999 günü Türkiye'ye gelmiştir. Majko'nun 2 günlük resmi ziyaretinin iki ülke arasındaki ikili ilişkilerin ve işbirliğinin geliştirilmesine, başta Kosova olmak üzere bölgesel ve uluslararası konulara yararlı bir görüş alışverişine olanak sağlayacağı belirtilmiştir.⁶⁶⁶ Türkiye-Arnavutluk heyetler arası görüşmelerin çok verimli geçtiği bildirilmiştir.⁶⁶⁷

Başbakan Bülent Ecevit 28 Şubat 2000 tarihinde iki günlük resmi ziyaret için Arnavutluk'a gitmiştir. Ecevit, iki ülke arasında iyi düzeyde olan ikili ilişkilerin geliştirilmesi üzerinde durulduğunu, başta Kosova olmak üzere bölgesel konular hakkında görüş alışverişinde bulunulduğunu belirtmiştir. Ecevit, Tiran'da Arnavutluk Başbakanı İllir Meta, Cumhurbaşkanı Recep Mejdani ve Parlamento Başkanı İskender Gjinişi ile görüşmüştür. Arnavutluk'a 10 milyon dolarlık yeni Eximbank kredisi açılacağını da belirten Ecevit, Kosova'daki gelişmelerin umut verici olmadığını, henüz kalıcı bir yönetim modeli oluşturulamadığını ve etnik gerginliğin sürdüğünü vurgulamıştır.

Arnavutluk'un "Önceki borçlarının faizi silindi ve yeni bir ödeme takvimi yapıldı" diyen Ecevit, Türkiye'nin Arnavutluk'a yaptığı askeri yardımın şu ana kadar 41 milyon doları bulduğunu ve bu askeri yardımın 2004 yılında 80 milyon dolara ulaşacağını kaydetmiştir. Tiran'da Fetullah Gülen'e yakın işadamlarının açtığı okulları gezerek bunları öven Ecevit, "Bazı çevrelerin eleştirilerini göze alarak çalışmalarınızı tebrik ederim" demiştir.⁶⁶⁸ Ecevit ayrıca, Arnavutluk'ta gerçekleştirilen askeri projelerle ilgili bilgi almıştır. Ecevit, Kosova'daki Türklerin oluşturulacak yönetime katılmalarını istediklerini vurgulayarak, haklarının korunması hususunu Arnavut ilgililere ilettiklerini belirtmiştir.⁶⁶⁹

⁶⁶⁵ **Milliyet**, 15 Temmuz 1998, s.18; **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1998, s.5.

⁶⁶⁶ **Cumhuriyet**, 3 Mart 1999, s.6.

⁶⁶⁷ **Milliyet**, 4 Mart 1999, s.21; **Cumhuriyet**, 4 Mart 1999, s.10.

⁶⁶⁸ **Milliyet**, 1 Mart 2000, s. 1; **Cumhuriyet**, 29 Şubat 2000, s.7.

⁶⁶⁹ **Cumhuriyet**, 1 Mart 2000, s.1,8.

İçişleri Bakanı Sadettin Tantan, 12 Nisan 2000 tarihinde Arnavutluk İçişleri Bakanı Spartak Poçi'nin resmi konuğu olarak Tiran'a gitmiştir.⁶⁷⁰

Resmi ziyaret için Ankara'ya gelen Arnavutluk Dışişleri Bakanı Pascal Milo, Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile bakanlıkta bir araya gelmiştir. Cem, "Türkiye-Arnavutluk arasındaki sağlam ilişki, Balkanların güvenliği ve ekonomik istikrarın güvencesidir" demiştir. Cem, görüşmelerde Güneydoğu Avrupa İşbirliği süreci başkanlığının Arnavutluk'a geçişi ile Balkanlar'daki ortak sorunlar ve bölgesel konuların görüşüleceğini söylemiştir.⁶⁷¹

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in davetlisi olarak Ankara'ya gelen Arnavutluk Cumhurbaşkanı Alfred Moisiu, Çankaya Köşkü'nde resmi törenle karşılanmıştır. Sezer, Moisiu ile yaptığı görüşmede, Türkiye'nin Arnavutluk'un NATO üyeliğini desteklediğini açıklamıştır. TBMM Başkanı Bülent Arınç'la görüşen ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ı kabul eden Moisiu onuruna, 26 Mayıs 2003 akşam saatlerinde Sezer tarafından bir yemek verilmiştir. Moisiu, Ankara temalarının ardından Bursa ve İzmir'e giderek ülkesinin fahri başkonsolosluklarını açmıştır. Moisiu, İstanbul'da da işadamlarıyla bir araya gelmiştir.⁶⁷²

Arnavutluk Dışişleri Bakanı Kastriot Islami, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün davetlisi olarak 9 Mayıs 2004'te Türkiye'ye gelmiştir. Ziyarete bölgesel ve ikili ilişkilerin üzerinde durulduğu, Türkiye'nin NATO üyeliği konusunda Arnavutluk'a desteğinin tam olduğu vurgulanmıştır.⁶⁷³

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Şubat 2005 ayında Arnavutluk'taki Fettullah Gülen'e ait okulları ziyaret etmiş ve ek bina inşaatının temelini atmıştır.⁶⁷⁴

Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül, 1 Şubat 2007 tarihinde iki günlük resmi ziyaret çerçevesinde Arnavutluk'a gitmiştir. Gül, başkent Tiran'da Arnavutluk Dışişleri Bakanı Besnik Mustafaj ile bir araya gelmiştir. İki bakan, baş başa ve heyetler arası görüşmelerin ardından ortak basın toplantısı düzenlemişlerdir. Daha sonra iki bakan Türkiye-Arnavutluk İş Konseyi Toplantısı'na

⁶⁷⁰Cumhuriyet, 12 Nisan 2000, s.7.

⁶⁷¹Cumhuriyet, 15 Şubat 2001, s.5.

⁶⁷²Milliyet, 28 Mayıs 2003, s. 16; Cumhuriyet, 27 Mayıs 2003, s.8.

⁶⁷³Cumhuriyet, 8,10 Haziran 2004, s.10,11.

⁶⁷⁴Milliyet, 16 Şubat 2005, s. 14; Cumhuriyet, 18 Şubat 2005, s.5.

katılmışlardır. Gül, daha sonra Arnavutluk Başbakanı, Meclis Başkanı ve Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmiştir.⁶⁷⁵

Arnavutluk Cumhurbaşkanı Bamir Topi resmi ziyaret için geldiği Ankara’da Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile görüşmüştür. Gül, Topi’nin Ankara’da bulunduğu saatlerde Arnavutluk’un NATO’ya girmesine onay veren yasayı imzalayarak jest yapmıştır. Gül açıklamasında, Türkiye olarak Arnavutluk’un NATO’ya üyeliği ile ilgili bütün işlemleri tamamladıklarını söylemiştir.⁶⁷⁶

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, 10-11 Aralık 2009 tarihlerinde Arnavutluk’u ziyaret etmiştir. Başbakan Sali Berişa ile görüşen Gül, Tiran’daki Yunus Emre Türk Kültür Merkezi’nin açılışını yapmıştır.⁶⁷⁷

“Balkanlar’a en büyük cami” başlığı ile basında çıkan haberlerde, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın, Türkiye ile Arnavutluk arasındaki ticaret hacminin, 1 milyar dolara ulaşmasını temenni ettiğini söylediği, Erdoğan’ın resmi ziyaret için bulunduğu Arnavutluk’un başkenti Tiran’da, Cumhurbaşkanı Bujar Nishani ile görüştüğü bildirilmiştir. Erdoğan, Nişani’nin de katılımıyla, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yaptıracığı Balkanların en büyük camisi olacak 5 bin kişilik Namazgah Camii’nin temel atma törenine katılmıştır.⁶⁷⁸

Arnavutluk Dışişleri Bakanları ve diğer seviyelerdeki Arnavut Diplomatlar 2008 yılından itibaren muhtelif zamanlarda Türkiye’ye resmi ziyaretlerde bulunmuşlardır. Türkiye’de muhatapları tarafından ağırlanan Arnavut diplomatlar Türkiye-Arnavutluk ilişkilerinin daha da iyi seviyeye taşınmasına vesile olmuşlardır.

14 Mayıs 2016 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın kızı Sümeyye Erdoğan’ın İstanbul’daki Nikah Töreni’ne Arnavutluk Başbakanı da nikah şahidi olarak katılmıştır.⁶⁷⁹ Arnavutluk Başbakanı Edi Rama’nın Türkiye ziyareti amacıyla içinde bulunduğu uçağın İstanbul Atatürk Havalimanı’na indiği sırada Atatürk Havaalanı’nda terör saldırısı gerçekleşmiştir. Rama’nın bölgeden uzaklaştırıldığı açıklanmıştır.⁶⁸⁰ Rama, Başbakan Binali Yıldırım ile görüşmesinden

⁶⁷⁵ **Cumhuriyet**, 1 Şubat 2007, s.5.

⁶⁷⁶ **Hürriyet**, 25 Kasım 2008, s.3, **Cumhuriyet**, 27 Kasım 2008, s.9.

⁶⁷⁷ **Milliyet**, 9 Aralık 2009, s. 18; **Cumhuriyet**, 12 Aralık 2009, s.5.

⁶⁷⁸ **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 2015, s.4.

⁶⁷⁹ **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 2016, s.4.

⁶⁸⁰ **Cumhuriyet**, 30 Haziran 2016, s.5.

sonra ortak basın toplantısı düzenlemiş ve sonra da Cumhurbaşkanı Erdoğan ile birlikte Osmangazi köprüsü açılış törenine katılmıştır.⁶⁸¹ Arnavutluk Cumhurbaşkanı Bujar Nishani 20 Aralık 2016'da İstanbul'da Avrasya Tüneli'nin açılış törenine katılmıştır.⁶⁸² Daha sonra Nishani, 21 Aralık 2016'da Ankara'da Cumhurbaşkanı Erdoğan ile ortak basın toplantısı yapmıştır.⁶⁸³

2.3. Anlaşmalar

1990 yılının başından itibaren Arnavutluk'un politikalarında yavaş yavaş da olsa açılıma yönelik uygulamalar görülmeye başlamıştır. Tarihi ve kültürel yakınlık nedeniyle Türkiye ile olan ilişkiler daima iyi seyrettiğinden, Arnavutluk ile Türkiye arasında birçok alanda anlaşmalar imzalanmıştır. Bunlara ek Protokoller ve Mutabakat Muhtıraları da bulunmaktadır. Basına yansıyanlar aşağıdaki paragraflarda zikredilmiştir. Resmi Gazete, TBMM Zabıt Cerideleri ve diğer kaynaklardan tespit edilenler ise EK-2'de listelenmiştir. Bahse konu anlaşmalar, protokoller ve mutabakat muhtıraları, ilgili bakan veya bürokratlar ile Hükümet, Cumhurbaşkanı ve TBMM onayından geçtiğinden, liste, onay durumları dikkate alınarak, 1990 yılından günümüze kadar onaylanan anlaşmalara ilişkin hususları kapsamaktadır.

Türkiye ile Arnavutluk arasındaki sosyal güvenlik sözleşmesinin uygulanmasına dair idari anlaşma, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Nami Çağan ve Arnavutluk Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Anastan Angjeli tarafından 10 Eylül 1998 tarihinde bir törenle imzalanmıştır.⁶⁸⁴

Ekim 2006'da Karadeniz Ekonomik İşbirliği Katılımcı Devletleri arasında, terörle mücadele konusunda işbirliği öngören protokol TBMM'ce onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Arnavutluk ve diğer KEİ katılımcı devletleri arasında Atina'da 3 Aralık 2004 tarihinde imzalanan Terörizmle Mücadele Protokolü, terör eylemlerinin önlenmesi, tespiti, bastırılması, ifşası ve soruşturulması için işbirliği yapılmasını öngörmektedir.⁶⁸⁵

Türkiye ile Arnavutluk arasında 'Vizenin Karşılıklı Olarak Kaldırılmasına Dair Anlaşma' Kasım 2009'da imzalanmıştır. Umuma mahsus pasaport hamili Türk

⁶⁸¹ Sabah, 1 Temmuz 2016, s.1; Cumhuriyet, 1 Temmuz 2016, s.9.

⁶⁸² Cumhuriyet, 21 Aralık 2016, s.9.

⁶⁸³ Cumhuriyet, 22 Aralık 2016, s.10.

⁶⁸⁴ Cumhuriyet, 11 Eylül 1998, s.5.

⁶⁸⁵ Cumhuriyet, 9 Ekim 2006, s.8.

ve Arnavut vatandaşlarının 180 gün içinde 90 günü aşmayan seyahatleri için karşılıklı olarak vizeden muaf kılındıkları, anlaşmanın onay işlemlerinin tamamlanmasını takiben yürürlüğe gireceği açıklanmıştır.⁶⁸⁶

2.4. İdari/Yönetim İlişkileri

Arnavutluk'un komünizmden kurtulma zamanı olarak nitelenen 1990'lı yılların başından itibaren Türkiye'deki kamu kurumları ile de ilişkiler başlamıştır. Türk radyo ve televizyonlarında Balkanlar ve Arnavutluk ile ilgili programlar yapılmaya ve gösterilmeye başlanan bu yıllarda özellikle Balkanlardaki Türk ve Osmanlı izleri araştırılmaya gayret gösterilmiştir. Dünyada Türk Vakıf Medeniyetleri adı altında TV 1 kanalında yayınlanan programda Arnavutluk'un Türk tarihi içindeki konumu ve Arnavutluk'taki Türk eserleri konu edilmiştir. Programda tarihi, sosyal, kültürel ve ekonomik işlevler üzerinde durulmuştur.⁶⁸⁷

“1. Balkan Ülkeleri Sağlık Bakanları Toplantısı” 27 Mayıs 1991 tarihinde İstanbul'da Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Romanya ve Türkiye sağlık bakanlarının katıldığı toplantıda, sağlık eğitimi, koruyucu sağlık hizmetleri, ilaç ve eczacılık hizmetleri ile tedavi hizmetleri alanında işbirliğine gidilmesi amaçlanmıştır.⁶⁸⁸

“22. Balkan Ülkeleri Posta dağıtıcıları Yürüyüş Yarışması” 10 Ekim 1993 tarihinde Kuşadası'nda yapılmıştır. Arnavutluk'tan da katılan bayan ve erkek takımları, ferdi ve takım birincilikleri için yarışmışlardır.⁶⁸⁹

Arnavutluk Havayolları İstanbul'da büro açmıştır.⁶⁹⁰ Balkan TV Magazin Konsorsiyumu'nun ikincisi TRT İstanbul Televizyonu'nda gerçekleştirilmiştir. Diğer Balkan ülkeleri ve Arnavutluk televizyon kuruluşları temsilcilerinin katıldığı toplantıda, önceki toplantıda Üsküp'te konu başlığı olarak belirlenen ve katılımcı kuruluşların hazırladıkları 7-10 dakikalık belgesellerin kurgulanmasıyla oluşan 'Balkanlarda Gençlik' adlı 60 dakikalık magazin izlenip değerlendirilmiştir.⁶⁹¹

⁶⁸⁶Cumhuriyet, 21 Kasım 2009, s.4.

⁶⁸⁷Cumhuriyet, 26 Mart 1991, s.20.

⁶⁸⁸Cumhuriyet, 28 Mayıs 1991, s.20.

⁶⁸⁹Cumhuriyet, 8 Ekim 1993, s.18.

⁶⁹⁰Cumhuriyet, 30 Kasım 1993, s.10.

⁶⁹¹Cumhuriyet, 23 Aralık 1994, s.17.

Avrupa Konseyi ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın İstanbul'da ortaklaşa düzenlediği "Güneydoğu Avrupa Ülkeleri Eğitim Bakanları Konferansı" 25 Nisan 2004 tarihinde sona ermiştir. Konferansa, Arnavutluk ve Kosova geçici yönetiminden bakan ve heyetler katılmıştır.⁶⁹²

TRT 1 televizyonunda 22 Ekim 2007'de Ramazan Öztürk'ün hazırlayıp sunduğu 'Kırılma Noktası' programında Arnavutluk'un on yıl öncesi ve on yıl sonrası masaya yatırılmıştır. Programda, bir yandan enerji ve su sıkıntısıyla uğraşan diğer yandan ise, Kosova Sorunu için çözüm arayan Arnavutluk'ta 1997 krizinin aktörleri Sali Berişa, isyancı lider Albert Şiti ve diğer isimlerle ülkenin dünü ve bugünü üzerine söyleşiler yayınlanmıştır.⁶⁹³

Antalya'da düzenlenen Balkan Ülkeleri Sivil Havacılık Zirvesi, başta uçak bakımları olmak üzere havaalanı ve yer hizmetleri alanındaki işbirliğini arttırmayı hedefleyen bir deklarasyonun imzası ile son bulmuştur. 'Emniyet', 'güvenlik', 'havaalanı altyapıları, terminal ve yer hizmetleri' ve 'seyrüsefer' hizmetleri gibi 9 ayrı konuyu içeren deklarasyon ile önümüzdeki süreçte bölge ülkeleriyle daha yakın işbirliği hedeflenmiştir. Arnavutluk'un sivil havacılık genel müdürü ve üst düzey temsilcileri de zirveye katılmıştır.⁶⁹⁴

2.5. Halkların Karşılıklı İlişkileri

Arnavutluk'taki açılım sürecinin 1990 yılından itibaren başlaması üzerine, Türkiye'deki sivil toplum örgütleri ve halkın serbest olarak oluşturduğu organizasyonlar vasıtasıyla Arnavutluk'ta bulunan halk ve yeni kurulan özgür kuruluşlar veya eski komünist sistemin devamı olan, eskiden Arnavutluk devleti ile ilişkili kuruluşlar arasında çeşitli alanlarda ilişkiler başlamıştır.

Balkan Fizik Birliği'nin düzenlediği "Parçacık Hızlandırıcıları ve Teknolojide ve Tıptaki Uygulamaları" konulu Birinci Balkan Fizik Okulu 2 Eylül 1991 günü İstanbul Üniversitesi Çapa Tıp Fakültesi Onkoloji Enstitüsü'nde yapılan bir törenle başlamıştır. Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya ve ülkemizden bilim adamlarının katıldığı Fizik Okulu'nda dersler ve paneller

⁶⁹²Cumhuriyet, 26 Nisan 2004, s.4.

⁶⁹³Cumhuriyet, 22 Ekim 2007, s.16.

⁶⁹⁴Cumhuriyet, 30 Ekim 2010, s.10.

düzenlenmiştir. 13 Eylül 1991'e kadar devam eden okulda, ülkelerin fizik dernekleri tarafından seçilen 5'er doktora öğrencisi öğrenim görmüştür.⁶⁹⁵

DİSK, Balkan ülkeleri sendikaları ile bölgesel işbirliği başlatmıştır. DİSK'in ev sahipliğinde dün İstanbul'da bir araya gelen ve aralarında Arnavutluk İşçi Konfederasyonunun da bulunduğu 8 işçi konfederasyonunun temsilcileri 'Balkan ülkeleri sendikalar konferansı' düzenlenmesi için hazırlık çalışmalarına başlamışlardır.⁶⁹⁶

Bilim adamlarının girişimi ile kurulan 'Balkan Bilim, Yeni Teknoloji, Yöneticilik ve Ekoloji Derneği'nin 1992 yılı akademik toplantısı Türkiye'de yapılmıştır. Derneğin üyeleri arasında Arnavutluk'tan da bilim adamı, yönetici ve işadamları bulunmaktaydı.⁶⁹⁷

19 Mart 1997'de ATV kanalında, Arnavutluk'ta yaşananlar 'Haberci' isimli programda 'Adım adım iç savaşa' başlığıyla yayınlanmıştır. Programda, adım adım iç savaşa sürüklenen Arnavutluk'tan görüntüler ekrana gelmiştir. Aziz Akyavaş ve kameraman Fatih Kandır'dan oluşan 'Haberci' ekibi, bir zamanlar kartalların ülkesi olarak anılan Arnavutluk'ta banker kriziyle başlayan isyanın nedenlerini yerinde izlemiştir. Saranda'dan Vlore'ye ve Gjirokastr'o'ya dek isyancıların ele geçirdiği şehirlerdeki olayları takip eden ekip, kısa sürede önlenebilecek bu isyanın ülkeyi nasıl dalga dalga sardığını gözler önüne sermiştir. Yapımda büyük isyandan son görüntülerin yanı sıra banker krizinin iç yüzü, yağmalanan mağazalar, askeri üsler, halk mahkemesi tarafından yargılanan sivil polisler, isyancıların kontrolüne geçen kentlerde yaşananlar da sunulmuştur.⁶⁹⁸

6. Balkan Bilgisayar Olimpiyatı, 1998 yılında 13-19 Temmuz tarihleri arasında Ankara'da ODTÜ Kampüsünde gerçekleştirilmiştir. 19 yaşından gün almamış lise öğrencileri arasında yapılan olimpiyat 1993 yılından bu yana yapılmaktaydı. Arnavutluk ve diğer Balkan ülkelerinden, 4 öğrenci, bir lider ve bir lider yardımcısından oluşan takımlarla yarışan ülkeler için 18 Temmuz 1998'de ODTÜ

⁶⁹⁵ **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1991, s.8,16.

⁶⁹⁶ **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1992, s.7.

⁶⁹⁷ **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1992, s.3.

⁶⁹⁸ **Cumhuriyet**, 19 Mart 1997, s.17.

Kültür Merkezi'nde ödül töreni yapılmıştır. Takımlar, TÜBİTAK tarafından düzenlenen sosyal programları da izlemişlerdir.⁶⁹⁹

Akdeniz Ülkeleri Turunçgiller Network (FAO-MECINET) 2. Genel Kurul Toplantısı, Çukurova Üniversitesi Bahçe Bitkileri Bölümü'nün ev sahipliğinde Adana'da yapılmıştır. Genişletilmiş bölge olarak Arnavutluk temsilcilerinin de katıldığı toplantıda, bitki gen kaynaklarının kullanımı ve değerlendirilmesi ile ortak proje konuları gündeme gelmiştir. Turunçgil tarımının özellikle Akdeniz Bölgesi'nde yaygınlaştığı, Türkiye'nin bu bölgede lider konumunda olduğu belirtilmiştir.⁷⁰⁰

Karadeniz Başkentleri Birliği 1. Genel Kurulu, Yunanistan, Azerbaycan, Romanya, Ermenistan, Ukrayna, Rusya, Bulgaristan, Gürcistan, Arnavutluk ve Moldova temsilcilerinin katılımıyla 5 Eylül 2000 tarihinde Ankara'da başlamıştır. Kurulda konuşan Atina Vali Yardımcısı Ekatarina Adamopoulou, deprem kuşağında olan ülkelerin sismologlarından oluşan bir kurul oluşturulmasını istemiştir. Depreme karşı ortak kurul önerisi dikkat çekici bulunmuştur.⁷⁰¹

18-21 Mayıs 2002 tarihlerinde İTÜ'nün ev sahipliğinde yapılan '20. Yüzyıl Mimarlık ve Endüstri Mirasının Korunması' konulu sempozyuma Arnavutluk'tan da araştırmacı ve uygulamacı mimarlar katılmıştır. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin (ICOMOS) 12. Başkanlar Toplantısı ile birlikte yapılan sempozyumda, korunması gereken kültür varlığı olarak gösterilen mimarlık ve endüstri mirası ile kültürü bütünleyen endüstri mirası konuları tartışılmıştır.⁷⁰²

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın oğlu Bilal Erdoğan'ın nikah töreni İstanbul Lütfi Kırdar Kongre ve Sergi Sarayı'nda yapılmıştır. Gelinin şahitlerinden biri de Arnavutluk Başbakanı Fatos Nano olmuştur.⁷⁰³

Boğaziçi Gençlik Derneği "Uluslararası Gençlik Değişim Programı" aralarında Arnavutluk'un da bulunduğu 7 ülkeden 35 gencin katılımı ile İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Önyargılardan arınmayı ve gençlerle ortak bir Avrupa kültürü

⁶⁹⁹Cumhuriyet, 14 Temmuz 1998, s.6.

⁷⁰⁰Cumhuriyet, 2 Eylül 1999, s.13.

⁷⁰¹Cumhuriyet, 6 Eylül 2000, s.6.

⁷⁰²Cumhuriyet, 18 Mayıs 2002, s.15.

⁷⁰³Cumhuriyet, 11 Ağustos 2003, s.1.

oluşturmayı hedefleyen programda bu yıl ırkçılık ve yabancı sevmelik konuları tartışılmıştır.⁷⁰⁴

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun (TİSK) ev sahipliğinde, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) İşveren Bürosu'nca (ACT/EMP) düzenlenen “Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Deneyimlerin ve Alınan Derslerin Paylaşılması Konusunda Bölgesel Konferans”, 27-28 Eylül 2007 tarihlerinde İstanbul'da yapılmıştır. TİSK, deneyimlerini 12 ülkenin işveren teşkilatlarıyla paylaşmıştır. Konferansa Arnavutluk'tan da işveren örgütleri temsilcileri katılmıştır.⁷⁰⁵

5-7 Mayıs 2010 tarihlerinde Marmara Grubu Vakfı tarafından İstanbul'da düzenlenen 13. Avrasya Ekonomi Zirvesi'ne Arnavutluk da Cumhurbaşkanı seviyesinde katılımda bulunmuştur. 35 ülkeden katılım olan zirvede, özellikle enerji stratejileri ve projeler üzerinde durulmuştur.⁷⁰⁶ Zirveye katılan Arnavutluk Cumhurbaşkanı Bamir Topi daha sonra şişli Belediye Başkanı Mustafa Sarıgöl'ün daveti üzerine şişli Belediyesi'ni ziyaret etmiştir.⁷⁰⁷

3. ARNAVUTLUK DIşINDAKİ ARNAVUTLARIN DURUMU ve BUNLARIN TÜRKİYE İLE İLİşKİLERİ

Arnavut milliyetçileri 1878 Berlin Anlaşması günlerinden beri şu beş Osmanlı Vilayeti üzerine “Büyük Arnavutluk” kurma ülküsünü kalplerinde yaşatmışlardır. Yanya, Manastır, Üsküp, Kosova ve İşkodra vilayetleri. Bunlara Selanik vilayetini eklemek isteyenler de olmuştur. Yani ‘Büyük Arnavutluk’ emeli, bugünkü Makedonya'nın tamamı ile bir kısım Yunan ve Yugoslav topraklarını da kapsamaktadır.⁷⁰⁸ Yugoslavya'nın dağılması sonrası günümüzde Sırbistan ve Karadağ topraklarının bir kısmı bu kapsam içindedir.

Arnavut aydınları, bu “Büyük Arnavutluk” toprakları üzerinde yaşayan halkları ve özellikle Müslüman halkları toptan “Arnavut” veya “Arnavut kökenli” görmek gibi bir yanılğı içindedirler. Onların iddialarına göre, Kosova Türkleri, aslında Arnavut'tur veya Arnavut kökenlidir. Makedonya'daki Türkler de öyledir.

⁷⁰⁴Cumhuriyet, 22 Ağustos 2003, s.6.

⁷⁰⁵Cumhuriyet, 27 Eylül 2007, s.7.

⁷⁰⁶Cumhuriyet, 4 Mayıs 2010, s.9.

⁷⁰⁷Cumhuriyet, 6 Mayıs 2010, s.4.

⁷⁰⁸A.g.e., s.343.

3.1. Yunanistan’da Yaşayan Çamerya Arnavutları

Balkan Savaşı devam ederken, 28 Kasım 1912’de Güney Arnavutluk’ta bulunan Vlore kentinde, İstanbul mebuslarından İsmail Kemal’in girişimiyle, seksen üç delegeden oluşan ‘Ulusal Meclis’ adı verilen kurul Arnavutluk’un bağımsızlığını ilan ettiğinde, Yunan ordusu Vlore önlerine kadar ilerlemişti. Kuzey Arnavutluk da Sırp tarafı tarafından işgal edilmişti. Yunanlılar, Epir bölgesini ve başkenti Yanya’yı ele geçirmişlerdi.⁷⁰⁹ “Çamerya” olarak nitelenen bölge, günümüzdeki Arnavutluk-Yunanistan sınırı kuzeyi olmak üzere güneyde Preveze körfezine kadar uzanan bölgeyi kapsamaktadır. Balkan Savaşı esnasında Çamerya da Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. Aralık 1912’de Londra’da toplanan Büyükelçiler Konferansı Temmuz 1913’de Arnavutluk’un bağımsızlığını kabul etti⁷¹⁰ ve sınır 1914 yılına kadar Osmanlı Devleti ile yapılan diğer anlaşmalar kapsamında, Epir’in kuzeyi Arnavutluk’ta, güneyi Yunanistan’da kalacak şekilde belirlendi. Çamerya’nın da çok küçük bir kısmı Arnavutluk’un güneyinde, büyük kısım olan tamamı da Yunanistan’da bırakıldı.⁷¹¹

Bölgede Çamlar olarak da nitelenen Arnavutlar Konispol, Filat, Aydonat, Mageliç, Luros ve Preveze yerleşimlerinin civarında yaşıyorlardı.⁷¹² Arta körfezinin kuzeyindeki Yanya dahil olmak üzere Yunanistan’a bırakılan Çamerya’da, Ortodoks Arnavutlar ve çoğunluğu Bektaşî olan Müslüman Arnavutlar yerleşikti. 1913 Londra Konferansı sonrasında belirlenen Arnavutluk sınırlarına bakıldığında, bölgede yaşayan Arnavutların yaklaşık üçte biri, yeni devletin sınırları dışında, komşu devletlerde yaşıyorlardı.⁷¹³ Ayrıca, Arnavutluk bir prenslik haline getirilmişti. Yeni devleti yönetecek olan kişi, Prusyalı Yüzbaşı, Williem von Wied, 17 mart 1914 tarihinde Durres’e gelmişti. Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla da ülkeden ayrılmıştı. Arnavutluk uzun süre devam eden siyasi istikrarsızlıklara sürüklenmişti.⁷¹⁴

⁷⁰⁹ Georges Castellan, **Balkanların Tarihi**, Milliyet Yayınları, 2. b., İstanbul, 1995, s. 391.

⁷¹⁰ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi 20. Yüzyıl**, Küre Yayınları, 3. b., İstanbul, 2013, s. 107.

⁷¹¹ Balla, **a.g.e.**, s.46.

⁷¹² Nathalie Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. b., İstanbul, 2013, s. 80.

⁷¹³ Sacit Kutlu, **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. b., İstanbul, 2007, s. 395.

⁷¹⁴ Rafet Kuş, “*Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi*”, **Yeni Türkiye Dergisi Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı**, IV. Cilt Sayı: 69, Ankara, s. 4914.

Yunanistan'ın kuzeybatısındaki bu bölge Yunancada "Thesproita", İngilizcede "Chameria" olarak anılmaktadır. Çamerya'da İyon denizi kıyılarından İyon dağlarına, oradan da güneyde Preveze'ye uzanan bölge 'Güney Epir' olarak da adlandırılmaktadır. Çamerya'nın 9.700 kilometre kare büyüklüğünde olduğu, üzerinde 286 köy bulunduğu ve 250.000 kişinin yaşadığı⁷¹⁵ bazı Arnavut yazarlar tarafından yazılmıştır.

Yunanistan tarafından uygulanan asimilasyon politikaları sonucunda, Çamerya'da yaşayan binlerce Arnavut bölgeyi terk etmeye zorlanmıştır. 1914'lerden başlayarak, 1923'teki Türk-Yunan Mübadele Anlaşması kapsamında bile binlerce Arnavut Türkiye'ye göç ettirilmiştir. Müslüman ahalinin mübadelesi öngörüldüğünden, Çamerya'daki Arnavutlardan kurtulmak isteyen Yunanistan bunları Türkiye'ye göndermiştir. Arnavut yazar Şevket Balla, kendi yaşadıklarından ve şahitlerin tanıklıklarından istifadeyle yazdığı 'Çamerya Sorunu' isimli kitabında, Yunanistan'ın Çamerya'da Arnavutlara soykırım ve katliam uyguladığını iddia etmektedir.

Çamerya'da yaşanan mülkiyet sorunları, topraklarının kamulaştırılması gibi hususlar 1990 yılında komünizmin çökmesi sonrasında Arnavutluk tarafından daha fazla ön plana çıkarılmıştır. 1944-1990 yılları arasında kapalı rejim uygulamaları ve ayrı bloklarda olan Yunanistan ve Arnavutluk'un sistem farkları nedeniyle, Çamerya sorunu pek gündemde tutulamamıştır. Türkiye'de Çamerya sorununu zaman zaman gündeme getirerek Arnavutların haklarını savunmuştur.

Arnavutluk ile ilişkilerini geliştirme düşüncesiyle Tiran'a ziyarette bulunan Yunanistan Başbakanı Konstantin Mitsotakis mevcut sorunları çözemediği gibi yeni sorunlarla karşılaşmıştır. Arnavutluk lideri Sali Berişa ile görüşmesinde, Berişa tarafından, Yunanistan'ın adını dahi anmak istemediği bir sorun gündeme getirilmiştir. Berişa, 2. Dünya Savaşı'na kadar Yunanistan'da yaşayan ve 'Alman işgalinde Naziler ile işbirliği yaptıkları' gerekçesiyle sınır dışı edilen 30 bin kadar Arnavut kökenli Müslümanın geride bıraktığı mal ve mülklerinin tazminatını istemiştir. Mitsotakis ise, 'Çamlar' olarak bilinen bu Arnavut kökenlileri 'Savaş

⁷¹⁵Ndrim Kulla, **Dritehije Shqiptaro Greke**, Phoenix Yayınları, Tiran, 2000, s.40.

suçluları' olarak nitelemiş ve Yunanistan'ın bu konuda Arnavutluk ile 'hiç bir hesbının olmadığını' söylemiştir.⁷¹⁶

Halen Çamerya'da Yunanistan tarafından, Batı Trakya'da olduğu gibi ayrımcılık politikalarına devam edilmektedir. Yunan ulus devletinin oluşturulması çabaları olarak görülen bu insan haklarına aykırı uygulamalar Çamerya'da devam etmektedir. Çameryalı Arnavutlar ise mallarının iadesini ve kayıplarının karşılığı olarak tazminat talep etmektedirler.⁷¹⁷

3.2. Makedonya'da Yaşayan Arnavutların Durumu

1913 Londra Büyükelçiler Konferansı kararı ve sonrasındaki süreçte Makedonya'nın yüzde 40'ına yakın toprağı üzerinde ve özellikle de batısındaki şehirlerde Arnavutlar yaşamaktaydı. Nasıl ki kuzeydeki Kosova da Sırbistan sınırları içinde bırakılmışsa, bu bölgede yaşayan Arnavutlar da Makedonya sınırları içinde kalmışlardır. 1990 yılı başından itibaren Yugoslavya'nın dağılması, Kosova'daki çoğunluktaki Arnavutları hareketlendirmiştir. Nasılki Sırbistan'ın baskıcı tutumları buna neden olmuşsa, çok fazla olamamakla beraber ülke bütünlüğünü koruma içgüdüsü içindeki Makedonya'nın da bu yöndeki tutumları zaman zaman Makedonyadaki Arnavutları başkaldırmaya yöneltmiştir.

Örneğin, 2 Şubat 1990'da Kosova nedeniyle Karadağ'da başlayan gösterilere tepki olarak yapılan başkaldırıları, Makedonya Cumhuriyeti'ne de sıçramıştır. Nüfusun % 20'sinin Arnavut asıllı olduğu Makedonya Cumhuriyeti'nin Tetovo kentinde 2 bin kişinin katıldığı bir gösteri düzenlenmiştir.

Yaklaşık 2.3 milyon nüfusu olan Makedonya'da 600-700 bin dolayında Arnavut yaşamaktadır. Ocak 1992 ayında yapılan ve Makedonya hükümeti tarafından geçersiz sayılan referandumda Arnavutluk azınlık ezici bir çoğunlukla özerklikten yana oy kullanmıştır. Makedonya'nın batı bölgelerinde yaşayan Arnavutların gönüllerinde yatan aslan, sınırın öte yanında nüfusunun % 90'ı Arnavut olan Kosova ile birleşmekti. Kosova'nın da emelinin Arnavutluk'la birleşmek olduğu bilinen bir gerçektir. Böylece "Büyük Sırbistan" gibi "Büyük Arnavutluk" sorunu ile

⁷¹⁶Cumhuriyet, 5 Mayıs 1992, s.9.

⁷¹⁷Balla, a.ge., s.138.

karşı karşıya bulunulmaktaydı. Fakat ne Makedonya'nın Makedon halkı ne de Yunanistan ve Sırbistan bunu kabul etmiyorlardı.⁷¹⁸

Yugoslav sayımına göre Makedonya'daki Arnavut sayısı 378 bin. Ancak buradaki Arnavut Partisi'nin lideri Nevzat Halili'ye göre sayı 800 bin, yani nüfusun yüzde 40'ı. Arnavutlar, bazı kesimlerde yoğun ve Üsküp'ün nüfusunun yarısı da yine Arnavut. Arnavutlar artık Makedonya'nın yönetimine yakınlık duymuyorlardı. 1990'da Yugoslavya'da komünizmin yıkılmasıyla birlikte Makedonya siyaseti, Makedonlar ile Arnavutlar arasında bir çekişme arenası olmuştur.⁷¹⁹

1992 yazında Bosna-Hersek'te başlayan çatışmaların Kosova'ya da yayılması durumunda, Makedonya'daki Arnavutların da bu duruma sessiz kalmayacakları ve çatışmalara dahil olacakları yönünde endişeler artmaktaydı. Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayan 700 bin Arnavut'un ilan ettiği özerklik Üsküp hükümeti tanımamıştır. Makedonyalı Arnavutların özlemi de Arnavutluk ile birleşmek idi.⁷²⁰

Makedonya'daki gerginliğin tırmanması üzerine ABD, Temmuz 1993 ayında 3 bin kişiden oluşan bir birliği, sınırların denetlenmesini sağlayan öteki BM birliklerine katılmak üzere Makedonya'ya göndermişti. ABD'li bir diplomat, Makedonya'nın birliğinin sağlanması amacını taşıdıklarını söylemiştir. Makedonya'da Arnavutların önderliğindeki Demokratik İlerleme Partisi'nin, 120 sandalyeli mecliste 25 sandalyesi bulunmaktaydı. Koalisyon hükümeti döneminde Arnavutlar beş bakanlık elde etmişlerdi. Arnavut ulusçuluğu, 'Büyük Sırbistan' hayaline karşı 'Büyük Arnavutluk'u geliştirerek, Makedonya'da açık açık ifade edilmeye başlanmıştır.⁷²¹

Makedonya'da hükümet tarafından anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle kapatılmak istenen Arnavut Üniversitesi yüzünden, önceki gün Arnavutlarla polis arasında çıkan ve 1 kişinin ölümü, 5'i ağır 20 kişinin de yaralanması ile sonuçlanan çatışma üzerine gerginlik had safhaya ulaşmıştır. Makedonya hükümet sözcüsü ve Devlet Bakanı Güner İsmail, Malareçitsa şehrinde çıkan olayların Arnavutların kışkırtması sonucu meydana geldiğini ileri sürmüş, ilk ateşin Arnavutlar tarafından açıldığını ve polisin buna karşılık verdiğini söylemiştir. Güner İsmail, Arnavut

⁷¹⁸Cumhuriyet, 24 Nisan 1992, s.9.

⁷¹⁹Cumhuriyet, 5 Mayıs 1992, s.8. Akt. The Independent.

⁷²⁰Cumhuriyet, 2 Haziran 1992, s.9.

⁷²¹Milliyet, 13 Aralık 1992, s. 16; Cumhuriyet, 29 Ağustos 1993, s.7.

Üniversitesi'nin anayasaya aykırı olduğunu da sözlerine ekleyerek, hükümet olarak, bu üniversitenin kapatılması için her türlü girişimi yapacaklarını açıklamıştır. Güner İsmail ayrıca, üniversitenin “yasadışı” açılış törenine tebrik mesajı gönderen Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa'yı da sert dille eleştirmiştir. Sali Berişa'nın bu hareketinin Makedonya'nın iç işlerine karışmak olduğunu öne süren İsmail, “Bu tür girişimler iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkileyecektir” demiştir. Bu arada, Makedonya'daki Arnavut partileri temsilcileri de yaptıkları olağanüstü toplantıda hükümeti protesto etme kararı almışlardır. Polisin Arnavutları tahrik ettiğini iddia eden Arnavut parti temsilcileri, polisin kalabalığın üzerine ateş açmasını da, ‘toplu cinayet girişimi’ olarak nitelendirmişlerdir.⁷²²

Arnavutluk'tan sonra Makedonya'da da bankerzedeler sokaklara dökülerek protesto eylemlerine başlamışlardır. Yüksek faiz almak için paralarını bankerlere yatıran yüzlerce kişi, Makedonya Halk Bankası önünde bir protesto gösterisi düzenleyerek banka genel müdürünün istifasını istemiştir. Bankerzedeler, Başbakan Branko Tsrivenkovski'den de görüşme talebinde bulunmuşlardır. Devletin bankerleri denetim altına almadığını, bu yüzden de mağdur duruma düştüklerini öne süren bankerzedeler, faizleriyle birlikte paralarının geri ödenmesini istemişlerdir. Bu arada, bütün parasını iflas ettiğini açıklayan bir bankere yatırdığı için istediği üniversiteye kayıt yaptıramayan 19 yaşındaki bir genç kızın da intihar ettiği bildirilmiştir.⁷²³

“Makedonya'da bayrak krizi tırmanıyor” başlıklı haberlerde, Makedonya Anayasa Mahkemesi'nin Türk ve Arnavut azınlığın Türkiye ve Arnavutluk bayrakları asmasını yasakladığı, karara tepki duyan halkın, bayraklarının başında nöbet tuttuğu belirtilmiştir. Makedonya'da Anayasa Mahkemesi'nin, Arnavut ve Türker'in çoğunlukta yaşadığı Gostivar kentinde belediye binası önünde göndere çekilen Arnavut ve Türk bayraklarını indirme kararı, binlerce kişi tarafından protesto edilmiştir.

Gostivar Belediye Meclisi kararıyla göndere çekilen Arnavut ve Türk bayraklarına yasak getiren ve bayrakların indirilmesini kararlaştıran Anayasa mahkemesi, Belediye Meclisi kararının anayasaya aykırı olduğunu savunuyordu. Mahkeme kararında, “Makedonya Anayasası, Makedonya bayrağı dışındaki

⁷²² *Milliyet*, 19 Şubat 1995, s.18; *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1995, s.11.

⁷²³ *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1997, s.11.

bayrakları tanımaz” denilmiştir. Öte yandan, Gostivar’da yaşayan Arnavutlar ve Türkler, belediye binası önündeki bayrakların indirilmemesi için bina önünde nöbet tutmuşlardır. Bina önünde toplanan binlerce kişi, göndere çekilen Arnavut ve Türk bayraklarının yanı sıra Makedonya bayrağını da koruyacaklarını belirtmişlerdir. Gostivar Belediye Başkanı Refik Dauti, Anayasa Mahkemesi’nin kararını kınayarak, “Bizim için meclisimizin alacağı karar geçerlidir” demiştir.

Gostivar Belediye Başkanlığı’nı elinde bulunduran Arnavutların Demokratik Refah Partisi Genel Başkanı Arben Caferi, partisinin kazandığı tüm belediyelerde Arnavut bayrağının gönderde kalmaya devam edeceğini belirterek, “Arnavut bayrağı bizim hakkımızdır. Anayasa mahkemesi sorumsuz davranmıştır. Böyle bir karar yeni ihtilaflara neden olabilir” diye konuşmuştur. Makedon partileri tarafından desteklenen karar, Türk Demokratik Partisi yetkilileri tarafından da ‘acele alınan bir karar’ şeklinde nitelendirilmiştir. Yetkililer, yeni ihtilaflara ve etnik gerginliğin artmasına neden olabilecek böyle bir kararın, ancak bayraklar kanununun kabul edilmesinden sonra alınabileceğini belirtmişlerdir.

Eski Yugoslavya zamanında, Makedonya Cumhuriyeti’nde Türkler’in ve Arnavutların yaşadığı beldelerde Türk ve Arnavut bayrakları da ulusal bayram günlerinde göndere çekiliyordu. Ancak Makedonya dışında Kosova özerk bölgesinde de göndere çekilen Türk Bayrağı’nda komünist ideolojinin sembolü olan sarı bir yıldız da yer alıyordu. Sarı yıldız, aynı zamanda Makedonya’da ve Kosova’da göndere çekilen Türk Bayrağı’nın, Türkiye Cumhuriyeti bayrağından farklı olduğunu göstermeyi amaçlıyordu. Komünist ideolojinin çökmesiyle eski Yugoslav cumhuriyetleri ve buralarda yaşayan azınlıklar, bayraklarındaki sarı yıldızı atmışlardı. Sarı yıldız olmayan bayrakları yabancı devletlerin bayrağı olarak gören Makedon yönetimi, ülkede yaşayan Türkler’in ve Arnavutlar’ın kendi bayraklarına sahip olabileceklerini, ancak bu bayrakların Türkiye ve Arnavutluk bayraklarından farklı olması gerektiğini savunuyordu.⁷²⁴

3.3. Kosova/Sırbistan’daki Arnavutlar ve Türkiye

Kosova tarihsel olarak incelendiğinde, gerek Sırp, gerek Arnavut ve gerekse Osmanlı ve Türk tarihinde önemli bir yer tutar. Balkanların kilidi durumundaki Kosova’nın tarihsel detaylarına konu itibarıyla bu çalışmada yer verilmeyecek

⁷²⁴ **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1997, s.10.

olmakla beraber, Arnavutluk-Türkiye ilişkileri bakımından çok önemli bir yeri bulunan Kosova’da yaşayan Arnavutlar ve Türkiye ilişkileri kapsamında, 1990 sonrası Kosova’da yaşanan ve Arnavutluk-Türkiye ilişkilerini doğrudan etkileyen gelişmelere özet olarak yer verilecektir.

Nüfusunun büyük çoğunluğu Arnavut olan Kosova, Türklerin de Balkanlarda yoğun yaşadığı yerlerden biridir. Osmanlı egemenliğinin sona ermesinden sonra Sırbistan sınırları içinde kalan ve Yugoslavya Federatif Devleti içindeki devletlerden biri olan Sırbistan’ın tarihsel olarak, Kosova Savaşı nedeniyle Kosova’ya özel bir ilgi göstererek sahiplenmesi nedeniyle Yugoslavya ile Arnavutluk arasında sürekli sorun olan bölgelerden biri olmuştur. Verilen mücadeleler sonrasında özerk bölge statüsü kazanan Kosova, Arnavutlar için daima ilgi odağı olmuştur.

1990’lara gelindiğinde Doğu Bloku’ndaki komünist devletlerin sistem çöküşü nedeniyle istikrarsızlaşması Yugoslavya’yı da etkilemiştir. Dağılma süreci Yugoslavya’ya bağlı Federal Devletler arasında da yayılma göstermiştir. Büyük Arnavutluk hayali her zaman Arnavutları etkilemiştir. Kosova da, Arnavutluk’un sınırları dışında en yoğun Arnavut nüfusun yaşadığı yerlerden biri olduğu için daima Arnavutluk Devletinin yakın ilgisi altında bulunmuştur. Önceki dönemde komünizm’in verdiği baskıcı yaklaşımlarla ve rejim kardeşliği gibi nedenlerle pek etkili olamayan ayrılıkçı Arnavut hareketi 1990’ların başına gelindiğinde Kosova’da yavaş yavaş etkili olmaya başlamıştır.

Ocak 1990 ayında, Kosova bölgesinin başkenti Priştine’de çoğu üniversite öğrencisi olmak üzere on bin Arnavut, Komünist Parti binası önünde gösteri yapmıştır. Çok partili sisteme geçilmesi, Arnavutlar üzerindeki baskıların kaldırılması ve serbest seçim yapılması ile bölgede bir yıldır devam eden olağanüstü hal durumunun kaldırılması isteminde bulunan göstericiler, polis tarafından cop, basınçlı su ve göz yaşartıcı bomba kullanılarak dağıtılmıştır.⁷²⁵

Yugoslavya’nın en büyük cumhuriyeti olan Sırbistan’ın özerk bölgesi Kosova’da, nüfusun çoğunluğunu oluşturan Arnavutlar genel grev çağrısı yapmışlardır. 40 bin Arnavut’un katıldığı gösteri sonrasında Sırp yetkililerce isteklerinin yerine getirilmemesi üzerine çıkan çatışmalarda beş Arnavut

⁷²⁵ **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1990, s.3.

öldürülmüştür.⁷²⁶Hırvatistan Cumhuriyeti'nin Kosova'da baskıya son verilmesi için çağrıda bulunmasına rağmen devam eden olaylarda 14 Arnavut'un öldüğü bildirilmiştir. % 90'ı Arnavut olan Kosova'da yaşayan Sırp azınlık da hükümetin kendilerini korumasını istemiştir. Yaklaşık 150 bin Slav Belgrat'ta gösteri yapacaklarını söylemişlerdir.⁷²⁷

Yugoslavya Savunma Bakan Yardımcısı "Arnavutların niyetleri, güç kullanmak da dahil her yolla engellenecektir" demiştir. Sırbistan Cumhuriyeti Kosova'ya 200 polis daha göndermiştir. Yugoslavya Devlet Başkanı Janez Drnovsek de görüşmelerde bulunmak üzere Kosova'ya gitmiştir. Yugoslav ordu birlikleri de bölgeye gönderilmiştir. Sırbistan'dan yola çıkan çok sayıdaki tank ve askeri araçtan oluşan büyük bir konvoyun Kosova'ya gönderildiği bildirilmiştir. Karadağ Cumhuriyeti'nde toplanan 100 bin Slav, Arnavut karşıtı gösteride Kosova için savaşıma hazır olduklarını ilan etmişlerdir. Gösteriler Makedonya Cumhuriyeti'ne de sıçramıştır. Nüfusun % 20'sinin Arnavut asıllı olduğu Makedonya Cumhuriyeti'nin Tetovo kentinde 2 bin kişinin katıldığı bir gösteri düzenlenmiştir.⁷²⁸

Kosova'da ölenlerin sayısı 25'e ulaşırken, Arnavutluk Dışişleri Bakanı Reis Malile BM Genel Sekreterine bir mesaj göndererek, Kosova Özerk Bölgesindeki şiddet olaylarını kınamıştır.⁷²⁹

Yugoslavya Devlet Başkanlığı, Sırbistan Cumhuriyetine bağlı Kosova Özerk Bölgesi'ndeki olayların bastırılması için ordu birliklerinin kullanılması emrini vermiştir. Yugoslav yetkililer, anayasal düzeni korumak ve şiddeti engellemek için verildiği söylenen bu kararın, Kosova'daki Sırp azınlıkla Arnavutların arasındaki ilişkilerin iyice gerginleşmesi üzerine alındığı, gerginlik ve çatışmalardan komşu ülke Arnavutluk ile birleşmek istediklerini ileri süren Arnavutların sorumlu olduklarını açıklamışlardır.⁷³⁰

Temmuz 1990 ayında Kosova, Sırbistan'dan bağımsızlığını ilan etmiştir. Kosova, Yugoslavya Federasyonunu oluşturan diğer 6 cumhuriyet ile eşit statüye sahip olduğunu açıklamıştır. Sırbistan yönetimi de Arnavutların çoğunlukta olduğu

⁷²⁶Milliyet, 27 Ocak 1990, s.3; Cumhuriyet, 28 Ocak 1990, s.9.

⁷²⁷Cumhuriyet, 30 Ocak 1990, s.3.

⁷²⁸Cumhuriyet, 2 Şubat 1990, s.14.

⁷²⁹Cumhuriyet, 4 Şubat 1990, s.14.

⁷³⁰Cumhuriyet, 21 Şubat 1990, s.3.

Kosova Parlamentosu'nu ve hükümeti fesh ettiğini duyurmuştur. Kosova'da 1989 yılının Mart ayından bu yana Sırp güvenlik güçleri ile bağımsızlık isteyen Arnavutlar arasında çıkan çatışmalarda 60 Arnavut'un öldüğü bildirilmiştir. Sırbistan Parlamentosu, bölgede milliyetçi Arnavut hareketlerinin engellenmesi için yeni önlemler alınacağını açıklamıştır. Sırbistan yönetimi tarafından, Kosova'da Arnavutça yayın yapan Kosova Radyo ve Televizyonu'nun kanallarının yayınına polis zoruyla son verilmiştir. Priştine'de Sırp güvenlik güçlerinin sayısının artırıldığı ve Arnavut muhalefet gruplarının önde gelen iki liderinin gözaltına alındığı, Arnavutça yayın yapan Rilindja gazetesinin yayınının durdurulduğu bildirilmiştir. Muhalefet liderlerinden İbrahim Rugova, Sırp'ların Arnavutları tahrik etmek için provokasyonlar tertiplediklerini, çatışmaları körüklemek istediklerini, bu nedenle soğukkanlı olunması gerektiğini açıklamıştır.⁷³¹

Nüfusunun %90'ı Arnavut olan Kosova'da 1.9 milyon Arnavut yaşamaktadır. Kurdukları bağımsız sendika tarafından grev kararı alınmıştır. Yasadışı Demokratik Birlik Partisi'nin lideri İbrahim Rugova grevin şiddet olaylarına dönüşebileceği uyarısında bulunmuştur.⁷³² Kosova Özerk Bölgesi eski başbakanı ve diğer altı Arnavut lider tutuklandı. Yugoslav haber ajansı Tanjug, tutuklanmanın bağımsızlık ilanını tertipleyen grubu oluşturmalarından kaynaklandığı yorumları yapmıştır.⁷³³

Üç Arnavut sınır polisinin Yugoslav sınır devriyelerince öldürülmesi üzerine Arnavutluk yönetimi Yugoslavya'ya protesto notası verdi. Yugoslavlar ise, vurulan Arnavutların Kosova Özerk Bölgesine silah sokmaya çalıştıklarını öne sürmüştür.⁷³⁴ Arnavutluk Parlamentosu kararı sonrasında Arnavutluk hükümeti Kosova'nın bağımsızlığını tanımıştır. Kosova'da Eylül 1991 ayında yapılan gayri resmi halk oylaması sonucunda bağımsızlık kararı alınmıştı. 22 Ekim 1991 günü de Kosova'da merkezi yönetimden bağımsız bir hükümet kurulmuştur.⁷³⁵

1992 yılının yazında, Bosna-Hersek'teki çatışmaların Kosova'ya sıçraması endişeleri yaygınlaşmaya başlamıştı. Özerk bölge statüsünde olan Kosova'nın Sırp lider Slobodan Miloseviç tarafından doğrudan Belgrad'a bağlanması, Kosovalı Arnavutların Sırbistan'dan ayrılıp Arnavutluk'la birleşmek istemeleri, Sırp'ların ise

⁷³¹Cumhuriyet, 7 Temmuz 1990, s.12.

⁷³²Cumhuriyet, 7 Eylül 1990, s.3.

⁷³³Cumhuriyet, 23 Eylül 1990, s.3.

⁷³⁴Cumhuriyet, 12 Eylül 1991, s.9.

⁷³⁵Cumhuriyet, 24 Ekim 1991, s.10.

Kosova'yı Türklere karşı Hristiyan dünyasının savunulduğu tarihi bir bölge olarak görmeleri ve Kosova'nın ayrılmasına kesinlikle izin vermeyeceklerini açıklamaları, Kosova'da Belgrad'ın şiddetle karşı çıkıp yasadışı ilan ettiği parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılması, Sırların ise 200 bin Sırpın yaşadığını işaret ederek Sırp azınlığın haklarını savunmakta kararlı olduklarını belirtmeleri yaklaşan Kosova bunalımının göstergeleriydi.⁷³⁶

Arnavutluk'u ziyaret eden Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel, gezisinin ikinci gününde Arnavutluk Halk Meclisi'nde yaptığı konuşma sonrasında düzenlenen basın toplantısında, "Umarım Bosna-Hersek'teki vahşet Kosova'ya sıçramaz. Masum ve silahsız insanların kanını dökerek kimse bir yere varamaz" demiştir.⁷³⁷

Kosova lideri İbrahim Rugova, "Bağımsızlık istemimiz karşılanmadıkça Kosova'da iç savaş çıkması kaçınılmaz" demiştir. Ajanslar, Kosova'da tarafların yoğun biçimde silahlandığını bildirmekteydiler. Rugova bir Hırvat gazetesine verdiği demeçte, Arnavutların, kendi devletlerini kurduktan sonra Arnavutluk'la birleşmelerine karşı çıkılması durumunda Kosova'da kanlı bir iç savaş çıkmasının önlenemeyeceğini belirtmiştir.⁷³⁸

Newsweek dergisine atfen basındaki haberlerde, Kosova'nın patlamak üzere olduğu, Sırların "etnik arındırma" kampanyasını başlattıkları, 1990'dan bu yana Belgrad'a bağlılık yeminini imzalamayan 100 bin Arnavutun işten atıldığı, Kosova'daki işsizlik oranının yüzde 40'a ulaştığı, Arnavutların lideri İbrahim Rugova'nın Kosova'nın bağımsızlığını istediğini, ama Arnavutluk'la birleşme niyetinde olmadığını söylediğini belirtilmiştir.⁷³⁹

Arnavutluk, yeni bir Balkan Savaşı patlak vermemesi için Avrupa'nın "sert bir şekilde müdahale etmesini" istemiştir. Devlet Başkanı Sali Berişa, Kosova sorununun bütün bölgeye yayılmasından korktuğunu, Sırların Arnavutları yığınsal göçe zorladığını, "Böyle giderse, durum tamamen kontrolden çıkabilir, Arnavutluk,

⁷³⁶ **Milliyet**, 22 Mayıs 1992, s. 6; **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1992, s.9.

⁷³⁷ **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1992, s.8.

⁷³⁸ **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1992, s.9.

⁷³⁹ **Milliyet**, 8 Ağustos 1992, s.15; **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1992, s.9.

Makedonya ile diğer ülkeler de bu çatışmaya girmeye zorlanabilir” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.⁷⁴⁰

Kosova’da kimliği belirsiz kişilerin otomatik silahlarla Prizren polis karakoluna saldırdıkları ve üç Sırp polisinin öldürüldüğü bildirilmiştir. Bu olaydan sonra Sırp otoritelerce Arnavut halka baskıların artmasından endişe edilmiştir. Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa, Sırplarca yürütülen etnik temizlik kampanyasına karşı NATO’nun Kosova’ya müdahale etmesini istemiştir.⁷⁴¹

Belgrad’ın, Karajina’dan kaçan Sırpları, Sırbistan’ın güneyinde Arnavutların çoğunlukta yaşadığı Kosova bölgesine yerleştirme planı, Arnavutluk ve ABD tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Arnavutluk hükümeti, “Belgrad’ın planı, Kosova’nın etnik yapısını değiştirmeyi amaçlamaktadır ve etnik temizlik politikasının bir parçasıdır” demiştir. ABD’de, Kosova’nın uzun zamandan beri daha geniş bir çatışmaya yol açabilecek sıcak bir bölge olarak görüldüğünü anımsatarak, Hırvatistan’dan gelen Sırpların bu bölgeye yerleştirilmesi yönündeki her türlü girişimin gerginliği arttıracaklarını belirtmiştir.⁷⁴² Sırbistan’ın 3.500 Sırbı Kosova’ya yerleştirme planına karşılık Arnavutluk Kosova’nın “Bosna olmaya aday, patlamaya hazır bir bölge” olduğuna ilişkin uyarılarını yinelenmiştir.⁷⁴³

Kosova’da yaşayan Arnavutlar, liderleri İbrahim Rugova’ya, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç yönetimine karşı tutumunu sertleştirmesi çağrısı yapmışlardır. Sırp yönetiminin, Kosova’nın özerk konumunu kaldırıp baskı uygulamaya başladığı 1989 yılından beri ilk kez bağımsızlık yanlısı Arnavutlar, Rugova’nın barışçı direnişine başkaldırmışlardır. 600 öğrenci, imzaladıkları dilekçeyle 1992 yılında Arnavutların, baskıdan çekindikleri için Sırp yönetimine danışmadan gizli olarak kurmuş oldukları Arnavut Parlamentosu’nun acil olarak toplanmasını talep etmişlerdir. Öğrenciler, sert tutumuyla bilinen Kosova Parlamento Partisi’nin (PPK) yeni lideri Adem Demaçi’nin de toplantıya katılmasını istemişlerdir.⁷⁴⁴

⁷⁴⁰Cumhuriyet, 12 Eylül 1992, s.9.

⁷⁴¹Cumhuriyet, 24 Temmuz 1993, s.8.

⁷⁴²Milliyet, 13 Ağustos 1995, s.18; Cumhuriyet, 13 Ağustos 1995, s.1.

⁷⁴³Cumhuriyet, 16 Ağustos 1995, s.9.

⁷⁴⁴Cumhuriyet, 26 Aralık 1996, s.10.

“Sırp yönetimine karşı 6 yıldır pasif direnişte olan Arnavutlar şiddete yönelmeye başladı” ve “Kosova silaha sarılıyor” başlıklarıyla basındaki haberlerde, “Miloseviç’in özerkliklerini kaldırmasından sonra sivil itaatsizliği seçen Arnavutlar, artık ayaklanma zamanının geldiğini düşünüyor. Halkın gözde örgütü Kosova Kurtuluş Ordusu” ifadeleri yer almıştır. Sırbistan’ın Kosova bölgesinde yaşayan ve nüfusun yüzde 90’ını oluşturan 2.2 milyon Arnavut, artık Sırp yönetimine karşı yürüttükleri barışçı sivil itaatsizlik eylemlerini bırakıp silahlı gerilla eylemlerine yönelmişlerdir. Arnavutlar artık şiddete başvurmaya başlamışlardır. 16 Ocak 1997 günü, Kosova’nın başkenti Priştine’deki üniversitenin rektörünün otomobiline yerleştirilen bombanın patlamasıyla Sırp milliyetçisi rektör Radivoje Papoviç ağır yaralanmıştır. 31 Ocak 1997 günü ise, Kosova Kurtuluş Ordusu örgütünün 3 üyesi, güvenlik güçleriyle girdikleri çatışmada yaşamlarını yitirmişlerdir. Bölgedeki gerilla hareketi henüz küçük çaplı olsa da büyük destek buluyor. Hareket, Kosova’nın istikrarına ve bölgedeki Sırp azınlığın güvenliğine yönelik bir tehdit oluşturduğu belirtilmiştir. 1996’da eyleme geçen ve yaklaşık on Sırp yetkilinin ölümünden sorumlu olan Kosova Kurtuluş Ordusu, Kosova’da bağımsız bir Arnavut devleti kurmak için savaşmıştır. Sırp yetkililer, Kosova Kurtuluş Ordusu ve daha küçük boyutlu bir örgüt olan Kosova’nın Kurtuluşu için Ulusal hareket’in Bosna savaşında, Bosnalı Sırlara karşı Müslümanlarla birlikte çarpışan paralı askerlerden oluştuğunu iddia etmişlerdir. Aynı kaynaklar, 40 bin yandaşı olan örgütlerin militanlarının Arnavutluk, İran ve Pakistan’da eğitildiğini de öne sürmüşlerdir. Örgütlere Ortadoğu’daki bazı kuruluşların da parasal destek sağladığı iddia edilmiştir. Kısacası, Kosova’da halk, Belgrad’ın demir yumruğunun ancak silahlı direnişle ezilebileceğini düşünmekteydi.⁷⁴⁵

Kosova’da bombaların patlamaya başlaması Arnavutluk’taki çatışmaların Balkanlara da yayılabileceğinin sinyallerini vermeye başlamıştır. Kosova’nın başkenti Priştine’de 5 Mart 1997’de bir bombanın patlaması sonucu üç kişi yaralanmıştır. Priştine Üniversitesi’nin yakınlarında bir çöp kutusunun içine yerleştirilen bombanın 100 metrelik bir alan içinde camların kırılmasına yol açtığı bildirilmiştir.⁷⁴⁶

⁷⁴⁵ **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1997, s.11.

⁷⁴⁶ **Cumhuriyet**, 6 Mart 1997, s.10.

“Kurtuluş ordusu lideri Kosova üç yılda kurtulacak” başlıklı haberlerde, Sırbistan’a bağlı Kosova’nın bağımsızlığı için mücadele veren Kosova Kurtuluş Ordusu’nun lideri’nin, bölgedeki Sırp otoritesini üç yıl içinde çökerteceklerini öne sürdüğü belirtilmiştir. ABD’de yayımlanan New York Times gazetesi, Sırbistan’da, Arnavutların çoğunlukta yaşadığı Kosova bölgesinde faaliyet gösteren, ancak pek tanınmayan “Kosova Kurtuluş Ordusu” adlı örgütün, Sırbistan’ın bölge üzerindeki denetimini tehdit ettiğini yazmıştır.

“Alban” kod adıyla gazeteye demeç veren örgüt lideri, “Biz terörist bir örgüt değiliz. Hemen hemen bütün Arnavutların desteğine sahibiz. Gerçekleştirdiğimiz saldırılar sadece Sırp rejiminin temsilcilerine yöneliktir” demiştir. Gazeteye göre “Yugoslavya’da en çok aranan teröristlerden biri” olan “Alban” ilk kez bir Batı medya kuruluşuna verdiği bu demeç sırasında, Kosova’daki Sırp otoritesinin üç yıl içinde çökeceğini söylemiştir. Sırbistan yönetiminin 1989 yılında özerk yönetimini iptal ettiği Kosova’nın 2 milyon dolayındaki nüfusunun yüzde 90’ını Arnavutlar oluşturmaktaydı.⁷⁴⁷

Sırbistan’ın Kosova bölgesinde 16 sivilin öldürülmesini protesto etmek isteyen Arnavutlar gösteri düzenlemişlerdir. Priştine’de toplanan yaklaşık 30 bin kişiye polisin müdahalesi sonucu çok sayıda kişi yaralanmıştır. ABD, Avrupa ve NATO bölgede tırmanan etnik gerginlikten dolayı kaygılarını dile getirirken, Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç uluslararası müdahaleye karşı olduğunu açıklamıştır. ‘Dünyanın gözü Kosova’da’ başlıklı haberlerde, ayrıca dört polisinde olaylarda öldüğü belirtilmiştir.⁷⁴⁸

“Sırpların Kosova’da ikinci katliamı” başlıklı haberlerle verilen olaylarda, 26 kişinin Kosova’nın Dreniça bölgesinde Sırp polisi tarafından öldürüldüğü, 5 Mart 1998’de de aynı bölgede Sırp bombardımanlarında çok sayıda kişinin yaşamını yitirdiği bildirilmiştir. Arnavutların denetimindeki Kosova Enformasyon Merkezi’nden yapılan açıklamada, Sırp güvenlik güçlerinin, en az 11 köyü top, roket ve helikopterle bombardıman ateşine tuttuğu açıklanmıştır. ABD, Kosova’daki sert politikalarına son vermesi uyarısına uymayan Miloseviç’e ilk cezasını vermiştir. Washington’dan yapılan açıklamada Yugoslavya’ya yapılan sınırlı ekonomik

⁷⁴⁷ **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1997, s.8.

⁷⁴⁸ **Cumhuriyet**, 3 Mart 1998, s.1,9.

yardımın kesildiği belirtilmiştir. Bu kapsamda, Yugoslav Hava Yolları'nın ABD'ye iniş hakkı ve Yugoslavya'nın BM personeline yapacağı artış iptal edilmiştir. NATO Konseyi de Sırp polisinin uyguladığı şiddeti kınamıştır. AB tarafından da “Çok geç kalınmadan adım atılması gerektiği” açıklaması yapılmıştır. Rusya ise tarafları “uygar diyaloga” çağırmıştır. Yunanistan ise, olası bir askeri müdahale tehditlerinin “yersiz” olduğunu bildirmiştir.⁷⁴⁹

Kosova'da etnik temizlik korkusu olarak verilen haberlerde, ikinci bir Bosna olmasından endişe edilen Kosova'da Sırpların Arnavut köylerine karşı başlattığı operasyonların giderek “etnik temizliğe” dönüştüğü bildirilmiştir. Bölgeden gelen haberlerde, Sırpların sadece bir köyde 50 kişiyi öldürdükleri, ölenlerin arasında kadın ve çocukların da olduğu, Arnavutluk ordusunun Yugoslavya sınırında alarma geçtiği, bölgedeki ılımlı Arnavutların lideri İbrahim Rugova'nın Dreniça katliamını temizlik kampanyasının parçası olarak nitelediği, Priştine'de yapılan gösteride Sırp katliamı kınanarak, NATO'nun müdahale etmesinin istendiği belirtilmiştir.⁷⁵⁰

Kosova'da operasyonları sürdüren Sırp güvenlik güçlerinin Kosova Kurtuluş Ordusu'nun liderini öldürdüğü bildirilmiştir. Polis, Kosova Kurtuluş Ordusu (KLA) liderlerinden Aden Çaşari'nin öldürüldüğü operasyonda, onunla birlikte olan 30 KLA gerillasının da teslim olduğunu açıklamıştır.⁷⁵¹

Arnavut kökenli Türk yurttaşları, Sırpların Kosova'daki Arnavutlara yönelik saldırılarını protesto etmek amacıyla 8 Mart 1998'de İstanbul ve Ankara'da yürüyüş gerçekleştirmişlerdir. “Kosova, Bosna olmasın” temalı yürüyüşlerde Yugoslavya Federal Cumhuriyeti temsilciliklerine siyah çelenkler bırakılmıştır. Bu arada, NATO'nun Kosova'yı yakından izlediği ve nabız yokladığı, Makedonya'nın ise derin bir endişe ve korku içinde bulunduğu bildirilmiştir.⁷⁵²

Kosova Arnavutlarının ılımlı olarak tanınan lideri İbrahim Rugova, özerkliği kabul etmeyeceklerini, tek çözümün bağımsızlık olduğunu söylemiştir. ABD, Makedonya'da bulunun BM gücünün, görev süresinin uzatılmasını istemiş, AGİT, Kosova'nın Makedonya ve Arnavutluk sınırlarında denetim faaliyetlerine başlama kararı almıştır. Bu arada, Kosova'nın Prekaz köyünde öldürülenlerin sayısının 77

⁷⁴⁹Milliyet, 6 Mart 1998, s.15; Cumhuriyet, 6 Mart 1998, s.1,9.

⁷⁵⁰Cumhuriyet, 7 Mart 1998, s.1,8.

⁷⁵¹Cumhuriyet, 8 Mart 1998, s.9.

⁷⁵²Cumhuriyet, 9 Mart 1998, s.1,6,9.

Arnavut olduğu iddia edilmiştir. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel de yaptığı açıklamada, Kosova'daki olayları değerlendirerek, barışın tehdit edildiğini, Balkanlar'da bozulacak barışın bütün bölge ülkelerine zarar vereceği uyarısında bulunmuştur.⁷⁵³ Öte yandan, ABD Başkanı Bill Clinton uyarısını yineleyerek, Balkanlar'da yeni bir şiddete kesinlikle tahmmül edilmeyeceğini, ABD'nin gerekirse askeri müdahaleye hazır olduğunu söyleyerek, Sırp polisinin Kosova'da Arnavutlara uyguladığı şiddeti sert bir dille kınamıştır.⁷⁵⁴

Kosova'daki gelişmelerle ilgili olarak Rusya'nın da devrede olduğu, Ortodoks Sırplarla geleneksel olarak yakın ilişkisi bulunan Moskova'nın, Yugoslavya Devlet Başkanı Miloseviç'i sorunun görüşmeler yoluyla çözümü için ikna etmeye çalıştığı, Rus Dışışleri Bakanı Yevgeni Primakov'un 17 Mart 1998'de Belgrad'a varacağı, Primakov'un, Arnavut liderler üzerinde etkisinin olmasının beklenmediği bildirilmiştir.⁷⁵⁵

Kosova'da etnik Arnavutlar ile Sırp lar arasında gerginlik sürerken bölgede bu kez de seçim krizi yaşanmaya başlamıştır. Belgrad yönetimi tarafından yasal bulunmayan seçimlerde, Kosova Arnavutları kendi başkanlarını ve parlamentolarını seçmek için 22 Mart 1998'de sandık başına gitmişlerdir. Arnavutlar başkanlık seçimlerinin "Kosova'nın bağımsızlığı için ilk adım olacağını" belirtmişlerdir.⁷⁵⁶

NATO üyesi ülkelerin dışışleri bakanları 28 Mayıs 1998'de Lüksemburg'da Kosova ve çevresine asker konuşlandırılması konusunun tartışılması için toplanmışlardır. ABD, NATO'dan gerektiğinde Kosova'ya doğrudan müdahale etmesi için plan yapmasını istemiştir. NATO ayrıca Barış İçin Ortaklık (PfP) programı kapsamında Arnavutluk ve Makedonya silahlı kuvvetlerinin yeniden yapılandırılmasına yardım etmek istemiştir. İngiltere bu tür bir operasyon hakkında çekimser davranırken, ABD daha da ileriye giderek Kosova'ya doğrudan müdahaleyi istemiştir. Kosova Arnavutları'nın lideri İbrahim Rugova da, etnik temizliğin önlenmesi için uluslararası manda yönetimi önerisini yinelemiştir.⁷⁵⁷

⁷⁵³ **Milliyet**, 12 Mart 1998, s.23; **Cumhuriyet**, 12 Mart 1998, s.1,7,9.

⁷⁵⁴ **Cumhuriyet**, 13 Mart 1998, s.9.

⁷⁵⁵ **Cumhuriyet**, 17 Mart 1998, s.1,9.

⁷⁵⁶ **Milliyet**, 26 Mart 1998, s. 20; **Cumhuriyet**, 22 Mart 1998, s.1,8.

⁷⁵⁷ **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1998, s.9.

16 ülkeden oluşan NATO'nun dışişleri bakanları Yugoslavya lideri Miloseviç'i açıkça uyararak gerekirse Kosova'ya doğrudan müdahaleyi düşüneceklerini bildirmişlerdir. Lüksemburg toplantısı sonrasında yapılan açıklamada, ayrıca Kosova'daki krizin komşu Arnavutluk ve Makedonya'ya sıçramaması için her iki ülkede bu yaz askeri tatbikat yapılması kararı alındığı, bu kapsamda NATO güçlerinin Ağustos 1998'de Arnavutluk'ta, Eylül 1998'de de Makedonya'da geniş çaplı hava ve kara tatbikatları gerçekleştirmesini kararlaştırdıklarını belirtmişlerdir.⁷⁵⁸

Sırp operasyonlarının sürdüğü Kosova'da, çok sayıda Arnavutun yaşamını yitirdiği, binlercesinin de Arnavutluk'a kaçtığı bildirilmiştir. Sığınmacı sayısının artmasından endişe eden Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nden (UNHCR) bir yetkili, çatışmaların başladığı Şubat 1998 ayından beri ilk kez bu kadar büyük bir göç yaşandığını belirtmiştir. Sırp operasyonlarından kaçan 2.500 kişi Arnavutluk'a sığınmıştır. Köylerde Sırların evlerinden aldıkları Arnavutları kurşuna dizdikleri bildirilmiştir.⁷⁵⁹ BM'den yapılan açıklamada ise, Kosova'da 50 bin Arnavut'un evini terk ettiği belirtilmiştir. UNHCR'den bir yetkili 3 bin 700 kişinin Arnavutluk'a, 4-6 bin kişinin de Karadağ'a sığındığını kaydetmiştir.⁷⁶⁰

Arnavutluk, Yugoslavya'yı Arnavutlara karşı soykırım uygulamakla suçlayarak Kosova'nın "Bosna'dan kötü" olabileceği konusunda uyarmıştır. Arnavutluk, Kosova'daki şiddetten kaçan Arnavutlar için NATO'yu yardıma çağırmıştır.⁷⁶¹ ABD Savunma Bakanlığı Kosova'daki son çatışmalara Sırp ordusunun da katıldığına ilişkin haberler geldiğini açıklayarak, bu gelişmeyi kaygı verici olarak nitelemiştir. İngiltere Savunma Bakanı ise, NATO'nun askeri yanıt verme seçeneğini değerlendirdiğini söylemiştir. Basında "Kosova'ya askeri müdahale hazırlığı" başlıklı haberlerde, NATO ve ABD'nin kaygılı olduğu vurgulanmıştır.⁷⁶² Rusya ise bu seçeneğe karşı durmaktadır.

İngiltere Başbakanı Tony Blair, 'Elimizdeki raporlar, bölgede yeni bir Bosna yaratabilecek düzeyde kasaplıklar yaşandığını gösteriyor' diyerek, ülkesinin askeri müdahalede bulunabileceğini ima etmiştir. Batılı diplomatlar, ABD ve ittifak

⁷⁵⁸Cumhuriyet, 29 Mayıs 1998, s.8.

⁷⁵⁹Milliyet, 3 Haziran 1998, s.21; Cumhuriyet, 3 Haziran 1998, s.9.

⁷⁶⁰Cumhuriyet, 4 Haziran 1998, s.8.

⁷⁶¹Cumhuriyet, 5 Haziran 1998, s.8.

⁷⁶²Cumhuriyet, 6 Haziran 1998, s.8.

güçlerinin Kosova'ya müdahaleyi görüştüklerini kaydetmişlerdir.⁷⁶³ Öte yandan, AB'den gelen baskılar nedeniyle Miloseviç, yabancı diplomatların Kosova'ya gözlemci olarak gitmelerine izin vermiştir. Ayrıca AB, Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UCK) şiddet eylemlerini de kınamıştır.⁷⁶⁴

Miloseviç'e gözdağı vermek isteyen NATO, Arnavutluk ve Makedonya'da yapacağı askeri tatbikatları bir ay öne çekmiştir. 15 Haziran 1998'de NATO hava unsurları başlangıçta 40 savaş uçağından oluşan kuvvet ile bölgede tatbikata başlamıştır.⁷⁶⁵ NATO Genel Sekreteri Javier Solana, Yugoslavya liderini dünyanın çağrısına kulak vermesi için uyarmıştır. Solana, "NATO'nun, herhangi bir askeri müdahale için BM Güvenlik Konseyi'nin onayını istediğini" de vurgulamıştır. Rusya ise tatbikatı "beklenmedik" olarak nitelemiştir. Bu arada, Miloseviç Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin ile görüşmelerde bulunmak için Moskova'ya gitmiştir.⁷⁶⁶

Moskova'dan dönen Miloseviç, Kosovalı Arnavutların lideri İbrahim Rugova ile görüşmeyi kabul etmiş fakat ılımlı lider Rugova bu görüşmeyi reddetmiştir. Kosovalı Arnavutlar sadece özerklik ile yetinmeyeceklerini bağımsızlık hedefinde olduklarını açıklamışlardır. Kosova'dan Sırp güçlerinin çekilmemesi halinde böyle bir görüşme olamayacağı vurgulanmıştır. Kosova Kurtuluş Ordusu (UCK) ise sertlik yanlısı tutumuna bu aşamada devam etmiştir.

Arnavutluk'un Kosova sınırında bulunan Morina köyü ve Bayram Kurri kasabasında yoğun çatışmaların olduğu belirtilmiştir. Öte yandan, BM Güvenlik Konseyi üyesi Rusya ve Çin nedeniyle NATO'nun BM'den bir müdahale kararı çıkarmasının güç olduğu bildirilmiştir.⁷⁶⁷ Bu arada, Belgrad yönetimi, Ankara'yı Kosova'daki UCK üyelerine silahlı eğitim vermekle suçlamıştır. Basında bu haberler "Türkiye gerilla eğitiyor" başlıkları ile verilmiştir.⁷⁶⁸

ABD'nin Kosova sorununu çözmek üzere görevlendirdiği diplomat Richard Holbrook, bölgedeki tüm taraflarla görüşmelerine devam etmiştir.⁷⁶⁹ Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç, Kosovalı arnavutlara diyalog çağrısını

⁷⁶³ **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1998, s.1,9.

⁷⁶⁴ **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1998, s.1,9.

⁷⁶⁵ **Milliyet**, 11 Haziran 1998, s. 18; **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1998, s.11.

⁷⁶⁶ **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1998, s.9.

⁷⁶⁷ **Milliyet**, 19 Haziran 1998, s. 23; **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1998, s.8.

⁷⁶⁸ **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1998, s.9.

⁷⁶⁹ **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1998, s.9.

yinelemiştir. Kosovalı Arnavutların lideri İbrahim Rugova ise, Kosova'nın bağımsızlığının bedelini ödemeye hazır olduklarını söylemiştir.⁷⁷⁰ Çatışmaların devam ettiği Kosova'da yüzde 40 topraklar UCK'nın elinde bulunuyordu. Sırpların bazı yerleşim yerlerini ele geçirmek için saldırılarını yoğunlaştırdığı Kosova'da ABD ateşkes çağrısı yapmıştır. Kosova'daki çatışmalarda her iki tarafın ağır kayıplar verdiği bildirilmiştir.⁷⁷¹

Kosova'nın bağımsızlığı için Sırp güçlerine karşı savaşan Kosova Kurtuluş Ordusu (UCK) "Durum lehimize gelişmektedir. Çok yakında, Priştine'de olacağız" açıklamasını yapmıştır. UCK'nın başta kırsal kesimler olmak üzere bölgenin üçte birinin kontrolünü elinde tuttuğu belirtilmiştir.⁷⁷²

Kosova'da çatışmaların yoğunlaşması üzerine 3 bin Kosovalı'nın Karadağ'a sığındığı bildirilmiştir. Klina bölgesinde yaşayan yüzlerce Sırp'ın da Kosova Kurtuluş Ordusu'nun saldırı düzenlemesinden korkarak köylerini terk etmeye başladığı belirtilmiştir. UNHCR tarafından, Karadağ'daki mülteci sayısının 18 bine ulaştığı açıklanmıştır.⁷⁷³

Kosova'daki çatışmalar artarken, UCK'nın güneybatıdaki Orahovaç kasabasını tamamen ele geçirdiği, çatışmalarda en az 30 gerillanın öldüğü, kasabanın başkent Priştina'ya 60 km. mesafede olduğu açıklanmıştır.⁷⁷⁴ Ayrıca, Arnavutluk'tan Kosova'ya girmeye çalışan Arnavut militanlar ile Sırp güçleri arasındaki çatışmalar ile Dyeraviça bölgesindeki çatışmalarda toplam 110 kişinin öldüğü bildirilmiştir.⁷⁷⁵

Belgrad yönetimi, ayrılıkçıların Arnavutluk'tan Kosova'ya girmesini önlemek için Arnavutluk sınırındaki güvenlik kuşağını, 500 metreden beş kilometreye çıkaracağını açıklamıştır.⁷⁷⁶ Sırp birliklerinin, Kosova Kurtuluş Ordusu'nun tuttuğu ve Kosovalı Arnavutlar tarafından Sırbistan'a karşı verilen mücadelenin sembolü olarak görülen Priştine-Peç yolunu ele geçirdiği bildirilmiştir.⁷⁷⁷ Bu arada, sınır çatışmalarının Batı'yı endişelendirdiği, NATO'nun Kosova sorununa çözüm için önerilen çatıştılı planlara son şeklini Ağustos 1998 ayı

⁷⁷⁰ **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1998, s.8.

⁷⁷¹ **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1998, s.9.

⁷⁷² **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1998, s.9.

⁷⁷³ **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1998, s.9.

⁷⁷⁴ **Milliyet**, 21 Temmuz 1998, s.18; **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1998, s.9.

⁷⁷⁵ **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1998, s.9.

⁷⁷⁶ **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1998, s.11.

⁷⁷⁷ **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1998, s.9.

başında vereceği, buna karşın İttifak'ın müdahalede aceleci davranmayacağı bildirilmiştir.⁷⁷⁸

Sırp birliklerinin Arnavutluk topraklarına 18 Temmuz 1998'den beri üçüncü kez ateş açtığı, Arnavutluk Savunma Bakanlığı'nın ise, Sırbistan'ı gerilimi arttırmakla suçlayarak topraklarının ihlaline silahla karşılık vereceğini açıkladığı bildirilmiştir.⁷⁷⁹ Kosova'da bacaklarından uçaksavar mermisiyle yaralanan Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) gerillası Recep Daçaj'ın İstanbul Fatih'teki İslamcılara ait Akça Hastanesi'nde tedavi gördüğü, Nizami Alem Ocakları'nın yine Kosova'dan gelen bir yaralının hastane masraflarını karşıladığı, Kosovalı yaralıların şeriatçıların gözetiminde oldukları, hedeflerinin ise Kosova'ya 5 bin gönüllü ordusu gönderilmesi olduğu basında yer almıştır.⁷⁸⁰

Yugoslavya Devlet Başkanı Miloseviç, Kosovalı Arnavutlara görüşme çağrısı yapmıştır. UCK görüşme heyetinde yer alıp almayacağına karar vermek için bir hafta süre istemiştir.⁷⁸¹ Sırp güçlerinin Kosova'da operasyonları aralıksız devam ederken, Sırbistan ile birlikte Yugoslavya Federasyonu'nu oluşturan Karadağ, Yugoslav Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç hükümetiyle bütün ilişkilerini dondurduğunu açıklamıştır.⁷⁸² Kosova'nın bağımsızlığı için Sırp birliklerine karşı düzenli ordu gibi savaşan Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UCK), büyük kayıplar verdikten sonra klasik gerilla savaşına başlayacağı bildirilmiştir.⁷⁸³

ABD, Kosova'da diplomatik çabaların sonuçsuz kalmasının ardından askeri müdahale olasılığının güçlendiğini açıklamıştır. Sırp ile UCK arasında çatışmaların sürdüğü ve Sırp'ların köyleri yağmaladığı bildirilmiştir. ABD Savunma Bakanlığı sözcüsü Sırp vahşetine son vermek için "Kuvvet kullanmak gerekli olabilir" demiştir.⁷⁸⁴ Kosovalı Arnavutların kurduğu hükümetin Savunma Bakanı Ahmet Krasniki, Arnavutluk'un başkenti Tiran'da uğradığı silahlı saldırı sonucu

⁷⁷⁸ **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1998, s.9.

⁷⁷⁹ **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1998, s.10.

⁷⁸⁰ **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1998, s.8.

⁷⁸¹ **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1998, s.10.

⁷⁸² **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1998, s.9.

⁷⁸³ **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1998, s.8.

⁷⁸⁴ **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1998, s.8.

ölmüştür. Daha önce Yugoslavya ordusunda Albay rütbesi ile görev yapan Krasniki aynı zamanda Kosova Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetler Komutanı olarak anılıyordu.⁷⁸⁵

NATO'nun 96 saat içinde müdahaleye yeşil ışık yakan kararının ardından, Kosova'nın karadan ve havadan denetlenmesini kabul eden Miloseviç, askeri müdahale tehlikesinin ortadan kalktığını öne sürmüştür. Rusya, operasyon düzenlenmesi durumunda Yugoslavya'ya yardım edeceğini ima etmiştir. NATO Konseyi'nin bu kararından sonra AGİT tarafından 2 bin silahsız gözlemcinin Kosova'ya gönderileceği açıklanmıştır.⁷⁸⁶

ABD yönetimi, Sırp güçlerinin Kosova'dan çekilmesini olumlu karşılarken, Yugoslav Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç, uluslararası topluluğun bütün isteklerini karşılayana kadar NATO'nun tetikte kalacağını ve Makedonya'da bir 'hızlı tepki gücü' oluşturmayı planladığını bildirmiştir. Bölgedeki uluslararası gözlemciler, Sırp güçlerinin geri çekilmesiyle birlikte, çatışmalar yüzünden köylerini terk eden binlerce Kosovalı Arnavut'un evlerine dönmeye başladığını açıklamışlardır. Belgrad yönetimi, NATO'nun Sırp hedeflerine hava saldırısı düzenlemek için verdiği sürenin dolması üzerine, 27 Ekim 1998'de Kosova'daki askerlerini geri çekmeye başlamıştı. NATO, bunun üzerine hava saldırısından vazgeçmiş, ancak, Miloseviç'in, BM Güvenlik Konseyi kararlarına uyduğundan emin olana kadar tehdidin süreceğini açıklamıştır.

Kosova'daki uluslararası gözlemciler, dünden başlayarak, 9 aydır devam eden çatışmalar yüzünden evlerini terk eden çok sayıda mültecinin köylerine dönmeye başladığını bildirmişlerdir. Kosova'nın merkezindeki yolların, ev eşyası taşıyan traktörler ve kamyonlarla dolu olduğu kaydedilmiştir. Kosova Doğrulama Misyonu'ndan yapılan açıklamada da 'Polisler bir yeri terk eder etmez insanlar geri dönüyor' denilmiştir. Kosova'nın başkenti Priştine'deki yardım görevlileri, evlerini terk eden ailelerin bütün Kosova'ya ve Arnavutluk'a dağıldığına işaret ederek geri dönme işleminin zaman alacağını ifade etmişlerdir. Uluslararası topluluk, kriz ortamı yüzünden 250 bin sivilin evlerini terk ettiğinin tahmin edildiğini belirtmişlerdir.

NATO üyesi ülkeler, Miloseviç'in Sırp güçlerini geri çağırmasını memnuniyetle karşılamakla beraber, ittifakın tehdidinin devam ettiğini

⁷⁸⁵ **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1998, s.8.

⁷⁸⁶ **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1998, s.9.

belirtmişlerdir. ABD Dışışleri Bakanı Madeleine Albright Miloseviç'in bölgeye yeniden asker yollaması halinde NATO'nun süratle güç kullanacağını belirtmiştir. NATO Genel Sekreteri Javier Solana, "İlerleme kaydettik, ancak kriz henüz bitmiş değil" şeklinde konuşmuştur. Solana, "Miloseviç'in kararlara her gün uyması gerekir" demiştir.⁷⁸⁷

Kosova Kurtuluş Ordusu (UCK) ilk kez "tam bağımsızlık olmayabilir" demiştir. UCK'den yumuşama sinyali olarak değerdendirilen bu tavır değışikliğinin uluslararası topluluğun baskıları sonucu oluştuğı bildirilmiştir. Sırp tarafında da aynı yumuşamanın görüldüğü bazı basın organlarında ifade edilmiştir. Kosova Uluslararası Gözlemci Komisyonu Şefi Ocak 1999 ayının sonuna dek 2 bin uluslararası gözlemcinin Kosova'ya geleceğini bildirmiştir.⁷⁸⁸ ABD'nin 'Balkanlar'daki tüm sorunların nedeni' olarak tanımladığı Sırp Lideri Slobodan Miloseviç, etnik temizlik yapmadıklarını ileri sürerek yine meydan okumuştur. Miloseviç, NATO güçlerinin ülkesine girmesi halinde topraklarını savunacaklarını ifade etmiştir.⁷⁸⁹

Anlaşmalardan sonra durulan Kosova yine gerilmeye başlamıştır. Gerginliğin tırmandığı Kosova'nın batısındaki İpek kentinde kimliği belirsiz bir kişinin bir kafeyi tarayarak 4 kişiyi öldürdüğü, 5 kişiyi de yaraladığı bildirilmiştir. AGİT'in bir yetkilisi öldürülenlerin Sırp olduğunu açıklamıştır. Ayrıca, Sırp güvenlik güçleri ile Arnavutlar arasındaki çatışmalarda 14 Aralık 1998'de 32 kişinin öldüğü bildirilmiştir.⁷⁹⁰

"UCK görüşmeyi kabul etti" başlıklı haberlerde, Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UCK) siyasi temsilcisi Adem Demaçi'nin, Kosova'da barışı tesis etmek için oluşturulacak strateji konusunda Kosovalı Arnavut liderlerle görüşmeyi kabul ettiğı bildirilmiştir. Demaçi'nin Arnavutluk liderleri ile bir araya gelmesinden sonra bu açıklama yapılmıştır.⁷⁹¹

Batılı ülkeler, Yugoslavya hükümeti ve bağımsızlık yanlısı Kosovalı Arnavutlar arasında çatışmaların durdurulması için Temas Grubu üyesi Rusya'nın da

⁷⁸⁷Cumhuriyet, 29 Ekim 1998, s.10.

⁷⁸⁸Cumhuriyet, 2 Aralık 1998, s.11.

⁷⁸⁹Cumhuriyet, 15 Aralık 1998, s.10.

⁷⁹⁰Cumhuriyet, 16 Aralık 1998, s.11.

⁷⁹¹Cumhuriyet, 6 Ocak 1999, s.10.

destek vereceğini umdukları bir strateji geliştirdiklerini açıklamışlardır. Hazırlanan plan çerçevesinde Belgrad'ın Kosova'ya özerklik vermesi, Kosovalı Arnavutların da bağımsızlık isteklerinden vazgeçmesi için baskı yapılması öngörülmekteydi. Tarafların anlaşmaya yanaşmaması halinde Yugoslavya'nın hava saldırılarına, Kosovalı Arnavutların da yalnız bırakılmaya razı olmaları gerektiği belirtilmiştir.⁷⁹²

Paris'te Şubat 1999'un ilk haftasında toplanan Kosova Barış Konferansı'nın 13. günü ve bitimine bir gün kala, NATO ve ABD, Yugoslavya'yı barış gücünü kabul etmesi için bir kez daha uyarmıştır. NATO Genel Sekreteri Solana, anlaşma olmazsa ittifakın derhal harekete geçeceğini belirtmiştir. Sırp ve Arnavut heyetleri arasında Paris'te Rambouillet Şatosu'ndaki görüşmelerde tarafların anlaşmaya yakın oldukları, ama hala derin görüş ayrılıklarının sürdüğü vurgulanmıştır.⁷⁹³

Temas Grubu toplantıları Paris'te devam ederken Kosova'da Sırp ve Arnavutlar arasında çatışmalar devam ediyordu. Her an bir NATO operasyonunun başlamasının beklendiği gibi bir hava olduğu Priştine'den bildirilmiştir.⁷⁹⁴

Kosova'da nihai barış için yapılacak olan görüşmelerin ikinci turunun 15 Mart 1999'da yapılmasına 10 gün kala Kosovalı Arnavutlar, barış anlaşmasını imzalayacakları yönünde olumlu işaretler vermişlerdir. Kosovalı Arnavutların ılımlı lideri İbrahim Rugova, barış anlaşmasını imzalayabileceklerini söylemiştir.⁷⁹⁵ Kosova Kurtuluş Ordusu (UCK), barış anlaşmasını uygun bir zamanda imzalayacağını açıklarken, Sırp lider Miloseviç, Kosova'ya yabancı asker gelemeyeceğini belirtmiştir.⁷⁹⁶ Bu arada, basında yazılan Kosova ile ilgili yazı dizilerinde, çatışan Arnavutlarla Sırp'lar arasında sıkışıp kalan Türk azınlık ile ilgili bilgiler verilmiştir.⁷⁹⁷

Barış Konferansının başlamasına bir gün kala Kosova'daki şiddet tüm hızıyla sürmüştür. 13 Mart 1999'da Kosova'da art arda patlayan bombalar en az altı kişinin ölümüne, 58 kişinin de yaralanmasına yol açmıştır. Sırp ve Arnavut heyetler 15 Mart 1999'da başlayacak barış konferansına katılmak için Paris'e gitmişlerdir. Miloseviç, Kosova'ya NATO Barış Gücü gönderilmesine karşı çıkmıştır. Anlaşma olduğu

⁷⁹²Cumhuriyet, 25 Ocak 1999, s.10.

⁷⁹³Cumhuriyet, 19 Şubat 1999, s.11.

⁷⁹⁴Cumhuriyet, 22 Şubat 1999, s.10.

⁷⁹⁵Cumhuriyet, 6 Mart 1999, s.11.

⁷⁹⁶Cumhuriyet, 9 Mart 1999, s.10.

⁷⁹⁷Cumhuriyet, 14 Mart 1999, s.7.

takdirde bunun uygulanmasını denetlemek için Kosova'ya gönderilmesi planlanan NATO gücü'nün kabul edilmemesi halinde NATO'nun Kosova'ya hava saldırısına hazır olduğu açıklanmıştır.⁷⁹⁸

Paris'te görüşülen anlaşma taslağına göre üç yıl için Kosova'ya geniş özerklik verilmesi, bu sürenin sonunda da Kosova'nın nihai sttüsünün kararlaştırılmasını öngörüyordu. Kosova'lı Arnavutlar ise bu üç yılın sonunda bağımsızlık konusunda halkoylaması yapılmasını öngören maddenin anlaşmaya konulmasını istemişlerdir. Türk basınında ise Kosova'da yaşayan 600 bin Türk'ün durumu gündeme taşınmıştır.⁷⁹⁹

Paris'te Kosovalı Arnavutların üç yıllık geçici özerk yönetim anlaşması ve bu anlaşmanın 28 bin mevcutlu NATO Barış Gücü tarafından güvence altına alınmasını öngören anlaşmayı imzalaması, Sırpların anlaşmayı imzalamaya yanaşmaması görüşmeleri tıkamıştır. 22 Mart 1999'da Belgrad'a giden ABD'li diplomat Richard Holbroke, Miloseviç'i son kez uyararak 'Paris'teki barış anlaşmasını imzalayın, aksi halde NATO hava hareketına girişecektir' mesajını vermiştir. Miloseviç kabul etmedi ve NATO Genel Sekreteri Javier Solana'nın 24 Mart 1999 akşam saatlerinde Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı ABD'li General Wesley Clark'a Yugoslavya'ya karşı saldırı emrini verdiğini açıklamasının ardından Sırlara karşı beklenen operasyon başlamıştır.

NATO harekatı gemi ve uçaklardan atılan Cruise füzeleriyle başlatılmıştır. Harekat, Amerikan B-52 ve B-2 bombardıman uçakları ile İngiliz HMS Splendid fırkateyninden atılan füzelerle başlamış, sonra da uçaklarla devam etmiştir. Füzelerin hedeflerinin Kosova içinde ve civarında bulunan Sırp füze rampaları, radarları ve iletişim merkezleri olduğu belirtilmiştir.

Priştine'deki ticari ve askeri havaalanının vurulduğu ve patlamaların ardından kentin karanlığa gömüldüğü, Yugoslavya'nın kuzeyindeki Novi Sad kentinde 5 büyük patlamanın duyulduğu, Belgrad'da bulunan askeri havaalanı Batajnica'nın vurulduğu, ayrıca Belgrad yakınlarındaki Pancevo kasabasındaki bir uçak fabrikasının da vurulduğu bildirilmiştir. Öte yandan, Karadağ'ın Danilovgrad

⁷⁹⁸ **Cumhuriyet**, 14 Mart 1999, s.11.

⁷⁹⁹ **Cumhuriyet**, 15 Mart 1999, s.9.

kentindeki askeri kışlanın da vurulduğu gelen haberler arasında yer almıştır. Yugoslavya NATO'nun operasyonu karşısında savaş hali ilan ettiğini açıklamıştır.

Sırpı bombalama kararı ile müdahale alanını genişleten NATO operasyonunun meşru sayılıp sayılmayacağı konusunda tartışmalar devam etmiştir. NATO'nun Sırpı bombalama kararı, 'ittifakın savunma alanı dışına ilk kez müdahale etmesi' anlamına geldiği için bu hareketin meşruiyetinin kamuoyunda tartışma konusu olabileceği ileri sürülmüştür. NATO'nun BM'den açıkça 'yeşil ışık' almadan bombalamayı yapması NATO tarihinde ilk kez yaşanmıştır. 1995'de BM kararıyla Bosna'ya barış operasyonuna girişen NATO, sözleşmesinde belirtilen BM vesayetini hiçe sayarak dünyanın çeşitli bölgelerine müdahale edebilir mi? sorusu kamuoyunda tartışılmıştır. İnsani felaketin önlenmesi için operasyondan yana tavır alınmıştır.

Rusya ve Çin harekate karşı olduklarını açıklayarak tepki göstermişler ve hareketin derhal durdurulmasını istemişlerdir. Türkiye ise, Trakya sınırındaki birliklerini teyakkuza geçirmiştir. Kara hareketına iştirak etmesi planlanan Taburun eğitiminin tamamlandığı öğrenilmiştir. Kosova'daki Türk soydaşlarının operasyonla birlikte artacak Sırp saldırılarından kaçmak amacıyla otobüslerle toplu şekilde Türkiye'ye doğru yola çıktıkları kaydedilmiştir.⁸⁰⁰ Çin ve Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto'larının aşılması için NATO'nun BM kararı olmadan hareket ettiği ve yeni dünya düzeninde, kuruluşunun 50. yılında yeni NATO Konsepti ve Stratejisi'nin bir nevi ilk uygulaması olduğu değerlendirilmektedir.

NATO'nun başlattığı hava operasyonundan birkaç saat önce yola çıkan Kosovalı Müslümanlar Türkiye'ye ulaşmışlardır. Sayıları 1733 kişiye ulaşan Kosovalı Müslümanlar, İstanbul, Bursa, Adapazarı ve Telirdağ'daki akrabalarının yanlarına geldiklerini belirtmişlerdir.⁸⁰¹

Arnavutluk Sırp birliklerinin sınırdaki iki köyü topa tutarak bombaladıklarını bildirmiştir. Bu arada Rusya NATO'ya karşı askeri önlemler alabileceği yolunda açıklamalar yaparken, ısrarla para istediği IMF'ye yumuşak yaklaşımlarda bulunmuştur. AB operasyona destek verirken, Almanlar 2. Dünya Savaşı'ndan beri

⁸⁰⁰ **Cumhuriyet**, 25 Mart 1999, s.11.

⁸⁰¹ **Cumhuriyet**, 26 Mart 1999, s.10.

ilk kez harekate katılmışlar, İtalya'daki komünistler ise saldırıya karşı çıkmışlardır.⁸⁰²

Sırlara karşı operasyonun şiddetlendiği hareketin 3. gününde NATO kararlı bir şekilde saldırılarına devam etmiştir. NATO'nun ağır bombardıman uçakları Sırp silahlı birliklerine ait mevzileri vurmuştur. Gündüz saatlerinde devam edilen operasyonda iki Yugoslav Mig-29 savaş uçağının, Bosna-Hersek hava sahasında NATO'nun SFOR güçlerini bombalayamadan düşürüldüğü bildirilmiştir. NATO uçaklarının 400 sorti yaparak 50 hedefi vurdukları ve saldırıların etkili olduğu NATO tarafından açıklanmıştır. Öte yandan, Sırp Kosova'daki sınır köyü Dobruna'da 20 öğretmen ve bir okul müdürünü öğrencilerinin gözü önünde öldürmüşlerdir.

Yunanistan NATO'ya çağrı yaparak saldırıların durdurulmasını istemiştir. Savaştan kaçan Kosovalı sığınmacıların Makedonya'daki sayısı 15 bine ulaşmıştır. Başbakan Bülent Ecevit, özel barınma gereksinimi duyan göçmenler için Kırklareli'nde 3 bin kişilik bir tesisin hazır olduğunu söylemiştir. AGİT'te Kosova'nın Rahoveç ve Babaj Boks köylerinin yakıldığını açıklamıştır. Arnavutluk televizyonu da Kosova'nın Suve Reka ve Orhavaç kentinde 50 kişinin Sırp tarafından öldürüldüğünü duyurmuştur.

Bu arada, Türk medyasında, NATO'nun Yugoslavya'ya yönelik 'Kararlı Güç' hareketi isimli askeri operasyonunun Türkiye'nin Balkanlar'daki pozisyonunu güçlendirdiği, Yunanistan'ın operasyona destek vermeyerek Ortodoks inançlı Sırpların yanında yer almasının, Türkiye'nin Tiran ve Üsküp yönetimi ile yakın ilişki içinde bulunması nedeniyle bu bölgelerin Yunanistan'ın nüfuz alanından çıkarılmalarını sağladığı yorumları yapılmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin Yunanistan'ı 'kuzeyden çevirme' hareketinde önemli bir adım atılmış olduğu da bu yorumlarda belirtilmiştir.⁸⁰³

NATO'nun 'kararlı güç' operasyonu sürerken Sırp da misillemeye başlamışlardır. Sırp Cakoviça bölgesinde yüzlerce Arnavut'u öldürdükleri, pek çok köyü yaktıkları, sınırdaki köyleri zorla boşalttıkları, 20 bin kişinin Arnavutluk'a sığındığı bildirilmiştir. NATO'nun dördüncü saldırısında, Belgrad ve Priştine yakınlarında çok sayıdaki askeri hedef vurulmuştur. Sırp, NATO'ya ait bir F-117

⁸⁰² **Milliyet**, 26 Mart 1999, s.23; **Cumhuriyet**, 26 Mart 1999, s.11.

⁸⁰³ **Cumhuriyet**, 27 Mart 1999, s.1,10,19.

hayalet bombardıman uçağını düşürmüşlerdir. Yugoslavya televizyonu, pilotların Sırpların elinde bulunduğunu açıklamıştır. NATO operasyonun ikinci aşamasına geçilmesini kararlaştırmıştır.

Türkiye, Kosova'daki savaştan kaçan mültecilere yardım elini uzatmıştır. Makedonya'ya 4 TIR, Arnavutluk'a 3 TIR dolusu malzeme gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Un, şeker, pirinç, sıvı yağ, çadır, battaniye, ilaç ve tıbbi gereçlerden oluşacak insani yardım malzemesinin gönderilmesine ileriki günlerde başlanacağı açıklanmıştır. Bu arada, Kosova'nın başkenti Priştine ve diğer kentlerde tam bir kargaşa ve kaos yaşandığı, Arnavutların mallarının yağmalandığı bildirilmiştir. Rumlar ise Belgrad'a destek açıklaması yapmışlardır.⁸⁰⁴

Ghedi/İtalya'daki Türk F-16'ları, Yugoslavya'ya karşı girişilen NATO harekatı çerçevesinde toplam 58 saat uçarak 14 sorti yapmışlardır. Olası bir kara harekatı için NATO'nun hazırlık yaptığı, Makedonya'da bulunan 12 bin kişilik NATO birliğinin hazır olduğu, Kosova'ya gönderilmesi planlanan çokuluslu güce Türkiye'nin bir tabur ile katılacağı ve zırhlı ve mekanize unsurlardan oluşan taburun göreve hazır olduğu açıklanmıştır. Bu arada, Yugoslav ordusuna ait tankların 28 Mart 1999 akşamı 30 bin Arnavut'u önlerine katıp Karadağ'a doğru sürdükleri, Sırp kasabı "Arkan" olarak bilinen Zelyko Raznatović'in kendisine bağlı milislerle birlikte Priştine'de olduğu öne sürülmüştür.

NATO yetkilileri Sırpların kontrolden çıktıklarını, vahşetin daha önce görülmemiş boyutlara ulaştığını, kırımın denetimden çıktığını, 500 binden fazla Kosovalı Arnavut'un yerinden edildiğini, Balkanlar'da 'insani bir felaketin' yaşandığını söylemiştir. NATO, Kosovalı Arnavutların ılımlı lideri İbrahim Rugova'nın kaçtığını ve saklandığını, evinin yakıldığını, kendisinin de kayıp olduğunu açıklamıştır. Kosova'dan Türkiye'ye gelenlerin sayısının 3 bin 313'e ulaştığı belirtilmiştir. 7 TIR'dan oluşan Kızılay İnsani Yardım Konvoyu'nun Kapıkule Gümrük Kapısı'na geldiği 28 Mart 1999'da Makedonya ve Arnavutluk'a doğru yola çıktığı bildirilmiştir.⁸⁰⁵

AGİT son günlerde 70 bin Kosovalı Arnavut'un, Sırp güvenlik güçlerinin tehditleri yüzünden evlerini terk ederek Arnavutluk'a geçtiğini bildirmiştir.

⁸⁰⁴ **Cumhuriyet**, 28 Mart 1999, s.1,11.

⁸⁰⁵ **Cumhuriyet**, 29 Mart 1999, s.1,6,8.

NATO'nun hava hareketinin ikinci aşamasına geçildiği ve bu aşamada Kosova'daki 44. paralelin güneyindeki Yugoslav askeri birlikleri ve polis gücünün imhasına ağırlık verileceği açıklanmıştır. Bu arada, Rusya, Yugoslavya nezdinde son diplomatik çabalarını sürdürmüştür. AB'nin Kosova Özel Temsilcisi, ateşkes çağrısında bulunurken, Kosova'nın bağımsızlığının eskiye oranla daha muhtemel olduğunu belirtmiştir.

NATO operasyonları kapsamında 29 Mart 1999 gecesi ilk kez 'Tank katili' A-10 uçakları kullanılmıştır. İtalya'daki 11 Türk F-16'sı ise son 2 günde 19 sorti yaparak, hava saldırısı yürüten NATO uçaklarının korunması, olası saldırıların engellenmesi ve gerektiğinde karşılık verilmesi faaliyetlerini gerçekleştirerek görevin başarıya ulaşmasına katkıda bulunmuşlardır. Deniz Kuvvetlerimize ait bir fırkateyn de Adriyatik'te bulunan NATO deniz gücünde görev yapmıştır. NATO hava hareketlerinin üçüncü ve son aşamasında tüm Yugoslavya'daki askeri birliklerin vurulması öngörülmektedir. Ancak NATO'nun ikinci aşamadan sonra Yugoslavya'ya 'düşünme payı' bırakmak için saldırılarını bir süre durdurabileceği, hava hareketinin gerekli sonucu vermemesi durumunda ittifak'ın, kara harekatı olasılığını değerlendireceği, ülkelerin parlamentolarında onaylandıktan sonra kara birliği gönderilmesi durumunun oluşacağı kaydedilmiştir.⁸⁰⁶

NATO harekatı sonrasında bölgede göç paniği başlamıştır. Kosova'ya komşu ülkeler sığınmacı akınından duydukları kaygıları dile getirmişlerdir. Karadağ, 17 binden fazla mültecinin Karadağ'a geldiğini, binlercesinin de yolda olduğunu açıklamıştır. Makedonya 20 binden fazla mülteciyi kabul edemeyeceğini belirtmiştir. Miloseviç'in istekleri NATO ve UCK tarafından kabul edilmemiştir.⁸⁰⁷

Sırpların, Kosovalıları göçe zorladıkları, erkekleri 'canlı kalkan' olarak kullanacakları iddia edilmiştir. Daha önce idam edildikleri öne sürülen Kosovalı Arnavut liderlerin Sırpların elinde oldukları öğrenilmiştir.⁸⁰⁸

NATO uçakları tarafından ilk kez Belgrad'ın merkezi vurulmuştur. İlk kez kentin içi hedef alınmış, Sırp ve Yugoslav İçişleri Bakanlıklarına saldırı düzenlenmiştir. 3 Nisan 1999 sabaha karşı yapılan saldırı sonucu büyük bir yangın

⁸⁰⁶ **Cumhuriyet**, 30 Mart 1999, s.1,6,10,19.

⁸⁰⁷ **Cumhuriyet**, 31 Mart 1999, s.1,10.

⁸⁰⁸ **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1999, s.10.

çıkarken çok sayıda ölü olduğu ileri sürülmüştür. Niş ve Priştine'deki hedefler de bombalanmıştır. 3 Nisan 1999 akşamı da Belgrad'ın kuzeyindeki Novi Sad ve Bačka Palanka kentlerinden geçen Tuna Nehri üzerindeki iki köprü vurulmuştur. Bombardıman sırasında köprülerin üzerinde araçlar bulunduğu ve en az 7 kişinin yaralandığı, Bačka Palanka'daki köprünün Sırbistan ile Hırvatistan'ı birbirine bağladığı bildirilmiştir. Belgrad'ın merkezine 8 adet Cruise füzesi atılmıştır. Sırp kasabı 'Arkan' lakaplı Sırp milis lideri Zeljko Raznatoviç, Belgrad'ın bombalanması üzerine 'NATO bunu ödeyecek' diye tehdit etmiştir. Bu arada, Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UÇK) siyasi lideri Haşim Taçi'nin, yeni bir Kosova hükümeti kurduğu ve önemli görevlere UÇK üyelerinin getirildiği bildirilmiştir.⁸⁰⁹

NATO, 4 Nisan 1999'da 50. kuruluş yıldönümünü bombardımanlar eşliğinde kutlamıştır. NATO bombardımanı ağırlaşmış ve Belgrad alevler içinde kalmıştır. NATO 4 Nisan 1999 sabahı erken saatlerde Belgrad'ın 150 km. kadar güneyindeki Bogutovaç'ta bir benzin istasyonu ile başkent 15 km. kadar dışındaki Pancevo petrol rafinerisini vurmuştur. Saldırıda bir polis akademisi ile bir ısıtma santrali de isabet almıştır. NATO uçakları, Sırbistan'ın kuzeyindeki Novi Sad sınırları içinde bulunan Tuna Nehri üzerindeki ikinci büyük köprü olan Sloboda Köprüsü'nü de imha etmiştir. Kosovalı mültecilere yardım ulaştırmak için havadan yardım köprüsü kurulmuştur. Kosova'da Sırp'ların erkekleri kurşuna dizdiği tespit edilmiştir. Sırp zulmünden kaçan mültecilerin sınırlarda açlık, soğuk ve hastalıkla mücadele ettikleri açıklanmıştır. Ayrıca, mültecilerin taşınması için Makedonya ile Türkiye arasında hava köprüsü kurulacağı, Kırklareli'ne de 20 bin kişilik çadırkent kurulacağı bildirilmiştir.⁸¹⁰

NATO, hava operasyonu'nun 14. gününde 5 Nisan 1999'da bütün stratejik Yugoslav hedeflerine yönelik saldırılarını yoğunlaştırmıştır. ABD bölgeye Apache helikopterleri yollamıştır. Arnavutluk'ta konuşlandırılan 24 adet Apache helikopteri yer hedeflerine karşı etkili olarak kullanılmıştır.⁸¹¹

'Sırp'lardan ateşkes' başlıklı haberlerde, Belgrad'ın 6 Nisan 1999'da Paskalya nedeniyle Kosova'da ateşkes ilan ettiği, ABD, İngiltere, İtalya, Almanya ve Fransa'nın Yugoslavya'nın ateşkes ilanını, NATO'nun isteklerini karşılamadığı

⁸⁰⁹ **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1999, s.11.

⁸¹⁰ **Milliyet**, 5 Nisan 1999, s.3; **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1999, s.1,6,8,9.

⁸¹¹ **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1999, s.11.

gerekçesiyle reddettikleri, ABD Savunma Bakanı'nın ateşkesin kabul edilemez ve anlamsız olduğunu söylediği, İngiltere'nin ise ateşkesin Miloseviç'in diplomatik hilesi olduğunu belirttiği bildirilmiştir.⁸¹²

NATO, 8 Nisan 1999'da Sırlara ait zırhlı araç konvoyları ve hareketli uçaksavar silahlarını vurmuştur. Belgrad, Sombor, Kraljevo, Cupriya ve Uziçe kentlerindeki hedefleri bombalayan NATO'ya ait bir insansız keşif uçağı düşmüştür. İnsan Hakları İzleme Komitesi, 6 Nisan 1999'da vurulan ve en az 12 kişinin yaşamını yitirdiği Aleksinaç'taki olayın soruşturulmasını istemiştir. NATO, bölgenin 'yanlışlıkla' vurulduğunu açıklamıştır. Priştine'deki bombardımanda ise ölenlerin aralarında 5 Türk'ünde bulunduğu bildirilmiştir.⁸¹³

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 11 Nisan 1999'da Arnavutluk ve Makedonya'yı kapsayan Balkanlar gezisine çıkmıştır. NATO'nun Yugoslavya'ya yönelik askeri hareketinin başlamasından bu yana bölgeye giden ilk devlet başkanı olan Demirel, her iki ülkeye de destek ve dayanışma mesajları vermiştir. Sığınmacı kamplarını da ziyaret eden Demirel, ayrıca Kosova'dan kaçan mültecilere yapılan insani yardımları da yerinde incelemiştir.⁸¹⁴

NATO Daimi Konseyi, 'Müttefik Sığınak Operasyonu' adı verilen insani amaçlı yardım operasyonu çerçevesinde 11 Nisan 1999'da Arnavutluk'a 8 bin NATO askeri gönderme kararı almıştır. Operasyon, Kosovalı sığınmacılara yardım amacıyla yapılan çalışmaların NATO bayrağı altında toplanmasını öngörmekteydi. Bu karar ile birlikte NATO, kuruluş tarihi 1949'dan bu yana ilk defa bir insani yardım görevi üstlenmiştir.⁸¹⁵

Arnavutluk-Yugoslavya sınırını teşkil eden Kosova'nın güney doğusundaki sınır bölgesinde Sırp güçleri ile Arnavut kuvvetleri arasında, özellikle Kosova Kurtuluş Ordusu (UCK) mensuplarının iştirak ettiği çatışmalar yaşanmıştır. Sırların provoke amaçlı bu saldırılarında, Sırp birliklerinin zaman zaman Kuzey Arnavutluk'taki köylere yaklaştığı, sınır ihlallerinin büyük bir çatışmaya dönüşmesinden endişe edildiği belirtilmiştir. 14 Nisan 1999'da Sırların, Kuzey

⁸¹²Cumhuriyet, 7 Nisan 1999, s.1.

⁸¹³Cumhuriyet, 9 Nisan 1999, s.1,11.

⁸¹⁴Cumhuriyet, 11,12 Nisan 1999, s.5,8.

⁸¹⁵Cumhuriyet, 12 Nisan 1999, s.11.

Arnavutluk'ta Kukes kenti yakınlarındaki köylere saldırılar düzenlediği ve köyleri bombaladığı bildirilmiştir. Tiran yönetimi de sınıra asker yağmaya başlamıştır.⁸¹⁶

NATO, sığınmacıların yerleştirilmesi ve yardımların dağıtılması gibi konularda Arnavutluk ve BM'ye destek vermek üzere planlanan 'Müttefik Sığınak Operasyonu'nu 17 Nisan 1999'da resmen başlatmıştır. Bu arada, NATO uçakları Novi Sad'da bir petrol rafinerisini vurmuştur.⁸¹⁷

Yugoslavya'nın Arnavutluk ile diplomatik ilişkilerini kestiği bildirilmiştir. Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, Yugoslavya'nın bu kararı, 'Arnavutluk'un NATO'nun saldırganlığına yardım ettiği gerekçesiyle' aldığı belirtilmiştir. Belgrad, Tiran kaynaklı bu haberi doğrulamamıştır.⁸¹⁸

NATO'nun 50. kuruluş yıldönümü Washington'da kutlanırken, NATO hava saldırıları Yugoslavya'da yoğun bir şekilde devam etmiştir. Yeni NATO Stratejik Konsepti NATO'nun insani müdahalelerde de bulunabileceği, sadece üye ülkelere yapılan saldırılara değil, Kosova gibi insanlık dramlarının ve katliamların yaşandığı bölgelere de bundan sonra müdahale imkanı vermiştir.⁸¹⁹

NATO hava hareketinin şiddetini artırdığı, bu kapsamda Karadağ'daki bir havaalanının da vurulduğu bildirilmiştir. Önceki günlerde Karadağ'daki limanlar gibi hedeflerin de NATO uçakları tarafından bombalandığı bildirilmişti. Hava koşullarının iyileşmesiyle NATO'nun 24 saat bombardıman yapacağı, ABD Başkanı Bill Clinton tarafından açıklanmıştır.⁸²⁰

"Rusya ile NATO anlaştı" başlıklı haberlerde, G-8 üyesi ülkelerin, Kosova için yeni bir barış planı oluşturmak üzere toplandıkları Almanya'nın Bonn kentinde, Kosova krizinin çözümü için ortak hareket edilmesi konusunda anlaştıkları açıklanmıştır. Rusya ise, 'ortak bir strateji konusunda anlaştık' şeklinde bir açıklama yapmıştır. Rusya ayrıca, Yugoslavya'nın onayı olmaksızın, NATO'nun Kosova'da konuşlandırılacak uluslararası bir güce katılamayacağını belirtmiştir.⁸²¹

⁸¹⁶ **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1999, s.13.

⁸¹⁷ **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1999, s.11.

⁸¹⁸ **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1999, s.11.

⁸¹⁹ **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1999, s.11.

⁸²⁰ **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1999, s.11.

⁸²¹ **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1999, s.11.

Sırp güçlerinin Kosova'dan çekilmeye başladıkları bildirilmiştir. NATO ise, Yugoslav ordusunun Kosova'dan kısmi asker çekme kararının yeterli olmadığını ve harekatın devam edeceğini açıklamıştır.⁸²² NATO, Kosova'da yine yanlış hedefe füze fırlatmış ve 100 kişi ölmüştür. NATO uçakları Kosova'nın güneydoğusundaki Prizren yakınlarında bulunan Korisa köyündeki çiftliğe füze fırlatmıştır. Evlerinden kaçıp ormanlarda yaşayan, çoğunluğu Arnavut yaklaşık 400 kişinin geceyi geçirmek üzere çiftliğe sığındığı ve saldırıda en az 100 kişinin öldüğü, 50'den fazla kişinin ise yaralandığı belirtilmiştir.⁸²³ NATO, Korisa köyündeki sivillerin Sırplar tarafından canlı kalkan olarak kullanılan Kosovalılar olduklarını açıklamıştır. Ayrıca köyün askeri bir hedef olduğu da NATO tarafından vurgulanmıştır.⁸²⁴

Bu arada, Arnavutluk'taki Kosovalı sığınmacıların sayısının 450 bin olduğu, bunun 3.2 milyon nüfuslu ülkede zorluklar yarattığı, 24 Mart 1999'da başlayan NATO operasyonundan bu yana Türkiye'ye gelenlerin sayısının ise 7 bin 475'e ulaştığı bildirilmiştir.⁸²⁵

ABD'li yetkililer, barış görüşmelerinde ilk kez ilerleme olduğunu bildirmişlerdir. Diplomasi trafiğinin hızlandığı vurgulanan haberlerde, Yugoslavya yönetiminin Almanya'ya gönderdiği mektupta, G-8'lerin Kosova barış planında yer alan ilkeleri kabul ettiği bildirilmiştir.⁸²⁶

NATO ve Yugoslav askeri yetkilileri, Sırpların Kosova'dan geri çekilişini görüşmek üzere Kosova-Makedonya sınırındaki Blaçe'de bir araya gelmişlerdir. NATO'nun "pazarlığa kapalı" olduğunu ısrarla vurguladığı Blaçe sınır kapısı yakınlarındaki görüşmelere Yugoslavya'nın talebi üzerine 6 Haziran 1999 sabahına kadar ara verildiği bildirilmiştir. NATO operasyonlarının ise devam ettiği belirtilmiştir. Belgrad yönetiminin barış anlaşmasını kabul etmesine karşın birçok iddia öne sürülmüştür. Bunlardan birinde NATO'nun operasyonlarının çok kısa zamanda durdurulabileceği söylenmiştir.⁸²⁷

6 Haziran 1999'da ikinci kez bir araya gelen NATO ve Yugoslavya heyetleri, Sırp askerlerinin Kosova'dan çekilmesiyle ilgili olarak hazırlanan 6 sayflık planı

⁸²² **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1999, s.1,11.

⁸²³ **Milliyet**, 15 Mayıs 1999, s.20; **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1999, s.1.

⁸²⁴ **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1999, s.1.

⁸²⁵ **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1999, s.10.

⁸²⁶ **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1999, s.10.

⁸²⁷ **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1999, s.1,11.

görüşmüşlerdir. Belgrad yönetimi geri çekilme planını onaylarsa NATO'nun bu ülkeye yönelik hava saldırılarının sona ereceği bildirilmiştir. Yugoslavya'nın kararının beklendiği açıklanmıştır. Bu arada, Sırp birliklerinin Kosova'dan çekildiğine dair ilk işaretlerin geldiği NATO sözcüsü tarafından belirtilmiştir.⁸²⁸

Kosova ve Yugoslavya Federasyonu'nda ateş kesilmiştir. NATO, bombardımanları askıya almıştır. Buna karşılık varılan anlaşma gereği, Sırlar dört aşamalı bir plan ile Kosova'dan çekileceklerdir. BM, Kosova'da geçici sivil yönetim oluşturacaktır. İngiliz askerlerinin oluşturacağı 13 km. uzunluğunda ve 5 km. genişliğindeki güvenlik koridorundan Kosova'ya girecek olan NATO güçleri yanındaki Rus güçlerinin durumu ne olacak henüz belli değildir. NATO harekatı üç aya yakın süre devam etmiştir. 79 gün süren hareket Sırbistan'ı ekonomik açıdan epeyce yıpratmıştır. Miloseviç hala iktidardadır. Sıcak çatışmalar sona ermiştir.⁸²⁹

Batı, Yugoslavya'nın yeniden yapılanmasına destek için yapılacak yardımın Miloseviç'in gitmesi ve demokratik liderlerin gelmesi şartına bağlamıştır. Sırlar Kosova'dan çekilirken yakıp yıkmışlardır. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Kosova'da Yugoslavya ile NATO arasında 'düzgün bir anlaşma' imzalandığını belirterek "Kosova'da üstümüze düşeni yaptık" demiştir. Sırp askerlerinin çekilmesinden sonra Kosova'ya yerleşecek olan uluslararası barış gücü 12 Haziran 1999'da göreve başlamıştır. Rus birliği de bölgeye gitmiştir.⁸³⁰

NATO'nun 12 Haziran 1999 sabahı başlattığı 'Ortak Muhafız Operasyonu' çerçevesinde ilk olarak İngiliz birlikleri Kosova'nın güneyindeki Makedon sınır kapısı Blaçe'den bölgeye girmişlerdir. Fransız birlikleri de doğudan Kosova'ya girmişlerdir. ABD ve Alman birlikleri de aynı gün öğleden sonra Kosova'ya giriş yapmışlardır. KFOR olarak adlandırılan uluslararası güce bağlı İngiliz birlikleri saat 17.00'de Priştine'ye vardıklarında Stalina havaalanında Rus birlikleri ile karşılaşmışlardır. Ruslar hızlı davranarak Sırbistan üzerinden Bosna'dan birlik kaydırmışlardır. Priştine havaalanını kontrol eden Rus birliği ile karşılaşan NATO kuvvetleri bir sürpriz yaşamışlardır.⁸³¹

⁸²⁸ **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1999, s.1,11.

⁸²⁹ **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1999, s.4.

⁸³⁰ **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1999, s.1,6,11.

⁸³¹ **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1999, s.11.

NATO birlikleri Kumanova'daki anlaşmaya uygun olarak Kosova'ya girip yerleşmeye başlamışlardır.⁸³² Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) 16 Haziran 1999'da yaptığı açıklamada, barış gücündeki rus askerlerini düşman sayacağını açıklamıştır. Moskova yönetimi bunu Rus birliklerine savaş açılması olarak değerlendirmiştir.⁸³³ 78 günlük NATO operasyonu sonunda varılan anlaşma ile Kosova sorunu şimdilik sona ermiş gibi görünmektedir.⁸³⁴

NATO hareketinin resmen sona erdiği açıklanmıştır. KFOR bünyesinde görev yapacak Türk birliğinin Prizren bölgesine konuşlandırılacağı belirtilmiştir. Türkiye'de halen 17 bin 707 Kosova sığınmacısı bulunduğu bildirilmiştir.⁸³⁵ Miloseviç iktidarı ise halen devam etmektedir. NATO Genel Sekreteri Kosova'nın en az üç yıl yabancılar tarafından yönetileceği uyarısında bulunmuştur.⁸³⁶ Kosova'daki mayınların beş yılda temizleneceği, Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa dışişleri bakanlarının Kosova'nın idari yapısı üzerinde çalışacakları açıklanmıştır.⁸³⁷

Kosova Barış Gücü'nde (KFOR) görev yapacak Türk birliğinin 1-7 Temmuz 1999 tarihlerinde Kosova'daki görev bölgesine ulaşacağı bildirilmiştir. 993 personel ve 205 araç ve modern silahlarla donatılan birliğin havadan ve karayolu ile intikal edeceği açıklanmıştır.⁸³⁸

2001 yılına kadar KFOR'un kontrolündeki Kosova'da büyük olaylar meydana gelmemiştir. Ancak 2001 yılının Mart ayından itibaren Kosova-Makedonya sınırında çatışmalar ortaya çıkmıştır. Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UÇK) mevzilerini terk etmek istememesi üzerine, Makedonya 'kısmi seferberlik' ilan etmiş ve AGİT'ten destek istemiştir.⁸³⁹ Yugoslavya-Makedonya sınırının anlaşmayla belirlenmesi nedeniyle bölgede oturan Arnavutların buna karşı çıktıkları bildirilmiştir.⁸⁴⁰

Sırbistan, NATO ve Arnavutlar, Güney Sırbistan ve Kosova'da süren çatışmaları sona erdirmeyi hedefleyen ateşkes anlaşması imzalamak için bir araya gelmişler, ancak anlaşma sağlanamamıştır. UÇK savaştan vazgeçmeyeceğini

⁸³² **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1999, s.4.

⁸³³ **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1999, s.1.

⁸³⁴ **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1999, s.7.

⁸³⁵ **Milliyet**, 21 Haziran 1999, s.18; **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1999, s.11.

⁸³⁶ **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1999, s.11.

⁸³⁷ **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1999, s.10.

⁸³⁸ **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1999, s.11.

⁸³⁹ **Milliyet**, 6 Mart 2001, s. 12; **Cumhuriyet**, 7 Mart 2001, s.11.

⁸⁴⁰ **Cumhuriyet**, 9 Mart 2001, s.8.

açıklamıştır. Makedonya-Kosova sınırındaki köylerin denetimini ele geçirmeye çalışan UÇK, Makedon güvenlik güçlerinin, gerillaları mevzilerinden çıkarmayı asla başaramayacaklarını belirtmiştir.⁸⁴¹

Makedonya ordusu Kalkandelen’de (Tetovo) Arnavut militanlara yönelik operasyon başlatmıştır. Arnavut gerillaları tank ve havan toplarıyla bombardımana tutan Makedonya ordusu, tekrar Türkiye’ye göçmen akınına neden olmuştur. Kapıkule’ye 2 bin 500 Makedon gelmiştir.⁸⁴² Gerginlik nedeniyle son 14 günde Türkiye’ye giriş yapan Makedonların sayısı 7 bini aşmıştır.⁸⁴³

Kosova’da Birleşmiş Milletler Geçici Yönetimi’nin başkanı Türkçe’nin resmi dil olmadığını açıklamıştır.⁸⁴⁴ Birleşmiş Milletler idaresindeki Kosova’da Mart 2004’te son 5 yılın en şiddetli çatışmaları yaşanmıştır. 31 kişinin öldüğü çatışmaların ardından olaylar Sırbistan’a sıçramıştır. Taraflar camileri ve kiliseleri ateşe vermişlerdir. NATO, çatışmaların bastırılması amacıyla güç kullanımına ‘yeşil ışık’ yakmıştır.

17 Mart 2004 tarihinde 2 Sırp gencinin kovaladığı 3 Arnavut çocuğunun İbre Nehri içinden karşıya geçmek isterken boğulmaları sonucu Mitroviçe kasabasında başlayan olaylarda, Arnavutların saldırıları ve NATO ve BM birliklerinin çatışmalara katılmaları nedeniyle 400 kişi dde yaralanmıştır. Olaylar Çağlaviça’ya, oradan da birçok Sırp yerleşim birimine sıçramıştır. Sırbistan-Karadağ İnsan Hakları Bakanı, şiddet olaylarını değerlendirirken ‘çok etnili Kosova fikrinin nihai olarak defnedildiği’ni söylemiştir.

Kosova’da 10 Haziran 1999’da BM Güvenlik Konseyi’nin ‘kapsamlı özerklik’ kararından sonra KFOR askerinin gelmesi ile çatışmalar son bulmuştu. Aynı yıl 20 Eylül’de KFOR ve UÇK, 5 bin kişilik ‘Kosova koruma gücü’ oluşturulması için anlaşmışlar ve 15 Aralık 1999’da da Arnavutlar, Sırlar ve BM yetkililerinden oluşacak ‘geçici konsey’ üzerinde anlaşılmıştır. Kosova’da, 2 Haziran 2002’de Euro resmi para birimi olmuştur. 14 Ekim 2003’de Belgrad Sırları ve

⁸⁴¹Cumhuriyet, 11 Mart 2001, s.1.

⁸⁴²Milliyet, 17 Mart 2001, s.18; Cumhuriyet, 21 Mart 2001, s.11.

⁸⁴³Cumhuriyet, 25 Mart 2001, s.1.

⁸⁴⁴Cumhuriyet, 15 Mayıs 2001, s.4.

Kosova Arnavutları Viyana’da ilk doğrudan görüşmelere başlamıştır. 2004 yılında Kosova’da 1.8 milyon Arnavut ve 80 bin Sırp yaşıyordu.⁸⁴⁵

2005 yılına gelindiğinde, Kosova’nın statüsünü belirleyecek görüşmelere başlanması planlanıyordu. Kosova’da 1999’da, BM 1244 sayılı kararıyla Kosova’nın kendisini yönetebilmesi için gerekli altyapıyı oluşturmak üzere BM denetiminde geçici bir yönetim (UNMİK) kurulmuştu. Yani Kosova Sırbistan’ın vesayeti altında iken, operasyon sonrasında BM’nin vesayeti altına girmiştir. 1999 yılından 6 yıl geçmesine rağmen Kosova’nın geleceği konusunda belirsizlik devam ediyordu. BM’ye bağlı bir yönetime (UNMİK) sahip olan Kosova’nın geleceğini belirleyecek ‘nihai statü’ ile ilgili görüşmelerin başlanmasına kısa süre kala teknik görüşmelerde tarafların uzlaşmadan uzak oldukları görülmüştür. BM, nihai statü görüşmelerine başlanması için 8 standarda ulaşılması şartını koymuştur. Demokratik kurumların ve hukukun üstünlüğünün yerleşmesi gibi hususları kapsayan 10 Aralık 2003 tarihli ‘Kosova İçin Standartlar’ belgesinde belirtilen hususların gerçekleşmesini ve taraflar arasındaki müzakereleri Temas Grubu yürütecekti. Temas Grubu AB, Rusya ve ABD’den oluşmuştu.⁸⁴⁶

BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın nihai statü müzakerelerine başlanması konusunda yaptığı açıklamaya rağmen, sorunun kolay çözülmeyeceği görülmekteydi. Sırbistan’ın bölgenin ülkesinin parçası olduğunu savunması, ama tam bağımsızlık dışındaki seçenekleri görüşmeye hazır olması, Arnavutların ise bağımsızlık dışında bir formülü kabule yanaşmamaları sorunun karmaşıklığını göstermekteydi.⁸⁴⁷ Kosova Başbakanı Bayram Kozumi ‘Sırbistan’dan tümüyle bağımsızlaşacakları’ yönünde beyanda bulunmuştur.⁸⁴⁸ Kosovalı Arnavutların özgürlük mücadelesinin efsanevi lideri İbrahim Rugova 21 Ocak 2006’da hayata veda etmiştir. Romantik lider olarak kaşkoluyla tanınan Rugova’nın ölümü statü görüşmelerini yine erteletmiştir.⁸⁴⁹

⁸⁴⁵ *Cumhuriyet*, 19 Mart 2004, s.1,11.

⁸⁴⁶ *CumhuriyetStrateji Eki*, 24 Ekim 2005, s.21.

⁸⁴⁷ *CumhuriyetStrateji Eki*, 21 Kasım 2005, s.17.

⁸⁴⁸ *Cumhuriyet*, 22 Kasım 2005, s.10.

⁸⁴⁹ *CumhuriyetStrateji Eki*, 30 Ocak 2006, s.4.

2001 yılında Belgrad'daki büyük sokak gösterileri sonucu iktidardan devrilen Slobodan Miloseviç, 4 yıldır Lahey'de kurulu Savaş Suçları Mahkemesi'nde yargılanırken, Mart 2006'da hücrelerinde ölü bulunmuştur.⁸⁵⁰

BM Kosova Geçici Yönetimi tarafından 1999 yılından beri yönetilen Kosova'nın nihai statüsü 2005 yılı sonuna kadar belirlenmiş olması gerekiyordu. Ancak, görüşmelerden sonuç alınamadığı için son olarak Finlandiya'nın eski Cumhurbaşkanı Matti Ahtisaari'nin Kosova Özel Temsilciliğine atanması ile nihai statünün belirlenmesi yolundaki süreç yeniden hızlanmıştır. Ahtisaari, Kosova'nın nihai statüsünü belirleyecek olan belge üzerinde bir yıl çalıştıktan sonra Rusya ve Sırp yönetimi haricinde bütün ülkelerin desteğini almıştır. Metin 2 Şubat 2007'de taraflara sunulmuştur. Planda, Kosova'ya uluslararası gözetim altında bağımsızlık verilmesi öngörülmekteydi. Sırp ve Türkler gibi azınlıklara geniş haklar tanıyan plan, Kosova'nın başka hiçbir ülke ile birleşmemesini öngörmekteydi.⁸⁵¹

Kosova'nın bağımsızlığı için geri sayım başlamıştır. Tarafların isteklerinden geri adım atmaması üzerine BM Güvenlik Konseyi üyelerine dağıtılan Kosova'nın nihai statüsüne ilişkin karar taslağı, Kosova ve Sırbistan'a 120 günlük ek süre tanımıştır. Tarafların anlaşamaması halinde Ahtisaari'nin Kosova'ya aşamalı bağımsızlık öngören planının otomatik olarak yürürlüğe girmesini düzenlemekteydi. ABD ve AB Arnavutları desteklerken, Rusya Sırbistan'ın görüşlerine destek verdiği için BM'de veto konusunun aşılması için çalışıldığı bildirilmiştir.⁸⁵²

Kosova Başbakanı Agim Çeku, BM'nin Kosova'nın bağımsızlığı konusunda başarısız olduğunu ve Arnavutluk'un bağımsızlık günü olan 28 Kasım'da Sırbistan'dan tek taraflı olarak bağımsızlık ilan etmelerinin gerekli olduğunu açıklamıştır. Bu açıklamaya Rusya tepki gösterirken, ABD Dışişleri Bakanı Condolezza Rice, Kosova'nın 'öyle ya da böyle' bağımsızlığını kazanacağını söylemiştir.⁸⁵³

Basında Kosova'nın 17 veya 18 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan edeceği vurgulanırken, Kosova Başbakanı Haşim Taçi, AB ve ABD'den gelen cesaretlendirmelerin de etkisiyle BM planına karşı çıkarak, bağımsız Kosova'nın

⁸⁵⁰Milliyet, 12 Mart 2006, s. 12; Cumhuriyet, 18 Mart 2006, s.8.

⁸⁵¹CumhuriyetStrateji Eki, 11 Haziran 2007, s.8.

⁸⁵²CumhuriyetStrateji Eki, 2 Temmuz 2007, s.6.

⁸⁵³Cumhuriyet, 21 Temmuz 2007, s.9.

önünde hiçbir engel olmadığını belirtmiştir.⁸⁵⁴ Kosova bağımsızlığı için gün sayılırken KFOR bünyesinde görev yapan Türk birliği ‘alarm durumuna’ geçmiştir. Ankara’da bağımsızlık sonrası Kosova’daki Türk azınlığa ilişkin ırkçı bir Arnavut hareketi başlaması olasılığı kaygı yaratmıştır. Kosova Başbakanı Haşim Taçi, ‘Bağımsız Kosova’nın hiçbir şekilde bir İslam devleti olmayacağını’ vurgulayarak “Kosova, tüm vatandaşlarıyla birlikte, demokratik ve laik bir devlet olacak. Dini ibadet özgürlüğü, Kosova Anayasası’nın teminatı altında bulunacaktır” demiştir.⁸⁵⁵

17 Şubat 2008 günü saat 16.00’da Kosova Başbakanı Haşim Taçi Kosova’nın bağımsızlık kararını dünyaya ilan etmiştir.⁸⁵⁶ Kosova’nın bağımsızlık kararı Sırpıları öfkelenmiştir. Yüzlerce maskeli Sırp, Kosova ile Sırbistan arasındaki sınır geçiş noktası binalarını ve 10 kadar BM aracını ateşe vermiştir. KFOR bölgeye birlikler göndermiştir. 20 bini aşkın Sırp ile bağımsızlığı kutlayan 80 bin civarında Arnavut’un yaşadığı Mitroviça kentinde 18 Şubat 2008 gecesini 3 patlama duyulmuştur. El bombalarının yol açtığı sanılan patlamaların BM binaları yakınında olduğu, kentin iki etnik grubunun bölgelerini ayıran köprüye yürüyen binlerce Sırpın KFOR tarafından durdurulduğu bildirilmiştir.⁸⁵⁷

Kosova’nın bağımsızlık kararının, ABD ile AB’nin 3 büyük ülkesi başta olmak üzere, Türkiye’nin de aralarında bulunduğu 20 civarında ülke tarafından tanınmasının ardından gerginlik hızla tırmanmıştır. Sırbistan’ın başkenti Belgrad’da dev protesto gösterileri için hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Kosova’yı ilk tanıyan ülkelerden olan Türkiye’nin belgeyi faks ile göndererek hızlı davrandığı belirtilmiştir.⁸⁵⁸

Kosova’da, Kasım 2007’deki seçimleri kazanarak Başbakan olan ve Kosova Kurtuluş Ordusu’nun eski komutanı olan Haşim Taçi, Başkan seçilen Fatmir Seydiu liderliğinde, Kosova Parlamentosu başkanı Yakup Krasniçi’nin açılış konuşmasını yaptığı palamentoda 17 Şubat 2008’de bağımsızlığı ilan etmişti. Bağımsızlık Bildirgesinin okunmasından sonra yapılan oylamaya 109 milletvekili katılmıştı. Aralarında Sırpıların da bulunduğu 11 azınlık üyesi ise oylamaya

⁸⁵⁴ *Cumhuriyet*, 15 Şubat 2008, s.8.

⁸⁵⁵ *Cumhuriyet*, 16 Şubat 2008, s.11.

⁸⁵⁶ *Sabah*, 19 Şubat 2008, s.1; *Cumhuriyet*, 19 Şubat 2008, s.8.

⁸⁵⁷ *Cumhuriyet*, 20 Şubat 2008, s.1.

⁸⁵⁸ *Cumhuriyet*, 20 Şubat 2008, s.10.

katılmamıştı.⁸⁵⁹ Kosova'nın bağımsızlığını kabul etmeyen Rusya ve Sırbistan gibi ülkeler ve uluslararası ortamda, bu şekildeki bir bağımsızlık ilanının dünyanın diğer bölgelerinde aynı durumda olan yerler ve bölgeler için kötü bir örnek olacağı, BM kararı olmaksızın Batı ve NATO'nun tek taraflı verdiği bu desteğin, gelecekte iyi sonuçlar doğurmayacağı, ayrılıkçılığı tetikleyebileceği, diğer ülkelere yeni ayrılıkçı hareketleri gündeme getirebileceği açıklanmıştır.⁸⁶⁰

Karadağ ve Makedonya'nın Kosova'yı tanıması Balkanları yeniden harekelendirmiştir. Sırpların gösterileri şiddet boyutuna kaymıştır.⁸⁶¹ Kosova 17 Şubat 2009'da bağımsızlığının birinci yılını kutlamıştır. Cumhurbaşkanı Fatmir Seydiu, mecliste düzenlenen törende yaptığı konuşmada, Kosova'nın 54 ülke tarafından tanındığını söylemiştir.⁸⁶²

Sırbistan'da Kosova dışındaki bölgelerde de Arnavutlar yaşamaktadır. Batıda Kosova kuzeybatısındaki bölgeler ile Doğuda Niş kenti istikametindeki bölgelerde, Kosova'ya komşu olarak bulunan kasaba ve köylerde Arnavut nüfus yaşamaktadır. Bu bölgelere ilişkin somut gelişmeler konusunda yeterli bilgi elde edilememekle beraber, Kosova'daki Arnavut çoğunluk ile beraber hareket ettikleri tespit edilmiştir.

3.4. Karadağ Arnavutları

Ayastefanos ve Berlin Anlaşmaları sonrasında İşkodra Gölü'nün Batı yakasındaki büyüklü küçüklü bir sürü Müslüman Arnavut yerleşim merkezi, Karadağ'da kalmıştır. Bugünkü Arnavutluk-Karadağ sınırı 1877-78 savaşındaki ateşkes hattıdır.⁸⁶³ Karadağ Arnavutları, Kosova ve Makedonya'daki Arnavutlar kadar nüfus yoğunluklu olmasalar da yine de Arnavutluk'un kuzeyinin bir devamı niteliğindeki coğrafyada yaşamaktadırlar. İşkodra'nın kuzeyi ve devamındaki Podgorica şehri ve çevreleri ile Sırbistan istikametinde kuzeydoğuya doğru topraklar Arnavutların yaşadıkları yerlerdir. Büyük Sırbistan yaklaşımı içinde olan Sırbistan tarafından Balkan Savaşı'nda işgal edilen bu topraklar 1913 Londra Büyükelçiler Konferansı'nda Karadağ'a bırakılmıştır.

⁸⁵⁹ *CumhuriyetStrateji Eki*, 25 Şubat 2008, s.11.

⁸⁶⁰ *CumhuriyetStrateji Eki*, 25 Şubat 2008, s.15.

⁸⁶¹ *CumhuriyetStrateji Eki*, 20 Ekim 2008, s.16.

⁸⁶² *Cumhuriyet*, 18 Şubat 2009, s.8.

⁸⁶³ *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1998, s.2.

Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa ve Karadağ Devlet Başkanı Molmir Bulatoviç, Yugoslavya-Arnavutluk bağlarını güçlendirmeyi amaçlayan görüşmelerde Bosna'daki savaş ve Sırbistan'ın Kosova eyaletindeki durum konularında görüş birliğine varamamışlardır. Tiran'da yapılan görüşmeler sonrasında tarafların farklı görüşlere sahip oldukları belirtilmiştir.⁸⁶⁴

Karadağ Arnavutları sayı olarak az olmaları nedeniyle kamuoyunda pek gündeme gelmemektedirler. Ancak, bazı Arnavut yazarlar tarafından yayınlanan haritalarda, Karadağ'ın yaklaşık üçte bir yüzölçümü kadar toprağı, Arnavut nüfusun yaşadığı alan olarak gösterilmektedir.

⁸⁶⁴ **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1993, s.9.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE - ARNAVUTLUK ASKERİ, GÜVENLİK ve SAVUNMA ALANINDAKİ İLİŞKİLERİ

1. ASKERİ EĞİTİM ve İŞBİRLİĞİ FAALİYETLERİ

1.1. Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşmaları

27-31 Temmuz 1992 tarihlerinde Arnavutluk Savunma Bakanı Safet Zhulali, Türkiye’ye resmi bir ziyaret yapmıştır. Ziyaret sırasında “Bilimsel, Teknik ve Eğitim Alanlarında Askeri İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır.⁸⁶⁵

18-20 Kasım 1992 tarihlerinde Türk Milli Savunma Bakanı Nevzat Ayaz, Arnavutluk’u ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında “Teknik ve Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması” ile Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır.⁸⁶⁶

Türkiye, ABD’den Gambiya’ya kadar 17 ülkeden 1242 askeri personeli 1993 yılında eğitmiştir. İkili askeri eğitim işbirliği anlaşmaları gereğince verilen eğitim hizmeti için 1993 yılında 12 milyar lira harcanırken 1994’te 60 milyar lira harcanması planlanmıştır. İkili askeri eğitim işbirliği anlaşmaları gereğince Arnavutluk’tan 67 askere eğitim hizmeti verildiği Türk Milli Savunma Bakanlığı’na açıklanmıştır.⁸⁶⁷

Türkiye ile Arnavutluk arasında, Avrupa’nın güvenliğine katkıda bulunmayı ve Balkanlar’da barışı sağlamayı amaçlayan “Tirana Belgesi” imzalanmıştır. Arnavutluk Genelkurmay Başkanı Orgeneral Sheme Kosova ile Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı tarafından imzalanan belge, iki ülke arasındaki işbirliğinin artırılmasını öngörmekteydi. Siyasi bağlayıcılığı bulunan belgenin 1 Nisan 1995 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁶⁸ Belge Arnavutluk Genelkurmay Başkanı Orgeneral Sheme I. Kosova’nın 5-10 Şubat 1995 tarihlerinde Türkiye’ye yaptığı resmi ziyaret esnasında imzalanmıştır.

⁸⁶⁵ Bilal N. Şimşir, *Türkiye-Arnavutluk İlişkileri*, ASAM Yay., 1. b., Ankara, 2001, s. 463.

⁸⁶⁶ *A.g.e.*, s. 463.

⁸⁶⁷ *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1993, s.3.

⁸⁶⁸ *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1995, s.5.

Türkiye, Bulgaristan, Arnavutluk ve Makedonya ile imzaladığı güven artırıcı önlemler belgeleriyle hem Balkanlar ve Avrupa’da barışı tesis etmeyi hedeflemiş hem de olası saldırıya karşı caydırıcılık mesajı vermeyi amaçlamıştır. Türkiye’nin, Sofya, Tiran ve üsküp ile imzaladığı belgeler ve ittifak anlaşmalarına taraf olup olmama hakkının saklı tutulduğunun anımsatıldığı belgeler ana hatlarıyla, karşılıklı askeri faaliyetlere gözlemci gönderilmesi, askeri personel mübadelesi, ilgili askeri kurumlar arasında general, amiral ve diğer düzeydeki subaylar arasında ziyaretler, harp gemilerinin liman ziyaretleri, sportif faaliyetler, ortak sosyal ve kültürel faaliyetler ve ortak tatbikatlar düzenlenmesini kapsıyordu. Taraflar, yukarıda sözü geçen önlemler ilgili mesajların alınıp gönderilebilmesi için Genelkurmay Başkanlıklarının önceden tespit edilen temas numaralarını kullanabileceklerdi. Taraflar arasında belgelerin uygulanıp uygulanmadığına ilişkin görüş alışverişinde de bulunulabilecekti.⁸⁶⁹

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) oluşturduğu mobil timlerle Kafkaslar, Orta Asya ve Balkanlar’da dost ülkelere eğitim vermeye başlamıştır. İlk aşamada Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Arnavutluk’ta verilecek mobil eğitimde ‘NATO ve yapısı, barışı destekleme hareketleri ile silahlı çatışma hukuku’ derslerinin verilmesi planlanmıştır. TSK’dan dört subay, Kızılhaç ve Kızılay’dan birer sivil olmak üzere, toplam altı personelden oluşan mobil tim, Arnavutluk’ta 6-10 Mayıs 2002 tarihlerinde bir hafta süreyle eğitim verecekti.⁸⁷⁰

Türkiye’nin liderliğindeki Afganistan Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti’ne (UGYK/ISAF) katkıda bulunmak üzere bir Arnavut birliğinin, Afganistan’daki Türk Tabur Görev Kuvveti bünyesinde görev yapacağı bildirilmiştir. Afganistan UGYK hareketine katılacak Arnavutluk Takımının 1 Subay, 1 Astsubay ile 28 Erbaş ve Er olmak üzere toplam 30 kişiden oluşturulduğu kaydedilmiştir. Arnavut birliğini uğurlamak için 15 Ağustos 2002 günü Ankara Mamak Garnizonu’nda bir tören düzenlenmiştir.⁸⁷¹ Törende konuşan Korgeneral Avrupa ülkelerinin teröre verdiği desteğe sitem etmiştir.⁸⁷²

⁸⁶⁹Cumhuriyet, 23 Temmuz 1995, s.10.

⁸⁷⁰Cumhuriyet, 12 Nisan 2002, s.4.

⁸⁷¹Cumhuriyet, 15 Ağustos 2002, s.7.

⁸⁷²Cumhuriyet, 16 Ağustos 2002, s.5.

Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşmaları kapsamında Türkiye ile Arnavutluk arasındaki askeri alandaki iyi ilişkiler, iki ülkenin askeri öğrencilerinin aynı okullarda aynı sınıfları paylaşmaları, gelecek açısından da iki ülke arasındaki ilişkilere katkı sağlayacağı, ortak tatbikatlarda ve çok uluslu barış gücü görevlerinde iki ülke silahlı kuvvetlerinin birlikte hareket etmesi iki ülke arasındaki tarihi yakınlığı pekiştireceği izlenimi vermektedir.

1.2. Mutabakat Muhtıraları

1990 yılı sonrasında, Arnavutluk ve Türkiye arasında karşılıklı olarak çeşitli alanlarda imzalanan Memorandum of Understanding (MOU) olarak nitelenen Mutabakat Muhtıraları kapsamında eğitimden lojistiğe karşılıklı işbirliği faaliyetleri icra edilmiştir. Çoğunlukla Türkiye’den Arnavutluk’a lojistik alanda mal/teçhizat ve hizmet aktarımı şeklinde uygulanan bu muhtıralar, zaman zaman eğitim faaliyetlerinde de uygulanmıştır.

Türk Deniz Harp Okulu 1. sınıf öğrencileri ile Arnavutluk Deniz Harp Okulu 1. ve 2. sınıf öğrencilerinden oluşan 313 kişilik grup, açık deniz eğitimlerine törenle uğurlanmışlardır. İstanbul Tuzla’da bulunan Deniz Harp Okulu’nda düzenlenen törende konuşan Okul Komutanı Tümamiral Aydın Güröl, öğrencilerin örnek hareket ve davranışlarıyla uğradıkları limanlarda herkesin takdirini kazanmaları gerektiğini belirtmiştir. Deniz Kuvvetleri Komutanı İlhami Erdil de gönderdiği mesajda, öğrencilerin kendilerine sunulan olanağı en iyi şekilde kullanmaları gerektiğini belirtmiştir.⁸⁷³

‘TCG Sokollu Mehmet Paşa’ ve ‘TCG Cezayirli Gazi Hasan Paşa gemileriyle 2003 yılında yapılan Türk Deniz Harp Okulu 3. sınıf öğrencileri açık deniz eğitimlerine 21 Arnavut öğrenci de katılmıştır. Akdeniz’deki muhtelif limanları ziyaret eden öğrenciler Arnavutluk’un Vlore limanının da ziyaret etmişlerdir. 21 Temmuz 2003’de çıkılan eğitime toplamda 276 öğrenci katılmıştır.⁸⁷⁴

⁸⁷³ *Cumhuriyet*, 3 Eylül 2000, s.7.

⁸⁷⁴ *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 2003, s.3.

Afganistan'da görev yapan Arnavutluk askerleri Türk birliğinin emir ve komutasında görev yapmışlardır.⁸⁷⁵ Afganistan'da 2009 yılında 85 askeri bulunan Arnavutluk asker sayısını arttıracaklarını açıklayan ülkeler listesinde yer almıştır.⁸⁷⁶

'Türk Donanmasına Arnavutluk vizesi' başlıklı haberlerde, Arnavutluk Meclisi'nin, 'Türk Deniz Kuvvetleri Birliği'nin Arnavutluk'a girmesi ve geçici süre görev yapması hakkındaki yasa'yı' onayladığı belirtilmiştir. 1125 mevcutlu Türk askeri biriminin Arnavutluk Deniz sularında görevde bulunmasına ilişkin yasa, Türk Donanması ile Arnavutluk Deniz Filosu arasında işbirliğinin arttırılmasını içeriyordu. Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'ndan Yardım Alınması Yasası Taslağı, Arnavutluk Parlamentosunda Ulusal Güvenlik Kurulu tarafından incelenmiştir. Arnavutluk Meclis Başkanı Yozefina Topalli, Ulusal Güvenlik Kurulu'na katılan iktidardaki ve muhalefetteki milletvekilleri tarafından oybirliği ile onaylanan yasanın önemini vurgulamıştır.⁸⁷⁷ Yasanın Türk Deniz Kuvvetleri tarafından 2010 yılından itibaren çevre denizlerde görevlendirilen Türk Deniz Görev Grubu'nun Arnavutluk'ta da bulunabilmesi için çıkarıldığı değerlendirilmektedir.

Arnavutluk, Türkiye'de icra edilen birçok askeri tatbikatlara ve faaliyetlere gerek personel gerekse birlik göndererek iştirak etmiştir. Deniz Aslanı-2006 Arama Kurtarma Tatbikatına 18 ülke ile birlikte gözlemci statüsünde katılan Arnavutluk, daha sonraki yıllarda da benzer tatbikat ve askeri faaliyetlere de katılım sağlamıştır.

1.3. Askeri Yardım Kurulu (DAKOK) Faaliyetleri

Askeri yardımların koordinesi maksadıyla diğer Türk Cumhuriyetlerinde ve komşu bazı ülkelerde de teşkil edilen ve kısaca DAKOK olarak söylenen Daimi Askeri Koordinasyon Kurulu, 1997 müdahalesi sonrasında, her iki ülkenin karşılıklı olarak mutabakatıyla Eylül 1997'de Arnavutluk'un başkenti Tiran'da faaliyete geçmiştir. Arnavutluk tarafınca tahsis edilen bir metruk binanın tadil edilerek, Türk Askeri Yardım Koordinasyon Kurulu personeline tahsis edilmesi neticesinde kurul göreve başlamıştır. Her kuvvetten personelin bulunduğu ve başlarında kurul başkanı olarak bir Kurmay Albay'ın görev yaptığı kurul, Türkiye'den Arnavutluk'a yapılan ve yapılacak her türlü yardımın, lojistik planlamasını yapmak ve Arnavutluk askeri

⁸⁷⁵ *Cumhuriyet*, 3 Aralık 2009, s.10.

⁸⁷⁶ *Cumhuriyet*, 4 Aralık 2009, s.13.

⁸⁷⁷ *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 2010, s.10.

makamları ile gerekli koordinasyon faaliyetlerinde bulunmak görevlerini yürütmüştür. 2000’li yıllarda da görevine devam eden kurul, birçok projenin, yerinde incelemesini yaparak yardımların verimli sonuçlara ulaşmasına katkılarda bulunmuştur.

2. 1990 YILI SONRASINDA TÜRKİYE - ARNAVUTLUK ARASINDAKİ ASKERİ, GÜVENLİK ve SAVUNMA ALANINDAKİ FAALİYETLER

Türkiye ve Arnavutluk arasında Savunma Sanayi alanında 2008 yılından itibaren Türk özel sektörü tarafından satışlar gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Yonca-Onuk firması ürettiği ani müdahale botlarından Arnavutluk’a da satmıştır. Botun, yüksek sürat ve manevra kabiliyeti ile yüksek denizcilik özellikleri bulunuyordu.⁸⁷⁸ Diğer hususlar, aşağıda belirtilen alt başlıklar dahilinde açıklanmış

2.1. Karşılıklı Ziyaretler

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ve 1990 öncesinde ayrı paktların ve rejimlerin üyeleri olan Arnavutluk ve Türkiye arasında askeri alanda pek bir görüşme olmamıştır. 1990 yılı sonrasında yaşanan açılımlar neticesinde, yaşanan siyasi faaliyetlere paralel olarak askeri alanda da ikili ilişkiler ve ziyaretler başlamıştır. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş 17-20 Kasım 1991 tarihlerinde Arnavutluk’u ziyaret etmiştir. Başkent Tiran’a gelişinde Rinas havaalanında Orgeneral Güreş ve beraberindeki heyet Arnavutluk Savunma Bakanı Perikli Teta, Genelkurmay Başkanı Kristai (Kostaq) Karoli, Dışişleri Bakan Yardımcısı İtir Bocka ve diğer yetkililerce karşılanmıştır.⁸⁷⁹

Ogeneral Güreş Tiran’da Arnavutluk Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı ile görüşmelerde bulunmuştur. İlk kez bu düzeyde bir askeri yetkili Arnavutluk’u ziyaret etmiştir.⁸⁸⁰

Arnavutluk Genelkurmay Başkanı Kostaq Karoli 20-26 Ocak 1992 tarihlerinde Türkiye’yi ziyaret etmiştir.⁸⁸¹ Arnavutluk ile Türkiye Askeri İşbirliği

⁸⁷⁸ *Cumhuriyet*, 30 Eylül 2008, s.8.

⁸⁷⁹ *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1991, s.20.

⁸⁸⁰ *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1991, s.11.

⁸⁸¹ *A.g.e.*, s. 462.

Anlaşması imzalanmıştır.⁸⁸² Türk Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş Arnavutluk ziyaretini 8 Ekim 1993 günü tamamlamıştır.⁸⁸³

Arnavutluk Genelkurmay Başkanı Orgeneral Sheme I. Kosova, Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı'nın resmi davetlisi olarak 5 Şubat 1995'te 6 günlük resmi temaslarda bulunmak üzere Türkiye'ye gelmiştir. Arnavutluk Genelkurmay başkanı, Ankara, istanbul ve İzmir'de birlikleri ziyaret etmiştir.⁸⁸⁴

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök, Kosova, Bosna-Hersek ve Arnavutluk'taki Türk birliklerini denetlemek üzere 8-10 Aralık 2003 tarihlerinde bu ülkeleri ziyaret etmiştir.⁸⁸⁵ Türk Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İbrahim Fırtına 22-23 Mayıs 2005 tarihlerinde Arnavutluk'u ziyaret etmiştir. Kuçova Meydanı'nın açılışını müteakip, Arnavutluk Genelkurmay Başkanı Korgeneral Pellumb Kazimi ve Savunma Bakan Yardımcısı Sadedin Stankay ile görüşen Fırtına'nın temaslari sırasında, iki ülke silahlı kuvvetleri arasındaki işbirliği ele alınmıştır.⁸⁸⁶

2. Balkan Ülkeleri Genelkurmay Başkanları Konferansı, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt'ın ev sahipliğinde Temmuz 2008 ayında Antalya Belek'te bir otelde yapılmıştır. Konferansa Arnavutluk Genelkurmay Başkanı da katılmıştır.⁸⁸⁷ Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ 18 Haziran 2009'da Arnavutluk'u ziyaret etmiştir.⁸⁸⁸

15 Mart 2010 tarihinde Ankara'da Genelkurmay Terörle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi'nde üçüncüsü düzenlenen Küresel terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu'na Arnavutluk Genelkurmay Başkanı da katılmıştır.⁸⁸⁹

2.2. Yardımlar/Hibeler

'TSK Balkanlar'da yara sarıyor' başlıklı haberlerde, Kosova ve Arnavutluk'ta TSK'nın halka yardım ve katkılarının sürdüğü bildirilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bölgede yaptığı yardımların, cami ve kiliselerin restorasyonu ile bazı

⁸⁸² *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1992, s.1.

⁸⁸³ *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1993, s.8.

⁸⁸⁴ *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1995, s.4.

⁸⁸⁵ *Cumhuriyet*, 7 Aralık 2003, s.5.

⁸⁸⁶ *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 2005, s.4.

⁸⁸⁷ *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 2008, s.5.

⁸⁸⁸ *Cumhuriyet*, 21 Haziran 2009, s.5.

⁸⁸⁹ *Cumhuriyet*, 16 Mart 2010, s.4.

ihtiyaçların karşılanmasından yol, fabrika onarımına, sağlık taramasından, bölge insanına meslek kazandırma kurslarına kadar çeşitlendiği belirtilmiştir.⁸⁹⁰ Bu kapsamda Kosova ve Arnavutluk'ta yapılanlara aşağıda muhtelif başlıklar altında kısa kısa örnek olarak yer verilmiştir.

2.2.1. Milli Savunma Bakanlığı Tarafından Yapılanlar

Türkiye'nin Arnavutluk'a 5 milyon dolar tutarında askeri yardımda bulunmasını ngren Hibe Anlaşması, Arnavutluk Savunma Bakanı Luan Haydaraga ve Başbakan Yardımcısı ve Milli Savunma Bakanı İsmet Sezgin tarafından imzalanmıştır. Sezgin, Hibe Anlaşması'nın imzalanması ve temaslarda bulunmak amacıyla Türkiye'de bulunan Haydaraga ile görüşmesi sırasında Türkiye'nin Arnavutluk'u her konuda desteklemeye hazır olduğunu kaydetmiştir. Balkanların istikrar ve güvenliğinin Türkiye için büyük önem taşıdığını belirten Sezgin, "Arnavutluk ve Makedonya'nın güven ve istikrarına büyük önem verdiğimizi vurgulamak isterim" demiştir. Sezgin ayrıca, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 14 Temmuz 1998'de Arnavutluk'u ziyaret edeceğini de bildirmiştir.⁸⁹¹

2.2.2. Genelkurmay Başkanlığı Koordinesinde İcra Edilenler

Arnavutluk'ta bulunan Kosovalı sığınmacılara yardım için Türkiye'den bir hizmet bölüğü görevlendirildiği bildirilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı'ndan yapılan açıklamada, bölüğün Arnavutluk'un Elbasan kentindeki Türk Kızılay'ının bulunduğu yerde konuşlandırılacağı belirtilmiştir. 7 Subay, 15 Astsubay, 6 Sivil Memur, 9 Uzman Erbaş, 122 Erbaş ve Er olmak üzere toplam 159 personelin görevli bulunduğu blkte 28 tekerlekli araç ve 19 römork bulunacak. Blkte ayrıca 4 ekmekçi, 5 banyo nitesi, 2 çamaşır nitesi, 3 doktor, 6 hemşire ve 3 ambulanstan oluşan bir sıhhi tedavi nitesi ve saatte 40 ton su tasfiye edebilecek ikmal timi ile bu unsurların yakın korumasını sağlayacak Jandarma Genel Komutanlığı yesi iki emniyet ve muhafız mangası bulunacaktı. Birliğin araçları ve araç şoförleri 15 Mayıs 1999'da Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na ait bir gemi ile İzmir Foça Limanı'ndan hareket etmiştir. Diğer personel de 18 Mayıs 1999'da Hava Kuvvetleri'ne ait iki nakliye uçağı ile İzmir Çiğli Askeri Havaalanı'ndan hareket etmiştir.

⁸⁹⁰ **Cumhuriyet**, 22 Aralık 2000, s.9.

⁸⁹¹ **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1998, s.5.

Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından İskenderbey Askeri Akademisi'ne dil dershanesi ve laboratuvarı yapılmıştır. Burada, Arnavutların Türkçe kurs görmesi sağlanmıştır.⁸⁹²Türkiye'de eğitim gören ve Türkçeyi çok iyi konuşan çok sayıda Arnavut askeri personel bulunmaktadır. Ancak bazı durumlarda da bu personelden Arnavutluk'a dönüşlerinde iyi istifade edilemediği, bölgede yapılan görevler esnasında müşahade edilmiştir. Bazen bu personelin Arnavutluk Silahlı Kuvvetleri'nden ayrıldıkları gözlenmiştir.

2.2.3. Kara Kuvvetleri Komutanlığınca Yapılanlar

Kosova'da görevlendirilen Türk birliği tarafından koordine edilen faaliyetler kapsamında, Tabur revirinde ve Kosova genelinde 1100 çocuk sünnet edilmiştir. Dört okul onarılmış, 4 jeneratör, 28 bin takımdan fazla kırtasiye malzemesi dağıtılmıştır. Mamuşa İlköğretim Okulu'na 5 derslikli ek bina inşa edilmiştir. Özel İstihkam Birliği tarafından yaklaşık 180 kilometre yol, ayrıca Dragaş yolunun 1 kilometrelik bölümünün asfaltı onarılmıştır. Ağır hasarlı 2 cami onararak hizmete sunulmuştur. Prizren'deki Katip Sinan Camii'ne ses yayın sistemi kurulmuştur. Gençlere yönelik faaliyetler çerçevesinde 4 spor alanı düzenlenerek hizmete açılmıştır. Prizren'de mevcut radyoların, Türk Taburu'na müracaat edip Türkçe müzik CD'leri istemeleri üzerine bu istemleri karşılanmıştır. Prizren'deki 4 yerel radyoda 'Mehmetçikle Ay Yıldız' adı altında, radyo programı sürdürülmüştür.

Prizren kültür Evi Kütüphanesi'ne, 249 Türkçe kitap hediye edilmiştir. Kosova halkının moral ve motivasyonunun üst seviyede tutulması için, Prizren'deki kültür ve sanat dernekleri ile kültür programları ve konserler düzenlenmiştir. Kara Kuvvetleri Moral Ekibi, Prizren, Mamuşa ve Dragaş'ta, 4'ü halka açık, 2'si TSK mensuplarına olmak üzere 6 konser vermiştir. Aralık 2000 ayından itibaren Mamuşa'da motor, tabur üs bölgesinde berberlik, aşçılık, garsonluk kursları düzenlenerek bölge halkının meslek sahibi olmasına yardımcı olunmuştur.

Yardıma muhtaç insanlara, öksüz ve yetimlere, kimsesiz yaşlılara ayırım gözetmeksizin yiyecek, giyecek, yakacak gibi yardımlar yapılmıştır. Okul, hastane, cami ve kilise gibi yerlerin küçük çaptaki araç, gereç, malzeme ihtiyaçları karşılanmıştır. Mamuşa Köyü'nde sağlık ocağı inşa edilmiştir. Dragaş bölgesinde üç

⁸⁹²Cumhuriyet, 22 Aralık 2000, s.9.

futbol sahası inşa edilmiştir. Brezna-Dragaş arasındaki yolun onarımı ve köy yollarının iyileştirilmesi gerçekleştirilmiştir.⁸⁹³

2.2.4. Deniz Kuvvetleri Komutanlığınca Yapılanlar

Arnavutluk Donanmasına yardım götüren çıkarma gemisi Sarucabey, 11 Temmuz 1995’de Arnavutluk’un Dıraç Limanı’na varmıştır. Sarucabey Gemisi Komutanı ve mürettebatı 12 Temmuz 1995’de Arnavutluk Genelkurmay Başkanı Sheme Kosova tarafından kabul edilmiştir. Arnavutluk donanması için gemi inşa malzemesi içeren yardımı götüren 2 bin 600 tonluk geminin üç gün daha Arnavutluk’ta kalacağı bildirilmiştir.⁸⁹⁴

Arnavutluk Deniz Harp Okulu ve Paşa Limanı’nın modernizasyonu gerçekleştirilmiştir. Paşa Limanı Tersanesi modernizesi aşamasında, tersane içindeki birçok fabrika elden geçirilmiş, büyük çaplı tezgahlar sağlanmıştır. 1960’lı yıllarda Çinliler tarafından inşa edilen tersanenin bölgedeki Türk savaş gemileri dahil birçok yüzer unsura hizmet eder hale getirilmiştir.⁸⁹⁵ Ayrıca liman kolaylıkları kapsamında, Ro-Ro gemileri ve büyük askeri çıkarma gemilerinin kapak atabileceği bir kapak yeri de inşa edilmiştir.

2.2.5. Hava Kuvvetleri Komutanlığınca Yapılanlar

Arnavutluk’ta temaslarda bulunan Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İbrahim Fırtına ve beraberindeki heyet, Türkiye tarafından NATO standartlarında modernize edilen Kuçova Meydanı’nda inşası yeni tamamlanan ve 20 Mayıs 2005’te Türkiye’den gönderilen malzemelerle donatılan yeni filo binasının açılış töreninde hazır bulunmuşlardır.⁸⁹⁶

2.2.6. Jandarma Genel Komutanlığınca Yapılanlar

Yıllık İkili Askeri İlişkiler Uygulama Planları çerçevesinde Arnavutluk ile;

- (1) Üst düzey ziyaretler,
- (2) İnceleme ziyaretleri,

⁸⁹³ **Cumhuriyet**, 22 Aralık 2000, s.9.

⁸⁹⁴ **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1995, s.10.

⁸⁹⁵ **Cumhuriyet**, 22 Aralık 2000, s.9.

⁸⁹⁶ **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 2005, s.4.

(3) Yerinde eğitim faaliyetleri,

(4) Güvenlik ve Eğitim İşbirliği Anlaşma/Protokollerin akdedilmesi gibi faaliyetler icra edilmektedir. Yardımlar ve Hibeler bu kapsamda koordine edilmektedir. 1997 yılında ülkeye müdahale kapsamında oluşturulan çokuluslu kuvvet karargahında Jandarma Genel Komutanlığı personeli de görev yapmıştır.

2.2.7. Diğer Bakanlık ve Kamu Kurum/Kuruluşları Tarafından Yapılanlar

Kızılay sağlık ekibi, askeri sağlık personeli ile takviye edilerek Kosova’da sağlık taramaları yapılmıştır. 22 Aralık 2000 tarihine kadar üs bölgesinde ücretsiz muayene edilenlerin sayısı 25 bin 900 kişiye ulaşmıştır. 6 bin 500 çocuk aşılanmıştır. On yılı aşkın süredir çalışmayan Dratex Tekstil Fabrikası’na destek sağlanmıştır. Fabrika yüzde 10 kapasite ve 94 işçiyle çalışmaya başlatılmıştır.⁸⁹⁷

3. 1997 BANKER KRİZİ VE ARNAVUTLUK’A ÇOKULUSLU GÜÇ MÜDAHALESİ (ALBA HAREKATI)

3.1. Kriz Öncesi Ülkede Meydana Gelen Karışıklıklar ve Hükümet Otoritesinin Kaybolması

Arnavutluk’ta 1990 yılından itibaren başlayan, komünizmin terkedilerek demokratik bir düzene dönüşüm sağlanmaya çalışılması, ülkede birçok konuda düzensizliklerin ve kanunsuzlukların yaşanmasına da neden olmuştur. Geçiş döneminin, diğer komünist ülkelerin genelinde olduğu gibi, planlı ve düzenli bir şekilde başarılamaması ülkede kaos ortamının artmasına sebebiyet vermiştir.

Ayrıntıları birinci bölümde siyasi ve politik olaylara ağırlık verilerek açıklanan gelişmeler neticesinde, 31 Mart 1991’de yapılabilen ilk defa demokratik olduğu iddia edilen Arnavutluk’taki serbest seçimler, her ne kadar Komünist Parti tarafından kazanıldığı açıklanmasına rağmen, seçimlere hile karıştırıldığı iddiasıyla kabul görmeyerek, halkın itirazlarına mazhar olmuştur. Bunun sonucunda Eylül 1991 ayına doğru, ülkede yaşanan ekonomik kaos’un da katkılarıyla kitlesel halk hareketleri başlamıştır. Komünist Partinin ismini Sosyalist Parti olarak değiştiren komünist lider Ramiz Alia, gösterilerin baskısıyla erken genel seçimlere gitme

⁸⁹⁷ Cumhuriyet, 22 Aralık 2000, s.9.

kararını almak zorunda kalmıştır. Mart 1992’de yapılan seçimi muhalefetteki en büyük hareket olan Demokratik Parti yüzde 65 oy oranı ile kazanmıştır.

9 Nisan 1992’de Demokratik Parti kurucularından Sali Berişa, Devlet Başkanı seçilmiştir. Berişa serbest piyasa ekonomisinin kurallarını uygulamaya çalışmış, ekonomik sistemde ve diğer devlet kurumlarının sistemlerinde dönüşüm yapılmasına gayret göstermeye başlamış ve ekonomide özelleştirmeye tam destek vermiştir. Mayıs 1996’da yapılan genel seçimleri iktidardaki Demokratik Parti’nin kazandığının açıklanmasına rağmen, bu kez Demokratik Parti’nin hile yaptığı görüldüğünden ve bunun da AGİT tarafsız gözlemcilerince de teyit edilmesinden dolayı muhalefetin gösterileri başlamıştır. Gösteriler sırasında birçok ölüm ve yaralanma olayları yaşanmıştır.

1997 yılının başına gelindiğinde piramit sistemi de denen bankerlerden yüksek gelir elde edilmesi gibi bir sistemin halk arasında yaygınlaştığı gözlenmiştir. Nihayetinde 15 Ocak 1997’de sistemin çökmesi ile Arnavutluk genelinde banker krizi patlak vermiştir. Binlerce kişi sokaklara dökülmüştür. Halkın tasarruflarını yatırdığı bankerlerin ve bankaların batması üzerine, başta başkent Tiran olmak üzere ülke genelinde ayaklanmalar başlamıştır.

29 Ocak 1997’de yüzlerce muhalefet yanlısı polis tarafından gözaltına alınmıştır. Sekiz muhalefet partisi ertesi gün koalisyon oluşturarak erken seçim çağrısı yapmışlardır. 10 şubat 1997’de güneydeki Vlore kentinde patlak veren isyanlarda 1 kişi ölmüş, en az 100 kişi de yaralanmıştır. Ertesi gün iktidardaki Demokratik Parti’nin (PD) kentteki büroları ateşe verilmiş, 1 polis öldürülmüştür. 18 Şubat 1997’de Devlet Başkanı Sali Berişa, krizden hükümetin de kısmen sorumlu olduğunu itiraf etmiştir. 28 şubat 1997’de göstericilerin, Arnavutluk gizli polislerinin Vlore’deki karargahına düzenlediği baskında 4 kişi ölmüş, 22 kişi de yaralanmıştır.

1 Mart 1997’de yüzlerce isyancı, Vlore’deki askeri kışlaları basıp silahlara el koymuştur. 12 Mart 1997’de güneydeki 13 kenti ele geçiren isyancılar, kuzeye doğru ilerlemeye başlamışlardır. Muhalefetteki Sosyalist Parti üyesi Başkim Fino, ulusal birlik hükümetinin başına getirilmiştir. 14 Mart 1997’de 2 bin kadar yabancı, gemiler ve helikopterlerle ülkeden tahliye edilmiştir.

Devlet Başkanı Sali Berişa'nın ve Başbakan Başkim Fino'nun ülkeye askeri müdahale isteği ve yardım talebi, AB ve NATO tarafından uygun bulunmamıştır. AGİT müdahaleyi destekleyici yönde açıklamalarda bulunmuştur. İsyancılar ülkede birçok kenti ele geçirmişlerdir. Hükümet otoritesi kaybolmuştur. Çeteler yağmalamalar yapmaktadırlar. Ülkede gıda krizi baş göstermek üzeredir. Halk mahkemeleri kuran bazı gruplar infazlar gerçekleştirme girişiminde bulunmaktadırlar. Ülkedeki cephaneliklerdeki silahlar ve çeşitli mühimmat yağmalanmıştır. Yaklaşık 3 milyon nüfuslu ülkede 2 milyondan fazla Kalaşnikof tüfeğin halkın elinde kontrolsüz olarak dolaştığı söylenmektedir. Eli silahlı gruplar hatta çocuklar bile havaya ve çevreye ateş açmaktadırlar. En önemlisi ülkede güvenlik sağlanamadığından yurtdışından çeşitli organizasyonlar ve devletlerin gönderdikleri veya gönderecekleri yardım malzemelerinin emniyeti sağlanamamaktadır.

3.2. Birleşmiş Milletler Müdahale Kararı

Uzun müddet dış dünyadan yardım taleplerine cevap bulamayan Arnavutluk'a yardım için nihayetinde, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden karar çıkmıştır. 29 Mart 1997 tarihli ve 1101 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı gereğince Arnavutluk'a askeri müdahale yolu açılmıştır. İtalya liderliğinde icra edilecek ve 'ALBA' kod adı verilen harekat 8 Avrupa ülkesinin katılımı ile yapılacaktır. Asıl amaç ülkeye gönderilecek yardımların emniyetinin alınması ve ülkede seçimlerinde yapılabileceği güvenli bir ortamın sağlanmasıydı. Ülkedeki silahların toplanması gibi bir görev verilmemişti. Yol emniyetleri, konvoy emniyetleri vb. görevlerle ülkede istikrarın ve kaybolan hükümet otoritesinin tekrar kurulmasına yardım edilmesi, seçimlerin yapılması ve hükümet otoritesinin tesisinin görülmesi sonrasında göreve son verilmesi düşünülüyordu. Üç aylık bir periyot öngörülmüştü. Zaten Devlet Başkanı Sali Berişa da 15 Nisan 1997'de BM'nin onayıyla 'Alba' operasyonunun başlatılması, Çokuluslu güce bağlı 6 binin üzerinde askerin Arnavutluk'a gönderilmesine paralel olarak, 16 Mart 1997'de parlamentoyu feshederek 29 haziran 1997'de erken seçim yapılacağını ilan etmiştir.

3.3. Çokuluslu Güç Oluşturulması

Bu satırların yazarı olarak, Nisan 1997 ayı başında, Deniz İstihkam Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle, Ankara'daki Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Harekat Başkanlığı, Harekat Plan Teşkilat Daire Başkanlığı, Harekat Plan Şube Müdürlüğü'nde Kara Birlikleri ve Üs Savunma Plan Subayı görevinde bulunmaktaydım. İstanbul'daki Harp Akademileri Komutanlığı'nın Kara Harp Akademisi'nden 1996'nın Temmuz ayında mezun olmuş ve taze bilgilere sahip bir plan subayı olarak, Arnavutluk'a müdahale harekatinin planlaması ve müteakiben de yerinde de icrasına katılım görevi tarafıma tevdi edilmişti. Bu görev Türk Deniz Kuvvetleri görev alanına giren konular kapsamında idi. Planlamanın ve icranın diğer veçheleri, tabiki diğer kuvvet komutanlıkları ile genel koordinatör olan Türk Genelkurmay Başkanlığı'nın sorumluluğunda yürütülecekti.

Tarafıma bu görevin verilmesinin nedeni de, Arnavutluk'a müdahale için yüksek hazırlık seviyesinde olan ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığımızın bünyesindeki Türk Amfibi Deniz Piyade Tugayı'ndan birlik oluşturulması düşüncesi idi. Deniz Kuvvetlerimizin Kara Birliklerinin harekât planlamasından ben sorumlu olduğum için, diğer plan subayları ve şube müdürünün de katkılarıyla harekat planlama çalışmalarına başlanmıştır. Mart 1997 ayının sonlarına doğru Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1101 sayılı kararı gereğince Arnavutluk'a gönderilecek Çokuluslu Güç oluşturulması görevi, TBMM'nin kararı sonrası, Hükümet ve Dışişleri Bakanlığı'nın da direktif ve katılımlarıyla Genelkurmay Başkanlığı'na Türk Deniz Kuvvetleri'ne verilmiştir. Diğer kuvvet komutanlıklarının da katkısıyla oluşturulacak gücün ana nüvesini, Türk Deniz Piyadelerinden oluşacak yaklaşık Tabur Görev Kuvveti büyüklüğünde olacak olan bir Arnavutluk Türk Özel Görev Kuvveti Komutanlığı oluşturacaktı.

Deniz Kuvvetleri Komutanlığımızın Ankara'daki karargahındaki çalışmalar öncelikle Karargah içi hazırlıklarla başlatılmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri, bu zamana kadar Barış Destekleme Harekatlarında kısmen tecrübe kazanmış durumdaydı. Barışa Zorlama ve Barış Tesis vb. birçok çeşidi olan bu nevi harekatlar aslında İkinci Dünya Savaşı sonrasında Dünya'nın birçok yerinde muhtelif devletlerin katılımıyla icra edilmiştir. Kore'den başlayarak, Kıbrıs Barış Harekatı (ki bu barış harekatı uluslararası siyasi/politik ortamda pek kabul görmemiş, fakat Dünya'nın

birçok ülkesindeki askeri akademilerde modern çağın deniz aşırı müdahale örneklerinden biri olarak gayri resmi kapsamda kabul görmüştür), Somali ve Bosna-Hersek Barış Gücü hareketlerinden bilgi birikimleri elde edilmiş, bu elde edilen dersler yeni uygulamalara da yansıtılmıştır. Ayrıca, bu alanda, Mültecilerin Tahliyesi ve İnsani Yardım gibi daha yumuşak uygulamalar da görülmekteydi. TCG Adatepe fırkateynimizin Mart 1997’de Arnavutluk’un Durres (Dıraç) limanından Türk vatandaşlarını tahliye etmesi bu tarz bir uygulamaya örnek verilebilir.

Ortak yönü Birleşmiş Milletler’in yetkili organlarının aldığı kararlar olan bu hareketler, Barışın Korunması amacına matuf olabildikleri gibi, ‘İnsani Yardımların Ulaştırılmasının ve Dağıtımının Emniyeti’nin Sağlanması’ ana amacına yönelik olarak bir ülkedeki kaybolan hükümet otoritesinin güvenlik bakımından açıklarının kapatılması şeklinde de tezahür edebiliyordu. Arnavutluk’a müdahale operasyonunda da tam da öyle olmuştur.

Proje Subayı olarak, konuya ilişkin yapılan araştırma ve inceleme çalışmaları sonrasında, Arnavutluk’a gönderilecek kuvvetin yapısı taslak olarak belirlenmiş ve Genelkurmay Başkanlığı’ndaki koordinasyon toplantıları sonucunda, silah, araç, malzeme ve teçhizat planlaması da dahil olmak üzere başlangıç planlaması tamamlanmıştır. İzmir Foça’da bulunan Amfibi Deniz Piyade Tugayı’ndan teşkil edilecek olan birliğin intikal planlamaları da taslak olarak yapılmıştır. Mart 1997 ayının son haftası ve Nisan 1997 ayının ilk haftası yukarıda zikredilen çalışmalar ile geçmiştir.

Bu çalışmalara paralel olarak Arnavutluk’un başkenti Tiran’da konuşlanacak olan ve hareketi İtalya’nın liderliğinde sevk ve idare edecek olan Çokuluslu Güç Karargahı’na katılacak Türk personelin de belirlenmesi faaliyetlerine Genelkurmay Karargahı’nda devam edilmiştir. Özet olarak ülkeye müdahale, Arnavutluk’un sektörlere bölünerek çeşitli ülkelerden gelecek birliklere bu görev bölgelerinin tahsis edilmesi, bütün bu birliklerin de Tiran’daki Çokuluslu Güç Karargahından idare edilmesi şeklinde olacaktı.

Bahsedilen çalışmaların tamamlanması aşamasında, Genelkurmay Harekat Başkanlığı’ndan Deniz Kurmay Albay Ömer Akdağlı ile birlikte 9 Nisan 1997 tarihinde Roma/İtalya’ya bulunan İtalyan Genelkurmay Başkanlığı’na gidilmiştir. Sonradan Tuğamirallik rütbesine terfi eden Albay Akdağlı ile birlikte, burada İtalyan

Harekat Plan Şube Müdürü Albay ile Arnavutluk Harekatının planlama çalışmalarına katılmıştır. Yaklaşık 18 günlük çalışmadan sonra Türkiye'nin de katılacağı harekatın detayları yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştı. Harekat, İtalyan 3 ncü Kolordu Komutanlığı ana nüvesi çerçevesinde yürütülecekti. İtalya'nın Milano kentinde konuşlu olan bu Kolordu'nun Komutanı Korgeneral Luciano Forlani, Çokuluslu Güç komutanı olarak görev yapacaktı.

Roma'daki çalışmalar esnasında, Deniz Piyadelerinin personel, silah ve malzeme ihtiyaçları konusunda bilgi sahibi bir subay olarak, Arnavutluk'a gönderilecek Türk Birliği'nin TMK (Teşkilat, Malzeme Kadrosu) denen personel kadrosu da tarafımca hazırlanarak Ankara'ya Genelkurmay Başkanlığı'na fax (belgegeçer) ile iletilmiştir. Roma'da Türk Büyükelçiliği dahilindeki Roma Silahlı Kuvvetler Ataşeliğinde yürütülen çalışmalar esnasında koordinasyon ihtiyacı ortaya çıkınca, İtalyan 3. Kolordu Komutanlığı Karargahının bulunduğu Milano kentine gönderildim. Milano'da planlama çalışmalarına katılıp, gerekli düzeltmeler ve detaylar tarafımca yapılmıştır.

Bu çalışmaların da tamamlanmasının ardından, Türk Genelkurmayından Roma vasıtasıyla tarafıma iletilen emir ile Arnavutluk'ta Çokuluslu Güç Karargahında görevlendirildiğim öğrenilmiştir. İtalyan Korgeneral Forlani Komutasındaki Çokuluslu Koruma Gücü olarak isimlendirilen (İtalyan baş harfleri, FMP) uluslararası gücün karargahında Komutan Yardımcıları olarak bir Yunanlı ve bir Türk Tümgeneral görev yapacaktı. O tarihte Genelkurmay Plan Harekat Daire Başkanı olan Tümgeneral Köksal Karabay, Türkiye'den bu göreve katılacaktı. Ayrıca, Çokuluslu Karargahın muhtelif unsurlarında görevlendirilen, diğer kuvvetlerden 15 civarında kurmay ve sınıf subayı personel Tiran'da görev yapacaktı.

Bu arada İtalya'nın çokuluslu güce hazırlık amacıyla Arnavutluk'a göndermeyi kararlaştırdığı öncü birliğin ikinci grubu 11 Nisan 1997'de Arnavutluk'a gitmiştir. Pantelleria gemisiyle İtalya'nın Birindisi Limanı'ndan yola çıkan otomatik silahlı 20 İtalyan askerinin oluşturduğu ilk öncü grup, 11 Nisan 1997'de Arnavutluk'un Dıraç Limanı'na gelirken yaklaşık 28 İtalyan askerini taşıyan bir uçak da 11 Nisan 1997 sabahı Tiran Havaalanı'na inmiştir. Roma'daki askeri kaynaklar, öncü birliğin uluslararası gücün konuşlandırılacağı bölgeler ve Dıraç Limanı ile

başkent Tiran arasındaki 40 kilometrelik yolun denetiminden sorumlu olduğunu kaydetmişlerdir.

İtalya'nın öncülüğündeki çokuluslu güce katılacak ilk Fransız birliğinin de, ülkenin güneyindeki Toulon Limanı'ndan Orage adlı gemiyle yola çıktığı bildirilmiştir. 100 Fransız askerinden oluşan bir birlik 11 Nisan 1997'de Arnavutluk'a gelmiştir. 1000 askerden oluşan Fransız kıtasının, 9 ncü Paraşütçü piyade Bölüğü'nden 350 askerin de Arnavutluk'un Dıraç Limanı'na 14 Nisan 1997'de ulaşmaları bekleniyordu. Fransız Savunma Bakanlığı kaynakları, Orage ve Champlain adlı gemilerin Fransa'dan hareket ettiklerini ve Arnavutluk'un Dıraç Limanı'na ulaşacaklarını söylemişlerdir. Fransa Arnavutluk'a gönderilecek 6 bin kişilik çokuluslu güce bin asker, 40 zırhlı araç, 12 tank, ve 2 helikopterle katılmayı planlamıştır. Fransız askerlerinin Dıraç ve Vlore limanları ile Tiran havaalanında görevlendirilmeleri bekleniyordu.⁸⁹⁸

Basında “Türk Birliği Bugün Gidiyor” başlıklı olarak 16 Nisan 1997'de yer alan haberlerde, Arnavutluk'ta banker skandalının ardından yaşanan iç savaş nedeniyle Birleşmiş Milletler (BM) tarafından oluşturulan “Uluslararası Barış ve İstikrarı Sağlama Gücü”nde görev alacak Türk birliğinin bir bölümünün 16 Nisan 1997'de Türkiye'den ayrılacağını öğrenildiği, 800 kişiden oluşan Amfibi deniz piyade görev gücünün, Arnavutluk'un kuzeyinde görev yapacağı, Türk birliğinin gereksinimi olan malzemenin yanı sıra Arnavutluk'a askeri yardım malzemesi de götürecek olan gemilerin de 16 Nisan 1997'de Gölçük'ten hareket etmelerinin beklendiği belirtilmiştir.⁸⁹⁹

Halbuki bu haberlerde düzeltilmesi gereken bazı eksiklik ve yanlışlıklar vardı. Öncelikle Arnavutluk'a gönderilecek ve ismi Arnavutluk Türk Özel Görev Kuvveti olan birlik, ‘daima hazır’ parolasıyla özdeşleşen Türk Amfibi Deniz Piyadelerinden oluşturulan bir birlikti, Kara Kuvvetlerinin Barış Gücü için eğitilmiş birlikleri bile en az bir aylık hazırlık süresi istedikleri için Deniz Piyadelerden seçilmişti. Türk Deniz Piyadeleri için bir haftadan az bir zaman dilimi hazırlık için yeterliydi. 16 Nisan 1997 günü gönderilen ilk grup birliklerdi. Tiran Rinas Havaalanı'nın emniyetini sağlamak görevine katılacak olan ve bu havaalanı

⁸⁹⁸ **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1997, s.10.

⁸⁹⁹ **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1997, s.11.

bölgesine konuşlanacak olan bir Deniz Piyade Bölüğü gücündeki birlikti. 168 kişiden mürekkep ve bir Deniz Piyade Yüzbaşı komutasındaki birlik havayolu ile 4 askeri kargo uçağı (C-130) tarafından taşınarak, aynı gün Tiran Rinas Havaalanı'na inmişlerdir. Daha önce havaalanının emniyetini sağlamış olan İtalyan birliklerinin korumasında havaalanının metruk binaları ve kendi çadırlarına yerleşmişlerdir.

Arnavutluk Türk Özel Görev Kuvveti'nin ikinci kafilesi 21 Nisan 1997 günü Foça/İzmir'de, Foça Deniz Üssü Askeri Leventler Limanı'nda düzenlenen askeri uğurlama töreni ile Arnavutluk'a hareket etmiştir. Birlik araç ve malzemelerinin de yüklendiğı iki büyük çıkarma gemisi ve iki fırkateyn refakatinde gönderilen birliğin büyük gruplarından biri olan kfile 209 personelden müteşekkildi. İki büyük çıkarma gemisi "TCG Ertuğrul" ve "TCG Karamürsel Bey", bu gemilere refakat edecek fırkateynlerimiz ise, 'TCG Yavuz' ve 'TCG Trakya' idi. Kafileyi uğurlama töreninde konuşan Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya, "Son yıllarda uluslararası barışı korumak için çok başarılı hareketlar gerçekleştiren Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), Somali ve Bosna-Hersek'den sonra, Arnavutluk'ta da barışa destek sağlayacaktır" demiştir. "Yeni dünya düzenine katkıda bulunmak, oluşumda yerimizi almak ve kardeş ülke Arnavutluk'ta barışın sağlanması için oraya gidiyoruz" diyen Erkaya, sözlerini şöyle sürdürmüştür,

"Niçin Arnavutluk'tayız dersiniz, biz ulu önder Atatürk'ün "Yurtta Barış Dünyada Barış" sözünü rehber edindik. Dış politikamızı bu söze göre ayarladık. Dünya savaşları riski azalmasına karşın, bölgesel gerginlikler ve çatışmalar riski artmıştır. Günümüzde krizler, yapısal açıdan iki kutuplu soğuk harp dönemine göre daha tehditkar duruma gelmiştir. Bu durumda, yeni kriz yönetim anlayışı geçerli hale gelmiştir. Deniz Kuvvetlerimiz, son yıllarda bölgemizde büyük çatışmalarda, hep insani boyutu yakalamak ve yardım etmek için görev almıştır. Dil, din, ırk gözetmeden, sıcak çatışmalarda TSK gücü insanlara yardımcı olmuştur".⁹⁰⁰

Erkaya, Arnavutluk'a giden askeri personele de, "Arnavutluk halkına yardım ederken, insani boyutu göz önünde bulunduracağınıza inancım tamdır. Arnavutluk'ta insanlara iyi yaklaşın, insani duygularla yaklaşın" diye seslenmiştir. Birliğin Komutanı Deniz Piyade Kıdemli Albay Süleyman Bozkurt da, dört gemi ve 209 mürettebatla uluslararası barışın sağlanmasına çalışacaklarını kaydetmiştir. İzmir

⁹⁰⁰Milliyet, 21 Nisan 1997, s. 1.

Valisi Kutlu Aktaş'ın da katıldığı törende, görevli askerlerle aileleri, eş ve çocukları duygusal anlar yaşamışlardır. Erkaya ve aileler, gemilere binen askerleri el sallayarak uğurlamışlardır.

Şahsım ise, İtalya'nın Roma ve Milano şehirlerindeki büyük askeri karargahlar ve hareket merkezlerinde yapılması gerekli olan Çokuluslu Güç görevlerine ilişkin koordinasyon ve planlama çalışmalarını tamamladıktan sonra, şahsi eşyalar ve askeri teçhizatımı Venedik üzerinden İtalyan askeri gemileri ile Arnavutluk'un Durres Limanı'na gönderirken, kendim, diğer İtalyan karargah subayları ile birlikte Milano ve Roma güzergahından, İtalyan askeri uçağı ile Arnavutluk'un başkenti Tiran'daki Rinas Havaalanı'na ulaştım.

Arnavutluk'ta manzara, yıkılmış ve tarihin derinliklerinde kalmış bir ülke görünümü arz ediyordu. Her yerde korugan şeklinde beton bonetler gözleniyordu. Enver Hoca zamanında tüm ülkenin savunulması için yapılan beton koruganlar irili ufaklı birçok çeşit şeklinde yapılmışlardır. Yolların eskiliğı ve ulaşım elverişsizliğı bir yana her yerden havaya ateş ediliyordu. Sadece hafif silahlar (Kalaşnikof vb.) değil zaman zaman da ağır silahların da (Havan vb.) kullanıldığı gözlemleniyordu. Geceleri izli mermilerin ışık hüzmeleri her tarafta uçuşuyordu. Sürekli bir silah atışı sesi duyulmaktaydı.

Tiran Rinas Havaalanı'na inmeyi müteakip, havaalanı emniyetinde görevli olan ve İtalyan Piyade Alayı ile birlikte görev yapan Türk Deniz Piyade Bölüğü'nü ziyaret ettim ve hareketin icra tarzı ile ilgili olarak bazı detay bilgileri Bölük Komutanı Deniz Piyade Yüzbaşı Murat Kabakçı'ya ilettim. 16 Nisan 1997'de Türk askeri uçakları ile güvenliksiz bir ortamda bu havaalanına inen Türk Deniz Piyadeleri arazi şartlarında seferi acil konuşlanmasını tamamlamış, fakat yerleşimi ile ilgili diğer çalışmalarına devam ediyorlardı.

Bilahare, Tiran şehir merkezi istikametinde, Çokuluslu Güç Karargahı'nda görev yapacak Türk personelin görev yapacakları yerleri ve yaşam yerlerini, Türkiye'nin Tiran Askeri Ataşesi Kurmay Albay ile keşfettik. Arnavutluk'ta faaliyet gösteren Türk inşaat firmalarından GİNTAŞ firmasının inşa ettiği apartman dairelerinden bir kiralanarak, Çokuluslu Güç Karargahında görevlendirilen Türk personelin ikameti için kullanılmıştır.

Çokuluslu Güç (Uluslararası Koruma Gücü/ MPF, İtalyanca kısaltması FMP) Karargahı İtalyan Korgeneral komutasında, birer Fransız, Yunan ve Türk Tümgeneraller yardımcılıklarında olarak, büyük NATO karargah yapıları örnek alınarak teşkil edilmişti. Her karargah başkanlığında (Personel, İstihbarat, Plan Prensipler, Harekat, Lojistik vb.) yeterli Türk personel bulunmaktaydı. Önceki dönemde yapılan planlama çalışmalarında kritik kadrolarda Türk personele yer sağlanmıştı.

Ben de, Harekat Başkanlığında Harekat Plan Şubede diğer ülke plan subayları ile birlikte Plan Subaylığı görevinde bulundum. Aynı zamanda karargahın brifing subaylığı görevi tarafımda deruhte edilmiştir. Her sabah Arnavutluk genelinde icra edilen Çokuluslu Güç başlısı muhtelif ülkelerden birliklerin faaliyetleri, çatışmalar, keşif faaliyetleri, çetelerin durumları vb. askeri uygulamalar, Çokuluslu Güç Komutanı Korgeneral ve diğer karargah personeline tarafımda arz edilmekteydi. Şube müdürümüz İspanyol Yarbey'a bağlı olarak İtalyan, Fransız, Romanyalı, Yunanlı ve ben'den oluşan plan subayları olarak görev yapılmıştır.

Çokuluslu Güç kapsamında görev yapan Arnavutluk Türk Özel Görev Kuvveti ise, Tiran'ın kuzeyinde yer alan ve bir Arnavut Tugayı'nın eskiden konuşlandığı Zall-Herr mevkiindeki metruk binaların onarılmasıyla oluşturulmuş kışla binalarında konuşlanmıştır. Toplamda 779 personelden teşkil edilen kuvvet, Arnavutluk'a dört kafiye halinde intikal etmiştir. İlk iki grubun gidişinden sonra, 24 Nisan 1997'de üçüncü grup 314 deniz piyadesi ve havayoluyla giden 88 kişilik son kafiye ile birliğin intikali tamamlanmıştır.

Çoğunluğu oluşturan İtalyan birliklerinin yanında, Fransız, İspanyol, Yunan, Romanya ve Türk birlikleri cesamet bakımından güçlü, teçhizat bakımından modern birliklerdi. Keşif ve gözetleme imkanları ile intikal vasıtaları bakımından hareket kabiliyeti yüksek olan bu birliklerden bazılarının zırh korumaları da bulunmaktaydı. Danimarka gibi Takım seviyesinde yaklaşık 40 kişilik birliklerle katılan ülkeler olduğu gibi sadece münferit personel ile katılan Avusturya gibi ülkeler de çokuluslu güç kapsamında bulunmaktaydı.

Birliklere yapacakları görevler münferit emirlerle bizim tarafımızdan karargah çalışmaları sonucunda verilmekteydi. Türk Komutan Yardımcısı olarak başlangıçta Tümgeneral Köksal Karabay, harekatın son bölümlerine yakın

zamanlarda ise Tümgeneral Fethi Tuncel görev yapmıştır. Türk personel arasında sadece denizciler değil, havacı, karacı ve jandarma sınıflarından personel de bulunmaktaydı. Genelkurmay Başkanlığı kontrolünde milli olarak görev yapan Türk karargah personeli, yabancı personelin direktifleri kapsamında çalışıyordu.

3.4. Ülkeye Müdahale

Çokuluslu Gücün, ülkeye giriş noktaları olarak, kuzeyden güneye Durres ve Vlore Limanları ile Tiran Rinas Havaalanı seçilmiştir. Öncü İtalyan birlikleri ve Fransızlar bu limanların ve havaalanının emniyetini almışlardır. Diğer ülkelere ait birliklerin gelişinde, ilk güvenlik bu birlikler tarafından ve özellikle bu ülkelerin özel kuvvetlerine ait unsurlar ve keskin nişancılar tarafından sağlanmıştır.

Arnavutluk'un en ücra köşelerine kadar ulaşabilecek şekilde birlikler konuşlandırılmıştır. Geceleri özellikle İtalyan özel keşif timleri istihbarat toplama çalışmaları icra ediyorlardı. Zaman zaman çetelerle çatışmalara giren bu özel timler, hareket boyunca etkin olarak kullanılmıştır. Ülkenin kuzeyinden, Karadağ ve Kosova (O zamanlar Sırbistan başlısı idi, henüz bağımsızlık kazanılmamıştı.) sınırından, en güneydeki Yunanistan sınırına kadar tüm Arnavutluk, İtalyan, Fransız, İspanyol, Yunan ve Türk birliklerinin sorumluluk bölgeleri şeklinde paylaştırılmıştı. Batı da Makedonya sınırından kanunsuz geçişlere karşı tedbirler alınmaya çalışılmış ama pek başarılı olunamamıştı.

Ana görev olan, uluslararası yardım kuruluşlarının getirdiği yardım malzemelerinin emniyetle ülkeye girişinin sağlanması, ülke içinde emniyetle intikali ve dağıtımı esnasında güvenliğin sağlanması hususlarında koordineli ve etkili görevler yapılmıştır. Misyonerlerin, yardım malzemesi dağıtımı bahanesiyle Hristiyanlığın yayılması için faaliyetlerde bulundukları, zaman zaman çokuluslu güce bağlı Türk birlik unsurları tarafından rapor edilmiştir.

Mayıs 1997 ayı başında hemen hemen tüm çokuluslu koruma gücü başlısı çeşitli ülkelere mensup birlikler Arnavutluk'un muhtelif bölgelerinde konuşlanmalarını tamamlamışlardı. Arnavutluk Türk Özel Görev Kuvveti, Çokuluslu Koruma Kuvveti Karargahında görev yapan 1 Tümgeneral, benimde dahil olduğum 11 Subay, 4 Astsubay ve 4 Erbaş ve Er olmak üzere 20 personel olarak Tiran'ın güney tarafındaki merkezinde, Çokuluslu Karargâhın konuşlandığı metruk binaların

düzenlenmesi ile yerleşilen eski Arnavut Astsubay Okulu binalarında görev yapmıştır. Türk birliği ise Tiran'ın kuzeyindeki eski Arnavut Tank Tugayı binalarında konuşlanmış ve 52 Subay, 62 Astsubay ve 665 Erbaş ve Er'den oluşan personel ile görev yapmış, bunlardan 173 kişilik bir bölük de Rinas Havaalanı'nda İtalyan birlikleri ile beraber havaalanı emniyet görevinde bulunmuştur.

9-10 Mayıs 1997'de Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya, Arnavutluk'taki Türk birliklerini denetleme ve ziyarete gelmişlerdir. Ülkenin ileri gelenleri ile de görüşen Türk Komutanlara Çokuluslu Güç Karargahında brifing verilmiş ve icra edilen görevler açıklanmıştır. Ülkeye müdahalenin nasıl yapıldığı, diğer ülkeler dahil tüm askeri birliklerin konuşlanması ve icra ettikleri görevler konularında komutanlar bilgilendirilmiştir. Konvoy eskort, yol emniyeti, yardım kuruluşlarına refakat ve yardımların dağıtılmasının emniyetinin sağlanması gibi görevler konusunda görev detayları açıklanmıştır. Bu ziyaret ile ilgili olarak basında Sabah Gazetesinde 11 Mayıs 1997'de yer alan "Karadayı Morali" başlıklı haberlerden biri aşağıda sunulmuştur.

"Arnavutluk'taki Türk Birliği'ni ziyaret eden Genelkurmay Başkanı Orgeneral Karadayı, "Sizlerle Türkiye her zaman iftihar etmiştir. Bundan sonra da edecektir. Hepinizi kutluyorum" dedi.

Tiran/Ankara- Mehmetçik, çok uluslu barış gücü bünyesinde dünya barışına katkıda bulunduğu operasyonlarda, Somali ve Bosna'dan sonra Arnavutluk'ta da Türkiye'nin gururu oldu. Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya ile beraber Tiran'da denetlediği Türk deniz piyadelerinin, 2000'li yılların çağdaş teçhizatı ile donatılmış, eğitimli ve disiplinli görüntüsünden gururlandı.

Orgeneral Karadayı, Zall-Herr'de, Arnavutluk'a ayak bastıktan kısa bir süre sonra konuşlanmasını tamamlayan deniz piyadelerine, "Ben, Genelkurmay Başkanı olarak bu görüntünüzden son derece duygulandım" diyerek beğenisini dile getirdi. Genelkurmay Başkanı Karadayı, "Kahraman Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları" şeklinde hitap ettiği Türk birliğine daha sonra şunları söyledi:

“Yurtiçinde olduğu gibi yurtdışında da ihtiyaç olduğu yerde, her türlü göreve hazır olmanızdan ve sizlere verilen görevleri en iyi şekilde yapmanızdan son derece mutlu oluyorum. Sizleri burada başarılı gördüm. Sizlerle Türk milleti her zaman iftihar etmiştir, bundan sonra da iftihar edecektir.”

‘Boşuna eğitim vermeyiz’

Arnavutluk’ta görevli Çok Uluslu Koruma Gücü’nün Komutan Yardımcısı Tümgeneral Köksal Karabay, Orgeneral Karadayı’ya, “İsyan sırasında yağmalanmayan tek kışla, şu anda bulunduğumuz Zall-Herr tank tugayı. Burayı Türkiye’de eğitim yapmış 30 Arnavut subay canı pahasına korudu” dedi.

Bu sözlerden gurur duyan Orgeneral Karadayı, “Biz boşuna eğitim vermeyiz” diye konuştu. Rinnas Havaalanı’nın güvenliğinden sorumlu 173 ve Zall-Herr’de konuşlu 600 deniz piyade komandosunu denetleyerek moral veren Genelkurmay Başkanı Orgeneral Karadayı, Türk Birliği komutanı Albay Süleyman Bozkurt’a, “Bir ihtiyacınız var mı?” diye sordu. Albay Bozkurt, “Tüm ihtiyaçlarımız karşılanıyor” karşılığını verdi.⁹⁰¹

Rinnas ve Zall-Herr’de Mehmetçiklerle konuşan Karadayı, Mehmetçiklerin kaldığı çadırları, yemekhaneleri ve sağlık ünitelerini gezerek inceleme yaptı. Mehmetçiklere, “sabah kahvaltısı ve öğle yemeğinde ne yediklerini, atış yapıp yapmadıklarını” soran Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı, Birlik Komutanı Albay Bozkurt’a, “Eğitim, atış ve sporu kesinlikle ihmal etmeyin” emrini verdi.

Tiran’da, Cumhurbaşkanı Salı Barışa’dan Başbakan Baskım Fino’ya, Savunma Bakanı Şakır Vukaj’dan Genelkurmay Başkanı Tümgeneral Adem Çopani’ye kadar üst düzeyde ağırlanan Orgeneral Karadayı ve Oramiral Erkaya’ya gösterilen ilgi, Türkiye’ye Balkanlar’da verilen önemin bir ifadesi olarak değerlendirildi.

Arnavutluk’tan notlar

Arnavutluk’ta “Banker Krizi” ile patlak veren ve 13-15 Mart 1997 tarihlerinde doruk noktasına ulaşan olaylar yerini bir “bekleyişe” bırakmış.

⁹⁰¹Sabah, 11 Mayıs 1997, s. 1.

Türkiye'nin Tiran Büyükelçisi Ahmet Rifat Ökçün'e göre, merkezi hükümetin otoritesi her geçen gün biraz daha ülkeye hakim oluyor. Arnavutluk'ta seçimlerin "nispi çoğunluk" sistemine göre yapılması konusunda Ulusal Uzlaş Hükümeti'ni oluşturan 10 siyasi partiden 7'si arasında sağlanan uzlaşma, son önemli gelişmelerden biri.

Arnavutluk'ta görevli 773 kişilik Türk Birliği kısa sürede halkla kaynaşmış. Tiran Büyükelçimiz Ahmet Ökçün ve Büyükelçilik Müsteşarı Reyhan Akalın, Türk birliğinin yaptığı faaliyetlerle ilgili olarak, "Türk askerleri, yerleşir yerleşmez civardaki yerleşim merkezlerinde sağlık taraması yaptı. Bu faaliyet Tiran ve çevresinde devam edecek. Sırada huzurevleri ile kreşlerin sağlık taraması var" diye konuştu. Arnavut halkının başta Türkler olmak üzere Uluslararası Koruma Gücü askerlerine karşı sorun çıkartmamaya özen gösterdikleri belirtildi. Ancak, isyan sırasında askeri kışlalardan kaçırılan silahların halk tarafından iade edilmemiş olması endişe kaynağı olmayı sürdürüyor. Zall-Herr'de konuşlu 600 kişilik Türk birliğinin, Makedonya sınırından itibaren 65 km derinliğinde bir bölgeden sorumlu olduğu kaydedildi.

Hayat normale dönüyor

Büyükelçilik yetkililerimizden aldığımız bilgiye göre, İsyanın başladığı Güney Arnavutluk'ta halen bazı karışıklıklar olmasına karşın hayat normale dönmeye başladı. İsyan sırasında askeri operasyonla bu ülkeden çıkartılan 283 Türk'ten 30'u geri döndü.

Akşam 20'den sabah 06.00'ya kadar olan sokağa çıkma yasağı, 8 Mayıs'tan itibaren 21.00'den sabah 05.00'e alındı. Bu ülkede Fetullah Gülen'e ait Turgut Özal ve Mehmet Akif Ersoy kolejlerinin yeniden eğitime başladıkları ve iki okulun toplam 963 öğrencisi bulunduğu belirtildi. Bu ülkede küçük ve ortak ölçekli yatırımlar dahil 53 Türk işadammının faaliyet gösterdiği ifade edildi.⁹⁰²

Çokuluslu karargah olarak, tüm ülkelerden oluşan bağımsız birliklere verilen görevler başarıyla icra edilmiştir. Bazen irtibat subayları ile de irtibat sağlanmış fakat genelde NATO mesajlaşma sistemine benzer bir uygulama, emirlerin verilmesinde

⁹⁰²Milliyet, 11 Mayıs 1997, s. 29.

kullanılmıştır. Ülkede durumun normale dönmeye başlaması neticesinde 29 Haziran 1997’de yapılması planlanan seçimler beklenmeye başlamıştır. Bununla beraber Çokuluslu Güce seçim emniyetinin sağlanması şeklinde bir görev de verilmediğinden, bu konuda tarafımıza iletilen bazı endişelere cevap verilememiştir.

Arnavutluk’un ayrı ayrı bölgelerine konuşlanan birçok ayrı ülkeye ve farklı askeri kültüre sahip birliklerin koordinasyonu zaman zaman güçlükler doğurmuş, fakat iyi bir takip sistemi ile bu sorunlar aşılmıştır. Arnavutluk’ta görev yapan birçok askeri personelin, önceki dönemlerde Dünya’nın muhtelif bölgelerinde icra edilen barış gücü hareketlarına katılmış tecrübeli personel oldukları gözlenmiştir. Gerek Türk, gerekse yabancı askeri personelin barış gücü faaliyetleri konusundaki tecrübeleri, yabancı kuvvetlere tepki göstermeleri muhtemel Arnavut halkının tepkisini çekmemiştir. Özellikle Türk personele, kültürel ve tarihsel yakınlık nedeniyle ayrı bir yakınlık gösterilmesi, Türk personelin, görevleri diğer yabancı personele göre daha rahat ve daha başarılı şekilde yapmalarına neden olmuştur.

3.5. Seçimlerin Yapılması ve Yeni Hükümetin Teşkili

İtalyan ve Fransız Özel Kuvvet unsurları gibi Türk SAT Timlerinden oluşan küçük birlikler, çete liderlerinin ve silahlı unsurların kontrolü ve takibi için zaman zaman görevlendirilmişlerdir. Halkın silahlı olması ve her an çatışma çıkma ihtimali görevlerde güçlükler yaratmıştır. Bu ortamda seçimlerin yapılmasının güçlükler yaratacağı, seçim sandıklarının emniyetinin nasıl sağlanacağı gibi hususlarda endişeler bulunduğu siyasi otoritelere iletilmiştir.

Ancak, birinci bölümde açıklandığı üzere münferit bazı olaylar dışında 29 Haziran 1997 Pazar günü seçimler tüm seçim çevrelerinde gerçekleştirilmiştir. AGİT gözlemcileri tarafından da seçim sonuçlarının kabul edilebilir olduğu açıklanmıştır. Seçimlerde muhalefet zafer kazanmıştır. İktidardaki Devlet Başkanı Berişa’nın Demokratik Partisi seçimleri kaybetmiştir.⁹⁰³

Seçimleri kaybeden Devlet Başkanı Sali Berişa’nın istifasının ardından Temmuz 1997 ayının ikinci yarısında yeni oluşturulan Arnavutluk Parlamentosu yeni devlet başkanı olarak eski bir fizik profesörü olan Recep Meydani’yi seçmiştir. Akabinde yeni hükümet Sosyalist Parti başkanı Fatos Nano başkanlığında,

⁹⁰³Hürriyet, 14 Temmuz 1997, s. 3.

sosyalist eğilimli beş partiden koalisyon şeklinde kurulmuş ve Parlamento'dan güvenoyu almıştır. Eski Başbakan Başkim Fino'da hükümette Başbakan Yardımcısı görevinde bakan olarak görev almıştır. Temmuz 1997 ayının sonunda yeni hükümetin göreve başlaması sonrasında, Çokuluslu Güç başlısı birlikler de ülkeyi terk etmeye hazırlanmaya başlamışlardır.

3.6. Askeri Kuvvetlerin Geri Çekilmesi

Ülkede kısmen istikrarın sağlanması, az güvenli de olsa uygun şartlarda seçimin yapılması neticesinde, Arnavutluk'ta bulunan diğer ülkelere ait askeri birliklerin de Ağustos 1997 ayının başından itibaren kendi ülkelerine geri çekilmesi, Arnavutluk'u terk etmeleri faaliyetleri başlamıştır. Bu kapsamda Türk Özel Görev Birlik Komutanlığı da 3 Ağustos 1997'de Türkiye'ye geri dönmüştür. Arnavutluk'ta icra edilen görevleri en iyi yapan birlik olarak uluslararası ortamda beğeni kazanan Türk birliğine aynı zamanda Arnavutluk tarafından 'Altın Kartal' nişanı tevdi edilmiştir.

4. İKİ ÜLKE SİLAHLI KUVVETLERİ/SAVUNMA BAKANLIKLARI ARASINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN PROJELER

4.1. Arnavutluk Deniz Harp Okulu'nun İnşası ve Donatılması (Vlore)

Türkiye'nin katkılarıyla Arnavutluk'ta yeniden yapılandırılan Arnavutluk Deniz Harp Okulu, iki ülke savunma bakanlarının katıldığı törenle 13 Ekim 1999 tarihinde eğitime açılmıştır. Milli Savunma Bakanı Sabahattin Çakmakoglu törende yaptığı konuşmada, yeniden yapılandırılan Deniz Harp Okulu'nun geçmişte uzun yıllar birlikte yaşamış iki ülke halkının geliştirmekte olan dostluk ve kardeşlik ilişkilerinin güzel bir örneğini teşkil ettiğini belirtmiştir.⁹⁰⁴

Arnavutluk'un denizcilik başkenti olarak anılabilecek kıyı şehri Vlore, korumalı bir körfez yapısıyla deniz eğitimleri için uygun bir coğrafyaya sahiptir. Osmanlılar zamanından beri kullanılan liman kenti, Arnavutluk Deniz Harp Okulu'na ev sahipliği yapmaktadır. 1997 krizinde kapanma aşamasına gelen okulun, Türkiye tarafından 1998 yılından itibaren yeniden büyük onarımı yapılmış ve yeni ek binalar inşa edilmiştir. Okulun ders araç gereçleri vb. diğer ihtiyaçları ile tefriş edilmesi de Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı koordinesinde gerçekleştirilmiştir.

⁹⁰⁴ **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1999, s.7.

Eğitim ve öğretim desteği verilmesi de planlanan Arnavutluk Deniz Harp Okulu, kısıtlı sayıda da olsa Arnavutluk Deniz Kuvvetleri'nin subay ihtiyacını karşılamaktadır.

4.2. Zalher Komando Tugayı'nın Teşkili ve Eğitimi

Başbakan Bülent Ecevit, Arnavutluk'a yaptığı resmi ziyarette Arnavutluk silahlı kuvvetlerinin oluşmasında büyük katkısı olan Türk subaylarını kabul etmiştir. Türk subaylarını temsilen konuşan Askeri Ataşe Kurmay Albay Hüseyin Erdoğan, bu ülkede bir komando tugayı, cumhuriyet muhafızları ve özel kuvvetler taburunun eğitim ve teçhizinden sorumlu olduklarını dile getirmiştir.⁹⁰⁵

1997 yılındaki kaos ortamından sonra ülkeye müdahale için giden Çokuluslu Güç kapsamında görev yapan Türk Birliği, Arnavutluk Zalher Tank/Komando Tugayı'nın eskiden konuşlu bulunduğu metruk binaların tadil edilmesiyle oluşturulan kışla binalarına yerleşerek görev yapmıştır. Tiran'ın hemen kuzeyinde yer alan eski kışla, görevin tamamlanması sonrasında Arnavutluk'a devredilmiş ve burada Arnavutluk Zall-Herr Komando Tugayı'nın teşkil edilmesi çalışmalarına başlanmıştır. Türkiye'de personel olarak askeri eğitim faaliyetlerine destek olmuştur.

4.3. Arnavutluk Askeri Dikimevi'nin Kurulması ve Üretime Geçirilmesi

Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından ve özellikle Türk Deniz Kuvvetleri'nce 1990 yılı sonrasında muhtelif askeri kıyafet ve üniforma Arnavutluk Deniz Kuvvetleri ve Silahlı Kuvvetler personelinin kullanımı için hibe edilmiştir. 1992 yılında yapılan büyük çaplı askeri kıyafet yardımı sonrasında, 1997 Banker Krizi'ni müteakip ülkeye müdahale aşamasında Arnavut askeri yetkilileri ile yapılan görüşmelerde, askeri kıyafet ihtiyaçlarının çok olduğu yönünde talepler gündeme getirilmiştir. Tiran'da faal olarak kullanılmayan bir Dikimevleri olduğunu söylemeleri üzerine, bunun faal hale getirilmesi çalışmaları başlatılmıştır. Dikiş makineleri vb. teçhizat ile personelin eğitimi de sağlanmış ve yılda 80 bin takım kapasiteli bir dikimevi modernize edilmiştir. 2000'li yıllarda bu hizmet devam etmiştir.⁹⁰⁶

⁹⁰⁵ *Cumhuriyet*, 1 Mart 2000, s.8.

⁹⁰⁶ *Cumhuriyet*, 22 Aralık 2000, s.9.

4.4. Tiran/Rinas Havaalanı'nın Askeri Uçuşlara Uygun Hale Getirilmesi için Teçhizi

Türk Hava Kuvvetleri koordinesinde, Arnavutluk'un başkenti Tiran'da bulunan ve uluslararası uçuşlara açık Rinas Havaalanı'nın, askeri uçuşlara daha uygun hale getirilmesi maksadıyla bazı seyrüsefer cihazları ile donatılması faaliyeti icra edilmiştir. 1997 Krizi esnasında Rinas Havaalanı uçuş kulesinde, askeri uçuşların koordinesi için Türk personel de görev yapmıştır. Ülkede istikrarın sağlanması sonrasında, Türkiye tarafından başlatılan ve iki ülke yetkililerinin katılımıyla yapılan çalışmalar neticesinde eksik cihazların tespiti yapılmıştır. Müteakiben Rinas Havaalanı'na monte edilen havacılık ile alakalı cihazlar (TACAN vb.) Arnavut personele gerekli eğitimleri de verilerek teslim edilmiştir.

4.5. Vlora/Paşa Limanı Tersanesinin Modernizasyonu, Yenilenmesi ve İlave Tesisler İnşası

Başbakan Bülent Ecevit'in Arnavutluk ziyaretinde, Türk subaylarının Ecevit tarafından kabulünde konuşan Türk askeri ataşesi tarafından verilen bilgiye göre, Paşa Limanı Tersanesi Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından yeniden inşa edilmiştir. Askeri ataşe, 31 Mart 2000 tarihinde tersanenin faaliyete geçebilecek durumda olabileceği, ayrıca Vlore bölgesinde 80 kişilik bir anaokulu inşa ettiklerini, Mustafa Kemal Lisesi'nin de bütün gereksinimlerini karşıladıklarını ve eğitime katkı verdiklerini dile getirmiştir.⁹⁰⁷

Paşa Limanı Tersanesi, Osmanlı döneminden beri kullanılan ve Adriyatik Denizinde faaliyet gösteren deniz kuvvetleri unsurlarına bakım hizmeti veren bir tersanedir. 1960'lı yıllarda Çinliler tarafından geniş çaplı olarak yeniden inşa edilen tersane 1997 krizi esnasında yağmalanmış ve kullanılmaz durumda bulunmakta iken, Türk Deniz kuvvetleri tarafından 1998 yılında başlatılarak yürütülen bir proje ile tekrar görev yapar hale getirilmiştir. Tersane fabrikalarındaki tezgahlar yenilenmiş, sosyal tesisler ve fabrika binaları tadil edilmiş, çıkarma ve ro-ro gemilerinin yükleme boşaltma yapabileceği yeni bir kapak atma yeri inşa edilmiştir.

⁹⁰⁷ **Cumhuriyet**, 1 Mart 2000, s.8.

4.6. Vlore Türk Lojistik Birliği'nin Faaliyetleri

Arnavutluk'un Batısındaki iki büyük limandan biri olan Vlore şehri hemen İtalya'nın karşısında bulunması nedeniyle önemli bir stratejik konuma sahiptir. Aynı zamanda Adriyatik Denizi'nin girişini de kontrol eden Vlore'de Arnavutluk Deniz Kuvvetleri'nin ikinci önemli deniz üsleri de bulunur. Bu kapsamda, Arnavutluk Deniz Harp Okulu ve Paşa Limanı Tersanesi ile Sazan Adası deniz üssü Vlore'de yer almaktadır. şehir doğal bir liman görünümündeki körfezi ile dikkat çekmektedir. Karaburun Yarımadası'nın doğusu bu körfezi oluşturmaktadır. Ülkenin denizci başkenti olarak nitelendirilebilecek Vlore'deki Deniz Harp Okulu'nun büyük onarımı ve ek tesislerinin inşası ile Paşa Limanı Tersanesi'nin yeniden inşası faaliyetlerinin emniyetinin alınması için bölgeye ikili anlaşmalara uygun olarak 'Türk Lojistik Birliği' adı altında bir Türk birliği gönderilmiştir. Paşa Limanı Deniz Üssü ve Deniz Harp Okulu'nun yeniden inşası için yaklaşık olarak bir bölük büyüklüğündeki bu birlik 1 Kasım 1998 tarihinde Arnavutluk'a gönderilmiştir. Zaman zaman bir Takım büyüklüğüne mevcudu düşürülen birlik uzun süre bölgede görev yapmıştır. Halen de bölgede sayıları çok azaltılsa da, Türk Lojistik Birliği'nin devamı olarak yaklaşık olarak bir manga büyüklüğünde, 10-15 kişilik Türk Deniz Kuvvetleri'ne bağlı unsur görev yapmaktadır. Çoğunlukla emniyet görevi yürüten bu unsurlar Vlore bölgesindedirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE - ARNAVUTLUK EKONOMİK/TİCARİ İLİŞKİLERİ

Arnavutluk'un coğrafi yapısının dağlık olması ve ekilebilir toprak alanının azlığı sebebiyle halk, asırlardan beri farklı ülkelerde geçimini temin etmenin yollarını aramıştır. Osmanlı döneminden önce bile Arnavutların İsviçre'de hatta Hollanda'da paralı asker olarak hizmet ettikleri bilinmektedir.⁹⁰⁸ Coğrafi konumunun verdiği avantajla Arnavutların bir kısmı da zaman içerisinde geçimlerini taşımacılıktan sağlamaya çalışmıştır. Osmanlı döneminde Balkan ticaretinin gelişmesinde rol oynayan üç önemli güzergahtan birisini Edirne-Dubrovnik ve Edirne-Avlonya hattı oluşturmuştur.⁹⁰⁹ Bu hat, Edirne'den Erdel ve Braşov'a ulaşan hat ile denizden Akkerman yoluyla Lehistan'a bağlanan diğer hat ile birlikte doğu mallarının Balkanlara hatta Avrupa'ya taşınmasında önemli rol oynamıştır. Özellikle 18. yüzyılda taşımacılık gelişmiş, sahil ve limanlara yakın olan Arnavutluk ve Makedonya gibi bölgelerde yaşayan ayan ve ağalar ile reaya arasında şiddetli karşıtlık ve çekişmeler yaşanmaya başlamıştır. Buna rağmen Arnavutluk'ta küçük de olsa bir kesim deniz taşımacılığından zenginleşmiştir.⁹¹⁰

Arnavutluk'ta ekilebilir arazinin önemli bir kısmına çiftlik halinde memleketin beyleri sahip olmuştur. Bu beyler, elde ettikleri gelir ile Arnavutluk'un şehirlerinde veya Avrupa'da yaşarken çiftliklerde çalışan köylülere mahsulden kendilerine yetecek kadar pay vermişlerdir. Çaresiz köylüler bir yandan sıtmanın bir yandan frengi hastalığının tahribatı altında ezilmişlerdir.⁹¹¹ Yapılmak istenen toprak reformları, büyük toprak sahiplerinin direnişi nedeniyle sonuç vermemiştir. İncelediğimiz dönem boyunca bir tarım ülkesi görünümü veren Arnavutluk'ta gerek nüfusun azlığı, gerekse halkın fakirliği nedeniyle tarım arazileri işlenememiştir. Orman ürünleri değerlendirilememiş, dışarıdan kereste alınmak mecburiyetinde kalınmıştır. İptidai ve fakir bir ülke olmasına rağmen Arnavutluk'taki yer altı kaynakları, özellikle madenler ve petrol yabancı girişimcilerin dikkatini çekse de demiryollarının bulunmayışı gibi nedenlerle çıkarılıp işlenememiştir.

⁹⁰⁸Orhan Koloğlu, **Osmanlının Son Balkan Toprağı**, Popüler Tarih Dergisi, Sayı 43, 2004, s. 42.

⁹⁰⁹Halil İnalcık, **Türkler ve Balkanlar**, Balkan İncelemeleri Vakfı Yay., İstanbul, 1993, s. 24.

⁹¹⁰**A.g.e.**, s. 25.

⁹¹¹*Hakimiyeti Milliye*, 9 Temmuz 1924, s. 3.

Arnavutluk'un bir taraftan Sırbistan ve İtalya diğer taraftan Yunanistan'ın daimi işgal ve taarruzlarına maruz kalması, ekonomik olarak geri kalmasına neden olmuştur.⁹¹²1923'lere gelindiğinde Arnavutluk'un ekonomik olarak göç etmeye bile güçleri yetmeyen, fakir ve hor görülen bir nüfusu bulunmaktaydı.1923-1925 yıllarında Ahmet Zogu idaresindeki Arnavutluk'ta, Türk Devrimi örnek alınarak yapılmak istenen ekonomik reformlar, toplumdaki çeşitli engellemelere ve tutucu kesimin karşı çıkmaları nedeniyle tam manasıyla uygulanamamıştır.

Ahmet Zogu'nun kendisini Arnavutluk Kralı olarak ilan etmesi ve Mustafa Kemal'in karşı tavrı nedeniyle kopan Türkiye-Arnavutluk ilişkileri sonrasında Balkan Paketi hazırlığı yıllarında bir yakınlaşma başlamıştır. Ekonomik olarak Türkiye'de başarılanları örnek alan Arnavutluk yönetimi 1930'lu yıllarda birçok ekonomik reformu başarmaya çalışmıştır. Ancak, özellikle İtalya'nın baskıcı tutumu, ekonomik olarak Arnavutluk'u İtalya'ya bağımlı hale getirme çabaları nedeniyle, ekonomik başarılar elde edilememiştir. Faşist İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı arifesinde Arnavutluk'a uyguladığı baskıcı ekonomik politikalar, Arnavutluk'un ekonomik bakımdan ilerlemesine engel olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nda önce İtalyanların, sonra da Almanların işgal ettiği Arnavutluk, savaş sonrası partizanların mücadeleyi kazanmaları sonucunda komünizm sistemine geçiş yapmıştır. Komünist Enver Hoca'nın uyguladığı ekonomik politikalar nedeniyle Dünya'da tek kaplı ekonomi uygulayan ülke konumuna gelen Arnavutluk, soğuk savaş yıllarında önce Rusya ile iyi ilişkiler kurmuş, sonra da Çin ile yakınlaşmıştır. Bu ülkelerin revizyonist yaklaşımları nedeniyle Enver Hoca bu ülkelerle ilişkiyi kesmiştir. 1985 yılında Enver Hoca'nın ölümü ve 1989 yılında komünist sistemin çökmeye başlamasıyla Arnavutluk'ta da ekonomik açılım politikaları izlenmeye başlamıştır.

1.TÜRKİYE - ARNAVUTLUK ARASINDAKİ TİCARİ FAALİYETLER

1990'ların başından itibaren Arnavutluk'un komünizmden ayrılmaya başlaması, öncelikle ekonomi alanında değişimlerin başlamasına neden olmuştur. Ekonomik faaliyetlerde de serbest piyasa ekonomisine geçiş arzuları, başta İtalya ve

⁹¹²Özcan, a.g.e., s. 164.

Yunanistan olmak üzere çevredeki diğer ülkelerin olduğu gibi Türkiye'nin de Arnavutluk'a ilgisini artırmıştır. Türkiye'deki ekonomi basınında, Arnavutluk'ta iş var,' Serbest Piyasa Ekonomisine geçiş hazırlıkları yapan Arnavutluk, 'kolay yatırım cennetine dönüşmek üzere' şeklinde yazılar görülmeye başlanmıştır.⁹¹³

1993 yılının Temmuz ayında Uluslararası Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) önerisi ve Dışişleri Bakanlığı Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı'nın (TİKA) ev sahipliğinde İstanbul'da 'OECD Özel Sektörün Geliştirilmesi Merkezi' kurulmasına karar verilmiş ve ilk hazırlık toplantısı 22-23 Temmuz 1993'de İstanbul'da yapılmıştır. Bu merkez ile eski Doğu Bloku ülkelerinin 'serbest piyasa' ekonomisine geçişi ve özel sektörün geliştirilmesi için özelleştirmenin temellerini atacak memurlarla yeni girişimcilerin yetiştirilmesi amaçlanmaktaydı. Diğer ülkelerle beraber Arnavutluk'tan da gelecek 600 kişinin bir yılda eğitilmesi planlanmıştır. Merkezde, öncelikle bu ülkelerde serbest piyasanın kurulması için gerekli olan kanunları hazırlayacak memur ve uzmanlarla özel sektör girişimcilerinin eğitileceği ifade edilmiştir.⁹¹⁴

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) çerçevesinde kurulan Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası'nın (KTKB) Başkanlığına getirilen, Başbakanlık Müşaviri Ersoy Volkan'ın, bankanın kuruluşuna ilişkin çalışmaları sürdürdüğü belirtilmiştir. Ersoy Volkan, "Banka, bölge ve Türkiye ekonomisine önemli katkıda bulunacak" demiştir. Volkan, kısa süre önce ayrıldığı Türk Eximbank Genel Müdürlüğü görevinden, merkezi Yunanistan'ın Selanik şehrinde bulunan Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası Başkanlığı görevine atandığını hatırlatmıştır. Bankanın, KEİ çerçevesinde Türkiye'nin yanı sıra, Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Yunanistan'ın katılımlarıyla kuruluş çalışmalarını tamamlamakta olduğunu belirten Volkan, banka faaliyetinin, hissedar ülkelerdeki ticaret ve proje finansmanı üzerinde yoğunlaştırılacağını kaydetmiştir.⁹¹⁵

Üretimde yüzde 99.5 oranında paya sahip olmalarına ve istihdamın yüzde 60'ını sağlamalarına rağmen, toplam kredilerden ancak yüzde 4 oranında pay alabilen (1996 yorumu) küçük ve orta boy işletmeler (KOBİ), yurtdışına açılarak

⁹¹³ **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1991, s.13.

⁹¹⁴ **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1993, s.11.

⁹¹⁵ **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1995, s.6.

kendilerine gelişme yolları aramaktaydılar. Türkiye'nin de üyesi bulunduğu Balkan Ülkeleri Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Arası İşbirliği Merkezi, üye ülkeler arasında işbirliğini güçlendirmek ve 1997 yılı 'Eylem Planı' nı oluşturmak amacıyla 19 Aralık 1996'da İstanbul'da çalışmalarına başlamıştır. Konrad Adenauer Vakfı, KOSGEB ve Balkan Centre işbirliği ile gerçekleştirilen iki günlük workshop toplantılarına, Romanya, Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Yunanistan, Moldova, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Gürcistan, ve Türkiye'den delegeler katılıyordu. KOBİ'ler arasında bilgi değişimi, ortak eğitim programları düzenlenmesi, ortak yatırımların özendirilmesi, teknoloji yenileme ve modern üretim tekniklerinin uygulanması konularında işbirliğini öngören merkezin dönem başkanlığını ise Türkiye yürütmekteydi. 320 milyon nüfusuyla dünyanın en geniş yüzölçümüne sahip olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin (KEİB), Türk KOBİ'leri için yeni cazibe merkezi olduğunu kaydeden KEİ uluslararası daimi sekreteri büyükelçi Nurver Nureş, 1997 yılında Türkiye'nin inisiyatifiyle, Karadeniz bölgesinde, serbest ticaret bölgesi oluşturulması için çalışmalar yapılacağını kaydetmiştir. Nureş, Kuzey Amerika, Kanada, Meksika'nın oluşturduğu NAFTA benzeri serbest bölgenin, Gümrük Birliği açısından engel oluşturmayacağını da belirtmiştir.⁹¹⁶

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde (KEİB) İş ve Yatırım İmkanları Konferansı'nın 29 Nisan 1997'deki ikinci gününde bölgesel işbirliği girişimleri, Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi, ticaret ve yatırım finansmanları, KEİ ülkelerinin proje tanıtımları, enerji, telekomünikasyon, tarım ve tarıma dayalı sanayi konuları tartışılmıştır. Arnavutluk, Ermenistan ve Azerbaycan temsilcileri, ayrı ayrı kendi ülkelerinin projelerini anlatarak, ülkelere yabancı yatırım ve finansman desteği istemişlerdir.⁹¹⁷

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) örgütünün Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısı 27 Ekim 2001 tarihinde Antalya'da başlamıştır. Toplantıya Arnavutluk bakan düzeyinde katılmıştır. Dönem Başkanlığını Türkiye Ukrayna'ya devretmiştir.⁹¹⁸ KEİ'nin 10. yıl zirvesi Devlet Başkanları'nın katılımıyla 25 Haziran

⁹¹⁶Cumhuriyet, 20 Aralık 1996, s.9.

⁹¹⁷Cumhuriyet, 30 Nisan 1997, s.8.

⁹¹⁸Cumhuriyet, 26 Ekim 2001, s.13.

2002 tarihinde İstanbul'da yapılmıştır. Arnavutluk'tan da devlet başkanının katıldığı zirve 10. yılını kutlayan KEİ'nin daha kurumsal hale gelmesi umuluyordu.⁹¹⁹

2006 yılına gelindiğinde, KEİ Genel Sekreteri Yunanlı diplomat, Rusya'nın dönem başkanlığı esnasında yapılan bir söyleşide, KEİ'nin zaman zaman ses veren, ama elle tutulur hiç bir projeyi hayata geçirmeyen, hemen hemen atıl bir birlik olarak kaldığını açıklamıştır. 1992 yılında kurulan ve 14 yıl sonra çok düşük bir bütçeyle fareye dağ doğurtulmaya çalışılan bir örgüt görünümünde bulunduğu belirtilen söyleşide, KEİ'de ilerleme kaydedilememesinin nedeninin yıllarca alınan kararların hayata geçirilememesi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, söyleşinin sonunda da 'KEİ'nin değerini bilemedik' denmiştir.⁹²⁰

KEİ'nin kuruluşundan 15 yıl sonra 25 Haziran 2007'de İstanbul'da Türkiye'nin dönem başkanlığını devraldığı zirvesi yapılmıştır.⁹²¹ KEİ'nin 20. yıl zirvesi ise, Suriye-Türkiye krizinin gölgesinde 26 Haziran 2012'de İstanbul'da toplanmıştır. Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi olarak yapılan toplantıya Arnavutluk Başbakanı da katılmıştır. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül zirvede ev sahipliği yapmıştır.⁹²²

KEİ, son yıllarda bazı toplantılarına devam etmekle beraber, etkisini kaybetmiş bir oluşum olarak algılanmaktadır. 25 yıllık geçmişi ile ortak ideallere ulaşılması için çıkılan yolda tam olarak başarının sağlandığının söylenmesi oldukça güçtür.

1.1.İthalat

Türkiye ithalat uygulamalarında Arnavutluk'a ayrıcalıklar tanımıştır. Örneğin, Haziran 2015'te diğer ülkelerden ithal edilecek çanta ve valize yüzde 30 ilave gümrük vergisi alınması kararında olduğu gibi ithalata ilişkin birçok uygulamada Arnavutluk'u gözetecek kararlar almıştır. Ancak, Arnavutluk'un üretim ve pazarlama konusundaki yetersizlikleri nedeniyle, Türkiye'nin Arnavutluk'tan yeterli hacimde ithalat yapamadığı tespit edilmiştir. Çoğunlukla hammadde eksenindeki ithalat faaliyetlerinde yeterli seviyede olunmadığı görülmektedir.

⁹¹⁹Milliyet, 26 Haziran 2002, s. 21; Cumhuriyet, 25 Haziran 2002, s.1,8.

⁹²⁰Cumhuriyet, 6 Haziran 2006, s.9.

⁹²¹Milliyet, 26 Haziran 2007, s.12; Cumhuriyet, 26 Haziran 2007, s.1,8.

⁹²²Cumhuriyet, 27 Haziran 2012, s.12.

Serbest Piyasa Ekonomisi kuralları çerçevesinde Arnavut mallarının kalitesinin artırılması neticesinde daha fazla ithalat hacmine ulaşılabileceği kıymetlendirilmektedir.

Arnavutluk'tan ithal ettiğimiz belli başlı kalemler, parfümeri ve eczacılıkta kullanılan bitkisel maddeler, özel tertibatlı diğer taşıtlar, deri ayakkabılar, koyun ve kuzu derileri, tekstil ürünleri, alüminyum hurda, canlı orkinostur.

Karşılıklı olarak yapılan ekonomik ilişkiler konularındaki ortak toplantılarda Türkiye'nin Arnavutluk'tan ithal edebileceği ürünlerin miktar ve çeşit olarak arttırılması için çabalara devam edilmektedir. Türkiye genellikle Arnavutluk'tan hammadde kapsamındaki malları ithal etmekle beraber, gelecek yıllara bu çeşitliliğin arttırılabileceği değerlendirilmektedir.

1.2.İhracat

Türkiye, 1992 yılı Kasım ayına kadar Arnavutluk'a 3.2 milyon dolarlık elektrik enerjisi satmıştır.⁹²³

Irak'a patates ihracatının yapılamaması nedeniyle üreticinin elinde kalan 900 bin ton patates, Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) tarafından, devlet adına kilosu 600 liradan satın alınmıştır. Bu patateslerden Nevşehir ve Niğde'de üretilen cüzi bir miktarının kiousu 500-550 liradan Romanya ve Arnavutluk'a ihraç edildiği bildirilmiştir. TMO tarafından alımı yapılan patateslerin, gıda sıkıntısı çekilen Türk cumhuriyetlerine, Bosna-Hersek'e, Arnavutluk ve dünya gıda programı çerçevesinde Birleşmiş Milletler kanalıyla ihtiyacı olan ülkelere hibe veya satış yoluyla verilmek suretiyle değerlendirileceği Türk Tarım Bakanlığınca açıklanmıştır.⁹²⁴

İhracatçı firmalar, Arnavutluk'ta Mart 2001 ayında düzenlenen Türk İhraç Ürünleri Fuarı'na katılarak yeni ihraç bağlantıları kurma yollarını aramışlardır.⁹²⁵ Türkiye'de 2001 yılında ekonomik krizden çıkış için tek yol olarak görülen ihracatta ilginç ürünlerin ihracatı gerçekleştirilmiştir. Dondurma ve sütlü tatlıların yapımında kullanılan peynir altı suyu, Türkiye'ye 1 milyon 684 bin 530 dolar kazandırmıştır.

⁹²³Cumhuriyet, 17 Kasım 1992, s.1.

⁹²⁴Cumhuriyet, 11 Şubat 1993, s.7.

⁹²⁵Cumhuriyet, 6 Mart 2001, s.12.

Peynir altı suyu alıcısı ülkeler arasında Arnavutluk da başı çeken ülkeler arasında yer almıştır.⁹²⁶

Arnavutluk 2007 yılındaki değerlendirmelere göre Türkiye'nin en fazla bisküvi ihraç ettiği ülkeler arasında yer almıştır.⁹²⁷

Arnavutluk'a belli başlı ihraç ürünlerimiz demir çelik, hububat ve unlu mamuller, demir çelikten inşaat malzemeleri, makine aksam ve parçaları, pompalar, elektrikli ev aletleri, kablo ve teller, alüminyum inşaat malzemeleri, hazır giyim, plastik malzemelerdir.

1.3.Gümrük Uygulamaları

Bazı ülkelerden ithal edilen çanta ve valize yüzde 30 ilave gümrük vergisi uygulanması kararlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulu'nun "İthalat Rejimi Kararına Ek Kararı" Haziran 2015'te Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Buna göre, sandık, bavul, valiz, evrak çantası, okul çantası, gözlük kılıfı, dürbün mahfazası, fotoğraf makinesi mahfazası, müzik aleti mahfazası, silah ve tabanca kılıfı, çeşitli maddelerden yapılmış, seyahat çantası, izole edilmiş veya içecek torbası, tuvalet çantası, sırt çantası, el çantası, erzak çantası, portföy, para kesesi, harita ve kimlik mahfazası, sigara kutusu, tabaka ve tütün kese ve kutusu, takım çantası, spor çantası, şişe mahfazası, mücevher kutusu, pudra-baharat-barut kurusu, bıçak kılıfı ve benzeri mahfazaların ithalatında ilave gümrük vergisi alınması kararlaştırılmıştır. AB üyesi ülkeler, EFTA üyesi ülkeler, İsrail, Makedonya, Bosna-Hersek, Fas, Batı Şeria ve Gazze Şeridi, Tunus, Mısır, Gürcistan, Arnavutluk, Ürdün, Şili, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Güney Kore, Morityus dışındaki ülke ve bölgelerden ithal edilecek söz konusu ürünler için ilave gümrük vergisi yüzde 30 olarak uygulanacaktı.⁹²⁸ Bu karar, Türkiye'nin aralarında Arnavutluk'un da bulunduğu bazı dost ve kardeş olarak düşünülebilecek ülkelere gümrük uygulamaları bakımından ayrıcalık tanınması olarak nitelendirilebilir.

⁹²⁶Cumhuriyet, 26 Ağustos 2002, s.13.

⁹²⁷Cumhuriyet Tarım Eki, 10 Temmuz 2007, s.18.

⁹²⁸Cumhuriyet, 21 Haziran 2015, s.10.

2.EKONOMİK İŞBİRLİĞİ FAALİYETLERİ

2.1. Karşılıklı Ziyaretler, Anlaşmalar, Protokoller

Türkiye ile Arnavutluk arasındaki 1990 yılı ortak faaliyet programı içerisinde yer alan “Arnavutluk Ekonomi Günleri” 17-19 Temmuz 1990 tarihlerinde İstanbul Ticaret Odası’nda yapılmıştır. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Devlet Planlama Teşkilatı ve Kültür Bakanlığı’ndan temsilcilerin katıldığı “Arnavutluk Ekonomi Günleri”nde her iki ülkenin son ekonomik durumu tartışılmıştır. İki ülke yetkilileri birbirlerine kendi ülkelerinin ekonomisi, kültürü hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca, bir de Arnavutluk ihraç mallarını tanıtan sergi açılmıştır.⁹²⁹

Arnavutluk Başbakan Yardımcısı Shkelqim Cani 2 Mart 1991 tarihinde Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Cani’nin, Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın kabulünde gıda ve tüketim maddeleri talebinde bulunması üzerine, hibe olarak Arnavutluk’a 25 bin tonu un olmak üzere, çeşitli gıda maddesi yardımı gönderilmiştir.⁹³⁰

Nisan 1991 ayının başında Türkiye, Antalya’da “Pazar Ekonomisine Geçişte Türkiye Tecrübesi Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri Sempozyumu” düzenledi ve icra etti. Açış konuşmasını yapan Başbakan Yıldırım Akbulut, Doğu Avrupalılara pazar ekonomisine geçişin inceliklerini anlatmıştır. “Piyasa ekonomisine geçişte gerçekleştirilmesi gereken temel koşulların başında politik istikrar gelir. Sosyal güçlüklerin yarattığı endişelerden yola çıkan reform hareketinde ekonomik etkinlik kayboluyor. Reformlara ağırlık veren bir harekette sosyal çalkantı geliyor.” diyen Akbulut, Orta ve Doğu Avrupalı ekonomi kurmaylarına Türkiye’nin geçirdiği deneyimi anlatarak, politik istikrarın önkoşul olduğunu vurgulamıştır. Sadece Bulgaristan’ın bakan düzeyinde temsilci gönderdiği toplantıya Sovyetler Birliği, Romanya, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Yugoslavya ve Arnavutluk’tan da bakan yardımcısı ve müsteşar düzeyinde uzmanlar katılmıştır. Arnavutluk Planlama Komisyonu Başkanı Leontiev Cucci, ülkelerinde önce karma ekonomi kurmak istediklerini, özel sektöre ve yabancı sermayeye kolaylıklar sağlayacaklarını bildirmiştir. Arnavutluk’un artık yabancı sermayeye açık olduğunu anlatan Cucci, para birimi Lek’in konvertibilitesi ve vergi reformu konularında hazırlıklara başladıklarını ifade etmiştir. Sempozyumda işadamlarının katıldığı iş haftası

⁹²⁹ **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1990, s.13.

⁹³⁰ Şimşir, **a.g.e.**, s. 461.

toplantıları da yapılmıştır. Katılımcı tüm ülke temsilcileri, Türkiye deneyiminden yararlanacaklarını söylemişlerdir.⁹³¹

Devlet Bakanı Orhan Kılıçoğlu, Türkiye-Arnavutluk 3. Dönem Ekonomik Ticari, Sanayi ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Toplantısı'na katılmak üzere Tiran'a gitmiştir. Kılıçoğlu, Arnavutluk'a acil ihtiyaçlarının karşılanması için 7.7 milyon dolar tutarında çeşitli gıda yardımı yapıldığını, bu yardımların süreceğini bildirmiştir.⁹³² Toplantıda Arnavutluk heyetine Dış Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Bakanı Artan Hoşha başkanlık etmiştir. Görüşmelerde turizm başta olmak üzere, madencilik, metalurji, çimento sanayii, mühendislik, orman ürünleri sanayii ve petrol sanayi alanlarında işbirliği imkanları ele alınmıştır.⁹³³

Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İşbirliği Süreci Ticaret Bakanları Toplantısı 30 Mart 2010 tarihinde Arnavutluk Ticaret Bakanı ve işadamlarının da katılımıyla Türkiye'de yapılmıştır. Toplantıdan sonraki ortak bildirmede, malların serbest dolaşımının teşvik edilmesi, ticaret ve yatırım engellerinin kaldırılması, gümrük işlemlerinin basitleştirilmesi, ticaret ve ulaşım politikalarının uyumlaştırılması istenmiştir.⁹³⁴

2011 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Arnavutluk Cumhurbaşkanı Bamir Topi ile ortak basın açıklamasında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, iki ülkenin ticaret hacminin 350 milyon dolar civarında olduğuna dikkat çekmiştir. Gül, Arnavutluk'ta 1,5 milyar dolara yakın Türk yatırımının bulunduğunu ve 100'e yakın firmanın bankacılık, telekomünikasyon, demir-çelik madencilik, sağlık ve eğitim alanlarında yatırım yaptığını kaydetti.

Mayıs 2013 tarihinde açıklanan bilgilere göre Türkiye'nin "Serbest Ticaret Anlaşması" yaptığı 18 ülkeden birinin de Arnavutluk olduğu belirtilmiştir.

2.2. Krediler

Ocak 1991 ayında Türkiye'den Arnavutluk'a, Devlet Bakanı Işın Çelebi başkanlığında kamu sektörü temsilcileri, işadamları ve gazetecilerden oluşan 73 kişilik bir heyet ziyarete gitmişlerdir. Yapılan açıklamada ziyaretin Türkiye-

⁹³¹ *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1991, s.12.

⁹³² *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1992, s.9.

⁹³³ *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1992, s.9.

⁹³⁴ *Cumhuriyet*, 31 Mart 2010, s.14.

Arnavutluk ilişkileri açısından yeni bir dönemin başlangıcı olacağını, ikili ilişkilerde önemli bir aşama kaydedileceği vurgulanmıştır.⁹³⁵ Ziyaret sırasında iki ülke arasında Ekonomik ve Ticari İlişkilerin Geliştirilmesine İlişkin Protokol imzalanmış ve Arnavutluk'a 30 milyon Dolarlık kredi verilmesi öngörülmüştür.⁹³⁶

Yunanistan göçün engellenmesi için Arnavutluk'a 20 milyon Dolar tutarında kredi vermeyi kabul etmiştir.⁹³⁷ Türk Eximbank'ın Arnavutluk'a 15 milyon dolarlık ihracat kredisi vermesi kararlaştırılmıştır. Krediye ilişkin anlaşma, 1 Şubat 1991'de Eximbank Genel Müdür Yardımcısı Yaprak Uras ile Arnavutluk (burada Dış İlişkiler Devlet Bakanlığı Genel Müdürlerinden olarak bahsedilen Shkelqim Cani diğer haberlerde Başbakan Yardımcısı olarak geçmektedir)'tan Shkelqim Cani arasında imzalanmıştır. Anlaşmaya göre kredi Arnavutluk'un Türkiye'den 1991 yılı içinde yapacağı işlenmiş tarım ürünleri, dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları ile ara ve yatırım malları ithalatının finansmanında kullanılacaktı. Vadesi mal türüne göre 1 ile 3 yıl arasında değişen kredinin kapsamına alınacak mallarda yüzde 50 Türk katkı oranı aranacaktı.⁹³⁸

Türk Eximbank'ın Türki cumhuriyetlere açtığı kredilerin bankayı zor duruma soktuğu ve hükümet ile banka yönetim kurulunun arasının açıldığı, Tuncay Özkan tarafından Cumhuriyet gazetesinde 2 Haziran 1992'de yapılan haberde vurgulanmıştır. Banka yönetim kurulunun bazı üyelerinin hükümetin kredi verilmesi yolundaki isteklerine muhalefet ettikleri, bu nedenle Devlet Bakanı Ekrem Ceyhun'un üyelere uyarıcı nitelikte haber gönderdiği ileri sürülmüştür. Eximbank Genel Müdürü Ahmet Ertuğrul, bankanın kredileri geri alabilmek için tüm yollara başvuracağını, bankanın kredilerle ilgili politik risklerinin Hazine'ye ait olduğunu söylemiştir.

Banka yönetim kurulu üyelerinin Arnavutluk'a verilecek kredilerin "batık" sayılacağı noktasındaki görüşlerinin huzursuzluk yarattığı öğrenilmiştir. Eximbank ile Arnavutluk arasında geçen yıl imzalanan 30 milyon dolarlık kredi anlaşmasının bu yıl ödenmesi gereken 15 milyonluk bölümü için banka yönetiminde çatlak çıktığı, Arnavutluk'un 15 milyon dolarlık kredi ile İtalya'dan traktör yedek parçası alacağını

⁹³⁵ **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1991, s.4.

⁹³⁶ **A.g.e.**, s. 461.

⁹³⁷ **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1991, s.10.

⁹³⁸ **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1991, s.13.

bildirmedi üzerine, Banka yönetimi bu malın Türkiye’den alınması konusunda Arnavutluk’a çağrıda bulunulmasına karar verdiği, Türkiye-Arnavutluk karma ekonomik işbirliği toplantısı sırasında konunun ele alınacağı ve hükümetin Arnavutluk’a bu paranın verilmesini istediği ifade edilmiştir. Bu günlerde Başbakan Demirel’in verdiği ekonomikkararlarda Tansu Çiller ve Cavit Çağlar’ın ağırlıkları hissedilmekteydi.⁹³⁹

2.3. Sermaye Hareketleri

Türkiye’nin, yabancıların şirket sahibi olmalarına getirilen sınırlamalar açısından gerekli görülen yüzde 10 sınırının 4 puan üzerinde bulunduğu, Standart and Poors’un McGraw Hill’s Global Risk Servisi (GRS) tarafından hazırlanan ve 1996 yılı dahil gelecek 5 yıllık süreyi kapsayan raporunda belirtilmiştir. 61 ülkeyi kapsayan en az sınırlama getiren ülke sıralamasında Singapur yüzde 2 ile birinci olmuştur. GRS’ye göre, yabancı işadamları açısından en çok sınırlama getiren ülke, yüzde 70 ile Cezayir olmuştur. GRS uzmanlarının hazırladığı listede Türkiye, Arnavutluk’un ardından yüzde 14 ile en az sınırlama getirilen ülke sıralamasında Peru ve Kuveyt ile birlikte 45’nci olmuştur. Türkiye’yi yüzde 15’lik risk puanı ile Çin izlemiştir. İran yüzde 40’a ulaşan risk puanı ile sondan beşinci sırada yer almıştır. Yabancıların iş sahibi olmalarına getirilen sınırlama, doğrudan dış yatırımlar açısından risk değerlendirmesinde ele alınan 51 unsurdan biri durumunda bulunmaktaydı.⁹⁴⁰

2.4. Derneklerin Faaliyetleri

Birinci Karadeniz Kızılhaç-Kızılay Konferansı’nda, Karadeniz bölgesindeki Kızılhaç ve Kızılay dernekleri arasındaki işbirliğinin arttırılması amacıyla bir çalışma grubunun kurulması ve belirlenen hedeflerin gerçekleşmesi için faaliyet raporu hazırlanması kararlaştırılmıştır. Toplantı sonunda yayımlanan ortak deklarasyonda, Arnavutluk’taki mevcut durum hakkındaki endişe de ifade edilmiş ve katılımcı ulusal dernekler, operasyon yapan ulusal derneğe gerekli desteği vermeye çağrılmıştır.⁹⁴¹

Arnavutluk ve Türkiye ilişkileri kapsamında Türkiye’de ve Arnavutluk’ta birçok dostluk ve dayanışma dernekleri bulunmaktadır. Özellikle Balkan göçmenleri

⁹³⁹ **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1992, s.6.

⁹⁴⁰ **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1996, s.8.

⁹⁴¹ **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1997, s.15.

dernekleri çatısında bulunan bu dernekler iki ülke halkları arasında irtibatı devam ettirmektedirler. Karşılıklı olarak ziyaretler ve ekonomik faaliyetlere katkıda bulunan bu dernekler ekonomik ilişkilerin gelişmesinde rol oynamaktadırlar.

3. ÖZEL SEKTÖR, FİRMALAR ve TİCARET/SANAYİ ODALARI İLİŞKİLERİ

3.1. Özel Sektör ve Firmalar

1990 yılından itibaren Arnavutluk'un serbest piyasa ekonomisine geçiş için kararlar alması, uluslararası şirketlerin iştahını kabartmaya başlamıştır. Türkiye'yi, Kafkaslar ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Ortadoğu ve Balkanlara açılış ve dağıtım noktası olarak gören büyük şirketler zaman geçirmeden hemen girişimlerine başlamışlardır. ABD'nin 6 büyük firmasından biri olan Coca-Cola şirketinin Başkanı Donald R. Keough da Trabzon ve Antalya'daki fabrikalarının ek tesislerini açarken, Arnavutluk'un da dahil olduğu ülkeler grubunda önümüzdeki 3 yıl içinde 1 milyar dolarlık yatırım yapmayı planladıklarını ve tüketimi artırmak düşüncesinde olduğunu söylemiştir.⁹⁴²

LC WAIKIKI, yurtdışında mağaza açma girişimlerini 2010'da da sürdürmüştür. Tema Grup, Arnavutluk'ta Tiran City AVM'de altıncı yurtdışı mağazasını açmıştır.⁹⁴³ 26 Ağustos 2006'da Uyumsoft Yazılım ve Danışmanlık firması Arnavutluk pazarına girmiştir. Türk firması, Arnavutluk'ta bulunan büyük firmaların bilgi teknolojileri altyapısını kurma işlerini yapmak şeklinde çalışmıştır.

3.2. Ticaret/Sanayi Odaları İlişkileri

Türkiye'deki ve Arnavutluk'taki Sanayi ve Ticaret Odaları çeşitli heyetler oluşturarak karşılıklı olarak her iki ülkede, çeşitli fuarlarda olduğu gibi, tanıtım ve işbirliği için işadamlarını buluşturma faaliyetleri icra etmişlerdir. Özellikle 2005-2010 yıllarından itibaren günümüze kadar geçen sürelerde bu faaliyetler daha yoğun olarak icra edilmiştir. Örneğin Antalya'da 20-23 Şubat 2013 tarihlerinde, 20. Uluslararası Anfaş Food Product Group İhtisas Fuarı ile ANFAŞ Bevex İçecek Fuarı'na Arnavutluk Ticaret ve Sanayi Odaları heyeti de katılmıştır.

⁹⁴² *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1992, s.7.

⁹⁴³ *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 2010, s.11.

Marmara Grubu Vakfı ve İzmir Ticaret Odası tarafından 16 Nisan 2012’de İzmir’de 15. Avrasya Ekonomi Zirvesi düzenlenmiştir. Zirveye Arnavutluk Cumhurbaşkanı Bamir Topi de katılmıştır.

2013 yılında, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı’nın katkılarıyla, Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği ve İktisadi Araştırmalar Vakfı işbirliğinde organize edilen Türkiye Arnavutluk Ekonomik İlişkileri Nasıl Geliştirilir konulu sempozyum, Arnavutluk’un başkenti Tiran’da Vitrina Üniversitesi’nin ev sahipliğinde, Tirana International Hotel’de gerçekleştirilmiştir.

Türkiye ile Arnavutluk arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirme amacıyla düzenlenen sempozyuma, Türkiye Tiran Büyükelçiliği Müsteşarı Bengül Tetik, TİKA Arnavutluk Program Koordinasyon Ofisi Koordinatörü Prof. Dr. Birol Çetin, Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği Genel Müdürü Şefik Kantar, İktisadi Araştırmalar Vakfı Başkanı Prof. Dr. Ahmet İncekara, Vitrina Üniversitesi Rektörü Edmond Vlaskaj, Türkiye Dış Ticaret Müşaviri Muharrem Can, Arnavutluk Ticaret Odası Başkanı Nikolin Jake, Türkiye ve Arnavutluk’tan davet edilen öğretim üyeleri, sivil toplum kuruluşları mensupları, iş dünyasının temsilcileri ile çok sayıda medya temsilcisi katılmıştır.

Sempozyumda konuşma yapan Türkiye Tiran Büyükelçiliği Müsteşarı Tetik, Arnavutluk ekonomisinin son yıllarda gelişmekte olduğunu söylemiştir. Türk firmalarının Arnavutluk ekonomisindeki pazar payında istenen düzeyde olmasa da bankacılık, iletişim, madencilik gibi sektörlerde yer aldığını ifade eden Türkiye Tiran Büyükelçiliği Müsteşarı Tetik, Türkiye Arnavutluk ilişkilerinin geliştirilmesiyle ilgili düzenlenecek sempozyumların, kongrelerin, toplantıların Türk firmalarının Arnavutluk ekonomisindeki pazar payının artmasını sağlayacağını kaydetmiştir.

Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği Genel Müdürü Kantar, Balkan ülkeleriyle ekonomik ilişkileri geliştirme kapsamında Türkiye ile Arnavutluk arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bu sempozyumun düzenlendiğini belirtti. Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği Genel Müdürü Kantar, sempozyuma katılan Türkiye ve Arnavutluk iş dünyasının temsilcilerinin bir araya getirilerek ticari ilişkilerin geliştirilmesinin amaçlandığını ifade etmiştir.

Tiran Ticaret Odası Başkanı Jaka ise, Türkiye Arnavutluk ekonomik ilişkilerinin uzun yıllara dayandığını ancak iki ülke arasındaki ihracatın ve ithalatın yetersiz olduğunu kaydetti. Tiran Ticaret Odası Başkanı Jaka, 2012 verilerine göre Arnavutluk'un Türkiye'den yaptığı ithalatın 276.145 milyon ABD, ihracatın ise 122.400 milyon ABD olduğunu ifade ederek, iki ülke arasındaki ihracatın ve ithalatın artırılması gerektiğini söyledi. Tiran Ticaret Odası Başkanı Jaka sempozyumun Türk-Arnavutluk ilişkilerine ivme kazandıracağını vurgulayarak, katkıda bulunan kuruluşlara ve TİKA'ya minnet duygularını belirtmiştir.

TİKA Arnavutluk Program Koordinasyon Ofisi Koordinatörü Prof. Dr. Çetin, TİKA'nın Arnavutluk'taki faaliyetlerinden örnekler vererek Arnavutluk'un kalkınması için ciddi destekler verdiklerini ifade etmiştir. TİKA Program Koordinatörü Prof. Dr. Çetin, sempozyumun iki ülke arasında var olan ekonomik ilişkileri daha da ileri boyutlara taşıyacağını inandığını söylemiştir.

İktisadi Araştırmalar Vakfı Başkanı Prof. İncekara da Balkan coğrafyasında stratejik bir öneme sahip olan Arnavutlukla eğitsel, kültürel ve sosyal ilişkilerimizi geliştirmenin yanında ekonomik ilişkilerimizi geliştirmenin önemine değinmiştir.

Sempozyumda Türkiye-Arnavutluk ekonomik ilişkilerinin gelişmesinin önündeki engeller, her iki ülkeye alınması gereken tedbirler, piyasadaki tehdit ve avantajlar dile getirilirken, ilişkilerin artırılması yönünde herkesin üzerine düşen görevler vurgulanmıştır.

4. YATIRIMLAR

4.1. Özel Sektör Yatırımları

2003 yılında ilk 500 sanayi şirketi sıralamasında 212. olan Hey Tekstil, Türkiye'deki yatırımlarına paralel olarak Avrupa'ya açılmak için çalışmalara başladıklarını, bu amaçla Arnavutluk'ta üretim için 3500 metrekarelik bir alan tuttuklarını açıklamıştır.⁹⁴⁴

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu bünyesindeki Kentbank iştiraki Arnavutluk Milli Ticaret Bankası'nın (Banka Kombetare Tregtare BKT) çoğunluk hisseleri, Çalık Grubu ve Şekerbank'ın kurduğu konsorsiyum tarafından satın alınmıştır. Hisselerinin yüzde 20'si Dünya Bankası'nın yan kuruluşu International Finance

⁹⁴⁴Cumhuriyet, 22 Şubat 2004, s.13.

Corporation'a, yüzde 20'si Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'na ait olan bankanın yüzde 60 hissesi de satışla birlikte Çalık Grubu ve Şekerbank'a geçmiştir.

BKT'nin çoğunluk hisselerinin 2000 yılında Kentbank tarafından alınmasından sonra sermaye ve şube sayısını arttırdıklarını söyleyen BKT CEO'su, "Rakamları büyüttük. Mevduatı ikiye katladık, hiç kredisi yoktu, şu anda 35 milyon dolar civarında kredi vermiştir" demiştir. Yüzde 11 pazar payına sahip bankanın aktif toplamının 375 milyon dolar ve şube sayısının da 15 olduğunu bildiren CEO, "Arnavutluk'ta bir devlet bankasının (Saving bank) daha özelleştirilmesi söz konusu, O gerçekleşirse en büyük ikinci özel banka olacağız" diye konuşmuştur. 2004 yılında kredi kartları ve ATM işine de girmek istediklerini belirten CEO, "Gönül ister ki Türk müteşebbislerimiz buraya yeterince önem versinler. Çünkü kar marjları hakikaten çok yüksek" demiştir.⁹⁴⁵

"Türk Telekom/Çalık Enerji Telekomünikasyon" şirketler birliği, Arnavutluk Telekom işletmesi Albtelekom'un hisselerinin yüzde 76'sını satın almıştır. Slovenya, Güney Kore ve Mısır'dan firmaların katıldıkları ihalenin son aşamasında tek başına teklif veren Türk Telekom/Çalık, 120 milyon Avro ile ihaleyi kazanmıştır. İhaleyi kazanan Türk şirketler birliği, Arnavutluk'ta cep telefonu alanında da faaliyet yürütme hakkını elde etmiştir.⁹⁴⁶

Arnavutluk'ta Türk şirketi Çalık Enerji'nin kazandığı Albtelekom özelleştirmesi konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Bazı Arnavut işadamlarınca, tekrarlanması söz konusu olan ihaleye Arnavut işadamlarının katılması ve Çalık Enerji'nin verdiği 120 milyon dolarlık fiyatı 200 milyon dolara yükseltmeye hazır oldukları şeklinde açıklamalar yapılmıştır. Çalık Enerji, Albtelekom'un yüzde 76'sı için Mayıs 2005'te yapılan ihaleyi kazanmıştı, ancak Arnavutluk'ta Temmuz 2005'te yapılan seçimlerde birinci parti olarak çıkan ve bir koalisyon hükümeti kurmaya hazırlanan eski muhalefetteki Demokratik Parti lideri Sali Berişa, Çalık Enerji'nin, baş rakibi Sosyalist Parti lideri ve Başbakan Fatos Nano'nun kurdurduğu paravan bir şirket olduğunu iddia etmiştir.⁹⁴⁷ Bu arada, Çalık Grubu, Albtelekom'un Ekim 2005'te devralınacağını açıklamıştır.⁹⁴⁸

⁹⁴⁵ *Cumhuriyet*, 5 Nisan 2004, s.12.

⁹⁴⁶ *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 2005, s.8.

⁹⁴⁷ *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 2005, s.12.

⁹⁴⁸ *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 2005, s.13.

“Çalık Arnavutluk’ta banker oldu” ve “Arnavutluk Telekom’da başarı elde edemeyen grup, aldığı banka ile yüzde 15’lik pazar payına sahip olacak” başlıkları ile basında yer alan haberlerde, Çalık Grubu’nun, Şekerbank’la oluşturduğu bir konsorsiyumla Arnavutluk’un ikinci büyük bankası BKT’yi devraldığı, devrin bankanın yüzde 60’ı üzerinden 9 Haziran 2006’da gerçekleştirildiği belirtilmiştir.⁹⁴⁹

Enka İnşaat Arnavutluk’ta 540 milyon dolarlık proje için imza atmıştır. Arnavutluk’ta Rreshen Kalimash arasında 540 milyon dolar tutarındaki 6 kilometresi tünel, toplam 58 km. uzunluğundaki otoyol inşaatını yapacak olan Enka İnşaat, bu otoyolun Arnavutluk’u Avrupa ulaşım koridoruna bağlayarak ekonomi ve turizm gelirlerini arttırmasının beklendiğini açıklamıştır. Ayrıca, bu otoyol ile Kosova’nın Adriyatik kıyılarına bağlantısı da sağlanmış olacaktı.⁹⁵⁰

“Albtelecom Çalık’ın oldu” başlıklı haberlerde, Arnavutluk’un telekomünikasyon şirketi Albtelecom hisselerinin yüzde 76’sının, Çalık Holding’in telekom şirketi Çalık Enerji Telekomünikasyon (CETEL) ile Türk telekom ortak girişim grubuna satıldığı, Türk Telekom işbirliği ile CETEL’in Arnavutluk’taki sabit hat ve geniş bant abone sayılarını arttırmak ve üçüncü GSM operatörü Eagle Mobile’ı hizmete açmak üzere yatırım yapmayı planladığı bildirilmiştir.⁹⁵¹

“Çalık, Doğu Avrupa’ya Arnavutluk’tan açılacak” başlıklı haberlerde, Çalık Holding’in Arnavutluk’ta geçen bir yılda çok başarılı olduğu ve yüksek kar elde ettiği belirtilmiştir. Gerek Cep Telefonu ve İnternet sunumcusu işlevlerini yerine getiren Albtelecom ve Eagle Mobile, gerekse BKT Bankası ile büyük kitlelere ulaşan şirket, yeni yatırımları hedeflediğini duyurmuştur.⁹⁵²

Arnavutluk’un başkenti Tiran’da kurulan ve basında “Tiran’da Türk hastanesi açıldı” başlıklarıyla verilen haberlerde, Universal Hospital Tirana’nın Alman ve Vatan hastanelerini bünyesinde bulunduran “Universal Hospitals Group” tarafından yurtdışında kurulan ilk hastane olduğu belirtilmiştir. Balkanlar’da yaşayan 10 milyon kişiye hizmet vermesi hedeflenen 100 milyon dolar değerindeki hastanede 14’ü profesör ve doçent olmak üzere 54 hekimin görev yapacağı açıklanmıştır. Açılış törenine Arnavutluk Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı İilir Meta da

⁹⁴⁹Milliyet, 5 Temmuz 2006, s.9; Cumhuriyet, 5 Temmuz 2006, s.13.

⁹⁵⁰Cumhuriyet, 7 Ekim 2006, s.14.

⁹⁵¹Milliyet, 3 Ekim 2007, s.8; Cumhuriyet, 21 Haziran 2007, s.12.

⁹⁵²Cumhuriyet, 15 Mart 2009, s.13.

katılmıştır. Arnavutluk'un ilk özel hastanesi olma özelliğini taşıyan hastanede Arnavutluk'tan Türkiye'ye gelen hastaların tedavilerinin yapılacağı bildirilmiştir.⁹⁵³

“Çalık, Arnavutluk'ta enerjiye de göz dikti” başlıklı haberlerde, Arnavutluk'ta bankacılık ve Telekom alanlarında faaliyet gösteren Çalık Holding'in enerji sektörüne de girmeye hazırlandığı bildirilmiştir. Ülkedeki toplam yatırımı 500 milyon dolara ulaşan holding, hidroelektrik santral yatırımı için dört nehir üzerinde fizibilite çalışmaları yürütmeye başlamıştır.⁹⁵⁴

“Türk şirketi Arnavutluk'ta 4 santral aldı” başlıklı haberlerde, Arnavutluk hükümeti'nin, küçük ancak karlı işletmeler olan dört hidroelektrik santralinin Türk demir çelik üreticisi Kürüm Holding'e satışı için anlaşma imzalandığını açıkladığı, Arnavutluk'ta sahip olduğu hurda metal eritme tesislerindeki ark fırınları kullanımından dolayı ülkenin en büyük elektrik tüketicilerinden olan Kürüm'ün, sık yaşanan elektrik kessintilerinden etkilenmemek için kendi bağımsız enerji kaynağına sahip olmak istediği belirtilmiştir. İlgili bakanlıktan 12 Şubat 2013'te yapılan yazılı açıklamada,” Sözleşmeler onay için bakanlar kuruluna, diğer ilgili birimlere ve son olarak parlamentoya gönderilecek” denilmiştir. Söz konusu santrallerin ikisi kuzeydeki Mat nehri üzerinde, ikisi de Bistrica Nehri üzerinde yer alıyordu. Hükümetin anlaşma tutarı olan 109.5 milyon Avro'dan, ödenmemiş KDV miktarını düşeceği ve kalan miktarı da Bistrica Nehri üzerindeki tesislerin renovasyon giderlerine karşılık olarak sayacağı bildirilmiştir.⁹⁵⁵

Avrupa'nın son doğal su yollarından Yunanistan ile Arnavutluk arasındaki Aoös Nehri'nin üzerine iki Türk firması tarafından yapılması planlanan hidroelektrik barajı zeytinlikleri ve tarlaları su altında bırakacağı için yöre halkı tarafından endişe ile karşılanmıştır.⁹⁵⁶

Türk DeFacto firması, 2016 yılı sonuna kadar Arnavutluk'ta yeni mağaza açacağını açıklamıştır. Firma yöneticileri, bu yatırımla aynı zamanda diğer ülkelerde olduğu gibi Arnavutluk'ta da istihdam sağlayacaklarını belirtmişlerdir.⁹⁵⁷

⁹⁵³Cumhuriyet, 20 Ocak 2010, s.3.

⁹⁵⁴Cumhuriyet, 28 Ekim 2010, s.14.

⁹⁵⁵Cumhuriyet, 14 Şubat 2013, s.10.

⁹⁵⁶Cumhuriyet, 18 Temmuz 2016, s.18.

⁹⁵⁷Cumhuriyet, 16 Eylül 2016, s.8.

2013 yılında Arnavutluk'ta önde gelen Türk yatırımları:

- İnşaat ve inşaat malzemesi: ENKA, Gintaş, Armada, Metal Yapı, Aldemir, Servomatik
- Telekomünikasyon: Çalık Holding/Türk Telekom, Makro-Tel/Hes Kablo
- Bankacılık: Çalıkbank/Şekerbank-BKT
- Demir-Çelik: Kürüm
- Sağlık: Universal Hastaneler Grubu, Univers-Alb
- Madencilik: Ber-Oner, Dedeman
- İmalat, tüketim malları: Yılmaz Kablo, Merinos, Everest, Pino, RM Koçak
- Eğitim: Gülistan Vakfı
- Ulaştırma: Albanian Airlines (Evsen Grubu)

4.2. Kamu Yatırımları

Yabancı yatırımcıyı ülkeye çekmek için bir dizi çalışma yaptıklarını anlatan Arnavutluk Başbakanı Sali Berişa “Bir sene önceye kıyasla şu anda çok daha farklı şartlar var” demiştir. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) bünyesinde faaliyet gösteren Türkiye-Arnavutluk İş Konseyi'nin düzenlediği yemekte konuşan Berişa, Avrupa'da en düşük tabanlı vergiyi yaratmayı hedeflediklerini anlatmıştır. Yatırımcılara büyük olanaklar sağlandığını anlatan ve yatırımcılara metrekaresini yalnız 1 Avro'dan yer satacaklarını belirten Berişa, ‘Arnavutluk 1 Avro, bütün işadamlarına yapılan bir çağrıdır, bir inisiyatiftir. Kamu arsası mülkiyeti için metrekaresi 1 Avro'ya yapılan bir anlaşmadır. Bu yatırımı yapmak, sanayiye geliştirmek isteyen yabancı yatırımcılar için büyük bir fırsat. Tarım için de geçerli. Hastane, okul inşa etmek isteyen, madencilikle uğraşmak isteyen işadamlarına 1 Avro karşılığında yardımcı olacağız. Bu girişim kısa sürede tamamlanacak’ demiştir.⁹⁵⁸

Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi (TİKA), 2006 yılından bu yana son beş yılda 23 ülkeye 83 milyon liralık kaynak aktarmıştır. Arnavutluk da TİKA'nın

⁹⁵⁸ **Cumhuriyet**, 7 Eylül 2006, s.13.

yardımda bulunduğu ülkeler arasında yer almıştır. TİKA, öncelikle Türk dilinin konuşulduğu ülkelerde ve kardeş ülkelerle Türkiye'nin kalkınma tecrübesini paylaşıyordu. Ükelere kalkınma yardımları yapan TİKA, Hastane yapımından, doktor eğitime, okul yapımından, öğretmen yetiştirmeye, çiftçilere destek olmaktan, kültürel projelere kadar uzanan geniş yelpazede yardım vermektedir.⁹⁵⁹

TİKA koordinesinde gerçekleştirilen Arnavutluk İşkodra Şeyh Şamia Lisesi Yapımı ve Kosova Emin Paşa Camii Restorasyonu işlerinin açılışı Türkiye'de bulunan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından telekonferans yöntemiyle Mart 2016'da yapılmıştır.⁹⁶⁰

⁹⁵⁹ **Cumhuriyet**, 29 Haziran 2011, s.9.

⁹⁶⁰ **Cumhuriyet**, 17 Mart 2016, s.4.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE - ARNAVUTLUK SOSYAL/BEŞERİ ALANDAKİ İLİŞKİLERİ

Arnavutların dağlık arazide ve genellikle verimsiz bölgelerde yaşamaları sosyal yaşantılarını ve kültürlerini de etkilemiştir. Bölgeye yapılan birçok göç ve işgal hareketlerinden olumsuz şekilde etkilenmişlerdir. Feodalite dönemlerinden beri bölgede geçerli aşiret kuralları çete faaliyetlerini, kan davalarının yarattığı silahşörlük yeteklerini artırmıştır. Öfkeli ve para düşkünü bir mizaç sahibi olarak bilinirlerdi. Din mefhumu Arnavutlar için eskiden beri o kadar önemli bir kavram olmamıştır. Önemli olan kan bağı ve Arnavut olmalarıydı. Son dönemde Komünist rejiminde katkılarıyla aynı özelliklerini korudukları yerinde yapılan çalışmalarda gözlenmiştir. İnatçı yapıları, savaşçılık kabiliyetlerinin gelişmesine yol açmaktaydı. Hırsızlık ve köy baskınları günlük olağan yaşantının bir parçası halindeydi.⁹⁶¹ Her ne kadar erken Osmanlı dönemlerinden bu yana sosyal ve kültürel bakımdan diğer Avrupalılardan coğrafi nedenlerle ayrı bir yaşam tarzı içerisinde olsalar da, Arnavutların da görgü ve yaşam tarzlarının bazı kesitlerinde Balkanlar veya Avrupa kültürünün etkilerinin görülmesi doğaldır. Aynı doğal çevrede yaşam, yemek alışkanlıklarında ve kıyafetlerde görülen farklılıkları ortadan kaldırmaktadır. Bununla beraber Arnavutlarda, Anadolu’da yaşayan ve Orta Asya’dan gelen Türk topluluklarında görülen toplumsal yaşayış alışkanlıklarına göre farklılıklar gözlenmiştir. Bunun nedeni yüzlerce yıl Balkan toplumlarıyla beraber yaşamının kazandırdığı adetlerdir.

Arnavutluk’tan Türkiye’ye gelen göçmenlerde bu kültürel farklılıkların görülmesi, zaman zaman Türkiye’de yaşayan yerli halk ile sürtüşmelere yol açsa da genel olarak geldikleri şehir ve yörelerde olumlu değişimlere vesile olmuştur.

Arnavutların eğitim seviyeleri bakımından Anadolu’da yaşayan nüfusa oranla göreceli olarak daha ileri durumda oldukları görülmektedir.⁹⁶² Türkiye’de cumhuriyetin ilk yıllarındaki okuma yazma oranının düşüklüğünün 1928 yılından itibaren yeni Türk harflerinin kabulü ile aşılmaya başlaması neticesinde nispeten bu

⁹⁶¹William Plomer, **Yanya Sultanı**, Hürriyet Yay., İstanbul, 1972, s. 17.

⁹⁶²Necip Alpan, **Arnavut Alfabesi Nasıl Doğdu**, Ankara, 1979, s. 11.

farklılıklar giderilmeye başlanmıştır. Arnavutların eğitiminin biraz daha yüksek seviyeli olması icra edilen sosyal faaliyetlerde onlara avantajlar sağlamıştır.

1. ARNAVUTLUK'TAN TÜRKİYE'YE NÜFUS

HAREKETLERİ/GÖÇLER

1.1. Osmanlı Döneminde Arnavutluk'tan Türkiye'ye Göçler

Osmanlı Devleti döneminde anavatan topraklarından farkı olmayan Balkan Yarımadası'nın batısındaki Arnavutların yaşadığı bölgelerden Anadolu'ya göçleri, büyük göç dalgalarının yaşandığı Balkan Savaşları öncesi ve sonrasındaki dönemler olarak incelememizin uygun olacağı kıymetlendirilmiştir.

1.1.1. Balkan Savaşları Öncesindeki Göç Hareketleri (1890-1912)

Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'daki hudutları daralmaya başladıktan sonra Hristiyan alemi ortasında devletin himayesinden mahrum kalmak istemeyen bir zamanlar efendisi oldukları bir ülke halkının nahoş hissiyat ve fiilleri ile karşılaşmayı arzu etmeyen Türk ve Müslüman ahali anavatana doğru göç etmiştir. Birçok Arnavut da bu ahali içinde yer almıştır. 19. yüzyıl başında önce Sırbistan'da ve Mora'da başlayan isyanlar 1829'da Yunanistan'ın bağımsızlığı ile son bulmuş ve 1878 Berlin Antlaşması da Romanya, Sırbistan ve Karadağ'a bağımsızlık vererek Bulgaristan Prensliğini de yarattığı için Balkanlardan da Türkiye'ye göç başlamıştır.⁹⁶³

Yoğun Arnavut nüfusun yaşadığı yerlerin bir kısmının Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'a bırakılması neticesinde burada yaşan Türkler ile beraber Arnavutlar da önce Kosova ovasına sonra Türkiye'ye göç etmişlerdir. Sırpların baskısıyla Niş Şehrinde 564 köyün göç ederek boşaldığı, 93 harbi sonrasında 40.000 Arnavut ailenin, toplamda 400.000'e yakın Arnavut'un Türkiye'ye geldiği, şifahi görüşme yapılan Arnavut araştırmacı yazar Şevket Balla tarafından belirtilmiştir. Bu gelen büyük kitle Büyükşehirlerin çevrelerine yerleştiler ve çoğunlukla hayvancılıkla uğraşıyorlardı. 1890 ile 1910 tarihleri arasındaki 20 yıl boyunca isyanlar ve

⁹⁶³Yılmaz Altuğ, “Balkanlardan Anayurda Yapılan Göçler”, **Belleten** Sayı:212'den ayrışım, TTK Yay., Ankara, 1991, s. 110.

bölgedeki karışıklıklar nedeniyle sürekli bir göç faaliyeti yaşandı. Üsküp'ten, Mitroviçe'den dağlara kaçamayanlar Türkiye'ye göç ediyorlardı.

Köy baskınları bölgede yaşayan Türk ve Arnavut ahalinin göç edişini hızlandırıyordu.⁹⁶⁴ Önceki bölümde de izah edildiği üzere Arnavutlar Osmanlı Devleti'nin asli unsurlarından biri olarak kabul edildikleri için Türk ahaliden farklı değillerdi. Çoğunluğunun Müslüman olması, Türk olarak kabul edilmelerine neden oluyordu. Bazı Arnavutlar da asıl kökenlerini saklıyorlar, kendilerini Müslüman Türk olarak tanıtıyorlardı. Bu şekilde daha güvenli topraklara gidişlerini garanti altına alıyorlardı.

Bu dönemde Arnavutlar arasında iki ayrı görüş bulunduğundan, göç faaliyetlerine de bu fikir ayrılıkları etki etmiştir. Buna göre bazı Arnavutlar Sultan'a ve Osmanlı Devletine bağlı ve mutaassıp kimselerdi. Şeriat kurallarına göre yaşamak istediklerinden Padişah Halife'ye bağlıydılar. Genellikle bu grup insanlar İslamın rahatlıkla yaşandığı Osmanlı toprakları istikametine göç taraftarıydılar. Ayrılık düşüncesinde olanlar ise müstakil bir Arnavutluk Devleti ya da en azından özerk bir Arnavutluk teşkil edilmesi düşüncesinde oldukları için Arnavut topraklarını terk etmemek veya göç etmemek anlayışındaydılar. Mücadele taraftarı olan bu grup Arnavut özgürlük veya özerklik hareketi için çaba sarfeden insanlardan müteşekkildi.

Her ne kadar destek vermediklerini söyleseler de Arnavutlar Balkan ülkelerinin Osmanlı'ya karşı ittifakını Balkan Savaşları arifesinde desteklemişlerdir. Öncelikle Osmanlıdan özerklik alma düşüncesinde oldukları için bu ittifaka gizli destek vermişlerdir. Bir de Balkan ülkeleri tarafından Arnavutların yaşadığı toprakların paylaşılması en büyük korkularıydı. Yine de tarafsız davranışlar sergilemeye gayret gösterdiler, bununla birlikte, Osmanlı seferberliğinde dağıtılan silahları almalarına rağmen köylerine gidip birliklerine katılmadılar. Büyük Devletlerin desteğini alarak Balkan Savaşlarının yaşandığı günlerde 28 Kasım 1912'de bağımsızlıklarını ilan ettiler.

⁹⁶⁴Şevket Balla, Arnavut Araştırmacı Yazar, Çameria Arnavutları Kültür ve Dayanışma Derneği'nde (Karşıyaka/İzmir) görüşülmüştür. (Görüşme Tarihi: 5 Aralık 2014)

1.1.2.Balkan Savaşları Sonrasında Yaşanan Göç Dalgaları (1913-1922)

Balkan savaşlarının beklenmedik şekilde Osmanlı Devleti'nin yenilgisi ile sonuçlanması, Arnavutları da büyük endişeye sevk etti. Birçok Arnavut, Müslümanım ve Türküm diyerek, Anadolu'ya göç etmeye başladı. Arnavutların yaşadıkları toprakların Balkan Devletleri tarafından işgali neticesinde, Kosova başta olmak üzere Karadağ'ın güneyinde (İşkodra vb.), Makedonya'da, Kuzey Yunanistan'da (Çamerya'da) yaşayan birçok Arnavut, Türklerle beraber veya müstakil olarak Anadolu'ya göç ettiler.⁹⁶⁵ Bu göçler münferit gelişler şeklinde olduğundan kayıtları tespit edilememiştir.

Bununla beraber, Yunan ordusunun 1 Mart 1914'de boşalttığı ve Büyük devletlerin Londra Konferansında Arnavutluk'a verdiği Korçe (Doğu Arnavutluk) ve havalisinde, yaralı olarak bölgede kalan Yunan askerlerinin hastanelerde yatarken Ortodoks Papazlar tarafından kışkırtılması sonucu iyileştiklerinde Yunan ordusundan kaçanlar ve Epir komitacıları ile birlikte yaptıkları katliam⁹⁶⁶ nedeniyle, 8 bin insan öldürülmüş, yaklaşık 100.000 insan da evsiz kalmış, 12 bin ev yakılmıştır. Buradan kaçan insanların (Çoğunlukla Arnavutlar) bir kısmı toplu halde Türkiye'ye sığınmışlardır.

Bilahare, I. Dünya Savaşı esnasındaki münferit göçler sonrasında, her iki ülkenin de düşman devletler tarafından işgali, milli kongrelerin yapılması ve istiklallerini kazanmalarını müteakip Lozan görüşmeleri sırasında, Osmanlı Devleti hizmetinden emeklilik hakkı kazananlardan bağımsızlığını kazanmış olan Arnavutluk'a göç etmiş olanların hakları da müzakere edilmiştir. Türk tarafı, Türk uyruğundan başka bir uyruğa geçenlerin Türkiye'den emekli maaşı istemeye haklarının olmadığını bildirmiştir. Arnavut tarafı ise maaşlardan yapılan kesintiler karşılığında bu emekli maaşlarının alınmasının gerekli olduğunu savunmuştur. Uyrukluk nedeniyle bu mesele konusunda Türk Hükümeti'nden bir istemde bulunulamayacağı Lozan Antlaşmasının 61. maddesi ile düzenlenmiştir.

Lozan görüşmeleri sırasında Arnavutluk Heyeti Başkanı Mehdi Fraşeri, Türk Heyeti Başkanı İsmet Paşa'ya 14 Ocak 1923 tarihli bir mektup vermiştir. Mektupta, İzmir civarında ikamet eden Arnavut tebaanın memleketten (İzmir'den) mallarına el

⁹⁶⁵ Balla, a.g.e., s. 56.

⁹⁶⁶ Özcan, a.g.e., s. 20.

konularak gönderildikleri bilgisinin yer aldığını yazmıştır. Bu uygulamanın hukuka ve medeniyete aykırı olduğu, Arnavutların beş asır boyunca Türklüğe bağlı olduklarını, dini bağlılıkla I. Dünya Savaşında ve Türk Kurtuluş Savaşında Arnavutların Türklerin yanında savaşa katıldıklarını mektupta belirterek, İzmir civarındaki Arnavutların durumu ile ilgili olarak TBMM Hükümeti'nin dikkatinin çekilmesini talep etmiştir. Ayrıca, Fraşeri mektubunda, Yunanistan işgali altındaki İzmir ve civarındaki bir kısım Arnavutların göçe tabi tutulduğunu bildirmiştir. Yapılan incelemelerde, Türkiye'de ikamet eden bazı Arnavutların işgal güçleri ile olan ilişkilerinden, bazı münferit Yunanistan lehine casusluk faaliyetlerinden söz konusu uygulamaların kaynaklanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.⁹⁶⁷ Yine milli mücadele esnasında bir Arnavut tahsildarın Yunan işgali altındaki Eskişehir'den Afyon ve İzmir'e gelerek, Türkler aleyhine Müslüman ahaliden silahlı çete oluşturma çalışmaları yürüttüğü tespit edilmiştir.⁹⁶⁸

1.2.Cumhuriyet Sonrası Arnavutluk'tan Türkiye'ye Göçler

Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Hükümeti arasında 15 Aralık 1923 tarihinde imzalanan anlaşmaların onaylanmaması nedeniyle Türkiye-Arnavutluk siyasi ilişkileri başlayamamıştır. Türkiye bütün siyasi sorunlarını çözme aşamasında olduğundan reformlarını yapmaya başlamış, Arnavutluk ise iç istikrarını sağlayamamış olduğu gibi rejim meselesini de çözüme kavuşturamamıştır. 1922 yılında Başbakan olan Ahmet Zogu, hükümet darbelerinden kurtularak 1923'de tekrar hükümet kurmuştur. 1924 seçimlerinden sonra mecliste bir suikast girişimine maruz kalmış ve yaralanarak kurtulmuştur. Ülkedeki iç karışıklıklar devam ederken Arnavutluk Meclisi 21 Ocak 1925'de tekrar cumhuriyet ilan etmiştir.

31 Ocak 1925 seçimlerinde de Ahmet Zogu yedi yıl süreyle Arnavutluk Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Ülkede iç istikrarın sağlanmasından sonra anlaşmaların onaylanacağı bilgisi Ankara'ya ulaştığından, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti de söz konusu anlaşmaların onaylanması sürecini başlatmıştır. Anlaşmalar 6 Nisan 1925 günü TBMM'de onaylanmış ve aynı gün Cumhurbaşkanı'na sunulmuş ve 14 Nisan 1925 tarihinde Resmi Gazete'de 602,603 ve 604 sayılı kanunlar olarak yayımlanmıştır.

⁹⁶⁷TBMM Zabıt Ceridesi, d.I.,c.25, i.143, s. 36.

⁹⁶⁸TBMM Zabıt Ceridesi, d.I.,c.26, i.161, s. 21.

İki ülke arasında diplomatik ilişki kurulması, Elçiliklerin ve Konsoloslukların açılması, güven mektuplarının devlet başkanlarına sunulması işlemleri zaman aldığından 1926 yılına gelindiğinde Tabiiyet İtilafnamesinin süresinin dolması gibi bir durumla karşılaşıldı. Arnavutluk'a gitmeyi seçmeyenlerin sayısı fazla idi ve Arnavutların çoğu Türkiye'de kalmak istemişlerdi. Arnavutluk Hükümeti nakliye masraflarının karşılanması, Arnavutluk'ta arazi verilmesi ve çiftçi evi yaptırılması gibi sözler vermişti. Bütün bu girişimler sonucunda süre bir yıl daha uzatıldı. Konsolosluk anlaşmalarının imzalanması 1927 yılını, Türkiye tarafından onaylanması ise 1928 yılını buldu. Vatandaşlık işlemlerinin konsolosluklar tarafından yapıldığı düşünülürse göçler ile ilgili resmi işlemlerin yapılması için epeyce zaman beklenmesi gerektiği görülecektir. Akabinde de 1 Eylül 1928 tarihinde Arnavutluk'ta Krallık rejiminin ilanı nedeniyle ilişkiler Atatürk'ün talimatıyla kesilmiştir. Ancak 1931 yılındaki Balkan Konferansı sonrasında normal diplomatik ilişkiler tekrar tesis edilince Arnavutluk 1927 yılından beş yıl sonra 1932'de konsolosluk anlaşmasını onayladı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında (1923-1928) Arnavutluk'tan ülkemize toplu bir göç akını olmamıştır. 1923-1924 yıllarında gelenler, Yunanistan mübadilleridir. Arnavutluk resmi sınırları dışında yaşayan Arnavutlardan, Yugoslavya'nın Kosova ve Makedonya bölgelerinden gelen Arnavut mu Türk mü oldukları tespit edilemeyen bir kısım insanlara ilişkin istatistiki bilgilerde bu dönemde (1923-1933) 108.179 kişinin geldiği belirtilmektedir. Bunun da resmi kayıtlarının bulunmadığı, o dönemde Yugoslavya doğumlular nüfus idarelerinden tespit edilerek belirlendiği belirtilmiştir.⁹⁶⁹

Türk-Yunan Mübadelesinde Yunanistan'daki Arnavutların durumu ilgi çeken ayrı bir konudur. Lozan Konferansında nüfus mübadelesine ilişkin tartışmalar sonucunda 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan Hükümetleri arasında iki ülke halklarının mübadelesine ait sözleşme ve protokol imzalanmıştır. Buna göre Türk topraklarında yerleşmiş bulunan '*Rum Ortodoks dininden Türk uyruklular*' ile Yunan topraklarında yerleşmiş '*Müslüman dininden Yunan uyrukluların*' 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadeleye tabi tutulması kararlaştırılmıştır.

⁹⁶⁹ Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı (1923-1961)*, Ankara, 1962, Ek çizge 2.

Görüşmeler de Epir bölgesine yerleşmiş Arnavut azınlığı gönderme niyetinde olmadığını beyan eden Yunanistan, daha sonra Anadolu'dan gelen göçmen Rumlarla Müslüman Arnavutları değiştirmek için harekete geçmiştir.

Arnavutluk tarafından itiraz edilen bu değişim gayreti, Yunanistan'ın Epir bölgesinde nüfus çoğunluğunu bulunduran Çamerya Arnavutlarından müslüman olanların Türkiye'ye gönderilmesi ve bölgenin Rumlaştırılmak isteğinden kaynaklanmaktaydı. Arnavutluk'un Atina Büyükelçisi Mithat Fraşeri'nin verdiği bilgilere göre yine de 10.000 kadar Müslüman Arnavut'un Türkiye'ye gönderildiğini belirtirken, bu konuda çalışmalar yapan Nazif Mandacı ve Birsen Erdoğan gibi yazarlar bu rakamın 85.000 civarında olduğunu vurgulamışlardır.

1.3. Göçmenlerin Yerleştirilmesi İçin Yapılanlar

Cumhuriyetin ilk döneminde Arnavutluk'tan Türkiye'ye gelen göçmenlerin yerleştirilmesini iki ayrı kesitte incelemek gerekmektedir. Arnavutluk'tan gelen göçmenler iki kategoride değerlendirilebilir. Birincisi, “Serbest Göçmen” olarak tabir edilebilecek, Hükümetten yardım talep etmemek şartıyla, istediği yere yerleşme hakkı verilen kimseler, ikincisi “İskanlı Göçmen” olanlar, yani Hükümet yardımıyla iskân edilen ve gösterilen iskân mıntıkasında belli bir süre oturmak şartını kabul eden kimselerdir. İlk etapta gelenler çoğunlukla serbest göçmen, sonradan gelenler ise iskanlı göçmen konumundaydılar.⁹⁷⁰

1.3.1. Göçmenlerin Kabulü

Bütçe imkânlarının oldukça sınırlı olduğu bu dönemde Arnavutluk'tan gelecek göçmenler için serbest göçmen olma, diğer bir ifadeyle iskân hakkı talep etmeme şartı koşulmuş ve bu şartı kabul edenlere ülkeye yerleşme izni verilmiştir. Dolayısıyla bu durumda göçmenlerin ülkeye giriş yaparken yaşamlarını idame ettirecek bazı maddi olanakları da beraberlerinde getirmeleri gerekiyordu. Zaten hükümetin de bu hususu gelecek göçmenlere ön koşul olarak sunduğu görülmektedir.⁹⁷¹

⁹⁷⁰ Önder Duman, “Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskan Çalışmaları (1923-1938)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 43, Bahar 2009, s. 475.

⁹⁷¹ A.g.m., s. 476.

Uygulamaya göre göçmenlerden öncelikle iskân yardımı talep etmediklerine dair bir taahhüt senedi alınmakta ve bundan sonra kendilerine yerleşme hakkı verilmekteydi. Hükümet çoğunlukla iskân mıntikasının neresi olacağına karışmamakta, göçmenlere bu noktada serbestiyet tanınmaktaydı. Göç ve iskân işlemleri bu şekilde yürütüle dursun, 1927 yılı sonlarından itibaren göçmenlerin yerleştikleri mıntikalardaki mülkî idarecilerden gelen raporlar söz konusu sistemin pek de istenildiği biçimde işlemediğine dikkat çekiyordu. Nitekim raporlara göre göçmenlerin büyük bir çoğunluğu yeterli maddî imkâna sahip olmadığı halde sırf ülkeye giriş yapabilmek için iskân yardımı almayacağına dair taahhüt senedi vermekte, ancak bir süre sonra bunlar doğal olarak muhtaç duruma düşmekteydiler.

Raporlarda göçmenlerin ev, arazi ve tohumluk talebinde bulundukları dile getirilmekteydi. Bu durum karşısında hükümet zorunlu bir biçimde 1926 İskân Kanunu'nun 5. ve 6. maddelerini esas alarak gerekli yardımı yapmak üzere çalışmalara başladı. Nitekim söz konusu maddelere göre 1 Temmuz 1926'dan sonra Türkiye'ye gelen muhacir ve mültecilerden “*cidden muhtacı muavenet*” durumda kalanlara, arazi verilmesi gerektiği ifade edilmişti. Hükümet bu esas uyarınca 1928 yılından itibaren Balkanlar'dan gelen göçmenlerden muhtaç durumda kalanlara bütçe imkânları doğrultusunda iskân yardımı yapmaya çalışmıştır.⁹⁷² Bu dönemde gelen göçmenlerin nerelerde, ne miktarda yerleştiğine dair sağlıklı bir rakam vermek mümkün olmamakla birlikte, çoğunlukla Trakya ve Marmara havzasını kendilerine yerleşim alanı olarak seçtikleri görülmektedir.

Arnavutluk ile göç faaliyetleri kapsamında kullanılacak anlaşmaların onaylanması ve diplomatik ilişkilerin yeniden tesisi çalışmaları (Konsolosluk işlemleri vb.) 1932 yılını bulmuştur. Bu dönemde gelen göçmenler iskânlı statüde işlem gördükleri için, göçün başlamasından üretici konuma gelene kadar geçen süreç tümüyle devlet sorumluluğu altındaydı. Dolayısıyla bu statünün gereği olarak nakliye ve tüm iskân hizmetleri devlet eliyle yapılmış, buna karşılık göçmenler de kendilerine gösterilen mıntikalara yerleşmekle yükümlü kılınmışlardır.

Göçmenlerin kabul ve iskân işlemleri 21 Haziran 1934 tarihli İskân Kanunu'na göre yürütülmüştür. Nitekim bu kanuna göre Türkiye'ye yerleşmek maksadıyla gelen göçmenlerin “*Türk ırkından*” olması ve “*Türk kültürüne bağlı*” bulunması gerekiyordu. Bu özelliklere sahip olmayanlar ile “*anarşistler, casuslar,*

⁹⁷²A.g.m., s. 476.

göçebe çingeneler ve memleket dışına çıkarılanlar” göçmen olarak kabul edilmeyecekti.

Arnavutluk’tan gelen göçmenler için hem kara hem de deniz yolu seçeneği mevcuttu. Araba ve trenlerle gelen göçmenler Edirne Kırkağaç’ta karşılanmakta, misafirhanede kayıt ve tescil işlemleri ile sağlık muayeneleri yapıldıktan sonra iskân birimlerine sevk edilmekteydiler. Deniz yoluyla gelenler ise Varna’dan gemilere bindirilmekte ve iskân edilecekleri yere göre İstanbul Tuzla’ya ya da İzmir Urla’ya indirilmekteydiler. Arnavutluk’tan gelenler çoğunlukla deniz yolunu tercih etmişlerdir.

Göçmenlerin indirildikleri bu yerlerin hepsinde birer “*tahaffuzhane*” bulunmaktaydı. Bu tahaffuzhanelerde Kızılay ekipleri tarafından göçmenlerin temizlikleri, sağlık muayeneleri ve aşıları yapılmaktaydı. Tahaffuzhanelerde ayrıca göçmenlerin ellerindeki paraları Türk Lirasına çevirebilmeleri için banka memurları da görevlendirilmişti.

Tahaffuzhanelerdeki işlemlerin tamamlanmasından sonra göçmenler, misafirhanelere sevk edilmekteydiler. Kayıt ve tescil işlemleri yapılan göçmenlerin burada kaldıkları müddet içerisinde iâşeleri Kızılay tarafından kurulan aşevleri vasıtasıyla temin edilmekteydi. Göçmenler burada tabiiyet beyannamesini imzalayarak bir “*muhacir kâğıdı*” almakta ve bu muhacir kâğıdı vatandaşlığa kabule değin nüfus hüviyet cüzdanı olarak kullanılabilmekteydi.

Göçmenlerin büyük bir kısmının tüm bu işlemleri İstanbul’da yürütüldüğü için, burada göçmenler için bazı ek tedbirler de alınmıştı. Örneğin İstanbul Valiliği tarafından Galata’da teşkil edilen bir büro Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti memurlarına göçmen kayıt ve tescil işlemlerinde yardımcı oluyordu. Diğer taraftan Emniyet Müdürlüğü de göçmenlerin can ve mal güvenliğini sağlamak üzere misafirhanelerin bulunduğu bölgelerde ek emniyet tedbirler almıştı. Yine İstanbul’da misafirhanelerin yetersiz kalması durumunda göçmenleri barındırmak üzere vagonlar tahsis edilmişti.

Misafirhanedeki işlemler tamamlandıktan sonra göçmenler kendileri için tespit edilen iskân mıntıklarına sevk edilmekteydiler. Yola çıkarılan kafilelere Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti ile Dahiliye Vekâleti tarafından görevlendirilen

müfettişler eşlik etmekteydi. Sevkiyatlar mümkün olduğu kadar trenlerle yapılmakta, demiryolunun bulunmadığı yerlerde yük arabalarından istifade edilmekteydi.⁹⁷³

1.3.2. Göçmenlerin İskan Birimlerine Yerleştirilmesi

Gerek 1934 tarihli İskân Kanunu'nun hazırlanmasına yönelik taslak çalışmaları ve gerekse de Dahiliye Vekâleti Nüfus Umum Müdürlüğü'nün "*nüfus kesafeti*" ile ilgili araştırmaları bu dönemde göçmen yerleştirilecek iskân mıntıkları hakkında önemli ipuçları vermektedir. Nitekim her iki çalışmada da toprak kısmı 762.736 km² olan Türkiye'de km²'ye 20 nüfus düştüğü ifade edilmekte ve bu sayının oldukça yetersiz kaldığı dile getirilmekteydi. Çalışmalara göre nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu yerler İstanbul ve Doğu Karadeniz'di ve buralar muhacir iskân planı dışında bırakılmalıydı. Km²'ye İstanbul'da 5.672, Doğu Karadeniz'de ise 68 nüfus düşmekteydi.

Buna karşılık Doğu Anadolu, Akdeniz, İç Anadolu ve Trakya mıntıklarının nüfus yoğunluğu oldukça düşük seviyedeydi. Nitekim Doğu Anadolu'da nüfus yoğunluğu 12-15, Akdeniz'de 18, İç Anadolu'da 22 ve Trakya'da 27,5'di. Dolayısıyla muhacir iskân planı için Trakya mıntikasının tümü, Akdeniz'in ova ve yayla bölgeleri, İç Anadolu'nun sulama imkânı bulunan yerleri ile Doğu'da ziraat ve hayvancılığa uygun bölgeler öncelikli olarak değerlendirilmeliydi. Anlaşıldığı kadarıyla hükümet yaptığı bu çalışmalarla iskân siyasetinin öncelikli hedefini atıl durumdaki toprakları üretime açmak, ekonomiye katkı sağlamak olarak belirlemişti. Diğer bir konu da güvenlik politikaları idi. Göçmen iskân mıntıkları hususundaki temel beklenti güvenlik odaklıydı. Örneğin, Trakya üzerinde iddia ve emelleri bulunan Bulgarlara karşı, bölgeye göçmen iskânının önemli bir güvenlik tedbiri olacağı düşünülmekteydi.

Göçlerin başlamasıyla birlikte muhacirler öncelikle Trakya ve Doğu Anadolu'ya sevk edilmeye başlandı. Trakya'da Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale vilayetlerine bir yılı aşkın bir süre içerisinde 67 bin göçmen yerleştirildi. 1934 ve 1935 senelerinde Balkanlardan 81 bin dolayında göçmenin geldiği dikkate alınırsa, göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun, %82'sinin Trakya'ya iskân edildiği ortaya çıkmaktadır. Geriye kalan 14 bin göçmen ise çoğunlukla Doğu Anadolu'ya yerleştirilmiştir.

⁹⁷³ A.g.m., s. 478.

Doğuya gönderilen göçmenler Dördüncü Umumi Müfettişlik tarafından hazırlanan programa göre dört mıntıkaya iskân edilmişlerdir. Önem derecesine göre 1-4 şeklinde kademelendirilen bu iskân mıntıklarından ilki Elazığ, ikincisi Çapakçur ovası, üçüncüsü Elazığ-Muş demiryolunun ve şosesinin onar kilometrelik sağ ve sol tarafları ve dördüncüsü de Diyarbakır-Erzurum ve Palu-Erzincan yolu üzeriydi. Bu planlama doğrultusunda yapılan iskân çalışmaları sonrasında göçmenlerin çoğunlukla Elazığ'a yerleştirildiği tespit edilmektedir.

Nitekim Çemişkezek, Palu, Keban, Pertek ve Harput ilçeleri ile bunlara bağlı köylere iskân edilen göçmen miktarı 1935 yılı sonu itibariyle 5.600'dü. Yine aynı dönemde Iğdır'a 1.300, Muş'a 700 göçmen iskân edildi. 1935 yılı sonuna kadar doğuya yönelik yoğun sayılabilecek bu iskân faaliyetleri sonraki yıllarda ivmesini kaybetti. Nitekim tespit edebildiğimiz kadarıyla 1936-1938 arasındaki dönemde Van'a 212 ve Diyarbakır'a 1.369 göçmen yerleştirilebildi. Doğuya yönelik tüm bu iskân faaliyetlerine karşılık göçmenlerin bir kısmının bölgede kalmadığı, iskân hakkından vazgeçmek uğruna batıya döndüğü dikkati çekmektedir. 1935 yılında Muş'a sevk edilen 700 göçmenin daha bir yıl dolmadan iskân yerlerini terk ederek Çorum'a gelmeleri bu duruma dair önemli bir örnektir. Göçmenlerin bu şekilde hareket etmeleri tabii ki sebepsiz değildi. Nitekim bu hususta Birinci Umumi Müfettişlerinden Hilmi Ergenen şu tespitlerde bulunmaktaydı: *"...Hariçten getirilecek ırkdaşlarımızın mıntıkanın lüzumlu yerlere yerleştirilmesine dayanan bu iş fedakârlık getirmektedir. Bölgeye ayrılan ödenekler azami tasarrufla idare edildiği halde, az sayıda getirilen muhacirlerin yerleştirilmesine dahi cevap vermeyecek miktardadır... Bölge halkının bir kısmı yapılan olumsuz propagandalar yüzünden muhacirlere sıcak bakmamaktadır. Yurdumuza getirilen muhacirlerin geldikleri yere göre daha iyi şartlarda yaşaması gerekmektedir..."* Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere göçmenlerin batıya gitmesinin başlıca sebebi iskâna ayrılan tahsisatın yetersizliği ve bölge halkının göçmenlere yönelik olumsuz bakışıydı.

Bunlara ayrıca göçmenlerin bölge iklim ve coğrafyasına uyum sağlayamamaları, tevzi edilen toprağın verim kabiliyetinin düşük olması da eklenebilir. Doğudan batıya gelen göçmenler mevzuata göre *"iskân hakkından"* vazgeçmiş oldukları için, serbest göçmen statüsünde işlem görmüşler ve o zamana kadar kendileri için yapılan tüm iskân masrafları gerialınmıştır.

Başlangıçta gelen göçmenlerin çoğunlukla Trakya'ya iskânı ve dolayısıyla bu mıntıkanın “*artık göçmen kabul edemeyecek*” bir duruma gelmesi üzerine, 1936 yılından itibaren gelecek göçmenlerin Ankara, Yozgat, Kayseri, Niğde, Adana, Konya ve İzmit'e iskânı kararlaştırıldı. 1936 yılı ortalarında alınan ikinci bir karar ile de göçmen iskân mıntıkalarının sayısı arttırılarak Tokat, Çorum, Bilecik, İçel, Aydın Muğla, Isparta, Burdur, Manisa, Denizli, Antalya, Balıkesir, İzmir, Elaziz, Van, Muş, Diyarbakir, Ağrı, Kars ve Sivas'a da göçmen sevk edilmesi kararlaştırıldı. Nitekim bu karar gereğince 12 bin göçmenden 1.434'ü Tokat'a, 3.703'ü Kayseri'ye, 2.228'i Yozgat'a, 1.181'i Çorum'a, 2.452'si Konya'ya, 698'i Niğde'ye ve 203'ü de Bilecik'e iskân edildi. Geriye kalan yaklaşık 15 bin göçmen ise bunların dışında kalan vilayetlere yerleştirildi.⁹⁷⁴

1937 yılında gelen 26 bin 50 göçmenin önemli bir kısmı İzmir, Aydın, Manisa, Bursa ve Bilecik gibi Batı Anadolu vilayetlerine iskân edilirken, geriye kalan küçük bir kısım da Niğde, Sivas, Amasya ve Diyarbakır'a yönlendirildi.

1938 yılında Türkiye'ye giriş yapan 20 bin göçmen ise çoğunlukla Orta Anadolu'ya, Çorum, Yozgat ve Niğde vilayetlerine yerleştirildi. 1934-1938 arasındaki dönemde Balkanlardan iskânlı göçmenlerin yanısıra 14 bin civarında “serbest göçmen” de gelmiştir. Bunlar iskân yardımı almamayı taahhüt ettikleri için, iskân programına bağlı kalmaksızın istedikleri mıntıkaya yerleşmişlerdir. Dolayısıyla serbest statüdeki göçmenlerin nerelere yerleştiği hakkında bir tespitte bulunmak oldukça zordur.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki göçlerin başlangıcında başta mesken olmak üzere gerekli iskân hazırlıkları tam olarak yapılamadığı için, göçmenler evleri inşa edilene kadar yerli halkın yanına geçici olarak yerleştirildiler. Bu geçici iskân döneminde göçmenlerin iâşe ihtiyaçları yerel idare tarafından karşılandı. Nitekim bu dönemde 12 yaşından küçüklere 60, 12 yaşından büyüklere de 120'şer kg. yemeklik buğday tevzi edildi. Yine ayrıca özellikle doğudaki göçmenlere yakacak yardımı yapıldı.

Hükümet gelen göçmenlerin sağlık sorunlarıyla da yakından ilgilendi. Özellikle en yoğun göçmen nüfusu bünyesinde barındıran Trakya bölgesinde Kızılay vasıtasıyla “*göçmen hastaneleri*” açıldı. Çorlu, Keşan ve Gelibolu'da açılan toplam

⁹⁷⁴ A.g.m., s. 482.

80 yataklı üç hastanede 1936-1937 arasında 12 binin üzerinde göçmen muhtelif hastalıklara karşı tedavi edilirken, bu hastanelerde 58 bin liranın üzerinde masraf yapıldı. Sıhhat ve İctimaiye Muavenet Vekâleti de yine bu bölgede salgın hastalıklara karşı bir doktor ile dört sıhhiye memurundan oluşan seyyar bir sağlık ekibi görevlendirdi. Hükümet Trakya'nın yanı sıra doğuda, özellikle de Elaziz'de görevlendirdiği sağlık ekipleri vasıtasıyla salgın hastalıklara karşı tedbir alınmasını sağladı.

1.4.Göçmenlerin Toplumsal Yapıya Uyum Süreçleri

Göçmenlerin toplumsal yapıya uyum süreçleri bazı tedbirlerin alınması ve çalışmaların yapılmasını gerekli kılmıştır. Bunlar, onları üretici konuma getirmeye yönelik çalışmalar ile barınma sorununun çözümü için yapılanlardır.

1.4.1. Göçmenleri Üretici Konuma Getirmeye Yönelik Çalışmalar

Göçmenlerin üretici konuma getirilmesi için öncelikle toprak dağıtılması ile tohumluk, zirai araç gereç, hayvan ve sermaye yardımı yapılması gerekmiştir.

1.4.1.1. Toprak Dağıtımı

İskân edilen göçmenlerin çoğu çiftçi olduğu için bunların üretici konuma getirilmesi hususunda öncelikle toprak dağıtımının yapılması gerekiyordu. Nitekim bu konu ile ilgili çalışmalar 1934 İskân Kanunu'na göre yapılmıştır. İskân Kanunu'na göre menşei ve cinsi ne olursa olsun bütün “*millî*” topraklardan, mera, baltalık ve fundalık gibi ortak mal hüviyetindeki ihtiyaç fazlası topraklardan, orman niteliğini kaybetmiş yerlerden ve hükümetçe istimlak edilecek çiftliklerden göçmenlere ziraat için yer verilmesi öngörülmüştü. Söz konusu arazilerin dağıtımında ise şu esaslara uyulacaktı: İki nüfuslu ailelere verim düzeyi yüksek topraklardan 30-45, orta verimli topraklardan 45-60 ve düşük verimli topraklardan da 60-90 dekar tarım arazisi verilecek, ikiden fazla her nüfus için de sırasıyla 10- 15, 15-20 ve 20-30 dekar arasında bir ilave yapılacaktı. Yine göçmenlere bahçe olarak 6-15 dekar arasında bir toprak verilecek, ikiden fazla her nüfus için de 2 dekarlık bir artırım mümkün olacaktı.

Tüm bu esaslar dahilinde iskânlı statüdeki göçmenlere 1935 yılından itibaren toprak dağıtılmaya başlandı. İlk zamanlarda dağıtılan toprakların büyük bir kısmı

mera, fundalık ve baltalık gibi ham, diğer bir ifadeyle ziraata yeni açılan araziden oluşuyordu. Dolayısıyla bu toprakların işlenmesi ve bir an önce mahsul verebilecek hale getirilebilmesi de ancak tarımda makineleşme ile mümkündü. Ülkenin mevcut bütçe imkânları bunu kısa sürede sağlamağa yetmediği için, göçmenler geleneksel yöntemlerle ziraat yapmak zorunda kaldılar. Bu durum doğal olarak göçmenlerin üretici konuma gelme süresini oldukça uzattı.

Hükümet mevcut sorun karşısında ham arazi ile birlikte önceki senelerde işlenmiş topraklardan da belli bir miktarda göçmenlere verilmesinin uygun bir çözüm yolu olacağına karar verdi. Söz konusu kararın tatbiki için de hızlı bir biçimde istimlâk çalışmalarına başlandı. Nitekim bu çalışmalar özellikle Trakya'daki büyük çiftlikler üzerinde yoğunlaştırıldı. 1935 yılı başında sadece Tekirdağ'da 12 adet çiftlik devlet tarafından satın alınarak, göçmenlere tevzi edildi. Yine Ayrıca Çorlu ve Silivri'de istimlâk edilen çiftliklere göçmenler yerleştirildi. Trakya dışında Batı Anadolu'da, özellikle İzmir ve çevresinde satın alınan bazı çiftliklere de göçmen iskân edildiği görülmektedir.

1.4.1.2. Tohumluk, Zirai Araç Gereç, Hayvan ve Sermaye Yardımı

Göçmenleri bir an önce üretici konuma getirmek isteyen hükümet, göçün başladığı daha ilk günlerde tohumluk yardımı ile ilgili yasal düzenlemeleri hayata geçirdi. Nitekim 23 Aralık 1934 tarihli kanun ile Ziraat Bankası vasıtasıyla göçmenlere “*zincirleme borçlanma*” usulüyle iki yıl vadeli, bir milyon lira tutarında tohumluk buğdayın dağıtılması hususu karara bağlandı. Kanuna göre iki yılın sonunda borcunu ödeyemeyecek durumda olanların borçlarının iptali Bakanlar Kurulu kararı ile mümkün kılınmıştı. 1936 ve 1937 yıllarında kabul edilen iki kanunla Ziraat Bankası vasıtasıyla göçmenlere dağıtılacak tohumluk buğdayın bedeli önce 2.250.00069 ve ardından da 3.750.000 liraya çıkarıldı.

Hükümet, çiftçi göçmenlerin toprağı işleyebilmesi için gerekli zirai alet ve edevatı da tedarik etmek üzere bazı çalışmalar yürüttü. Nitekim 1936 yılında sadece Trakya'daki göçmenler için 10 bin pulluk siparişi verildi. Ertesi yıl teslim alınan bu pulluklara 5 bin tane daha ilave edilerek, 1937'de tüm Türkiye'deki göçmenlere toplam 15 bin pulluk dağıtıldı. Zirai araç ve gerecin yanı sıra göçmenlere çift ve koşum hayvanları da verildi. Atlar Uzunyayla, Adana ve Kars'tan, öküzler ise Trakya, Çanakkale, Erzurum, Adana ve Sakarya'dan satın alınarak, göçmenlere

dağıtıldı. 1937 yılı sonuna gelindiğinde dağıtılan çift hayvanı miktarı 15 bin civarındaydı. Hükümet kırsal bölgeye yerleşen ve Türkiye'ye gelmeden önce arıcılıkla uğraşan göçmenlere de yardımlar yaptı. Bu kapsamda Trakya'ya yerleşen 100 arıcı göçmene 1936 yılında Ziraat Bankası vasıtasıyla 700 kovan tedarik edildi.

Bu dönemde çiftçi göçmenlerin yanı sıra ticaret ve sanat erbabı göçmenlere de işletme kurabilmeleri için sermaye yardımı sağlandı. Bu kapsamda 1936'da 11.241,90, 1937'de 7.454,50 lira para dağıtıldı.

1.4.2. Barınma Sorununun Çözümü

Göçün başlamasıyla birlikte göçmenler iskân mıntıkalarında yerli halkın yanına misafir olarak yerleştirilmişti. Bu geçici bir çözümdü. Mevcut durumun gerek yerliler ve gerekse de göçmenler açısından sorunlara sebebiyet vermemesi için kalıcı çözüme, diğer bir ifadeyle yeni mesken inşasına ihtiyaç vardı. Bu yüzden 1935 yılı başından itibaren en yoğun göçmen iskân mıntıkası olan Trakya'da çalışmalara başlandı. Öncelikle inşaatlarda kullanılacak kerpiçlerin imali için yerli halk ile göçmenlerin imece usulüyle çalışmaları sağlandı. Ardından tuğla ihtiyacını karşılamak üzere 25 kiremit ocağı kiralandı. İnşaat için gerekli kerestelerin bir kısmı Zingal Orman Şirketi vasıtasıyla temin edilirken, geriye kalan kısım Mersin, Bolu, Bozüyük, Bafra, Adapazarı ve İnegöl gibi yerlerden sağlandı. Tüm bu hazırlıklar sonrasında ustalar ve marangozların denetiminde göçmenlerin bizzat çalışmaları suretiyle meskenlerin inşasına başlandı.

Trakya'daki göçmenlere yönelik bu inşaat çalışmaları beklenenden uzun sürdü. Tabii bu arada ülkedeki göçmen sayısı gün geçtikçe artıyordu. Trakya'daki mesken inşaatlarının öngörülen sürede tamamlanamaması üzerine göçmenlerin bizzat çalışması esasına dayanan yöntem terk edildi ve 1936 yılından itibaren göçmen evlerinin ihale yoluyla inşa ettirilmesi usulü benimsendi. Bunun için öncelikle yerel ve ulusal gazetelere ilanlar verildi. Söz konusu ilanlarda işçilik ve malzemenin müteahhide ait olacağı ve ihalenin “*eksiltme*” yöntemiyle yapılacağı duyuruldu. Bu koşullarda çıkılan ihalelerin büyük bir kısmı “*talipli zuhur etmediği*” gerekçesiyle defalarca yenilendi, ama yine de “*talipli*” çıkmadı. Bu durumda ihale yönteminden vazgeçildi ve masrafları tümüyle devlete ait olmak üzere mesken inşaatlarının “*emaneten*” müteahhitlere bırakılması yoluna gidildi. Emanet usulüyle 1936 yılında başlatılan mesken yapım çalışmaları bir süre sonra kereste temininde yaşanan

zorluklardan ötürü durma noktasına geldi. Bu durumda hükümet yurt dışından ve özellikle de Romanya'dan kereste temin edebilmek için 10 Ağustos 1937'de bir kanun çıkarttı. Bu kanuna göre göçmenler tarafından Romanya'dan getirilecek 5m3'e kadar olan keresteler tüm vergilerden muaf tutulacaktı.

Bu kanunun yürürlüğe girmesinin ardından ülkeye yeterli miktarda kerestenin girmeye başlaması ile birlikte mesken inşaatları hızlandırıldı ve tamamlanan evler göçmenlere kademeli olarak teslim edilmeye başlandı. Mesken inşasına yönelik tüm bu çalışmalar neticesinde sadece 1934-1937 döneminde göçmenler için 18 bin dolayında ev inşa edildi. Bu dönemdeki göçmen yerleşimleri mevcut köylere ekleme yapmaktan ziyade müstakil köy kurmak esasına dayanıyordu.

Kurulan köylerde genellikle geniş ve ağaçlı bir meydan bulunmakta, bu köy meydanında dükkânlar, doğum evi ve cami yer almaktaydı. Köyün hemen dışında ise okul, numune tarlaları ve spor alanları bulunmaktaydı. Doğu Anadolu'nun dışında kalan yerlerdeki evlerin mimari tarzı hemen hemen aynıydı. Çoğunlukla iki veya üç oda, bir depo, bir ahır ve bir tuvaletten oluşan evler tek katlı ve çatılıydı. Doğuda inşa edilen evler ise iki katlı olup, evlerin zemin katında bir hol ve bir oda, üst katta ise bir sofa ve yine bir oda yer almaktaydı. Ahır ve samanlıklar ise evin hemen bitişiğindeydi. Göçmenler kendilerine verilen evlerin bedelini 28 yılda ödemekle yükümlü tutulmuşlardı. Buna göre ilk sekiz yıl hiç ödeme yapılmayacak, borç bu dönemi takip eden 20 yıl içinde aylık taksitler halinde ödenecekti. Bu dönemde yapılan evlerin ortalama 500 liraya mal olduğu dikkate alınırsa, göçmenler yirmi yıl boyunca devlete aylık olarak yaklaşık 2 liralık bir ödemede bulundukları ortaya çıkmaktadır.⁹⁷⁵

1.5. Toplumsal Yapıda Meydana Gelen Değişimler

İsteğe bağlı olmayan her türlü göç olayı, çoğu zaman göç eden kitleler için, psikolojik yönden büyük bir yıkım olarak algılanır. Zorunlu göç, yalnızca göç eden kişilere değil, göç edilen yeni topluma da büyük bir ekonomik yük yükler. Ekonomik ve toplumsal boyutta, bir dizi yeni sorun gündeme gelir. Bunun sıkıntılarını yalnızca göçmenler değil, göç edilen ortamın yerli insanları da yaşamaktadır.⁹⁷⁶

⁹⁷⁵ A.g.m., s. 487

⁹⁷⁶ Arı, a.g.e., s.164.

1923-1924 yıllarında Yunanistan'dan gelen mübadillerle aynı kaderi yaşayan, belki de uzun yıllar öncesinden buyana devam eden, çevre ülkelerden Anadolu'ya göç edenlerle aynı durumlara düşen Arnavutluk göçmenleri, kanımızca daha olumlu koşullarda Türkiye'ye gelmişlerdi. Yapılan antlaşmaların verdiği haklar, tanınan kolaylıklar nedeniyle Arnavutluk'tan gelen göçmenlerin önceki dönemlere göre daha fazla imkanlara kavuştukları düşünülebilir. Bununla birlikte, Balkanlar'da yaşadıkları bölgelerde kazanılan kültürel değerler Anadolu'nun ücra köşelerindeki köylerde görülen kültürel değerlerden farklıydı. Her ikisi de Türk kültürü olmasına rağmen, Avrupa şartlarında yaşananlardan kazanılan bazı alışkanlıklar bariz farklar ortaya çıkarıyordu. Bu durum, göçmenlerin geldikleri ortamda zaman zaman dışlanmalara yol açmaktaydı. Kemal Arı, 'Büyük Mübadele' kitabında bu dışlanmaları örnekleriyle detaylı olarak anlatmıştır. İlhan Tekeli, Cevat Geray, Behice Boran ve Kemal Karpat'ın konuya ilişkin eserlerinden alıntılarla göçmenlerin karşılaştığı kültürel çıkmazları ve ayrılıkları geniş bir perspektiften açıklamıştır.

Arnavutluk göçmenlerinin, bu ayrılıkların yanında, getirdikleri yeni kültür öğeleri ile özellikle köy toplumunun yaşama biçiminde, önemli bazı değişikliklere öncülük ettikleri de görülmüyordu. Yerli halk da bu öğeleri pratik ve uygulanması daha kolay olduğundan benimsemişlerdi. Nihayetinde yerli kültür ağırlıklı ortaklaşa yaratılmış bir toplumsal yaşayış tarzı ortaya çıkıyordu. Göçmenlerin kazandırdığı yeni değerler, başlangıçta şüpheci bir tavırla karşılansa da belli bir zaman sonra benimsendi.

Göçmenler özellikle, yiyecek çeşitleri ve giyim kuşam konularında topluma önemli aktarmalar yapmışlardı. Günümüzde halen tartışılan Arnavut mutfağı ve Türk mutfağı arasındaki benzerlikler ve bazı yemek çeşitlerini sahiplenmeler, göçmenlerin topluma kazandırdığı öğelerden kaynaklandığı kanaatinde bulunmaktadır.

Arnavutluk'tan gelen göçmenler arasında sanat ve ticaretle uğraşan kent kökenlilerin sayısı, tarımla uğraşan kırsal kökenlilere göre çok az idi. Özellikle, küçük el sanatları bu grup arasında daha fazla yaygındı. Ayakkabıcılık bu uğraşlardan biri idi. Bu grup, getirdikleri yeni tekniklerle Türkiye'de bu iş kolunda gelişmeye neden olmuşlardır.

Arnavutluk'tan gelen göçmenler, geldikleri yıllarda, Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin başardığı devrimler nedeniyle Osmanlı Devletinin kültürel

düzeninden nispeten farklı bir kültürel ortama geldiler. Devrimler nedeniyle, kılık kıyafette yapılan değişiklikler, yeni Türk harflerinin kullanılması, eğitim sisteminde yapılan yenilikler, dinsel kurumların ve hukuk kurumlarının değiştirilmesi vb. birçok yenilikle karşılaştılar. Ayrıca, modern bir toplumsal yaşayış ile karşılaşmışlardır. Takvimde, saatte ve ölçülerde yapılan değişikliklere kısa sürede uyum sağlamışlardır. Getirdikleri temizlik anlayışı, zamana riayet olgusuna saygıları, yeni tarım tekniklerini uygulamaları ve öğretmeleri gibi birçok değer yerli halka katkı sağlamıştır.

Bu oluşumda Avrupa'dan özellikle Balkanlardan gelenlerin getirdikleri kültürel yapı, her alanda farklılıkları hissettirmektedir. Arnavutluk'tan gelenler de Türkiye'ye ayrı kültürel değerler kazandırmışlardır. Arnavut kaldırımı, pırasası, ciğer kebabı, Elbasan tavası, bozası gibi sayılabilecek birçok değer Arnavutlar tarafından Türk kültürüne kazandırılmıştır.

Sonuç olarak; Yakın tarihte Arnavutluk'tan Türkiye'ye göç edenler aynı dini ve kültürel özellikleri paylaşan Arnavutlar ve Türklerdir. Bunlar, 14. yüzyıldan itibaren Osmanlıların Rumeli'ni ele geçirmeleri sonrasında karşılıklı mücadeleleri de olsa kaynaşmışlar, ortak bir kültür oluşturmuşlardır. Yaklaşık 500 yıl süresince Balkanlarda günümüzdeki Arnavutluk, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Makedonya topraklarında beraber yaşamışlardır. Osmanlı Devleti yönetiminde birçok Arnavut; Sadrazam, Vali, Komutan, Şair, Yazar gibi devlet adamı ve asker bulunmuştur. Arnavutlar, 93 Harbi ile başlayan Anadolu'ya doğru geriye göç dalgalarına dahil oldular, Balkan Savaşları sonrasında da bu göçler devam etti.

Arnavutlar, Birinci Dünya Savaşında Osmanlılar ile aynı kaderi paylaştılar ve savaş sonrası işgal edilen ülkelerini Anadolu'daki İstiklal Harbine benzer şekilde kongreler düzenleyerek kurtarmaya gayret sarf ettiler. Mustafa Kemal'in görevlendirdiği Arnavutlar istiklallerinin kazanılmasında önemli roller oynadılar. Genç Türkiye Cumhuriyeti, ilk yıllarında ağırlıklı olarak Yunanistan Mübadilleri ile ilgilendiğinden, diğer çevre ülkelerden Türkiye'ye göç etmek isteyenlere gereken ilgi ve alakayı doğal olarak gösteremedi. Bir diğer sebep de, yeni Cumhuriyet'in dış politika prensibi, çevre ülkelerle sorunları görüşüp neticeye bağladıktan sonra o ülkelerle diplomatik ilişki kurup, sorunsuz bir şekilde ikili ilişkilere başlamak olduğundan, Arnavutluk ile de görüşmelerin bitmesi ve diplomatik ilişki kurulması

beklenmesidir. Bu da biraz zaman aldı ve 1923'te imzalanan anlaşmalar, 1925 yılında onaylanabildi. Antlaşmaların onaylanması ve teati edilmesi ile diplomatik ilişki kurulması işlemlerinin 1928 yılına kadar devam etmesi nedeniyle, Arnavutluk'tan göçler için 1932'lerde gerekli zeminler hazırlanabildi.

Arnavutluk'tan göç edenler, başlangıçta çoğunlukla serbest göçmen statüsünde, hükümetin desteği olmadan göç etmişlerdir. Sonraları ise göçmenler iskanlı göçmen, diğer bir deyişle hükümet tarafından desteklenen göçmen durumuna geçmişlerdir. Çünkü antlaşmalar sonucunda çıkarılması gerekli kanunlar çıkarılmıştı. Bu dönemde göçmenlerin kabulü ve yerleştirilmeleri nispeten daha düzenli olarak gerçekleştirildi. İlaveten, göçmenleri üretici konuma getirmeye yönelik çalışmalar da kısa zamanda meyvesini verdi. Arnavutluk göçmenleri, geldikleri toplumsal yapıya uyum sağladıkları gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni toplumsal yapısında türdeşliğin yaratılması ve daha modern yaşam tarzına geçilmesine de öncülük etmişlerdir.

2. KAÇAKÇILIK FAALİYETLERİ

Arnavutluk, Balkan Yarımadası'nın batısında Avrupa'ya, özellikle de İtalya üzerinden geçiş yapılabilen özel bir konumda olduğu için, çok çeşitli kaçakçılık faaliyetlerine müsait bir ülke durumundadır. Bir de suç çetelerinin varlıkları düşünüldüğünde, Avrupa'ya doğru her türlü gayri kanuni geçişler Arnavutluk'tan yapılabilmekteydi. Günümüzde de geçerliliğini koruyan bu güzergah, komünizmin çökmesi neticesinde kapalı sınırlara sahip Arnavutluk'un serbest kalan suç düşünceli insanların kaçakçılık vb. kanunsuz faaliyetleri için uygun bir ortam oluşturmuştur.

1990 yılının başından itibaren kapalı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş için çalışmalara başlayan Arnavutluk, komünizmin baskıcı uygulamalarından kurtulurken, vahşi kapitalizmin boyalı pençeleriyle boğuşmanın acılarını henüz yaşamaya başlamamıştı. Bu geçiş döneminin sersemliğini belli ki uzun yıllar boyunca yaşayacak olan Arnavutlar, tarihsel olarak sahip oldukları kişisel yapıları gereği silahşör, komitacı ve sert mizaçlarının da etkisiyle, her türlü suç örgütünün kanun dışı faaliyetlerine uygun bir ülke ortamına geçiş yapmışlardır.

Arnavutluk'ta bugüne kadar gerçekleştirilen en büyük tarihi eser hırsızlığında, ülkenin güneyindeki Fier kenti müzesinden M.Ö. 3. yüzyıldan kalma, paha biçilmez değerde 15 adet heykel, büst ve rölyef çalındığı ortaya çıkmıştır.

Arnavutluk Kültür Bakanlığı yetkilileri, h rsızlığın iki hafta önce (Aralık 1991) yapıldığını ancak iki gün önce anlaşılabildiğini belirttiler.  alınan tarihi eserlerin son derece kıymetli olduğunu ifade eden yetkililer, yurtdışına kaçırılmadan bulunabilmeleri için geniş çaplı bir soruşturma başlatıldığını açıklamışlardır.⁹⁷⁷

21 Kasım 1994’de İtalya’nın Napoli kentinde başlayan ve 187 ülkenin temsilcilerinin katıldığı toplantıda uluslararası suç örgütleriyle mücadelede alınması gereken ortak önlemler tartışılmıştır. Dünyada hüküm süren ekonomik durgunluktan tüm iş çevreleri etkilenirken, bir tek yeraltı örgütlerinin bu durumdan etkilenmedikleri, dünya karıştı a suç örgütlerinin işlerinin daha da açıldığı, komünizmin çökmesinden büyük menfaatler elde ettikleri, bölgesel savaşlardan ve i  çatışmalardan beslendikleri, örgütlü kaçakçılık şebekelerinin sık sık toplantılar yaptıkları toplantıda vurgulanmıştır. İtalya, Birleşmiş Milletler’i kaçakçılıkla mücadele konusunda uluslararası bir toplantı düzenlenmesi konusunda tam beş yıl boyunca ikna etmeye çalışmıştır. Toplantıda, yeraltı örgütlerinin modern yöntemlerden yararlandıkları anlatılmış, Arnavutluk üzerinden araba kaçakçılığı faaliyetinin yürütülmesi en kısa ve en karlı yolun seçilmesine örnek olarak verilmiştir.⁹⁷⁸

‘ ete soyup soğana çevirmiş’ ve ‘Arnavutluk’ta tarih bitti !’ başlıklarıyla basında yer alan haberlerde, ‘M ze soygunları öyle boyutlara ulaşmış ki, sahte ikon ticareti yapan bir grup, piyasadaki gerçek tarihi ikonlar yüzünden iflas etmiş’ ifadeleri yazılmıştır. Arnavutluk Devlet Başkanı Sali Berişa tarafından İngiltere Kraliçesi’ne, başbakana ve diğer bakanlara hediye edilen sanat eserlerinin aysbergin sadece sudaki yüzü olduğu, Arnavutluk’taki bütün müzelerin ülkedeki sosyalist sistemin çöküşünden sonraki dönem içinde yağma edilerek bomboş hale getirildiği iddia edilmiştir.

İngiltere’de yayımlanan The Independent gazetesinde yer alan bir habere göre Berişa’nın 1994 yılında İngiltere’ye yaptığı ziyaret sırasında Kraliçe 2. Elizabeth’e hediye edilen gümüş kutu, Başbakan John Major’a verilen  akmaklı tüfek ve öteki bakanlara verilen kıymetli hediyeler Arnavutluk’taki sanat eserleri yağmacılığının ve ulusal servetin korunmamasının sadece bir göstergesi olduğu belirtilmiştir.

⁹⁷⁷ **Cumhuriyet**, 14 Aralık 1991, s.9.

⁹⁷⁸ **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1994, s.1,18.

Yüzlerce değerli parça, özellikle ikonlar, ulusal kostümler ve paha biçilemez değerdeki Roma dönemine ait heykeller artık Arnavutluk'un ulusal ve yerel müzelerinde bulunmamakta, bu parçaların ülkenin giderek devleşen 'kara pazarında' serbestçe dolaştıkları, öyle ki istihbarat örgütlerinin elindeki bir rapora göre sahte ikon ticareti ile uğraşan bir çetenin piyasadaki gerçek sanat eserleri yüzünden 'iş'i bırakmak zorunda kaldığı, ülkenin en önemli müzeleri sayılan Apolonia ve Butrint müzelerinin artık tamamen boş olduğu, Sosyalist rejim tarafından 1944 yılında kurulan Berat kentindeki ünlü tarih müzesinin ise 'atari' salonuna dönüştürüldüğü, içindekilerden eser bile yok olduğu anılan haberde vurgulanmıştır.

Arnavutlar, çok sayıda sanat eserinin yasadışı yollardan halkın yabancı yardımı en çok muhtaç olduğu dönem olan 1991-1992 yıllarında Arnavutluk'a atanan diplomatların ellerine geçtiğini ileri sürmüşlerdir. Arnavutluk hükümeti de bir açıklama yaparak, The Independent gazetesinde yer alan haberleri yalanlamış ve gazetenin aslı olmayan iddialara dayanarak Devlet Başkanı Berişa ve Arnavutluk hükümetini lekelemeye çalıştığını öne sürmüştür.⁹⁷⁹

Arnavutluk parlamentosu, İtalya ile Arnavutluk arasında kaçakçılığın önlenmesini öngören bir yasayı kabul etmiştir. Tiran televizyonu, onaylanır onaylanmaz yürürlüğe giren yasa uyarınca, 70 beygirin üzerindeki motoru bulunan teknelerin, izinsiz olarak Arnavutluk sahillerinden 20 milden fazla açılmasına izin verilmemesi kabul edilmiştir. Yasaya göre ayrıca, bu tip teknelere sahip olanlar, taşıdıkları malları sahil güvenlik polisine gösterip kayıt yaptırmakla yükümlü tutulmuşlardır.⁹⁸⁰

2.1. İnsan, Silah ve Uyuşturucu Kaçakçılığı

Arnavutluk'tan İtalya'ya giden 'esrarengiz bir şilebe' İtalyan polisi tarafından el konduğu bildirilmiştir. İtalyan polisi, şüphe üzerine yaptığı aramada 39 kişinin bulunduğu Arnavut şilebinde çok sayıda patlayıcı madde, çeşitli tipte tüfek ve cephane ele geçirmiştir. Olayla ilgili olarak Arnavut yetkilileri hiçbir açıklama yapmamıştır.⁹⁸¹

⁹⁷⁹Cumhuriyet, 19 Şubat 1997, s.10.

⁹⁸⁰Cumhuriyet, 15 Ocak 1999, s.11.

⁹⁸¹Cumhuriyet, 6 Kasım 1993, s.9.

İstanbul'dan Arnavutluk'a yolcu götüren bir otobüste yapılan aramada, gizli bölmeye yerleştirilmiş yarımşar kiloluk 86 pakette 43 kilogram eroin ele geçirilmiştir. İstanbul Emniyet Müdürlüğü Narkotik Şube Müdürlüğü'nden 8 Temmuz 1994 günü yapılan açıklamada Narkotik Şube ekipleri tarafından bir otobüste yapılan aramada, otobüsün koltuklarının altına özel olarak yapılmış bölmede uyuşturucunun ele geçirildiği bildirilmiştir.⁹⁸²

Arnavutluk'tan Makedonya'ya kaçak yollardan geçmeye çalışan 35 Türk, Arnavutluk sınır koruma ekipleri tarafından yakalanmıştır. Arnavutluk İçişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, yakalanan kişilerin Vlore limanından İtalya'ya kaçak olarak geçmek istedikleri, ancak bunda başarılı olamayınca Makedonya'ya dönmeye çalıştıklarının belirlendiği bildirilmiştir.⁹⁸³

İnterpol'ün 1995'te hazırladığı ve 1994 yılının sonuna kadar dünya uyuşturucu kaçakçılığına ilişkin raporunda İstanbul'un dünya eroin başkenti haline geldiği açıklanmıştır. Raporda, Türk mafyasının, Avrupa toptan eroin pazarıyla aracı dağıtım şebekesini ele geçirdiği belirtilmiştir. Uyuşturucu kaçakçısı Türkler, Çin mafyasını ezerek Hollanda'yı ana dağıtım yeri, Fransa'yı ana depo, Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'ni tali depo, Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya'yı da transit ülke yapmışlardır. Rapora göre, İspanya ve Fransa'da İran mafyasıyla rekabet eden, İngiltere mafyasıyla ortak çalışan Türkler, Belçika'da da eroin tekeli kurmuşlardır. Uluslararası Polis Örgütü'nce (İnterpol) hazırlanan raporda ayrıca, "Değişen Kaçakçılık Senaryoları"nın analiz etmiş ve Türkiye'nin "Balkan Yolu"nu kullanan bir "transit ülke" olduğu anımsatılmıştır. Türkiye'nin sahip olduğu geniş TIR filosu ve feribotlarla taşınan TIR'ların özel otolarla Türk, Yunan ve Arnavutluk limanlarından İtalya'ya kaydırılmakta olduğu, Atatürk Havalimanı'nın da Batı Avrupa'daki merkezlere havadan taşıma için kullanıldığı hususları da raporda yer almıştır.⁹⁸⁴

Afganistan'da yönetime karşı mücadele veren İslami köktendinci Taleban milisleri tarafından Ağustos 1995'den beri bir yıldır rehin tutulan 7 Rus pilot kaçmayı başarmıştır. Rus pilotlar, nöbetçileri etkisiz hale getirerek, Tataristan'a ait Aerostan uçağını Birleşik Arap Emirlikleri'ne kaçırmıştır. Ağustos 1995'de Taleban

⁹⁸² **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1994, s.3.

⁹⁸³ **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1995, s.10.

⁹⁸⁴ **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1995, s.5.

milislerine ait MIG-19 savaş uçağı tarafından zorla iniş yapmaya zorlanan uçağın, Arnavutluk'tan Rus ordusu tarafından yüklenen silah ve cephaneleri Afganistan Devlet Başkanı Burhanettin Rabbani hükümetine destek olarak gönderildiği ileri sürülmüştür. Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in pilotların serbest bırakılması için bir yıldır sürdürdüğü diplomatik girişimlerin başarısız kaldığı, pilotların serbest kalışının Rusya ile örgüt arasında süren gizli pazarlıklar sonucu sahnelenen bir 'danışıklı dövüş' olabileceği öne sürülmüştür.⁹⁸⁵

Orta Afrika'da Ruanda ve Zaire'de yaşanan Hutu ve Tutsi katliamlarına silah tedarik eden ülkeler arasında Arnavutluk da zikredilmiştir. 1994 yılında Ruanda'da yaşanan ve Hutuların milyonlarca Tutsi'yi katletmesi sonrasında BM tarafından bölge ülkelerine silah satışını engelleyen bir ambargo yürürlüğe sokulmuştur. Ancak, Somali ve Seyşeller gibi ülkerce ambargo defalarca delinmiştir. Silah satışlarının sadece Batı değil, Arnavutluk'tan Ukrayna'ya kadar birçok ülke tarafından yapıldığı, bu insanlara silah satarak kar elde ettikleri batı basınında yer bulmuştur. İnsan hakları gözlemcileri ve Uluslararası Af Örgütü'nün yoğun araştırmaları sonucunda silahların Zaire'nin doğusunda bulunan eski Ruanda hükümeti güçlerinin eline geçtiği saptanmıştır. BM Komisyonunun 28 Ekim 1996 tarihli raporu, Güney Afrika'dan olduğu kadar İsrail, Arnavutluk, Zambia, Ukrayna, İspanya ve daha birçok ülkeden de son derece değişik kanallarla Ruandalı Hutu milislere silah sevkiyatı yapıldığını ortaya koymuştur. Söz konusu silahların çoğunlukla AK-47 tüfeği, havan topu, el bombası gibi hafif silahlar oldukları muhtelif haberlerde vurgulanmıştır.⁹⁸⁶

1996 yılının Aralık ayında Arnavutluk boyunca hep aynı öykü dillerdeydi. Birileri kadın tüccarlarının eline düşen birilerini tanıyan birilerini bildiklerini söylüyorlardı. Ülkenin tek kadın merkezini işleten Delina Fico'nun anlattığı ise, İtalyan genelevi ağına düşen bir kadının öyküsüydü. Kadın, Fico'nun kızkardeşinin kocasının yeğeniymiş. Olay, 1993 yılında o 15 yaşındayken, yani Adriyatik kıyılarından Yunanistan'a kadın götüren mafya üyeleri için en uygun bir çağdayken gerçekleşmiştir. Kız kendisine daha iyi bir yaşam sözü veren adamın albenisine kapıldığında köyünde yaşamaktaymış. İtalya'ya gidince adam onu fahişeliğe zorlamış. Ne yapıp edip bir manastıra kaçmış ve sonunda ülkesine geri dönebilmiştir. 1996'da Arnavutluk sokakları şiddet ve tecavüz olayları ile kaynamaktadır. 3

⁹⁸⁵ **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1996, s.1.

⁹⁸⁶ **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1996, s.11.

milyonluk ülkede 3500'ü aşkın genç kızın Fico'nun akrabasıyla aynı yazgıyı paylaştıkları söylenmekteydi. Gazeteler, 'Komşularımıza satılan kızlarımızın sayısı dış ülkelere satılan keçileri bile gölgede bıraktı' diye haykırıyorlardı. Bu kızların çoğunluğu kaçırılıyor, kimi de yoksulluktan bezgin düşerek daha iyi yaşam koşulları sözlerine aldanarak gidiyorlardı. Devlet gerekli önlemleri almazsa sorunun giderek tırmanacağından korkuluyordu.⁹⁸⁷

Arnavutluk'ta yaşanan ekonomik kriz çiftçileri ailelerini besleyebilmek için esrarın elde edildiği kenevir ekimine yöneltmiştir. "Arnavut Çiftçi Kenevire Yöneldi" ve "Esrar tarımı patladı" başlıkları ile verilen haberlerde, ortalama yıllık gelirin 300 dolar olduğu Arnavutluk'ta, 30 mertekarelik bir alanda ekilen kenevirin marihuana adı verilen yaprağı bir çiftçiye bin dolar net kazanaç bırakıyordu. Çiftçiler satarken hiçbir zorlukla karşılaşmadıklarını, kolaylıkla alıcı bulduklarını söylemişlerdir. Ülkenin güneyindeki Vlore kenti uyuşturucu ticaretiyle uğraşanların en fazla rağbet ettikleri şehir durumundaydı. Ürün, botlarla Adriyatik denizi aşılarak önce İtalya ve Yunanistan'a, oradan da diğer Avrupa ülkelerine ulaştırılıyordu.⁹⁸⁸

Mayıs 1999'da batı basınında çıkan haberlerde Kosova'daki savaşın Balkanlar'daki uyuşturucu rotasını değiştirdiği, Türk mafyasından uyuşturucu alan Kosovalı kaçakçıların Macaristan üzerinden eroin kaçakçılığı yaptığı öne sürülmüştür.⁹⁸⁹ Avrupa'ya uyuşturucuyu Türk-Kürt mafyasının pazarladığı, ancak son dönemde Arnavut mafyası'nın, hem genel uyuşturucu piyasasında hem de eroinde payını sürekli yükseltmeyi başardığı Europol raporunda bildirilmiştir. Uyuşturucu ticaretinde 'Balkan Yolu' ile bağlantılı olarak Arnavut mafyasının etkinliğinin arttığı belirtilmiştir.⁹⁹⁰ Kadın ticaretinde en kötü ünlü koridorun Balkan yolu olduğu, Arnavutluk'un da yer aldığı bu güzergahta siyasi çatışmalarda bile tarafların ticaret amacıyla bir uzlaşmaya varabildikleri bildirilmiştir. Sırplar ve Arnavutların kadın trafiğinde işbirliği yaptıkları, Kosova Kurtuluş Ordusu'nun da bu pazarı kullandığı belirtilmiştir.⁹⁹¹

⁹⁸⁷Cumhuriyet, 1 Aralık 1996, s.19.

⁹⁸⁸Cumhuriyet, 10 Nisan 1997, s.11.

⁹⁸⁹Cumhuriyet, 27 Mayıs 1999, s.10.

⁹⁹⁰Milliyet, 1 Şubat 2006, s. 17; Cumhuriyet, 29 Ocak 2005, s.3.

⁹⁹¹CumhuriyetPazar Eki, 27 Şubat 2005, s.2.

2.2. Suç Çeteleri

Arnavutluk'a yardım getiren yabancı kuruluşlar, yardım malzemelerinin yağmalanmasını eleştirerek halktan “yardımın dağıtımı konusunda kendilerine yardımcı olmalarını” istemişlerdir. Ülkede faaliyet gösteren uluslararası yardım kuruluşları tarafından düzenlenen basın toplantısında yetkililer, “getirilen yardım malzemesinin yağmalanmasının çalışmalarına engel olduğunu” kaydederek Arnavut halkından bu tür olaylara karşı kendilerine yardımcı olmasını talep etmişlerdir.⁹⁹²

Bulgaristan'ın Arnavutluk'a sattığı dürbünlü tüfek ile havan toplarının yüklendiği 6 adet TIR kamyonunun kaybolduğu bildirilmiştir. Silah yüklü TIR kamyonlarının sahte belge ve plaka numaraları ile Sırbistan'a kaçırılmış olmasından şüphe edildiği öğrenilmiştir. Makedonya İçişleri ve Savunma Bakanlıklarının 5 aydır gizli tuttuğu bu konuda yapılan soruşturmada hiçbir sonuç alınamadığı vurgulanmıştır.⁹⁹³

Doğu Avrupa komünizmin çöküşüyle 1995 yılında suç örgütlerinin serbestçe cirit attığı bir bölge haline gelmiştir. Eski Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Avrupa'da olgunlaşmamış bir kapitalizm büyük bir hızla kök salarken aynı hızla yayılan örgütlü suç, bölgenin yabancısı olduğu bu yeni rejimi tehdit eder boyutlara ulaşmaktadır. Doğu Avrupa'da her türlü suç artmıştır, güvenlik örgütlerinin ise bu gelişmeler karşısında yetersiz kaldığı bildirilmektedir. Yeraltı örgütlerinin ve dolandırıcılığın bu denli artmasına yol açan etmenlerin başında, polislerin çok düşük ücretlerle çalışması ve uluslararası güvenlik örgütleriyle bağlantı kurması için gerekli olan donanımdan yoksun olması gelmekteydi. Bu durumda polislerin suç örgütlerinin dağıttığı iştah açıcı rüşvetlere direnmesinin mümkün olmadığı öne sürülmüştür. Doğu Avrupa'da suç örgütleri uluslararası bir nitelik taşıyorlardı. Rusya, Ukrayna, eski Yugoslavya, Macaristan, Sırbistan, Polonya ve Arnavutluk bu suç zincirinin halkalarını oluşturmaktaydılar. Örneğin Polonyalı araba hırsızları, Almanya'da çaldıkları arabaları Arnavutluk gibi yoksul ülkelerde satıyorlardı. Sırbistan'ın Kosova bölgesinden gelen etnik Arnavutlar uyuşturucu ticaretinde başı çekmekteydiler.⁹⁹⁴

Arnavutluk topraklarında silahlı saldırıya hazırlanırken yakalanan 7 Yunanlı terörist, geçen yıl bir Arnavut kışlasına baskın düzenleyen MABH terör örgütüne

⁹⁹²Cumhuriyet, 11 Kasım 1991, s.11.

⁹⁹³Cumhuriyet, 24 Ocak 1994, s.11.

⁹⁹⁴Cumhuriyet, 18 Mart 1995, s.10.

mensup olduklarını itiraf etmişlerdir. Yunan Kamu Düzeni Bakanı Stelyos Papatemelis, dün düzenlenen bir toplantıda ‘örgüt mensupları bilinçli ya da bilinçsiz olarak, Türkiye, Makedonya ve onların hamileri yararına faaliyet gösteriyorlardı’ demiştir.⁹⁹⁵ MABH (Metopo Anexartsias Voriou Ipirou) olarak bilinen Northern Epirus Liberation Front (MAVI) Kuzey Epir Özgürlük Cephesi olarak kayıtlarda görülen ve Güney Arnavutluk’ta örgütlenen bir terör örgütüdür. İkinci Dünya Savaşı döneminde 1942 ile 1944 yıllarında, İtalyan ve Alman işgaline karşı Güney Arnavutluk’un, onlara göre Kuzey Epir’in kurtarılması için mücadele verdikleri muhtelif kayıtlarda geçmektedir. Savaş sonrasında da Arnavut komünistlerine ve işbirlikçilerine karşı mücadele içinde oldukları aynı internet kaynaklarında belirtilmektedir.⁹⁹⁶

CIA ve FBI ajanları Kenya ve Tanzanya’daki ABD büyükelçiliklerine düzenlenen bombalı saldırıların Suudi kökenli şeriatçı işadamlarının işi olduğuna dair ipuçları bulduklarını söylemişlerdir. Suudi milyarder Osama Bin Laden’in bulunması için çabaların devam ettiği bildirilmiştir. CIA ajanları, bombalama olaylarından birkaç gün önce Arnavutluk’ta Bin Laden’in dört adamını yakalayıp yargılanmaları için New York’a kaçırmışlardır. Afrika’daki bombalamaların, buna bir misilleme olabileceği düşünülmüştür.⁹⁹⁷

Afrika’da, Kenya ve Tanzanya’daki ABD büyükelçiliklerine düzenlenen ve 12’si Amerikalı 224 kişinin ölümüne neden olan saldırıların arkasında olduğu belirtilen terörist Suudi milyarder Osama Bin Ladin’in Arnavutluk’ta üslenen bir terörist ağının bulunduğu bildirilmiştir. Bu örgütlenme içindeki teröristlerin savaşmak üzere Kosova’ya gönderildikleri, Bin Ladin’in bu terörist ağını Arnavut hükümetine bir Suudi insani yardım örgütünün zengin başkanı olduğunu söylemesinin ardından 1994’te kurduğunun sanıldığı, Arnavutluk İstihbarat Servisi’nin Başkanı Fatos Klosi tarafından kaydedilmiştir. Teröristlerin sahte evrak düzenlemek için, geçen yıl Arnavutluk’ta çıkan ayaklanmalar esnasında 100 binden fazla boş Arnavut pasaportu çaldıklarının tahmin edildiği belirtilmiştir.⁹⁹⁸

⁹⁹⁵Cumhuriyet, 22 Mart 1995, s.9.

⁹⁹⁶TRAC (Terrorism Research & Analysis Consortium), <http://www.trackingterrorism.org/group/liberation-northern-epirus> (Erişim: 01.12.2016).

⁹⁹⁷Cumhuriyet, 17 Ağustos 1998, s.8.

⁹⁹⁸Cumhuriyet, 1 Aralık 1998, s.10.

Arnavutluk milli takımının eski kalecisi İsmail Çıra'nın da aralarında bulunduğu 6 sanıktan 4'ü, İstanbul 2 No'lu DGM'de, 'Teşekkül oluşturarak uyuşturucu ticareti yapmak' suçundan 5 yıl 7 ay ile 6 yıl 10 ay arasında değişen hapis cezalarına çarptırılmıştır.⁹⁹⁹

Köktendincilerin Türkiye, Arnavutluk ve Kosova koridorunu kullanarak Balkanlar'a sızdığı belirtilmiştir. ABD'deki 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Batılı ülkelere sızmakta güçlük çeken terör örgütlerinin yeni merkezlerinden birinin Balkanlar olduğu öne sürülmüştür. Balkanların radikal İslamcılar için bir cazibe merkezi haline geldiğine dikkat çekilmiştir.¹⁰⁰⁰ ABD, Küba'daki Guantanamo üssünde tuttuğu beş Uygur'u serbest bırakmıştır. Çin yurttaşı olan bu Uygur Türkleri'nin Sincanlı oldukları ve Arnavutluk hükümetinin kabulü sonrasında mülteci olarak Arnavutluk'a gönderilecekleri açıklanmıştır.¹⁰⁰¹

3. İNSANİ YARDIMLAR ve SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN

ÇALIŞMALARI

1990 yılı başından itibaren Arnavutluk'un içinde bulunduğu ekonomik çöküş nedeniyle, başta Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere ekonomik olarak iyi durumdaki dünyanın çeşitli yerlerindeki ülkeler tarafından Arnavutluk'a insani yardım faaliyetleri başlatılmıştır. Başta komşu Yunanistan ve İtalya olmak üzere Türkiye'de bu yardım zincirine katılmıştır.

Yardım yapan her ülke kendi siyasi ve diğer alanlardaki çıkarlarını gerçekleştirmek düşüncesinde olsa da Arnavutluk her türlü yardımı kabul etmek durumunda ve zorunda kalan bir ülke pozisyonundaydı.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, insani nedenlerle Arnavutluk'a 25 bin ton un yardımı yapıldığını belirtmiştir.¹⁰⁰² Türkiye'nin ekonomik darboğazdan geçen Arnavutluk'a başta gıda olmak üzere çeşitli insani yardımlarda bulunduğu açıklanmıştır. Dışişleri çevreleri yapılan yardım çerçevesinde Arnavutluk'a 25 bin ton un, 1 ton şeker, 500 ton sıvı yağ, 250 ton margarin, 100 ton fındık, 100 ton beyaz sabun ve 100 ton yeşil sabun gönderildiğini bildirmişlerdir. Binlerce tonluk ilave

⁹⁹⁹Cumhuriyet, 15 Ekim 1999, s.9.

¹⁰⁰⁰Cumhuriyet, 20 Nisan 2006, s.11.

¹⁰⁰¹Cumhuriyet, 7 Mayıs 2006, s.11.

¹⁰⁰²Cumhuriyet, 14 Şubat 1991, s.5.

insani yardım malzemesinin ise halen gemilere yüklenmekte olduğu da yapılan açıklamada belirtilmiştir.¹⁰⁰³

Türkiye'nin insani yardım çerçevesinde 1991 yılından 1992 yılının sonuna kadar Arnavutluk'a yaptığı yardımların toplam değerinin 21.9 milyon dolar olduğu açıklanmıştır. Tiran Büyükelçiliğimizden yapılan açıklamaya göre Aralık 1992 ayı sonuna kadar Arnavutluk'a Türkiye'den 2.500 ton un geleceği bildirilmiştir.¹⁰⁰⁴

Türkiye'den Arnavutluk'a insani yardım kapsamında gönderilen 2.500 ton un, 3 Ağustos 1993 günü Dıraç limanına ulaşmıştır. Türk gıda yardımının maddi değerinin 950 bin dolar civarında olduğu bildirilmiştir.¹⁰⁰⁵

NATO'nun Yugoslavya'ya düzenlediği hava harekatı ve savaş nedeniyle Kosova'dan ve Sırbistan'dan Makedonya ve Arnavutluk'a sığınan mültecilere, 4 TIR Makedonya'ya ve 3 TIR Arnavutluk'a olmak üzere toplam 7 TIR dolusu insani yardım malzemesi 28 Mart 1999 günü Kapıkule Sınır Kapısından yola çıkmıştır. Makedonya'ya gönderilen yardımların değerinin 48.8, Arnavutluk'a gönderilenlerin ise 12.3 milyar lira olduğu, bu ülkelere gönderilen yardımların 18'er ton un, 9'ar ton şeker, pirinç, 5'er ton sıvı yağ, ile 1'er ton ilaç ve tıbbi malzemeden oluştuğu Türk Kızılayı tarafından açıklanmıştır.¹⁰⁰⁶

Kosova harekatı nedeniyle, insani yardım kapsamında TSK tarafından sağlanan 110 ton yiyeceği taşıyan 6 TIR'ın Arnavutluk'a ulaştığı, Kızılay'ın 250 çadır ve 2 bin 500 battaniye ile uyku tulumundan oluşan yardım malzemesinin 2 uçakla Makedonya'ya, 2 bin 500 battaniye ve 400 çadırın da Arnavutluk'a sevk edildiği vurgulanmıştır. 30 ton yiyecek ve 500 ton battaniye, çadır ve çeşitli yardım malzemesinin de hazır olduğu kaydedilmiştir. TSK'ce sağlanan 20 bin portatif karyolanın Kırklareli'ndeki kampa sevkinin devam ettiği bildirilmiştir.¹⁰⁰⁷

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 11 Nisan 1999 günü Arnavutluk ve Makedonya'ya yapacağı ziyaret öncesi bu ülkelere büyük bir yardım paketi

¹⁰⁰³ **Cumhuriyet**, 28 Mart 1991, s.11.

¹⁰⁰⁴ **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1992, s.9.

¹⁰⁰⁵ **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1993, s.6.

¹⁰⁰⁶ **Cumhuriyet**, 29 Mart 1999, s.6.

¹⁰⁰⁷ **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1999, s.19.

gönderilmiştir. 13 TIR ile yola çıkan yardım konvoyu 8 Nisan 1999'da yola çıkmıştır.¹⁰⁰⁸

3.1. Mülteci Kampları

1990'lı yılların başlarından itibaren Türkiye'nin muhtelif yerlerinde barınma ihtiyacı olan Arnavutlar için mülteci kampları açılmıştır. Yozgat'ta Arnavutluk'tan getirilen mülteciler için açılan kamp gibi 1999 yılının Mart ayından itibaren NATO'nun Yugoslavya'yı ve Kosova'yı bombalaması sonrasında Sırp mezaliminden kaçan Kosovalı Arnavut ve diğer unsurlardan Türkiye'ye getirilenler için Kırklareli'nde 3 bin kişilik bir mülteci kampı hazırlanmıştır.¹⁰⁰⁹

Başbakanlık, Türkiye'nin Kosova'dan göç etmek zorunda bırakılanlara yapacağı toplam yardımın 32 milyon doları bulacağını açıklamıştır. Kızılay'ın ilk aşamada, 1000 adedi Makedonya, 1000 adedi de Arnavutluk'ta olmak üzere 2 bin çadırdan oluşan toplam 10 bin kişilik iki çadır kent kuracağı belirtilmiştir. Bu rakamın giderek artırılarak 20 bin kişinin konaklamasının sağlanacağı kaydedilmiştir. Çadır-kentin kurulabilmesi amacıyla gerekli girişimlerin başlatıldığı belirtilmiştir. Ayrıca, Sağlık Bakanlığı'nın Türkiye'ye göç edenlerin sağlık hizmetlerinin ücretsiz karşılanması için genelge yayımladığı bildirilmiştir.¹⁰¹⁰

Başbakan Bülent Ecevit, Kosova'dan kaçan mültecilere çağdaş bir barınma olanağının sağlanmasına yönelik olarak Kırklareli'ne 20 bin kişilik çadırkent kurulacağını açıklamıştır. Çadırkentle ilgili olarak İçişleri Bakanı Cahit Bayar başkanlığında üst koordinasyon kurulu oluşturulurken mülteciler için yurtiçi ve yurtdışında yardım kampanyası başlatılması benimsenmiştir. Kosova bunalımının başlangıcından bu yana toplam 5.5 milyon dolarlık yardımda bulunan Türkiye, Makedonya yönetiminin sıcak bakmaması nedeniyle Çadırkentin Türkiye'de kurulmasını kararlaştırmıştır. Bu arada, Arnavutluk ve Makedonya'ya yardım götüren 4 C-130 tipi askeri kargo uçağımız NATO'nun bölgeyi hava trafiğine kapatması nedeniyle geri dönmek zorunda kalmıştır.¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁸ *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1999, s.1.

¹⁰⁰⁹ *Cumhuriyet*, 27 Mart 1999, s.10.

¹⁰¹⁰ *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1999, s.5.

¹⁰¹¹ *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1999, s.1,6.

Kosova'dan kaçan mülteciler için Kırklareli'nde 20 bin kişilik çadırkentini kuruluşuna hız verilmiştir. Kanalizasyon şebekesi tamamlanırken, elektrik, içme suyu ve haberleşme altyapısına ilişkin çalışmalara devam edilmiştir.¹⁰¹²

Arnavutluk'un 3. büyük kenti olan Elbasan'da Kızılay 5 bin kişiyi barındıracak kapasitede bir insani yardım kampı kurmuştur. Kamp, Kosova'dan kaçan mülteciler için kurulmuştur.¹⁰¹³

3.2. STK/NGO Çalışmaları

Birleşmiş Milletler Dünya Gıda programı'nın (WFP) Arnavutluk'a gönderdiği ilk gıda yardımının halka dağıtımına başlandığı bildirilmiştir. Yetkililer, WFP'nin, Arnavutluk'un çeşitli yerlerinden Dıraç limanına gelen hastane, yetimhane ve yaşlılar yurdu gibi 20 kurumunun temsilcilerine, un, fasulye ve yağ dağıtmaya başladığını kaydetmişlerdir.¹⁰¹⁴

Türkiye'de ve Arnavutluk'ta, dünyanın diğer bölgelerindeki sivil toplum örgütleri ile koordineli olarak çalışan birçok örgüt bulunmaktadır. Deniz canlılarının korunmasından, hava kalitesinin artırılmasına kaar değişik konularda faaliyet gösteren bu örgütler, standartların artırılmasına yönelik olarak özellikle Arnavutluk'taki gayretlerin yükseltilmesi için çaba sarfetmektedirler.

NGO olarak da tabir edilen Hükümet Dışı Organizasyonlar zaman zaman din ağırlıklı olarak da çalışsalar dahi çeşitli alanlarda insani yardım faaliyetleri icra etmektedirler. Özellikle İtalya ağırlıklı olmak üzere Yunanlı kuruluşlar ön plandadırlar.

4. DİN ALANINDAKİ İLİŞKİLER

4.1. Tarihsel süreçte yaşananlar

Arnavutlar Türklerle karşılaşmalarını müteakip, Müslümanlığa geçiş süreçleri başlamıştır. 15. yüzyıldan itibaren hızlanan bu süreç 17. ve 18. yüzyıllara kadar devam etmiştir. Avrupa'da bulunan diğer Müslüman Osmanlı tebası gibi Arnavutlar da Osmanlı Devleti'nin asli unsurları olarak kabul edilmişlerdir. Din ayrımı olmadığından, Boşnaklar gibi devletin her kurumunda yer bulabilmişlerdir.

¹⁰¹² *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1999, s.19.

¹⁰¹³ *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1999, s.8.

¹⁰¹⁴ *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1997, s.9.

Hristiyanlar gibi devletin bazı uygulamalarında, askerlik hizmeti ve vergilendirme vb., Müslüman ahali ile aynı haklara sahip olmuşlardır. Hatta Sırp ve Yunan işgallerinden kaçan Arnavutlar, Müslüman oldukları için Türk kabul edilmişlerdir. Anadolu'ya göç edenler Müslüman oldukları için kendilerini Türk olarak tanıtıp, Türk tabiyetine geçmişlerdir. Arnavut ulusal kimliğinin doğuşu aşamasında herkes İslam'ı tam aynı şekilde uygulamıyordu.¹⁰¹⁵

1912'deki bağımsızlık sonrasında Arnavutluk'taki müslüman topluluğu, dinlerinin vecibelerini yerine getirmeye devam etmiştir. Kendilerini İstanbul'daki halifeye bağlı olarak görüyorlardı. 1924 yılında halifeliğin kaldırılmasından sonra da Arnavutluk Müslüman Topluluğu, kendi Şeyhülislamı ve Baş müftüleri ile ibadetlerine devam etmişlerdir. Türkiye'de tarikatların yasaklanması neticesinde özellikle Bektaşilik başta olmak üzere birçok tarikat üyesi ve şeyhleri, Arnavutluk'a gelmiştir.

1944 yılında Komünistlerin iktidara gelişi ile dini konularda yasaklar uygulanmaya başlamıştır. 1967 yılında Enver Hoca, Arnavutluk'un dünyadaki tek ateist devlet olduğunu ilan etmiştir. 1990'larda Arnavutluk'a giden gazeteciler, 1967'den bu yana yasaklanan dinleri ile alakalı olan Hristiyan ve İslam isimleri ile yaşamaya devam eden halkın 'dünyadan habersiz' dolaştıklarını gördüklerini, kilise ve camilerin ahır ya da konutlara, 'tarihi eser' olarak ilan edilen bazılarının ise müzelere dönüştürüldüğünü söylemişlerdir.

4.2. Arnavutluk'ta Bektaşilik

Horasan'da meyve veren tasavvuf akımının, Anadolu'daki Türk topluluğunun gereksinmelerine cevap verecek tarzda şekillenmesi sonucu, Hacı Bektaş Veli'nin önderliğinde ortaya çıkan eğitim yöntemi ve içeriği, ardıllarınca 'Bektaşilik' olarak adlandırılmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak saptanamamıştır. Çeşitli kaynaklarda farklılıklar göstermektedir. Bektaşi inançlarına göre 1209-1343 yılları arasında yaşamıştır. Yaşam süresi çeşitli kaynaklarda 134 yıl, 92 yıl, ve 62 yıl gibi farklı süreler olarak bu tarihler içine yerleştirilmektedir.

Öğretisini temeli '4 kapı 40 makam' olarak gösterilen Bektaşiliğin merkezini, kuruluş mekanı olan Hacıbektaş dergahı oluşturmaktadır. En üst makamın

¹⁰¹⁵ Clayer, **a.g.e.**, s. 31.

postnişinlik görevini üstlendiği bu dergahta, 1993 yılının Nisan ayında, Dedebabalık görevini sürdürmekte sürdürmekte olan Doç. Dr. Bedri Noyan görev yapmaktadır. Hacı Bektaş Veli Dergahı halen müze şeklinde kullanıma açıktır. Dedebaba adını alan, en üst makamı temsil eden kişi, bu dergahın postnişini, Türkiye Cumhuriyeti tabiyetinde olmak ve Türkiye’de ikamet etmek durumundadır.

1925 yılında Türkiye’deki tüm tarikatların kapatılması kapsamı içinde, resmi olarak, Bektaşî dergahlarının da faaliyetlerinin durdurulmasına rağmen, Bektaşîlerin eğitsel etkinlikleri evlerde sürdürülmüştür. Bu dönemde Dedebaba olarak görev yapan, ‘Salih Niyazi Dedebaba’ Arnavutluk’a göç etmek durumunda kalmış ve giderken yerine Ali Naci Baykal Halifebaba’yı vekil bırakmıştır. Türkiye’de tarikatların resmen kapatılması sırasında Bektaşîlik müessesesini korumak amacıyla, zamanın Dedebabası ‘Salih Niyazi Dedebaba’ Arnavutluk Kralı Zogo’ya, Bektaşîliğin merkezini Arnavutluk’a taşımak üzere başvurmuştur. Ancak Kral Zogo’dan ‘Arnavutluk’ta, ‘Halifebaba’ sıfatıyla görev yapmasından memnurluk duyacaklarını, fakat Dedebaba’nın Türkiye’de bulunması gerektiğini, Bektaşîliğin merkezinin Hacıbektaş’ta olduğunu ve dolayısıyla Türkiye sınırları dışına taşınamayacağını’ belirten bir mektup almıştır.

II. Mahmut döneminde yaşanan kapatılma sonrası da sohbetler evlerde devam etmiştir. Bektaşîlik kadınları hiç bir zaman ikinci plana atmamıştır. Evlere kapanma dönemlerinde, kadın Bektaşî şairlerinin sayılarının arttığı gözlenmiştir.¹⁰¹⁶

Arnavutluk’ta inanç özgürlüğünün serbest bırakılmasından sonra 12 Ekim 1992’de, Dedebaba Bedri Noyan’ı, Arnavutluk’tan bir grup Bektaşî ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Reşat Sina Bardi’ye Dedebaba tarafından hilafet verilmiştir. Kendisi 13 Ekim 1992 tarihinde, usulüne göre son olarak Hacıbektaş Dergahı’nı ziyaret etmiştir. Böylece Arnavutluk’ta Bektaşî dergahlarının tekrar açılması süreci başlatılmıştır. Bektaşîliğin fetih topraklarında yayılmasının nedenlerinden birisi, kuşkusuz Yeniçeri-Bektaşî ilişkisidir. Bu ilişki gereği, Yeniçerilerin gittiği her yere Bektaşîlik de gitmiş oluyordu. Diğer bir neden de Bektaşîliğin sonsuz hoşgörüsü, insana verdiği değer ve evrensel bakış açıları nedeniyle, yeni fethedilen topraklardaki halkı, inançları zorlama olmaksızın etkilemesi olmuştur. Arnavutluk’ta Bektaşîliğin

¹⁰¹⁶ **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1993, s.12.

yoğun olarak yaşandığı yerler, Tiran, Elbasan, Kroja, Korçe, Piometi, Fraşeri, Nitrovişka, Leskovik, ve Gjirokastr'o'dur.¹⁰¹⁷

4.3. 1990 Yılı Sonrasında Dinsel Konulardaki İlişkiler

Arnavutluk'un % 70'inin Müslüman olduğu bütün kaynaklarda belirtilse de, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yönetime gelen komünistlerin dine yaklaşımları kapsamında, ülkede dine karşı ilgisiz bir tavır olduğu, 1997 yılında yerinde yapılan gözlemlerde tespit edilmiştir. 1990 yılının başından itibaren Arnavutluk'ta yaşanan açılım politikaları dinsel alanda da kendini hissettirmiştir.

16-18 Ağustos 1991 tarihlerinde Nevşehir'e bağılı Hacıbektaş-ı Veli ilçesinde düzenlenen Halk Düşünürü Hacıbektaş-ı Veli'nin ölümünün 729'uncu yıldönümü törenleri uluslararası katılımı ile icra edilmiştir. Üç gün süren anma törenleri boyunca çeşitli kültürel etkinliklere de yer verilmiştir. Düzenlenen panellerde konuşmacı olarak, Yugoslavya'nın Priştine kentinden Prof. Dr. Nimetullah Hafız ile konserler kapsamında, Arnavutluk'tan gelen semah ekipleri de yer almıştır.¹⁰¹⁸

'Arnavutluk'ta dini av' başlıkları ile basında yer alan haberlerde, Enver Hoca'nın ölümü ve komünizmin çökmesiyle Arnavutluk'ta dini inanışlar üzerindeki baskının kalktığı, bu gelişmeye koşut olarak, 1993 yılının yaz aylarına gelindiğinde çeşitli din ve mezheplere bağılı misyonerlerin, ülkeyi adeta istila ederek taraftar toplama yarışına girdikleri belirtilmiştir. Yehova şahitleri, Babtistler, Bahailer, Müslümanlar ve Protestanlar'ın, bir zamanlar Ateist olan bu ülkede etkinliklerini artırmak için büyük çaba harcadıkları, ABD'nin Utah eyaletinden gelen Mormon tarikatından bazı şahısların, Arnavutluk Mormon Kilisesi'ni kurma çalışmalarını sürdürürken kilisenin tanrıtanımaz bir topluma çok yararlı olacağını düşündüklerini vurguladıkları aynı haberlerde belirtilmiştir.

Üç yıl önce bu tür çalışmaların ve misyonerlerin ülke sınırları içinde etkinliklerde bulunması, kesinlikle suç sayılmaktaydı. 1967'de yürürlüğe giren yasa, dini ibadeti tümüyle yasaklamıştı. Yasa öyle katıydı ki, eğer bir kimse dua ederken ya da haç taşıırken yakalanırsa, on yıldan az olmama koşuluyla hapis cezasına çarptırılıyordu. 1945'te yapılan bir ankete göre, Arnavutların yüzde 70'i Müslüman, yüzde 20'si ise Doğu Avrupa Ortodoks Kilisesine bağılıydı. Komünistler, Mart

¹⁰¹⁷ **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1995, s.8.

¹⁰¹⁸ **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1991, s.7.

1992’de Demokratik Parti tarafından yenilgiye uğrayınca, bir zamanlar jimnastik salonuna dönüştürülen ya da yıkılan camiler, Suudi Arabistan ve Kuveyt’in yardımlarıyla yeniden etkin duruma getirilmektedirler. Nüfusun yüzde 10’unu oluşturan Katolikler de, Müslümanlar gibi, ibadethanelerini yeniden açmaktadırlar. Nisan 1993’de Tiran’ı ziyaret eden Papa 2. John Paul, eski bir kiliseyi açarak ülkede dört yeni başpiskoposluk kurmuştur.

Yehova Şahitleri’nin temsilcisi misyoner, Arnavutların dini inanışlara aç olduğunu belirterek fırsatçıların, bu düşkünlükten yararlanma çabalarına karşı dikkatli olunması çağrısında bulunmuştur. Misyonerlerin bu akıl almaz atağı, politikacıları oldukça rahatsız etmiştir. Bir yasa tasarısı hazırlayarak Müslümanlık, Katoliklik ve ortodoksluk dışındaki din ve mezheplere bağlı misyonerlerin etkinliklerinin yasaklanması gerektiğini savunmuşlardır. 3.2 milyonluk ülkeye akın eden misyonerlerin ardı arkası kesilmemektedir. Misyonerler arasında en başarılı olanların Bahailer olduğu, hoşgörülü bir ulus olan Arnavutların, Bahailerin sunduğu evrensel din kavramına oldukça yatkın oldukları, Tiran’da 2 yıl içinde 6-7 bin Arnavut’un Bahai dinini seçtiği öne sürülmüştür.¹⁰¹⁹

Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz davet üzerine Bulgaristan, Romanya, Makedonya, Yunanistan ve Arnavutluk’u kapsayan dini amaçlı bir ziyaret programına başlamıştır.¹⁰²⁰ İstanbul Fener rum patriği I. Bartholomeos, Arnavutluk Otodefal Ortodoks Kilisesi’ne iadei ziyarette bulunmak üzere, 2 Kasım 1999’da özel bir uçakla Tiran’a gitmiştir. Patrik Bartholomeos’un Arnavutluk’ta bulunduğu süre içinde, birçok devlet yetkilisiyle ve Hristiyan kiliselerinin ve dinlerin temsilcileriyle görüşmelerde bulunmuştur.¹⁰²¹

“Balkanlar’da Diyanet’e Başrol” ve “Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Makedonya’daki soydaşlarla kültürel etkileşim “dini” düzeyde kaldı. Kültür Bakanlığı’nın tek yaptığı, film haftaları düzenlemek” başlıkları ile basında yer alan haberlerde, AKP Hükümeti’nin, Balkan ülkelerindeki soydaşlara yönelik “yardımlaşma ve dayanışma” politikasında “başrol”ü Diyanet İşleri Başkanlığı’na verdiği belirtilmiştir. Yapılması gerekenlerin daha çok ‘dinsel içerikle’ sınırlı kaldığı, Türkiye’nin 2005 yılında Arnavutluk’a 13 din görevlisi gönderdiği, Arnavutluk’tan

¹⁰¹⁹ **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1993, s.7.

¹⁰²⁰ **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1994, s.11.

¹⁰²¹ **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1999, s.8.

2005-2006 eğitim öğretim yılında 50 din görevlisine Türkiye’de eğitim verildiği, 53 öğrencinin Türkiye’de dini eğitim gördüğü, Türkiye’den Arnavutluk’a 203 bin adet de dini bilgiler içeren yayın gönderildiği, Arnavutluk’a 100 ton da gıda malzemesi gönderildiği bildirilmiştir.¹⁰²²

9 Mart 2014’te Arnavutluk Ortosefal Kilisesi temsilcisi ‘Ortodoksluk Bayramı’ ayini için İstanbul Fener Rum Patrikhanesine gelmiştir. Dünya’nın diğer bölgelerinden de birçok Ortodoks din adamının katıldığı ayinde özellikle Rus Ortoks Kilisesinin katılımı dikkat çekici bulunmuştur.

2017 yılına gelindiğinde, Türk Hükümeti’nin yardımları ile Arnavutluk’ta yapılan camilerin ve diğer dini tesislerin açılış törenleri dikkati çekmektedir. Özellikle Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın öncülük ettiği bu törenlerde, gerek Arnavutluk’ta gerekse Kosova’da eski osmanlı eserlerinden bazı camilerin de restore edilip ibadete açıldığı gözlenmektedir. Bununla beraber, Arnavutluk parlamentosundan zaman zaman tepki içeren açıklamalar yapan milletvekilleri de görülmektedir. Arnavutluk’un laik bir devlet olduğunu vurgulayan bu tepkilerde, Türkiye’nin dini bakımdan ilişkileri kullanarak, bazı radikal islamcı grupların Arnavutluk’a girişlerini kolaylaştırmaması gerektiği söylenmektedir.

5. EĞİTİM, TURİZM, SPOR ve KÜLTÜREL SAHADAKİ TÜRKİYE - ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİ

5.1. 1990 Yılı Sonrasında Eğitim, Turizm ve Spor Branşları ile Kültürel Sahadaki Karşılıklı İlişkiler

Diğer alanlarda olduğu gibi Arnavutluk ile Türkiye arasında Eğitim, Turizm ve Spor Branşları ile Kültürel alanlarda da 1990 yılından itibaren birçok faaliyet icra edilmiştir.

Jeofizik Mühendisleri Odası’nca uluslararası düzeyde düzenlenen “Türkiye 12’nci jeofizik kurultayı” 11 Mart 1991 tarihinde başlamıştır. Arnavutluk’tan da konuşmacı olarak bilim adamları katılmıştır.¹⁰²³ Balkan Ülkeleri Kültür Bakanları Kültürel alanda işbirliğinin artırılması kararı almışlardır. Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek “Balkan işbirliğinin uzun bir duraklama döneminden sonra kalkışa

¹⁰²² **Cumhuriyet**, 30 Ocak 2006, s.4.

¹⁰²³ **Cumhuriyet**, 11 Mart 1991, s.20.

geçtiğini” söylemiştir. Türk Kültür Bakanlığı’nın düzenlediği “1. Balkan Ülkeleri Sanat Festivali” nedeniyle Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk kültür bakanları Türkiye’de toplanmışlardır.¹⁰²⁴

Balkan ülkeleri arasında kültürel işbirliğinin sağlanması ve kültür festivali düzenlenmesine ilişkin ortak deklarasyon imzalanmıştır. Kültürel İşbirliği Deklarasyonu’nu Arnavutluk’tan Kültür ve Gençlik ve Spor Bakanı Moikom Zego imzalamıştır. Deklarasyon’da, Balkan ülkelerinin kültürel mirasının korunması, kültürel varlıkların yağmadan esirgenmesi, yasadışı kazıların önlenmesi, eski eser kaçakçılığına ve bu eserlerin yasadışı yollardan tedavülüne karşı mücadele edilmesi için işbirliği yapılması ve birlikte hareket edilmesinin önemine değinilmiştir. Arnavutluk Kültür Bakanı Moikom Zego daha sonra Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından kabul edilmiştir.¹⁰²⁵

Atina’da yapılacak olan II. Akdeniz oyunlarında, takım sporları ve grup belirlmeleri sonucunda, Türkiye’nin, Basketbol’da ve Erkekler Voleybol’da Arnavutluk ile karşılaşacağı açıklanmıştır.¹⁰²⁶

Uluslararası Cezmi Or Atletizm Yarışmaları’na davet edilen Arnavutluk Milli Takımı ancak ödül törenine yetişebilmiştir. Haftalar önce akreditasyonunu yaptıran ve şampiyonaya ünlü atletleri ile katılacağını açıklayan Arnavutlar, Cumartesi günü yarış için Çarşamba günü Tiran’dan yola çıkmışlardır. Yunanistan ile yaşanan vize sorunu nedeniyle 24 saat kaybeden Arnavutluk takımı cumayı cumartesiye bağlayan gece İpsala’dan Türkiye’ye giriş yapmışlardır. Konuk kafilenin kamp yaptığı Ataköy’deki motellerine varabilmek için yola devam eden Arnavutluk kafilesi İstanbul’a 100 km. uzaklıkta araçlarının bozulması üzerine mahsur kalmıştır.

Kafilede bulunan mihmandar, otobüsün yapılabilmesi için sabaha kadar tamirci ararken olayı da Türkiye Atletizm Federasyonu’na iletmek istedi. Ankesörlü bir telefonda sürekli olarak Ankara Gençlik Spor Genel Müdürlüğü’nde bulunan Atletizm Federasyonunu arayan Arnavut yetkili, cumartesi olması nedeniyle telefonlarına yanıt verecek bir yetkili bulamamıştır. Cumartesi sabahı otobüsün

¹⁰²⁴ **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1991, s.3.

¹⁰²⁵ **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1991, s.3.

¹⁰²⁶ **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1991, s.16.

tamiri ile uğraşan Arnavutlar, ancak yarışların bitiş saati olan 17.00'de Çorlu'dan yola çıkabilmişlerdir.

Sonuçta 20 kişilik Arnavutluk kafilesi madalya umudu ile geldikleri şampiyonanın ödül törenine yetişebilmişlerdir. Ataköy'de yarışların sona erdiği haberini aldıklarında şoke olduklarını söyleyen katile başkanı yapılan dereceleri gördüğünde ise en az 6-7 madalya çıkarabileceklerini söylemiştir. Kafileye, organizasyon komitesi tarafından vazgeçmeyip geldikleri için 'centilmenlik' plaketi verildi. Kafilede, 3 bin metre engelli Balkan şampiyonu Kramer Meça ve sırıkla atlama şampiyonu Zazan Fişeku gibi ünlü atletler de vardı.¹⁰²⁷

Türkiye Seyehat Acenteleri Birliği (TÜRSAB), Balkan ülkelerinde seyahat acenteliği ve turizmin gelişebilmesi için tek tip vize uygulanmasını önermiştir. Yunanistan, öneriye AT ülkeleriyle ilişkilerini gerekçe göstererek karşı çıkmıştır. "Balkan Ülkeleri Seyehat Acenteleri" toplantısı bu yıl Arnavutluk'un başkenti Tiran'da yapıldı. 8-11 Aralık 1991 tarihleri arasında Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Türkiye'nin katılımıyla yapılan toplantıda, geçen yılın gündem maddelerindeki bazı çalışma başlıklarının Balkanlardaki karışıklıklar nedeniyle uygulanamadığı vurgulanarak, 18 ncisi yapılan toplantının protokolünün gözden geçirilmesi ve seyahat acenteleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰²⁸

"Uluslararası Sanat Workshop 92 Antalya" 15-30 Nisan 1992 tarihlerinde Antalya Valiliği ve Dışişleri Bakanlığı tarafından düzenlenmiştir. Diğer yabancı sanatçılarla beraber Arnavut sanatçılar da bu etkinliğe katılmışlardır.¹⁰²⁹ Arnavut Lise öğrencilerinden bir grup, İstanbul'da düzenlenen ve Trafik sorununun tartışıldığı "Metropia" isimli çalışmaya katılmışlardır.¹⁰³⁰ 23 Nisan 1992 Milli Egemenlik ve Çocuk bayramı kutlamaları kapsamında diğer ülkelerin gazetecileri ile birlikte Arnavut gazeteciler de İstanbul Gazeteciler Cemiyeti tarafından ağırlanmışlardır.¹⁰³¹

¹⁰²⁷ **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1991, s.18.

¹⁰²⁸ **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1991, s.12.

¹⁰²⁹ **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1992, s.13.

¹⁰³⁰ **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1992, s.3.

¹⁰³¹ **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1992, s.18.

Balkan Büyük Bayanlar Voleybol Şampiyonası Kütahya Dumlupınar Spor salonunda yapılmıştır. Şampiyonaya, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Türk takımları katılmıştır. Erkek Milli Voleybol Takımı ise Arnavutluk'u 3-0 yenmiştir.¹⁰³² Balkan Gençler Basketbol Şampiyonası 2 Temmuz 1992 tarihinde Bursa'da yapılmıştır. Yugoslavya cezası nedeniyle, Bulgaristan da katılmayacağını bildirdiğinden, maçların Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Arnavutluk genç milli takımları arasında oynanması planlanmıştır.¹⁰³³ Arnavutluk ekibi katılacağını bildirmesine rağmen şampiyonaya gelememiştir. Bu nedenle Türkiye-Arnavutluk karşılaşması yapılamamıştır.¹⁰³⁴ Ancak, Arnavutluk takımı gece Bursa'ya gelmiş ve maç oynanmıştır. Türkiye, Arnavutluk'u 142-40 gibi farklı bir sonuçla yenmiştir.¹⁰³⁵

3 Aralık 1992'de Türkiye-Arnavutluk Spor İşbirliği Protokolü İstanbul'da imzalanmıştır.¹⁰³⁶ 29 Ocak 1993 tarihinde Paris'te toplanan "Dünya Kültür Akademisi"ne üye olarak, Arnavutluk'tan İsmail Kadare, Türkiye'de ise Yaşar Kemal katılmıştır. Dünya'daki 200'ü aşkın ülke arasından 21 ülkenin edebiyat, sanat, tıp, bilim ödüllü isimleriyle, tanınmış sanat, kültür ve politika adamlarının atanmış ve kurucu üye olarak katıldığı akademi, yayınlanan şartında "Amerika'nın keşfinden 500 yıl sonra uygarlıkların harmanlanarak, merkezleşmesi" amacını taşıdığını belirtmiştir.¹⁰³⁷

Karadeniz Kültürel İşbirliği Bakanlar toplantısı 4 Mart 1993 tarihinde İstanbul'da yapılmıştır. Kültür Bakanlığı Müsteşarı Prof. Dr. Emre Kongar, Türkiye'nin öncülüğünde yapılan toplantıda imzalanan sözleşme ile kültür, eğitim, bilim ve enformasyon alanlarında işbirliğinin sağlanmasının amaçlandığını, Karadeniz Sözleşmesini, Arnavutluk'un yanında dokuz ülkenin imzaladığını, Bulgaristan ve Yunanistan'ın davet edildikleri halde toplantıya katılmadıklarını kaydetmiştir.¹⁰³⁸ 5-6 Mart 1993 günleri devam eden toplantıda konuşan Başbakan Süleyman Demirel, ekonomik alanda başlatılan bölgesel işbirliğinin hızla

¹⁰³² **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1992, s.15.

¹⁰³³ **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1992, s.15.

¹⁰³⁴ **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1992, s.14.

¹⁰³⁵ **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1992, s.15.

¹⁰³⁶ Şimşir, **a.g.e.**, s. 463.

¹⁰³⁷ **Cumhuriyet**, 12 Ocak 1993, s.11.

¹⁰³⁸ **Cumhuriyet**, 4 Mart 1993, s.11.

genişlediğini vurgulamıştır.¹⁰³⁹ 1993 yılındaki Cumhurbaşkanlığı Uluslararası Türkiye 29. Bisiklet Turu'na Arnavutluk'da Bisiklet Takımı ile katılmıştır.¹⁰⁴⁰

1993 yılında 15.'si düzenlenen TRT Uluslararası 23 Nisan Çocuk Şenliği'ne dünyanın birçok ülkesinden gösterilere yoğun ilgiyle katılım sayısı 39 ülkeye ulaşmıştır. Arnavutluk'tan da katılım olmuştur. Katılımcı gruplara son gün Kapadokya gezisi düzenlenmiştir.¹⁰⁴¹

Uluslararası Ahmet Cömert Boks Turnuvası, 8 haziran 1993 tarihinde İstanbul Abdi İpekçi Spor Salonunda başlamıştır. Arnavutluk ve diğer devletlerden 150 sporcunun katıldığı turnuvada Türkiye 30 boksörle temsil edilmiştir.¹⁰⁴² 6 Temmuz 1993 tarihinde Ankara'da düzenlenen Balkan Yıldızlar Hentbol Şampiyonasına erkeklerde Arnavutluk takımı da iştirak etmiştir.¹⁰⁴³

13. Uluslararası Nasreddin Hoca Karikatür Yarışmasına diğer ülkelerle birlikte Arnavutluk da katılmıştır. Yarışma, Akşehir Nasreddin Hoca Şenliği kapsamında düzenlenmiştir. Yarışma sergisi 30 Ağustos 1993'e kadar devam etmiştir.¹⁰⁴⁴

8. Uluslararası Boğaziçi Cimnastik Turnuvası katılımcı 21 ülkeden biri olan Arnavutluk'un da katılımıyla 27 Ağustos 1993 günü İstanbul'da başlamıştır. Turnuvanın yanı sıra 'Uluslararası Cimnastik Sempozyumu' da son yılların en yüksek katılımı ile Türkiye'de gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁴⁵ 1993 yılında 4 eylül tarihinde düzenlenen Uluslararası Cezmi Or Atletizm Yarışlarına Arnavutluk'tan 16 sporcu katılmıştır.¹⁰⁴⁶ 10. Uluslararası Cumhuriyet Kupası Serbest ve Grokoromen Güreş Turnuvası'na rekor katılım olmuştur. İstanbul'da yapılan turnuvaya diğer ülkelerle birlikte Arnavutluk takımı da katılmıştır.¹⁰⁴⁷

Balkan Büyük Erkekler Hentbol Şampiyonası'nda Türk Hentbol Milli Takımı, Arnavutluk'u 33-16 yenmiştir. Türkiye, Arnavutluk karşısında maçın ilk

¹⁰³⁹ **Cumhuriyet**, 6 Mart 1993, s.14.

¹⁰⁴⁰ **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1993, s.16.

¹⁰⁴¹ **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1993, s.10.

¹⁰⁴² **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1993, s.12.

¹⁰⁴³ **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1993, s.14.

¹⁰⁴⁴ **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1993, s.18.

¹⁰⁴⁵ **Cumhuriyet**, 26,27 Ağustos 1993, s.16.

¹⁰⁴⁶ **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1993, s.14.

¹⁰⁴⁷ **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1993, s.14.

yarısını da 19-8 galip kapamıştır.¹⁰⁴⁸ Uluslararası Ömer Besim Koşalay Kır Koşusu rekor katılımı 16 Ocak 1994 tarihinde İstanbul Kağıthane Hasbahçe Parkuru'nda yapılmıştır. Diğer ülkelerden katılan bin atletin içinde Arnavutluk'tan atletler de yer almıştır.¹⁰⁴⁹

Türkiye ile Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Romanya, Rusya federasyonu ve Ukrayna arasında kültür, eğitim, bilim, enformasyon alanlarında işbirliğine ilişkin Karadeniz Sözleşmesi, Bakanlar Kurulu'na onaylanmıştır.¹⁰⁵⁰

Uluslararası Cezmi Or Kupası Atletizm Yarışmaları 17 temmuz 1994 tarihinde İstanbul ENKA Sadi Gülçelik Spor tesislerinde başlamıştır. Romanya ve Türkmenistan'ın katılmadığı yarışmalara tek konuk ülke olarak Arnavutluk katılmıştır.¹⁰⁵¹

Türkiye Futbol Federasyonu'nun ev sahipliği yapacağı 'Balkan İcra Kurulu' 17 Ocak 1995 günü İstanbul'da toplanmıştır. Diğer Balkan ülkeleri ile Arnavutluk delegasyonunun da katıldığı Balkan İcra Kurulu'nda Kulüplerarası Balkan Futbol Şampiyonası ve Balkan Gençler Futbol Şampiyonası ile ilgili görüşler tartışılmıştır. Makedonya'nın üyelik başvurusu da incelenerek karara bağlanmıştır.¹⁰⁵² Kulüplerarası Futbol Şampiyonası'nın iptal edilmesi, Balkan Gençler Futbol Şampiyonası'nın ise 1-6 Ağustos 1995 tarihleri arasında yapılmasına karar verilmiştir. Yunanistan'ın itirazına rağmen Makedonya üyeliğe kabul edilmiştir.¹⁰⁵³

Dünya Satranç Şampiyonasına giden yolun Türkiye'de düzenlenen Zonal (Bölgesel) Satranç Turnuvasından geçtiği açıklanmıştır. Grubumuzda 7 ülkenin bulunduğu, bunlardan birinin de Arnavutluk olduğu belirtilmiştir. Turnuva Ankara'da yapılmıştır.¹⁰⁵⁴

UEFA kupasında 1995 yılında Fenerbahçe ile eşleşen Arnavutluk'un Partizan takımının Avrupa'daki en büyük başarısı, 1972 yılında Kupa Galipleri Kupası'nda ilk 16'ya kalmasıydı. Partizan geçen yıl (1994) şampiyon olmasına rağmen ülke

¹⁰⁴⁸ **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1993, s.16.

¹⁰⁴⁹ **Cumhuriyet**, 12 Ocak 1994, s.16.

¹⁰⁵⁰ **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1994, s.5.

¹⁰⁵¹ **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1994, s.16.

¹⁰⁵² **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1995, s.16.

¹⁰⁵³ **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1995, s.18.

¹⁰⁵⁴ **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1995, s.18.

puanının yetmemesi yüzünden UEFA Kupasına katılmak zorunda kalmıştı. 1946 yılında kurulan Partizan'ın Arnavutluk'taki adı 'Klubi Sportiv Partizani' dir. Tek rengi bulunan ve maçlara kırmızı şort, kırmızı çorap ve formayla çıkan Partizan, Arnavutluk'un en popüler kulüplerinden birisidir. Maçlarını 20 bin kişilik Kemal Stafa Stadı'nda oynayan Partizan'ın karşılaşmalarını ortalama 10 bin seyirci izlemektedir. Partizan'ın, Arnavutluk liglerinde 16 kez lig şampiyonluğu, 13 kez de kupa şampiyonluğu bulunmaktadır.¹⁰⁵⁵

Tiran Kemal Stafa stadyumunda Fenerbahçe'nin Partizani Tiran takımını 4-0 yenerek tur atladığı maçtan önce Arnavutluk polisi Fenerbahçe başkanı Ali Şen, yöneticiler ve basın mensuplarını yumruklamış ve tekme tokatla saldırmışlardır. Basın mensuplarının içeri alınmamasından kaynaklanan arbede sonrasında Arnavutluk polisi basın mensuplarını tartaklayarak karakola götürmüştür. Bunun üzerine karakola gelen Türkiye'nin Tiran Büyükelçiliği yetkilileri, gazetecilerin kimlik kontrolünden sonra serbest bırakılmalarını sağlamıştır. Olay çıkaran polisler görevden el çektirilmiştir. Bu arada Ali Şen ve yönetim kurulu üyeleri, Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berişa tarafından kabul edilmiştir.¹⁰⁵⁶

Balkan Spor Yazarları Birliği (BSYB), Türkiye Spor Yazarları Derneği'nin girişimleriyle kurulmuştur. Türkiye, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya ve Arnavutluk'un yer aldığı BSYB'nin başkanlığına, Yunan Yannis Teodoropoulos getirilmiştir. Birliğin asbaşkanlığına TSYD Genel Başkanı Atilla Gökçe, genel sekreterliğe de Rumen Paul Zahariye seçilmiştir.¹⁰⁵⁷

Balkan sineması kapsamında Arnavut sineması pek tanınmamaktadır. Kutzim Cashku gibi sanatçılar kendi köşelerinde yıllardır film yapmaktadırlar. bu filmlerin kimi tozlu raflarda kalmıştır, kimi ulusal ödüller almıştır, arada bir uluslararası festivallere katılanlar bile olmuştur. Cashku'nun son filmi "Albay Sığınak" Enver Hoca'nın yabancı kuşatması paranoyası nedeniyle ülkeyi baştan sona bir sığınağa çevirmeyi amaçladığı karanlık yılları anlatan politik bir hicivdi.¹⁰⁵⁸

Avrupa Fair Play Birliği (European Fair Play movement) Genel Merkezi'nden yayınlanan bir bildiri ve tanıtım broşürü ile Türkiye'nin Fair Play

¹⁰⁵⁵ *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1995, s.18.

¹⁰⁵⁶ *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1995, s.18.

¹⁰⁵⁷ *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1996, s.18.

¹⁰⁵⁸ *CumhuriyetDergi Eki*, 29 Aralık 1996, s.9.

konusunda organizasyon ve medya olarak başarılı çalışmaları dikkate alınarak 9 ülkedeki Fair Play organizasyonu Türkiye'ye verilmiştir. TMÖK Fair Play Konseyi Başkanı ve Avrupa Fair Play Birliği 2'nci başkanı olan Erdoğan Arıpınar'a (Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Moldova, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya, Ukrayna, Bulgaristan) Fair Play organizasyonlarının kurulması görevi verilmiştir.¹⁰⁵⁹

1998 Dünya Kupası elemeleri için Arnavutluk'taki olaylar nedeniyle 2 Nisan 1997'de İspanya'nın Granada kentinde oynanan Arnavutluk - Almanya maçı¹⁰⁶⁰ için İspanya'ya giden Arnavutluk Milli Futbol Takımı'nın İspanya'dan siyasi sığınma hakkı istedikleri bildirilmiştir. Arnavutluk Ümit Milli Takımı'nın 8 oyuncusu ve teknik direktörünün de sığınma hakkı istediği belirtilirken, futbolcuların ülkelerine gönderilip gönderilmeyeceği ise henüz bir kesinlik kazanmamıştır.¹⁰⁶¹

2000 yılı Avrupa Futbol Şampiyonası'na hazırlanan Türk Milli Futbol Takımı, 21 Ocak 1998'de Antalya'da Arnavutluk ile oynadığı hazırlık maçında Arnavutluk'a 4-1 yenilmiştir. Türk Ümit Milli Takımı ise, Burdur'da oynanan özel maçta Arnavutluk'u 1-0 yenmiştir.¹⁰⁶²

Balkan Herkes için Spor Birliği'nce Türkiye'de yapılması kararlaştırılan 1. Balkan Herkes için Spor Oyunları'nın 28 Ekim-1 Kasım 1998 tarihleri arasında Antalya-Belek'te yapılacağı açıklanmıştır.¹⁰⁶³ Arnavutluk'un başkenti Tiran'da yapılan Avrupa Gençler Serbest Güreş Şampiyonası'nda Türkiye, takım halinde birinci olmuştur. Türkiye toplamda 6 madalya almıştır.¹⁰⁶⁴

UNESCO Kültür Bakanları III. Yuvarlak Masa Toplantısı 16-17 Eylül 2002 tarihlerinde İstanbul Çırağan Sarayı'nda yapılmıştır. Toplantıda 'somut olmayan kültürel mirasın korunması' yolunda adımlar atılmıştır. Arnavutluk'tan Arta Dada da katılmıştır.¹⁰⁶⁵

¹⁰⁵⁹ **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1997, s.18.

¹⁰⁶⁰ **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1997, s.18.

¹⁰⁶¹ **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1997, s.18.

¹⁰⁶² **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1998, s.16.

¹⁰⁶³ **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1998, s.17.

¹⁰⁶⁴ **Cumhuriyet**, 17 Haziran 2002, s.19.

¹⁰⁶⁵ **Cumhuriyet**, 13 Eylül 2002, s.14.

İstanbul’da düzenlenen ve 22 Ülkeden 190 güreşçinin katıldığı 22. Dünya Ordulararası Güreş Şampiyonası’nda Türkiye takım halinde şampiyon olurken, 2 altın, 1 bronz madalya ile Arnavutluk ikinci olmuştur.¹⁰⁶⁶

“5. Uluslararası Karadeniz’e Kıyısı Olan Ülkeler Tiyatro Festivali” 4 Mayıs 2004 tarihinde Trabzon’da başlamıştır. 11 ülkeden tiyatro topluluklarının katıldığı festivale Arnavutluk’tan Scampa Tiyatrosu ‘Gelecek Yumurtaların Üzerinde Duruyor’ oyunu ile katılmıştır.¹⁰⁶⁷

2005 yılına gelindiğinde eğitim, spor, turizm ve kültür alanlarında Türkiye-Arnavutluk ilişkilerindeki gelişmeler çok artmış ve her yıl rutin olarak kaşılıklı bu alanlardaki faaliyetlere katılım oranı yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bu nedenle, anılan tarihten günümüze kadar olan ilişkilerden örnekler verilerek konunun izahı yapılacaktır. Bu kapsamda; Silivri Yoğurt Festivali (7 Temmuz 2005), İstanbul Kitap Fuarı (Arnavutluk’tan, Ekim-Kasım 2006 ve devamında her yıl yayinevleri ve yayıncılar birliği temsilcileri katılmışlardır.), Antalya’da çeşitli spor branşlarında kamp yapılması (Başta Futbol olmak üzere Aralık 2006’dan bu yana birçok takım kamp yapmak için Antalya’ya gelmişlerdir.) iştirak edilen faaliyetlere örneklerdir.

1. Karadeniz Oyunları, KEİ’ye üye 12 ülkenin katılımıyla 2-8 temmuz 2007’de Trabzon’da yapılmıştır. Arnavutluk da çeşitli branşlarda katılmıştır. Aydın Doğan Uluslararası Karikatür Yarışmaları’nda ilki Haziran 2008’de Arnavut sanatçı Agim Sulaj olmak üzere, muhtelif tarihlerde Arnavut sanatçılar ödülleri almışlardır. 1-8 Ekim 2008 tarihlerinde Ankara’da yapılan Uluslararası Voleybol Hakemleri Kursu’na Arnavutluk’tan da Voleybol Hakemleri katılmıştır. Eylül 2008’e Arnavutluk’un başkenti Tiran’da düzenlenen Dünya Güreş Oyunlarına Türk güreşçilerde katılmışlardır. Plaj güreşi branşında Türkiye takım halinde birinci olmuştur.

Kasım 2008’de Tiran’da “Atatürk Fotoğrafları” konulu bir sergi açılmıştır. Ulusal Tarih Müzesi’nde açılan sergide fotoğraflar haricinde, Tiran’daki Mustafa Kemal Atatürk Okulu öğrencilerinin şiirleri ve kompozisyonları da yer almıştır. Her sene 23 Nisan kutlamalarına Arnavutluk’tan da çocuklar Türkiye’ye gelerek kutlamalara katılmışlardır. 22-29 Mayıs 2009 ‘Uluslararası Durres Film Festivali’nde

¹⁰⁶⁶ **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 2003, s.19.

¹⁰⁶⁷ **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 2004, s.15.

Nuri Bilge Ceylan'ın "Üç Maymun" filmi "En iyi Balkan Film Ödülü"nü almıştır. 24 Haziran 2010'da Türk Basketbol Milli Takımı'nda oynayan Arnavut orijinli Ermal Kurtoğlu, Arnavutluk Basketbol Milli Takımında görev almıştır. Başka bazı sporcular da aynı şekilde Türk ve Arnavutluk Milli Spor Takımları'ndan karşılıklı geçişler yapmışlardır.

8 Ağustos 2010'da Arnavut sanatçı Adrian Paci, İstanbul Modern'deki video performansları ile dikkat çekmiştir. 11 Eylül 2011'de Arnavutluk'ta düzenlenen Dünya Dağ Koşusu Şampiyonası'na Türkiye'den de atletler katılmıştır. 2011 Avrupa Gençlik Olimpik Oyunları (EYOF) 24-31 Temmuz 2011 tarihlerinde Trabzon'da yapılmıştır. Arnavutluk'tan da çeşitli branşlarda sporcular katılmıştır.

2011 yılından itibaren Türk dizileri, başta "Muhteşem Yüzyıl" olmak üzere Arnavutluk'ta da büyük beğeni toplamaktadır. 17-25 Eylül 2011 tarihlerinde düzenlenen 18. Altın Koza Film Festivali'nde, Akdeniz Ülkeleri Kısa Film Yarışmasına Arnavutluk'tan da kısa filmler ile katılım sağlanmıştır. Arnavutluk'un Durres kentinde her yıl düzenlenen "Arnavutluk Uluslararası Film Festivali"ne farklı yıllarda Türk filimleri ile iştirak edilmiştir. Durres Film Festivali'nin 7. yılında, Eylül 2014'te, Yılmaz Erdoğan'ın yönettiği "Kelebeğin Rüyası" filmi "Balkanlar'ın En İyi Filmi" ödülüne değer görülmüştür. Türkan Şoray'a da Yaşam Boyu Onur Ödülü verilmiştir.

Tiran ile Ankara'nın 1995'ten bu yana kardeş kent oldukları çeşitli basın yayın organlarında vurgulanmıştır. 21-23 Eylül 2012'de İzmir'de düzenlenen 22. Balkan Veteranlar Atletizm Pist Şampiyonası'na Arnavutluk'tan da sporcular katılmıştır. Arnavutluk Ulusal Tiyatrosu, 19 Mayıs 2013 ile muhtelif tarihlerde ve birçok festivalde Türkiye'de oyunlar sergilemiştir.

29 Temmuz 2013'de İstanbul Kartal'da düzenlenen III. Taş Heykel Sempozyumu'na Arnavut sanatçılar ve gözlemciler de katılmışlardır. Arnavutluk Başbakanı Edi Rama'nın, sanatçı kimliğiyle ilk kez Türkiye'de gerçekleştirdiği kişisel resim sergisi, 7 Aralık 2015 ile 21 Ocak 2016 tarihleri arasında İstanbul'da Tophane-i Amire Kültür ve Sanat Merkezi'nde ziyarete açık kalmıştır.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶⁸ **Cumhuriyet**, 7 Aralık 2015, s.18.

2017 yılına gelindiğinde Arnavutluk ile Türkiye'nin Eğitim, Turizm ve Spor Branşları ile Kültürel Sahadaki ilişkilerinin iyi seviyede olduğu görülmektedir. Toplumların karşılıklı olarak iyi ilişkilerinin daha da geliştirilmesi için, bu alanlardaki yakınlaşmaların arttırılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

5.2. Müzik Alanındaki İlişkiler

Arnavutluk ile Türkiye arasında müzik alanındaki ilişkiler komünist sistem zamanında da süre gelen bir gelenek halinde devam etmiştir. 1990 yılı öncesinde opera sanatçılarımız, piyanistlerimiz gibi birçok sanatçımız, özellikle Tiran'da olmak üzere Arnavutluk'un muhtelif şehirlerinde konserler vermişler, Arnavut sanatçılarla ortak müzik çalışmalarında bulunmuşlardır. Arnavutluk'tan da muhtelif müzik dallarındaki sanatçılar Türkiye'de konserler vermişler ve Türk sanatçılarla ortak çalışmalarda bulunmuşlardır. 1990 açılım yıllarından itibaren bu ilişkiler artarak devam etmiştir.

Devlet sanatçısı Prof. Hikmet Şimşek, Türk bestecilerinin eserlerinin de seslendirileceği konserleri yönetmek üzere Ocak 1990 ayı sonunda Arnavutluk'a gitmiştir. Şimşek, iki ülke arasındaki kültürel ilişkiler çerçevesinde Tiran'da, Arnavutluk Devlet Senfoni Orkestrası'yla üç konser vermiştir.¹⁰⁶⁹

25 Haziran 1992'de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Deklarasyonu'nu (KEİD) imzalayan 11 ülkeden 17 müzisyen tarafından kurulan Karadeniz Oda Orkestrası Şef Saim Akçıl yönetimindeki ilk konserini 10 Aralık 1992'de Antalya'da düzenlenen KEİD Dışişleri Bakanları toplantısında, ikinci konserini ise 12 Aralık 1992'de İstanbul The Marmara Oteli Balo Salonunda vermiştir. Arnavutluk'tan Xhevana Soppi'nin yer aldığı orkestra KEİD ülkeleri arasında bir "kültür alanı" yaratılması amacına yönelik olarak kurulmuştur.¹⁰⁷⁰ Karadeniz Oda Orkestrası 21. Uluslararası İstanbul Festivali kapsamında 1 Temmuz 1993'de Aya İrini'de konser vermiştir. Orkestra soprano Fidan Kassimova'ya eşlik etmiştir.¹⁰⁷¹

10 Eylül 1995 tarihinde İstanbul'da Yapı Kredi Bankası'nın düzenlediği "Uluslararası Leyla Gencer Şan Yarışması" Cemal Reşit Rey Konser Salonu'nda final gecesiyle son bulmuştur. Arnavutluk'tan katılan Enkelejda Shkoza (mezzo

¹⁰⁶⁹ *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1990, s.5.

¹⁰⁷⁰ *Cumhuriyet*, 13 Aralık 1992, s.11.

¹⁰⁷¹ *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1993, s.19.

soprano) birinci olmuştur. Arjantin'den katılan tenor ikinci, Türkiye'den Birgül Su (soprano) üçüncü olmuştur. Aynı zamanda jüri'de de yer alan Leyla Gencer, yaptığı konuşmasında Atatürk'ün sanatla ilgili sözlerini hatırlatarak, ilk defa yapılan bu yarışmanın amacının gençlere yeni ufuklar açmak olduğunu söylemiştir.¹⁰⁷²

Arnavutluk Devlet Senfoni Orkestrası 19-21 Aralık 1995 tarihlerinde İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nde üç konser vermiştir. İstanbul Filarmoni Derneği tarafından Arnavutluk Konsolosluğu'nun işbirliği ile düzenlenen konserlerde klasik Batı müziğinin tanınmış bestecilerinin yanında çağdaş Arnavut bestecilerinin yapıtlarına da yer verilmiştir. Konserlere Arnavut sanatçıların yanı sıra bir de Türk sanatçısı, genç piyanistlerimizden Sibel Atal katılmıştır. 1949 yılında kurulmuş olan Arnavutluk Devlet Senfoni Orkestrası bugüne dek Arnavutluk dışında Rusya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve İtalya'da turneler yapmıştır. Devlet Sanatçımız Prof. Hikmet Şimşek de dahil olmak üzere uluslararası düzeyde isim yapmış birçok şef ve solistle çalışmıştır. Orkestranın İstanbul konserlerini Arnavutların ülke dışında da tanınmış şefleri Devlet Sanatçısı Ermir Krantja yönetmiştir. Konserlerin son günü Arnavutluk Senfoni Orkestrası'nın üyelerinden oluşan Tiran Oda Orkestrası ve Arnavutluk'un tanınmış dansçılarının dans gösterisi sahne almıştır. Konserlerin devam ettiği tarihler sırasında Atatürk Kültür Merkezi fuayesinde çağdaş Arnavut ressamların yapıtlarının görülebileceği bir sergi de yer almıştır.¹⁰⁷³

19-21 Şubat 1998'de Bulgaristan'ın Varna kentinde yapılan "7. Uluslararası Müzik Festivali Discovery 98" içerisindeki Pop Müzik Yarışması'nda Arnavutluk'tan 16 yaşındaki şarkıcı Elsa Lila Büyük Ödülü kazanmıştır. Jüri başkanı Türkiye'den ünlü besteci Selmi Andak ödülü sahnede Arnavut sanatçıya vermiştir.¹⁰⁷⁴

22 Ülkeden 41 Sanatçı ile ortak orkestra haline gelen "Karadeniz Oda Orkestrası" 1992 yılından sonra, Ankara, İstanbul Festivali, Bükreş, Köstence, Kiev, Moskova ve Tiflis'teki başarılı konserler ile adını duyurmuş, 1998 yılında orkestraya Hazar Denizi bölgesinden sanatçıların katılması ve 1999 yılında "Üç Denizin Öyküsü" adıyla Karadeniz, Hazar Denizi ve Akdeniz'i içeren Enerji Konferansı için verilen konser ile orkestra sanatçı kapasitesini arttırmıştır. Son olarak İstanbul'da "3

¹⁰⁷² *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1995, s.15.

¹⁰⁷³ *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1995, s.14.

¹⁰⁷⁴ *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1998, s.11.

Denizin Öyküsü Enerji Konferansı” içeriğinde verilen konser ile “Genişletilmiş Karadeniz Oda Orkestrası” Arnavutluk, Türkiye ve farklı ülkelerden sanatçıların kültürel bütünleşmesini göstermiştir.¹⁰⁷⁵

UNESCO’nun önderliğinde 1998 yılında kurulan “Balkan Müzik Forumu” toplantısı, 4-6 Nisan 2003 tarihlerinde Borusan Kültür Merkezi ev sahipliğinde İstanbul’da yapılmıştır. Etkinlikte, ana konu olarak Avrupa Birliği ile Balkan ülkeleri arasında müzik alanında işbirliği sağlayabilecek ve bu anlamda ilişkileri canlandıracak projeler ele alınmıştır. Arnavutluk’ta Balkan Müzik Forumu’nun üyeleri arasında bulunmaktadır.¹⁰⁷⁶

Kara Kuvvetleri Komutanlığı’nın 2212. kuruluş yıldönümü nedeniyle Ankara’da “1. Askeri Bandolar Festivali” düzenlenmiştir. Arnavutluk Silahlı Kuvvetleri Bandosu’da 26-28 Haziran 2003 tarihlerindeki festivale katılmıştır.¹⁰⁷⁷

2. Akdeniz Şarkı Yarışması 27 Eylül 2003 tarihinde Fethiye’de yapılmıştır. Arnavutluk ve Türkiye dahil 15 ülkeden katılımcı bulunan yarışma Fethiye Şehir Stadında yapılmıştır.¹⁰⁷⁸

6-13 Nisan 2009 tarihlerinde düzenlenen Afyonkarahisar Klasik Müzik Festivali’ne Arnavut sanatçılar da katılmışlardır¹⁰⁷⁹. 1992 yılında ‘Karadeniz Oda Orkestrası’ adıyla kurulan ve içinde Arnavut sanatçılar ile birlikte 23 ülkeden sanatçının yer aldığı çok uluslu orkestra, Kasım 2015’de karşımıza ‘Tekfen Filarmoni Orkestrası’ olarak çıkmıştır. 2015 Kasım ayında verdiği konseri Yaşar Kemal’e adayan orkestra, ağıtlardan Beethoven’a kadar bir yelpazeyi kapsayan eserleri seslendirmiştir.¹⁰⁸⁰

İzmir Devlet Senfoni Orkestrası’nın Hasan Ferid Alnar’ı anma konserinde iki solocu’dan biri Arnavutluk’tan viyolonselci Hayreddin Hoxha, diğeri Türkiye’den

¹⁰⁷⁵ **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1999, s.14.

¹⁰⁷⁶ **Cumhuriyet**, 3 Nisan 2003, s.14.

¹⁰⁷⁷ **Cumhuriyet**, 26 Haziran 2003, s.3.

¹⁰⁷⁸ **Cumhuriyet**, 25 Eylül 2003, s.14.

¹⁰⁷⁹ **Radikal**, 25 Mart 2009, <http://www.radikal.com.tr/kultur/afyonda-sekizinci-klasik-muzik-festivali-927814/>, (Erişim: 10.05.2017).

¹⁰⁸⁰ **Cumhuriyet**, 19 Kasım 2015, s.14.

kanun sanatçısı Halil Altınköprü idi. Her iki sanatçı da birer virtüözlük örneği vermişler ve büyük beğeni toplamışlardır.¹⁰⁸¹

Müzik alanında ortak kültüre sahip iki halk olan Türkiye ve Arnavutluk halkları, özellikle komünist sistemin Arnavutluk'ta çökmesinden sonra daha yakın ilişkiler içinde olmuşlardır. Klasik müzik alanında komünizm zamanında da bazı sanatçı ve konser değişimleri de yaşanmıştır. Bu yakın ilişkiler 2017'lere gelindiğinde artarak devam etmektedir.

5.3. Edebiyat Konusundaki Çalışmalar

Arnavut edebiyatı ile Türk edebiyatı Osmanlı döneminde içiçe geçmiştir. Bizim çok önemli şairlerimiz, sözlükçülerimiz, dil bilimcilerimizden bir kısmı Arnavut asıllıdır. Şemsettin Sami ve Mehmet Akif Ersoy buna birer örnektir. Bununla beraber, Arnavut bağımsızlığı uğruna çaba gösteren Arnavut edebiyatçıları da bulunmaktadır. Arnavut edebiyatında Osmanlılardan veya Türklerden kurtulma çabalarını maksatlı olarak işleyen birçok yazar bulunmaktadır. Komünizm döneminde, ayrı paktların insanları olduğumuzdan ve Türkiye'de komünizm tehlikesinden korkular nedeniyle, kısmen olsa da edebiyat konusunda pek yaklaşma olamamıştır.

Arnavutluk'ta totaliter rejim döneminde eserleri yasaklanan, adı okul kitaplarından çıkarılan ünlü yazar-şair Gjergj Fishta, doğumunun 120. yılında ilk defa törenlerle anılmıştır. Yazarın doğduğu İşkodra kentindeki törenlere, Devlet Başkanı Ramiz Alia da katılmıştır. İtibar iadesi yapılan yazara ait şiirler ve eserlerinde, Sırp iddialarına karşı çıkıp Arnavutluk'un birleşme (Yugoslavya'daki Kosova ve Arnavutluk'un birleşmesi) özlemini sık sık irdelemiştir.¹⁰⁸²

Ünlü Arnavut yazar İsmail Kadare'nin dünya ölçüsünde ona ün getiren 1976 tarihli "Ölü Ordunun Generali" nin arkasından yazdığı "Canavar" romanı, yayımlanması için 25 yıl beklemiştir. Arnavutluk'ta yasaklanan "Canavar" romanı, 1990 yılında Arnavutluk'ta, 1991'de Fransa'da ve 1993'de Türkçe olarak Türkiye'de yayımlanmıştır. "Canavar" Kadare'nin Anti-İlyada'sı olarak yorumlanmıştır. Gerçek bir edebiyat dehası olarak nitelenen Kadare, Fransa sürgününden açılım sonrası Arnavutluk'a dönmüştür. Ülkenin demokratikleşmesine katkıları uluslararası

¹⁰⁸¹ *Cumhuriyet*, 13 Aralık 2006, s.15.

¹⁰⁸² *Cumhuriyet*, 28 Ekim 1991, s.7.

ortamda saygı gören tek Arnavut yazar olan Kadare, yeni romanı “Hacın Yüğü” üzerinde çalışmaktadır.¹⁰⁸³

Arnavut yazar İsmail Kadare, Nobel ödülü dağıtımında, Arnavutluk’un göz önüne bile alınmadığını söylemiştir. Arnavutluk’un dünyadan soyutlanmasında komünist rejimin büyük rolü olduğunu belirten Kadare, Avrupa’nın Arnavutluk’u dışladığını ve varlığını, kültürünü görmezden geldiğini ifade etmiştir.¹⁰⁸⁴

Çatalca Belediyesi’nin geleneksel Erguvan Şenlikleri kapsamında Türkiye Yazarlar Sendikası ve Çatalca Belediyesi tarafından düzenlenen Balkan Şiir Günleri’nin üçüncüsü “Çağdaş Arnavutluk Şiiri” adı altında 3 Temmuz 1998’de yapılmıştır. Fatos Arapi, Dritero Agolli gibi dünyaca ünlü Arnavut şairlerinin yanı sıra genç kuşak şairlerinin ve Kosova ve Makedonya Arnavutluk şiiri temsilcilerinin de katıldığı sempozyum gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁸⁵

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, İstanbul Kültür Üniversitesi 10. kuruluş yıldönümü etkinlikleri çerçevesinde, Türkçenin sözdizimi ve Türk edebiyatında üslup arayışları konusunda bildiriler sunulmuştur. 27-28 Ağustos 2007 tarihlerinde Ataköy’de yapılan toplantıya Arnavutluk’tan da akademisyenler katılmıştır.¹⁰⁸⁶

Toplumcu gerçekçi Türk edebiyatının usta kalemi Orhan Kemal’in “Cemile” adlı romanı, Fan Noli Yayınevi tarafından Arnavutluk’ta yayımlanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın TEDA Projesi kapsamında Jimi Lazri tarafından çevrilen yapıt, dokuma fabrikasında çalışan Cemile’nin zor yaşam koşullarını gerçekçi bir şekilde yansıtıyordu.¹⁰⁸⁷

20 Mart 2007’de Eşrefpaşa İzmir’de düzenlenen 3. Uluslararası Şiir Buluşması’na Arnavut şair Entela Safeti Kasi de katılmıştır. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi Ağustos 2008’de İstanbul’da yapılmıştır. Kongreye Arnavutluk’tan genç bilim insanları da katılmışlardır. Orhan Kemal’in birçok kitapları yanında “72. Koğuş” ve “Ekmek Kavgası” da Arnavutça’ya çevrilerek Arnavutluk’ta yayımlanmıştır. Orhan Kemal’in “Baba Evi” romanı 2010 yılında,

¹⁰⁸³ **Cumhuriyet** Kitap Eki, 1 Temmuz 1993, s.1,6.

¹⁰⁸⁴ **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1995, s.14.

¹⁰⁸⁵ **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1998, s.13.

¹⁰⁸⁶ **Cumhuriyet** Bilim ve Teknik Eki, 14 Eylül 2007, s.16.

¹⁰⁸⁷ **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 2010, s.20.

“Avare Yıllar” kitabı ise Orkida Maca tarafından 2011 yılında Arnavutça’ya çevrilerek Fan Noli Yayınevi’nce yayımlanmıştır.

Arnavutluk Kültür Bakanlığı, “Yaşar Kemal Edebiyatı”nın konu edileceği bir Yaşar Kemal’e saygı buluşması düzenlemiştir. Tiran’da 31 Mayıs 2013’e düzenlenen etkinliğe Yaşar Kemal’in kendisi katılamamış ancak etkinliğe bir mektup göndermiştir.

İsmail Kadare’nin “İbret Taşı” isimli romanı Türkçe’ye çevrilerek Mayıs 2013’te Türkiye’de yayımlanmıştır. 2000-2011 yılları arasında 11 yıl Tiran Belediye Başkanlığı yapan ve 2005’den bu yana Arnavutluk Sosyalist Partisinin liderliğini de yürüten Edi Rama’nın “Kurban” adlı kitabı Türkçe’ye çevrilmiş ve Temmuz 2013’te Türkiye’de yayımlanmıştır.

Çağdaş Arnavut şiirinin en seçkin temsilcilerinden Fatos Arapi’nin “Şiirler” isimli kitabı Ekim 2014’te Türkçe’ye çevrilerek Türkiye’de yayımlanmıştır. Ayrıca, aynı dönemde, Dritero Agolli ve Cevahir Sipahi’nin de “Şiirler” isimli kitapları Türkçe’ye çevrilerek Türkiye’de yayımlanmışlardır. Yazarımız Ahme Ümit’in 10 eseri de 2014’te Arnavutça’ya çevrilerek Arnavutluk’ta yayımlanmıştır.

Arnavut Edebiyatı ile Türk Edebiyatı, Cumhuriyet öncesindeki Osmanlı döneminde içiçe olmuşlardır. Arnavutluk’un bağımsızlığı aşamasında ve komünizm dönemlerinde zaman zaman ayrışmalar olsa da, genellikle ortak motifler işlenmiştir. Komünizm yıllarında Arnavut edebiyatında Türklerle ilgili olumsuz temaların işlendiği dönemler yaşanmıştır. Günümüzde de gerek yazın alanında gerekse dinsel söylemlerde bu olumsuzluk bazen yaşanmaktadır. Bununla beraber her iki ülkenin gerek roman gerekse şiir alanlarında çeviri yapıtları bol miktarda bulunmaktadır. Şairlerin karşılıklı ziyaretleri de bu ilişkilerin arttırılmasına yardımcı olmaktadır.

5.4. Halk Dansları Faaliyetleri

12. Uluslararası Halk Dansları Festivali birçok ülkenin katılımıyla Samsun’da yapılmıştır. Arnavutluk Halk Dansları Ekibinin de katıldığı festival’de ikinci Altın Tütün yarışması da yapılmıştır. Festival 30 Temmuz 1992’de sona ermiştir.¹⁰⁸⁸ 32. Uluslararası Bursa festivali içinde yer alan 7. Altın Karagöz Uluslararası Halk

¹⁰⁸⁸ Cumhuriyet, 29 Temmuz 1992, s.17.

Dansları Yarışması'na diğer ülkelerle birlikte Arnavutluk ekibi de katılmıştır. Yarışma 12 Temmuz 1993'e kadar sürmüştür.¹⁰⁸⁹

33. Uluslararası Bursa Festivali, 14 temmuz 1994'de yapılan "8. Altın Karagöz Halk Dansları Yarışması"nın finaliyle sona ermiştir. Yarışmada, Arnavutluk Halk Dansları Ekibine Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Özel Ödülü verilmiştir.¹⁰⁹⁰

Bayrampaşa Belediyesi'nce "1. Uluslararası Bayrampaşa Halkoyunları ve Folklor Şöleni" 14-15 Ağustos 1995 tarihlerinde yapılmıştır. Diğer Balkan ülkeleri ile birlikte Arnavutluk'tan da halkoyunları ekibinin katıldığı şölen ilçede yapılan kortej yürüyüşü ile başlamıştır.¹⁰⁹¹

Silivri Belediyesi'nin 23 Nisan 1998 Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı nedeniyle düzenlediği "2. Balkan Çocuk Şenliği", Arnavutluk, Romanya ve Bulgaristan'dan gelen 133 konunun katılımı ile kutlanmıştır. Silivri halkının konuk ettiği küçük konuklar ilçenin çeşitli götteri alanlarında yerel oyunlarını sergilemişlerdir.¹⁰⁹²

7. Balkan Halk Dansları Festivali 7-12 Ekim 2011 tarihlerinde İzmir'de yapılmıştır. Festivale Arnavutluk'tan da Halk dansları Ekipleri katılmıştır. 30 Ağustos-2 Eylül 2012 tarihlerinde yapılan Taşköprü Uluslararası Kültür ve Sarımsak Festivali'ne Arnavutluk'tan Halk Oyunları Topluluğu katılmıştır.

Türkiye ve Arnavutluk arasındaki diğer bir yoğun ilişki halk dansları ve oyunları alanında yaşanmaktadır. Balkan Halk Dansları ortak bilinci ve figürleri her iki ülkenin kültürlerinin bir parçasıdır. Her iki ülkede yapılan çeşitli festivallerde iki ülkeninde ekipleri gösteriler sunmaktadır. Bu alanda da iki ülke ilişkilerine olumlu katkılarda bulunmaktadır.

¹⁰⁸⁹ **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1993, s.18.

¹⁰⁹⁰ **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1994, s.14.

¹⁰⁹¹ **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1995, s.14.

¹⁰⁹² **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1998, s.18.

SONUÇ

Türkiye-Arnavutluk ilişkilerinin 1990 yılı sonrasındaki siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal boyutlarını analiz etmeye gayret gösterdiğimiz bu çalışmada, köklü bir tarihin derinliklerinden gelen çok yakın ve samimi ilişkilerin bulunduğunu tespit ettik. Öncelikle, Türkiye-Arnavutluk ilişkilerinin tarihsel süreçteki temellerini inceleme yoluna gittik, çünkü 1990 öncesinde, 14. yüzyıla kadar giden bir geçmiş üzerinde yaşanan gelişmeler, son yıllardaki ilişkilere yön veriyordu.

Tarihsel sürece baktığımızda, Türkler ve Arnavutlar arasında siyasi, ekonomik, askeri, sosyal ve kültürel bakımdan iç içe geçmiş bir oluşum tespit edilmiştir. Osmanlıların, Balkan yarımadasının batısına doğru ilerleyişleri aşamasında, 14. yüzyılın ikinci yarısında karşılaştıkları Arnavutlar, her bakımdan aynı düşünce yapısında ve değerlere sahip insanlar olarak karşımıza çıkmışlardır. Bu karşılaşmanın ilk zamanlarında akıncı beylerine mukavemet gösteren etkin bir grup olmalarına rağmen, zamanla aynı değer yargılarını paylaşmamız, daha sonrada aynı dine mensup olmamız nedeniyle Arnavutlar Osmanlı Devleti'nin asli unsurlarından kabul edilmişlerdir. Asla bir azınlık gibi görülmemişlerdir. Arnavutlar da Osmanlı Devleti'nin yıkılış aşamasına kadar ayrılıkçı bir tutum içinde olmamışlardır. Hatta bazı Arnavut aydınları Osmanlı ve Türk kültürüne ve siyasal yaşamına büyük katkılarda bulunmuşlardır.

Avrupa'da ve Balkanlar'daki milliyetçilik hareketlerinin artması, Osmanlı Devleti'nin dağılma aşamasına gelmesi, I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde Arnavutların da bu duygulara kapılmalarına neden olmuştur. 1878 yılından itibaren Prizren Birliği gibi oluşumlarla Arnavut Milliyetçiliğine ilişkin görüşler Arnavutlar arasında yayılmaya başlamıştır. Özellikle Arnavutların yaşadıkları toprakların kuzeyden Sırlar, güneyden Yunanlılar tarafından önce tehdit sonra işgal edilmesi, Arnavutlar arasındaki özerklik ve bağımsızlık niyetlerini arttırmıştır. Balkan Savaşının başlaması ve Arnavutların yaşadığı toprakların Sırlar, Yunanlılar ve kısmen de Bulgarlar tarafından işgal edilmesi, Arnavutların özellikle Sırların tecavüzlerine maruz kalmaları, Osmanlı Devleti'nin bölgelerinden çekilmeye mecbur bırakılması nedenleriyle, Arnavutlar 28 Kasım 1912'de Arnavutluk'un güneyindeki sahil kenti olan Vlore'de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Birinci Balkan Savaşı'nın devam ettiği günlerde, güneyden Yunan askerlerinin yaklaşmakta olduğu Vlore kentinde ilan edilen bu bağımsızlık, önce uluslararası ortamda kabul görmemiş, ancak 29 Temmuz 1913'de Londra'da devam eden Büyükelçiler Konferansında kabul edilmek zorunda kalınmıştır. Bölgeden çekilen Osmanlı Devleti'nin bıraktığı boşluğu sadece Sırlara ve Yunanlılara bırakmak istemeyen büyük devletler, Arnavutlara da yaşadıkları bölgelerin büyük bölümünde bağımsızlık tanımışlardır. Bununla beraber günümüzde Balkanlar'da yaşanan bazı sorunların temelinde Arnavutluk'un çevresindeki ülkelerde yaşayan Arnavutların olduğu görülmektedir. Örneğin; Kosova'nın nüfusunun yüzde 90'ından fazlası Arnavut kökenli olduğundan, 1989-2008 yılları arasında devam eden ve BM kontrolünde bir bağımsızlık ile şimdilik durulmuş gibi görülen Kosova sorunu yaşanmıştır. Keza Yunanistan'ın kuzeyinde yaşayan Çamerya Arnavutları ile Makedonya'nın nüfusunun yüzde 25'ini oluşturan Arnavutların, gelecekte sorun yaşanabilecek bölgelerde yaşamak zorunda bırakıldıkları tespit edilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Arnavutluk da Anadolu gibi işgal edilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk bir yandan Milli Mücadeleye devam ederken, bir yandan da Arnavutluk'un da düşman işgalinden kurtulması için Arnavutluk'a heyetler göndermiş ve bu şahıslar Arnavutluk yönetiminde yer alarak, Arnavutluk'un özgürleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Lozan görüşmeleri esnasında Osmanlı Borçları görüşülürken Arnavut temsilciler itiraz etmişler ve demiryolları payının düşülmesi gibi hesaplamalarla Arnavutluk'un ödeyeceği borç miktarında azaltmaya gidilmiştir.

1923 yılından itibaren Türkiye-Arnavutluk ilişkilerinin gelişmeye başladığını, Arnavutluk'un genç Türkiye Cumhuriyeti ile ilk Dostluk ve Barış Anlaşması imzalayan ülkelerden olduğunu görmekteyiz. Fakat bu uzun süreli olmamıştır. Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ahmet Zogu'nun krallığını ilan etmesi, Türkiye'nin de bu kararı tanımaması nedeniyle iyi giden ilişkiler kesilmiştir. Balkan Pakti çalışmaları nedeniyle yakınlaşma olsa da İtalya'nın etkisiyle bundan da uzaklaşmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nda önce İtalyanlar sonra da Almanlar tarafından işgal edilen Arnavutluk ile ilişkiler kısıtlı imkanlarla sürdürülmüştür. Savaşın sonuna doğru 1944 yılından itibaren komünist Enver Hoca'nın kontrolüne giren Arnavutluk

ile ilişkiler Enver Hoca'nın girişimleri nedeniyle kesilmiştir. Komünistlerin yaklaşımı yaklaşık 20 yıl devam etmiştir. Soğuk savaş yıllarında ayrı kutupların ülkeleri olan Türkiye ve Arnavutluk ilişkileri, ancak Enver Hoca'nın ölümü ve 1990'ların başından itibaren komünizmin çökmesiyle istenen seviyeye doğru yol almaya başlamıştır.

1990'lı yıllarda komünizmden demokrasiye geçişin sancılı zamanlarında Türkiye her bakımdan Arnavutluk'a destek olmuştur. Ekonomik alanda çok miktarlarda yardım ve hibeler yapılmıştır. Türk Eximbank aracılığı ile Arnavutluk'a krediler açılmıştır. Bazen, kredilerin ödenemediği durumlarda borç silinmesi yoluna bile gidilmiştir. Serbest Piyasa Ekonomisine geçişin yaşandığı bu periyotta, sancılı günler geçiren Arnavutluk ile tecrübe paylaşımında bulunulmuştur.

İki ülke liderlerinin ve diğer seçilmiş ve atanmış bürokratlarının karşılıklı ziyaretleri, Türkiye-Arnavutluk ilişkilerinin gelişmesine büyük katkılarda bulunmuştur. Demokrasiye geçiş için 1990 yılından itibaren, diğer komünist ülkelerden farklı olarak ülke yönetiminden gelen reform çabalarına, 1991 yılındaki serbest seçimlere hile karıştırılması iddiaları nedeniyle gölge düşürülmesi, Arnavutluk'taki demokrasiye inancı engelleyememiştir. Bu kez halktan gelen istekleri yönetim gözardı edememiş ve 1992 yılında tekrar yapılan seçimler ile eski komünistler yönetimden uzaklaştırılmışlar ve ana muhalefet rolünü üstlenmişlerdir.

1992 yılında yapılan erken genel seçim sonucunda iktidara gelen Sali Berişa önderliğindeki Demokratik Parti Arnavutluk'un demokrasiye geçişinin hızlandırılması için ülkede birçok değişikliğe imza atmıştır. Özelleştirme uygulamaları zaman zaman tepki çekse de, 1996 yılına kadar bu değişim uygulamalarına devam edilmiştir.

1996 yılına kadar iktidardaki Demokratik Parti liberal birçok uygulamaya girişmiş fakat ekonomide toparlanmayı sağlayamamıştır. 1996 yılında yapılan genel seçimlerdeki usulsüzlükler ve 1997 yılının başında ülkede meydana gelen banker krizi Arnavutluk'ta tam bir kaos ortamı doğmasına neden olmuştur. Ülkede yaşanan çöküş ve isyanlar sonucu, ayaklanmalar ülkenin her tarafına yayılmış, hükümet otoritesi kaybolmuştur. Ülkedeki cephanelikler ve mühimmat depoları halk tarafından yağmalanmıştır. Çeteler, hukuksuz ve güvenlik kuvvetlerinin zaafiyeti nedeniyle ülkede katliamlara girişmişlerdir. Arnavutluk'ta banker krizinden sonra

başlayan ve isyana dönüşen olayların ardından Türkiye'ye gelemeyen yurttaşlarımızın tahliyesi 16 Mart 1997'de tamamlanmıştır. Tiran'da mahsur kalan 253 Türk, TCG Adatepe muhribiyle İtalya'nın Bari Limanı'na getirilmiştir. Arnavutluk yönetiminin yaptığı yardım çağrıları sonrasında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı karar ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) sorumluluğunda Arnavutluk'a, İtalya'nın önderliğinde oluşturulan Çokuluslu Güç tarafından müdahale edilmiştir. Türkiye'de bu güce Amfibi birliklerden teşkil edilen bir kuvvetle katılmıştır.

Çokuluslu Güç, Arnavutluk'a yapılan dış yardımların emniyetle dağıtımının yapılmasını, İnsani Yardım Faaliyetlerinin aksaksız icrasını sağlamıştır. Ülkedeki güvenli ortamın sağlanmasından sonra, 1997 seçimleri yapılarak Arnavutluk'ta normal süreç tekrar başlayabilmiştir. Bütün bu yaşanan karışıklıklar döneminde siyasi ve ekonomik açıdan Türkiye Arnavutluk'a her türlü yardımda bulunmuştur. 1997-2017 döneminde, Türkiye ile Arnavutluk arasında imzalanan çeşitli anlaşmalarla, tarihteki yakınlık pekiştirilmiş, 20 yıllık süreçte karşılıklı ziyaretler ve Türkiye'nin Arnavutluk'a yardımları iki ülke ilişkilerinin gelişerek devam etmesini sağlamıştır. Bu sürede, Türkiye'nin de destekleriyle Arnavutluk 2009'da NATO'ya üye olmuştur.

Halen AB aday ülkesi olan Türkiye ile Arnavutluk ilişkileri çok olumlu bir seviyede ilerlemektedir. Bununla beraber, karşılıklı olarak eğitim alanında işbirliğinin daha da arttırılması gerektiği tespit edilmiştir. 2017 yılına gelindiğinde, Türkiye tarafından birçok özel sektör yatırımları yapılan Arnavutluk ile iyi seviyede ilişkilerin bulunduğu tespit edilmiştir.

Önümüzdeki dönemde de bu iyi ilişkilerin devam ettirilebilmesi için, tarihten gelen yakınlıkların da desteğiyle, siyasi, sosyal, askeri, ekonomik ve kültürel bakımdan Arnavutluk ile gerek kamu, gerekse özel sektör ve kültürel alanda işbirliği gayretlerinin arttırılmasının gerekli olduğu kıymetlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

TBMM Zabıt Cerideleri

TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

TC Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

II. RESMÎ YAYINLAR

Resmi Gazete

Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıklarınca Yayınlanan Bilgi
Notları

III. SÜRELİ YAYINLAR

A. GAZETELER

Cumhuriyet

Gazeta Shqiptare (Arnavutluk)

Hakimiyet-i Milliye

Hürriyet

Miku i Popullit (Arnavutluk)

Milliyet

Peyam-ı Sabah

Tanin

Sabah

B. DERGİLER

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Belleten

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi

Popüler Tarih Dergisi

Toplumsal Tarih Dergisi

Yeni Türkiye Dergisi

IV. KİTAPLAR

ADANIR, Fikret, **Makedonya Sorunu** , Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1996.

ARI, Kemal, **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)** , Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1995.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (C.I-II: 1914-1995)**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007.

AKŞİN, Aptülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

AKŞİN, Sina, **31 Mart Olayı**, A.Ü. SBF Yay. No: 305, Ankara, 1993.

_____, FIRAT, Melek, **'İki Savaş Dönemi Arasında Balkanlar'**, Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

ALPAN, Necip, **Arnavut Alfabeti Nasıl Doğdu**, Ankara, 1979.

_____, **Arnavutluğun Bağımsızlığı ve Avlonyalı İsmail Kemal**, Ankara, 1982.

AYDIN, Süavi, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Gündoğan Yay., Ankara, 1993.

AYNİ, M. Ali, **Milliyetçilik**, İstanbul, 1943.

- BALLA, Şevket, **Çameria Sorunu**, Kıbatek Yay.No:54, İzmir, 2012.
- BARDAKÇI, Murat, Son **Osmanlılar: Osmanlı Hanedanının Sürgün ve Miras Öyküsü**, Doğan Ofset Yayıncılık ve Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 2006
- BERKES, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, YKY., 3. b., İstanbul, 2002.
- BOZBORA, Nuray, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.
- CASTELLAN, Georges, **Balkanların Tarihi**, Milliyet Yayınları, 2.b., İstanbul, 1995.
- CLAYER, Nathalie, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. b., İstanbul, 2013.
- ÇELİK, Bilgin, **İttihatçılar ve Arnavutlar**, Büke Kitapları, 1. b., İstanbul, 2004.
- GERAY, Cevat, **Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı (1923-1961)**, Ankara, 1962.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, Sar, Cem, **Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990.
- HAMZAOĞLU, Yusuf, **Atatürk ve Makedonya Türklüğü**, Autoprint, Üsküp, 2006.
- İNALCIK, Halil, **Arnavutluk’ta Osmanlı Hakimiyeti’nin Yerleşimi ve İskender Bey İsyanının Menşei**, C.1, İstanbul, 1953.
- İNAN, Afet, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2007.
- JELAVICH, Barbara, **Balkan Tarihi 20. Yüzyıl**, Küre Yayınları, 3. b., İstanbul, 2013.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Zoraki Diplomat**, İletişim Yayınları, 3. b., İstanbul, 2004.
- KOCABAŞ, Süleyman, **Avrupa Türkiye’si’nin Kaybı ve Balkanlarda Panslavizm**, Vatan Yay., İstanbul, 1986.

- KULLA, Ndrim, **Dritehije Shqiptaro Greke**, Phoenix Yayınları, Tiran, 2000, s.40.
- KUTLU, Sacit, **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. b., İstanbul, 2007
- KUYUCUKLU, Nazif, **Balkan Ülkeleri İktisadı 1 Arnavutluk**, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1985
- OBA, Ali Engin, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, İmge Kitabevi, Ankara, 1995.
- ORTAYLI, İlber, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişimler, Makaleler 1**, Turan Kitabevi, İstanbul, 2001.
- ÖZCAN, Halil, **Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2011.
- PLOMER, William, **Yanya Sultanı**, Hürriyet Yay., İstanbul, 1972.
- SHPUZA, Gazmend, **Arnavutluk ile Türkiye Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması (1923-1926)**, A.Ü. SBF Yay., Ankara, 1998.
- _____, **Türk Milli İhtilalinin ve Kemalist Reformların Arnavutluk'taki Yankıları**, XI. Tarih Kongresi (Ankara, 5-9 eylül 1990), TTK Basımevi, Ankara, 1994.
- ŞIVGIN, Hale, **Arnavutlarda Milli Bilincin Gelişme Süreci**, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul, 2003.
- SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi yayınları, 3. b., İstanbul, 2006.
- SOYSAL, İsmail, **Tarihleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- ŞİMŞİR, Bilal N., **Türkiye-Arnavutluk İlişkileri**, ASAM Yay., 1. b., Ankara, 2001.
- _____, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları C.I**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993.
- _____, **Bizim Diplomatlar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.

TEMO,İbrahim,**İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları**, , Arba Yay., 2. b., İstanbul, 2000.

TURAL, M.Akif, YALÇIN, Durmuş, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s. 189.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler, II. Meşrutiyet Dönemi**, C.1, 2. b., İstanbul, 1988.

YEL, Selma, **Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009.

YILMAZ, Faruk, **Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlar (Düyun-u Umumiye)**, Kale Ofset Mat., Ankara, 2003.

V. MAKALELER

ALTUĞ, Yılmaz, **“Balkanlardan Anayurda Yapılan Göçler”**, Belleten Sayı 212’den ayırbasım, TTK Yay., Ankara, 1991.

DUMAN, Önder, **“Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskan Çalışmaları (1923-1938)”**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 43, Bahar 2009.

GÖNEN, Yasemin Saner, **“Babıali Arnavutluk’u Neden 9 Yıl Tanımadı”**, Toplumsal Tarih Dergisi, 1999.

KALESHİ, Hasan, **“Türkler’in Balkanlar’a Girişi ve İslamlaştırma”**, Tarih Enstitüsü Dergisi sayı: 10, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1981.

KUŞ, Rafet, **“Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi”**, Yeni Türkiye Dergisi Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı, IV. Cilt Sayı: 69, s. 4914.

YEL, Selma, ÖZCAN, Halil, **“Mustafa Kemal’in Selahattin Saip Bey’i Arnavutluk’ta Görevlendirmesinin Sebep ve Sonuçları”**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XXIV, Sayı 70, 1994.

VI. İNTERNET KAYNAKLARI

Ayın Tarihi, 10 Ocak 1990, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/TeTeZ/date/1990-01-10>,
(Erişim: 10.05.2017).

Radikal, 25 Mart 2009, <http://www.radikal.com.tr/kultur/afyonda-sekizinci-klasik-muzik-festivali-927814/>, (Erişim: 10.05.2017).

TRAC (Terrorism Research & Analysis Consortium),
<http://www.trackingterrorism.org/group/liberation-northern-epirus>(Eriřim:
01.12.2016).

Türkiye Gazetesi İnternet Sitesi, 7 Eylül 2001,
www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a122954.aspx (Erişim: 15.10.2016).

VII. SÖZLÜ TARİH GÖRÜŞMELERİ

1997 yılında Arnavutluk'ta icra edilen '**ALBA Harekatı**'esnasında bölge halkıyla ve
ileri gelenleri ile yapılan şifahi görüşmeler.(Görüşme Tarihi : 17 Nisan - 4
Ağustos 1997)

Arnavut araştırmacı yazarŞevket Balla ile Karşıyaka/İzmir'de yapılan görüşme.
(Görüşme Tarihi : 5 Aralık 2014)

EKLER

تورکیه جمهوریتی ایله آرناوودلیق حکومتی بیننده منعقد
۱۵ فانونه اول ۱۳۳۹ (۱۹۲۳) تاریخلی مخادنت
معاهده نامه سی معنده قانونه

نومرو
۶۰۲

ماده ۱ — تورکیه جمهوریتی ایله آرناوودلیق حکومتک
حائز صلاحیت مرخصلری آرمسند ۱۳۳۹ ۷ ۱۹۲۳ سنه سی
کانون اولنک اون بشنجی کونی آقرمه ده عقد وامضا اولان مخادنت
معاهده نامه سی تورکیه بویوک ملت مجلسینجه قبول وتصدیق
اولونمشدر .

ماده ۲ ، اشبو قانونک احراسنه هیئت وکیلله مأموردور .
۱۲ رمضان ۱۳۴۳ و ۶ نیسان ۱۳۴۱
تورکیه ایله آرناوودلیق آرمسند منعقد مخادنت
معاهده نامه سی

برطرفدن ،

تورکیه جمهوریتی ؛

دیگر طرفدن ،

آرناوودلیق دولتی ؛

بش عصر مدتله تورکیه ایله آرناوودلیق آرمسند جریان
ایتمش اولان وحدت سیاسیتهک هر ایکی ملت حیات و عنعناتنده
تثبیت ایتمش اولدینی علاقه و رابطه یی نظر اعتباره آلدقلى
هر ایکی ملت آرمسندکی مخادنت صمیمیه نك ادامه سی آرزوی
تقابلنده اولدقلى .

وهرایکی دوات آرمسند تأسیس مناسباته فرصت حاصل
اولدینی آندم اشبو مناسباتک طرفین ملتلى سعادت ورفاهنه
خادم اوله جنى قباعتنی هر طرفدن متقابلاً وکال صمیمیتله پرورده
ایتدکلى جهتله بر مخادنت معاهده نامه سی عقیدنه قرار ویرمشدر
وبوباید مرخصلری اوله رق :

تورکیه جمهوریتی :

تورکیه بویوک ملت مجلسی اعضاسندن منتشامبعونی شکری قایا بکی
آرناوود دولتی :

آرناوودلیق بحاس مبعوتان رئیس و هیئت مرخصه رئیس اشرف
بک فراشری بی

آرناوودلیق خارجیه نظارتی کاتب عمومی : -مقر ویللا یی
و هیئت مرخصه اعضاسندن : -نذیر بک لسقوویکی
، تعیین ایتمشدر .

مشاراليهم اصولنه موافق كوريلن صلاحيتنامه لرېني اراڼه
ايتدكډن صوكره احكام آتېه يې قرارلاشدير مشلردر :

ماده ۱ — توركيه جمهوريتيله آرناوودلق دولتي بېنډنه
وكندك ايكي دولتك تبعه لري آرمسندنه غير قابل اخلال صلاح
ومسالت و صهيبي وابدی بر مخادنت جاري اوله جقدر .

ماده ۲ — طرفين عالين عاقدېن ايكي دولت آرمسندنه كي
ديپلوماسي مناسباتي حقوق دول اساسلرينه توفيقاً تأسيس
خصوصنده اتفاق ايتمشلردر . طرفين ، هر برينك ديپلوماسي
و شهندري مأمورلرينك ديكرينك اراضيسندنه اساسات مذكوره
موجببنجه امتيازات ، احترامات و معايفاندن متقابليت شرطيله
مستفيد اولمالريني قبول ايدرلر .

ماده ۳ — طرفين عالين عاقدېن يوكونكي تاريخلي بر
اقامت مقاوله نامه سي ، برتابعت ائتلافنامه سي عقد ايتك خصوصنده
مطابق قالمشلردر .

ماده ۴ — اشبو معاهده نامه تصديق اولونه حق
و تصديقنامه لر سرعت ممكنه ايله آنقرده تعاطي اولنه جقدر .
مذكور معاهده نامه تصديقنامه لرك تعاطيسندن اون
پش كون صوكره اكندساب سرعت ايدم جقدر .

تصديقاً للمقال طرفين مرخصلري اشبو معاهده نامه ي امضا
ومهرلريله تختيم ايتمشلردر .

بيك طقوز يوز يكرمي اوچ سنه سي كانون اولنك اون
بشنجې كوني آنقرده ايكي نسخه اوله رق تنظيم فلنمشدر .

امضا : اشرف فراشري امضا

» : جعفر ويللا شكري قايا

» : نذير اسقوويي

**Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Hükümeti Beyninde Münakid
15 Kanunievvel 1339 (1923) Tarihli Muhadenet Mu'âhedenamesi
Hakkında Kanun**

Numro

602

Madde 1- Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Hükümetinin haiz-i selahiyet murahhasları arasında 1339, 1923 senesi Kanunuevvelinin on beşinci günü Ankarada akd ve imza olunan muhadenet mu'âhedenamesi Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul ve tasdik olunmuştur.

Madde 2- İşbu kanunun icrasına heyet-i vekile memurdur.

12 Ramadan 1343 ve 6 Nisan 1341

Türkiye ile Arnavutluk arasında münakid muhadenet mu'âhedenamesi

Bir taraftan,

Türkiye Cumhuriyeti

Diğer taraftan,

Arnavutluk Devleti

Beş asır müddetle Türkiye ile Arnavutluk arasında ceryan etmiş olan vahdet-i siyasiyenin her iki millet hayat ve an'anâtında tebit etmiş olduğu alaka ve rabıtayı nazar-ı itibara aldıkları her iki millet arasındaki muhadenet-i samimiyyenin idamesi arzu-ı mütekabilinde oldukları

Ve her iki devlet arasında tesis-i münasebata fırsat hasıl olduğu anda işbu münasebatın tarafeyn milletleri saadet ve refahına hadim olacağı kanaatini her taraftan mütekabilen ve kemali samimiyyetle bir perverde ettikleri cihetle bir muhadenet mu'âhedenamesi akdine karar vermişler ve bu babda murahhasları olarak:

Türkiye Cumhuriyeti :

Türkiye Büyük Millet Meclisi azasından menteşe mebusu Şükrü Kaya Beyi

Arnavutluk Devleti :

Arnavutluk Meclis-i Mebusan Reisi ve heyet-i murahhasa reisi Eşref Bey Fraşeriyi

Arnavutluk Hariciye Nezareti Katib-i Umumisi : Cafer Villayı ve heyet-i murahhasa azasından : Nezir Bey Leskovikitayin etmişlerdir.

Müşârinileyhim usulüne muvaffak görülen salahiyetnamelerini ira'e etdikten sonra ahkâm-ı atiyeyi kararlaştırmışlardır :

Madde 1- Türkiye Cumhuriyetiyle Arnavutluk Devleti beyninde ve kezalik iki devletin tebaları arasında gayri kabil ihlal sulh ve müsâlemet ve samimi ve ebedi bir muhadenet cari olacaktır.

Madde 2- Tarafeyn-i aliyin akdin iki devlet arasındaki diplomasi münasabatını hukuk-u düvel esaslarına tevfikân tesis hususunda ittîfak etmişlerdir. Tarafeyn, her birinin dplomasi ve şebenderî memurlarının diğerinin arazisinde esasat-ı mezkûre mucibince imtiyazat, ihtiramat ve muafiyetden mütekabiliyet şartıyla müstefid olmalarını kabul ederler.

Madde 3- Tarafeyn-i aliyin akdin bu günkü tarihle bir ikamet mukavelenamesi, bir tabiiyet itilafnamesi akd etmek hususunda mutabık kalmışlardır.

Madde 4- İşbu mu'âhedename tasdik olunacak ve tasdiknameler sürat-i mümkün ile Ankarada teati olunacaktır.

Mezkur mu'âhedename tasdiknamelerin teatisinden on beş gün sonra iktisab-ı mer'iyet edecektir.

Tasdikan tarafeyn murahhasları işbu mu'âhedenameyi imza ve mühürleriyle tahtim etmişlerdir.

Bin dokuz yüz yirmi üç senesi kanunievvelin on beşinci günü Ankarada iki nüsha olarak tanzim kılınmıştır.

İmza : Eşref Fraşeri

İmza : Şükrü Kaya

İmza : Cafer Villa

İmza : Nezir Leskoviki

**TÜRKİYE - ARNAVUTLUK ARASINDA 1990 YILI
SONRASINDA İMZALANAN ANLAŞMALAR**

Kanun/Karar No	Konusu	Tarih	Sayı
2017/9814	Arnavutluk, İspanya, Macaristan, Portekiz ve Yunanistan'ın Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhı (SHAPE) Uluslararası Okulu İçin Yeni Tesislerin Proje ve İnşasının Finansmanına İlişkin Mutabakat Muhtırası'na Katılmalarına Dair Belgelerin Onaylanması Hakkında Karar	24.02.2017	29989
2016/8918	Arnavutluk, Brezilya, İzlanda, Hırvatistan, Güney Kore, Malta, Karadağ, Fas, Sırbistan ve Makedonya'nın, 18/5/2004 Tarihli ve 2004/7340 Sayılı Kararname ile Onaylanan "Hukuki veya Ticari Konularda Yabancı Ülkelerde Delil Sağlanması Hakkında Sözleşme"ye Katılmalarına İlişkin Olarak Kabul Beyanında Bulunulması Hakkında Karar	23.06.2016	29751
	Arnavutluk Cumhuriyeti Menşeli Bazı Tarım Ürünleri İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanmasına İlişkin Tebliğ	19.06.2016	29747
2016/8457	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Arasında Diplomatik Misyon ve Konsolosluk Üyelerinin Aile Bireylerinin Kazanç Getirici Bir İşte Çalışmalarına Olanak Sağlayan Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Karar	22.03.2016	29661
	Arnavutluk Cumhuriyeti Menşeli Bazı Tarım Ürünleri İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanmasına İlişkin Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ	31.12.2015 Mükerrer	29579
6618	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Arasında Diplomatik Misyon ve Konsolosluk Üyelerinin Aile Bireylerinin Kazanç Getirici Bir İşte Çalışmalarına Olanak Sağlayan Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	26.02.2015	29279
	Arnavutluk Cumhuriyeti Menşeli Bazı Tarım Ürünleri İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanmasına İlişkin Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ	31.12.2014	29222
	Arnavutluk Cumhuriyeti Menşeli Bazı Tarım Ürünleri İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanmasına İlişkin Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ	08.03.2014	28935
	Arnavutluk Cumhuriyeti Menşeli Bazı Tarım Ürünleri İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanmasına İlişkin Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ	22.05.2013	28654
2012/3680	Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ile Arnavutluk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arasında Arşiv Alanında İşbirliği Anlaşması'nın Onaylanması Hakkında Karar	11.09.2012	28408
2011/2310	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Arasında Denizcilik Anlaşması'nın Onaylanması Hakkında Kara	25.10.2011 Mükerrer	28095
2011/1859	Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı ile Arnavutluk Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Arasında İşbirliği Konusunda Protokol'ün Onaylanması Hakkında Karar	04.07.2011 Mükerrer	27984

2011/1733	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması ile Kurulan Ortak Komite'nin Anlaşma'ya Ek Menşeli Ürünler Kavramının Tanımı ve İdari İşbirliği Yöntemlerine İlişkin Protokol II'nin Değiştirilmesi Hakkındaki 1/2009 Sayılı Kararı'nın Onaylanması Hakkında Karar	28.05.2011 Mükerrer	27947
2011/1497	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti (UGYK) Harekâtı Kapsamında Afganistan Türk Görev Kuvveti Komutanlığı Bünyesinde Faaliyet Gösterecek Olan Arnavutluk Birliği ile İlgili Protokol'ün Onaylanması Hakkında Karar	12.04.2011	27903
6152	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması ile Kurulan Ortak Komitenin Anlaşmaya Ek Menşeli Ürünler Kavramının Tanımı ve İdari İşbirliği Yöntemlerine İlişkin Protokol II'nin Değiştirilmesi Hakkındaki 1/2009 Sayılı Kararının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	12.03.2011	27872
6038	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Arasında Denizcilik Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	11.11.2010	27756
6039	Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı ile Arnavutluk Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Arasında İşbirliği Konusunda Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	11.11.2010	27756
	Arnavutluk Cumhuriyeti Menşeli Bazı Tarım Ürünleri İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanmasına İlişkin Tebliğ	24.09.2010	27709
2009/15639	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Vizenin Karşılıklı Olarak Kaldırılmasına Dair Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Karar	11.12.2009	27429
2009/15238	Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı ve Arnavutluk Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı Arasında İmzalanan "Kuçova Hava Meydanının Modernizasyonu Hakkında Protokol"ün Onaylanması Hakkında Karar	01.08.2009	27306
2009/14598	Kuzey Atlantik Antlaşmasına Arnavutluk Cumhuriyeti'nin Katılımına İlişkin Protokol'ün Onaylanması Hakkında Karar	29.01.2009	27125
2008/14497	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İmzalanan "Silahlı Kuvvetler Sağlık Personelinin Eğitim ve İş Birliği ile İlgili Protokol'de Yapılan 3 Numaralı Değişiklik"ın Onaylanması Hakkında Karar	16.01.2009	27112
5816	Kuzey Atlantik Antlaşmasına Arnavutluk Cumhuriyetinin Katılımına İlişkin Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	27.11.2008	27067
2008/13892	Türkiye-Arnavutluk IV.Dönem Turizm Karma Komisyonu Protokolü'nün Onaylanması Hakkında Karar	31.07.2008	26953
	Arnavutluk Cumhuriyeti Menşeli Bazı Tarım Ürünleri İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanmasına İlişkin Tebliğ	21.07.2008	26943
2008/13759	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Arasında İmzalanan Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat, Gençlik ve Spor, Basın-Yayın ve Beşeri İlişkiler Alanlarında İşbirliği Çerçeve Programının Onaylanması Hakkında Karar	21.06.2008	26913

2008/13643	Arnavutluk Cumhuriyeti Menşeli Bazı Tarım Ürünleri İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Karar	27.05.2008	26888
	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşmasına İlişkin EUR.1 Dolaşım Sertifikaları Yönetmeliği	09.05.2008	26871
2008/13298	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Serbest Ticaret Anlaşması'nın Onaylanmasına Dair Anlaşma	12.03.2008 Mükerrer	26814
5723	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Arasında Serbest Ticaret Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	18.12.2007	26734
2007/11784	Türkiye-Arnavutluk III. Dönem Turizm Karma Komisyon Toplantısı Protokolü'nün Onaylanması Hakkında Karar	23.03.2007	26471
2005/9178	Türkiye-Arnavutluk Kara Ulaştırması Karma Komisyonu Protokolünün Onayına Dair Karar	07.08.2005	25899
2004/7468	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kendi Sınırları Arası ve Ötesinde Hava Hizmetlerine İlişkin Hava Ulaştırma Anlaşmasının Onayına Dair Karar	05.07.2004	25513
5168	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kendi Sınırları Arası ve Ötesinde Hava Hizmetlerine İlişkin Hava Ulaştırma Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	12.05.2004	23460
2003/6514	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında, Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması'nın Onaylanması Hakkında Karar	11.01.2004	25343
4850	Arnavutluk-Türkiye Kara Ulaştırması Karma Komisyon Toplantısı Protokolü'nün Onaylanması Hakkında Karar	06.07.2003	25160
2002/4943	Arnavutluk -Türk Ekonomik, Ticarî, Sanayi ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Yedinci Dönem Protokolünün Onayına Dair Karar	14.01.2003	24993
2001/3311	Arnavutluk ile Türkiye Arasında İmzalanan İki Ülke Arasındaki Ekonomik ve Sosyal İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Karar	27.12.2001	24623
2001/3309	Arnavutluk Tarım ve Gıda Bakanlığı ile Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Arasında Malsi E Madhe ve İşkodra Yöresinde Jersey Sığırı Yetiştiriciliği ve Yetiştirici Birliklerinin Oluşturulması Konusunda İşbirliği Protokolünün Onaylanması Hakkında Karar	22.12.2001	24618
2001/2421	Arnavutluk Bayındırlık Bakanlığı ile Türkiye Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Arasında Kent ve Bölge Planlaması, Alt Yapı ve Üst Yapı Çalışmaları ve Kamu Hizmetleri Alanlarında İşbirliğine İlişkin Protokol'ün Onaylanması Hakkında Karar	04.06.200	24422
2000/1882	Arnavutluk ile Türkiye Arasında İmzalanan Sosyal Güvenlik Sözleşmesinin Onaylanması Hakkında Karar	22.01.2001	24295
4595	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Arnavut Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Sosyal Güvenlik Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	09.11.200	24225
2000/1227	Arnavutluk-Türkiye Ekonomik, Ticarî, Sanayi ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Altıncı Dönem Toplantısı	13.10.2000	24199

	Protokolu'nun Onaylanması Hakkında Karar		
99/13756	Arnavutluk ile Türkiye Arasında Sağlık ve Tıp Alanında İşbirliğine Dair Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Karar	02.01.2000	23924
98/11879	Türkiye-Arnavutluk Ekonomik, Ticari, Sanayi ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Beşinci Dönem Toplantısı Protokolü'nün Onaylanması Hakkında Karar	09.11.1998	23518
98/11879	Arnavutluk-Türkiye Ekonomik, Ticari, Sanayi ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Beşinci Dönem Toplantısı Protokolünün Onaylanması Hakkında Karar	09.11.1998	23518
587	Türk Silahlı Kuvvetlerinin Arnavutluka Gönderilmesi Hususunda Hükümetin Yetkili Kılınması İçin, Anayasanın 92. Maddesine Göre İzin Verilmesine Dair Karar	25.07.1998	23413
98/10855	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İmzalanan "Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşmasına İlişkin Anlaşma"nın Onaylanması Hakkında Karar	26.04.1998	23324
98/10855	Arnavutluk ile Türkiye Arasında İmzalanan Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşmasına İlişkin Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Karar	26.04.1998	23324
97/10147	Arnavutluk ile Türkiye Arasında İmzalanan Hukukî, Ticari ve Cezaî Konularda Adli Yardımlaşma Sözleşmesinin Onaylanması Hakkında Karar	09.11.1997	23165
97/10147	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Hukuki, Ticari ve Cezai Konularda Adli Yardımlaşma Sözleşmesi'nin Onaylanması Hakkında Karar	09.11.1997	23165
97/9860	Türkiye-Arnavutluk Ulaştırma Karma Komisyon Toplantısı Protokolü'nün Onaylanması Hakkında Karar	10.09.1997	23106
97/9860	Arnavutluk-Türkiye Ulaştırma Karma Komisyon Toplantısı Protokolünün Onaylanması Hakkında Karar	10.09.1997	23106
4288	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Arasında Hukuki, Ticari ve Cezai Konularda Adli Yardımlaşma Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	26.07.1997	23061
97/9311	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Arasında İmzalanan İşbirliği Konusunda Mutabakat Muhtırası'nın Onaylanması Hakkında Karar	24.05.1997	22998
97/9311	Arnavutluk-Türkiye Arasında İmzalanan İşbirliği Konusunda Mutabakat Muhtırasının Onaylanması Hakkında Karar	24.05.1997	22998
492	Türk Silahlı Kuvvetlerinin Arnavutluk'a Gönderilmesi Hususunda Hükümetin Yetkili Kılınması İçin, Anayasa'nın 92 nci Maddesine Göre İzin Verilmesine Dair Karar	12.04.1997	22962
4242	Türkiye ile arnavutluk Arasında Askeri Malzeme, Silah Teçhizatı ve Malbusatın Hibe Edilmesine Dair Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	10.04.1997	22960
96/8544	Arnavutluk ile Türkiye Arasında Silahlı Kuvvetler Sağlık Personelinin Eğitim ve İşbirliği ile İlgili Protokolda Değişiklik Yapılmasına Dair Ek Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Karar.	06.10.1996	22779
96/8544	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Silahlı Kuvvetler Sağlık	06.10.1996	22779

	Personelinin Eğitim ve İşbirliği ile İlgili Protokolda Değişiklik Yapılmasına Dair Ek Anlaşma'nın Onaylanması Hakkında Karar		
96/8543	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Gelir ve Servet Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar	05.10.1996	22778
96/8543	Arnavutluk ile Türkiye Arasında İmzalanan Gelir ve Servet Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar	05.10.1996	22778
4154	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Arasında Gelir ve Servet Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	31.07.1996	22713
96/8276	Arnavutluk ile Türkiye Arasında Akdolunan Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma	27.06.1996	22679
95/7459	Arnavutluk ile Türkiye Arasında, Havvan Sağlığı Alanında İşbirliğine İlişkin Sözleşme ile Tarım Alanında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Protokolünün Onaylanması Hakkında Karar	04.11.1995	22453
95/7197	Arnavutluk ile Türkiye Arasında Konsolosluk Sözleşmesi ile Eki Notaların Onaylanması Hakkında Karar	17.09.1995	22407
95/7197	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Arasında Konsolosluk Sözleşmesi ile Eki Notaların Onaylanması Hakkında Karar	17.09.1995	22407
95/7035	Arnavutluk-Türkiye Turizm Karma Komisyonu İkinci Dönem Toplantısı Protokolünün Onaylanması Hakkında Karar	27.07.1995	22356
94/6424	Arnavutluk-Türkiye Ekonomik, Ticarî, Sanayi ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Dördüncü Dönem Toplantısı Protokolünün Onaylanması Hakkında Karar	25.01.1995	22182
94/6424	Türkiye-Arnavutluk Ekonomik, Ticari, Sanayi ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Dördüncü Dönem Toplantısı Protokolü'nün Onaylanması Hakkında Karar	25.01.1995	22182
94/6326	Türkiye-Arnavutluk Arasında İmzalanan Kara Ulaştırması Karma Komisyonu Toplantısına Ait Protokol'un Onaylanması Hakkında Karar	05.01.1995	22162
94/6326	Arnavutluk ile Türkiye Arasında İmzalanan Uluslararası Karayolu Taşımacılık Anlaşmasına İlişkin Türkiye Arnavutluk 4. Karma Komisyon Toplantısı Protokolünün Onaylanması Hakkında Karar	05.01.1995	22162
94/5975	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İmzalanan, Silahlı Kuvvetler Sağlık Personelinin Eğitim ve İşbirliği ile İlgili Protokolün Onaylanması Hakkında Karar	30.10.1994	22096
94/6067	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 1994-1996 Dönemi Sağlık İşbirliği Protokolü'nün Onaylanması Hakkında Karar	19.10.1994	22086

4021	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Boya Malzemesinin Hibe Edilmesine Dair Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun	22.09.1994	22059
4024	Türkiye Cumhuriyeti İle Arnavutluk Cumhuriyeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	22.09.1994	22059
94/5648	Türkiye ile Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu Ukrayna Arasında İmzalanan “Kültür, Eğitim, Bilim ve Enformasyon Alanlarında İşbirliğine İlişkin Karadeniz Sözleşmesi”nin Onaylanması Hakkında Karar	24.06.1994	21970
94/5648	Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Ukranya ile Türkiye Arasında İstanbulda İmzalanan ve 3982 Sayılı Kanunla Onaylanması Uygun Bulunan, Kültür, Eğitim, Bilim ve Enformasyon Alanlarında İşbirliğine İlişkin “Karadeniz Sözleşmesi”nin Onaylanmasına Dair Karar	24.06.1994	21970
94/5287	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Arasında Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Andlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar	20.03.1994	21880
3929	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Arasında Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	10.12.1993	21784
93/4308	Arnavutluk ile İmzalanan Kültürel, Eğitim ve Bilimsel Değişim Programının Onayı Hakkında Karar	03.05.1993	21570
3878	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	21.03.1993	21531
3879	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Arasında Konsolosluk Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	21.03.1993	21531
92/3834	Arnavutluk ile Türkiye Arasında İmzalanan Turizm Alanında İşbirliğine İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasına Dair Karar	12.01.1993	21463
92/3707	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Vize Muafiyeti ile İlgili Anlaşmanın Onaylanmasına Dair Karar	01.12.1992	21422
92/3575	Arnavutluk ile Türkiye Arasında İmzalanan Uluslararası Karayolu Taşımacılık Anlaşmasına İlişkin 3. Karma Komisyon Toplantısı Protokolünün Onaylanmasına Dair Karar	06.11.1992	21397
92/3359	Arnavutluk ile Yapılan Ekonomik, Ticari, Sanayi ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Üçüncü Dönem Toplantısı Protokolünün Onaylanmasına Dair Karar	08.09.1992	21339
92/3359	Türkiye-Arnavutluk Ekonomik, Ticari, Sanayi ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Üçüncü Dönem Toplantısı Protokolünün Onaylanmasına Dair Karar	08.09.1992	21339

92/3222	Arnavutluk ile Yapılan Kamu Düzeni Güvenliği Alanında İşbirliği Protokolünün Onaylanmasına Dair Karar	06.08.1992	21307
92/3222	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Arasında Kamu Düzeni Güvenliği Alanında İşbirliği Protokolünün Onaylanmasına Dair Anlaşma	06.08.1992	21307
91/2008	Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı ile Arnavutluk Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Arasında Teknik Yardım ve Müşavirlik Protokolünün Onaylanmasına Dair Karar	09.08.1991	20955
91/2008	Arnavutluk Ekonomi Bakanlığı ile İmzalanan Teknik Yardım ve Müşavirlik Protokolünün Onaylanmasına Dair Karar	09.08.1991	20955
3721	Türkiye ile Arnavutluk Kültür Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	21.05.1991	20877
91/1473	Arnavutluk ile Ekonomik ve Ticarî Konularda Yapılan Görüşmelere İlişkin Protokolün Onaylanmasına Dair Karar	14.04.1991	20845
91/1473	Hükümetimiz ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümetleri Arasında Ekonomik ve Ticari Konularda Yapılan Görüşmelere İlişkin Protokolün Onay Kararı	14.04.1991	20845
90/288	Türkiye - Arnavutluk Ekonomik, Ticari, Sanayi ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu İkinci Dönem Toplantısı Protokolü'nün Onaylanmasına Dair Karar	06.05.1990	20510
90/288	Arnavutluk-Türkiye Ekonomik, Ticarî, Sanayi ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu 2. Dönem Toplantısı Protokolünün Onaylanmasına Dair Karar	06.05.1990	20510
90/13	Arnavutluk ile Türkiye Arasında 1990-1991 Yılları Bilimsel ve Teknik İşbirliği Programı Onay Kararı	17.02.1990	20436
90/13	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 1990-1991 Yılları Bilimsel ve Teknik İşbirliği Programı Onay Kararı	17.02.1990	20436
90/67	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Arasında Kara Ulaştırması Karma Komisyonu 1 inci Toplantısına Dair Protokolün Onaylanması Kararı	13.02.1990	20432
90/67	Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti ile Türkiye Arasında Kara Ulaştırması Karma Komisyonu 1. Toplantısına Dair Protokolün Onaylanması Hakkında Karar	13.02.1990	20432
89/14070	Arnavutluk Halk Sosyalist Cumhuriyeti ile Türkiye Arasında Sağlık Alanında İşbirliği Konusunda Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Karar	04.06.1989	20185
89/14070	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Arasında Sağlık Alanında İşbirliği Konusunda Anlaşma	04.06.1989	20185
89/13984	Hükümetimizle Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İmzalanan Haberleşme Anlaşması'nın Onaylanmasına Dair Karar	02.06.1989	20183
89/13984	Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti ile Türkiye	02.06.1989	20183

	Arasında İmzalanan Haberleşme Anlaşmasının Onaylanmasına Dair Karar		
89/13917	Arnavutluk ile Türkiye Arasında Sivil Hava Ulaştırması Anlaşmasının Onayı Hakkında Karar	25.04.1989	20149
89/13917	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Sivil Hava Ulaştırması Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar	25.04.1989	20149
89/13746	Türkiye - Arnavutluk Ekonomik, Ticari, Sanayi ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Birinci Dönem Toplantısı Protokol Onay Kararı	16.03.1989	20110
89/13746	Arnavutluk-Türkiye Arasında Ekonomik, Ticarî, Sanayi ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Birinci Dönem Toplantısı Protokol Onayına Dair Karar	16.03.1989	20110
88/13247	Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti ile Hükümetimiz Arasında İmzalanan Anlaşmaların Onayına Dair Karar	05.12.1988	20010
88/13247	Hükümetimiz ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İmzalanan Anlaşmaların Onaylanması Hakkında Karar	05.12.1988	20010
88/13073	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Arasında Yapılan Mal Mübadelesine Dair Ticaret Protokolü Onay Kararı	18.07.1988	19876
88/13073	Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Yapılan Mal Mübadelesine Dair Ticaret Protokolünün Onayına Dair Karar	18.07.1988	19876
87/12416	Arnavutluk-Türkiye Arasında Teknik ve Bilimsel İşbirliğine Dair Andlaşma	13.02.1988	19724
87/12416	Türkiye ile Arnavutluk Arasında Teknik ve Bilimsel İşbirliğine Dair Andlaşma	13.02.1988	19724
87/11930	Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Arasında Deniz Taşımacılığı ve Seyrüseferine Dair Andlaşmanın Onayı Hakkında Karar	08.09.1987	19568
87/11930	Türkiye Cumhuriyeti Hükümü ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Deniz Taşımacılığı ve Seyrüseferine Dair Andlaşma	08.09.1987	19568
87/11700	Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti ile Hükümetimiz Arasında Turizm Alanında İşbirliği Protokolünün Onayına Dair Karar	13.05.1987	19459
87/11700	Hükümetimiz ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Arasında Turizm Alanında İşbirliği Protokolü	13.05.1987	19459
87/11404	Hükümetimiz ile Arnavutluk Hükümeti Arasında İmzalanan Mal Mübadelesi Protokolü ile Ticaret Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar	06.03.1987	19392
87/11404	Arnavutluk Hükümeti ile Hükümetimiz Arasında İmzalanan 1987 Yılı için Mal Mübadelesi Protokolü ile Ticaret Anlaşmasına Dair Tadil Anlaşmasının Onayı Hakkında Karar	06.03.1987	19392
86/10794	Arnavutluk ile Türkiye Arasında Ziraî Mücadele Anlaşması ile Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşmasının	02.08.1986	19183

	Onaylanmasına dair Karar		
86/10794	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Zirai Mücadele Anlaşması	02.08.1986	19183
86/10430	Arnavutluk ile Türkiye Arasında İmzalanan Ticaret Anlaşması ile 1986 Yılı için Mal Mübadelesine Dair Protokolün Onaylanması Hakkında Karar	10.04.1986	19074
86/10430	Hükümetimizle Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İmzalanan Ticaret Anlaşması ile 1986 Yılı İçin Mal Mübadelesine Dair Protokol'un Onaylanması Hakkında Karar	10.04.1986	19074
85/9276	Hükümetimizle Arnavutluk S. H. C. Arasında Mal Mübadelesi Protokolünün Onayına Dair Karar	17.04.1985	18728
85/9276	Hükümetimizle Arnavutluk S.H.C. Arasında Mal Mübadelesi Protokolünün Onay Kararı	17.04.1985	18728
3170	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Sivil Hava Ulaştırma Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	27.03.1985	18707
	Arnavutluk'a Gidecek Olan Devlet Bakanı Mustafa Tınaz Titiz'e Devlet Bakanı Ahmet Karaevli'nin Vekâlet Etmesine Dair Tezkere	20.02.1985	18672
84/7874	Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti ile 1984 Yılı İçinde Yapılacak Mal Mübadelesine Dair Protokolün Onaylanması Kararı	16.04.1984	18374
84/7874	Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti ile 1984 Yılı İçinde Yapılacak Mal Mübadelesine Dair Protokolün Onaylanması Kararı	16.04.1984	18374
3/5902	Türkiye - Arnavutluk Karma Ekonomik Komisyonunda Kabul Edilen Serbest Döviz Sistemine ilişkin Protokolün Onay Kararı	22.02.1983	17967
8/5902	Türkiye - Arnavutluk Karma Ekonomik Komisyonunda Kabul Edilen Serbest Döviz Sistemine ilişkin Protokolün Onay Kararı	22.02.1983	17967
8/4361	Hükümetimizle Arnavutluk Sıceyahst Halk Cumhuriyeti Arasında İmzalanan 1982 Yılında Yapılacak Mal Mübadelesi ile İlgili Ticaret Protokolü	03.04.1982	17653
8/2218	Hükümetimiz ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 17 Aralık 1980 Tarihinde İmzalanan Ekli Ticaret Protokolü ve Eklerinin Onaylanmasına Dair Karar	24.01.1981	17230
8/1461	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında, Türkiye Cumhuriyeti ve Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Topraklarında «Sıtma Dahil Bulaşıcı Hastalıkların Önlenmesi ve Bunlarla Mücadele» Edilmesine İlişkin Anlaşma	11.09.1980	17102
7/18624	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 1980 Yılında Yapılacak Mal Mübadelelerine İlişkin Ticaret	08.01.1980	16863

	Protokolünün Onaylanmasına Dair Karar		
7/18487	Hükümetimiz ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Arasında 7 - 9 Ağustos Tarihinde Tirana'da Yapılan Görüşmeler Sonunda İmzalanan İlişik Tutanağın Onaylanması Hakkında Karar	08.01.1980	16863
7/17784	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret Anlaşması	03.08.1979	16716
7/16205	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 1978 Döneminde Yapılacak Mübadelelere Ait Protokol	04.10.1978	16424
7/14117	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasındaki Mübadele Konusu Mallara Ait 23 Aralık 1968 Tarihli Ticaret Anlaşmasına Ek Protokol	08.12.1977	16133
7/12263	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasındaki 23 Aralık 1968 Tarihli Ticaret Anlaşmasına Ek Protokol Hakkında Kararname	04.08.1976	15667
7/9863	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasındaki Ticaret Anlaşmasına Ek Protokol''ün Onaylanması Hakkında Kararname	08.06.1975	15259
7/8297	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasındaki 1968 Tarihli Ticaret Anlaşmasına Ek Protokol Hakkında Kararname	15.06.1974	14916
7/7735	İstanbul Petrol Rafinerisi A.Ş.nin Arnavutluk 'dan İthal Edeceği Ham Petrole Ait Muamele Hakkında Kararname	24.01.1974	14778
7/6450	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasındaki 23 Aralık 1968 Tarihli Ticaret Anlaşmasına Ek Protokolün Onaylamasına Hakkında Kararname	13.06.1973	14563
7/4405	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasındaki 23 Aralık 1968 Tarihli Ticaret Anlaşmasına Ek Protokol'in Yürürlüğe Girmek Üzere Onaylanması Hakkında Karar	05.06.1972	14206
7/2428	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasındaki 23 Aralık 1968 Tarihli Ticaret Anlaşması	10.06.1971	13861
7/2058	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında, 1970 - 1971 de Yapılacak Kültür Mübadelelerine Ait Protokol Hakkında Kararname	24.03.1971	13788
7/1579	Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri,31/8/1946 Tarihli Türkiye-Fransa, ve 23/12/1968 Tarihli Türkiye-Arnavutluk Ticaret ve Ödeme Anlaşmalarına Dair Kararname	29.11.1970	13682
7/770	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasındaki 23 Aralık 1968 Tarihli Ticaret Anlaşmasına Ek Protokol	30.06.1970	13534
6/12142	Türkiye - Arnavutluk Ticaret ve Ödeme Anlaşmaları Hakkında Kararname	28.08.1969	13287

6/11430	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret Anlaşmasının Onaylanmasına Dair Karar	23.05.1969	13205
6/11331	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Veteriner Sözleşmesi Hakkında Kararname	25.03.1969	13157
6/8309	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret Anlaşmasına Dair Karar	06.07.1967	12640
6/7106	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Arasında 1966 Yılında Yapılacak Kültür Mübadelelerine Ait Protokol'ün Onanmasına Dair Karar	12.10.1966	12424
6/4977	Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Analışmaya Dair Karar	05.08.1965	12067
6/4654	11/4/1964 tarihli ve 6/2964 Sayılı Kararname ile Verilen Yetkiye dayanılarak, Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti; Arasında 1/7/1964 tarihinde Nota teatisi Suretiyle İmzalanmış Olan İlişik Sağlık Anlaşması'nın Onaylanmasına Dair Kararname	29.06.1965	12035
4/10251	Arnavutluk'tan Merkezi Tiran'da Bir Ortaelçilik İhdası Hakkında Kararname	13.05.1958	9905
1227	Türkiye Cumhûriyyeti ile Arnavutluk Cumhûriyyeti Arasında Mün'akid Şehbenderlik ukâvelenâmesinin Tasdîkine Dâir Kânun	06.05.1928	881
921	Türkiye Cumhûriyyeti ile Arnavutluk Hükûmeti Arsında Mün'akid 15 Kânûn-ı Evvel 1923 Târihli Tâbi'yyet İ'tilâfnâmesinin Üçüncü ve Dördüncü Mâddelerinin Ta'diline Dâir Kânun	03.07.1926	410
602	Türkiye Cumhûriyyeti ile Arnavutluk Hükûmeti Beyninde Mün'akid 15 Kânûn-ı Evvel 1339 (1923) Târihli Muhâdenet Muahedenâmesi Hakkında Kânûn	14.04.1925	92
603	Türkiye Cumhûriyyeti ile Arnavutluk Hükûmeti Beyninde Mün'akid 15 Kânûn-ı Evvel 1339 (1923) Târihli İkâmet Mukâvelenâmesi Hakkında Kânûn	14.04.1925	92
604	Türkiye Cumhûriyyeti ile Arnavutluk Hükûmeti Beyninde Mün'akid 15 Kânûn-ı Evvel 1339 (1923) Târihli Tâbi'yyet İ'tilâfnâmesi Hakkında Kânûn	14.04.1925	92

ÖZGEÇMİŞ

Cengiz Naci KUTLU, 1964 yılında Bilecik'te doğdu. İlköğrenimini Ankara Yıldırım Beyazıt İlkokulunda, Ortaöğrenimini Ankara Yıldırım Beyazıt Ortaokulu ve Lisesinde tamamladı. 1984 yılında **Kara Harp Okulu**'ndan Deniz İstihkam Teğmen rütbesiyle mezun olarak subay oldu. 1985 yılında **İzmir Narlıdere İstihkam Okulu**'nda Subay Temel Sınıf Okulu eğitimini tamamladı. 1993 yılına kadar Deniz Kuvvetlerinin çeşitli birliklerinde (Foça Amfibi Deniz Piyade Alayı ve Topel Deniz Hava Üssü vb.) Takım ve Bölük Komutanlığı görevlerinde bulundu.

1994-1996 yıllarında **Kara Harp Akademisi**'nde Kuvvet Harp Akademileri eğitimini tamamladı ve **Kurmay Yüzbaşı** rütbesi ile Ankara Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Harekat Başkanlığı Plan Subaylığı görevine atandı. Anılan görevi esnasında, 1997 yılında Arnavutluk'ta (ülkeye müdahale harekatı maksadıyla) oluşturulan Çokuluslu Kuvvet Karargahında Harekat Plan Subaylığı görevini icra etti. 1998 yılında Arnavutluk'ta Silahlı Kuvvetlerin (özellikle Deniz Kuvvetleri Komutanlığının) yeniden yapılanma çalışmalarına katıldı. 1999 yılında İstanbul Harp Akademileri Komutanlığı bünyesindeki **Silahlı Kuvvetler Akademisi** eğitimini **Kurmay Binbaşı** rütbesinde iken tamamladı. Söz konusu eğitimde '**Balkanlardaki Arnavut varlığının tarihi süreç içerisinde bölge politikalarına etkisi**' konulu tez'ini verdi. İlaveten 1999 yılında meydana gelen deprem felaketi sonrasında Türk Deniz Kuvvetleri'nin Yeniden Yapılandırılması çalışmalarına Proje Subayı olarak iştirak etti.

2000-2003 yıllarında Foça Amfibi Deniz Piyade Tugay Komutanlığında Harekat Eğitim Şube Müdürlüğü ve Amfibi Deniz Piyade Tabur Komutanlığı görevlerinde bulundu. Bu görevi müddetince; İspanya, İtalya, Yunanistan ve Ukrayna'da NATO ve BİO (Barış İçin Ortaklık) Tatbikat faaliyetlerine karargah subayı ve birlik komutanı olarak katıldı. **Kurmay Yarbay** rütbesi ile 2003 yılında Ukrayna'da icra edilen NATO/BİO ortak tatbikatında muhtelif yabancı ülkelerin birliklerinden oluşan kuvvete komuta etti. Bilahare, 2004-2005 yıllarında Ankara Deniz Kuvvetleri Karargahında **NATO Enf. Şube Müdürlüğü** görevinde bulundu. Bu süre içinde, Brüksel/Belçika ve Napoli/İtalya'daki NATO Karargahları ile Almanya, İspanya ve Yunanistan'da düzenlenen NATO toplantı ve çalışmalarına katılarak çeşitli konularda takdimler ve bildiriler sundu.

2005-2007 yılları arasında **Kurmay Albay** rütbesi ile Norveç'te Oslo Askeri Ataşeliği görevinde bulundu. Aynı zamanda İsveç'e de akredite olan bu görev esnasında başta Stockholm olmak üzere Norveç ve İsveç'teki askeri faaliyetlerde Türkiye'yi temsil etti. 2007-2009 yıllarında Milli Savunma Bakanlığı İzmit İnş.Eml. ve NATO Enf. Bölge Başkanlığı, 2009-2012 yıllarında Ankara Dz.K.K. İstihkam Daire Başkanlığı görevlerini deruhte etti. Bu sürede, Almanya ve Polonya'da NATO toplantılarında bildiriler sundu. 2012 yılında emekli oldu. Emeklilik sonrasında 2013 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünde Doktora Eğitimine başladı. Halen Doktora Tezi aşamasında eğitime devam eden Cengiz Naci KUTLU'nun Türkiye-Arnavutluk İlişkileri konusunda makaleleri ve yayınları bulunmaktadır. Evli ve bir kız çocuğu babası olan Cengiz Naci KUTLU İngilizce bilmektedir.